

Adam Burakowski

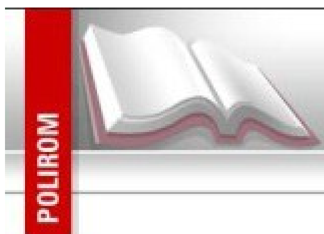
Dictatura lui Nicolae Ceauşescu

Geniul Carpaţilor

Traducere de Vasile Moga

Prefaţă de Stejărel Olaru

POLIROM
2011

Adam Burakowski, *Geniusz Karpat. Dyktatura Nicolae Ceauşescu (1965-1989)*

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-2578-9

ISBN PDF: 978-973-46-2579-6

ISBN print: 978-973-46-1963-4

Coperta: Radu Răileanu

Pe copertă: Vasile Pop-Negreşteanu, *Omagiu*, ulei pe pânză (detaliu),

ADAM BURAKOWSKI (n. 1977) – doctor în ştiinţe politice, absolvent al Institutului de Istorie al Universităţii din Varşovia (2001) şi al Institutului de Studii Est-Europene al Universităţii din Varşovia (2004). În 2003 a efectuat stagii la Cold War International History Project din cadrul Woodrow Wilson International Center for Scholars din Washington, respectiv la Ambasada Republicii Polone din Bucureşti. Din 2004 este asistent, iar din 2007 lector la Institutul de Studii Politice al Academiei Poloneze de Ştiinţe. Între 2006 şi 2010 a fost director adjunct al postului de radio Polonia International. Din 2009 face parte din consiliul de gestionare a proiectului reţelei europene de radio Euranet. Este coautor (împreună cu Aleksander Gubrynowicz şi Paweł Ukielski) al cărţii *1989 – Toamna Naţiunilor* (Varşovia, 2009).

Lista abrevierilor

A MSZ RP Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polone
A MZV CR Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehia
ANIC Arhivele Naţionale Istorice Centrale
BP Biroul Permanent
CAER Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
CAP Cooperativă Agricolă de Producţie
CC Comitetul Central
CD Corpul Diplomatic
CE Comitetul Executiv
CIA Central Intelligence Agency
CNSAS Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
CPEx Comitetul Politic Executiv
CPUS Consiliul Politic Unional de Stat
CSCE Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa
CSS Consiliul Securităţii Statului
DGIE Direcţia Generală de Informaţii Externe
DGSP Direcţia Generală a Securităţii Poporului
DIE Departamentul de Informaţii Externe
DSS Departamentul Securităţii Statului
FDUS Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste
FMI Fondul Monetar Internaţional
FSN Frontul Salvării Naţionale
FUS Frontul Unităţii Socialiste
GAS Gospodărie Agricolă de Stat
ICE Întreprindere de Comerţ Exterior
KGB Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti (Comitetul Securităţii Statului)
MAE Ministerul Afacerilor Externe
MAI Ministerul Afacerilor Interne
MAN Marea Adunare Naţională
MNIR Muzeul Naţional de Istorie a României
MGIMO Moskovskuu Giszdarstvebbîi Institut Mejdunarodnîh Otnoşenii

(Institutul de Stat pentru Relaţii Internaţionale din Moscova)

MT Meditaţia Transcendentală

NKVD Narodnîi Komissariat Vnutrennih Del (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne)

OB Organizaţia de bază (de partid)

ONU Organizaţia Naţiunilor Unite

PCB Partidul Comunist Bulgar

PCC Partidul Comunist Cehoslovac

PCR Partidul Comunist Român

PCUS Partidul Comunist al Uniunii Sovietice

PMR Partidul Muncitoresc Român

PMSU Partidul Muncitoresc Socialist Ungar

PNB Produs Naţional Brut

PNF Partidul Naţional-Fascist

PNL Partidul Naţional-Liberal

PNŢ Partidul Naţional-Ţărănesc

PSD Partidul Social-Democrat

RDG Republica Democrată Germană

REL Radio Europa Liberă

RPB Republica Populară Bulgară

RPC Republica Populară Chineză

RPDC Republica Populară Democrată Coreeană

RPP Republica Populară Polonă

RPU Republica Populară Ungară

RSC Republica Socialistă Cehoslovacă

RSFI Republica Socialistă Federativă Iugoslavia

RSR Republica Socialistă România

SLOMR Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România

SRI Serviciul Român de Informaţii

SSI Serviciul Special de Informaţii

UASR Uniunea Asociaţiilor Studenţeşti din România

UGSR Uniunea Generală a Sindicatelor din România

UM Unitate Militară

URSS Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

US Uniunea Scriitorilor

UTC Uniunea Tineretului Comunist

UTM Uniunea Tineretului Muncitor

Prefaţă

Cu ceva ani în urmă, într-o perioadă când cercetătorii care studiau istoria comunismului românesc şi a Securităţii erau solidari în suferinţa lor, a păşit în biroul pe care îl împărţeam cu un prieten un tânăr polonez care îşi anunţase în prealabil vizita în Bucureşti. Nu era timid, dar nici expansiv. Mai degrabă extrem de atent cu cei din jur. Vorbea limba română, era un bun cunoscător al istoriei comunismului românesc şi dornic să afle felul în care noi, colegii din Bucureşti, ne desfăşuram munca. Îmi aduc aminte că la prima noastră întâlnire i-am pus mai multe întrebări despre Polonia decât el mie despre România, întrebări la care mi-a răspuns cu acurateţea cercetătorului atent la detalii şi interesat de găsirea unor explicaţii potrivite, judicioase.

Odată cu trecerea anilor m-am împrietenit cu Adam Burakowski, căci despre autorul acestei cărţi este vorba. Tânărul polonez a devenit între timp un specialist consacrat în istoria comunismului din Europa Centrală şi de Est. De asemenea, Burakowski este un excelent cunoscător al istoriei serviciilor secrete din fostele ţări comuniste europene, dedicând timp preţios cercetării arhivelor poliţiilor politice din aceste ţări. Urmăreşte permanent şi îndeaproape reformele care au loc în cadrul acestor structuri şi nu ezită să critice, să interpreteze sau să aprecieze evoluţiile acestor reforme. Nu în ultimul rând, ca orice intelectual responsabil, Burakowski practică activismul social, fiind prezent în temele mari de dezbatere ale societăţii civile poloneze, teme cu care ne-am obişnuit deja şi noi, românii: deschiderea arhivelor comunismului şi ale serviciilor secrete comuniste, lustraţia, reforma din lumea politică, din Biserică şi din administraţie, precum şi lupta anticorupţie. De câteva ori, el a devenit prezent şi în societatea românească cu luări de poziţie pe care le consider corecte la adresa scenei noastre politice. Cu alte cuvinte, Adam Burakowski a devenit o voce respectată. Pentru că scrie şi vorbeşte temeinic, aşa cum şi-a construit cariera.

Cu siguranţă, unul dintre motivele care m-au determinat să-i fiu alături a fost faptul că se angajează cu plăcere în proiecte ambiţioase apelând de fiecare dată la argumente ştiinţifice. *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu* este unul dintre acestea, un volum dedicat integral comunismului românesc din

perioada lui Ceauşescu. Cartea apare la mai bine de două decenii după dispariţia dictatorului, completează scrieri apărute deja şi care au un subiect similar, dar iese în evidenţă din mai multe motive. În primul rând, pentru că ne împărtăşeşte nouă, românilor, perspectiva cercetătorului neromân. Adam Burakowski intră în categoria istoricilor străini, veniţi sau nu din ţări cu experienţe comuniste, care semnează cărţi de referinţă despre comunismul românesc. Din fericire, această categorie începe să se lărgească, iar produsele pe care le oferă le completează pe cele ale scriitorilor români.

Astăzi încă nu există un biograf consacrat al lui Nicolae Ceauşescu. Nu este locul aici să analizăm motivele, dar pot spune că nu cred în teoria potrivit căreia Ceauşescu încă face parte din prezentul nostru, acesta fiind motivul pentru care intelectualii români nu au cum să fie preocupaţi de personalitatea acestuia. În acelaşi timp, nu pot să nu observ că particularităţile dictaturii ceauşiste şi personalitatea dictatorului în sine le oferă autorilor străini destule motive pentru un astfel de demers. Să ne oprim doar la câţiva dintre cei care au scris în ultimii ani pe această temă. De exemplu, pentru Thomas Kunze, autor al unui volum biografic – incomplet, este adevărat – despre ultimul şef de stat comunist român, Ceauşescu a fost ultimul mare dictator din Europa secolului nostru, iar lipsa unei lucrări de acest gen, crede Kunze, ar putea fi explicată de impactul pe care îl mai poate avea „coşmarul Ceauşescu” în rândul istoricilor români. Peter Siani-Davies, autorul englez care semnează o amplă lucrare despre evenimentele din decembrie 1989 petrecute în România, vine cu argumente similare: cu excepţia lui Dracula, Ceauşescu rămâne singurul român cunoscut aproape în întreaga lume. El devine interesant pentru omenire pentru că, aşa cum Stalin întruchipează terorile comunismului sovietic, Ceauşescu reprezintă acelaşi lucru pentru Europa de Est. Britanicul Dennis Deletant, devenit în ultimele două decenii unul dintre cei mai respectaţi autori străini în mediul cultural românesc, cu lucrări de referinţă despre România comunistă şi Securitate, descrie cum Ceauşescu şi predecesorul lui, Gheorghe Gheorghiu-Dej, au dovedit lumii că sunt profesionişti ai terorii. Toate acestea par să fie motive suficiente pentru a dedica timp şi energie studiului perioadei regimului comunist din România şi al celor doi lideri de partid.

Alături de Siani-Davies, Deletant, Kunze şi alţii se aşază acum Adam Burakowski, care a prins în adolescenţa sa ultimele spasme ale

comunismului polonez. Pentru istoricul polonez, Ceauşescu şi sistemul său nu au fost inovatori, cele mai multe dintre soluţii şi elementele de bază regăsindu-se şi în alte ţări foste comuniste. Spectaculos şi dramatic rămâne felul în care Ceauşescu a reuşit să intensifice fenomenele ce se regăseau mai mult sau mai puţin în toate ţările comuniste din Europa, spune Burakowski.

În al doilea rând, prin truda autorului care se respectă, Adam Burakowski oferă cititorului interesat informaţii noi, publicând documente de arhivă care le-au lipsit cercetătorilor până în acest moment. Este vorba despre documente diplomatice poloneze, confidenţiale sau secrete, note verbale sau telegrame trimise la Varşovia de diplomaţii polonezi aflaţi în misiune la Bucureşti. De cele mai multe ori, aceste documente foarte importante s-au dovedit, aşa cum mărturiseşte şi autorul, surse de informare pertinente. De-a lungul regimului ceauşist, Ambasada Republicii Populare Polone la Bucureşti a informat Varşovia permanent despre situaţia politică, economică şi socială, oferind o gamă largă de date. Un exemplu în acest sens este demonstraţia studenţilor din Bucureşti din 24 decembrie 1968, eveniment foarte puţin cunoscut astăzi, care aproape că nu se regăseşte în arhivele româneşti, dar care este descris în detaliu într-o notă întocmită de lucrătorii Ambasadei RPR la Bucureşti şi publicată de Adam Burakowski.

Am ţinut să adaug acest amănunt referitor la eforturile de documentare ale autorului pentru că ne-am obişnuit deja să ne plângem de faptul că în special studiile despre comunismul târziu şi poliţia politică din România au întâmpinat dificultăţi în documentare. Din fericire, în ultimii ani arhivele comunismului şi Securităţii au început să fie accesibile. Demersurile istoricilor şi cercetătorilor români ajung astfel să fie completate de munca autorilor străini.

Cartea lui Adam Burakowski este despre o dictatură şi un dictator, dar nu numai. Dictatura lui Ceauşescu se consolidează într-un peisaj politic al Europei de la sfârşitul mileniului. Pentru simplul motiv că Ceauşescu a trăit 71 de ani şi a reuşit să se menţină la putere timp de un sfert de veac, istoria dictaturii ceauşiste înseamnă şi o serie întreagă de evenimente politice majore petrecute la nivel internaţional. Apoi, în tot acest răstimp, din momentul preluării puterii de la predecesorul său şi până la execuţia sa, Ceauşescu a văzut cum Uniunea Sovietică îşi schimbă patru conducători, Brejnev, Andropov, Cernenko şi Gorbaciov, în timp ce la conducerea Statelor Unite se perindă şase preşedinţi: Johnson, Nixon, Ford, Carter, Reagan şi

Bush senior. La acestea putem adăuga calculele făcute în aceeaşi notă de Pavel Câmpeanu: dictatura lui Ceauşescu a fost cea mai îndelungată din seria dictaturilor româneşti din acelaşi secol, a durat de 12 ori mai mult decât cea a lui Carol al II-lea, de şase ori mai mult decât cea a lui Antonescu şi de două ori mai mult decât cea a lui Gheorghiu-Dej. Aceste cifre, înşiruiri de nume sau statistici arată evidenţa: viaţa şi „opera” lui Ceauşescu poartă o amprentă personală, dar nu pot fi descrise fără să se ţină cont de schimbările politice majore la nivel internaţional. *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu* ne oferă şi această perspectivă de istorie politică, alături de explicaţiile necesare privind felul în care a funcţionat regimul ceauşist folosindu-se frica, manipularea şi falsul naţionalism.

Adam Burakowski preferă precizia pentru că prezintă informaţii verificate, pe care adesea le compară din multiple surse. Volumul său este structurat în patru capitole, „Începutul”, „Consolidarea puterii”, „Stagnarea sistemului” şi „Prăbuşirea”, titlurile fiind sugestive. Primul capitol se axează pe perioada de activitate subterană a comuniştilor din România, venirea lor la putere şi guvernarea lui Gheorghiu-Dej, începutul carierei lui Nicolae Ceauşescu şi alegerea sa în funcţia de secretar general al partidului. Al doilea capitol examinează felul în care Ceauşescu şi-a consolidat puterea, perioada 1965-1971 şi liberalizarea firavă cu care au fost ademeniţi românii – inclusiv momentul de glorie al dictatorului din august 1968 –, precum şi instituirea formală a dictaturii la începutul anilor ’70. Al treilea capitol tratează criza sistemică ce se consolidează în România, trecând prin domenii diverse: economic, politic, al relaţiilor internaţionale şi al structurilor de forţă, autorul prezentând şi o analiză a defecţiunii lui Ion Mihai Pacepa. Ultimul capitol se concentrează asupra etapei finale a crizei, atât cea din societate, cât şi cea din interiorul partidului, autorul prezentând şi contextul mai larg al schimbărilor din 1989 în încercarea de a oferi explicaţii privind evenimentele sângeroase din România.

Aşadar, volumul se prezintă şi ca o analiză comparată de tip istoric şi politic. Tema îşi păstrează importanţa şi actualitatea, iar fiecare apariţie editorială ce are o astfel de temă poate fi considerată serioasă atunci când îi oferă cititorului surse arhivistice inedite şi, implicit, teorii solide privind natura regimului ceauşist din perspectiva politico-ideologică. Pe lângă acest aspect, pe care îl regăsim în cartea lui Burakowski, observăm grija autorului de a scoate în evidenţă felul în care a fost abordată tema în România.

Fără îndoială, cititorul acestei cărţi va fi răsplătit. Volumul are la bază

surse bibliografice numeroase, româneşti şi străine, ceea ce demonstrează o abordare atentă deoarece, până la urmă, tema istoriei regimului ceauşist este provocatoare, dar şi anevoioasă, complicată prin capcanele pe care le poate întinde. În faţa acestor capcane, Adam Burakowski nu se grăbeşte, nu aproximează, nu este scriitorul aventurier. Păşind pe un drum deschis deja, la rândul lui deschide alte cărări pentru că – nu-i aşa? – şi acesta este rostul unei scrieri.

Stejărel Olaru

Cuvânt înainte la ediţia în limba română

Această carte reprezintă o versiune mai dezvoltată a lucrării de doctorat pe care am redactat-o sub îndrumarea profesorului Andrzej Paczkowski şi pe care am susţinut-o în iunie 2007 în cadrul Institutului de Studii Politice al Academiei Poloneze de Ştiinţe. În noiembrie 2008 a apărut la Editura Trio versiunea în limba polonă a acestei cărţi, care s-a bucurat de o primire binevoitoare şi a suscitat un interes semnificativ din partea cititorilor. Iar acum am deosebita plăcere de a o prezenta şi publicului românesc, care va fi probabil cel mai motivat să-i afle conţinutul.

Lucrarea a fost scrisă vizând în mod special cititorul polonez şi conţine anumite elemente ce ar putea părea mai puţin importante pentru tematica acestei cărţi în ansamblul ei, dar, pentru cineva care priveşte lucrurile din perspectiva Poloniei, ele sunt esenţiale. Pentru a o putea evalua mai uşor, cititorul ar trebui ca de-a lungul lecturii să aibă în minte faptul că relaţiile româno-polone nu au fost atât de importante pentru desfăşurarea evenimentelor, aşa cum ar putea reieşi la o simplă lectură a textului. Nu este lipsit de importanţă nici felul în care mi-am selectat informaţiile. Pentru elaborarea lucrării am beneficiat într-o mare măsură de materialele din arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polone. Am procedat astfel din două motive. În primul rând, în ciuda faptului că de la răsturnarea „Geniului din Carpaţi” au trecut deja mai bine de douăzeci de ani, este în continuare dificil să ajungi la documente de arhivă româneşti – în Polonia acest lucru este mult mai uşor. În al doilea rând, rapoartele Ambasadei Republicii Populare Polone la Bucureşti s-au situat la un nivel calitativ foarte înalt, acordând o atenţie deosebită tuturor detaliilor, şi asta de-a lungul întregii perioade a regimului Ceauşescu. Ele constituie o sursă de informare de maximă importanţă pentru cercetarea istoriei comunismului românesc. De altfel, afirmaţia este valabilă şi în legătură cu documentele provenind din celelalte ţări de „democraţie populară”, dovadă fiind cercetările întreprinse de unii istorici români[1].

Singurele elemente faţă de care, odată cu trecerea timpului, am tot mai multe rezerve sunt datele economice citate în rapoarte, deci şi în această carte. Trebuie să ne amintim în primul rând că ele reflectă o realitate comunistă absolut diferită de situaţia actuală şi că la vremea

respectivă creşterea economică reprezenta cu totul altceva decât astăzi. De altfel, pe vremea lui Ceauşescu, calculul indicatorilor economici era grevat de o doză tot mai mare de manipulare, la toate nivelurile posibile, astfel încât datele reproduse în prezenta lucrare nu pot fi identice nici măcar cu cele care ar putea fi obţinute calculându-le efectiv prin metoda comunistă. Problema constă în faptul că alte date practic nu există şi nici nu vor exista vreodată.

Din momentul în care a fost scrisă cea mai mare parte a acestei cărţi, pe piaţa românească au apărut câteva titluri foarte interesante referitoare la regimul lui Nicolae Ceauşescu. Pregătind această ediţie în limba română, m-am străduit să nu pierd din vedere ceea ce au adus ele nou. Dintre cele mai importante putem menţiona: raportul aşa-numitei Comisii Prezidenţiale[2], o carte cu interviuri luate martorilor epocii în legătură cu „Scrisoarea celor şase”[3], memoriile destul de enigmatice – nu putem omite adjectivul – ale lui Ion Ioniţă[4], fragmente din dosarul lui Silviu Brucan[5], cronologia evenimentelor din decembrie 1989 sub semnătura lui Alex Mihai Stoenescu[6] şi, în sfârşit, o descriere exactă şi cu multe elemente de noutate a aceloraşi evenimente, semnată de redactorul-şef al ziarului *Adevărul*, Grigore Cartianu[7].

Trebuie menţionat însă în primul rând un lucru unic la scara întregii Europe Centrale şi de Est: în anul 2008, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România a editat un manual de liceu referitor la istoria comunismului în România[8]. Această carte nu conţine, desigur, nici un fel de revelaţii, dar le prezintă tinerilor, într-un mod accesibil, ce a însemnat comunismul, care a fost adevărata lui natură.

În Polonia, *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu* a fost percepută în primul rând ca o carte despre putere. Vasile Patilineţ, Virgil Trofin sau Manea Mănescu sunt nume fără nici o semnificaţie pentru cei din ţara mea. Nimeni nu ştie cine au fost, cum arătau sau cu ce se ocupau. Tocmai de aceea cititorii polonezi, chiar şi cei care-şi mai amintesc de perioada comunistă sau cărora aceasta le provoacă încă anumite stări emoţionale, s-au apropiat de *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu* din dorinţa de a afla cum arăta un regim ce cultiva puterea pentru putere. Puterea absolută, al cărei unic scop este consolidarea la nesfârşit a puterii. Puterea ca narcotic care îl marchează nu numai pe dictatorul însuşi, ci şi pe cei din jurul său şi chiar întreaga societate, pe fiecare cetăţean care încă din copilărie era obişnuit să trăiască într-un fel de sclavie. Cartea este un avertisment faţă de încredinţarea

puterii unor persoane iresponsabile, care nu sunt în stare să-şi stăpânească slăbiciunile.

De asemenea, este o carte care vorbeşte despre faptul că sclavia e o stare de spirit, şi nu o realitate ca atare şi că a-i rămâne tributar, indiferent de valorile morale pe care le împărtăşeşti, este ceva nerentabil. Eroii acestei cărţi, cei care n-au fost pervertiţi, care şi-au păstrat libertatea morală, au învins. N. Steinhardt, Corneliu Coposu şi mulţi alţii care au supravieţuit în libertate (adeseori în pofida încarcerării fizice) de-a lungul întregii epoci comuniste s-au dovedit a fi adevăraţii învingători. Ion Mihai Pacepa, care la un moment dat s-a săturat de sclavie şi a ales libertatea, a învins şi el. În schimb cei care au preferat sclavia, cum au fost Emil Macri sau Dumitru Popescu „Dumnezeu”, au pierdut, pentru că o viaţă petrecută în grosolanul „lux” comunist, într-o clică de profitori şi în perspectiva unei lupte cotidiene neîncetate cu mustrările de conştiinţă nu poate fi considerată decât un eşec.

Eu trăiesc într-o ţară în care rămăşiţele comuniste, din păcate, încă nu s-au stins, ba chiar reînvie ca nişte spectre care-şi iau o nouă înfăţişare şi alt nume. În unul dintre interviurile pe care le-am acordat cu ocazia lansării în Polonia a *Dictaturii lui Nicolae Ceauşescu*, spuneam că este o carte care vrea să arate că nu e rentabil să fii sclav şi, dacă, citind ce am scris eu, fie şi numai o singură persoană renunţă la statutul de sclav, atunci consider că a meritat să consacru şase ani de muncă pentru a o scrie. Cu aceeaşi speranţă aştept şi ediţia în limba română.

Aş vrea să mulţumesc cu această ocazie celor fără aportul cărora ediţia românească a *Dictaturii lui Nicolae Ceauşescu* n-ar fi fost posibilă. Este vorba în primul rând de profesorii: Jadwiga Staniszkis, Andrzej Paczkowski, Wojciech Roszkowski şi Jan Kofman de la Institutul de Studii Politice din cadrul Academiei Poloneze de Ştiinţe, care ani în şir mi-au îndrumat paşii pe calea cercetării ştiinţifice. Ţin în mod deosebit să le adresez un cuvânt de mulţumire directorilor şi angajaţilor Institutului Polonez din Bucureşti care m-au ajutat în repetate rânduri în strădania mea de a înţelege realităţile româneşti. Aş vrea să-i mulţumesc, de asemenea, doamnei Bogusława Radziwon, şefa editurii varşoviene Trio, care a editat *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu* în limba polonă. Şi aş mai vrea să le mulţumesc în cele din urmă Joannei Najfeld, lui Stejărel Olaru, părinţilor mei, soţiei Agnieszka şi copiilor mei Julia şi Antoni, care ştiu foarte bine pentru ce le mulţumesc.

1. Vezi, spre exemplu: S. Olaru, G. Herbstritt, *Stasi şi Securitatea*, trad. de V. Buta, M. Alecu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005; M. Retegan, *1986 – Din primăvară până în toamnă. Schiţă politică externă românească*, Editura RAO, Bucureşti, 1998.

2. Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, Bucureşti, 2007.

3. I. Jianu, *Gheorghe Apostol şi Scrisoarea celor şase*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008.

4. I. Ioniţă, *Însemnări*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008.

5. *Dosarul Brucan. Documente ale Direcţiei a III-a Contraspionaj a Departamentului Securităţii Statului (1987-1989)*, Editura Polirom, Iaşi, 2008.

6. A.M. Stoenescu, *Cronologia evenimentelor din decembrie 1989*, Editura RAO, Bucureşti, 2009.

7. G. Cartianu, *Sfârşitul Ceauşeştilor. Să mori împuşcat ca un animal sălbatic*, Bucureşti, 2010.

8. În cursul anului 2009 a apărut chiar ediţia a doua – M. Stamatescu, R. Grosescu, D. Dobrincu, A. Muraru, L. Pleşa, S. Andreescu, *O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu*, ediţia a II-a revăzută, Editura Polirom, Iaşi, 2009.

Introducere

Prezenta lucrare este consacrată dictaturii lui Nicolae Ceauşescu. Ea îşi propune să analizeze perioada cuprinsă între momentul când acest activist de partid a ajuns la putere (22 martie 1965) şi căderea lui (22 decembrie 1989). Am împărţit această perioadă în trei etape: creşterea, stagnarea şi căderea. Ca elemente de cezură internă am adoptat următoarele evenimente: Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român din 1974, ocazie cu care s-a găsit soluţia juridică în măsură să-i garanteze lui Ceauşescu autoritate deplină în toate domeniile de activitate ale partidului şi statului; apoi apariţia la Kremlin a echipei lui Mihail Gorbaciov, începutul simbolic al sfârşitului pentru regimurile comuniste din Europa de Est şi, implicit, pentru dictatorul român.

Conceptul de *dictatură* pe care îl utilizăm aici este în acord cu definiţia filosofului britanic Roger Scruton:

> [...] termenul „dictatură” defineşte regimul în care o persoană, o instituţie a statului, o facţiune politică sau un partid concentrează în mâinile sale întreaga putere politică şi are dreptul să ceară supunere de la toţi ceilalţi cetăţeni[1].

În lumina acestei definiţii, „dictatura lui Ceauşescu” înseamnă deci concentrarea întregii puteri nu în mâinile partidului sau ale vreunui grup de decizie restrâns, la fel ca în majoritatea ţărilor comuniste din vremea aceea, ci în mâna unui singur om. Şi, cu toate că soluţia formală care sancţiona o atare situaţie a fost adoptată abia în 1974, nu încape nici o îndoială că, încă din prima clipă în care a devenit conducătorul Partidului Comunist Român, Ceauşescu a făcut în aşa fel încât să-şi elimine cât mai repede concurenţii, apoi persoanele care formulau vreo îndoială de orice fel în legătură cu linia adoptată. În acest sens putem vorbi de dictatură încă din anul 1965, deşi în mod formal ea n-a fost instituită decât aproape un deceniu mai târziu.

Istoria dictaturii lui Ceauşescu a constituit obiectul de studiu al multor cercetători, politologi şi sociologi. Cu toate acestea, perioada guvernării comuniste în România încă n-a fost suficient analizată. Printre studiile referitoare la întreaga perioadă a regimului Ceauşescu trebuie să enumerăm

lucrările istoricului britanic Dennis Deletant[2], ale politologului român Vladimir Tismăneanu[3], ale istoricului şi pitorescului politician român Adrian Cioroianu[4], ale istoricului român Ion Petcu[5], ale jurnalistului german Thomas Kunze[6] şi ale istoricului ceh Miroslav Tejchman[7]. În afara acestor monografii trebuie să mai menţionăm două cronologii[8] şi alte câteva monografii biografice consacrate unor personalităţi ale sistemului comunist[9]. Mai există o serie întreagă de monografii interesante referitoare la diferite aspecte punctuale ale dictaturii. Relativ bine reprezentate din punctul de vedere al cercetării ştiinţifice sunt începutul epocii Ceauşescu şi evenimentele din 1968. Din lucrările referitoare la această problematică putem menţiona cartea istoricului român Mihai Retegan[10] şi pe cea a jurnaliştilor francezi Pierre Accoce şi Daniel Pouget, care încă din anii ’70 au descris activitatea serviciilor române de spionaj şi politica externă românească[11]. N-au fost zgârcit prezentate nici evenimentele din anul 1977 – moment de răscruce pentru echipa lui Ceauşescu, mai ales din punctul de vedere al disidenţilor de la vremea respectivă. Din perioada ulterioară, respectiv până în 1989, doar unele probleme au beneficiat de monografii mai cuprinzătoare.

Există numeroase lucrări referitoare la fiecare problemă din întreaga perioadă a cârmuirii lui Nicolae Ceauşescu. În primul rând este vorba de serviciile speciale comuniste, Securitatea, căreia i-au fost consacrate multe lucrări elaborate la un nivel mai mult sau mai puţin profesionist. Printre acestea se remarcă în mod deosebit cărţile lui Marius Oprea[12], Cristian Troncotă[13] şi lucrarea rezultată din colaborarea lui Stejărel Olaru cu Georg Herbstritt[14]. Interesante sunt de asemenea amintirile ofiţerului de spionaj refugiat în Occident Ion Mihai Pacepa[15], deşi acestea trebuie abordate cu deosebită prudenţă, printre altele pentru că el îşi face cunoscute opiniile şi în legătură cu teme politice de actualitate. O anumită valoare au şi lucrările lui Mihai Pelin, care a recunoscut că a fost informator al serviciilor speciale comuniste[16]. O prezentare pe scurt a istoriei Securităţii a propus şi Dennis Deletant, despre care am amintit deja, într-o lucrare colectivă editată de Institutul Memoriei Naţionale din Varşovia[17].

Relativ puţin cercetat este domeniul politicii externe promovate de Ceauşescu. Există câteva monografii bune referitoare la relaţiile României cu Statele Unite[18]. Mult mai rău se prezintă situaţia lucrărilor referitoare la relaţiile României cu ţările din blocul sovietic[19]. Celelalte direcţii ale politicii externe nu beneficiază decât de abordări vagi. Cel mai puţin

cercetat a fost probabil domeniul istoriei economice a epocii Ceauşescu. Puţinele lucrări consacrate acestei tematici tratează în principiu doar partea finală a perioadei la care ne referim[20].

Alte aspecte din istoria României comuniste constituie tema unor monografii interesante. Bine reprezentată din acest punct de vedere este viaţa culturală a epocii, dar există şi câteva lucrări valoroase referitoare la societate şi la viaţa cotidiană[21]. În schimb, cultul lui Ceauşescu şi propaganda comunistă oficială[22] sunt destul de sărace în studii, dacă luăm în considerare condiţiile istorice.

Cu totul altfel arată situaţia cercetării în cazul revoluţiei din decembrie 1989. Viziunea acestor evenimente influenţează şi astăzi viaţa politică şi de aceea cercetările privind prăbuşirea dictaturii lui Ceauşescu sunt mai avansate decât cele referitoare la alte perioade ale aceleiaşi dictaturi. Cele mai multe evenimente au fost reconstituite cu o exactitate mergând până la minut, s-au dat răspunsuri la multe întrebări, dar rămân în continuare deschise anumite probleme. Lucrări pe tema revoluţiei au apărut multe şi de valori diferite. Dintre ele trebuie menţionate contribuţiile membrilor Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989[23], ale lui Marius Mioc[24], care a luat parte la revoluţie, ale purtătorului de cuvânt al Ministerului Apărării Naţionale din anii ’90, Alex Mihai Stoenescu[25], ale istoricului în emigraţie Radu Portocală[26], apoi cele scrise de doi militari, Constantin Sava şi Constantin Monac[27], ale istoricului Stelian Tănase[28] şi ale jurnalistei Ruxandra Cesereanu[29], care a făcut un bilanţ al situaţiei cercetărilor şi discuţiilor în legătură cu toate aceste evenimente.

În limba polonă, despre dictatura lui Ceauşescu a scris de fapt numai Józef Darski[30], însă, din mai multe puncte de vedere, cartea lui nu mai e de actualitate – imediat după editarea ei au ieşit la iveală fapte noi şi au fost date publicităţii documente descoperite între timp. S-ar mai putea apela însă şi la manualul doamnei Małgorzata Willaume, care analizează istoria României de-a lungul secolului XX[31]. Sumare trimiteri la istoria comunismului din România mai pot fi găsite şi în lucrările unor cercetători care s-au ocupat de istoria R.P. Polone.

Pe piaţa cărţii din Polonia au apărut două titluri româneşti care ating într-un fel şi problemele dictaturii lui Ceauşescu şi care poartă semnăturile lui Pavel Câmpeanu[32], respectiv Lucian Boia[33]. Amândouă se caracterizează printr-un conţinut de înalt nivel, dar, din păcate, nu sunt cărţi

cu specific istoric sau politologic. Prima are mai degrabă un caracter polemic şi se ocupă în principal de perioada anterioară celui de-al doilea război mondial. În schimb, a doua este o descriere a conştiinţei naţionale şi a culturii româneşti, astfel încât epoca lui Nicolae Ceauşescu este analizată doar din acest punct de vedere.

În principiu, se poate afirma că istoria comunismului românesc mai ascunde multe secrete şi că o parte din problemele importante, în general, nu au fost cercetate sau au fost analizate doar în mod superficial. Principala cauză a acestei stări de fapt o constituie accesul dificil la sursele de informaţie. În România, istoricilor nu le este permis accesul la documente care în celelalte ţări din fostul bloc sovietic sunt publice. Este vorba în primul rând de arhiva Secretariatului CC al Partidului Comunist Român, care se află în Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC) din Bucureşti. În momentul de faţă (a doua jumătate a anului 2007) cercetătorilor nu le este permis accesul decât la arhivele (şi aşa incomplete) ale primei jumătăţi a anilor ’70. Şi mai rău se prezintă lucrurile cu arhivele MAE al României – în principiu istoricii au acces la documentele emise până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. În plus, procedurile în vigoare în cazul ambelor arhive îngreunează foarte mult munca de cercetare, mai ales când e vorba de cercetători străini. Această situaţie urma să se îmbunătăţească odată cu numirea în 2005 a lui Marius Oprea, adept al libertăţii accesului la sursele de informare, ca director al Arhivelor Statului, dar această tentativă de schimbare a fost blocată de oamenii vechiului sistem şi totul s-a încheiat cu un scandal[34]. Cu toate acestea, unii cercetători au reuşit să ajungă la anumite materiale din arhivele respective şi le-au publicat.

Ceva mai bine arată situaţia documentelor fostei Securităţi. Întrucât importanţa lor politică este incomparabil mai mare decât a altor materiale emise de regimul comunist, presiunea socială exercitată în favoarea liberalizării accesului la arhive a fost mai puternică. În temeiul unei legi din decembrie 1999, a fost creat Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (CNSAS), care avea misiunea de a prelua colecţiile de documente care se aflau în arhivele Serviciului Român de Informaţii (SRI). Dar problema n-a fost rezolvată cu adevărat nici până astăzi, deşi s-a făcut un mare pas înainte în acest domeniu. Oricum, Arhivele Securităţii se vor deschide tot mai mult, măcar ca efect al luptei politice de zi cu zi.

În această situaţie au căpătat o mare importanţă pentru cercetători amintirile martorilor evenimentelor respective. Şi-au publicat amintirile:

activişti comunişti, ofiţeri superiori din armată şi Securitate, diplomaţi străini acreditaţi la Bucureşti, membri ai „curţii” lui Ceauşescu şi, în sfârşit, persoane care pot fi încadrate în categoria „simpli cetăţeni” (în cea mai marte parte intelectuali). Presa românească din vremea comunistă nu constituie un material documentar prea important, întrucât sarcina ei principală era crearea cultului personalităţii lui Ceauşescu şi tocmai din această cauză ea aduce puţine informaţii despre situaţia politică şi economică a României.

Pentru această lucrare am utilizat şi un material informativ care nu a mai fost introdus niciodată până acum în circuitul ştiinţific: este vorba de rapoartele Ambasadei Republicii Populare Polone (RPP) la Bucureşti din anii 1965-1989, care în momentul actual se găsesc în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polone (A MSZ RP). Aceste rapoarte au fost întocmite pe baza unor materiale accesibile oricui, a unor informaţii destinate exclusiv diplomaţilor din ţările socialiste şi, în sfârşit, a discuţiilor cu reprezentanţi ai autorităţilor române, ai administraţiei de partid şi de stat, respectiv ai intelectualităţii bucureştene. Uneori am reprodus diferite glume şi informaţii neverificate, dar întotdeauna acest lucru a fost menţionat în mod explicit. Trebuie să mai adăugăm, de asemenea, că de-a lungul întregii perioade aflate în discuţie activitatea ambasadei a fost foarte apreciată la nivelul centralei de la Varşovia[35]. Documentele care provin de la A MSZ RP au fost utilizate în prezenta lucrare ca surse de informaţie de prim rang, mai ales în ceea ce priveşte istoria economică a comunismului românesc. În legătură cu partea referitoare la evenimentele din august 1968 au fost utilizate documente similare provenind de la Ambasada Cehoslovaciei la Bucureşti, care sunt păstrate actualmente în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehe.

Încă din perioada când se afla la cârma partidului şi a ţării, Nicolae Ceauşescu era perceput ca un eveniment printre conducătorii comunişti din Europa Centrală şi de Est. La început România era o excepţie datorită poziţiei speciale pe care o ocupa în cadrul blocului sovietic şi acest lucru era legat în principal de relaţiile sale internaţionale. Cu timpul însă ţara a alunecat treptat spre o formă de dictatură în exercitarea puterii conjugată cu un cult al personalităţii tot mai radical şi cu un naţionalism din ce în ce mai agresiv. La care, mai târziu, s-au adăugat nivelul de trai scăzut până la dramatism şi tendinţa spre autarhie. Ceauşescu s-a remarcat cel mai mult în

1989, când, spre deosebire de omologii săi din celelalte ţări, nu s-a putut hotărî să accepte o pensie de lux, fiind în cele din urmă împuşcat de noile autorităţi. Această imagine stereotipă conţine multe elemente adevărate, dar trebuie totuşi să prezentăm situaţia mai amănunţit.

Prin ce se deosebea regimul lui Nicolae Ceauşescu de al altor şefi de stat din celelalte ţări europene comuniste? După părerea cunoscutului cercetător polono-american Bartłomiej Kamiński, „cele mai importante diferenţe între ţările comuniste au fost rezultatul strategiilor aplicate de comunişti în scopul de a confirma legitimitatea statutului lor de for conducător”36. Afirmaţia pare întemeiată şi merită cercetat în acest sens cazul României, mergând pe aceeaşi metodă de lucru.

În martie 1965, când Ceauşescu a ocupat funcţia de secretar general al partidului, puterea comunistă se legitima utilizând mai multe argumente. În primul rând, se bucura încă de actualitate o tradiţie de sorginte stalinistă, potrivit căreia comunismul se justifica pe baza sloganului dreptăţii sociale şi al dictaturii alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. Acest lucru şi-a găsit expresia în numele oficial al ţării – Republica Populară Română – şi al partidului – Partidul Muncitoresc Român (PMR). În acelaşi timp, se făcea simţit tot mai clar argumentul naţionalist al legitimării, care avea în plus o dimensiune inexistentă în celelalte ţări ale Tratatului de la Varşovia: atitudinea antisovietică. Manifestarea cea mai cunoscută a acestei linii a fost „declaraţia din aprilie” (1964), denumită neoficial şi „declaraţia de independenţă”.

La puţin timp după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, legitimarea de tip „dreptate socială” a început să piardă tot mai mult din importanţa pe care o avea înainte. Au fost schimbate atât numele partidului, cât şi cel al statului, iar noile denumiri subliniau două lucruri. În primul rând, încheierea etapei de „construire a socialismului” prin schimbarea denumirii statului în „Republica Socialistă”, iar în al doilea rând, indicarea scopului, „construirea comunismului”, prin noua denumire a partidului ca Partidul Comunist Român (PCR). Această a doua schimbare reprezintă de fapt revenirea la numele tradiţional al partidului din perioada interbelică, aceasta trebuind să semnifice, în afară de indicaţia referitoare la ţelul urmărit, respectiv „construirea comunismului”, şi o subliniere a continuităţii mişcării muncitoreşti din România. În mod paradoxal, faptul că în perioada interbelică PCR nu era în principiu decât o agentură sovietică nu a împiedicat, în 1965, revenirea la această denumire, însă de data aceasta sub

sloganuri naţionaliste. După părerea cercetătoarei americane Katherine Verdery:

[...] dacă a existat în România lui Ceauşescu o ideologie care să prezinte o potenţială forţă de hegemonie, aceea a fost ideologia naţionalistă. Practic toţi românii acceptau şi încă acceptă [1989] importanţa ideii naţionale, însoţită de ideea unificării universului social37.

Unul dintre elementele constitutive ale naţionalismului, aşa cum era el promovat de comuniştii români, era atitudinea antisovietică, prin distanţarea limitată faţă de politica Kremlinului. Iniţial totul era motivat în primul rând prin argumente economice (independenţa faţă de directivele CAER şi ale Uniunii Sovietice care impuneau României o formulă de dezvoltare dezavantajoasă, după părerea şefilor de la Bucureşti), dar curând această atitudine a devenit unul dintre elementele fundamentale în legitimarea pe criterii naţionaliste a puterii. Fără îndoială, un rol important l-a jucat în această privinţă istoria. Încă de la apariţia concepţiei naţionale moderne a statului român, în secolul al XIX-lea, un element inseparabil al acesteia era trăsătura antislavă şi antirusească. La închegarea unei asemenea concepţii au contribuit factori de tot felul, dar printre cei mai importanţi putem enumera anexarea Basarabiei de către Rusia, adoptarea alfabetului latin în Principatele Române şi tendinţa de apropiere faţă de Occident (Orientul, asociat cu ideea de înapoiere şi ignoranţă, era identificat în principal cu Imperiul Ţarist şi cu cel Otoman), experienţa foarte neplăcută a alianţei cu Rusia din timpul primului război mondial (este vorba mai ales de faptul că ruşii au pus mâna pe tezaurul regal al României şi nu l-au mai restituit; când armata germană a ocupat Bucureştiul, tezaurul a fost transportat în Rusia, cu care, la momentul respectiv, România era aliată) şi, în cele din urmă, faptul că Uniunea Sovietică nu a recunoscut integralitatea teritorială a României, ci a ocupat Basarabia şi nordul Bucovinei în înţelegere cu Germania hitleristă. N-a fost lipsită de importanţă nici perioada stalinistă, cu promovarea insistentă a culturii sovietice în prima parte a epocii Dej. Trăsătura antirusească era un element constitutiv atât de important al gândirii naţionale româneşti, încât practic nu se putea imagina desfăşurarea unei propagande naţionaliste în absenţa accentelor antiruseşti. Pe toată durata epocii Ceauşescu, propaganda antisovietică limitată îşi găsea expresia în creaţii literare, artistice (iar începând cu anii ’60, inclusiv

în cele care se adresau tineretului) şi ştiinţifice – au apărut lucrări de istorie în care se demonstra că Basarabia este teritoriu românesc sau se făceau trimiteri la Pactul Ribbentrop-Molotov, ceea ce în celelalte ţări comuniste era de neconceput.

La toate acestea au condus interesele economice şi politice ale Bucureştiului (şi chiar ale Moscovei, până la un punct), interese care puneau accent pe întărirea autonomiei în interiorul blocului sovietic. Motivele antisovietice au început să se remarce treptat dintre celelalte teme ale propagandei oficiale. Primul punct culminant al acestui proces a fost anul 1968. Mai întâi, în aprilie a fost mustrat şi îndepărtat fostul şef al serviciilor de Securitate Alexandru Drăghici, care a încercat să se apere utilizând argumente internaţionaliste care, în contextul respectiv, au fost interpretate ca fiind de fapt prosovietice.

Apoi s-a înregistrat cel mai mare triumf al lui Ceauşescu – cuvântarea de la balconul CC din ziua de 21 august 1968. Acest eveniment a constituit nu numai o subliniere explicită şi clară a liniei antisovietice, ci şi începutul unei noi etape în cariera conducătorului român. Dintr-odată el a devenit un om de stat recunoscut în toată lumea drept acela care a adresat o provocare Kremlinului. Şi în acest fel, pe baza naţionalismului şi a politicii antisovietice, a apărut cel de-al treilea element de susţinere a legitimităţii echipei lui Ceauşescu: renumele internaţional. Timp de mai mulţi ani, dictatorul român a putut fi văzut alături de cei mai importanţi lideri mondiali, ceea ce i-a întărit poziţia atât în ţară, cât şi pe arena internaţională. Dar odată cu trecerea timpului Ceauşescu a abuzat tot mai mult de acest mod de a-şi câştiga legitimitatea, ceea ce, în cele din urmă, i-a provocat căderea. Îmbătrânit, conducătorul a ajuns să creadă în propria propagandă, nefiind în stare să conştientizeze că nu mai e cel care fusese în a doua jumătate a anilor ’60. Ceauşescu şi-a construit cu perseverenţă o imagine de conducător responsabil de care ţin seamă până şi cele mai importante personalităţi din lume, iar până în 1977 acest portret era în concordanţă cu realitatea. Însă în anii următori, printre altele din cauza prăbuşirii economiei, poziţia dictatorului român pe arena internaţională a slăbit, dar el trăia în continuare cu iluzia că nu s-a schimbat nimic, ceea ce a făcut posibilă continuarea aceleiaşi propagande pentru scopuri de politică internă.

Al patrulea şi ultimul pilon al strategiei de legitimare a regimului Ceauşescu a fost succesul economic în legătură cu care era utilizată

sintagma *societate socialistă multilateral dezvoltată*. În primul deceniu al epocii Ceauşescu, nivelul de trai al populaţiei nu se deosebea prea mult de nivelul de trai din celelalte ţări comuniste, ba chiar în multe privinţe era mai ridicat (mai ales în ceea ce priveşte accesibilitatea bunurilor de consum şi, la început, libertatea de a călători în Occident). Dar, cu timpul, economia românească a început să dea tot mai multe semne de slăbiciune. Primul simptom resimţit de populaţie a fost lipsa mărfurilor de pe piaţă – ceea ce, mai târziu, va ajunge o regulă. În 1977, echipa de la guvernare a trăit un adevărat şoc în legătură cu evenimente de tipul: apariţia opoziţiei (chiar aşa, firavă cum a fost), incapacitatea administraţiei locale de a gestiona criza provocată de cutremurul din martie şi neaşteptata grevă a minerilor din Valea Jiului. Toate acestea l-au obligat pe Ceauşescu să întreprindă anumite schimbări. Dar reformele economice începute în anul următor n-au avut efectele scontate – dimpotrivă, au provocat un adevărat haos, complicând şi mai mult problemele existente. Cu toate acestea, s-a continuat aceeaşi propagandă care trâmbiţa succesul economic.

Situaţia de-a dreptul catastrofală din economia ţării şi nivelul de trai al populaţiei – ajuns la limita disperării în anii ’80 – n-au fost de natură să provoace decât corecţii nesemnificative în politica propagandistică a regimului, fără să schimbe însă nimic semnificativ în principiile fundamentale de funcţionare. La vremea respectivă se făcea mult caz de măreţele înfăptuiri ale socialismului: clădiri, noul centru civic al Bucureştiului, alte şi alte fabrici (care nu numai că erau depăşite moral, ci nu-şi puteau atinge nici măcar propria capacitate de producţie din cauza lipsurilor cronice în aprovizionarea cu materii prime şi materiale). În aprilie 1989 a fost declarată cu surle şi trâmbiţe achitarea în întregime a datoriilor externe. Spre deosebire de celelalte echipe de conducere din ţările comuniste, conducătorii români nu s-au chinuit să ascundă problema creditelor, ci au folosit-o ca pe un atu propagandistic. Deşi era conştient că situaţia economică a ţării este dezastruoasă – iar stenogramele şedinţelor Comitetului Politic Executiv sunt o dovadă indiscutabilă în acest sens –, Ceauşescu n-a recunoscut niciodată acest lucru.

Regimul dictatorului român se legitima aşadar pe forţa a patru argumente: naţionalismul, atitudinea antisovietică, recunoaşterea internaţională şi succesul economic. În comparaţie cu celelalte ţări din blocul sovietic (cu excepţia, desigur, a Coreei de Nord sau Albaniei), toate cele patru argumente ale legitimării regimului lui Ceauşescu au fost împinse

până la forme foarte radicale. În probleme de naţionalism, Ceauşescu n-a fost întrecut decât de Jivkov – persecutarea turcilor din Bulgaria în anii ’80 a fost mai drastică decât ceea ce li s-a întâmplat maghiarilor din România. Atitudinea antisovietică absentă în celelalte ţări contrasta în primul rând cu situaţia din Bulgaria, unde atitudinea prorusă era unul dintre elementele cele mai importante ale tradiţiei naţionale şi era exploatat în corelaţie cu naţionalismul pentru legitimarea echipei conducătoare.

Succesul economiei era un argument utilizat şi în alte ţări, în primul rând în Ungaria, unde el constituia de fapt elementul fundamental în legitimarea echipei lui Kádár. Dar nicăieri nu s-a ajuns la o contradicţie atât de dramatică între sloganurile trâmbiţate („Epoca de aur”) şi realitate. Spre sfârşitul anilor ’80 România era cea mai săracă ţară din blocul sovietic, iar populaţia trebuia să investească tot mai mult timp pentru procurarea produselor de bază. Nivelul de trai urma să scadă şi mai mult din cauza haosului administrativ şi a obligativităţii prezenţei populaţiei active la tot mai frecventele mitinguri şi manifestaţii, ceea ce însemna de fapt din partea statului un furt sistematic al timpului liber de care dispunea cetăţeanul. Katherine Verdery numea acest proces „etatizarea timpului”, definindu-l ca „rezultatul comun intenţionat al proiectului urmărit de echipa de guvernanţi, al consecinţelor neintenţionate ale acţiunilor întreprinse cu scopul rezolvării altor probleme şi al trăsăturilor structurale ale socialismului românesc ca ordine socială *sui generis*”[38]. „Etatizarea timpului”, unul dintre cele mai supărătoare efecte ale politicii economice promovate de echipa lui Ceauşescu în ceea ce priveşte calitatea vieţii, a constituit factorul care a scos în evidenţă statul român prin contrast cu celelalte ţări ale blocului sovietic, unde tendinţe de această natură existau, fără îndoială, dar n-au căpătat forme atât de drastice.

Alte aspecte care diferenţiau sistemul românesc de situaţia existentă în celelalte ţări comuniste au fost comentate într-o lucrare intitulată *Ceauşescu. Anii numărătorii inverse*, scrisă de sociologul şi politologul Pavel Câmpeanu, care într-o anumită perioadă a fost şi activist al Partidului Comunist. Merită să ne referim la câteva dintre afirmaţiile lui. Foarte importantă pare a fi, spre exemplu, prima din tezele prezentate de el:

Printre conducătorii ţărilor staliniste din zonă, Ceauşescu a fost singurul care nu a dobândit funcţia supremă într-o situaţie de criză, ci în una de relativă relaxare a tensiunilor sociale, economice şi politice, deci

într-o situaţie care indică o tendinţă prevalentă spre consolidarea, şi nu spre slăbirea regimului. Circumstanţele nu îi cereau să salveze regimul, ci doar să continue consolidarea lui[39].

Salvarea sistemului în cazul lui Kádár sau al lui Gomułka presupunea concesii în favoarea societăţii, presupunea o anumită liberalizare. Nimic asemănător nu s-a întâmplat însă în cazul lui Ceauşescu – el a preluat puterea într-un moment când sistemul era stabil, iar liberalizarea începută de Gheorghiu-Dej îşi îndeplinise deja misiunea şi nu mai era necesară. Noul conducător a continuat însă această linie numai cu scopul de a o utiliza împotriva celor mai apropiaţi colaboratori ai lui Dej. Lipsa vreunei ameninţări interne imediate a făcut posibilă o consolidare a sistemului fără a fi nevoie să se recurgă la sprijinul social. Ceauşescu nu s-a adresat societăţii decât în momentul în care a apărut pericolul real (cel puţin în optica autorităţilor române) al intervenţiei sovietice, adică în august 1968. Entuziasmul general din acel moment a fost exploatat în scopuri propagandistice timp de mulţi ani după ce evenimentele respective se consumaseră. Într-un moment critic, în decembrie 1989, Ceauşescu a încercat să repete formula de succes, dar aceasta a degenerat în farsă, iar apoi în tragedie în primul rând pentru el însuşi.

De mare importanţă sunt observaţiile lui Câmpeanu şi în ceea ce priveşte cultul personalităţii:

Dacă pentru un deţinător al acestui tip de putere utilitatea propriului cult constă în obţinerea, consolidarea sau simularea legitimităţii acestei puteri, pentru Ceauşescu instituirea cultului său nu are această utilitate ori nu are iniţial o utilitate politică, ci una psihologică – aceea a propriei satisfacţii. [...] Ceauşescu îşi instaurează cultul în contratimp cu epoca, adică la peste zece ani după ce, ca urmare a morţii lui Stalin, noii conducători stalinişti din estul continentului trecuseră de la vechile, zgomotoasele ritualuri la procedee sensibil mai discrete de personificare a puterii. El se bazează tot mai mult pe un instrument de guvernare a cărui perimare istorică fusese recunoscută chiar de către elita stalinismului european. Prin urmare, cultul lui frenetic nu este doar inutil, ci şi vetust[40].

Nu avem de unde să ştim la cine se gândea autorul când vorbea despre „elita stalinismului european”, dacă-i avea în vedere pe „umaniştii”

occidentali sau mai degrabă pe activiştii comunişti din estul Europei. Dar acest aspect nu este totuşi prea important, de vreme ce cultul personalităţii instituit de Ceauşescu trezea în cel mai bun caz sentimente de milă, pentru că de cele mai multe ori era vorba pur şi simplu de o silă exprimată explicit şi de unii, şi de alţii (Jean-Paul Sartre a protestat chiar în 1977 împotriva persecuţiilor la care era supusă opoziţia politică din România). În celelalte ţări din blocul sovietic, un cult al personalităţii dus până la o scară mai mare a existat doar în Bulgaria şi, până la un anumit punct, în Uniunea Sovietică (Brejnev), respectiv în Ungaria, dar în nici una din aceste ţări el n-a ajuns la manifestări atât de absurde ca în România. Interesant de remarcat e faptul că Nicolae Ceauşescu era atât de legat de acest cult, încât n-a vrut să renunţe la el nici chiar în situaţia în care cultul personalităţii devenise o piedică reală în atingerea ţelurilor sale politice. Şi ne referim aici în primul rând la sfera informaţiilor. Impunând mijloacelor de informare în masă lansarea agresivă a cultului personalităţii, Ceauşescu a dus la pierderea credibilităţii acestora. Şi era vorba în primul rând de televiziune, care (din motive de economie) şi-a tot redus programul de funcţionare în aşa fel încât la sfârşit se ajunsese la doar câteva ore de emisie pe zi, şi acelea aproape în întregime dedicate dictatorului şi soţiei sale. În această situaţie, românii îşi adaptau antenele pentru a primi semnal de la televiziunile maghiară, iugoslavă sau chiar bulgară, făcând astfel ca autorităţilor să le scape din mâini o foarte importantă armă propagandistică[41]. Cultul personalităţii impus orbeşte a depăşit graniţele absurdului şi în alte domenii – în 1989, în condiţiile atacului masiv declanşat de mass-media, atât în Răsărit, cât şi în Apus, împotriva autorităţilor române, Centrala de la Bucureşti le-a cerut inclusiv agenţilor săi responsabili cu influenţarea mijloacelor de difuzare în masă din Occident să utilizeze sintagma „tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al PCR” de fiecare dată când se refereau la conducător, ceea ce automat îi demasca pe respectivii agenţi, făcând astfel ineficientă orice iniţiativă[42].

O altă diferenţă între Ceauşescu şi colegii lui din ţările comuniste, asupra căreia a atras atenţia tot Pavel Câmpeanu, a fost faptul că la un moment dat conducătorul român a început să se sprijine în exercitarea autorităţii în primul rând pe membrii propriei familii, şi nu pe o clică de activişti devotaţi, aşa cum procedau alţii[43]. În celelalte ţări din blocul sovietic – şi mai ales în Bulgaria – s-au manifestat de asemenea tendinţe de nepotism, dar nicăieri ele n-au căpătat totuşi un caracter atât de radical.

Merită să observăm însă că, în momentele cu adevărat critice, Ceauşescu n-a lăsat sarcinile de răspundere corespunzătoare pe seama membrilor familiei sale, ci le-a transferat unor persoane pe care le considera specialiste, ceea ce până la urmă s-a terminat rău pentru el, deoarece oamenii convocaţi în asemenea momente (Iulian Vlad, Ştefan Guşă, Victor Atanasie Stănculescu) l-au trădat.

Câmpeanu atrage atenţia şi asupra diferenţelor ideologice existente între ţările din blocul comunist:

> În consonanţă cu mitul exacerbat al personajului, fervoarea naţionalistă formează nucleul unei confuze ideologii alternative, de esenţă populistă, care se demarxizează păstrând un jargon cu vagi reminiscenţe pseudomarxiste. Incluzând invocarea aşa-numitului marxism-leninism în ritualul propriului cult, Stalin îşi recunoştea filiaţiunea cu ideologia care îl precedase, pe când cultul lui Ceauşescu îşi improvizează o ideologie ad-hoc – în fapt, devine ideologia acelui regim[44].

Până la un anumit punct ne putem declara de acord cu această afirmaţie, dar ni se pare totuşi că autorul a supraapreciat coerenţa ideologică din celelalte ţări ale blocului sovietic în anii ’70 şi ’80. Comunismul îşi epuizase puterea de mobilizare, aşa încât peste tot s-a ajuns la hibrizi eclectici, combinaţi de altfel în principal cu un naţionalism militant, la fel ca în România. Aşa că, din acest punct de vedere, Ceauşescu n-a constituit o excepţie.

Se deosebea în schimb, lucru subliniat şi de Câmpeanu[45], de vecinul său Tito, a cărui atitudine antisovietică se manifestase şi prin încercarea de a crea un sistem socioeconomic alternativ faţă de URSS, caracterizat prin îmbinarea unor soluţii de tip capitalist cu cele utilizate în comunism. Şi pe plan internaţional Iugoslavia a fost mai activă, deşi România se străduia în fel şi chip s-o ajungă din urmă cel puţin în acest domeniu. Tito a fost unul dintre creatorii mişcării ţărilor nealiniate, ceea ce, indiferent de sensul existenţei unei astfel de organizaţii, însemna că rangul său era mai înalt, iar ambiţiile mai mari decât ale lui Ceauşescu, care s-a străduit doar să oscileze între URSS, China, SUA şi ţările europene, dar fără să creeze o alternativă capabilă să atragă şi alte ţări. Conducătorul român nu dorea să rivalizeze cu nimeni din punct de vedere ideologic, iar acţiunile lui se caracterizau mai degrabă prin pragmatism. Când însă pragmatismul lui a început să dispară,

acest lucru s-a întâmplat din cauza hipertrofierii personalităţii sale, şi nu a cine ştie căror ambiţii ideologice. Spre deosebire de majoritatea celorlalţi dictatori (nu numai comunişti), „Geniul Carpaţilor” n-a lansat nici o doctrină personală, fie ea oricât de incoerentă, pentru satisfacerea propriului eu fiindu-i suficientă puterea, respectiv recunoaşterea din partea liderilor mondiali.

Diferenţe foarte interesante între situaţia României şi cea a celorlalte ţări din blocul sovietic a relevat sociologul polonez Jadwiga Staniszkis. Luând ca termen de comparaţie condiţiile economice, ea a prezentat evoluţia relaţiei fiecăreia dintre ţările-satelit cu URSS. Această relaţie a fost unul dintre elementele fundamentale care au influenţat dezvoltarea situaţiei interne (iar România nu a constituit o excepţie din acest punct de vedere) şi tocmai de aceea merită să-i urmărim evoluţia.

După părerea Jadwigăi Staniszkis:

În Europa de Est am avut de-a face cu o secvenţă de trei paşi care s-a repetat ciclic: izolarea politică faţă de Occident; provocarea intenţionată şi silită a unor probleme economice care duc mai întâi la dependenţă, apoi la adâncirea ei (de exemplu, tocmai alocarea impusă a unor factori de producţie); stabilizarea structurilor organizatorice în măsură să execute politica de dependenţă[46].

Doamna Staniszkis a observat patru astfel de cicluri. După părerea ei, România a făcut notă discordantă încă de la început în comparaţie cu celelalte ţări ale blocului sovietic:

Modelul de exploatare specific primului ciclu al dependenţei, constând în valorificarea – spre interesul Uniunii Sovietice – a rezervelor sale locale, a permis României să iasă din perioada stalinistă fără un bagaj atât de mare (comparativ cu alte ţări) de structuri impuse, împovărătoare pentru echilibrul economiei[47].

Întrucât în acest ciclu cele mai importante instituţii, întreprinderile mixte sovieto-române, aşa-numitele sovromuri, nu fuseseră integrate în economia naţională, lichidarea lor după moartea lui Stalin a făcut posibilă recăpătarea rapidă a autonomiei economice faţă de centru.

Cel de-al doilea ciclu, iniţiat de Hruşciov, care s-a folosit de CAER (şi

aşa inactiv până în momentul respectiv) ca de un instrument, presupunea împărţirea economiilor socialiste în două categorii: „industriale” şi „agrare”. România fusese clasată în cea de-a doua categorie şi de aici a luat naştere revolta împotriva unei astfel de clasificări. Misiunea echipei lui Dej a fost cu atât mai uşoară cu cât economia românească nu fusese transformată atât de mult ca în celelalte ţări comuniste şi, în plus, gradul ei de dependenţă faţă de economia Uniunii Sovietice era cu mult mai redus. Răspunsul Bucureştiului la iniţiativa sovietică a fost încercarea de a realiza un model autarhic de industrializare, dar preluând totuşi soluţiile staliniste. Aşa încât Ceauşescu a realizat ceea ce nu reuşiseră să facă în România Sovietele: a transformat într-atât economia naţională, încât a făcut-o dependentă de materiile prime naturale din import şi în primul rând de petrol.

Al treilea ciclu, în anii ’70, a constat în aparenta deschidere faţă de Occident în primul rând prin atragerea unor credite şi achiziţia de tehnologie. În acest caz România a urmat acelaşi parcurs ca şi celelalte ţări comuniste. Iată ce scrie doamna Staniszkis pe această temă:

Mijloacele financiare occidentale nu funcţionau ca un capital şi, în consecinţă, nu au dus la transformarea structurii economice dezechilibrate a statelor respective (în acord cu logica echilibrului dintre cerere şi ofertă). Ca urmare, în anii ’70 a crescut dependenţa faţă de Occident (prin datorii şi import cooperativ), iar „insulele de modernitate”, care se bazau pe tehnologia importată, erau izolate de celelalte ramuri ale industriei sau agriculturii ce nu erau dotate cu noua tehnologie[48].

Aceasta a fost şi experienţa românească. În plus, competitivitatea tot mai scăzută a producţiei naţionale a obligat echipa lui Ceauşescu să se reorienteze spre Răsărit pentru a căuta pieţe de desfacere. Către sfârşitul anilor ’70 schimburile României cu ţările din CAER şi în special cu URSS au început să crească rapid, în ciuda tot mai pronunţatei distanţări a Bucureştiului faţă de Moscova pe arena internaţională.

Cele două tendinţe se vor adânci şi mai mult în cursul celui de-al patrulea ciclu, care, după părerea doamnei Staniszkis, a început în anul 1981 şi a constat în pierderea autonomiei în sectoarele strategice şi în presiunile pentru lichidarea deficitului din schimburile comerciale dintre Uniunea Sovietică şi ţările-satelit. Din punct de vedere politic, Ceauşescu se îndepărta tot mai mult de ceilalţi conducători comunişti europeni, în timp ce

dependenţa României faţă de URSS creştea, la fel ca şi contactele comerciale reciproce. Spre sfârşitul anilor ’80, Moscova devenise cel mai important partener economic al Bucureştiului, în ciuda încercărilor dramatice ale lui Ceauşescu de a revigora colaborarea cu Lumea a Treia. Echipa care a ajuns la putere după căderea dictatorului a fost în schimb una dintre cele mai pronunţat filoruse (şi conservatoare) din regiune. E suficient să amintim că această echipă s-a adresat autorităţilor de la Moscova pentru a solicita ajutor, ceea ce nu s-a mai întâmplat în Europa de Est din 1968. Nicolae Ceauşescu, cu viziunea lui despre o Românie independentă, bazată pe o economie autarhică, a condus aşadar ţara nu numai spre o catastrofă economică totală, ci şi către o dependenţă strivitoare faţă de Uniunea Sovietică şi, mai târziu, faţă de Rusia.

Toate aspectele, neîndoielnic esenţiale, care deosebeau România lui Ceauşescu de celelalte ţări ale blocului sovietic nu au fost de natură să elimine faptul că în acest caz avem de-a face cu o versiune doar uşor modificată a aceluiaşi fenomen: comunismul est-european. Şi în alte ţări au existat asemenea soluţii instituţionale şi asemenea practici de guvernare. Conducătorul, partidul, serviciile speciale şi înspăimântarea populaţiei, lipsa libertăţii de exprimare şi monopolizarea canalelor de difuzare a informaţiei, îngrădirea posibilităţii de a pleca din ţară – toate acestea constituiau temelia funcţionării statului comunist atât în România, cât şi în celelalte ţări din regiune. Echipa lui Ceauşescu se deosebea de cele din alte ţări, mai ales în anii ’80, în principal prin gradul de intensitate a diferitelor fenomene, deşi e greu să vorbim aici de forme extreme (aşa ceva se petrecea şi se mai petrece şi astăzi în Coreea de Nord), fiind vorba mai degrabă de forme foarte radicale. În ce fel şi de ce în România lui Ceauşescu s-a ajuns tocmai la o practică atât de radicală a comunismului constituie tema principală a prezentei lucrări.

Cartea a fost structurată în patru capitole. Primul capitol are ca temă istoria Partidului Comunist Român de la crearea lui, continuând cu preluarea puterii după al doilea război mondial şi perioada guvernării lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, respectiv până la preluarea succesiunii de către Nicolae Ceauşescu. A fost prezentată şi discuţia – nelipsită din activitatea de cercetare istorică – despre felul în care şi motivele pentru care tocmai acest activist a devenit şeful statului român. Ceauşescu nu era unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai predecesorului său, iar alegerea lui a constituit o

surpriză atât pentru activiştii de partid, cât şi pentru societate. Al doilea capitol prezintă preluarea treptată a puterii de către Nicolae Ceauşescu. Au fost comentate diferitele etape ale acestui proces: eliminarea concurenţilor, inocularea cultului personalităţii şi, în cele din urmă, instaurarea dictaturii cu ocazia Congresului al XI-lea al PCR din 1974. Capitolul 3 este consacrat perioadei de stagnare a sistemului politic din România. Data convenţională a încheierii acestei perioade este 11 martie 1985 – odată cu alegerea lui Mihail Gorbaciov ca secretar general al CC al PCUS. O atenţie deosebită a fost acordată problemelor economice, întrucât această perioadă s-a caracterizat atât prin prăbuşirea economiei naţionale, cât şi prin importanţa acordată achitării datoriei externe. Capitolul 4 şi ultimul vorbeşte despre căderea lui Ceauşescu şi a sistemului comunist din România. Sfârşitul simbolic al comunismului din România a fost momentul fugii cuplului dictatorial din clădirea CC din data de 22 decembrie 1989, la ora 12.06.

Mişcările de opoziţie şi disidenţa nu se înscriu în sfera tematică a acestei lucrări, motiv pentru care aceste probleme nu apar decât în contextul unei reale influenţe exercitate asupra puterii.

În forma în care a fost publicată, această carte reia în cea mai mare parte lucrarea de doctorat scrisă sub îndrumarea prof. Andrzej Paczkowski şi susţinută la Institutul de Studii Politice din cadrul Academiei Poloneze de Ştiinţe în iunie 2007. Pe tot parcursul redactării acestei lucrări numeroase persoane mi-au acordat un ajutor imens şi dezinteresat.

În primul rând aş vrea să-i mulţumesc profesorului meu Andrzej Paczkowski, care mi-a supervizat cercetările şi m-a ajutat să obţin accesul la documente de natură să îmbogăţească semnificativ prezenta lucrare. Îi datorez, de asemenea, recunoştinţă doamnei profesor Jadwiga Staniszkis, care m-a ajutat extraordinar de mult în etapa introductivă de acumulare a materialului documentar. Aş vrea să le mulţumesc şi domnului profesor Wojciech Roszkowski, domnului profesor Jan Kofman, precum şi colegelor şi colegilor din cadrul Institutului pentru Europa Centrală şi de Est al ISP PAN, ale căror valoroase observaţii au constituit un aport semnificativ la conturarea formei finale a acestei cărţi.

Aş dori să le mulţumesc şi celor care se ocupă de studierea Europei Orientale de la Universitatea din Varşovia, unde am învăţat limba română şi am aprofundat problematica legată de situaţia României. Este vorba în special de dr. Jerzy Targalski şi prof. Constantin Geambaşu.

Trebuie să le adresez un cuvânt de mulţumire cu totul special domnului Krzysztof Darewicz şi fiului său, tot Krzysztof, pentru ajutorul nepreţuit pe care mi l-au acordat pe tot timpul şederii mele la Washington, în anul 2003. Aş vrea, de asemenea, să îi adresez mulţumiri speciale doamnei Dorota Leonowicz, care în vara anului 1996 m-a îndemnat să fac prima călătorie din viaţa mea în România, călătorie care mi-a declanşat interesul pentru această ţară.

Doresc să le mulţumesc şi prietenilor mei români care şi-au făcut întotdeauna timp pentru mine, care nu m-au dezamăgit niciodată şi fără ajutorul cărora această carte ar fi mult mai săracă. Este vorba de Stejărel Olaru, Marius Oprea, Nicolae Videnie, Monica Voitovici şi Mihai Preda – tuturor le datorez foarte mult. În plus, aş vrea să le mulţumesc domnului Armand Goşu şi domnului Mircea Munteanu de la Cold War International History Project din Washington.

Şi, în sfârşit, aş vrea să le aduc mulţumiri persoanelor cărora le datorez cel mai mult: soţiei mele Agnieszka, fiicei mele Julia şi fiului meu Antoni. Fără sprijinul lor necontenit nimic n-ar fi fost posibil.

1. R. Scruton, *A Dictionary of Political Thought*, Macmillan, Londra, 1982 (*Słownik myśli politycznej*, trad. de T. Bieroń, Poznań, 2002, p. 79).

2. D. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania 1965-1989*, New York, 1995 [ed. rom. *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, trad. de G. Ciocâltea, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998].

3. V. Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, University of California Press, 2003 [ed. rom. *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, trad. de C. Petrescu şi D. Petrescu, Editura Polirom, Iaşi, 2005].

4. A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005.

5. I. Petcu, *Ceauşescu, un fanatic al puterii. Biografie neretuşată*, Editura Românul, Bucureşti, 1994.

6. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu. Eine Biographie*, Berlin, 2000 [ed. rom. *Nicolae Ceauşescu. O biografie*, trad. de A. Teodorescu, Editura Vremea, Bucureşti, 2002].

7. M. Tejchman, *Nicolae Ceauşescu. Život a smrt jednoho diktátora*, Praga, 2003.

8. C. Păiuşan, D.N. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2002; D.C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.

9. *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicţionar*, CNSAS, Bucureşti, 2004; G. Crişan, *Piramida puterii*, vol. I: *Oameni politici şi de stat, generali şi ierarhi din România (23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2004; M. Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliţie politică*, Editura Elion, Bucureşti, 2003; D. Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.

10. M. Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring. Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia 1968*, Iaşi, Oxford, Portland, 2000 [ed. rom. *1968 – Din primăvară până în toamnă*, Editura RAO, Bucureşti, 1998].

11. P. Accoce, D. Pouget, *Le Réseau Caraman – Treize Roumains ont fait trembler l'OTAN*, Paris, 1972 [ed. rom. *Reţeaua Caraman – cei treisprezece români care au zguduit NATO*, trad. de M. Pătraşcu, Editura Compania, Bucureşti, 1999].

12. M. Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente, 1949-1989*, Editura Polirom, Iaşi, 2002; M. Oprea, *Moştenitorii Securităţii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004.

13. C. Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elion, Bucureşti, 2003; C. Troncotă, *Torţionarii. Istoria instituţiei Securităţii regimului comunist din România (1948-1964)*, Editura Elion, Bucureşti, 2006.

14. S. Olaru, G. Herbstritt, *Stasi şi Securitatea*, trad. de V. Buta şi M. Alecu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005.

15. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty, prawdziwa historia zbrodni, życia i upadku Nicolae Ceauşescu*, trad. de M. Fabianowska, Varşovia, 1990 [ed. rom. *Orizonturi roşii: memoriile unui şef al spionajului comunist*, trad. de R.G. Toader, New York, 1988; *Orizonturi roşii: crimele, corupţia şi moştenirea Ceauşeştilor*, trad. de H. Gănescu şi A. Ştefănescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2010]; I.M. Pacepa, *Moştenirea Kremlinului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993; I.M. Pacepa, *Cartea Neagră a Securităţii*, vol. I-III, Editura Zin-Omega, Bucureşti, 1999.

16. Dintre numeroasele lucrări ale lui Pelin, în afară de dicţionarul biografic pe care l-am amintit deja, merită menţionate: M. Pelin, *Culisele*

spionajului românesc. DIE: 1955-1980, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, şi încă două lucrări consacrate comunităţilor româneşti din emigraţie şi activităţilor de spionaj legate de acestea: *Opisul emigraţiei politice. Destine în 1222 de fişe alcătuite pe baza dosarelor din Arhivele Securităţii*, Editura Compania, Bucureşti, 2002; *Operaţiunile „Meliţa" şi „Eterul". Istoria Europei Libere prin documente de Securitate*, Editura Compania, Bucureşti, 1999.

17. D. Deletant, „Romania", [în] *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East-Central Europe 1944-1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Varşovia, 2005, pp. 285-328; D. Deletant, „Studiu introductiv", [în] M. Oprea, *Banalitatea răului...*, pp. 21-55.

18. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Tweaking the Nose of the Russians. Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990*, New York, 1991 [ed. rom. *Relaţii româno-americane 1940-1990*, trad. de M. Sadoschi, Editura Institutul European, Iaşi, 2000]; M. Răceanu, *Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane*, Editura Silex, Bucureşti, 2005.

19. Merită amintită lucrarea, destul de slabă de altfel, referitoare la amintirile militarilor: C. Olteanu, A. Duţu, C. Antip, *România şi Tratatul de la Varşovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2005; câteva informaţii aduce şi D. Deletant, M. Ionescu, „Romania and the Warsaw Pact 1955-1989", *Cold War International History Project*, Working Paper # 43, aprilie 2004; la relaţiile cu R.P. Polonă se referă I. Constantin, *Din istoria Poloniei şi a relaţiilor româno-polone*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2005.

20. Dintre acestea merită amintită: C. Ionete, *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă*, Editura Expert, Bucureşti, 1993.

21. Printre altele merită menţionate: A. Neculau (coord.), *Viaţa cotidiană în comunism*, Editura Polirom, Iaşi, 2004; G. Kligman, *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, 1998 [ed. rom. *Politica duplicităţii. Controlul reproducerii în România lui Ceauşescu*, trad. de M. Dumitrescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000].

22. Cele mai interesante lucrări: A.U. Gabanyi, *The Ceauşescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000 [ed. rom. *Cultul lui Ceauşescu*, trad. de I. Vamanu, Editura Polirom, Iaşi, 2003]; L. Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998; A. Cioroianu, *Ce*

Ceauşescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005.

23. Preşedintele ei, Sergiu Nicolaescu, a scris mai multe lucrări, dar adeseori el se repetă şi de aceea e suficient s-o citām pe ultima: S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie '89*, Editura ALL, Bucureşti, 2005; Ş. Sāndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluţia română*, Editura Omega Press, Bucureşti, 1996.

24. Marius Mioc a scris mai multe lucrări despre revoluţia din 1989. Dintre ele putem menţiona: *Revoluţia, fără mistere. Începutul revoluţiei române: cazul Lásló Tőkés*, Editura Almanahul Banatului, Timişoara, 2002; *Revoluţia din Timişoara aşa cum a fost*, Editura Brumar, Timişoara, 1997; *Revoluţia din 1989 şi minciunile din* Jurnalul Naţional*. Mitul agenturilor străine. Mitul Securităţii atotputernice, care l-a dat jos pe Ceauşescu*, Editura Marineasa, Timişoara, 2005.

25. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4 (I-II): *„Revoluţia din decembrie 1989" – o tragedie românească*, Editura RAO, Bucureşti, 2004-2005. Alex Mihai Stoenescu a recunoscut că în anii '80 a fost colaborator al Securităţii. Vezi A. Simina, „Omul lui Becali şi-a asumat relaţia cu Securitatea", *Evenimentul Zilei*, 1 noiembrie 2006.

26. R. Portocală, *România. Autopsia unei lovituri de stat – în ţara în care a triumfat minciuna*, trad. de I. Cantacuzino, Editura Continent-Agora, Timişoara, 1991.

27. C. Sava, C. Monac, *Adevăr despre decembrie 1989. Conspiraţie, diversiune, revoluţie...*, Editura Forum, Bucureşti, 1999.

28. S. Tănase, *Miracolul revoluţiei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999.

29. R. Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucţia unei revoluţii*, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

30. J. Darski, *Rumunia, historia, współczesność, konflikty narodowe*, Varşovia, 1995.

31. M. Willaume, *Rumunia*, Varşovia, 2004.

32. P. Câmpeanu, *Ceauşescu. Lata odliczane wstecz*, trad. de H. Mirska-Lasota, Varşovia, 2004 [ed. rom. *Ceauşescu. Anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002].

33. L. Boia, *Rumuni. Świadomość, mity, historia*, Cracovia, 2003.

34. Pe această temă, vezi „Intelectuali hărţuiţi de Securitate?", *22*, nr.

800, 5-11 iulie 2005.

35. Unul dintre angajaţii Ambasadei RPP la Bucureşti, Łukasz Szymański, a acordat un interviu cotidianului *Gazeta Wyborcza*: „Rewolucja w posępnym baraku" („Revoluţie în coliba posomorâtă"), *Gazeta Wyborcza*, 1 decembrie 2004. Szymański nu a fost însă o figură reprezentativă pentru colectivul diplomaţilor polonezi din România, fiind unul dintre cei care au sprijinit activ mişcarea de opoziţie şi disidenţă din această ţară. Ceilalţi angajaţi ai ambasadei poloneze nu s-au angajat în viaţa politică românească.

36. B. Kamiński, *The Collapse of State Socialism. The Case of Poland*, Princeton, 1991, p. 5.

37. K. Verdery, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1995, p. 11.

38. K. Verdery, *What Was Socialism and What Comes Next?*, Princeton, 1996, p. 41.

39. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, pp. 7-8.

40. *Ibidem*, pp. 8-9.

41. Mai pe larg pe această temă, vezi A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx...*, pp. 462-466.

42. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 108.

43. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 9.

44. *Ibidem*.

45. *Ibidem*.

46. J. Staniszkis, *Ontologia socjalizmu*, Varşovia, 1989, p. 41.

47. *Ibidem*, p. 43.

48. *Ibidem*, p. 44.

Capitolul 1

Începutul

Mişcarea comunistă românească înainte de al doilea război mondial

Începutul mişcării revoluţionare româneşti se situează în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial impactul real al forţelor de extremă stânga a rămas neglijabil. Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România (PSDMR), creat în 1893, era o organizaţie neînsemnată numeric şi lipsită de sprijin[1]. La început, nucleul întregii mişcări îl constituia intelectualitatea, rolul muncitorilor fiind redus, deşi în timp el a început să aibă tot mai multă greutate. Un anumit impuls la acţiune l-a constituit răscoala ţărănească din 1907, care s-a bucurat de sprijinul unora din mediile muncitoreşti. Represiunea a cărei ţintă au devenit activiştii din sânul mişcării muncitoreşti după înăbuşirea răscoalei a dus însă din nou la slăbirea grupărilor revoluţionare. Aşa încât Partidul Social-Democrat a renăscut practic abia în 1910.

Cauzele fundamentale ale slăbiciunii mişcării muncitoreşti au fost nivelul scăzut al industrializării României (la începutul secolului XX muncitorii constituiau abia 2% din populaţie[2]), precum şi faptul că intelectualitatea era la rândul ei relativ puţin numeroasă şi preocupată cu precădere mai degrabă de ideea naţională decât de problemele sociale. În aceste condiţii, nucleul PSDMR era constituit din reprezentanţii unor minorităţi naţionale, în primul rând evrei, nu de puţine ori imigraţi din Rusia. Tocmai din această categorie provenea primul conducător al partidului, Constantin Dobrogeanu-Gherea, cunoscut şi sub numele Nahum Katz[3]. PSDMR s-a împotrivit participării României la primul război mondial, fapt pentru care, după ce România a ieşit din neutralitate, în 1916, membrii acestui partid au fost supuşi multor forme de represiune. Ca să scape de urmăriri, mulţi activişti au fugit pe teritoriul Rusiei, dar printre cei care au rămas s-a remarcat în mod deosebit fracţiunea probolşevică a „maximaliştilor”, denumită şi „Sfatul Secret”. Activiştii din această categorie năzuiau ca în cel mai scurt timp să înfăptuiască schimbarea totală a sistemului politic din România[4].

Izbucnirea revoluţiei din Rusia a întărit poziţia bolşevicilor în partid, iar concomitent dificultăţile economice cauzate mai întâi de susţinerea

războiului, apoi de încheierea lui au potenţat orientarea favorabilă stângii din sânul societăţii, ceea ce s-a concretizat, între altele, printr-o serie întreagă de greve în anii 1919-1920. Tulburările sociale au fost însă înăbuşite şi în scurt timp s-a dovedit că de fapt comuniştii nu aveau o susţinere prea mare. În sânul partidului, în schimb, tendinţele bolşevice au început să câştige teren. În mai 1921, la congresul PSDMR, majoritatea delegaţilor au votat pentru aderarea la Comintern, ceea ce a provocat scindarea efectivelor, astfel încât activiştii moderaţi s-au retras din partid, ocazie cu care acesta şi-a schimbat numele în Partidul Socialist Comunist din România, iar mai târziu în Partidul Comunist din România (PCR)5. Datorită faptului că activiştii comunişti au adoptat o poziţie deschis antistatală, la scurt timp după congres poliţia i-a arestat pe mulţi dintre ei, inclusiv pe preşedintele partidului, Gheorghe Cristescu (care a fost însă eliberat un an mai târziu). Consecinţa arestărilor operate de guvern a fost faptul că în fruntea PCR au ajuns alţi oameni, cei mai mulţi dintre ei având poziţii şi mai radicale decât predecesorii lor.

Pe 11 aprilie 1924 PCR a fost interzis, iar activitatea lui a trecut în ilegalitate. Din această cauză, mulţi activişti şi adepţi moderaţi au părăsit partidul. Statutul ilegal al acţiunilor desfăşurate de PCR a dus la apropierea lui de lumea infractorilor şi a periferiei sociale. Multe figuri care au devenit mai târziu cunoscute în cadrul mişcării comuniste proveneau tocmai din aceste medii sau aveau la vremea respectivă contacte cu ele – iar Nicolae şi Elena Ceauşescu nu fac excepţie.

Interzicerea activităţii a slăbit partidul, al cărui număr de aderenţi şi a cărui influenţă în societate erau la cote minime. Comuniştii nu erau în stare să câştige un sprijin mai larg. Românii tratau Partidul Comunist ca pe un exponent al spionajului sovietic, de vreme ce, printre altele, el solicita „retrocedarea” Basarabiei şi a nordului Bucovinei (regiunea în care este situat oraşul Cernăuţi şi care actualmente se află între graniţele Ucrainei) în favoarea Uniunii Sovietice, a Transilvaniei în favoarea Ungariei, respectiv a Dobrogei în favoarea Bulgariei. Probabil că tocmai din această cauză etnicii români erau o minoritate în Partidul Comunist. În anii ’30, dintre membrii de partid, 28% erau maghiari, 18% evrei, 10% ruşi şi ucraineni, 10% bulgari şi numai 23% români[6]. Chiar şi în conducerea partidului erau puţini români. Înainte de primul război mondial, dintre primii secretari, doar unul fusese român – Gheorghe Cristescu. Ceilalţi se numeau: Elek Köblös – ungur, Vitali Holostenko – ucrainean, Alexander Ştefanski-Gorun – polonez, Boris

Ştefanov – bulgar şi Ştefan Foriş – ungur. PCR era considerat în general un element străin, antinaţional şi antistatal.

Comuniştii nu aveau sprijin nici chiar în rândul intelectualilor, deşi în alte ţări din această regiune a Europei cel puţin o parte a intelectualităţii manifesta simpatii de extremă stânga. Ceea ce, în România, era consecinţa nu numai a lipsei de forţă a comuniştilor propriu-zişi, ci şi a imensei forţe de atracţie a ideologiei naţionaliste, ai cărei principali exponenţi în perioada interbelică erau organizaţiile care gravitau în jurul Gărzii de Fier. Garda combătea în primul rând PCR şi pe reprezentanţii lui – pe care îi considera trădători de patrie şi popor –, şi nu neapărat comunismul ca idee, ceea ce îi permitea să atragă chiar şi intelectuali de stânga.

Încă de la început, mişcării revoluţionare din România i-a lipsit unitatea. După eliminarea în 1921 a grupului moderaţilor, fracţiunile rămase în Partidul Comunist au început să ducă o luptă îndârjită unele împotriva celorlalte, luptă care uneori, mai ales după preluarea puterii, căpăta forme sângeroase[7]. Destul de timpuriu s-au detaşat două grupări principale pe care le deosebea atitudinea faţă de centrala din Moscova. Fracţiunea mai puternic ataşată de Hotelul „Lux” (sediul Cominternului) era constituită în principal din reprezentanţii români ai minorităţilor naţionale şi în primul rând din evrei, dar şi slavi. Încă de la începutul anilor ’20, în fruntea acestei grupări denumite a „moscoviţilor” s-au instalat soţii Ana şi Marcel Pauker.

A doua grupare o constituiau reprezentanţii proletariatului şi ai lumpenproletariatului din câteva oraşe mai mari. În această fracţiune intrau mai mulţi români decât în tabăra „moscoviţilor”, dar erau şi muncitori unguri, evrei şi chiar germani. De regulă ei erau mai puţin şcoliţi decât rivalii lor de la Hotelul „Lux” şi mai degrabă se declarau împotriva aderării României la URSS, preferând să construiască un comunism specific, cu mijloacele pe care le permiteau resursele naţionale. Grupul principal în cadrul acestei fracţiuni erau aşa-numiţii ceferişti – lucrătorii de la Căile Ferate Române –, iar conducătorul, atât al grupului „ceferiştilor”, cât şi al întregii fracţiuni „naţionale”, a devenit Gheorghe Gheorghiu-Dej, unul dintre principalii organizatori ai grevelor de la Atelierele CFR Griviţa din Bucureşti, în anul 1933.

În afară de linia principală de separaţie între partizanii comunismului internaţional (sovietic) şi cei ai comunismului naţional existau şi alte grupări în Partidul Comunist, constituite pe criterii naţionale – şi anume existau grupul românilor, cel al evreilor, cel al maghiarilor şi cel al bulgarilor[8]. De

asemenea, în PCR mai existau: fracţiunea transilvănenilor, unde numeric erau preponderenţi ungurii, cea a basarabenilor, unde dominau ucrainenii, şi, în sfârşit, cea a dobrogenilor, în rândul cărora un procent semnificativ îl reprezentau bulgarii.

După intrarea în ilegalitate, activitatea Partidului Comunist a suferit o restrângere şi mai accentuată. Un anumit impuls favorabil intensificării activităţilor desfăşurate de PCR l-a adus marea criză economică de la sfârşitul anilor ’20 – dar iniţial, în principal din cauza luptelor intestine, n-au fost suficient valorificate posibilităţile de manifestare create de înrăutăţirea drastică a situaţiei economice. În 1929 a izbucnit greva minerilor de la Lupeni, dar participarea comuniştilor la aceste mişcări de protest a fost practic nulă, lucru pentru care au fost aspru criticaţi de Comintern[9]. În anii ’30 activitatea PCR a cunoscut o uşoară intensificare, în 1933 comuniştii reuşind să declanşeze greva la Atelierele CFR Griviţa, dar manevra respectivă a provocat partidului mai multe daune decât beneficii, întrucât activiştii de frunte ai acestuia, printre care şi Gheorghiu-Dej, au fost trimişi în judecată şi condamnaţi, prin sentinţe definitive, la ani grei de puşcărie sau la muncă forţată.

În a doua jumătate a anilor ’30, PCR a pierdut complet contactul cu ceea ce se întâmpla în România din cauză că o jumătate din cadrele de conducere ale partidului se găseau la Moscova, iar cealaltă jumătate în puşcării, puţinii activişti rămaşi în libertate fiind nevoiţi să se ascundă. Foarte dificilă era şi comunicarea între diferitele grupuri, ceea ce a determinat instaurarea unui climat de concurenţă şi suspiciune între ele. Între timp, poziţia dominantă în interiorul fracţiunii „naţionale” a fost cucerită de Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a reuşit să-şi fructifice cu dibăcie legenda de conducător al grevei ceferiştilor şi s-a priceput cum nu se poate mai bine să inducă animozităţi reciproce între activişti. În 1936 ajunge şi Ana Pauker în închisoare. După perioada petrecută la Moscova, ea se întorsese în ţară, probabil cu scopul de a promova o nouă linie strategică a Cominternului, politica antifascistă[10].

În anii 1937-1938 sovieticii au făcut curăţenie în rândul membrilor PCR, însă această măsură i-a afectat doar pe acei activişti care se aflau în momentul respectiv pe teritoriul Uniunii Sovietice – printre care şi pe Marcel Pauker[11]. Acest val de represiuni a lovit aşadar numai fracţiunea „moscoviţilor”, întrucât „naţionaliştii”, care se găseau atunci în majoritate în puşcăriile din România, rămâneau în afara razei de acţiune a autorităţilor de

la Moscova. Nu putem şti dacă aceasta a fost şi intenţia lui Stalin, însă consecinţele epurării au fost întărirea aripii naţionaliste a PCR şi consolidarea poziţiei lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. În acelaşi timp, datorită acestei operaţiuni, Ana Pauker a devenit principalul şef al fracţiunii moscovite. Poziţia ei era mai solidă decât aceea a lui Ştefan Foriş, care în 1940 a fost numit prim-secretar al PCR, iar pe data de 31 decembrie a aceluiaşi an a trecut clandestin graniţa sovieto-română şi a intrat în ţară. Foriş era însă străin de ambele aripi învrăjbite ale partidului, aşa încât nu era susţinut practic de nimeni[12].

Declanşarea celui de-al doilea război mondial a schimbat situaţia comuniştilor români pe plan internaţional, deşi nu a provocat şi modificări în ierarhia interioară a partidului. În 1941, după intrarea României în război, Moscova a început activitatea de organizare a mişcării comuniste româneşti compuse din activişti aflaţi pe teritoriul Uniunii Sovietice şi din soldaţii români căzuţi prizonieri. În acest scop, sovieticii au recurs la serviciile Anei Pauker, pe care în mai 1941 au luat-o la schimb cu unul din conducătorii ţăranilor prinşi pe teritoriul Basarabiei[13]. În anul 1942, Ana Pauker, împreună cu alţi activişti, a lucrat la Moscova la constituirea Frontului Naţional Democratic Român, iar mai târziu a organizat Divizia „Tudor Vladimirescu”, care a luptat împotriva nemţilor sub conducerea Armatei Roşii[14]. Împreună cu această divizie, Ana Pauker a apărut în ţară în 1944.

Între timp, al doilea centru al PCR, concentrat în jurul lui Gheorghiu-Dej, se pregătea la rândul său pentru preluarea puterii. La 23 august 1944 a avut loc o lovitură de stat prin care a fost înlăturat de la putere dictatorul progerman Ion Antonescu. La această lovitură de stat – organizată de partidele istorice din perioada interbelică şi de rege – au luat parte şi comuniştii, prin intermediul lui Lucreţiu Pătrăşcanu, care a fost cooptat în organizarea complotului probabil pe considerentul că avea legături de rudenie cu persoane din anturajul monarhului[15]. Potrivit afirmaţiilor unor cercetători, comuniştii s-au alăturat complotiştilor deoarece Gheorghiu-Dej se temea că, dacă Antonescu ar fi rezistat până la sosirea Armatei Roşii, gruparea „naţionaliştilor” din PCR ar fi fost eliminată complet de „moscoviţi”[16].

La sfârşitul războiului, în Partidul Comunist existau aşadar patru lideri principali: Foriş, Pătrăşcanu, Pauker şi Dej. Primul pe lista celor eliminaţi a fost Foriş[17]. Pe data de 4 aprilie 1944, înarmat cu un pistol şi cu un ciocan, Emil Bodnăraş a pătruns în ascunzătoarea secretă a acestuia şi i-a

comunicat că a fost înlăturat de la conducerea partidului. Foriş n-a opus rezistenţă, iar următoarele câteva luni şi le-a petrecut în detenţie. Pe 23 august a fost eliberat pentru scurt timp, după care a fost din nou arestat. În vara anului 1946 a fost lichidat. În locul lui a fost instituit un triumvirat compus din Emil Bodnăraş, Iosif Rangheţ şi Constantin Pârvulescu. Conducerea PCR a fost colectivă până în septembrie 1945, când în mod oficial Gheorghiu-Dej a fost ales secretar general[18]. De fapt însă, până atunci, partidul a fost condus nu de cei trei care alcătuiau triumviratul, ci de cuplul Pauker-Dej.

Primele două decenii de guvernare comunistă în România

După răsturnarea lui Antonescu, România s-a retras din războiul contra Uniunii Sovietice şi a îndreptat armele împotriva Germaniei. Cu toate acestea, încă din 30 august 1944 Armata Roşie a intrat în Bucureşti, ceea ce însemna că nici nu se putea pune problema unei politici externe independente a României şi că, mai devreme sau mai târziu, puterea avea să fie preluată de comunişti. Moscova a aplicat şi în acest caz aceeaşi schemă care fusese utilizată în fiecare din ţările cucerite: la început un guvern de coaliţie, în care însă comuniştii au dispus de postul de ministru al Afacerilor Interne. După care coaliţia se reducea din ce în ce mai mult, activiştii din opoziţie erau arestaţi, în aşa fel încât în cele din urmă Partidul Comunist prelua în întregime puterea în ţară şi trecea la înfăptuirea unei revoluţii de sus în jos (prin lichidarea proprietăţii private, colectivizare etc.).

În fruntea primului guvern, aşa-numitul guvern provizoriu (care a funcţionat de la 23 august la 4 octombrie 1944 şi apoi, după câteva remanieri, până la 6 decembrie 194419) a fost numit generalul Constantin Sănătescu. Funcţia de ministru al Justiţiei a fost preluată de Lucreţiu Pătrăşcanu. Sovieticii au cerut eliminarea „elementelor fasciste” din cadrul organelor române de Securitate, precum şi reducerea forţelor armate. Au încurajat în schimb Gărzile Patriotice (este vorba de unităţi de luptă de sorginte comunistă organizate de Emil Bodnăraş), care şi-au intensificat tot mai mult activitatea.

Următorul guvern a fost condus de generalul Nicolae Rădescu. Între timp comuniştii au început să preia încet-încet controlul asupra serviciilor de Securitate. Poliţia secretă din România apăruse în 1907, după înăbuşirea teribilei răscoale ţărăneşti. Ea a căpătat trăsături mai profesioniste după o serie de reforme cărora le-a fost supusă în anii 1924-1929, când a şi primit denumirea de Direcţia Poliţiei de Siguranţă, în limbaj curent – Siguranţa.

România mai dispunea şi de un serviciu militar de spionaj care în anul 1940 a fost denumit Serviciul Special de Informaţii (SSI)20. În timpul războiului, anumiţi ofiţeri din Siguranţă şi de la SSI, prevăzând eşecul Germaniei, le-au adresat oferte de colaborare comuniştilor, lucru pentru care mai târziu au fost răsplătiţi cu funcţii înalte21. După ocuparea ţării de către sovietici, în rândurile agenţilor de la serviciile speciale au început să se infiltreze unii membri ai Gărzilor Patriotice. După ianuarie 1945, Rădescu a emis ordinul de dizolvare a acestor formaţiuni, care însă nu a fost executat.

Între timp comuniştii organizau uriaşe demonstraţii antiguvernamentale. Procesul de sovietizare era condus de Andrei Vîşinski, care în perioada 1944-1946 a venit de trei ori în România22. Sub presiunea ameninţărilor ruseşti, Rădescu a capitulat, iar pe 6 martie 1945 s-a format un nou guvern sub conducerea lui Petru Groza, care înainte de război se afla în fruntea unui partid ţărănesc cu tendinţe comuniste numit Frontul Plugarilor23. În acest cabinet comuniştii aveau 14 ministere din 18 – printre care cele mai importante pentru ei: Afacerile Interne, Justiţia, Apărarea şi Economia. S-a demarat imediat reorganizarea Siguranţei şi a SSI. Această misiune le-a fost încredinţată agenţilor NKVD Emil Bodnăraş şi Serghei Nikonov (pentru SSI), respectiv Gheorghe Pintilie şi Boris Grunberg, mai cunoscut sub numele Alexandru Nicolschi (pentru Siguranţă). În această perioadă, în ciuda faptului că Gheorghiu-Dej ocupa principala funcţie de conducere în partid, factorul de decizie în mişcarea comunistă îl constituiau „moscoviţii”, care îşi rezervaseră posturile cele mai importante şi promovau, în acord cu ordinele emise de centrala de la Moscova, politica preluării puterii de către Partidul Comunist. În prima fază a sovietizării României, Moscova voia să se bazeze pe oamenii cei mai de încredere care fuseseră şcoliţi pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Guvernul Petru Groza urmărea să elimine opoziţia şi să introducă „dictatura proletariatului” cât mai repede posibil. În noiembrie 1946 au avut loc alegeri în care comuniştii au obţinut oficial 84% din voturi, dar de fapt rezultatele au fost falsificate24. La începutul anului 1947 mulţi membri ai partidelor de opoziţie au fost arestaţi, iar în vara aceluiaşi an şi şefii acestora au luat calea puşcăriei. Tot atunci au fost declarate ilegale partidele din opoziţie. Pe 30 decembrie 1947 regele Mihai a fost obligat să demisioneze şi a fost declarată Republica Populară Română. În februarie 1948 a avut loc un congres în cadrul căruia PCR s-a unit cu Partidul Social-Democrat (PSD era un mic partid creat înainte de al doilea război mondial,

dar care după război a căpătat o importanţă tot mai mare, întrucât era folosit de comunişti ca partid-paravan), constituind împreună Partidul Muncitoresc Român (PMR), care încă de la creare număra peste un milion de membri[25]. Secretar general al noului partid a fost proclamat Gheorghe Gheorghiu-Dej, dar în cadrul Secretariatului majoritatea o constituiau „moscoviţii”[26]. În cursul aceleiaşi luni România a semnat tratatul de prietenie, cooperare şi ajutor reciproc cu Uniunea Sovietică. În august 1948 denumirea de Siguranţă a fost schimbată în Direcţia Generală a Securităţii Poporului (DGSP), care va fi cunoscută mai pe scurt ca Securitatea.

Odată cu comuniştii, în instituţiile româneşti şi-au făcut apariţia şi consilierii sovietici. Opinia lor avea putere de decizie în absolut toate problemele. Pe lângă aceasta, încă din 1945, în virtutea acordului de cooperare economică dintre România şi URSS, s-au creat întreprinderi mixte sovieto-române cunoscute sub denumirea de *sovromuri*. Ele practicau o economie de jefuire sistematică a produselor de pe teritoriul României, toate profiturile fiind expediate către URSS[27].

În interiorul partidului se ducea o luptă pe viaţă şi pe moarte între diversele fracţiuni. Prima victimă a acestor lupte a fost Lucreţiu Pătrăşcanu – pentru eliminarea lui s-a ajuns la alianţa conjuncturală de moment între partizanii lui Dej şi cei ai Anei Pauker. Cu ocazia congresului de unificare, Pătrăşcanu nu a mai fost ales în Secretariatul partidului, ceea ce anunţa de fapt că sfârşitul lui este foarte aproape[28]. În martie 1947 a fost exclus din partid un colaborator al lui Pătrăşcanu, Herbert Zilber, căruia i se reproşa faptul că „a deviat de la linia partidului” şi că este de fapt „spion anglo-american”[29]. Speriat, Pătrăşcanu a cerut sfatul ambasadorului sovietic, care i-a spus să aştepte decizia Biroului Politic[30]. A fost arestat în aprilie 1948, iar ancheta în cazul procesului său a început în ianuarie 1949.

În 1949 a fost operată o reducere drastică a efectivelor PMR; în anul 1950, după încheierea epurărilor, numărul membrilor de partid ajunsese la numai 720.000 de persoane[31]. A fost primul şi cel mai mare val de excluderi din PMR, însă şirul epurărilor a continuat şi mai târziu, în aşa fel încât în decembrie 1955, cu ocazia celui de-al II-lea Congres al PMR, când s-a încheiat măsura excluderii unor membri din partid, Dej a anunţat numărul membrilor de partid – PMR număra în acel moment aproximativ 600.000 de persoane[32]. În cursul epurărilor, după cum spunea Gheorghiu-Dej, au fost eliminaţi „carieriştii, elementele oportuniste şi mic-burgheze”[33].

În luna martie a anului 1949 a fost demarat procesul de colectivizare a

agriculturii, care pe teritoriul României s-a realizat cu o brutalitate ieşită din comun. Desfăşurarea acestei operaţiuni cădea mai ales în sarcina aripii moscovite a PMR, căreia şi mai înainte îi fuseseră încredinţate toate sarcinile cu grad mare de dificultate. Şefa comisiei agrare create special pentru realizarea acestui obiectiv era, desigur, Ana Pauker. În componenţa comisiei figura şi un consilier sovietic[34]. La început s-a pornit de la prezumţia că ţăranii, cel puţin o parte dintre ei, vor adera de bunăvoie la nou-createle gospodării colective, dar în scurt timp s-a dovedit că adeziunea lor trebuie impusă cu forţa – aşa încât, în vara anului 1950, au fost antrenate în această acţiune şi forţele Miliţiei şi ale Securităţii[35]. Îndârjirea cu care ţăranii se opuneau colectivizării i-a surprins pe comunişti, care, deja în cursul lunii octombrie a aceluiaşi an, au încetinit ritmul.

Între timp s-a ajuns la ciocnirea finală dintre gruparea lui Gheorghiu-Dej şi cea a Anei Pauker. Încă din 1944 Dej lucra intens la strângerea unor materiale compromiţătoare în legătură cu gruparea moscovită şi îşi pregătea cu atenţie lovitura finală[36]. Dar principalul impuls declanşator al atacului l-a constituit campania antisemită care a început în Uniunea Sovietică încă din primii ani ai deceniului şase. Gheorghiu-Dej considera – şi pe bună dreptate – că este cel mai potrivit moment ca să scape de concurenţă. La o plenară a Comitetului Central care a avut loc la sfârşitul lui februarie şi începutul lui martie 1952 au fost atacaţi Vasile Luca, Teohari Georgescu (cei mai apropiaţi colaboratori ai Anei Pauker) şi însăşi Ana Pauker. Lor li s-a imputat „devierea spre dreapta” şi simpatia faţă de Partidul Naţional-Ţărănesc, care la acel moment nici nu mai exista. În plus, cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Vasile Luca au fost acuzaţi de „activităţi duşmănoase” şi de „sabotaj”[37]. La următoarea plenară, care a avut loc în luna mai a aceluiaşi an, Vasile Luca a fost exclus din partid, iar împotriva lui Teohari Georgescu şi a Anei Pauker a fost avansată o lungă listă de acuze, printre care şi faptul că au luat măsuri prea brutale pentru colectivizarea satelor româneşti[38]. La sfârşitul lunii mai 1952, Teohari Georgescu a fost îndepărtat din funcţia de ministru al Afacerilor Interne, în locul lui fiind instalat Alexandru Drăghici. În iunie 1952 Ana Pauker a încercat să intervină în interesul cauzei sale pe lângă ambasadorul sovietic, dar acest lucru nu s-a soldat cu nici un rezultat[39], ceea ce părea să fie dovada faptului că la Moscova decizia fusese luată deja mai devreme.

În luna iulie a aceluiaşi an, Ana Pauker şi-a pierdut portofoliul de ministru al Afacerilor Externe, iar în septembrie şi-a pierdut şi funcţia de

vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri[40]. Cu o lună mai înainte fusese arestat Vasile Luca, urmând ca Ana Pauker şi Teohari Georgescu să fie şi ei reţinuţi, dar ceva mai târziu: în februarie 1953. Vasile Luca a murit în închisoare în iulie 1963[41]. Ana Pauker a fost eliberată în aprilie 1953, dar n-a mai jucat nici un rol politic şi a murit în 1960 din cauza unui neoplasm. În ceea ce-l priveşte pe Teohari Georgescu, după ieşirea din închisoare, în aprilie 1956, el a obţinut postul de corector, apoi de director la Editura „13 Decembrie 1918”, unde a lucrat până la moartea sa, survenită în ianuarie 1976[42].

După eliminarea Anei Pauker şi a grupului ei, în iulie 1952, Gheorghiu-Dej a grăbit din nou ritmul colectivizării. Din această cauză s-a ajuns chiar la răscoale ţărăneşti pe scară largă, ceea ce a necesitat din nou utilizarea unor mijloace drastice – dar, din moment ce conducerea partidului a devenit mai unitară, şi utilizarea mijloacelor coercitive era mai la îndemână. După moartea lui Stalin procesul de colectivizare a fost totuşi suspendat timp de câţiva ani[43].

În martie 1954 Biroul Politic a luat decizia de a iniţia o acţiune în justiţie împotriva lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Procesul n-a durat mult, aşa încât o lună mai târziu Pătrăşcanu a fost împuşcat[44]. Motivul cel mai probabil pentru soluţionarea atât de rapidă a cauzei acestui activist, care zăcea în închisoare încă din 1948, erau temerile lui Gheorghiu-Dej legate de propria poziţie în partid după moartea lui Stalin. Gheorghiu-Dej ar fi putut presupune că sovieticilor le-ar putea da prin cap să-l scoată pe Pătrăşcanu din puşcărie şi să-l instaleze ca prim-secretar (unii îl compară pe Pătrăşcanu cu polonezul Władysław Gomułka, deşi în cazul acestuia situaţia era mai complicată). Profitând de situaţia tulbure de la Kremlin, Gheorghiu-Dej s-a hotărât să anticipeze cursul evenimentelor şi s-a debarasat de un eventual rival.

Încă dinainte de moartea lui Stalin, în februarie 1953, Biroul Politic al PMR luase deja decizia de a trimite o delegaţie la Moscova cu scopul de a discuta despre viitorul *sovromurilor.* În cursul negocierilor părţile au convenit ca românii să răscumpere de la sovietici cota-parte care le aparţinea acestora din întreprinderile respective. Delegaţia nici nu apucase să se întoarcă de la Moscova, că românii au şi început să preia conducerea în unele *sovromuri.* După un an, o parte dintre acestea erau deja lichidate. În ianuarie 1954 a avut loc o a doua rundă de negocieri. În cele din urmă, până la sfârşitul anului 1956 au fost lichidate toate aceste întreprinderi,

partea română răscumpărând integral de la URSS cota-parte sovietică[45].

După referatul lui Hruşciov din februarie 1956, cu ocazia celui de-al XX-lea Congres al PCUS şi după declanşarea destalinizării, Gheorghiu-Dej a încercat să se apere de acuzele de stalinism, argumentând că staliniştii cei mai înfocaţi au fost de fapt Ana Pauker, Teohari Georgescu şi Vasile Luca, care au şi fost eliminaţi încă din 1952. Lucru care, potrivit lui Gheorghiu-Dej, a permis excluderea din PMR a tuturor celor care se făceau vinovaţi de „greşeli". O discuţie pe această temă a avut loc cu ocazia Plenarei CC al PMR de la sfârşitul lui martie 1956, ea fiind continuată la şedinţele Biroului Politic de la începutul lunii aprilie a aceluiaşi an. Gheorghiu-Dej a fost atacat dur de Miron Constantinescu şi de Iosif Chişinevschi[46]. Ei au criticat represiunile din perioada stalinistă şi au cerut ca partidul să-şi extindă şi să-şi exercite complet controlul asupra activităţilor Securităţii, ceea ce a provocat riposta imediată a lui Alexandru Drăghici (care era la momentul respectiv şeful serviciilor speciale). De altfel, cei mai mulţi dintre membrii Biroului Politic s-au situat tot de partea lui Gheorghiu-Dej, aşa încât criticile lui Constantinescu şi Chişinevschi au fost retrase[47].

Destalinizarea şi „dezgheţul" care au urmat în majoritatea ţărilor din blocul sovietic ca urmare a referatului lui Hruşciov au avut ecou şi în România. Spre sfârşitul lunii octombrie 1956 au izbucnit proteste ale muncitorilor şi studenţilor în multe oraşe din ţară, printre care Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara[48]. În Bucureşti s-a ajuns la proteste ale muncitorilor de la Atelierele Griviţa, adică în aceleaşi unităţi economice în care, în anul 1933, însuşi Gheorghiu-Dej organizase greve de protest. Cel mai furtunos caracter l-au avut însă incidentele din Banat şi din capitala acestei regiuni, Timişoara, unde studenţii răsculaţi, care iniţial demonstrau doar împotriva hranei de proastă calitate de la cantine şi împotriva programelor de învăţământ eronate, după părerea lor, şi-au radicalizat cererile în scurt timp. În această regiune a ţării locuiau într-o mare măsură unguri, aşa încât nu e de mirare că au fost organizate şi mitinguri de sprijin pentru revoluţia anticomunistă în curs de desfăşurare la Budapesta şi că erau proclamate postulate susţinând creşterea autonomiei pentru minoritatea maghiară. Ca să nu se ajungă la repetarea scenariului din ţara vecină, autorităţile române au obligat UTM (Uniunea Tineretului Muncitor) să organizeze mai multe întâlniri cu studenţii, cu scopul de a „explica evenimentele din Ungaria"[49]. A fost mobilizată şi armata, care a dat o mână de ajutor Miliţiei pentru arestarea celor mai activi studenţi. Autorităţile au fost obligate să creeze un

Comandament General special al cărui scop îl constituia înăbuşirea protestelor[50]. Fermentul social din România nu a căpătat totuşi forme atât de radicale ca fenomenele asemănătoare din Ungaria sau chiar din Polonia, aşa încât după câteva săptămâni spiritele s-au potolit.

Gheorghiu-Dej ştia foarte bine care sunt riscurile legate de o liberalizare a sistemului dusă prea departe şi poate tocmai de aceea a participat activ la înăbuşirea revoltelor din Ungaria. Lângă el, cu rol de coordonator al acţiunilor, se afla Emil Bodnăraş, care se bucura de o mai mare încredere din partea autorităţilor sovietice[51]. Românii au oferit ajutor logistic şi sprijin din partea serviciilor de informaţii. Membrii fostei conduceri a Ungariei au fost transferaţi la Snagov, unde au fost luaţi în custodie de Securitate[52]. Această operaţiune a fost supervizată de Valter Roman, care în anii ’30 luptase de partea Republicii în războiul civil din Spania[53]. În aprilie 1957 Imre Nagy a fost dus înapoi în Ungaria, după care, în iunie 1958, a fost lichidat. Sub conducerea lui Bodnăraş, românii au dat o mână de ajutor şi la reorganizarea serviciilor maghiare de securitate, care fuseseră răvăşite de evenimentele survenite în cursul revoltei. În rândurile agenţilor unguri au fost astfel introduşi un mare număr de membri ai Securităţii româneşti, care fuseseră recrutaţi dintre maghiarii transilvăneni[54].

După înlăturarea pericolului unei contrarevoluţii, Gheorghiu-Dej a hotărât să se debaraseze şi de ultimii oponenţi pe care îi mai avea la vârful conducerii partidului. În cursul Plenarei CC al PMR care a avut loc la sfârşitul lui iunie şi începutul lui iulie 1957, Chişinevschi şi Constantinescu au fost destituiţi din posturile pe care le ocupau. Spre deosebire însă de epurările precedente, nici unul nu a fost trimis la închisoare, nici împuşcat, ceea ce dovedea că sistemul a cunoscut totuşi o anumită liberalizare. Chişinevschi a primit un loc de muncă în cadrul Ministerului Culturii, iar mai târziu a devenit chiar directorul combinatului poligrafic Casa Scânteii, unde a şi rămas angajat până la moartea sa, survenită în anul 1962[55]. În schimb Constantinescu a fost transferat pentru câţiva ani la Institutul de Istorie a Partidului, după care şi-a continuat cu succes cariera ştiinţifică şi politică în perioada ceauşistă[56].

Încă înainte de izbucnirea crizei din Ungaria a apărut ideea retragerii trupelor sovietice din România. În anul 1955, ca urmare a Conferinţei de la Geneva, sovieticii au promis să reducă prezenţa militară sovietică în România cu o cincime şi, cu destulă uşurinţă, au propus autorităţilor române

această soluţie[57]. În amintirile sale, Nichita Hruşciov afirma că încă din 1953 Emil Bodnăraş le prezentase conducătorilor sovietici un plan de retragere a trupelor[58], dar e îndoielnic ca o iniţiativă în această problemă să fi venit dinspre partea română. Evenimentele din Ungaria şi destabilizarea pe care acestea au provocat-o au avut ca efect amânarea tratativelor pe tema retragerii trupelor, dar în aprilie 1958 Hruşciov a dat de înţeles în mod explicit că staţionarea armatei sovietice în România va fi curând ceva de domeniul trecutului[59]. Decizia definitivă a fost luată la întâlnirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia din luna mai a aceluiaşi an, iar retragerea propriu-zisă a trupelor a avut loc în perioada iunie-august 1958[60]. Mai multe motive au determinat Uniunea Sovietică să treacă la retragerea trupelor. În primul rând România, ca ţară care nu se învecinează nemijlocit cu Occidentul, nu juca un rol semnificativ în strategia militară a Sovietelor, iar în caz de necesitate armata Uniunii Sovietice era în măsură ca în curs de câteva zile să ocupe întregul teritoriu al ţării. În al doilea rând, pe toată perioada crizei maghiare, echipa lui Gheorghiu-Dej a dovedit nu numai că reuşeşte să fie un aliat de încredere, ci şi că este capabilă să înăbuşe revolta din propria ţară.

Când a fost comunicată decizia de retragere a trupelor sovietice, autorităţile române au renunţat la orice tentativă de liberalizare şi au trecut din nou la politica de represiune severă. Fără îndoială că Gheorghiu-Dej nu se simţea prea sigur şi stăpân pe situaţie, iar în momentul în care armatele Uniunii Sovietice au părăsit teritoriul României, el s-a hotărât să-şi întărească poziţia, să arate societăţii că retragerea armatei sovietice nu va însemna în nici un caz abandonarea comunismului, iar aparatului de partid să-i întărească o dată în plus convingerea că orice încercare de reformă „de jos în sus” este inutilă.

În iulie 1958, când armatele sovietice şi-au încheiat operaţia de retragere de pe teritoriul României, Marea Adunare Naţională (MAN) a votat un decret referitor la schimbarea Codului penal şi a Codului de procedură penală. Acest decret fusese pregătit la începutul lunii de Biroul Politic[61]. Schimbările au constat de fapt într-o înăsprire semnificativă a pedepselor, scurtarea procedurilor judecătoreşti şi atribuirea caracterului penal unor forme de activitate care până atunci erau permise. La scurt timp după introducerea noului Cod penal au şi început primele arestări[62].

Tot în vara anului 1958 a fost reluat planul de încheiere a procesului de colectivizare a agriculturii. Planul fusese elaborat cu un an înainte şi îşi

propunea trecerea aproape completă la forma de proprietate colectivă la sate prin utilizarea unor metode foarte brutale[63]. În mai multe regiuni s-a ajuns la revolte ţărăneşti chiar pe scară mai largă decât se întâmplase în perioada primului val al colectivizării. Operaţiunea s-a încheiat spre sfârşitul anului 1961 şi a fost considerată de autorităţi un mare succes[64].

În afară de ţărani, ţinta măsurilor represive au fost şi intelectualii, care, de prin anul 1953, beneficiaseră de o anumită liberalizare în domeniul culturii. Însă de la începutul anului 1958 era clar că situaţia respectivă va suferi schimbări drastice, întrucât atât în presa literară, cât şi în cea de partid apăreau tot mai des articole care sugerau înăsprirea condiţiilor. Din decembrie 1958 şi până în ianuarie 1960 au fost arestaţi mulţi intelectuali de frunte care apoi au fost condamnaţi la ani grei de puşcărie şi la muncă forţată[65]. Concomitent cu arestările a avut loc o epurare de o brutalitate ieşită din comun în instituţiile culturale româneşti[66]. De-a lungul întregii perioade petrecute în penitenciare, intelectualii au fost supuşi unui proces de „reeducare" – cu alte cuvinte, au fost determinaţi să accepte fără rezerve sistemul comunist şi directivele PMR, mulţi dintre ei fiind înregimentaţi în masa colaboratorilor Securităţii[67]. Unul dintre puţinii care nu s-au dat bătuţi a fost Nicolae (numit în general Nicu) Steinhardt. În închisoare, acest intelectual de origine evreiască a trecut la religia creştină. După ce a fost pus în libertate, a dus o viaţă foarte evlavioasă şi în cele din urmă s-a călugărit. El şi-a descris căutările spirituale în *Jurnalul fericirii*, lucrare publicată în foarte multe ediţii după 1989 şi care s-a bucurat de o uriaşă popularitate[68].

O altă categorie de persoane care au avut de suferit în 1958 o constituie foştii membri ai PCR din perioada interbelică, aşa-numiţii *ilegalişti*. Cu ocazia Plenarei CC al PMR care a avut loc între 3 şi 9 iunie 1958, Nicolae Ceauşescu a prezentat un referat foarte cuprinzător care de fapt nu era altceva decât un denunţ la adresa respectivilor activişti. Cu o înverşunare ieşită din comun, viitorul dictator îl ataca pe Grigore Răceanu – care însă, mulţi ani mai târziu, se va răzbuna, cel puţin simbolic, semnând un manifest disident, „Scrisoarea celor şase". Plenara a luat decizia de a-i exclude din partid pe „ilegaliştii" menţionaţi în referatul lui Ceauşescu[69].

S-a acutizat şi lupta cu ultimele rămăşiţe ale rezistenţei anticomuniste. Membrilor acestor mişcări de rezistenţă nu li s-a dat nici o şansă de „reeducare", ei fiind ucişi pe loc, aşa cum a fost cazul lui Toma Arnăuţoiu, de exemplu, şeful celei mai mari unităţi de partizani. În mai 1959 el a fost

condamnat la moarte, fiind executat în iulie, acelaşi an[70].

Represiunea declanşată împotriva creatorilor din domeniul culturii în combinaţie cu mijloacele de constrângere ideologică utilizate împotriva aceleiaşi categorii sociale constituiau probabil începutul pregătirilor pentru uriaşa ofensivă propagandistică legată de intenţia lui Gheorghiu-Dej de a-şi modifica linia politică, adoptând o atitudine mai independentă faţă de Uniunea Sovietică. În consecinţă, această schimbare urma să conducă la respingerea „suprastructurii” internaţionaliste şi la promovarea uneia noi, de sorginte naţională. Din anul 1958 începuse de fapt un proces la început de limitare a activităţii, apoi, ceva mai târziu, de lichidare a instituţiilor culturale sovieto-române, aşa cum s-a întâmplat cu Muzeul Româno-Rus din Bucureşti sau cu Editura Cartea Rusă[71].

După o scurtă perioadă de represiune (scurtă în comparaţie cu precedenta), la începutul anilor ’60 autorităţile au decis să treacă la o liberalizare generală a tuturor domeniilor vieţii. Aşa încât, din ianuarie 1963, deţinuţii politici au început să fie eliberaţi, la început într-un ritm mai lent, dar pe urmă în proporţii de masă. În baza a trei decrete de amnistiere, în prima jumătate a anului 1964 au fost eliberate în jur de 9.000 de persoane, ceilalţi deţinuţi politici, adică aproximativ 4.000 de persoane, întorcându-se şi ei la casele lor până la sfârşitul anului 1964[72]. Această liberalizare pe scară foarte largă însemna de fapt schimbarea metodelor de lucru ale aparatului de constrângere. Pe măsură ce puşcăriile se goleau, creştea numărul colaboratorilor sub acoperire ai Securităţii. În anul 1960 pe statele de plată ale DSS figurau în jur de 37.000 de informatori, pe când în 1964 această cifră ajunsese deja la 62.000, ceea ce însemna o creştere cu aproape 100% în decursul a doar patru ani de practicare a amintitei politici de liberalizare[73].

În aprilie 1962 au fost simplificate procedurile de aderare la Partidul Comunist. Această modificare, ce consta în principal în lichidarea statutului de candidat şi renunţarea la obligativitatea de a dovedi că ai origine socială sănătoasă, avea drept scopuri atragerea în rândurile partidului a unor categorii sociale noi şi o mai largă înrădăcinare a PMR în societate[74]. În perioada aprilie 1962 – decembrie 1965, în rândurile Partidului Comunist au fost primiţi 600.000 de noi membri, ceea ce însemna o creştere numerică a partidului cu aproape 70%. S-a modificat astfel şi structura socială a partidului. A scăzut semnificativ numărul muncitorilor, crescând în schimb numărul reprezentanţilor ţărănimii. A crescut şi procentul de intelectuali şi,

în general, de persoane cu pregătire superioară. În 1964, în rândurile PMR exista o suprareprezentare a intelectualităţii faţă de nivelul reprezentării sale în societate, ceea ce până atunci nu se întâmplase în România[75].

În a doua jumătate a anilor ’50 s-au manifestat primele divergenţe mai serioase între Uniunea Sovietică şi România. Ele au apărut în primul rând în legătură cu ideea sovieticilor de a pune în mişcare Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER). Înainte, CAER se limita, cel puţin din punctul de vedere al României, la rolul de instituţie cu caracter în primul rând propagandistic, însemnătatea ei reală fiind destul de redusă[76]. În 1959 sovieticii au sugerat efectuarea unor schimbări fundamentale în structura Consiliului, ceea ce constituia un prim semn prevestitor al unei noi politici faţă de această instituţie[77]. La începutul anului următor a avut loc la Moscova întâlnirea reprezentanţilor partidelor comuniste, având pe ordinea de zi problema agriculturii. La această întâlnire, delegatul român s-a opus pentru prima dată concepţiei sovietice de intensificare a colaborării în cadrul CAER, ceea ce din punctul de vedere al reprezentantului român ar fi însemnat că ţării sale i s-ar fi atribuit statutul de „bază de aprovizionare cu produse alimentare”[78]. Planurile elaborate de sovietici presupuneau distribuirea activităţilor economice între ţările membre ale CAER; în acest context, României i-ar fi revenit rolul de ţară agrară, pe când RDG şi Cehoslovacia s-ar fi situat la polul opus, ca ţări puternic industrializate. Documentul ce reglementa politica viitoare a CAER în această direcţie a fost semnat de toate ţările membre (inclusiv de România) în iunie 1962[79], însă Gheorghiu-Dej s-a străduit să dea de înţeles că intenţionează să promoveze o politică economică independentă în ţara lui şi să continue procesul de industrializare. În august 1962, conducătorul român a repetat aceleaşi teze cu ocazia vizitei pe care Hruşciov a întreprins-o în România[80].

Începând din anul 1960, România a trecut la extinderea relaţiilor sale diplomatice. Până atunci nu dusese o politică independentă pe arena internaţională, iar poziţia României se suprapunea întotdeauna cu poziţia Uniunii Sovietice. În 1959 au avut loc însă o serie de convorbiri între reprezentanţii României şi diferite ţări din Occident; de asemenea, au fost reînnoite relaţiile diplomatice cu Japonia[81]. Aşa încât în 1960 a fost semnat primul acord de după război (de colaborare în domeniul educaţiei şi culturii) cu Statele Unite[82]. Unii afirmă că, în acelaşi an, în cadrul Securităţii a fost creată prima secţie de contraspionaj în scopul contracarării agenturii sovietice[83], dar acest lucru pare puţin probabil, întrucât la vremea

respectivă în serviciile speciale româneşti încă aveau un cuvânt greu de spus consilierii sovietici, iar o acţiune atât de ambiţioasă cum ar fi fost crearea unei secţii noi n-ar fi scăpat atenţiei acestora. În orice caz, din 1961 n-au mai fost trimişi ofiţeri români pentru perfecţionare în URSS[84].

Semnalul schimbărilor în politica românească l-a constituit numirea unui nou ministru la portofoliul Afacerilor Externe în persoana lui Corneliu Mănescu, care şi-a luat postul în primire în martie 1961[85]. Acest resort, căruia înainte i se acorda o mai mică însemnătate, sub conducerea lui Mănescu a devenit unul dintre ministerele cele mai importante din Guvernul României.

Primele divergenţe serioase în politica externă între România şi Uniunea Sovietică au fost semnalate cu ocazia congresului partidelor comuniste de la Moscova, desfăşurat în noiembrie 1960, ocazie cu care delegaţia chineză a criticat deschis Uniunea Sovietică. Aproximativ în aceeaşi perioadă românii începuseră să poarte tratative separate cu chinezii[86]. Anterior România îşi îmbunătăţise relaţiile cu Albania – aliatul Chinei în Europa. În următorii câţiva ani relaţiile româno-chineze au devenit tot mai strânse, România străduindu-se să joace rolul de mediator în diferendul Beijingului cu Moscova. Astfel, în martie 1964, premierul Ion Gheorghe Maurer a efectuat o vizită în China, iar la întoarcere s-a oprit în localitatea Piţunda [în Abhazia, Georgia, pe ţărmul răsăritean al Mării Negre – n.tr.], unde a informat conducerea sovietică despre poziţia chinezilor[87]. Teoretic totul dădea impresia unei medieri, dar posibilităţile României în acest domeniu erau foarte limitate. Nu e mai puţin adevărat însă că promovarea activităţii sale diplomatice ca încercare de „mediere” a înlesnit României posibilitatea de a adopta o atitudine independentă faţă de Uniunea Sovietică. După cum recunoştea chiar Maurer, autorităţile române îşi dădeau foarte bine seama de imposibilitatea medierii acestui conflict, dar ele tratau problema în primul rând ca o posibilitate de a-şi promova propria poziţie „aparte”[88].

Izbucnirea crizei cubaneze în octombrie 1962 a permis României să se distanţeze şi mai mult de URSS. În luna noiembrie a aceluiaşi an, Corneliu Mănescu l-a informat pe omologul său american că, în eventualitatea unui conflict armat, România îşi va păstra neutralitatea[89]. Această declaraţie care nu crea aproape nici un fel de obligaţii a fost semnalul de început al dezvoltării tot mai accentuate a relaţiilor româno-americane. În iunie 1963, preşedintele SUA, Kennedy, într-o cuvântare ţinută în Berlinul occidental, s-

a referit la România ca la un „disident economic şi politic în cadrul blocului sovietic”[90]. În acelaşi timp americanii au trecut treptat la facilitarea schimburilor comerciale între cele două ţări[91].

Pe baza unui şir întreg de succese atât pe scena internaţională, cât şi în politica internă, conducerea românească a decis să-şi continue linia de emancipare de sub tutela sovietică. La începutul anului 1964 a fost astfel iniţiată o uriaşă acţiune de propagandă care consta în pregătirea cadrelor de partid pentru schimbările ce urmau să aibă loc în curând. La Plenara CC al PMR, ale cărei lucrări s-au desfăşurat între 15 şi 22 aprilie 1964, a fost adoptată o declaraţie care, având în vedere importanţa ei, a fost numită apoi istorica „Declaraţie din aprilie” sau chiar „Declaraţia de independenţă”, şi nu numai în înscrisurile propagandistice ale epocii Ceauşescu[92].

În Declaraţie erau stabilite principalele priorităţi ale politicii româneşti, atât la nivel intern, cât şi la nivel internaţional. Era vorba, printre altele, despre intenţia de a construi o versiune proprie a socialismului („construirea noii societăţi este opera istorică a poporului din ţara respectivă”), despre trecerea la procesul de industrializare („hotărâtoare pentru dezvoltarea ţărilor care au moştenit de la capitalism o stare de înapoiere economică este industralizarea socialistă”), despre respingerea planurilor de dezvoltare ale CAER („suveranitatea statului socialist presupune ca el să dispună efectiv şi integral de mijloacele îndeplinirii practice a acestor atribuţii, deţinând în mâinile sale totalitatea pârghiilor de conducere a vieţii economice şi sociale”) şi, cel mai important, despre suveranitatea unei ţări şi a unui partid comunist („elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor şi metodelor construcţiei socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist”[93]).

„Declaraţia din aprilie” a reprezentat respingerea definitivă a liniei de până atunci a Partidului Comunist Român, adică internaţionalistă şi strâns legată de URSS, respectiv amorsarea unui nou curs, complet diferit şi orientat spre independenţă în cadrul blocului sovietic. În textul Declaraţiei apărea şi un proiect de accelerare a industrializării şi de transformare a României într-o ţară puternic dezvoltată şi, pe această cale, de trecere a României spre vârful ierarhiei ţărilor din CAER, cu care deocamdată s-a hotărât reducerea ritmului colaborării. Declaraţia mai prezenta şi anumite accente antisovietice, întrucât se angaja în polemică cu atitudinea Moscovei pe probleme de politică externă.

Independenţa faţă de URSS a devenit unul dintre pilonii de susţinere a politicii promovate de România şi aşa a rămas până la căderea comunismului. Nivelul atins în legătură cu acest deziderat a fost diferit. În anumite perioade Bucureştiul se afla foarte aproape de Moscova, în alte momente, în schimb, sovieticii suspectau România de intenţia de a ieşi din Tratatul de la Varşovia. În 1968, temându-se că trupele sovietice vor invada ţara, Ceauşescu a înfiinţat Gărzile Patriotice – un fel de unităţi de apărare teritorială. Câţiva ani mai târziu, el îşi afişa în mod ostentativ prietenia cu Brejnev şi îşi sublinia, chiar la Chişinău, recunoştinţa faţă de Uniunea Sovietică. Politica de independenţă n-a împiedicat nici dezvoltarea contactelor comerciale dintre cele două ţări. În acelaşi timp, activitatea României în cadrul Tratatului de la Varşovia s-a redus din ce în ce mai mult. Dar ţara nu-şi putea permite totuşi să părăsească definitiv blocul sovietic, pentru că într-o astfel de situaţie n-ar mai fi prezentat nici un interes pentru ţările occidentale şi s-ar fi autoclaustrat, ajungând în situaţia Albaniei.

Această politică de independenţă a avut ca efect faptul că Bucureştiul a început să fie tratat preferenţial de capitalele occidentale şi mai ales de Washington. În afară de diferitele facilităţi pe arena internaţională, Statele Unite au transmis României şi cea mai recentă tehnologie. Problema nu a fost suficient cercetată până acum şi provoacă destule controverse din perspectiva a două întrebări: cât de important a fost ajutorul american şi dacă românii le-au transmis şi sovieticilor tehnologiile obţinute în acest fel. Un răspuns ferm la aceste întrebări ar putea schiţa o imagine mai clară asupra politicii externe adoptate oficial în cadrul „Declaraţiei din aprilie”. Până când vor fi lămurite aceste probleme, nu ne rămâne decât să utilizăm, pentru caracterizarea politicii Bucureştiului, conceptul de „independenţă în cadrul blocului sovietic”, care delimitează explicit graniţele acestei independenţe.

Cel mai important atac propagandistic antisovietic din vremea respectivă l-a constituit publicarea în decembrie 1964 a unei cărţi care conţinea o colecţie de note ale lui Karl Marx referitoare la România (*Însemnări despre români*). Prima ediţie, într-un tiraj de peste 20.000 de exemplare, s-a vândut cât ai clipi[94]. Lucrarea apărută sub semnătura acestui clasic al comunismului conţinea numeroase observaţii pe tema relaţiilor româno-ruse, inclusiv afirmaţia că în 1812 Rusia şi-a anexat Basarabia fără nici un drept. În plus, în notele sale, Marx dădea de înţeles în mod explicit că pe locuitorii Basarabiei vorbitori de limbă română el îi

tratează ca români, şi nu ca „moldoveni”, aşa cum erau numiţi oficial în URSS cetăţenii din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Publicarea cărţii lui Marx, cea mai mare autoritate în lumea comuniştilor, avea ca scop să sublinieze că noua linie adoptată de conducerea României nu reprezintă o deviere de la principiile socialismului, ci, dimpotrivă, o dezvoltare creatoare a lor, o împlinire a ideilor lui Marx. În acelaşi timp se sugera că forurile de conducere de la Bucureşti ar putea să nu accepte graniţa postbelică cu URSS, ceea ce a constituit o foarte mare reuşită propagandistică. Pentru că majoritatea populaţiei româneşti împărtăşea puncte de vedere antiruseşti, şi în acest sens activase o îndelungată tradiţie şi practică a politicii externe româneşti. În acelaşi timp, Gheorghiu-Dej apărea drept cel care a aruncat o provocare Moscovei şi, la fel ca Tito, acum încearcă să-şi cucerească independenţa faţă de URSS.

Între timp, autorităţile sovietice păreau destul de neliniştite din cauza veleităţilor de independenţă ale satelitului lor. Astfel, în anii 1963 şi 1964, Uniunea Sovietică a lansat un atac propagandistic virulent la adresa Bucureştiului, utilizându-i în acest scop pe fidelii tovarăşi din Bulgaria. În iunie 1963, cu ocazia uneia dintre ceremoniile solemne de la Sofia, a apărut pe neaşteptate, ca oaspete de onoare, Boris Ştefanov, secretar al PCR în perioada interbelică, dar care de mulţi ani nu mai apăruse în public[95]. Evenimentul putea fi interpretat ca un avertisment pentru Gheorghiu-Dej, în sensul că Uniunea Sovietică l-ar putea schimba fără dificultate cu un conducător mai obedient. În februarie 1964, în drum spre Moscova, Todor Jivkov a vizitat Chişinăul, ceea ce nu era o practică normală pentru cârmuitorii din Europa Orientală[96]. În aceeaşi lună a apărut aşa-numitul Plan Valev (Valev era un economist de la Universitatea din Moscova) – un plan sovietic de creare a unui „complex economic suprastatal” special, care ar fi urmat să cuprindă o parte din Republica Sovietică Moldovenească, aproape jumătate din România şi o parte din Bulgaria[97]. Poate că planul respectiv nici nu fusese destinat înfăptuirii în realitate, deşi unii consideră că, din punct de vedere economic, el era rentabil[98], ci trebuia să servească doar ca sperietoare pentru conducătorii de la Bucureşti sau să dea impresia că există un conflict real între Moscova şi Bucureşti.

Planul Valev a fost respins cu fermitate de România. În iunie 1964, în revista *Viaţa Economică* a apărut un articol nesemnat care sublinia independenţa şi principiul „neamestecului” în afacerile interne ale altor ţări[99]. Câteva săptămâni mai târziu, sovieticii s-au retras din Planul Valev –

la începutul lui iulie 1964, în ziarul *Izvestia* a apărut un articol care critica planul ca fiind „inutil şi provocând proteste pe deplin justificate”[100].

Pe 14 octombrie 1964 Nichita Hruşciov este înlăturat, locul lui fiind ocupat de Leonid Brejnev. Poate tocmai pentru a profita de momentul schimbării conducătorului de la Moscova, doar cu o săptămână mai târziu, adică pe 21 octombrie, Gheorghiu-Dej l-a chemat în audienţă pe ambasadorul Uniunii Sovietice şi i-a transmis rugămintea ca toţi consilierii sovietici să fie retraşi cât mai repede din România. La început, şefii serviciilor speciale sovietice au reacţionat nervos (consilierii în cauză erau agenţi ai acestor servicii), dar până la sfârşitul lui decembrie 1964 consilierii au fost retraşi din toate instituţiile, inclusiv din armată şi Securitate[101].

Anul 1964 a fost o perioadă de cotitură pentru România. Deoarece în cursul acestui an, datorită adoptării „Declaraţiei din aprilie”, respectiv faptului că URSS a renunţat la politica agresivă pe linie de CAER şi a acceptat să-şi retragă consilierii din România, s-a putut trece la construirea propriei versiuni a comunismului. Dar lichidarea parţială a influenţei autorităţilor de la Moscova nu însemna şi devierea de la doctrină, ci doar sporirea autonomiei factorilor de decizie din România în domeniul economic şi al relaţiilor internaţionale.

Gheorghe Gheorghiu-Dej, principalul autor – se pare – al noului curs în evoluţia României, n-a mai apucat să vadă însă deplina dezvoltare a ţării. Moartea lui este destul de misterioasă. Cauza oficială a morţii a fost cancerul. Încă de la începutul lui ianuarie 1965 el s-a îmbolnăvit grav[102], dar pe 19-20 ianuarie s-a dus la Varşovia la întâlnirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia[103]. În cursul lunii următoare starea de sănătate a conducătorului român s-a înrăutăţit simţitor. La începutul lunii martie a fost chemat un medic de la Londra ca să se ocupe de Gheorghiu-Dej, însă terapia aplicată de acesta n-a dat rezultatele aşteptate. Gheorghiu-Dej a apărut în public pentru ultima dată pe 7 martie, cu ocazia alegerilor[104], după care starea lui s-a înrăutăţit atât de mult, încât n-a mai putut părăsi spitalul. A murit pe 19 martie 1965105.

Încă de la început, moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a părut destul de suspectă. Potrivit lui Pacepa, îndoieli legate de atacul fulgerător al bolii avea însuşi conducătorul român: „«M-a otrăvit KGB-ul» a spus chiar el şi nu glumea decât pe jumătate”[106]. Aceasta era şi convingerea lui Ceauşescu, care, la câteva luni după moartea lui Gheorghiu-Dej, i-ar fi mărturisit lui Pacepa că are dovezi că sovieticii l-au iradiat. La fel s-a exprimat şi medicul

lui Ceauşescu, care, la puţin timp după ce i-a făcut cunoscute bănuielile sale lui Pacepa, în nişte împrejurări destul de neclare, a căzut de la un geam şi a murit[107].

Versiunea unui atentat sovietic a fost repetată şi mai târziu de diferiţi istorici. După părerea lui Cristian Troncotă, Gheorghiu-Dej se bucura de o stare foarte bună a sănătăţii până la vizita la Moscova din iunie 1963 (mai precis, momentul când la Sofia a apărut pe neaşteptate Boris Ştefanov), ocazie cu care starea sănătăţii sale s-a înrăutăţit brusc. Atribuţiile de supraveghere a stării de sănătate a conducătorului român îi reveneau la vremea respectivă doctorului Molin, un om de încredere al Moscovei. Cristian Troncotă consideră că el nu le-a permis celorlalţi medici accesul la bolnav în momentele-cheie ale terapiei, iar la sfârşitul anului 1963 i-a permis lui Gheorghiu-Dej să facă o ieşire la munte, ceea ce a putut grăbi dezvoltarea cancerului[108]. O poveste asemănătoare relatează de altfel şi controversatul istoric de scandal Vladimir Alexe[109].

Această versiune pare totuşi puţin verosimilă, din mai multe motive. În primul rând, fiecare din cei trei autori avea propriile motive să vorbească despre amestecul Uniunii Sovietice tocmai în legătură cu acest subiect[110]. În al doilea rând, dacă în spatele morţii lui Gheorghiu-Dej s-ar fi aflat într-adevăr sovieticii, atunci probabil că s-ar fi străduit să influenţeze în favoarea lor alegerea noului secretar, împingându-l în faţă pe Ştefanov sau sprijinind candidatura lui Bodnăraş, în aşa fel încât, mai târziu, când într-adevăr linia partidului promovată de Gheorghiu-Dej ar fi devenit deranjantă, să poată obliga noua conducere (aleasă datorită sprijinului lor) să opereze schimbările necesare.

O versiune foarte interesantă referitoare la moartea lui Gheorghiu-Dej prezintă în amintirile sale Gheorghe Apostol. După spusele lui, în 1961, în biroul lui Gheorghiu-Dej a venit Chivu Stoica şi i-a adus cadou prima bucată de uraniu produsă de o uzină care până nu demult fusese *sovrom.* Şeful statului a luat obiectul respectiv şi l-a pus pe un raft. Câteva zile mai târziu, în acelaşi birou a intrat Gheorghe Rădoi, pe atunci directorul fabricii „Steagul Roşu” din Braşov, şi i-a atras atenţia că păstrarea unui astfel de obiect în apropiere poate fi dăunătoare pentru sănătate. Gheorghiu-Dej şi Rădoi au hotărât să-l cheme pe Bujor Almăşan, ministrul Minelor şi al Energiei Electrice. Acesta a venit şi, cu un contor Geiger, a testat nivelul de radiaţie, care s-a dovedit într-adevăr periculos. Almăşan a luat bucata de uraniu, dar Gheorghiu-Dej fusese deja iradiat, murind din cauza unui cancer

provocat tocmai pe această cale[111]. Povestea pare destul de neverosimilă, însă trebuie să ne amintim că orizontul comuniştilor români şi în special al lui Chivu Stoica era foarte îngust şi poate că acesta chiar nu ştia că păstrarea în apropiere a unei bucăţi de uraniu poate constitui un pericol de moarte. Totuşi, nu putem crede că inginerii de la mina de uraniu nu l-ar fi informat pe Chivu Stoica despre felul cum trebuie să manipuleze acest metal.

Totuşi, nu putem trece cu vederea faptul că în 1965 Gheorghiu-Dej nu avea nici un rival mai serios în partid, iar situaţia economică şi politică a ţării era stabilă. Sovieticii ar fi putut avea rezerve în ceea ce priveşte politica promovată de România, iar acest lucru putea constitui un motiv pentru eliminarea conducătorului – dar, dacă s-ar fi întâmplat un asemenea lucru, atunci probabil că aceiaşi sovietici s-ar fi străduit să determine preluarea puterii de către un activist cu atitudine prosovietică; or, lucrurile nu s-au întâmplat aşa – sau, în orice caz, nu există dovezi în acest sens. Aşa încât, în cele din urmă, se pare că diagnosticul oficial al morţii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost corect. Cel puţin pe acest ton se exprimă alţi martori ai evenimentelor, ca Siviu Brucan[112], Corneliu Mănescu[113], Ion Gheorghe Maurer[114], Alexandru Bârlădeanu[115] sau Paul Sfetcu, şeful de cabinet al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej[116].

Moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej

Forurile conducătoare de la Bucureşti nu erau pregătite pentru un eveniment ca dispariţia lui Gheorghiu-Dej, care în prima jumătate a anilor ’60 îşi asigurase poziţia de conducător necontestat. Ceilalţi membri ai Biroului Politic se obişnuiseră să vadă în el un şef şi încetaseră să mai ia iniţiative individuale, ceea ce se întâmpla destul de des în anii ’50, când încă existau disensiuni serioase în sânul echipei conducătoare. Agonia lui Gheorghiu-Dej a durat trei luni şi în tot acest timp activitatea Biroului Politic a fost practic paralizată, nefiind luată nici o iniţiativă importantă deoarece se instaurase o stare de aşteptare (în timp ce, cu un an înainte, fusese pus pe roate un uriaş program de reforme).

Potrivit unor surse din cadrul Ambasadei Republicii Populare Polone, primele zvonuri despre boala lui Gheorghiu-Dej au început să circule din momentul în care s-a întors de la Varşovia, unde participase la sesiunea Comitetului Consultativ al Tratatului de la Varşovia. Această sesiune a avut loc pe 19 şi 20 ianuarie 1965. Zvonurile s-au amplificat în perioada preelectorală. Era aşteptată cu nerăbdare cuvântarea lui Gheorghiu-Dej la

un miting, dar intervenţia lui s-a realizat prin intermediul radioului şi televiziunii, direct de la locuinţa sa. Vorbitorul părea obosit, iar dificultatea evidentă cu care vorbea n-a făcut decât să încurajeze zvonurile. Unii au început chiar să vorbească despre moartea lui iminentă[117].

Pe 7 martie 1965, în ziua alegerilor pentru MAN, Gheorghiu-Dej a apărut pentru ultima dată în public[118]. La Plenara CC al PMR din 17 martie el nu a mai participat. În aceeaşi zi, şefii misiunilor diplomatice ale ţărilor socialiste au fost invitaţi la CC, unde Ion Gheorghe Maurer, în prezenţa lui Chivu Stoica şi a lui Nicolae Ceauşescu, i-a informat despre starea gravă a sănătăţii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cu această ocazie, ei au insistat asupra faptului că CC doreşte ca despre boala lui Gheorghiu-Dej să fie informate toate ţările-surori încă înainte de transmiterea comunicatelor de presă. În ziua următoare a apărut în presă primul comunicat medical oficial, care a provocat o mare emoţie în societate[119]. Pe 18 martie a avut loc şedinţa inaugurală a MAN.

După cum a informat Ambasada RPP, „la această sesiune domnea o atmosferă de deprimare şi în acelaşi timp de omagiu pentru Dej". Într-un mod foarte solemn, s-a dat citire scrisorii lui Dej adresată MAN, scrisoare care chiar din acel moment „a fost considerată testamentul lui politic"[120]. În acest mesaj, conducătorul sublinia justeţea direcţiei pe care s-a angajat echipa lui în domeniul politicii externe. Întrucât sesiunea respectivă a avut loc într-un moment în care Dej era încă în viaţă, organele de conducere au fost alese din nou aproape în aceeaşi formulă ca mai înainte[121]. Nesemnificative schimbări au fost totuşi operate în principal prin înlocuirea unor activişti bătrâni cu unii mai tineri.

Moartea conducătorului, care a survenit în ziua de 19 martie, a avut un larg ecou în întreaga Românie. Ambasada RPP transmitea cu această ocazie:

[...] în ciuda tuturor zvonurilor care circulă, vestea morţii lui Dej a provocat în societate un sentiment de surprindere: nimeni nu se aştepta ca decesul lui să se producă atât de repede. Această veste a provocat regrete generale şi sincere, dar în acelaşi timp a dat frâu liber unor speculaţii şi presupuneri de natură să provoace nelinişte. Mai ales printre intelectuali a apărut un climat de nehotărâre şi de controverse: pe de o parte, în mod indiscutabil, lumea se pronunţă pentru continuarea direcţiei politice de până acum şi se teme de eventuale schimbări fundamentale, dar, pe de altă parte,

există şi temeri în eventualitatea că la putere ar ajunge vreo grupare cu tendinţe de mână forte care să lichideze firava atmosferă de liberalizare a relaţiilor interne[122].

În zilele următoare a fost ales un nou prim-secretar al PMR. În afară de Ceauşescu, în cercurile politice şi în societate erau vehiculate şi numele altor candidaţi: Alexandru Drăghici, Gheorghe Apostol, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraş, Chivu Stoica. Merită să facem câte o scurtă prezentare a biografiei fiecăruia.

Cel mai serios rival al lui Ceauşescu era Alexandru Drăghici. Acest activist era răspunzător pentru cele mai mari crime ale aparatului represiv comunist[123]. Potrivit relatărilor unor persoane care l-au cunoscut, era un individ brutal, primitiv şi narcisist (se spune că despre sine vorbea întotdeauna la persoana a treia)124. În schimb nu era prea inteligent. Pavel Câmpeanu afirmă chiar că mulţi membri ai conducerii vorbeau despre el folosind termenul „prostul” (deşi au început să facă asta abia după căderea lui)125. În ciuda competenţelor sale intelectuale limitate, el a ridicat totuşi nivelul activităţii din cadrul Securităţii, ducând la creşterea profesionalismului serviciilor speciale, care înainte de sosirea lui se situau la un nivel destul de scăzut[126]. Nu încape nici o îndoială că i-a fost devotat fără rezerve lui Gheorghiu-Dej, fiind unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui. Ca şef al Securităţii pentru o lungă perioadă, a reuşit să strângă o bogată documentaţie compromiţătoare pentru fiecare dintre pretendenţii la succesiunea lui Gheorghiu-Dej.

Drăghici îl detesta din toată inima pe Ceauşescu şi tot timpul se contrazicea cu el mai ales când era vorba să intre în graţiile lui Dej şi în ciuda faptului că oficial fiecare era animat de sentimente de prietenie faţă de celălalt. Se detestau inclusiv soţiile lor, Elena Ceauşescu şi Marta Drăghici, care la un meci de fotbal şi-au aruncat public una alteia fel de fel de injurii, ceea ce a provocat un adevărat scandal[127].

Un alt candidat serios la demnitatea de prim-secretar era Gheorghe Apostol. După cum relatează o notă a Ambasadei RPP:

Această atmosferă [speranţa în menţinerea cursului liberalizării] s-a putut crea în primul rând datorită speranţei generale că prim-secretar al partidului ar putea ajunge G. Apostol, care se bucură de o popularitate considerabilă printre membrii activului de partid[128].

În ultimii ani ai vieţii lui Dej, Apostol devenise unul dintre colaboratorii lui cei mai apropiaţi, omul de încredere, dar care nu era tratat doar ca un instrument, ca Drăghici. Un lucru esenţial în cariera lui Apostol îl constituia faptul că în anii ’50 el ocupase funcţia de prim-secretar – motiv pentru care cei mai mulţi membri ai conducerii partidului considerau că acesta ar fi un argument pentru Dej ca să desemneze tocmai în persoana lui pe eventualul său înlocuitor[129]. După părerea lui Bârlădeanu, Dej îl trata pe Apostol de-a dreptul „ca un copil al său, un băiat nu prea strălucitor, dar în care se putea avea încredere că nu va ieşi din cuvânt până la capăt”[130]. Şi Ion Gheorghe Maurer confirmă faptul că Dej l-ar fi desemnat pe Apostol ca succesor[131]. La fel se exprima şi Silviu Brucan[132]. Însuşi Gheorghe Apostol menţionează că „după moartea lui Gheorghiu-Dej, pentru membrii Biroului Politic, ca şi pentru o mare parte din Comitetul Central, era clar cine va ocupa funcţia de prim-secretar al PMR”[133]. Evident că se referea la sine însuşi.

Drăghici şi Apostol erau candidaţii cei mai serioşi la succesiunea lui Gheorghiu-Dej. Dar în afară de ei doi se mai vorbea şi de alţii, în primul rând despre Ion Gheorghe Maurer.

După părerea lui Maurer, Gheorghiu-Dej i-ar fi propus şi lui să preia funcţia de prim-secretar:

În timpul bolii lui Dej, eu mă duceam în fiecare zi pe la el. Să văd cum se simte şi să mai stăm de vorbă. Discutând problema succesiunii sale, discuţie deschisă, normal, de Dej, la un moment dat, el mi-a propus să iau eu conducerea partidului. Eu i-am răspuns că ar fi o mare greşeală politică, deoarece eu sunt primul român din neamul meu. [...] Deci alţii, mă gândeam, care ar fi dorit conducerea politică, ar fi făcut mare caz de acest lucru. Şi, pentru a-şi atinge scopul de a-mi lua locul în conducerea partidului, ar fi apelat la orice. Adică, în primul rând, la ruşi. Dacă aş fi ajuns eu în locul lui Dej, cream posibilitatea ca ruşii să se întoarcă înapoi sub pretextul cine ştie cărei contrarevoluţii. [...] După ce i-am explicat acest lucru lui Dej, un timp n-a mai adus vorba de succesiunea sa[134].

Nu ştim dacă, în acest fragment dintr-un interviu pe care l-a acordat în anii ’90, Maurer a spus adevărul. Poate că Gheorghiu-Dej s-a gândit şi la el ca la un posibil succesor, dar cauzele refuzului, aşa cum au fost ele prezentate de Maurer, trimit parcă la cunoaşterea nu numai a situaţiei

politice reale, ci şi a evenimentelor de mai târziu (cum ar fi răsturnarea lui Ceauşescu). Versiunea lui Maurer este însă aspru discreditată de Silviu Brucan:

Povestea lui Ion Gheorghe Maurer, pretinzând că ultima dorinţă a lui Gheorghiu[-Dej] a fost ca „tovarăşul Maurer să fie succesorul meu", este cusută cu aţă albă. Maurer a fost un tipic „tovarăş de drum" [...], era un tip de patrician, cu o formaţie cosmopolită, total străin de viaţa de partid, şi ca atare putea fi orice, numai lider de partid nu, iar Gheorghiu-Dej ştia foarte bine acest lucru şi nu i-ar fi trăsnit prin cap să-l pună pe Jenică Maurer secretar[135].

Într-un fel sau altul, un lucru e sigur: Maurer a fost unul dintre candidaţii la funcţia de prim-secretar.

Un om cu o cu totul altă biografie decât cei prezentaţi până acum era Emil Bodnăraş, care putea pretinde şi el să preia succesiunea la conducerea partidului. Întregul parcurs biografic al lui Bodnăraş este plin de neclarităţi. Spre deosebire de ceilalţi membri din grupul restrâns de la vârful puterii comuniste, Bodnăraş nu era legat nemijlocit de fracţiunea „naţionalistă" din partid şi pe deasupra era un om destul de independent. Probabil că era singurul activist care avea şi calitatea de agent NKVD încă dinainte de război. Era considerat de toată lumea iniţiatorul politicii prochineze a României de la începutul anilor '60. Unii cercetători consideră de-a dreptul că Bodnăraş ar fi fost cooptat în cadrul serviciilor speciale chineze[136]. Imensa lui influenţă asupra lui Gheorghiu-Dej era probabil consecinţa faptului că acesta din urmă se temea de legăturile lui Bodnăraş cu Moscova. Bodnăraş a fost de altfel singurul membru al fracţiunii „moscovite" care a rămas în conducere, bucurându-se în continuare de poziţii foarte înalte în ierarhia de partid. După părerea lui Bârlădeanu, Bodnăraş nici nu ascundea faptul că e spion sovietic, toţi din conducere fiind conştienţi de acest lucru[137]. Unii consideră că Bodnăraş ar fi fost în realitate un fost spion român, trecut la NKVD. După război însă el a pus fără echivoc interesele ţării sale înaintea intereselor puterii de la Moscova[138]. Dar această versiune pare destul de neverosimilă.

Printre pretendenţii la funcţia de prim-secretar a fost menţionat uneori şi numele lui Chivu Stoica, dar el era un candidat mult mai slab decât rivalii lui. Stoica făcea parte din grupul colaboratorilor celor mai apropiaţi ai

lui Gheorghiu-Dej, care îl considera un „tehnocrat”, încredinţându-i misiuni legate de industrializarea ţării. După părerea majorităţii populaţiei, a activului de partid, ca şi a membrilor echipei de conducere, el era însă destul de limitat din punct de vedere intelectual. Şi în plus, după cum informa Ambasada RPP:

N. Ceauşescu şi Chivu Stoica, în ciuda faptului că erau cei mai apropiaţi faţă de Gheorghiu-Dej, suscitau rezerve serioase, întrucât şi unul, şi celălalt sunt consideraţi aici adepţi ai „liniei dure”[139].

Şi mai nemilos îl defineşte Bârlădeanu:

Chivu Stoica era un primitiv. Era mai în vârstă şi mai sus decât Ceauşescu în partid. De altfel, când a venit la putere partidul, după alegerile din ’46, Chivu era membru în Biroul Politic, pe când Ceauşescu era un începător. [...] Nicolae Ceauşescu era, la rându-i, limitat şi primitiv ca nivel de cultură şi caracter, dar nu ca isteţime. Chivu era limitat şi ca isteţime[140].

Cam în acelaşi fel l-a caracterizat şi unul din principalii responsabili cu propaganda ai lui Ceauşescu, Dumitru Popescu, numit şi „Dumnezeu”:

Chivu Stoica – nul şi pe plan uman, şi pe plan politic, păstrat pe sitele epocii doar ca balast pentru manevrele echilibristice ale vicleanului Dej[141].

Ultimul dintre candidaţii demni de luat în considerare era Ceauşescu, dar puţini s-ar fi aşteptat ca el să fie câştigătorul. Se miza în principal pe Apostol, Drăghici sau Maurer şi nimeni nu l-a apreciat corect pe cel care, aşa cum se va dovedi mai târziu, a condus partida cu mână de maestru, pentru ca apoi să-i elimine pe rând pe toţi foştii săi concurenţi.

Cariera lui Nicolae Ceauşescu până în martie 1965

Întocmirea unei biografii precise a lui Nicolae Ceauşescu, mai ales când e vorba de primii săi ani de activitate, pune anumite probleme, întrucât această temă a constituit multă vreme un subiect de propagandă, iar biografia lui a fost modificată în mai multe rânduri, în funcţie de conjunctură. Situaţia s-a normalizat cât de cât după 1989, dar rămân în continuare multe aspecte necunoscute din cauză că foştii colegi ai

conducătorului român care îşi exprimă punctul de vedere în problema biografiei sale deseori se străduiesc să ofere, dintr-un motiv sau altul, o versiune favorabilă lor înşişi, fie reducând, fie amplificând rolul lui Ceauşescu în anumite evenimente. Totuşi, anumite lucrări referitoare la Ceauşescu au un pronunţat mesaj politic de natură să servească unor scopuri imediate, cel mai bun exemplu în acest sens fiind lucrarea lui Vladimir Alexe *Ion Iliescu. Biografia secretă. Candidatul manciurian*, în care autorul oferă diferite detalii a căror veracitate este greu de evaluat.

Nicolae Ceauşescu s-a născut pe 26 ianuarie 1918 în satul Scorniceşti, judeţul Olt, fiind unul dintre cei zece copii ai unei familii de ţărani mijlocaşi. După absolvirea celor patru clase ale ciclului primar în localitatea natală (a fost un elev mediocru142), în 1928 a venit la Bucureşti, unde locuia la sora sa, care l-a şi ajutat să-şi găsească un loc de muncă într-un atelier de cizmărie.

Nu este clar când anume şi în ce împrejurări tânărul Ceauşescu a început să desfăşoare o activitate în cadrul Partidului Comunist. Ştim însă că în 1933 a fost arestat pentru o scurtă perioadă, dar nu se cunosc cauzele pentru care a făcut puşcărie. Unii cercetători consideră că tocmai în anul respectiv a devenit membru al Uniunii Tineretului Comunist şi a luat parte la conferinţa Comitetului Internaţional Antifascist143.

Ceauşescu însuşi n-a oferit niciodată amănunte referitoare la începuturile activităţii sale, utilizând doar fraze de tipul: „Împrejurările în care am intrat în mişcarea revoluţionară au avut o mare şi puternică influenţă asupra vieţii mele viitoare şi activităţilor mele revoluţionare şi politice”144. Într-un fel sau altul, viitorul conducător român şi-a petrecut în partid practic întreaga viaţă – el aproape că nici nu cunoştea altă lume, ceea ce i-a influenţat într-un mod destul de serios atât cariera, cât şi deciziile politice. Pe de o parte, educaţia primită în cadrul partidului i-a oferit o perfectă iscusinţă în arta de a desfăşura intrigi şi de a reuşi în lupta pentru putere, dar, pe de altă parte, nu avea nici o idee despre viaţa majorităţii populaţiei, problemele acesteia necunoscându-le în principal decât din propaganda de partid. Încă de la bun început, viitorul preşedinte al României s-a remarcat şi printr-o imensă ambiţie. Sora lui, cea la care locuia în Bucureşti, a povestit o întâmplare când tânărul Nicolae i-a mărturisit la un moment dat că în viitor el vrea să devină „Stalinul României”145. Aceste trăsături de caracter ale lui Ceauşescu au căpătat o mare importanţă în momentul în care el a preluat puterea în ţară.

În 1934, ca membru al organizaţiei de tineret a Partidului Comunist, Ceauşescu şi-a făcut apariţia la vestitul proces al şefilor partidului. Împreună cu alţi câţiva colegi, a intrat în clădirea unde avea loc procesul şi a încercat să perturbe desfăşurarea acestuia, lucru pentru care a şi fost arestat pentru scurt timp[146]. După ce a fost pus din nou în libertate, tânărul activist a început să fie urmărit de Poliţie şi Siguranţă, ceea ce a făcut ca, în următorii câţiva ani, să fie arestat de mai multe ori pentru activitate comunistă.

În 1935, după o scurtă şedere în satul natal Scorniceşti, Nicolae Ceauşescu se duce din nou la Bucureşti, unde locuieşte tot la sora lui. În această perioadă pătrunde tot mai mult în activitatea conspirativă comunistă şi, datorită unor cunoştinţe, obţine funcţia de secretar UTC pe judeţul Prahova[147]. Organizaţiile comuniste nu erau prea numeroase la vremea respectivă, aşa încât, în realitate, funcţia respectivă nu avea nici o putere. În 1936 a fost din nou reţinut pentru răspândirea unor manifeste de propagandă comunistă, fiind apoi condamnat la doi ani şi jumătate privare de libertate.

Cea mai mare parte a pedepsei a ispăşit-o la închisoarea Doftana, unde, printr-o decizie de guvern, au fost transportaţi toţi comuniştii deţinuţi în acea perioadă[148]. Era o închisoare cu regulament foarte aspru şi condiţii deosebit de rele pentru vremea aceea. Stând la Doftana, Ceauşescu a avut ocazia să-i cunoască pe mulţi dintre activiştii de frunte ai mişcării comuniste din România care atunci aveau şi ei de ispăşit condamnări, printre care Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraş, Timofei (Pantiuşa) Bodnarenko şi László Luca. În răstimpul celor doi ani şi jumătate de închisoare, Ceauşescu a încercat să se apropie de Gheorghiu-Dej. Unii au atras atenţia asupra faptului că circula zvonul unor relaţii homosexuale între Ceauşescu şi Dej, dar această problemă n-a fost niciodată lămurită definitiv[149]. În orice caz, Ceauşescu a reuşit atunci să-i câştige încrederea lui Dej, ceea ce mai târziu i-a înlesnit posibilitatea de a face rapid o carieră în partid.

Viitorul dictator a fost eliberat din închisoare în decembrie 1938 deja ca un activist destul de cunoscut al mişcării revoluţionare. S-a instalat la Bucureşti, unde a şi început să se ocupe de reorganizarea unei mişcări UTC slăbite, devenind secretarul acestei organizaţii. În 1938 a cunoscut-o pe viitoarea sa soţie, Elena (uneori este folosită versiunea diminutivală a numelui acesteia, Lenuţa), născută Petrescu, membră a PCR încă din 1937.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a înrăutăţit situaţia comuniştilor din România, autorităţile străduindu-se să-i izoleze pe toţi activiştii importanţi. În iunie 1940, pentru activităţi îndreptate împotriva ordinii publice, Ceauşescu a fost condamnat la trei ani şi două sute de zile privare de libertate[150], trezindu-se astfel din nou printre cei care, doar câţiva ani mai târziu, aveau să decidă distribuirea celor mai importante funcţii în stat şi în partid.

Locul detenţiei lui Ceauşescu în timpul războiului a fost schimbat de câteva ori. La început a fost trimis la închisoarea Jilava, de lângă Bucureşti, apoi, în 1942, a fost transferat împreună cu alţi comunişti la penitenciarul din Caransebeş, după care a fost adus la Bucureşti, la închisoarea Văcăreşti, pentru ca mai târziu să fie trimis în lagărul de muncă de la Târgu-Jiu. Însuşi Ceauşescu a subliniat că anii petrecuţi în închisori au constituit pentru el „şcoala revoluţiei”, deşi s-a ferit să dea prea multe amănunte referitoare la această etapă a vieţii sale[151]. Între timp, din cauza situaţiei de pe front, rolul PCR a crescut treptat, iar în interiorul partidului a început următoarea etapă a luptei pentru putere. Şi, cu toate că Nicolae Ceauşescu se afla în centrul evenimentelor, el n-a luat parte activă la ele, întrucât poziţia lui era deocamdată prea slabă.

În primăvara anului 1944, când armatele sovietice se apropiau de graniţa României, comuniştii au fost rând pe rând eliberaţi din închisori. Imediat după ce s-a văzut liber, Ceauşescu s-a dus la Bucureşti, unde a început să se ocupe de problemele partidului şi de consolidarea propriei poziţii. Cu ocazia întoarcerii armelor din 23 august 1944 el n-a jucat un rol semnificativ, însă, o săptămână mai târziu, pe 30 august, făcea parte din delegaţia de patru persoane care întâmpinau la porţile Bucureştiului unităţile Armatei Roşii[152].

În această perioadă Ceauşescu a strâns mai mult relaţiile cu gruparea „moscovită” care petrecuse perioada războiului pe teritoriul Uniunii Sovietice şi-şi făcuse apariţia în ţară odată cu Armata Roşie. După părerea lui Alexandru Bârlădeanu, în acea perioadă, viitorul conducător român şi-a câştigat simpatia Anei Pauker, figura principală a fracţiunii „moscovite”[153].

Dar, în ciuda unor asemenea cunoştinţe, Ceauşescu tot n-a ajuns să joace un rol important în viaţa PCR, ocupându-se în continuare în principal cu organizarea unor mitinguri UTC[154]. În vara anului 1945 s-a însurat cu Elena Petrescu[155]. Un moment de răscruce în cariera lui Ceauşescu l-a constituit primul congres al PCR de după război, care a avut loc în

octombrie 1945. Cu această ocazie, viitorul conducător al României a fost ales membru al Comitetului Central, ocupând locul 30 dintre cei treizeci şi cinci de candidaţi[156]. Ceea ce înseamnă că se găsea în unul dintre cele mai importante organe de conducere din stat, chiar dacă nu făcea încă parte din grupul restrâns de persoane care exercitau cu adevărat puterea în stat. În calitate de membru al CC, Ceauşescu a fost trimis în perioada respectivă ca instructor de partid la Constanţa, apoi în judeţul său natal, Olt, fiind practic îndepărtat de centru în perioada în care în PCR se dădea o luptă brutală pentru putere. În noiembrie 1946 Ceauşescu a fost ales deputat în Marea Adunare Naţională.

La începutul anului 1947 s-a întors la Bucureşti pentru a-şi continua activitatea în cadrul UTC. În perioada respectivă răspundea de eliminarea organizaţiilor de tineret necomuniste şi de unificarea tuturor celor de stânga sub însemnele Partidului Comunist. Dar, în ciuda anumitor succese în acest domeniu, în februarie 1948 poziţia lui Ceauşescu a slăbit, în timpul procesului de creare a noului partid PMR, care îşi propunea să unească PCR cu celelalte partide de stânga, mai mici. La congresul de unificare el n-a mai fost ales decât membru supleant al CC[157], deşi o lună mai târziu era ales din nou deputat în MAN. Dar slăbirea poziţiei lui Ceauşescu nu avea probabil nici o legătură cu eliminarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, eveniment care a avut loc la puţin timp după congres, ci cu faptul că, pentru o vreme, fusese detaşat în provincie, ceea ce în mod firesc a făcut să slăbească legăturile sale cu centrul.

În 1948 Ceauşescu a primit o primă misiune mai serioasă, fiind numit subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii. În februarie 1949 i s-a încredinţat funcţia de adjunct al ministrului Agriculturii, iar în luna martie a aceluiaşi an a fost însărcinat cu problema desfăşurării procesului de colectivizare a satelor. În controversa cu privire la metodele de realizare a colectivizării dintre Gheorghiu-Dej, care voia ca această acţiune să se desfăşoare lent, şi Ana Pauker, care era adepta încheierii cât mai grabnice a întregii operaţiuni, Ceauşescu se situa hotărât de partea celei de-a doua variante. Dar acest lucru nu i-a dăunat cu nimic în carieră, deşi în cele din urmă s-a impus opţiunea lui Dej. Poate că tocmai angajarea de care a dat dovadă Ceauşescu în problema colectivizării i-a permis să avanseze în continuare şi să treacă la un resort mai important decât agricultura.

În martie 1950 a fost numit general-maior şi locţiitor al ministrului Forţelor Armate (tot în martie 1950 Ministerul Apărării Naţionale şi-a

schimbat numele, devenind Ministerul Forţelor Armate) şi şeful direcţiei politice din armată. Ion Mihai Pacepa sugera că această avansare i-a fost acordată lui Ceauşescu la recomandarea explicită a autorităţilor sovietice, care, în momentul respectiv, îl considerau o persoană devotată lor[158]. Ipoteza aceasta nu poate fi exclusă, întrucât prima jumătate a anilor ’50 era o perioadă în care consilierii sovietici erau practic pretutindeni şi decideau cine ce post ocupă, pentru cea mai mare parte a funcţiilor importante din stat. Acest post de la Ministerul Forţelor Armate a fost primul relativ independent pe care l-a ocupat în cariera sa viitorul conducător al României. Ca şef al direcţiei politice în armată, el putea lua singur multe decizii pentru care nu era nevoie să se consulte cu nimeni. Şeful său nemijlocit, ministrul Forţelor Armate, era la vremea respectivă Emil Bodnăraş, reprezentantul fracţiunii strâns legate de Kremlin. Prima jumătate a anilor ’50 a fost aşadar o perioadă în care Ceauşescu s-a apropiat cel mai mult de centrul de la Moscova.

Imediat după numire, Ceauşescu a fost trimis la un curs de două luni la Academia Militară „M. Frunze” din Moscova[159]. Despre şederea viitorului conducător român în capitala Uniunii Sovietice nu se ştiu prea multe, întrucât mulţi ani acest amănunt era omis în biografiile sale oficiale şi chiar mai târziu s-a vorbit laconic despre adevărata influenţă a centralei asupra elitei politice din România. Unii sugerează că perioada petrecută în capitala Uniunii Sovietice a durat de fapt doi ani şi că în tot acest timp el ar fi făcut o instruire în cadrul KGB[160], însă mai verosimilă pare în acest caz o eventuală instruire a lui în cadrul spionajului militar decât în cel civil. Problema şederii lui Ceauşescu la Moscova n-a fost prea des luată în discuţie nici măcar de cei mai aprigi adversari ai lui şi de aceea este greu să evaluăm veracitatea acestor ipoteze.

La puţin timp după întoarcerea de la Moscova, Ceauşescu a avut ocazia să-şi pună în aplicare priceperile dobândite acolo. În ianuarie 1951, la ordinul lui Stalin a început o rapidă dezvoltare materială a armatei în paralel cu o creştere numerică a personalului militar. Probabil că Nicolae Ceauşescu s-a evidenţiat prin anumite succese cu această ocazie (deşi, ca ofiţer cu funcţie politică, el răspundea în principal de instruirea soldaţilor din punctul de vedere al doctrinei marxist-leniniste şi de activitatea de propagandă), astfel încât poziţia lui a devenit din ce în ce mai solidă.

În mai 1952, în perioada intensificării luptelor dintre fracţiunile din cadrul PMR, Ceauşescu s-a exprimat fără echivoc de partea lui Gheorghe

Gheorghiu-Dej, rupând astfel legăturile cu gruparea de care se străduise să se apropie în primii ani de după război. O asemenea decizie a determinat consolidarea poziţiei sale în conducerea partidului. La acelaşi congres la care au fost excluşi membrii grupării Anei Pauker, Ceauşescu a fost din nou ales membru cu drepturi depline în Comitetul Central[161].

Din acel moment, viitorul conducător de stat s-a aflat numai în preajma lui Dej, care la ora respectivă nu mai avea rivali demni de luat în seamă în partid. Odată cu închegarea dictaturii personale a lui Gheorghiu-Dej, a început să crească şi rolul lui Ceauşescu. În octombrie 1952 a avansat la rangul de general-locotenent[162]. În iulie 1953 a obţinut numirea ca prim-adjunct al ministrului Forţelor Armate, iar în aprilie 1954 a devenit secretar al CC şi membru supleant al Biroului Politic[163]. N-a protestat împotriva condamnării la moarte a lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi a lui Remus Koffler, survenită cu câteva zile înaintea cooptării sale în cercul restrâns al conducerii. În CC, printre altele, Ceauşescu răspundea de problemele organizatorice ale partidului, ceea ce s-a dovedit foarte important pentru următoarea etapă a carierei sale.

Ca membru cu drepturi depline în Biroul Politic, Ceauşescu a fost primit la Congresul al II-lea al PMR din decembrie 1955. În acelaşi timp cu el a mai fost primit în Biroul Politic şi unul dintre principalii săi adversari: Alexandru Drăghici, pe atunci ministru al Securităţii Statului. Ca membru al Biroului Politic, lui Ceauşescu i se încredinţau multe sarcini care ţineau în acelaşi timp de problemele de partid, de controlul ideologic şi de resortul Forţelor Armate – adică, practic, făcea în continuare ce făcuse şi înainte, numai că domeniul competenţelor sale se lărgise. Pacepa considera că în spatele avansării lui Ceauşescu stăteau şi de data asta tot ruşii, care ar fi dorit ca de resortul Forţelor Armate să se ocupe cineva care a urmat cursuri corespunzătoare la Moscova[164]. Iar dacă sovieticii au gândit aşa, atunci nu s-au înşelat, întrucât în perioada crizei din Ungaria, care a izbucnit la mai puţin de un an după Congresul al II-lea al PMR, Ceauşescu a reacţionat exact ca şi şeful său, Dej, adică solidar cu autorităţile de la Moscova.

După cooptarea sa în Biroul Politic, Ceauşescu se ocupa şi de problemele organizatorice ale partidului. Datorită acestei funcţii, el a început să-şi construiască propriul sistem de relaţii feudale, promovându-i pe cei devotaţi lui şi dându-i la o parte pe susţinătorii celorlalţi membri din conducerea de partid şi de stat. A creat astfel o piramidă clientelară de care s-a servit apoi, câţiva ani mai târziu, pentru a ajunge la funcţia de

conducător, iar după ce a obţinut-o, pentru a-şi elimina adversarii.

În timpul operaţiunilor din Ungaria din 1956, Ceauşescu s-a angajat puternic pentru a ajuta Uniunea Sovietică şi pe susţinătorii maghiari ai intervenţiei. După cum scria Pacepa, Ceauşescu, Dej şi Bodnăraş au participat la Moscova la o consfătuire cu Hruşciov şi Malenkov la care s-a discutat problema intrării trupelor sovietice în Ungaria. După părerea lui Pacepa, Ceauşescu ar fi propus şi participarea trupelor româneşti la această operaţiune, dar oferta lui a fost refuzată[165]. Povestea pare mult exagerată, pentru că o asemenea propunere ar fi putut-o face în momentul acela Dej, eventual Bodnăraş, dar în nici un caz Ceauşescu, care nu făcea parte din cercul restrâns al conducerii decât de un an şi nu putea avea o poziţie suficient de puternică. În orice caz, el a intrat în componenţa Comandamentului General, un fel de stat-major de criză, care a fost creat în legătură cu evenimentele din Ungaria. În afară de Ceauşescu, în acest Comandament mai intrau şi Emil Bodnăraş, Alexandru Drăghici şi Leontin Sălăjan[166]. Ca membru al acestui grup, el a coordonat brutala acţiune de înăbuşire a protestelor care izbucniseră la Cluj după intervenţia sovietică în Ungaria[167].

În decembrie 1955, în CC a fost luată hotărârea de a redemara colectivizarea. Poate datorită faptului că avea deja o anumită experienţă în acest domeniu, Ceauşescu a avut un rol important atât în luarea deciziei, cât şi în ducerea ei la îndeplinire[168]. În afară de pregătirea acestei operaţiuni din punct de vedere organizatoric, el a participat activ la măsurile cu caracter represiv aplicate ţăranilor revoltaţi din judeţul Vrancea, unde, potrivit afirmaţiilor unor martori la aceste evenimente şi ale unor foşti membri ai autorităţilor centrale, el ar fi tras cu pistolul în mulţimea răzvrătită[169].

Următorul eveniment important din cariera lui Ceauşescu a avut loc la sfârşitul lui iunie şi începutul lui iulie 1957, când, la o plenară a CC al PMR, din conducerea partidului au fost înlăturaţi Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu. De data aceasta, spre deosebire de momentul când au fost eliminaţi Pauker, Georgescu şi Luca, Ceauşescu n-a mai fost un simplu martor pasiv al evenimentelor, ci s-a exprimat în mod foarte hotărât împotriva celor doi activişti, acuzându-i de aţâţarea disensiunilor între membrii echipei de conducere, ceea ce, după părerea lui, ar putea duce la dezmembrarea partidului[170]. Potrivit lui Alexandru Bârlădeanu, viitorul conducător a jucat un rol esenţial în îndepărtarea lui Chişinevschi şi a lui

Constantinescu[171]. Atitudinea hotărâtă a lui Ceauşescu i-a plăcut foarte mult lui Dej, aşa încât după plenara amintită a început să-i acorde mult mai multă încredere[172].

În noiembrie 1957 Ceauşescu era cât pe ce să-şi piardă viaţa într-un accident de avion. Împreună cu alte personalităţi importante, printre care şi Leonte Răutu, el s-a dus într-o vizită la Moscova, dar avionul cu delegaţia la bord s-a prăbuşit la aterizarea pe aeroportul Vnukovo. În acest accident a murit ministrul român al Afacerilor Externe, Grigore Preoteasa[173].

Congresul al III-lea al PMR, care a avut loc în iunie 1960, a confirmat poziţia lui Ceauşescu în sânul partidului. A fost ales din nou secretar al CC şi membru al Biroului Politic. De asemenea, i-au fost sporite competenţele şi independenţa în problemele organizatorice[174]. Principalul său protector, Gheorghe Gheorghiu-Dej, îşi trăia perioada de apogeu a puterii, iar această situaţie nu s-a schimbat până la moartea lui, survenită în 1965. În martie 1961 Ceauşescu a devenit membru al Comisiei constituţionale a MAN, funcţie pe care a îndeplinit-o până în august 1965. În august 1964 i-a fost acordat titlul de „Erou al muncii socialiste”[175].

Biografia lui Ceauşescu până în anul 1965 ne permite să stabilim câteva trăsături care îl definesc pe acest om atât din punctul de vedere al caracterului, cât şi din cel al modului său de a acţiona. În cursul carierei, el şi-a schimbat de câteva ori opţiunea faţă de „fracţiunea” din partid preferată, ceea ce îl deosebeşte de alţi activişti care, în majoritate, erau fideli clanurilor lor, în unele cazuri moştenite chiar din tată-n fiu. Fără nici o umbră de ezitare, el s-a ridicat împotriva unor oameni cărora le datora recunoştinţă. Se orienta perfect în desfăşurarea intrigilor, ştia când trebuie să atace şi când să rămână în umbră.

Alegerea prim-secretarului PMR

Circumstanţele morţii lui Gheorghiu-Dej – indiferent dacă aceasta s-a produs din cauze naturale sau cu participarea activă a sovieticilor – au făcut ca succesiunea lui să fie un act paşnic (mai ales dacă o comparăm cu debarcarea precedentului prim-secretar, Foriş, sau a următorului – Ceauşescu). Deşi moartea lui Dej era un lucru sigur încă din ianuarie-februarie 1965, nu au fost luate nici un fel de măsuri pentru pregătirea din punct de vedere formal a alegerii urmaşului său. După cum consideră Câmpeanu, n-a avut loc nici o discuţie esenţială în legătură cu eventualii candidaţi: „o asemenea discuţie, inevitabil improvizată, nu va avea loc decât sub presiunea decesului [lui Dej] şi a imperativului de a nu lăsa nici o clipă

partidul fără un secretar general statutar acreditat”[176].

Pe 19 martie 1965, la ora 19, a avut loc o scurtă întâlnire a celor mai apropiaţi colaboratori ai lui Dej, în cursul căreia s-au luat decizii legate de modul cum i se vor acorda ultimele onoruri conducătorului decedat, decizii aprobate în şedinţă comună de CC al PMR, Consiliul de Stat[177] şi Consiliul de Miniştri pe data de 22 martie. Pentru această misiune a fost aleasă o comisie în fruntea căreia se afla Chivu Stoica[178]. Originalul procesului-verbal al acestei şedinţe n-a fost semnat decât de Ceauşescu[179], ceea ce înseamnă că acesta preluase deja *de facto* obligaţiile funcţiei de prim-secretar. În cursul discuţiilor referitoare la modul cum vor fi acordate ultimele onoruri fostului prim-secretar Gherghe Gheorghiu-Dej, Bodnăraş a propus un scurt text care urma să constituie necrologul şi să apară în presă în ziua următoare. Ceauşescu s-a opus violent, voind să amâne publicarea necrologului cu o zi, probabil cu scopul ca el, şi nu Bodnăraş să fie autorul lui şi să poată introduce în text ceea ce-i era util lui, şi nu altora. În cele din urmă însă necrologul a apărut în *Scânteia* pe 20 martie[180].

Timp de încă două zile, discuţiile s-au prelungit în cadrul cercului restrâns al membrilor conducerii. Din păcate, în legătură cu acestea, nu dispunem de alte surse accesibile în afara puţinelor informaţii furnizate de martorii acestor evenimente. După Maurer, care oferă o descriere destul de exactă, Gheorghiu-Dej s-ar fi gândit chiar înainte de a muri la problema succesorului său şi i-a recomandat lui Maurer ca în legătură cu această propunere să se pună de acord cu ceilalţi membri ai conducerii, dar iniţiativa lui a fost torpilată de Ceauşescu şi Drăghici:

Eu i-am spus [lui Dej]: „Bine. Ar trebui însă ca, înainte de a-l propune pe Apostol în Biroul Politic, să vezi ce părere au ceilalţi. Viitorul conducător al partidului nu trebuie impus ca o soluţie ce vine din mintea ta personală”. Rând pe rând, membrii Biroului Politic au trecut pe la Dej pe acasă şi după câteva zile Dej mi-a spus că lucrurile s-au aranjat. Nici unul nu obiectase la ideea ca Apostol să fie secretar general. Atunci am strâns Biroul Politic în calitatea ce-o aveam acolo şi în cea de preşedinte al Consiliului de Miniştri, am spus că trebuie să ne gândim la alegerea unui alt secretar general, Dej fiind bolnav, pe moarte. În legătură cu aceasta am propus să-l promovăm pe Apostol secretar al Biroului Politic al CC al PMR. În momentul decesului lui Dej, din acea funcţie putea fi promovat secretar general al CC. S-au ridicat „contra” Drăghici şi Ceauşescu. Ceilalţi n-au spus nimic. [...] Ceauşescu nu

şi-a motivat împotrivirea în nici un fel. Drăghici a spus că nu e bine să facem ceva înainte de moartea lui Dej. [...] Aşteptam un ajutor de la cineva. În primul rând de la Apostol, care ştia că toţi au trecut pe la Dej cu această discuţie, că Dej însuşi a iniţiat-o şi că n-avea nici un rost aşteptarea. Dar nimeni nu a spus nimic. [...] Cred că au tăcut pentru că aşa era obiceiul. Vezi că şi prima dată s-au împotrivit doar cei care erau mai tineri: Drăghici şi Ceauşescu. Ceilalţi nu prea erau învăţaţi să se împotrivească181.

Cu totul altfel a prezentat Alexandru Bârlădeanu problema pregătirilor pentru desemnarea succesorului:

În ianuarie-februarie 1965 Dej, bolnav fiind, începuse să lipsească. Şi la una din şedinţele Biroului Politic, la care Dej nu se afla, Ceauşescu ne comunică faptul că a fost adusă o echipă de medici din Franţa care l-au consultat pe Dej, au constatat că e bolnav de cancer şi-i mai dau de trăit şase luni de zile. Şi mai cere Ceauşescu să nu se ducă nimeni la el [adică la Dej], să nu-l deranjeze. Iar noi, ca nişte copii necopţi la minte, acceptăm propunerea, din disciplină de partid. [...] Ceauşescu era singurul care avea dreptul să-l vadă [...] în calitate de secretar cu problemele organizatorice. El să fie singurul care să-i expună problemele ce apar şi să-l izoleze de noi, iar pe noi de el. Şi am acceptat acest lucru. Ba mai mult, asta mi-a povestit-o Lica, fiica lui Dej, mai târziu, Ceauşescu a convins-o pe ea – care era vigilentă păzitoare a lui Dej – să plece cu soţul într-o excursie în ţările scandinave. Până a murit Dej, ea nici n-a ştiut că acesta este bolnav de cancer. [...] Ceauşescu propusese în Biroul Politic să nu-l vadă nimeni [pe Dej], noi am acceptat şi acest lucru a devenit o hotărâre a Biroului [Politic], ce trebuia îndeplinită ca oricare alta. [...] Lica tot telefona din călătorie: Ce face tata? Ce-i cu tata? – şi nu putea să dea de tata. I se spunea că are o răceală182.

Relatarea lui Bârlădeanu nu pare prea verosimilă pentru că, spre exemplu, Pacepa afirmă că s-a văzut cu Dej pe 21 februarie 1965, iar acesta l-a informat că e grav bolnav. La această întâlnire ar fi fost de faţă şi Chivu Stoica, potrivit lui Pacepa, „prietenul său [al lui Dej] nedespărţit”183.

Toate descrierile acestor evenimente au ca element comun lipsa de iniţiativă a celorlalţi membri ai conducerii. Doar Ceauşescu şi Drăghici s-au ridicat la luptă pentru putere. Apostol – care, potrivit celor mai multe din

sursele de informaţie, fusese desemnat de Gheorghiu-Dej ca succesor – s-a comportat absolut pasiv, ca unul care e sigur de victorie. Nu s-au opus nici Maurer, nici Bodnăraş. Nu este exclus că Bârlădeanu să indice adevărata cauză a unui asemenea comportament al politicienilor de frunte ai României. Ultima împotrivire în cadrul Biroului Politic avusese loc cu opt ani înainte de moartea lui Dej, în 1957, şi s-a soldat cu eliminarea celor nemulţumiţi (Chişinevschi şi Constantinescu). Rezultatul precedentei lupte care avusese loc în cadrul conducerii partidului (lichidarea grupării Anei Pauker) fusese de asemenea o şcoală a oportunismului. A te opune, a avea iniţiative – toată viaţa lor, activiştii români fuseseră învăţaţi că asemenea atitudini nu sunt rentabile şi tocmai de aceea n-au ştiut cum să procedeze în momentul când a dispărut cel care înainte îşi asuma toate deciziile în numele lor. Doar aşa putem explica pasivitatea lui Apostol, a lui Stoica, a lui Maurer, oameni care de-a lungul întregii lor vieţi n-au fost niciodată obligaţi să facă opţiuni dificile şi nici să-şi asume responsabilităţi prea mari.

După părerea lui Silviu Brucan, chiar Dej a remarcat, înainte de a muri, atitudinea activă a lui Ceauşescu:

Dej era îngrijorat în ultimele zile ale lui de manevrele lui Ceauşescu şi mi-a spus acest lucru. Chiar din momentul în care s-a stabilit medical că Gheorghiu[-Dej] este bolnav de un cancer incurabil, Ceauşescu a început să se agite şi să pună la cale tot felul de maşinaţiuni spre a obţine puterea, iar unele dintre acestea i-au ajuns la urechile lui Dej. Bătrânul [Dej] se temea că Ceauşescu este prea impulsiv şi prea răzbunător pentru poziţia supremă în partid[184].

Nu se ştie cât adevăr conţine relatarea lui Brucan, pentru că, la fel ca toţi ceilalţi care şi-au publicat amintirile, susţine că tocmai el a fost omul cel mai de încredere al lui Dej – ceea ce în cazul lui este greu de crezut, fie şi din cauză că pe atunci Brucan era un activist din eşalonul secund. Nici un alt martor al epocii n-a mai amintit acest amănunt. Citatul aminteşte într-o oarecare măsură aşa-numitul testament al lui Lenin şi nu e exclus ca Brucan să fi scornit totul, folosindu-se tocmai de acest model.

Lupta pentru putere s-a înfierbântat de-a binelea imediat după moartea lui Dej. Interesant e modul cum o prezintă Cornel Burtică, un activist cunoscut din anii ’70, care însă n-a luat parte nemijlocit la negocieri, ci reproduce doar o relatare a lui Maurer pe care ar fi auzit-o, după cum

afirmă el, pe vremea când era ministru:

Ceauşescu a dorit să fie prim-secretar al partidului şi în acest sens i-a dat telefon lui Maurer ca să întrebe: „Ce facem? Trebuie să alegem un prim-secretar!”. La care Maurer i-ar fi răspuns: „Cred că nu te gândeşti să fii tu ăla!”. La care Ceauşescu i-a spus: „Şi de ce n-aş putea să fiu?”. „Bine”, a zis Maurer. „Atunci, să discutăm şi cu Bodnăraş.” [...] Ceauşescu a vorbit şi cu Bodnăraş, care a agreat ideea de a fi propus Ceauşescu dept prim-secretar. Între timp, Chivu Stoica, care probabil aflase ce se punea la cale, a venit la Ceauşescu să-l avertizeze că Gheorghiu-Dej l-a propus pe Apostol [ca prim-secretar]. În acest context s-au întâlnit cei patru şi au stabilit cum să procedeze pentru a asigura alegerea lui Ceauşescu. S-a convenit ca fiecare dintre ei să discute cu 1-2 membri ai Biroului Politic pentru a-i convinge să-l sprijine pe Ceauşescu. [...] Când s-a convocat şedinţa Biroului Politic, Apostol, care se aştepta să se spună că el va fi viitorul prim-secretar, a rămas uimit când Maurer l-a propus pe Ceauşescu şi când toţi ceilalţi au fost de acord cu propunerea[185].

Această prezentare a faptelor pare foarte veridică, întrucât ne arată un Ceauşescu deosebit de interesat de a prelua conducerea partidului. Felul în care a procedat el pentru a-l scoate din joc pe Apostol, în versiunea prezentată de Burtică, pare de asemenea verosimil. Dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa, atunci eventualul contracandidat al lui Ceauşescu – Alexandru Drăghici – nu mai avea nici o şansă, pentru că nu mai putea conta decât pe sprijinul unor membri ai Biroului Politic mai puţin importanţi (Borilă, Moghioroş), ale căror voturi nu însemnau mare lucru şi care, în plus, erau şi mai pasivi decât Apostol, Stoica şi Maurer. Aşa încât în acest moment Drăghici nu mai avea nici o şansă în confruntarea cu Ceauşescu.

Evenimentele relatate de Burtică s-au desfăşurat cel mai probabil pe 19 martie seara şi în cursul nopţii. În ziua următoare, la ora 9.00 dimineaţa s-a întrunit Biroul Politic. Alexandru Bârlădeanu a relatat cu exactitate această întâlnire:

Am fost convocaţi la 9.00 dimineaţa la Biroul Politic. Însă, venind în sala Biroului Politic am constatat că se ţine şedinţa întâi la Ceauşescu şi-am înţeles că la această şedinţă au fost convocaţi membrii plini ai Biroului Politic, cu excepţia lui Borilă şi Moghioroş. După aceea, întrebându-l pe

Maurer de ce n-au fost convocaţi şi ei, el a zis că Ceauşescu n-a vrut pentru că ei nu erau români[186]. [...] A durat şedinţa lor nu ştiu cât, un ceas, am tot aşteptat şi-au venit în sala de şedinţe. Maurer, spre stupoarea mea şi cred că şi a altora, anunţă: „Iată, noi ne-am sfătuit în Biroul Politic şi-l propunem în locul lui Dej pe Nicu Ceauşescu! Este tânăr, este energic” [...] totul a fost hotărât de votul lui Maurer. Erau Drăghici, Ceauşescu şi Chivu [Stoica] pentru Ceauşescu şi erau Maurer, Bodnăraş şi Apostol pentru Apostol[187].

După cum s-a dovedit mai târziu, tocmai Maurer s-a răzgândit.

Pe 22 martie 1965, la trei zile după moartea lui Dej, a avut loc plenara solemnă comună a CC al PMR, Consiliului de Stat şi Consiliului de Miniştri la care, cu unanimitate de voturi, Nicolae Ceauşescu a fost ales prim-secretar, el fiind de altfel şi singurul candidat anunţat. La această plenară au fost luate şi importante decizii cu privire la politica de personal. În Biroul Politic a fost ales Alexandru Bârlădeanu, care, potrivit Ambasadei RPP, era „considerat aici drept cel care dă tonul în problemele de politică economică a ţării”[188], iar ca secretar al CC a fost votat Leonte Răutu[189]. În plus, în funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat a fost ales Chivu Stoica[190]. Plenara a hotărât de asemenea, „în interesul asigurării unor condiţii bune pentru exercitarea obligaţiilor legate de activitatea în Comitetul Central, Biroul Politic şi Secretariat”[191], că nu pot fi cumulate funcţiile de prim-secretar şi preşedinte al Consiliului de Stat, ceea ce de fapt făcuse Dej încă din 1961. Această schimbare avea ca scop slăbirea poziţiei noului conducător.

După cum apreciau membrii Ambasadei RPP:

Alegerea lui Ceauşescu şi a lui Chivu Stoica în cele mai înalte demnităţi din stat, în ciuda rezervelor din perioada anterioară faţă de persoanele lor, se bucură totuşi de aprobarea populaţiei, pentru că această opţiune este percepută ca o garanţie a continuării „liniei lui Dej”. Cu toate acestea, se simte o anumită nelinişte în aşteptarea acţiunilor concrete ale noii conduceri. Printre celelalte schimbări, a provocat însă uimire numirea lui Răutu ca secretar al CC pentru că se spune că între el şi Ceauşescu n-a existat până acum o colaborare armonioasă. De altfel toată lumea ştie că Nicolae Ceauşescu l-a dezavuat pe Răutu în repetate rânduri[192].

La aceeaşi plenară a mai fost luată decizia de a onora memoria lui Dej,

de a-i ridica monumente la Bucureşti şi la Cluj, de a-i edita operele, de a da numele lui oraşului Oneşti, combinatului siderurgic din Galaţi, ca şi multor altor uzine, pieţe şi străzi[193]. O semnificaţie deosebită avea acordarea numelui lui Dej combinatului siderurgic din Galaţi, care constituia „expresia ambiţiilor economice justificate şi a refuzului eficient al României de a se conforma presiunilor URSS, care se spune că i-a rezervat rolul de bază de aprovizionare cu materii prime”[194].

CC al PMR a editat şi o lucrare specială cu amintiri dedicate persoanei lui Dej, în care erau prezentate viaţa şi realizările lui. După cum atrăgea atenţia Ambasada RPP:

[În acest text] erau de două ori amintite meritele deosebite ale lui Dej în demascarea şi lichidarea în trecut a „trădătorilor şi laşilor”, ceea ce a fost interpretat ca un avertisment la adresa tuturor acelora care ar îndrăzni să se opună liniei partidului[195].

Pe 24 martie 1965 a avut loc ceremonia solemnă de înmormântare a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Rând pe rând au rostit cuvântări Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Ion Gheorghe Maurer şi în cele din urmă Nicolae Ceauşescu, care a şi vorbit cel mai mult. Rămăşiţele pământeşti ale conducătorului comunist au fost apoi transportate la un mausoleu din Parcul Libertăţii, special construit în acest scop în partea de sud a Bucureştiului[196]. Aşa s-a încheiat „epoca” Gheorghe Gheorghiu-Dej şi a început „epoca” Nicolae Ceauşescu.

La scurt timp după moartea lui Dej a început să fie pusă tot mai des întrebarea: de ce tocmai Ceauşescu, un om mai degrabă modest din punctul de vedere al competenţei şi mărginit din punct de vedere spiritual, chiar şi în comparaţie cu ceilalţi colegi ai lui din conducerea partidului, de ce tocmai el a fost ales pentru funcţia de prim-secretar? Destul de rar se nimerea ca la cârma ţărilor comuniste să ajungă nişte „titani intelectuali”, dar Ceauşescu se situa la nivelul celor mai răi tirani, neavând termen de comparaţie decât în ţări din spaţiul extraeuropean (el a fost comparat cu Kim Ir Sen sau chiar cu Pol Pot), pentru că pe continent nu avea rival decât poate pe Enver Hoxha (vecinul lui Ceauşescu, Todor Jivkov, deşi era în general mai brutal – şi e suficient să amintim acţiunile lui antiturceşti din anii ’80 –, avea o *image* cu mult mai bună). De ce aşadar, într-o ţară în care (cu toate că era una dintre cele mai sărace din Europa) nu lipseau elitele intelectuale de nivel

mondial (deşi mai târziu se va dovedi că şi acestea erau dispuse să accepte colaborarea cu sistemul totalitar al lui Ceauşescu), la putere ajunge totuşi un om caracterizat printr-o lipsă de educaţie ieşită din comun şi cu un orizont atât de mărginit?

Unii consideră că alegerea lui Ceauşescu a fost un fel de compromis încurajat de cei care preferau să rămână în umbră, crezând, în naivitatea lor, că vor fi în stare să-l controleze pe acest nou prim-secretar şi să-şi atingă prin intermediul lui propriile ţeluri. O astfel de teză este susţinută de Vlad Georgescu în *Istoria românilor* editată pentru prima dată în 1984 în Statele Unite:

„Baronii" lui Dej, Maurer, Bodnăraş, Stoica, Apostol, au crezut fără îndoială că îl pot controla pe tânărul Ceauşescu şi au alcătuit cu acesta o alianţă în vederea înlăturării ultimilor stalinişti, în primul rând a lui Al. Drăghici, ministru de Interne din 1952. [...] Grupul „baronilor", Maurer în primul rând, nu pare să fi socotit ascensiunea lui Ceauşescu periculoasă pentru linia sa de treptată destindere internă şi dezangajare faţă de ruşi197.

La fel gândeau şi mulţi alţi cercetători din aceeaşi perioadă. Cu titlu de exemplu, istoricul şi politologul ceh Miroslav Tejchman scria:

Unii autori consideră că alegerea lui Ceauşescu a fost un fel de compromis, întrucât din cauza dificultăţii de a-i departaja pe vechii funcţionari cu merite deosebite a fost preferat un tânăr despre care toţi credeau că va fi suficient de elastic şi în primul rând nepericulos198.

Un astfel de raţionament se baza pe premisa că Nicolae Ceauşescu fusese în conducerea statului român o figură de mică importanţă. „Baronii" lui Dej, în schimb, se puteau mândri cu realizări mult mai mari decât tânărul Ceauşescu, care nu primise decoraţia „Erou al Muncii Socialiste" (conferită celor mai merituoşi dintre activişti) decât în august 1964, în timp ce rivalii lui erau deja „Eroi" de câţiva ani buni. Aceşti oameni, la fel ca şi Ceauşescu, îşi începuseră şi ei cariera înainte de război, dar, în principal din considerente de vârstă, au ajuns mai repede în poziţii superioare, mai întâi în ierarhia PCR şi apoi în aceea a statului român. În schimb Ceauşescu s-a situat întotdeauna în eşalonul secund şi nu i-au fost încredinţate misiuni prea spectaculoase. Rolul lui se limita la organizarea activităţii aparatului de

partid, comunicarea cu nivelul mediu şi cu cel inferior ale funcţionarilor, în timp ce „baronii” se ocupau de misiunile dificile (Drăghici, Bodnăraş – serviciile speciale; Stoica – industrializarea; Maurer, Bodnăraş – politica externă) sau exercitau funcţii esenţiale la nivel reprezentativ (Apostol).

Şi, în ciuda faptului că poziţia lui a crescut ca importanţă în mod constant şi neîntrerupt, Ceauşescu nu făcea parte din primul eşalon al puterii nici în ochii cetăţeanului mediu, nici în ochii funcţionarilor de partid. Aparent era unul dintre numeroşii activişti din eşalonul secund al conducerii centrale, dar lipsit de iniţiativă proprie şi care nu se deosebea cu nimic de colegii săi. El nu era prea cunoscut opiniei publice nici în ţară şi nici în străinătate. Avea o *image* de funcţionar de partid şters, de instrument de care se foloseau activiştii mai populari. Cu toate că în ultimii ani ai epocii Dej el a avansat destul de repede, încă nu apucase să devină unul dintre „baroni”, iar părerea lui nu conta prea mult în discuţiile pe probleme politice importante, după cum reiese şi din documentele care s-au păstrat.

În schimb concurenţii lui erau persoane cunoscute, numele lor erau ştiute nu numai de activul de partid şi de cetăţenii statului român, ci şi de politicienii străini atât din Est, cât şi din Vest. Susţinătorii tezei că alegerea lui Ceauşescu a fost de fapt rezultatul unui compromis arată că în rândul „baronilor” nu exista un lider unic, poziţia fiecăruia fiind relativ egală cu a celorlalţi. Apostol şi Maurer susţineau că Dej i-ar fi desemnat pe ei ca urmaşi, dar, chiar dacă unul dintre ei ar fi ajuns prim-secretar, el ar fi trebuit să împartă puterea cu ceilalţi colegi şi n-ar fi putut să devină decât cel mult *primus inter pares*.

Puterea fiecăruia dintre „baroni” nu era superioară faţă de a celorlalţi (Bodnăraş, Drăghici, Stoica), aşa încât ar fi trebuit probabil să accepte o anumită formulă de conducere colegială, ceea ce ar fi putut duce însă la conflicte dure atât în sânul conducerii, cât şi în întregul partid. Tocmai acest lucru au încercat să-l evite responsabilii din PMR, cel puţin începând din perioada când a fost eliminat grupul Anei Pauker. „Lupta fracţionistă” a fost oficial condamnată în repetate rânduri şi realmente cei mai mulţi dintre activişti se temeau foarte tare de o asemenea perspectivă, pentru că-şi aminteau foarte bine la ce dusese ea în trecut. În plus, unitatea Partidului Comunist reprezenta deja o normă general acceptată încă de pe timpul lui Lenin.

Compromisul legat de persoana lui Ceauşescu ar fi trebuit deci să ducă la transferarea eventualelor lupte interne într-un spaţiu inaccesibil

publicului larg, făcându-le deci mai puţin periculoase (într-o astfel de configuraţie ar fi fost mai greu să se recurgă la arbitrajul societăţii şi chiar la eşaloanele inferioare ale partidului ca armă îndreptată împotriva rivalilor, ceea ce dădea speranţa că luptele ar putea fi nesângeroase – mai exact, fără procese publice etc.). În plus, Ceauşescu ar fi trebuit să fie uşor de manipulat şi să nu devină o ameninţare pentru nici unul dintre activiştii care deţineau cu adevărat frâiele puterii. Înainte, el se dovedise un executant exemplar al ordinelor primite: la început de la Dej, apoi de la Ana Pauker, pe urmă de la Bodnăraş, iar la sfârşit din nou de la Dej, ceea ce putea sugera că nu va încerca să-şi cucerească o poziţie independentă.

Alegerea lui Ceauşescu putea fi în cele din urmă un compromis între linia promoscovită şi cea naţionalistă. Cu toate că iniţial făcea parte din fracţiunea lui Dej, Ceauşescu a trecut mai târziu prin şcoala Anei Pauker şi a lui Emil Bodnăraş, a urmat de asemenea un curs la Moscova, ceea ce i-a putut înlesni relaţiile cu autorităţile sovietice. Ceilalţi membri ai conducerii României, cu excepţia lui Bodnăraş, nu aveau astfel de experienţe, pentru că proveneau din fracţiunea „naţionalistă”. Din acest punct de vedere putea fi deci încheiat un compromis între Bodnăraş şi ceilalţi, iar „monitorizarea” noului prim-secretar urma să fie colectivă. Veriga slabă a unui asemenea raţionament, cel puţin după părerea lui Alexandru Bârlădeanu, ar fi faptul că în realitate Bodnăraş sprijinea foarte mult candidatura lui Apostol199. Numai că Bârlădeanu nu oferă neapărat adevărata versiune a cursului evenimentelor.

Alţi cercetători, ca de altfel şi o parte dintre militanţii politici activi la vremea respectivă, consideră în schimb că alegerea lui Ceauşescu nu a fost decât consecinţa logică, pe de o parte, a propriei cariere, iar pe de altă parte, a schimbărilor din PMR. Primul care l-a indicat pe Ceauşescu drept posibil succesor al lui Dej a fost un politolog în emigraţie, la vremea aceea şeful secţiei române a BBC, Ghiţă Ionescu200. Chiar şi mai târziu, multe alte persoane au ajuns la concluzii asemănătoare. E ceea ce afirmă, de exemplu, Paul Niculescu-Mizil:

În martie, apoi în iulie 1965 [Ceauşescu] fusese desemnat, prima oară de către Comitetul Central, a doua oară de către Congres, drept secretar al partidului. Modul în care s-a desfăşurat această promovare în funcţia supremă a consolidat poziţia lui Ceauşescu. [...] el a avut, atât în Comitetul Central, cât şi în Congres, unanimitate deplină. Mai mult, în ambele cazuri

nu a existat, cel puţin public, o alternativă. Ceauşescu a venit la putere ca un conducător necontestat[201].

În altă parte, acelaşi activist amintea că, încă din perioada când Dej era bolnav, el a fost convocat la şeful lui de atunci, Leonte Răutu, care i-a comunicat că în momentul respectiv activitatea partidului „este coordonată de Ceauşescu”[202], ceea ce constituia un mod destul de echivoc de a spune că viitorul conducător era cel care îndeplinea atunci funcţia de şef al secţiei organizatorice a Comitetului Central.

La fel gândea şi Cornel Burtică:

Îmi amintesc un episod care este, cred, semnificativ pentru poziţia pe care Ceauşescu o deţinea încă din anii ’50. Am participat la o şedinţă a Biroului Politic al PMR, în calitate de preşedinte al UASR [Uniunea Asociaţiilor Studenţeşti din România], unde se discutau şi probleme de tineret. Fiindcă Gheorghiu-Dej lipsea, şedinţa a fost condusă nu de un veteran, ci de Ceauşescu. Am avut prilejul să văd încă de atunci cum îi punea la punct pe mulţi din conducerea partidului, cum îşi arogase deja rolul de şef şi părea stăpân pe situaţie. [...] Dacă vă uitaţi la componenţa Biroului Politic, nici unul nu avea atuurile lui Ceauşescu[203].

Susţinătorii acestei teorii enumeră câteva argumente: enorma ambiţie a lui Ceauşescu, accelerarea evoluţiei carierei sale spre sfârşitul vieţii lui Dej, pasivitatea sau imposibilitatea de a avansa pentru contracandidaţii săi şi eventualele temeri ale conducătorilor români legate de Moscova, dacă nu chiar intervenţia indirectă a Kremlinului în favoarea noului prim-secretar.

Indiscutabil, Ceauşescu a fost un om de o ambiţie enormă care-l împingea să meargă cu hotărâre drept la ţintă – el nu accepta niciodată o înfrângere şi era absolut convins de superioritatea lui din orice punct de vedere posibil. Asupra acestui aspect al caracterului lui Ceauşescu a atras atenţia şi Pavel Câmpeanu, care l-a cunoscut pe viitorul şef al statului român în închisoare:

În celula de la Jilava, ca şi la congresele partidului, comportamentul lui transmitea în esenţă acelaşi mesaj, care nu semnifică: „Lăudaţi-mă chiar şi când nu am dreptate!”, ci „Lăudaţi-mă pentru că nu pot să nu am dreptate”[204].

Practic toţi cei care l-au cunoscut personal pe Ceauşescu au confirmat această ambiţie pur şi simplu patologică. În repetate rânduri, în cariera lui anterioară preluării conducerii, s-a dovedit capabil de orice pentru a-şi atinge scopul propus. Pentru cei mai mulţi dintre colegii lui din conducerea partidului ar fi trebuit să fie clar că, mai devreme sau mai târziu, o să-şi dorească funcţia de prim-secretar. Şi, după cum s-a văzut, şi-a dorit-o cu prima ocazie care s-a ivit.

De asemenea, cariera fulgerătoare a lui Ceauşescu în ultimii ani ai vieţii lui Dej ar fi putut constitui pentru unii un indiciu că şansele sale de a fi ales sunt mari. De la sfârşitul anilor ’50, el şi-a consolidat neîncetat poziţia la vârful piramidei. Nu e lipsit de interes să remarcăm astfel că, în timp ce alţi membri ai echipei restrânse de conducere ocupau funcţii de prestigiu, dar în fond lipsite de importanţă (spre exemplu, după moartea lui Petru Groza în ianuarie 1958, funcţia de preşedinte al Marii Adunări Naţionale a fost ocupată de Maurer[205]; dar nu era un secret pentru nimeni că această funcţie nu avea nici o influenţă politică), Ceauşescu a preferat să rămână în umbră, dar îndeplinind funcţii care-i ofereau o reală putere.

Cheia succesului său, după părerea susţinătorilor teoriei că alegerea lui Ceauşescu a fost singura variantă posibilă, a fost faptul că în 1954 el a preluat funcţia de secretar al CC responsabil cu problemele organizatorice, iar în 1960 a primit competenţe sporite ca titular al acestui post[206]. Funcţia respectivă îi înlesnea nu numai un contact mai strâns cu eşaloanele inferioare ale partidului, ci şi posibilitatea de a avea sub control schimbările de personal la nivelurile inferioare ale ierarhiei. Aşa se face că el cunoştea perfect problemele partidului şi într-o anumită măsură şi pe cele ale populaţiei, nu era rupt de realitate, aşa cum erau cei mai mulţi dintre colegii săi din Biroul Politic, care se ocupau în principal de elaborarea şi implementarea soluţiilor strategice şi care nu cunoşteau starea societăţii decât în cel mai bun caz din rapoartele Securităţii furnizate de Drăghici. În plus, funcţia respectivă îi permitea lui Ceauşescu să-şi construiască un grup al lui în interiorul partidului prin promovarea unei politici de cadre corespunzătoare. Ceauşescu îi promova repede pe cei care dovedeau că îi sunt devotaţi necondiţionat, dar le îngreuna avansarea celor care nu manifestau suficient entuziasm faţă de persoana sa. Tocmai de aceea, în 1965, la nivelurile mediu şi inferior în ierarhia partidului el dispunea deja de un mare număr de susţinători gata să-l sprijine în orice situaţie, în aşa fel

încât, ca recompensă, ei să obţină anumite posturi ocupate până atunci de oameni care gravitau în jurul altor membri ai Biroului Politic.

După cum se pare, toţi eventualii concurenţi ai lui Ceauşescu, poate cu excepţia lui Drăghici, şi-au neglijat situaţia, soliditatea poziţiei lor în partid – sau, în orice caz, nu i-au acordat suficientă atenţie. De aceea clientela politică a lui Ceauşescu a proliferat, pe când clientela celorlalţi membri ai conducerii a stagnat. Ceauşescu era conştient de faptul că se află în avantaj din acest punct de vedere şi ştia foarte bine că în caz de nevoie se poate adresa activului de partid. El era de asemenea conştient că alegerea lui în funcţia de prim-secretar nu va stârni un ecou negativ nici în cadrul nomenclaturii, nici în societate, ci, dimpotrivă, se va bucura de sprijinul majorităţii activiştilor de partid. Pe lângă aceasta, bunele relaţii cu aparatul de partid din eşalonul secund i-au permis lui Ceauşescu să strângă informaţii compromiţătoare în legătură cu diferite persoane, printre care, probabil, şi concurenţii săi direcţi din cadrul Biroului Politic.

O altă cauză a victoriei lui Ceauşescu ar putea fi faptul că cei trei pretendenţi serioşi la succesiunea lui Dej – Apostol, Stoica şi Maurer – au dat dovadă de o pasivitate totală nu doar în cele câteva ore în care s-a hotărât viitorul ţării, ci şi de-a lungul celor câteva luni cât Dej s-a aflat în agonie. Apostol se comporta ca unul care, mulţumită indicaţiilor lui Dej, era absolut sigur că va câştiga şi abia după încheierea plenarei şi-a dat seama că nu el era ales. Nu a protestat de la bun început, când prima propunere a fost nu persoana lui, ci Ceauşescu, iar singurul semn de interes a fost faptul că, în momentul în care a fost pronunţată candidatura lui, a ridicat mâna. De asemenea, după toate aparenţele, Stoica nu credea că ar putea câştiga, aşa încât nu s-a angajat în bătălie, deşi poziţia deţinută i-ar fi permis măcar să intre în finală. În schimb Maurer afirmă că s-a retras în mod intenţionat din această confruntare din cauză că era de origine germană, ceea ce l-ar fi împiedicat oricum să ocupe funcţia de prim-secretar. El spune, de asemenea, că l-a informat pe Dej (care era deja pe moarte) despre această decizie, pentru că Dej îl îndemnase să preia conducerea[207]. Din cu totul alte motive a renunţat la lupta pentru putere Emil Bodnăraş. El era un caracter independent şi un bun organizator, în trecut avusese de rezolvat sarcini de mare dificultate, ocazie cu care a dovedit această tendinţă spre autonomie. Dar întotdeauna i-a plăcut să rămână în umbră, ceea ce s-a văzut cel mai bine după îndepărtarea lui Stefan Foriş, când, cel puţin teoretic, ar fi putut deveni prim-secretar cu puteri depline, dar s-a mulţumit să fie doar

unul din cei trei membri ai triumviratului conducător. După cum de asemenea se ştie, el nu ascundea faptul că întreţine legături cu spionajul sovietic şi din această cauză nu era persoana potrivită să devină şef al statului, un stat care abia cu un an în urmă îşi exprimase oficial independenţa faţă de URSS. Înscăunarea unui agent bine-cunoscut (care în plus era singurul reprezentant al fracţiunii „moscovite" promovat în conducere) în funcţia de prim-secretar n-ar fi fost la momentul respectiv o mişcare profitabilă nici pentru români, nici pentru sovietici. Acest lucru a fost perfect sintetizat de Alexandru Bârlădeanu: „În URSS [Bodnăraş] a fost pregătit ca spion, nu ca şef de partid"208.

Bodnăraş nu avea cum să ignore aceste circumstanţe defavorizante şi probabil tocmai de aceea nici n-a forţat lucrurile în favoarea candidaturii sale, care oricum nu avea şanse, iar o campanie în favoarea lui nu ar fi făcut decât să-i slăbească poziţia. Aşa încât a preferat să joace doar rolul de arbitru, ceea ce i-a şi permis să aibă controlul situaţiei, punându-l automat pe noul prim-secretar în situaţia de a-i rămâne îndatorat.

Singurul care nu s-a dat în lături şi l-a concurat pe Ceauşescu a fost Alexandru Drăghici. Şi el era ambiţios, impertinent şi lipsit de orice scrupule. În mod neîndoielnic avea la îndemână cele mai serioase atuuri dintre toţi pretendenţii – ca şef al Securităţii de atâta vreme, strânsese fără îndoială documente compromiţătoare mai mult decât suficiente pentru toţi concurenţii. De nenumărate ori Drăghici a dovedit că nu-i este frică de sarcinile cele mai grele şi de răspundere. În timpul crizei maghiare şi al mişcărilor protestatare din ţară ocazionate de aceasta, el a dat dovadă de o atitudine fermă, câştigând atât aprecierea lui Dej, cât şi a sovieticilor. Printre membrii conducerii de partid se ştia că este limitat din punct de vedere intelectual, dar acest lucru nu constituia un obstacol pentru obţinerea funcţiei de prim-secretar, lucru dovedit cu prisosinţă de Ceauşescu. Pentru el nu constituiau piedici nici dovezile „exceselor" pe care şi le-a permis resortul controlat de el, cel puţin atât timp cât a rămas singurul care avea acces la astfel de documente.

Se pare totuşi că în 1965, ca şef al serviciilor speciale, Drăghici nu putea ocupa cea mai înaltă funcţie în stat. Cei angajaţi în resorturile militarizate au ajuns la putere în sistemele comuniste abia în anii '80: în Uniunea Sovietică, în Polonia şi, într-o anumită măsură, în Iugoslavia (gen. Nikola Ljubičić). În anii '60 doar în Cehoslovacia au ajuns la putere reprezentanţii resorturilor militarizate (Svoboda), dar biografiile lor se

deosebeau fundamental de a lui Drăghici, plus că aceştia au ajuns la putere în condiţii speciale.

Eventuala promovare a lui Drăghici putea fi interpretată ca sfârşitul liberalizării – cu alte cuvinte, îndepărtarea de „linia lui Dej”, despre care toată lumea era însă de acord că trebuie continuată. Invers decât în perioada perestroikăi, liberalizarea era realizată în principal în sânul partidului şi nu în servicii – rolul acestora urmând să fie modificat şi limitat parţial, deşi în prima jumătate a anilor ’60 numărul informatorilor s-a dublat. Probabil că Drăghici n-ar fi găsit prea mult sprijin nici printre membrii conducerii, nici în aparatul de partid şi nici în societate, care îşi mai amintea foarte bine valurile de represiuni din anii 1958-1962. Şi, cu toate că făcuse şi el câţiva ani de armată, Ceauşescu nu provoca astfel de temeri.

De altfel, nu poate fi exclusă în întregime nici intervenţia sovietică în favoarea lui Ceauşescu. Unii, cum ar fi Pacepa, susţin că el se bucura de mare încredere din partea Moscovei pentru că fusese instruit acolo şi pentru că în trecut avusese relaţii bune cu Ana Pauker şi Bodnăraş. Din punctul de vedere al sovieticilor, Ceauşescu era probabil cel mai bun candidat dintre cei care puteau intra în discuţie, dar, dacă ar fi vrut cu adevărat să facă presiuni în legătură cu alegerea noului conducător, n-ar fi fost exclus să-l promoveze pe altul, pe cine ştie ce activist trecut pe linie moartă. Nu era obligatoriu ca presiunile Moscovei să fie exercitate în mod direct, pentru că membrii conducerii de partid din România puteau să se gândească şi singuri, încă înainte de momentul alegerilor, dacă o anumită candidatură va fi sau nu acceptată.

Se pare totuşi că mai multă dreptate au susţinătorii tezei potrivit căreia preluarea puterii de către Ceauşescu nu a fost un eveniment întâmplător. Poate a fost vorba şi de un element de compromis, Apostol abţinându-se în mod exemplar să-şi impună cu forţa candidatura tocmai pentru a evita un conflict deschis. Nu este exclus nici ca membrii conducerii să nu fi fost conştienţi de adevărata hotărâre a lui Ceauşescu şi poate li s-a părut că alegerea au făcut-o ei, când de fapt problema fusese rezolvată încă dinainte de moartea lui Dej. Probabil cei mai mulţi contau pe faptul că Ceauşescu va fi uşor de controlat şi astfel ei îşi vor putea păstra poziţiile de până atunci şi vor continua „linia lui Dej”, cu care, în momentul respectiv, erau toţi de acord.

Indiferent care au fost motivele ei, alegerea lui Ceauşescu le-a dat

satisfacţie tuturor membrilor conducerii, poate cu excepţia lui Drăghici, care însă, cel puţin din spusele lui Bârlădeanu, nu se aştepta să fie îndepărtat atât de repede[209]. În mod sigur această alegere a fost bine primită la nivelurile mediu şi inferior ale aparatului de partid, întrucât era o garanţie că oamenii devotaţi lui Ceauşescu vor fi avansaţi, iar cei care au servit vechiul sistem vor fi eliminaţi. Chiar şi în societate, deşi noul prim-secretar nu prea era cunoscut, alegerea lui a provocat o reacţie pozitivă, în ciuda faptului că, după cât se pare, majoritatea populaţiei se aştepta mai degrabă la alegerea lui Apostol.

Ceauşescu s-a bucurat de o primire bună şi în Occident. Fiind născut în anul 1918, în momentul în care şi-a preluat funcţia, Ceauşescu era cel mai tânăr conducător al unei ţări comuniste, toţi ceilalţi fiind mai în vârstă decât el cu aproape o generaţie. Brejnev era născut în 1906, Gomułka – în 1905, Novotný – în 1904, Ulbricht – în 1893, Tito – în 1892, Hoxha – în 1908. Ceva mai tineri mai erau doar Kádár (n. 1912) şi Jivkov (n. 1911), dar şi ei erau mai în vârstă decât Ceauşescu, plus că se aflau deja la conducere de ceva vreme şi se făcuseră cunoscuţi prin trăsăturile lor nu cele mai bune. Alegerea unui activist relativ tânăr, de 47 de ani, pentru cea mai înaltă funcţie într-un stat care nu cu mult timp în urmă îşi declarase o anumită independenţă faţă de URSS a fost primită ca o garanţie că va duce tocmai o astfel de politică. Un atu în plus pentru Ceauşescu a fost faptul că el nu era prea compromis prin participarea la crimele stalinismului. În cadrul blocului sovietic, Ceauşescu era considerat continuatorul „liniei lui Dej” – cu alte cuvinte, alegerea noului prim-secretar nu a influenţat relaţiile României cu celelalte ţări comuniste.

Ceauşescu şi-a început aşadar cârmuirea creditat cu un mare bagaj de încredere din partea fruntaşilor activului de partid, precum şi din partea majorităţii membrilor societăţii româneşti, dublată de aceeaşi încredere din partea politicienilor din ţările occidentale. După cum se va dovedi mai târziu, acest lucru a fost posibil datorită succesului obţinut în politica internă, datorită rezultatelor pozitive înregistrate la început în economie şi mai ales succeselor spectaculoase pe arena internaţională, alături de eliminarea destul de rapidă a concurenţei şi de iniţierea unei guvernări dictatoriale cu caracter personal.

1. J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław, 1986, pp. 338-339.
2. R. Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, trad. de C. Pupeza, I.

Gagea, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 37.

3. *Ibidem*, p. 37.

4. *Ibidem*, pp. 37-38.

5. *Ibidem*, p. 39.

6. D. Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc 1948-1965*, trad. de L. Leuştean, Editura Polirom, Iaşi, 2001, p. 18.

7. Luptele intestine dintre diferitele fracţiuni ale PCR din perioada interbelică constituie subiectul multor lucrări, dintre care merită amintită: S. Tănase, *Clienţii lu' tanti Varvara. Istorii clandestine*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005.

8. Evreii din PCR îşi schimbau deseori numele ca să sune mai româneşte – spre exemplu, Ernst Neulander a devenit Valter Roman. Numele şi le mai schimbau şi ungurii, dar mult mai rar. În schimb, bulgarii şi le modificau doar atât cât să fie adaptate pronunţiei limbii române – spre exemplu, Dimitar Kolev a devenit Dumitru Coliu. Pe această temă, vezi P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, pp. 182-183.

9. V. Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 208.

10. R. Levy, *Gloria şi decăderea...*, p. 47.

11. Acestor evenimente le este consacrată monografia G. Brătescu, *O anchetă stalinistă (1937-1938). Lichidarea lui Marcel Pauker*, Bucureşti, 1995.

12. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, pp. 198-203.

13. R. Levy, *Gloria şi decăderea...*, p. 50.

14. *Ibidem*, pp. 62-63.

15. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 236.

16. S. Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 33.

17. Aceste evenimente constituie tema unei monografii şi a unei colecţii de documente: D. Cătănuş, I. Chiper, *Cazul Ştefan Foriş. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu. Documente 1940-1968*, Editura Vremea, Bucureşti, 1999.

18. *Membrii CC al PCR...*, p. 291.

19. *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, Bucureşti, 2002, pp. 143-144.

20. Istoriei serviciilor speciale române din perioada interbelică i-au

fost dedicate multe lucrări, deşi majoritatea sunt caracterizate printr-un nivel scăzut de competenţă. Unul dintre cele mai bune titluri pe această temă este *Mihail Moruzov şi frontul secret* de C. Troncotă, Bucureşti, 2004.

21. Pe această temă, vezi P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, pp. 74-75.

22. Există o serie întreagă de documente pe această temă: *Misiunile lui A.I. Vîşinski în România (Din istoria relaţiilor româno-sovietice, 1944-1946). Documente secrete*, INST, Bucureşti, 1997. Merită menţionată şi lucrarea *6 Martie 1945: începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995. Sub raport instituţional, procesul de sovietizare şi stalinizare a fost descris de N. Ionescu-Gură în *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948-1950. Transformări instituţionare*, Editura ALL, Bucureşti, 2005.

23. La mulţi ani după moartea lui Petru Groza au fost publicate şi memoriile lui: *Adio lumii vechi! Memorii*, Editura Compania, Bucureşti, 2003.

24. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 71.

25. S. Tănase, *Elite şi societate...*, p. 48.

26. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 45-46.

27. Există o monografie ce are ca temă sovromurile: F. Banu, *Asalt asupra economiei României de la Solagra la Sovrom (1936-1956)*, Editura Nemira, Bucureşti, 2004.

28. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 46.

29. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 137.

30. *Ibidem*, p. 138.

31. S. Tănase, *Elite şi societate...*, p. 50.

32. *Ibidem*.

33. *Ibidem*, p. 49.

34. R. Levy, „Primul val al colectivizării: politici centrale şi implementare regională, 1949-1953”, în D. Dobrincu, C. Iordachi (coord), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 68.

35. *Ibidem*, p. 73.

36. R. Levy, *Gloria şi decăderea...*, p. 168.

37. *Ibidem*, p. 173.

38. *Ibidem*, p. 177.

39. *Ibidem*, p. 178.

40. *Membrii CC al PCR...*, p. 454.

41. *Ibidem*, p. 365.

42. *Ibidem*, pp. 287-288.

43. R. Levy, „Primul val al colectivizării...”, pp. 76-77.

44. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 190.

45. F. Banu, *Asalt asupra economiei...*, pp. 168-174.

46. Există o monografie şi o colecţie de documente pe această temă: A. Tudor, D. Cătănuş (coord), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chişinevschi (1956-1961)*, Editura Elion, Bucureşti, 2001.

47. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 195-198.

48. *Ibidem*, p. 198.

49. M. Sitariu, *Rezistenţa anticomunistă. Timişoara 1956*, Editura Sophia, Bucureşti, 1998, p. 55. Vezi şi M. Sitariu, *Oaza de libertate. Timişoara, 30 octombrie 1956*, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

50. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 198-199.

51. *Ibidem*, pp. 200-202.

52. Există o serie de documente referitoare la şederea lui Imre Nagy în România: *Însemnări de la Snagov. Corespondenţă, rapoarte, convorbiri*, ed. îngrijită de I. Ioanid, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

53. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 201-202.

54. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 235.

55. *Membrii CC al PCR...*, pp. 149-150.

56. *Ibidem*, pp. 175-176.

57. C. Hlihor, I. Scurtu, *The Red Army in Romania*, Iaşi, Oxford, Portland, 2000, pp. 173-176.

58. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 159.

59. C. Hlihor, I. Scurtu, *The Red Army in Romania...*, p. 186.

60. *Ibidem*, pp. 187-191.

61. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 104.

62. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 211-212.

63. M. Oprea, „«Transformarea socialistă a agriculturii»: asaltul final, 1953-1962”, în D. Dobrincu, C. Iordachi (coord.), *Ţărănimea şi puterea...*, pp. 97-99.

64. *Ibidem*, pp. 107-108.

65. S. Tănase, *Anatomia mistificării*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003, pp. 209-210.

66. *Ibidem*, pp. 175-179.

67. *Ibidem*, pp. 435-450.

68. A fost publicată şi o colecţie de documente ale Securităţii în legătură cu persoana lui N. Steinhardt: *Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii, 1959-1989*, ed. îngrijită de S.B. Moldovan şi C. Cosmineanu, Editura Nemira, Bucureşti, 2005.

69. Acestor evenimente le este consacrată o colecţie de documente: *Amurgul ilegaliştilor. Plenara PMR din 9-13 iunie 1958*, ed. îngrijită de A. Tudor şi D. Cătănuş, Editura Vremea, Bucureşti, 2000.

70. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 107.

71. V. Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944-1977*, München, 1983, p. 35.

72. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 218.

73. C. Anisescu, „Dinamica de structură şi rol a reţelei informative în perioada 1948-1989", în CNSAS, *Arhivele Securităţii*, vol. I, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2002, p. 35.

74. S. Tănase, *Elite şi societate...*, p. 193.

75. *Ibidem*, p. 194.

76. M. Retegan, *Război politic în blocul comunist. Relaţiile româno-sovietice în anii şaizeci. Documente*, Editura RAO, Bucureşti, 2002, pp. 8-9.

77. *Ibidem*, p. 11.

78. *Ibidem*, pp. 11-12.

79. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 31.

80. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 216.

81. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 107.

82. *Ibidem*, p. 111.

83. D. Dobrincu, „The Soviet Counsellors' involvement in postwar Romanian repressive and military structures", în A. Zub, F. Solomon (eds.), *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences*, Editura Polirom, Iaşi, 2003, p. 172.

84. L. Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici", Cluj-Napoca, 2001, p. 193.

85. G. Crişan, *Piramida...*, vol. 1, p. 217.

86. L. Betea, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iaşi, 2001, pp. 87-90. Intensificarea relaţiilor româno-chineze constituie tema lucrării unui istoric chinez, L. Yong, cu titlul *Sino-Romanian Relations 1950's-1960's*, INST, Bucureşti, 2006. Merită de asemenea să fie amintită o colecţie de documente: *Între Beijing şi Moscova.*

România şi conflictul sovieto-chinez, ed. îngrijită de D. Cătănuş, INST, Bucureşti, 2004.

87. M. Retegan, *In the Shadow...*, pp. 37-38.

88. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, pp. 176-177.

89. *Ibidem*, p. 35.

90. Citat după J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 220.

91. *Ibidem*, pp. 220-229.

92. În legătură cu „Declaraţia din aprilie”, vezi F. Banu, L. Ţăranu (coord.), *Aprilie 1964. „Primăvara de la Bucureşti”. Cum s-a adoptat „Declaraţia de independenţă” a României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

93. Citat după *Istoria României în texte*, red. B. Murgescu, Bucureşti, 2001, pp. 381-383.

94. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question in Communist Historiography. Nationalist and Communist Politics and History-Writing*, New York, 1994, pp. 235-238.

95. *Ibidem*, p. 215.

96. *Ibidem*, p. 214.

97. G. Preda, „Reacţia oficialităţilor româneşti la «Planul Valev»”, în *Analele Sighet*, nr. 9, *Anii 1961-1972: ţările Europei de Est, între speranţele reformei şi realitatea stagnării*, Bucureşti, 2001, pp. 505-506.

98. Vezi A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), pp. 30-31.

99. *Istoria României în texte...*, pp. 383-384.

100. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, p. 214.

101. I.M. Pacepa, *Moştenirea Kremlinului...*, pp. 253-255.

102. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 221.

103. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 124.

104. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 221.

105. G. Crişan, *Piramida...*, vol. 1, p. 155.

106. I.M. Pacepa, *Moştenirea Kremlinului...*, p. 255.

107. *Ibidem*, pp. 255-256.

108. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, pp. 29-31.

109. V. Alexe, „Anatomia unei crime politice: asasinarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej”, *Dosare ultrasecrete*, nr. 17, 15 august 1998.

110. Pacepa îl considera pe Dej un politician independent; Troncotă, ca istoric oficial al SRI, sprijină versiunea extremistă a independenţei

României faţă de Uniunea Sovietică; Alexe este mai degrabă ziarist decât istoric şi trădează o atracţie extraordinară faţă de senzaţional.

111. G. Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, 1998, pp. 150-152.

112. S. Brucan, „Am fost un complotist”, *22*, anul XIII, nr. 18, 30 aprilie – 6 mai 2002.

113. Mănescu consideră totuşi că deplasarea la Varşovia a fost cea care a grăbit moartea lui Gheorghiu-Dej – L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 110-112.

114. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 159.

115. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, pp. 179-180.

116. P. Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, pp. 124-126.

117. *Notă. România în perioada morţii lui Dej şi a alegerii noilor autorităţi*, A MSZ RP, D-I-R-0-24/5/65, p. 5.

118. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 221.

119. *Notă. România în perioada...*, p. 5.

120. *Ibidem*, pp. 5-6.

121. *Ibidem*, p. 6.

122. *Ibidem*, pp. 7-8.

123. D. Jela, *Lexiconul negru...*, p. 103.

124. *Ibidem*, p. 104.

125. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 238.

126. P. Ştefănescu, *Istoria serviciilor secrete române*, Editura Aion, Oradea, 2001, p. 212.

127. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu. O biografie*, trad. de A. Teodorescu, Editura Vremea, Bucureşti, 2002, p. 178.

128. *Notă. România în perioada...*, p. 8.

129. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 181.

130. *Ibidem*, p. 182.

131. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 206.

132. S. Brucan, *De la capitalism la socialism şi retur. O biografie între două revoluţii*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998, p. 131.

133. G. Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, pp. 153-154.

134. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 206.

135. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 130.

136. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 19.

137. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 55.

138. A. Nichita, *Pacepa între trădare şi eroism*, Bucureşti, 2004, pp. 42-51.

139. *Notă. România în perioada...*, p. 8.

140. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 185.

141. D. Popescu, *Cronos autodevorându-se. Panorama răsturnată a mirajului politic. Memorii II*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006, p. 6.

142. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 24-25.

143. I. Petcu, *Ceauşescu...*, p. 369.

144. Citat după T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 36.

145. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 205.

146. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 37-38.

147. *Ibidem*, p. 42.

148. *Ibidem*, pp. 42-43.

149. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 185.

150. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 56-57.

151. *Ibidem*, p. 62.

152. I. Petcu, *Ceauşescu...*, pp. 119-120.

153. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 175.

154. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 75-76.

155. *Ibidem*, pp. 81-82.

156. *Ibidem*, p. 90.

157. *Ibidem*, pp. 114-115.

158. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 234.

159. I. Petcu, *Ceauşescu...*, p. 137.

160. M. Tejchman, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 46-47.

161. G. Crişan, *Piramida...*, vol. 1, p. 60.

162. *Membrii CC al PCR...*, p. 141.

163. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 140-142.

164. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 234.

165. *Ibidem*, pp. 234-235.

166. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 199-200.

167. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 158-159.

168. M. Oprea, „Transformarea socialistă a agriculturii...”, pp. 89-112.

169. Unii consideră totuşi că Nicolae Ceauşescu n-ar fi ajuns acolo decât după înăbuşirea revoltei, iar caracterul misiunii lui ar fi exclus aplicarea măsurilor represive. După altă versiune, incidentul incriminat ar fi

avut loc în timpul primei faze a colectivizării, în 1949 – ceea ce nu poate fi totuşi adevărat, întrucât în perioada respectivă în satul cu pricina nu s-a ajuns la răzvrătirea ţăranilor; C.A. Stoica, „Instituţionalizarea partidului-stat şi a proprietăţii colective în Vadu Roşca şi Năneşti, judeţul Vrancea”, în D. Dobrincu şi C. Iordachi (coord), *Ţărănimea şi puterea...*, pp. 445-470.

170. S. Tănase, *Elite şi societate...*, pp. 122-123.

171. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 130-131.

172. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 161.

173. *Ibidem*, pp. 162-163.

174. *Ibidem*, p. 175.

175. G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 75.

176. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 241.

177. Consiliul de Stat era, potrivit Constituţiei din 1965, „cel mai înalt organ al puterii de stat cu activitate continuă, subordonat MAN”. Componenţa Consiliului de Stat era stabilită de MAN la prima şedinţă din cadrul fiecărei legislaturi. Consiliul de Stat avea rolul de a înlocui MAN în perioada dintre sesiuni. În realitate, rolul lui era minor, la fel ca şi rolul parlamentului.

178. *Notă. România în perioada...*, p. 7.

179. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, pp. 447-448. Câmpeanu confundă scurta şedinţă în cerc restrâns din 19 martie cu plenara din 22 martie.

180. L. Axente, „Schimbarea liderului PMR reflectată în *Scânteia* (martie 1965)”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 267-268.

181. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, pp. 206-209.

182. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 179-180.

183. I.M. Pacepa, *Moştenirea Kremlinului...*, p. 255.

184. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 131.

185. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2001, pp. 89-90.

186. Petre Borilă era bulgar, iar Alexandru Moghioroş – maghiar; dar şi Maurer, care din cele relatate de Bârlădeanu a fost prezent la şedinţă, era de origine germană.

187. *Apud* M. Conovici, „Martie 1965 – Nicolae Ceauşescu, noul lider al comuniştilor români”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 498-499.

188. *Notă. România în perioada...*, p. 8.

189. *Membrii CC al PCR...*, p. 509.

190. *Ibidem*, p. 151.

191. Citat după *Membrii CC al PCR...*, p. 16.

192. *Notă. România în perioada...*, p. 8.

193. L. Betea, *Psihologie politică. Individ, lider, mulţime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2001, p. 187.

194. *Notă. România în perioada...*, pp. 8-9.

195. *Ibidem*, p. 9.

196. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 222.

197. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 275.

198. J. Vykoukal, B. Litera, M. Tejchman, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praga, 2000, p. 439.

199. M. Conovici, *Martie 1965...*, pp. 498-499.

200. Vezi S. Olaru, G. Herbstritt (eds.), *Vademekum. Contemporary History. Romania*, Berlin, Bucureşti, 2004, p. 28.

201. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. II: *Bucureşti, Moscova, Praga, Bologna*, Editura Democraţia, Bucureşti, 2003, p. 14.

202. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 402.

203. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită...*, pp. 89-90.

204. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 49.

205. *Membrii CC al PCR...*, p. 385.

206. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 175.

207. I. Petcu, *Ceauşescu...*, pp. 153-154.

208. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 56.

209. *Ibidem*, pp. 182-183.

Capitolul 2

Consolidarea puterii

Începutul regimului Nicolae Ceauşescu

Ceauşescu şi-a început guvernarea într-un moment foarte favorabil. Situaţia în ţară era cea mai bună din momentul preluării puterii de către comunişti. Populaţia îşi făcea mari speranţe în legătură cu liberalizarea tot mai accentuată a regimului şi începea să simtă efectele benefice ale acesteia. Deţinuţii politici se întorceau acasă, cei care în anii precedenţi fuseseră daţi afară au început să fie primiţi din nou la muncă, iar în unele cazuri, mai ales intelectualii, se bucurau şi de o reabilitare parţială. Încă din 1964, situaţia deţinuţilor eliberaţi era prezentată în felul următor de Ambasada RPP:

Cei eliberaţi erau lăsaţi iniţial să se descurce, nimeni nu se ocupa de ceea ce se întâmplă cu ei în continuare, dacă au unde locui sau dacă au un loc de muncă. În ultima vreme aflăm că a fost eliberat un grup mai mare, de circa patru mii de persoane, condamnate în trecut pentru tot felul de contacte sau pentru colaboraţionism cu Occidentul. În acest caz însă celor eliberaţi din închisori li se asigură o locuinţă şi sunt îndreptaţi în general spre locul de muncă pe care l-au avut înainte de detenţie[1].

Cunoscând condiţiile bune de care se bucură deţinuţii eliberaţi, pentru că vestea s-a răspândit repede, populaţia a început să-şi mai amelioreze starea de spirit.

În cadrul măsurilor de liberalizare, în 1964 s-a renunţat la bruiajul staţiilor de radio din străinătate care emiteau în limba română[2], ceea ce a făcut ca populaţia să poată afla despre buna impresie pe care o făcuse în ţările din Apus alegerea lui Nicolae Ceauşescu, încurajând în plus speranţa într-o îmbunătăţire semnificativă a situaţiei interne şi internaţionale. A fost de asemenea simplificată procedura privind călătoriile în străinătate şi emigrarea, ceea ce a dus la intensificarea schimburilor culturale şi a circulaţiei informaţiilor cu ţările occidentale[3].

În 1965 s-a trecut cu un elan înflăcărat la liberalizare în domeniul culturii. A fost reeditată într-un tiraj de 20.000 de exemplare şi vândută cât

ai clipi cartea lui Marx despre români – şi trebuie să subliniem că era ediţia a doua[4]. S-au făcut pregătiri pentru publicarea operelor multor clasici ai literaturii române, printre care Lucian Blaga, cu toate că anterior el fusese supus represiunilor. S-a permis, de asemenea, revenirea la activitatea culturală a unor creatori renumiţi din perioada interbelică, dar care fuseseră marginalizaţi pe vremea lui Dej. Oamenilor de cultură care au intrat din nou în graţiile autorităţilor li se punea totuşi o condiţie, şi anume să-şi facă publică autocritica şi să accepte noua linie a partidului. În acest sens Constantin Noica, filosoful român cel mai cunoscut care trăia în ţară (înainte de război el întreţinea strânse contacte cu Emil Cioran şi Mircea Eliade, care au ales mai târziu calea emigraţiei), a publicat în aprilie 1965, în revista *Glasul Patriei* un articol intitulat „Rândurile cuiva care n-a avut dreptate", unde scria, printre altele:

Sunt unul din intelectualii care, înainte de 1944, au susţinut unele idei greşite. Într-un fel sau altul a trebuit deci, la fel ca şi ceilalţi, să răspund pentru ele. Dar nici o pedeapsă nu e mai aspră pentru un intelectual decât tocmai faptul de a vedea că nu a avut dreptate. [...] Întâi am crezut [...] că socialismul ar putea deznaţionaliza neamul românesc, pur şi simplu. E absurd astăzi şi grotesc. [...] Adevărul lumii noastre poartă numele socialism[5].

Asemenea texte au publicat în această perioadă mulţi artişti importanţi şi oameni de litere.

În 1965, exigenţele impuse intelectualilor nu erau totuşi foarte dure, în afară de mărturisiri compromiţătoare ei nefiind obligaţi la alte declaraţii mai explicite, dar în schimb primeau funcţii înalte, locuinţe şi o destul de mare libertate de creaţie. Progresul adus de liberalizare era evident, dar nu egala progresele obţinute în alte ţări din blocul sovietic – spre exemplu, în Polonia. După cum observau analiştii de la Ambasada RPP:

Renunţarea la ceea ce este vechi se produce neobişnuit de încet şi este un proces coordonat şi dozat până în cele mai mici amănunte de aparatul central al puterii în funcţie de necesităţile pe care le impun situaţia internă a ţării şi politica ei externă[6].

Încă de pe atunci se remarca în mod explicit linia de propagandă

naţionalistă: „se observă de asemenea tendinţa de scoatere în evidenţă a rădăcinilor latine în limbă şi a tradiţiilor romanice în cultura românească”[7].

Această atmosferă de liberalizare trebuie pusă în legătură cu extinderea semnificativă a bazei sociale a partidului şi cu aprofundarea conştiinţei ideologice a membrilor de partid. După cum apreciau analiştii Ambasadei RPP, la sfârşitul anului 1964 PMR număra 1.377.847 de membri şi candidaţi[8]. În perioada Congresului al III-lea[9] (1960), partidul avea circa 807.000 de membri şi candidaţi[10]. Creşterea numerică a rândurilor partidului în decurs de cinci ani a atins astfel aproape 50%. În anii 1963 şi 1964 s-a înregistrat cea mai accentuată creştere numerică a partidului – „peste o treime din membri şi candidaţi au intrat în partid în ultima perioadă, mai ales odată cu înviorarea, în felul ei specific, a vieţii politice din RPR”[11].

Situaţia cadrelor şi structura socială ale partidului se prezentau în felul următor: muncitori – 44,16%, ţărani – 32,98%, iar intelectuali – 22,86%. În anii precedenţi fusese înregistrată o creştere numerică importantă a membrilor PMR în rândul ţărănimii. Astfel, în comparaţie cu situaţia din anul 1962, numărul membrilor de partid şi al candidaţilor din rândul ţărănimii a crescut de peste două ori. Ceea ce a permis crearea unui mare număr de organizaţii de partid în multe localităţi în care până atunci n-au existat. Activul de partid număra circa 276.000 de persoane. Potrivit normelor de reprezentare din perioada respectivă, în activul de partid erau incluşi membrii resorturilor de conducere de la toate nivelurile, inclusiv organizatorii grupelor de partid. Din acest total, 122.000 de activişti îşi exercitau funcţia abia de la ultima campanie de dare de seamă şi alegeri – cu alte cuvinte, de la sfârşitul anului 1964. Dintre lucrătorii pe linie de partid, peste 90% au absolvit şcoli centrale sau judeţene de partid ori cursurile serale ale universităţilor de marxism-leninism. Potrivit unei declaraţii a lui Dej din 1964, 93% dintre membrii şi candidaţii de partid au făcut parte din diferite grupe ale unei şcoli de partid[12].

O îmbunătăţire semnificativă a cunoscut şi situaţia economică. După încheierea colectivizării n-a mai fost nevoie să se utilizeze mijloacele economice în lupta cu ţărănimea, ceea ce a dus la îmbunătăţirea aprovizionării cu produse agroalimentare. Potrivit statisticilor oficiale, încă din 1960 producţia agricolă depăşea nivelul atins în perioada interbelică şi creştea în continuare[13]. Preţurile produselor alimentare au scăzut, ceea ce a făcut ca pentru acestea să se aloce o parte tot mai mică din bugetul

casnic, în ciuda faptului că acest indicator se ridica în continuare la aproape 50%, la sate ajungând chiar la 70%14. Populaţia a putut să constate însă o reală îmbunătăţire a condiţiilor de trai.

Cu toate acestea, progresul economic, deşi evident, nu reprezenta de fapt un succes ameţitor, lucru asupra căruia atrăgeau atenţia şi analiştii din cadrul Ambasadei RPP. Ei subliniau faptul că industria nu utilizează la un nivel competitiv capacităţile de producţie, iar din acest punct de vedere situaţia nu s-a ameliorat în ultimii câţiva ani. Productivitatea muncii în industrie era în continuare foarte scăzută, la fel ca şi nivelul calităţii produselor realizate15.

În momentul în care Nicolae Ceauşescu a ajuns la putere, pe arena internaţională România îşi consolida imaginea de „disident în tabăra sovietică”. În anii 1964-1965 au fost stabilite relaţii diplomatice cu multe ţări din Lumea a Treia şi s-a intensificat şi activitatea României în cadrul forumurilor ONU. În 1964 au avut loc două vizite la nivel înalt (efectuate de premierul Maurer) în China, ceea ce s-a interpretat în general ca o continuare a politicii de echilibru între cele două centre principale ale comunismului internaţional. Alegerea lui Ceauşescu, cel mai tânăr prim-secretar din întregul lagăr comunist şi pe deasupra mai puţin ataşat Moscovei în comparaţie cu ceilalţi conducători, ar fi urmat să constituie confirmarea tendinţei de modernizare rapidă a României şi a continuării procesului de distanţare faţă de centrul de la Kremlin. Analiştii de la Ambasada RPP numeau această politică „maximum de libertate între graniţele lagărului” şi subliniau în acelaşi timp că „România îşi manifestă independenţa şi autonomia fără a lua prea mult în seamă cerinţele solidarităţii, uneori cu preţul compromiterii unor acţiuni comune”16. Această linie a politicii externe s-a bucurat totuşi de un mare sprijin în Occident, iar slăbirea contactelor din interiorul blocului sovietic a produs la vremea respectivă efecte pozitive pentru România.

O importanţă deloc neglijabilă pentru imaginea României în Occident a avut-o deschiderea ţării pentru turiştii străini. Începând din 1964, în ziarele occidentale apăreau reclame româneşti sponsorizate de guvernul de la Bucureşti17. Turiştii erau îndemnaţi să viziteze România, o ţară cu un climat bun şi prietenos pentru străini. Încă din primul an de promovare, în România au venit 200.000 de turişti occidentali, iar în 1965 numărul acestora s-a ridicat la 400.000 şi a tot crescut an de an, astfel încât în 1971 s-a ajuns la peste un milion18. Turiştii, primiţi călduros atât de autorităţi,

cât şi de populaţie, se puteau familiariza cu un regim comunist „deschis”, însă problemele societăţii nu le puteau cunoaşte decât într-o măsură mult mai redusă.

Această situaţie internă şi internaţională extrem de favorabilă i-a permis lui Ceauşescu să pună repede pe picioare realizarea unui larg program de reforme, marginalizându-i – şi ceva mai târziu eliminându-i complet – pe adversarii săi din conducere. Merită să remarcăm faptul că reformele impuse de noul prim-secretar erau de cele mai multe ori concepute în aşa fel încât să servească atât la consolidarea poziţiei sale, cât şi la slăbirea influenţei rivalilor săi. Acest tip de practică s-a făcut remarcat deja în cursul adoptării primului pachet de reforme, la congresul partidului din iulie 1965, când, ca urmare a schimbărilor operate în structura statului şi a partidului, respectiv a schimbării concepţiei propagandistice, şi-a pierdut poziţia de excepţie vechiul şef al Securităţii, Alexandru Drăghici, iar forţa „baronilor” din epoca lui Dej a fost atenuată semnificativ în favoarea lui Ceauşescu şi a oamenilor lui.

Congresul al IX-lea al PCR – iulie 1965

Congresul a fost pregătit cu mult timp înainte, după cum informau lucrătorii Ambasadei RPP, activităţile pregătitoare de bază fiind executate încă sub conducerea lui Dej, decesul acestuia nefăcând decât să amâne data desfăşurării lui[19]. La Congres au fost planificate schimbări esenţiale în constituţia, propaganda şi organizarea partidului şi statului. Cea mai mare parte a echipei conducătoare lucra la elaborarea liniei partidului, inclusiv Ceauşescu, care era membru al Comisiei constituţionale. Lucrările asupra Constituţiei au fost începute sub îndrumarea şi cu aportul neprecupeţit ale lui Dej, cu toate că textul ca atare a fost elaborat de specialişti în drept constituţional[20].

Moartea lui Dej a influenţat totuşi desfăşurarea Congresului al IX-lea într-o măsură mai mare decât afirmă autorul notei de la Ambasada RPP. Încă înainte de Congres s-au făcut schimbări care n-ar fi fost posibile în timpul vieţii precedentului conducător. În primul rând, imediat după încheierea perioadei de doliu, a început procesul de abandonare a cultului personalităţii – acesta se prelungise pe tot timpul vieţii lui Dej, în forme aproape identice cu cele de pe vremea lui Stalin. Renunţarea la cultul personalităţii s-a desfăşurat la început fără declaraţii prea sforăitoare:

În continuare se menţine „conspiraţia tăcerii” în jurul persoanei lui

Dej. Portretele lui au fost scoase de peste tot, dar n-au fost înlocuite cu altele. Fragmente din cuvântările lui sunt citate ca exprimând punctul de vedere al „conducerii”. După spusele unui tovarăş cu funcţie de răspundere în partid, se intenţiona încă de mai multă vreme să se elimine în mod consecvent orice rămăşiţe ale cultului personalităţii, dar din respect pentru D.[ej] nu s-a dat curs acestui proiect, pentru că se ştia că oricum el n-o mai duce mult. Aşa încât, chiar dacă imediat după moartea lui D.[ej] numele lui era invocat pentru consolidarea autorităţii noii conduceri, era evident că foarte curând se va ajunge la eliminarea completă a oricăror urme ale cultului fostului conducător[21].

De atacul la imaginea până acum neştirbită a lui Dej a profitat Ceauşescu, care s-a putut debarasa astfel de „baronii” încă destul de puternici. Se pare totuşi că aceştia din urmă nu erau conştienţi de pericol, deşi chiar înainte de Congres Ambasada RPP informa că „circulă în continuare zvonuri cum că ar exista diferenţe de păreri în sânul conducerii, Apostol şi chiar Chivu Stoica fiind citaţi ca având deseori păreri diferite”[22].

Încă înainte de Congres, Ceauşescu a început să-şi promoveze oamenii devotaţi lui. Pe 22 martie 1965, deci chiar în ziua când a devenit prim-secretar, el i-a adus în Secretariatul CC pe Paul Niculescu-Mizil şi pe Ilie Verdeţ, care mai târziu, timp de mulţi ani, au făcut parte din cercul colaboratorilor săi celor mai apropiaţi. În 1981 Niculescu-Mizil a fost trecut oarecum pe o linie moartă, în schimb, cu o mică pauză, Verdeţ a rămas alături de Ceauşescu până în ultimele zile ale acestuia, iar după căderea dictatorului a încercat chiar să formeze un guvern care n-ar fi fost, probabil, decât continuarea sistemului comunist.

Niculescu-Mizil şi Verdeţ erau reprezentanţii unei părţi a aparatului de partid puternic legate de Ceauşescu. Mai târziu, această fracţiune a fost denumită „ienicerii”, subliniindu-se astfel încrederea totală pe care activiştii respectivi o aveau în conducătorul lor, precum şi felul în care Ceauşescu se folosea de ei. Avansarea celor doi „ieniceri” în Secretariatul CC reprezenta o creştere importantă a forţei noului prim-secretar, ceea ce-i mărea şansele de izbândă în confruntarea cu Drăghici (care rămânea în continuare adversarul principal al lui Ceauşescu) şi cu ceilalţi „baroni”. Superioritatea lui Ceauşescu consta şi în faptul că pe Niculescu-Mizil şi pe Verdeţ el putea conta în orice situaţie, în timp ce „baronii” învrăjbiţi nu erau în stare să constituie un front unitar.

Înainte de Congres, Ceauşescu s-a străduit să-şi consolideze la maximum atât propria poziţie, cât şi pe cele ale colaboratorilor săi. Într-unul din rapoartele Ambasadei RPP se atrăgea, spre exemplu, atenţia asupra „accentuării rolului conducător al lui C.[eauşescu] în comportamentul şi modul de a vorbi ale celorlalţi membri ai conducerii, între altele prin transmiterea de «salutări din partea lui C.[eauşescu] personal»”[23]. Se pare aşadar că Nicolae Ceauşescu a tratat Congresul ca pe o bătălie importantă în lupta pentru putere, în timp ce rivalii lui bagatelizau această problemă – lucru dovedit atât prin felul cum s-au desfăşurat lucrările, cât şi prin hotărârile luate.

Campania de pregătire a Congresului s-a desfăşurat calm şi s-a observat că are loc într-o ambianţă mult mai modestă decât pe vremea lui Dej. În timpul campaniei, Ceauşescu n-a ieşit în public decât de patru ori: la întâlnirea cu reprezentanţii oamenilor de ştiinţă, cu cei din cultură şi artă, la consfătuirea cu lucrătorii din MAI şi la conferinţa organizaţiei de partid a oraşului Bucureşti:

Declaraţiile lui C.[eauşescu] care întreţin un climat plăcut între partid şi diferitele medii sociale, anunţul că este în curs de elaborare o nouă Constituţie care garantează multe drepturi cetăţeneşti, ambiţiosul plan de dezvoltare economică a ţării prezentat în formă de proiect de directivă – toate acestea au făcut ca acest Congres să fie aşteptat cu mult interes de întreaga societate. [...] În materialele şi declaraţiile din perioada de pregătire a Congresului foarte rar a fost rostit numele lui Dej, iar între timp – cu discreţie – au fost scoase portretele lui de peste tot. Pavoazarea capitalei în ziua Congresului s-a limitat la drapelele de partid şi de stat şi la afişe; modestă a fost de altfel şi pavoazarea sălii în care s-a desfăşurat Congresul prin lipsa portretelor conducătorilor de partid şi de stat[24].

În ciuda atmosferei în care s-a desfăşurat Congresul, destul de puţin festivistă pentru vremurile respective, la Bucureşti au sosit delegaţiile partidelor comuniste din ţările blocului sovietic, din ţările occidentale, dar şi din Lumea a Treia. În capitala României au sosit de asemenea Leonid Brejnev, dar şi Deng Xiaoping[25]. În timpul lucrărilor Congresului au primit acreditare pentru prima dată în România ziarişti din ţările occidentale[26]. Brejnev l-a invitat pe Ceauşescu să viziteze URSS[27].

Principala sarcină a Congresului al IX-lea al Partidului Comunist

Român a fost aplicarea hotărârilor „Declaraţiei din aprilie”, care fusese luată de plenul lărgit al CC al PMR cu un an înainte. De asemenea, a fost primul congres la care Ceauşescu a apărut în calitate de conducător. Din aceste considerente s-a apreciat că a fost şi cel mai important congres al partidului de pe toată durata „epocii Ceauşescu”. Mai târziu a fost sărbătorită cu multă pompă aniversarea acestui congres, chiar şi atunci când nu era vorba de un număr „rotund” – spre exemplu, a şaptesprezecea[28]. Ca un alt exemplu care să ilustreze importanţa Congresului al IX-lea, putem aminti faptul că în 1985, într-o suplică adresată lui Ceauşescu[29], Adrian Păunescu scria: „Trăiască spiritul Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român!”[30].

Congresul s-a desfăşurat între 19 şi 24 iulie 1965, deci nu se deosebeşte ca durată de precedentele congrese ale PMR (congresul anterior a avut loc între 20 şi 25 iunie 1960[31]). După cum informau lucrătorii Ambasadei RPP, „Congresul s-a desfăşurat sub semnul mobilizării întregului popor român pentru înfăptuirea sarcinilor conţinute în directivele dezvoltării economiei naţionale. După părerea noastră, din acest punct de vedere, Congresul şi-a atins pe deplin scopul propus”[32]. După părerea reprezentanţilor Ambasadei RPP, la Congres cele mai importante referate au fost prezentate de: Nicolae Ceauşescu – darea de seamă pentru perioada dintre Congresele al VIII-lea şi al IX-lea; Chivu Stoica – despre dezvoltarea sectorului energetic; Ion Gheorghe Maurer – despre planul de dezvoltare a economiei naţionale pentru perioada 1966-1970; şi Gheorghe Apostol – despre statutul PCR[33]. Tocmai în domeniile la care se refereau aceste prezentări, ca urmare a hotărârilor Congresului al IX-lea, au avut loc schimbări de mare anvergură.

În timpul lucrărilor Congresului o atenţie deosebită s-a acordat economiei naţionale, dar, ţinând cont de prezenţa delegaţiilor străine, vorbitorii s-au străduit să prezinte România ca o ţară a succesului economic şi ca un loc potrivit pentru investiţii de succes. Acest tip de propagandă era direcţionat atât spre ţările din Răsărit, cât şi spre cele din Apus. De o atenţie deosebită s-a bucurat delegaţia chineză, care era alcătuită din personalităţi de cel mai înalt nivel (era prezent însuşi secretarul general al CC al PCC, Deng Xiaoping[34]) – de remarcat că după Congresul al XXII-lea al PCUS (octombrie 1961) chinezii n-au mai trimis la congresele partidelor „frăţeşti” un reprezentant de rang atât de înalt[35].

Cel mai mult loc în cadrul lucrărilor Congresului a fost consacrat noii

Constituţii a statului. Legea fundamentală le acorda mai multe drepturi cetăţenilor şi sublinia independenţa României pe arena internaţională. Constituţia precedentă fusese adoptată pe 24 septembrie 1952[36] şi era apropiată structural de Constituţia sovietică din anul 1936 şi de alte constituţii ale unor ţări comuniste[37]. Dar noua lege fundamentală se abătea de la modelele staliniste, fiind o tentativă de adaptare a comunismului la condiţiile concrete ale ţării.

Reforma cea mai vizibilă a fost schimbarea numelui oficial al partidului şi al statului. Partidul Muncitoresc Român a revenit la vechiul său nume din perioada interbelică – Partidul Comunist Român. În legătură cu această schimbare de nume s-a modificat şi numerotarea congreselor partidului, pentru că de-acum au fost luate în calcul şi cele din perioada interbelică. La o lună după Congres, respectiv pe 21 august 1965, MAN a votat noua Constituţie, în care era schimbat şi numele ţării: Republica Populară Română a devenit Republica Socialistă România. Aceste schimbări aveau ca scop să arate nu numai că România trece la etapa următoare, şi anume aceea de „construire a comunismului”, ci ele făceau posibilă legătura cu perioada interbelică, atunci când Partidul Comunist Român era teoretic mai puţin dependent de Moscova decât în anii ’40 şi ’50.

Schimbarea fundamentală a fost efectuată însă la nivelul organelor superioare de conducere ale partidului şi statului. Secretariatul CC, Biroul Politic şi Biroul Organizatoric au fost înlocuite cu un singur corp politic, Comitetul Executiv. În concepţia noului statut, Comitetul Executiv era ales de Comitetul Central pentru a exercita funcţia de conducere în perioada dintre două plenare consecutive. Acest Comitet era compus din 25 de membri, dintre care 15 erau membri plini, iar 10 erau membri supleanţi[38].

Au fost efectuate schimbări fundamentale şi în statutul PCR. Aceste schimbări vizau descentralizarea aparatului, lărgirea „democraţiei de partid” şi a competenţei organelor din eşalonul secund. Una dintre cele mai importante modificări o constituia articolul 13b, care prevedea că „membrii de partid nu pot să ocupe decât un singur loc de muncă pe o funcţie de conducere, fie în partid, fie în aparatul de stat”[39]. Era un pas înainte în direcţia separării cadrelor de partid de cadrele de stat, ceea ce constituia o problemă gravă în România, mai ales la nivelele inferioare ale administraţiei, după cum subliniau analiştii Ambasadei RPP: „se manifestă de asemenea într-o măsură semnificativă fenomenul de suprapunere a organelor de partid cu cele administrative”[40]. Articolul 13b avea o

importanţă propagandistică, întrucât le demonstra observatorilor străini, atât celor din Occident, cât şi celor de la Răsărit, că partidul „se democratizează” şi că se operează reforme după modelul celorlalte ţări din lagărul socialist.

Introducerea clauzei de eliminare a cumulului de funcţii era, după cum se pare, şi o încercare de a-l împiedica pe Ceauşescu să-şi rezerve mai multe competenţe. Noul conducător a trebuit să accepte anumite concesii, întrucât poziţia lui încă nu era suficient de puternică pentru a trece dintr-odată la un atac frontal. După cum s-a văzut mai târziu, lui Ceauşescu i-a convenit chiar să accepte această prevedere, întrucât datorită ei a putut să-i promoveze la conducere pe unii dintre oamenii care îi erau devotaţi, slăbind astfel în mod semnificativ tabăra „baronilor” din echipa lui Dej.

Congresul al IX-lea al PCR a efectuat alegerea oficială a noului conducător. La propunerea lui Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu a fost ales nu prim-secretar, aşa cum era titulatura până la momentul respectiv, ci secretar general al CC[41]. Titlul de secretar general fusese deţinut de Gheorghiu-Dej în perioada 1945-1954[42], iar renunţarea la el a fost provocată de presiunile Sovietelor în sensul instituirii conducerii colective. Revenirea la utilizarea acestui titlu (ceea ce nu sporea cu absolut nimic competenţele conducătorului) avea ca scop să sublinieze rolul lui Ceauşescu şi să reducă astfel importanţa poziţiei rivalilor săi – cu alte cuvinte, era o contramăsură la eliminarea cumulului de funcţii. Pe 20 iulie, în *România liberă* a apărut pentru prima dată o fotografie uriaşă a lui Ceauşescu, în legenda căreia era utilizată sintagma „Secretar General”[43].

În cursul desfăşurării Congresului s-au făcut multe schimbări de personal, ceea ce era un simptom al luptei înverşunate din cadrul conducerii. Cel mai bun exemplu al acestei tendinţe este situaţia despre care vorbeam mai sus, ceea ce reprezenta o slăbire şi în acelaşi timp o consolidare a poziţiei lui Ceauşescu. Dar la Congres au avut loc şi schimbări importante la nivelul conducerii. În primul rând şi-a pierdut postul de ministru al Afacerilor Interne, pe care îl ocupa de ani de zile, cel mai important rival al lui Ceauşescu din perioada precedentă – Alexandru Drăghici. El n-a fost totuşi eliminat şi din Comitetul Executiv, organ care până la Congres se numea Biroul Politic. Ca motivare teoretică pentru înlocuirea lui Drăghici din funcţia de ministru al Afacerilor Interne a fost invocat articolul 13b din Constituţie. Pentru a-şi păstra funcţia în partid, a fost nevoit să renunţe la funcţia în stat. Teoretic, Drăghici a fost chiar

avansat, el fiind făcut secretar al CC. După cum afirma Alexandru Bârlădeanu, Drăghici a fost mulţumit de această schimbare, considerând-o un fel de consolidare a poziţiei sale [în partid], iar Ceauşescu i-ar fi promis, chipurile, că-l face „al doilea om în partid”[44]. Pentru Drăghici efectele acestei decizii au fost totuşi deosebit de defavorabile, pentru că şi-a pierdut astfel controlul asupra Ministerului Afacerilor Interne şi asupra Securităţii. Teoretic, din partea CC, el exercita în continuare funcţia de control asupra serviciilor speciale, dar trebuia totuşi să împartă această funcţie cu proaspăt avansatul Vasile Patilineţ, care în perioada respectivă era unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Ceauşescu. Noul ministru al Afacerilor Interne era din acel moment Cornel Onescu, tot un devotat al noului conducător.

Numirea a două persoane din rândul celor mai apropiaţi colaboratori ai lui Ceauşescu pe posturi-cheie din Ministerul Afacerilor Interne şi serviciile speciale însemna *de facto* sfârşitul domniei lui Drăghici în acest resort, deşi, teoretic, el mai superviza în parte Securitatea. Controlul asupra serviciilor i-a scăpat însă din mâini, ceea ce i-a permis lui Ceauşescu, câteva luni mai târziu, să înfiinţeze o comisie specială care să strângă materiale compromiţătoare în legătură cu persoana lui Drăghici, ceea ce a şi dus la excluderea lui din conducerea partidului. La Congres au mai fost avansaţi şi alţi colaboratori apropiaţi ai lui Ceauşescu. Au fost astfel cooptaţi în Comitetul Executiv Constantin Drăgan[45] şi Virgil Trofin, alţi subordonaţi ai lui Ceauşescu de pe vremea când lucra la secţia organizatorică.

O a doua categorie de oameni promovaţi de Ceauşescu în cursul lucrărilor celui de-al IX-lea Congres al PCR erau activiştii din generaţia mai veche, cu experienţă şi merite în activitatea de partid, dar care, pe „vremea” lui Dej, nu fuseseră promovaţi în cariere la vârful piramidei. Un astfel de caz era Leontin Sălăjan. La Congresul al IX-lea Sălăjan a devenit membru titular al Comitetului Executiv. Un alt activist cu experienţă avansat cu ocazia Congresului a fost Gheorghe Rădulescu[46], numit membru în Comitetul Executiv. Aşa încât oamenii de factura lui Sălăjan şi Rădulescu aveau şi ei motive serioase de a-i mulţumi lui Ceauşescu. Căci fără ajutorul lui ei probabil că n-ar fi ajuns membri ai Comitetului Executiv şi mai mult ca sigur ar fi dispărut de pe scena politică. Ei nu-i erau atât de devotaţi conducătorului ca „ienicerii”, dar îşi dădeau seama perfect cui îi datorează avansarea.

Cu toate acestea, se pare că „baronii” lui Dej erau mulţumiţi la

încheierea Congresului. După cum se ştie, Drăghici considera că noua lui poziţie în conducere reprezintă de fapt o avansare. Chivu Stoica, avansat încă din martie 1965 pe funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat, a obţinut şi el un loc în Comitetul Executiv. Ion Gheorghe Maurer, deşi a rămas preşedinte al Consiliului de Miniştri, a intrat şi el, fără nici un fel de probleme, în acelaşi Comitet Executiv. La fel şi Gheorghe Apostol, care nu şi-a pierdut funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, dar a intrat şi în Comitetul Executiv. Emil Bodnăraş a rămas membru în Comitetul Executiv, iar o lună mai târziu a ajuns şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. „Baronilor” li se putea părea aşadar că la Congres poziţia lor s-a consolidat, şi nu că s-ar fi şubrezit, aşa cum se întâmplase de fapt în realitate. Iar acest lucru le-a afectat vigilenţa faţă de ciocnirile ulterioare cu noul conducător.

Congresul al IX-lea al PCR a fost marele succes al lui Ceauşescu. El a reuşit să se prezinte ca noul secretar general, tânăr şi flexibil. Independenţa României în cadrul blocului sovietic a fost remarcată atât de Occident, cât şi de sovietici şi chinezi. Românii au reuşit, de asemenea, să-şi scoată în evidenţă succesele economice şi astfel să-şi deschidă accesul spre noi credite şi investiţii. Bine primită peste graniţă a fost şi „democratizarea” partidului. Ziarul vest-german *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 26 iulie 1965 scria:

> Încheierea lucrărilor Congresului a subliniat o dată în plus două elemente de principiu din politica României comuniste. Bucureştiul doreşte să continue politica economică şi politica externă, bazându-se pe o independenţă cât mai largă. În această politică, cea mai mare importanţă este acordată interesului naţional. Pe de altă parte, trebuie întărit rolul partidului în politica internă. Restructurarea aparatului de partid, noul statut al partidului şi solidaritatea conducerii colective pe care se pune un accent deosebit, toate acestea demonstrează dinamismul şi intensitatea muncii de partid[47].

Unii consideră că după Congresul al IX-lea partidul şi ţara erau guvernate *de facto* de triumviratul Ceauşescu-Maurer-Stoica[48] sau doar de Ceauşescu şi Maurer[49]. Indiscutabil, până la un anumit punct aşa şi era, cu toate că rolul lui Stoica pare îndoielnic de vreme ce, potrivit opiniilor exprimate atât de activiştii vremii, cât şi de istorici, el era un om deosebit de

limitat şi incapabil de o acţiune independentă. Nu încape îndoială însă că Maurer îşi exercita influenţa în configurarea strategiei, atât la nivelul politicii interne, cât şi, mai ales, la nivelul politicii externe. Fiind bine educat, Maurer se bucura de mult mai multă încredere în cancelariile occidentale decât rigidul activist de partid care era Ceauşescu. Dar, în lupta pentru putere, nu el a avut totuşi cuvântul decisiv în problema cea mai importantă, adică împărţirea funcţiilor. Rolul lui Maurer, deşi la început era imens, a devenit pe parcurs din ce în ce mai neînsemnat.

Datorită acestei distribuţii a sarcinilor, păstrând aparenţele conducerii colective şi ale lărgirii democraţiei de partid, Ceauşescu a plasat în posturile-cheie un mare număr de persoane care îi erau devotate necondiţionat („ienicerii") şi câţiva activişti care să-l sprijine în mod tactic (Sălăjan, Rădulescu). De aceea schema repartizării forţelor în cadrul conducerii s-a modificat – evident, în avantajul noului secretar general. A fost practic eliminat cel mai important rival, Drăghici, resortul acestuia trecând sub autoritatea „ienicerilor".

Ceauşescu a folosit treptat tactica plasării oamenilor săi în toate serviciile, în ministerele-cheie acest lucru fiind realizat încă de la bun început. În cele mai importante resorturi ale sistemului comunist – afacerile interne şi apărarea naţională –, după Congresul al IX-lea, roluri de decizie au început să joace oamenii noului secretar general: Onescu, Patilineţ şi Sălăjan. Misiunea acestor resorturi, mai ales a Afacerilor Interne şi a Securităţii, era cum nu se poate mai importantă întrucât, prin preluarea controlului asupra lor, Ceauşescu a putut pregăti următorul atac îndreptat împotriva rivalilor săi. Conducerea secţiei organizatorice a partidului i-a încredinţat-o omului său de încredere, Virgil Trofim, tocmai pentru a preîntâmpina apariţia vreunui eventual concurent mai tânăr chiar de teapa lui Ceauşescu. După cum urma să se dovedească, la puţin timp după încheierea lucrărilor celui de-al IX-lea Congres al PCR, secretarul general a trecut la următoarea ofensivă, de data aceasta cu mult mai periculoasă pentru „vechea gardă" de pe vremea lui Dej.

Înfiinţarea comisiei pentru reabilitarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu

Cu poziţiile consolidate după Congresul al IX-lea, destul de repede, Nicolae Ceauşescu s-a hotărât să-şi încheie socotelile cu „baronii" lui Dej. Şi a găsit de cuviinţă să utilizeze în acest scop mijlocul cel mai simplu, dar cel mai larg răspândit dintre cele aflate la îndemâna sistemului comunist. După modelul lui Hruşciov, s-a hotărât să condamne întreaga epocă Dej, să-i arate

cu degetul şi să-i pedepsească pe cei vinovaţi de „greşeli şi abuzuri”, ascunzându-şi în acelaşi timp propriul rol în aceste „greşeli”.

În acest scop, la puţin timp după ce a ajuns la putere, dar înainte de Congresul al IX-lea, a iniţiat un proces de ştergere a imaginii lui Dej din conştiinţa socială. De peste tot au fost înlăturate portretele fostului conducător, iar numele lui a fost tot mai rar menţionat în cuvântările oficiale şi în publicaţii. Şi, în ciuda faptului evident şi greu de ignorat că Dej a fost precursorul şi cel care a iniţiat noul curs, „independent”, al României atât în politica internaţională, cât şi în cea internă, rolul lui a fost minimalizat în această problemă. Dar până în toamna anului 1965 nimeni n-a îndrăznit totuşi să condamne în vreun fel nici persoana lui Gheorghiu-Dej, nici perioada guvernării sale.

În faţa lui Ceauşescu stătea o sarcină deosebit de grea. Pentru a obţine efectele aşteptate, adică pentru a-i îndepărta de la putere pe cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Dej, deveniţi acum rivalii săi, el trebuia să ajungă la condamnarea „exceselor” (cu alte cuvinte, era vorba mai ales de teroarea brutală) din perioada stalinistă şi din anii 1958-1962, respectiv a politicii la început foarte accentuat prosovietice practicate de predecesorul său. El însuşi era amestecat până peste cap atât în „excese” grave cu ocazia colectivizării agriculturii, cât şi în accentuarea rolului dominant al Sovietelor în viaţa politică românească. Odinioară susţinătorul Anei Pauker, mai târziu absolvent al unor cursuri la Moscova şi acolitul lui Bodnăraş, agentul[50] sovietic din armata română, Ceauşescu trebuia să găsească o modalitate de a-şi elimina adversarii în aşa fel încât el însuşi să rămână fără vină.

Problema care corespundea perfect acestor cerinţe o constituiau eliminarea de la conducere, trimiterea în puşcărie şi apoi executarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Din mai multe puncte de vedere, pentru noul secretar general, readucerea în actualitate a acestei probleme era comodă.

În momentul când au avut loc aceste evenimente, Ceauşescu era prea tânăr şi nu avea nimic de spus în cadrul conducerii, aşa încât el nu avea nici o vină. Ceauşescu devenise membru supleant în Biroul Politic abia pe 19 aprilie 1954, iar Pătrăşcanu fusese suprimat cu două zile mai devreme, pe 17 aprilie[51].

În condamnarea la moarte a lui Pătrăşcanu erau amestecaţi (în optica specifică regimului comunist) practic toţi principalii adversari ai lui Ceauşescu: Drăghici, Bodnăraş, Stoica şi Apostol.

Pătrăşcanu fusese partizanul opţiunii naţionale (sau naţionaliste) din cadrul Partidului Comunist Român. Multe persoane îşi mai aminteau vestita lui cuvântare din iunie 1946 de la Cluj, când s-a pronunţat împotriva naţionalismului maghiar în Transilvania[52]. La puţin timp după aceea, a fost înlăturat de la putere şi arestat. Reabilitarea acestui activist, într-un moment în care România se înscria pe o traiectorie naţionalistă, era expresia explicită a schimbărilor intervenite în ideologia forurilor conducătoare.

Procesul lui a fost instrumentat cu încălcarea tuturor principiilor de drept posibile, chiar şi a celor specifice comunismului. O eventuală revizuire a procesului şi reabilitarea lui Pătrăşcanu putea fi semnalul că politica internă a României se orientează în direcţia respectării mai accentuate a normelor de drept.

Revizuirea procesului impunea studierea unui mare număr de documente din perioada stalinistă, ceea ce le permitea oamenilor lui Ceauşescu să strângă multe dovezi documentare care îi puneau sub acuzare pe membrii fostei conduceri.

Tocmai din aceste motive secretarul general a hotărât să pornească acţiunea, prima de acest gen în procesul de încheiere a socotelilor cu perioada guvernării lui Dej. Comisia de anchetă cu privire la reabilitarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu a fost înfiinţată printr-o decizie a Secretariatului CC al PCR pe data de 21 octombrie 1965[53]. Potrivit afirmaţiilor lui Pavel Câmpeanu, decizia a fost luată într-un cerc restrâns de colaboratori ai lui Ceauşescu şi n-a fost adusă la cunoştinţa celorlalţi membri ai Secretariatului. După Câmpeanu, Ceauşescu s-a străduit să păstreze totul în secret, iar lucrările comisiei se desfăşurau şi ele tot pe ascuns[54]. Până în ziua de azi a rămas neclară problema raportului intitulat „Notă în legătură cu Lucreţiu Prăşcanu” şi datat 27 octombrie 1965 – mai exact, la o săptămână după înfiinţarea comisiei[55]. Probabil că acest raport a constituit punctul de plecare pentru activitatea ulterioară a comisiei, dar el nu este semnat şi deci nu se ştie cine l-a întocmit.

În fruntea comisiei se afla Vasile Patilineţ. Pe acest activist l-a caracterizat foarte bine Dumitru Popescu „Dumnezeu”: „Bărbat energic [...], rigid, dur, îşi avea propriul călcâi al lui Ahile: nu citise la viaţa lui aproape nimic”[56]. Comisia nu şi-a început activitatea imediat. A căutat mult timp oamenii capabili să desfăşoare împreună cu el ancheta. Cel mai apropiat

colaborator al lui Patilineţ, Grigore Răduică, amintea:

Prin primăvara lui 1966, Vasile Patilineţ m-a chemat şi m-a informat că Nicolae Ceauşescu s-a hotărât să înfiinţeze în secţia mea [era vorba de secţia armată şi justiţie[57]] o echipă pe care s-o conduc eu şi care ar urma să se ocupe de clarificarea circumstanţelor condamnării lui Pătrăşcanu[58].

Răduică a devenit şeful efectiv al acestei echipe, răspunzând direct în faţa lui Patilineţ.

În componenţa comisiei intrau: Ion Stănescu, Ion Medrea, Teodor Vasiliu, Buru Lefter şi Tănase Evghenie, mai târziu fiind cooptaţi Gheorghe Stoica şi Ion Popescu-Puţuri[59]. Comisia, care la început se ocupa exclusiv de procesul lui Lucreţiu Pătrăşcanu, şi-a lărgit treptat aria de interes şi de competenţe. La puţin timp după înfiinţarea ei, comisia a început să se ocupe şi de problema eliminării şi uciderii lui Ştefan Foriş, iar mai târziu şi-a extins câmpul de interes şi asupra activităţii secţiei de cadre a CC, respectiv a Colegiului de partid[60]. Comisia a cercetat arhivele Ministerului Afacerilor Interne, ale Ministerului Justiţiei şi ale Procuraturii. După cum se şi aştepta probabil Ceauşescu, comisia a găsit destule documente incriminatoare, şi nu numai la adresa lui Drăghici.

Ionel Gal, care a făcut parte din această comisie şi mai târziu a ocupat timp îndelungat funcţia de director general al Arhivelor Statului, afirma că o direcţie principală în cercetarea colectivului lor, în afară de analiza „abuzurilor” în problema condamnării lui Pătrăşcanu, iar mai târziu a lui Foriş, o constituiau demonstrarea influenţei evidente a Sovietelor în viaţa politică a României pe vremea lui Dej şi participarea lor nemijlocită la desfăşurarea celor două procese amintite[61]. N-a fost deloc greu, având în vedere că pe vremea respectivelor evenimente activitatea Securităţii era supervizată de consilieri sovietici. Gal considera, de asemenea, că, în afară de eliminarea lui Drăghici şi a celorlalţi concurenţi ai lui Ceauşescu, lucrările comisiei mai aveau ca scop şi reducerea cât mai accentuată a influenţei sovietice în diferitele resorturi ale organelor puterii şi în întreaga administraţie[62]. Nu este exclus să aibă dreptate, dar mai târziu argumentul legăturilor cu Moscova nu a fost utilizat în mod oficial împotriva lui Drăghici sau a altor activişti eliminaţi cam în aceeaşi perioadă.

Despre rezultatele activităţii comisiei era informat mai întâi Patilineţ, care apoi îi prezenta pe scurt situaţia lui Ceauşescu. Păstrarea secretului în

legătură cu lucrările comisiei i-a împiedicat pe rivalii lui Ceauşescu să ia contramăsuri eficiente şi astfel le-a îngreunat semnificativ apărarea în momentul în care problema a fost făcută publică. Ei nu şi-au dat seama cu ce anume se ocupă comisia şi ce fel de materiale incriminatoare mai poate folosi Ceauşescu. Oricum, cel puţin la început, problema a fost secretă, iar secretarul general n-a utilizat „scurgerile de informaţii” de la comisie în activitatea curentă – el s-a hotărât să folosească toate documentele compromiţătoare în acelaşi timp, la momentul oportun.

În primăvara anului 1967 comisia a început audierea martorilor, ceea ce a dus într-o anumită măsură la pierderea caracterului secret pe care trebuia să-l aibă. În toamnă a fost înfiinţată o comisie de partid oficială şi publică pentru clarificarea procesului Pătrăşcanu. Componenţa ei se deosebea într-o oarecare măsură de a comisiei secrete, care încă nu-şi încheiase activitatea. Printre membrii ei se numărau: Gheorghe Stoica – preşedinte, Vasile Patilineţ, Ion Popescu-Puţuri, Nicolae Guină, Ion Stănescu şi Grigore Răduică. Acesta din urmă, în calitate de şef al comisiei secrete, trebuia să-i prezinte omologului său din comisia publică „toate problemele”[63].

Strângerea de materiale compromiţătoare nu constituia pentru secretarul general o noutate. Potrivit lui Alexandru Bârlădeanu, prima situaţie în care Ceauşescu a utilizat documente incriminatoare a fost îndepărtarea lui Constantinescu şi Chişinevschi în anul 1957:

[Dej] spunea admirativ: „Al dracului Nicu ăsta [Ceauşescu]! De unde-a găsit el toate materialele lui Miron [Constantinescu]?”. Am înţeles că Nicu scosese extrase din diverse discursuri sau materiale scrise de Miron de-a lungul vremii – din care era evident că poziţia acestuia [Constantinescu] nu fusese niciodată alta decât cea a lui Stalin[64].

Documentele adunate atunci de Ceauşescu nu proveneau din arhivele secrete, dar planul de acţiune era acelaşi: strângerea dovezilor şi prezentarea lor la un forum mai larg pentru compromiterea şi înlăturarea rivalului. În iunie 1958, la Plenara CC al PMR, Ceauşescu prezentase un denunţ exhaustiv al „ilegalităţilor”, întocmit probabil în urma propriilor cercetări. Materialul conţinea descrierea detaliată a cazurilor de încălcări ale liniei partidului săvârşite de activiştii respectivi, precum şi exemple de comportamente imorale[65]. Întocmirea unor asemenea denunţuri a fost fără

îndoială o şcoală bună pentru tânărul activist de atunci.

Mai sigur pe poziţii după Congresul al IX-lea, noul conducător era preocupat de continuarea liniei trasate de predecesorul său. Ceea ce i-a adus în scurt timp succese spectaculoase.

Schimbări în societatea românească în a doua jumătate a anilor ’60

Societatea românească a primit destul de repede şi în mod favorabil aceste tendinţe spre liberalism care se manifestau în politica partidului încă de pe la jumătatea anilor ’60. După „Declaraţia din aprilie”, care a fost interpretată de toată lumea ca o „declaraţie de independenţă”, starea de spirit din societatea românească s-a ameliorat, cu atât mai mult cu cât, de vreo câţiva ani, se putea constata în mod clar o creştere lentă, dar constantă a nivelului de trai pentru majoritatea cetăţenilor.

După 1965 s-a accelerat simţitor liberalizarea în domeniul culturii, dar trebuie totuşi să semnalăm că ea s-a desfăşurat exclusiv sub atenta supraveghere a ideologilor partidului, care aveau în acest domeniu cuvântul decisiv. Au fost editate masiv operele unor scriitori care în perioada precedentă fuseseră interzişi. Oamenii de litere, la rândul lor, au abandonat repede realismul rigid care le era impus înainte. Au apărut şi alte teme în creaţia literară – au fost publicate multe din aşa-numitele opere de dezvăluire, ce zugrăveau nedreptăţile şi abuzurile autorităţilor de pe vremea lui Dej. În domeniul criticii literare, în această perioadă a fost lansată sintagma „obsedantul deceniu”. „Obsedantul deceniu” înseamnă de fapt anii stalinismului în România. După cum sugerează cuvintele care compun această sintagmă, reproşul principal adus „obsedantului deceniu” era graba exagerată, graba „nebunească”, „obsesivă” cu care trebuiau inoculate principiile juste ale comunismului, ceea ce putea duce la anumite incorectitudini în funcţionarea statului şi a partidului.

Principalul creator în domeniul romanului de dezvăluire a fost Marin Preda, care a avansat rapid în panteonul literar pentru ca, după moartea sa, să fie declarat cel mai mare scriitor al epocii comuniste din România. În 1967 el a publicat al doilea volum din *Moromeţii* (primul volum a fost publicat în 1955 şi a obţinut calificativul de roman al „dezgheţului”[66]), considerat foarte critic faţă de epoca stalinistă. În romanul său, Preda zugrăveşte procesul de introducere a comunismului la sat, cu toate „neajunsurile” sale: fanatismul exagerat al activiştilor de partid, lipsurile în aprovizionare, nivelul moral scăzut al unor comunişti etc. Cel mai interesant este însă un scurt fragment referitor la cel de-al doilea război mondial:

Un an mai târziu războiul izbucni la graniţa noastră de la răsărit şi ne luă şi pe noi [...]. Moromete primi şi el într-o zi cunoscuta hârtie cu chenar negru în care se spunea că Nilă pierise în luptă la Cotul Donului. Nu se ştie pe ce căi se află mai pe urmă că regimentul lui de dorobanţi trăsese şi în ruşi, şi în nemţi, care vruseseră să-i vâre pe ei înainte într-o luptă grea, şi de aceea muriseră atât de mulţi. Se spunea că după luptă alte unităţi îi găsiseră pe ai noştri aruncaţi într-o fântână şi că printre ei fusese şi Nilă[67].

În acest fragment Marin Preda nu s-a limitat să arate datele fundamentale ale politicii externe a lui Ceauşescu (pendularea între Răsărit şi Apus), ci a făcut probabil aluzie şi la masacrarea civililor români de către NKVD în localitatea Fântâna Albă de lângă Cernăuţi la 1 aprilie 1941. Critica antisovietică străvezie din volumul al doilea al romanului *Moromeţii* se armoniza aşadar perfect cu politica externă promovată de conducerea de partid şi de stat.

Şi alte opere literare care ţin de acest curent al „dezgheţului” l-au ajutat pe Ceauşescu să-şi ducă la bun sfârşit jocurile politice. Aşa s-a întâmplat şi cu romanul lui Eugen Barbu *Princepele*, care a fost publicat în 1969. Barbu era un priceput om de litere din generaţia tânără care mai târziu, la fel ca şi Marin Preda, avea să facă o uimitoare carieră, dar nu sub deviza de creator „nesupus”, ci ca unul dintre principalii ideologi ai lui Ceauşescu. Acţiunea romanului se petrece în secolul al XVIII-lea, dar prinţul titular avea multe în comun cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, printre altele faptul că a construit cu costuri enorme un canal care nu-i era nimănui de folos[68]. *Princepele* a fost aşadar încă o operă de dezvăluire, încă o descriere alegorică a „obsedantului deceniu” şi deci un alt instrument în lupta cu oamenii lui Dej, de-acum mai puţini, care rămăseseră la nivelul superior al conducerii.

Volumul al doilea al *Moromeţilor* şi *Princepele* au fost cele mai importante romane din această perioadă, dar în afara lor au mai fost publicate încă vreo câteva zeci, mai puţin reuşite şi mai puţin populare, dar pe teme asemănătoare. Politica de liberalizare a servit aşadar în mod evident intereselor lui Ceauşescu, dar, în momentul în care nu a mai fost necesară, secretarul general a început să se debaraseze de ea. Iniţial însă populaţia a primit în mod favorabil măsurile de liberalizare şi timp de câţiva ani a trăit cu iluzia evidentă că acestea vor continua.

Între timp în România se semnalau tendinţe demografice negative. Încă din 1957, sporul natural al populaţiei era într-o permanentă scădere, pentru ca în 1966 să ajungă la valori echivalente cu depopularea ţării. În anul la care ne referim, indicele statistic al fertilităţii femeilor a scăzut la 1,9, ştiut fiind că valoarea 2,1 caracterizează situaţia unui schimb natural al generaţiilor cu spor natural zero[69]. Autorităţile, foarte îngrijorate de regresul demografic, au hotărât să ia măsuri energice. Pe 1 octombrie 1966 a fost emis Decretul nr. 770, care interzicea, cu câteva excepţii cu totul speciale, avortul provocat[70]. Din 1957 avortul era în România absolut legal, fiind pedepsite doar persoanele care provocau avortul în afara instituţiilor publice de ocrotire a sănătăţii[71]. Înăsprirea prevederilor legale în acest sens a adus la început rezultate uimitoare, indicele fertilităţii crescând în 1967 la 3,5 – cel mai ridicat din toată perioada comunistă a României[72]. Copiii născuţi în anul 1967 au fost numiţi *decreţei* – de la Decretul nr. 770[73].

Câteva zile mai târziu, pe 8 octombrie 1966, prin Decretul nr. 778 se înăspreau semnificativ condiţiile juridice referitoare la divorţ, care nu mai era acordat din momentul acela decât în cazuri „speciale”[74]. Introducerea noilor reglementări a provocat o scădere spectaculoasă a numărului de divorţuri. În 1965 fuseseră înregistrate aproape 37.000, în 1966 – aproape 26.000, pentru ca în 1967 să nu mai fie pronunţate decât 48 de divorţuri la nivelul întregii ţări[75].

Introducerea Legii antiavort şi schimbarea prevederilor juridice referitoare la pronunţarea divorţurilor au fost considerate un prim semnal că liberalizarea sistemului sociopolitic a fost deja abandonată. Analiştii de la Ambasada RPP informau că:

[...] dispoziţiile Legii de interzicere a întreruperii sarcinii şi de utilizare a mijloacelor anticoncepţionale au un caracter atât de intransigent, încât populaţia românească, în general disciplinată şi răbdătoare, le-a primit cu o nemulţumire făţişă. Persoana care încalcă în vreun fel aceste dispoziţii este pasibilă de pedepse aspre. Astfel încât încep să se manifeste fenomene ca denunţul şi şantajul, cazuri de sinucidere etc. Toate aceste probleme implică în mod serios situaţia materială a multor familii care, din cauza veniturilor modeste sau a spaţiului de locuit foarte limitat, nu-şi pot permite să facă copii[76].

După spusele Laviniei Betea, emiterea decretului şi înmulţirea în acest fel a exigenţelor morale impuse societăţii i-au servit lui Ceauşescu drept scut în lupta cu „baronii” lui Dej, al căror mod de viaţă era foarte departe de normele de moralitate general acceptate[77]. Această ipoteză pare plauzibilă, întrucât modul în care au fost pregătite aceste decrete (cei mai mulţi dintre membrii conducerii erau în acel moment în concediu, iar la întoarcere le-au fost prezentate proiectele pentru semnat[78]) şi faptul că mai târziu problema moralităţii a fost folosită ca argument pentru îndepărtarea lui Chivu Stoica, spre exemplu, tind să arate că şi acest scop l-ar fi putut interesa pe Ceauşescu în momentul în care s-a hotărât să introducă aceste schimbări.

Cu toate acestea, s-a păstrat orientarea generală deja stabilită de liberalizare, iar societatea, deşi resimţea o anumită înăsprire a liniei partidului, nu s-a răsculat mai ales pentru că a doua jumătate a anilor ’60 a fost, neîndoielnic, o perioadă de înviorare economică cu efecte vizibile în viaţa aproape a fiecărui cetăţean. La sentimentul de bunăstare al locuitorilor au contribuit şi succesele din politica externă pe care România a început să le înregistreze după preluarea puterii de către Ceauşescu.

Continuarea politicii externe independente

Ceauşescu nu voia să schimbe fundamental cursul independent al politicii externe elaborat în ultimii ani ai vieţii lui Dej, dar s-a hotărât totuşi să-i dea în mod evident mai multă anvergură şi să-l îmbogăţească cu câteva idei proprii. Cu toate acestea, prima lui călătorie în străinătate a întreprins-o la Moscova, potrivit obiceiului conducătorilor nou-aleşi din ţările blocului sovietic. Invitaţia i-a făcut-o însuşi Brejnev cu ocazia Congresului al IX-lea al PCR.

Vizita delegaţiei române în capitala Uniunii Sovietice s-a desfăşurat între 3 şi 11 septembrie 1965, adică la scurt timp după încheierea acţiunii legate de schimbarea numelui partidului şi statului (MAN a votat schimbarea numelui ţării pe data de 21 august). Din delegaţie făceau parte aproape toate persoanele importante din conducere: Nicolae Ceauşescu, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Paul Niculescu-Mizil şi Corneliu Mănescu[79]. Din partea sovietică, la convorbiri au participat: Leonid Brejnev, Aleksei Kosîghin, Nikolai Podgornîi, Alekander Şelepin, Iuri Andropov, Anastas Mikoian şi Andrei Gromîko[80]. Cu alte cuvinte, întâlnirea a fost importantă pentru ambele părţi[81].

În timpul convorbirilor au fost dezbătute probleme legate de relaţiile bilaterale şi de limitele independenţei României în cadrul blocului sovietic,

dar în această chestiune nu s-a ajuns la o înţelegere. Românii se cramponau de viziunea lor despre CAER şi colaborarea între ţările socialiste, subliniind adeseori teza – cunoscută încă de pe vremea lui Dej – că fiecare ţară şi fiecare partid ar trebui să-şi caute propriul drum în construirea socialismului. În schimb sovieticii insistau pe extinderea colaborării în cadrul unor instituţii suprastatale, în principal CAER şi Tratatul de la Varşovia. În această problemă existau divergenţe importante – şi vizita n-a schimbat nimic, ambele părţi rămânând pe poziţiile anterioare.

Potrivit relatării lui Bârlădeanu, convorbirile au avut loc într-o atmosferă tensionată. De fapt au fost abordate şi teme foarte sensibile[82], inclusiv chestiunea tezaurului naţional al României, care în timpul primului război mondial a fost transportat în Rusia ca urmare a unei decizii luate de guvernul român, iar în Rusia acesta a fost *de facto* confiscat. Nici în această problemă nu s-a putut ajunge la o înţelegere, aşa încât tezaurul a rămas în continuare la Moscova[83]. Aproape identic relatează aceleaşi convorbiri Paul Niculescu-Mizil[84].

După toate aparenţele, sovieticii n-au fost prea mulţumiţi de felul cum au decurs convorbirile, aşa încât nici măcar în problemele cu adevărat importante delegaţia română n-a reuşit să rezolve nimic. Cu toate acestea, Ceauşescu s-a întors în ţară ca învingător sau cel puţin aşa au fost prezentate lucrurile mai târziu în campaniile de propagandă. Desigur, Kremlinul a recunoscut poziţia lui ca secretar general şi, cel puţin oficial, nu a sugerat posibilitatea înlăturării lui. Indiferent de atmosfera în care s-au desfăşurat convorbirile din URSS, Ceauşescu a tratat această vizită ca o invitaţie de a promova în continuare politica de deschidere faţă de ţările din Apus. Merită să remarcăm aici că în perioada martie-septembrie 1965 nu avusese loc nici o întâlnire importantă cu politicieni occidentali. Probabil că noul conducător avea nevoie de confirmarea Moscovei pentru a continua linia politică a lui Dej.

La puţin timp după întoarcerea delegaţiei de la Moscova, conducerea statului român şi-a dinamizat simţitor politica externă. Încă din 13 septembrie 1965 Ceauşescu a efectuat o lungă vizită de aproape o săptămână în Bulgaria, unde a semnat contracte importante în domeniul cooperării economice şi al schimburilor comerciale dintre cele două ţări[85]. Până la sfârşitul anului au avut loc vizite la nivel înalt ale unei delegaţii indiene la Bucureşti, respectiv ale unor delegaţii române la Teheran, la Viena şi din nou la Moscova, cu ocazia unei conferinţe pe tema utilizării

paşnice a spaţiului cosmic[86].

În anul următor putem vorbi de o înviorare şi mai semnificativă a contactelor externe. Conducerea de la Bucureşti (chiar dacă nu era vorba întotdeauna de persoana lui Ceauşescu) a vizitat sau a primit vizita unor delegaţii la nivel înalt din Uniunea Sovietică (două întâlniri), China, Iugoslavia (patru întâlniri), Ungaria (două întâlniri), Bulgaria, RDG, Vietnam, Franţa (două întâlniri), Marea Britanie, RFG, Italia, Danemarca (două întâlniri), Grecia, Turcia, Iran (trei întâlniri), Singapore, Egipt, Birmania şi Etiopia[87]. Pe lângă acestea, în iulie 1966, la Bucureşti au avut loc sesiunea CAER şi întâlnirea Tratatului de la Varşovia[88]. Cu Franţa şi Grecia, România a semnat tratate de colaborare, iar reprezentanţele diplomatice ale Olandei, Nigeriei, Ceylonului şi cea a statului Congo (Brazaville) au fost ridicate la un nivel superior[89].

Dinamizarea politicii externe româneşti a fost evaluată de analiştii Ambasadei RPP în felul următor:

> RSR a pornit în ultima vreme o adevărată „ofensivă” diplomatică (vizite în Bulgaria, Turcia, Grecia, Italia, în proiect Iugoslavia). Formula politică a acestei ofensive poate fi determinată pe baza cuvântărilor oficiale sau a diferitelor luări de cuvânt ocazionale informale, a comunicatelor comune: dezvoltarea unor relaţii de bună vecinătate ca garanţie a păcii şi securităţii în Europa şi în lume. În acest fel, în legătură formală şi cu consfătuirea de la Bucureşti a Tratatului de la Varşovia, conţinutul de clasă al documentelor ei este anihilat. [...] După părerea noastră, ultimele manifestări ale activităţii politice a României ne fac mai mult rău decât bine[90].

Ultima frază indică faptul că R.P. Polonă a fost evitată în mod clar în această „ofensivă”. În afară de Varşovia, România nu şi-a dezvoltat relaţiile nici cu Praga şi, spre deosebire de perioada precedentă, nici cu Washingtonul. Relaţiile cu SUA au fost pentru un scurt interval aproape îngheţate din cauza evenimentelor din Vietnam[91], dar mai târziu au început să revină din nou la normal. Sovieticii le-au spus chiar unor membri ai Ambasadei RPP din Bucureşti că ajutorul militar românesc pentru Vietnam este prea mic, întrucât în 1966 românii se obligaseră să le trimită doar şapte sute de pistoale-mitralieră şi şapte sute de mii de cartuşe, ceea ce în ochii Moscovei era categoric insuficient[92].

În ciuda dificultăţilor de moment în relaţiile cu SUA, direcţia pe care s-a orientat politica externă a României s-a dovedit corectă şi în scurt timp a început să producă efecte. În primul rând, după cum se pare, politicienii români au reuşit să-i convingă pe cei occidentali că România este într-adevăr independentă de Kremlin. Într-o discuţie cu câţiva reprezentanţi ai Ambasadei RPP, ambasadorul Danemarcei se exprima în felul următor în legătură cu vizita la Bucureşti a ministrului danez al Afacerilor Externe, Per Christen Haekkerup:

Haekkerup a venit datorită faptului că „a fost puternic impresionat de hotărârea fermă a românilor de a-şi păstra libertatea şi suveranitatea”. El considera România „o ţară independentă, care e în măsură să opună rezistenţă chiar şi Uniunii Sovietice”[93].

Concluzii asemănătoare trăgea şi jurnalistul britanic T. Hodgkin, corespondentul cotidianului *The Times*:

Hodgkin era înclinat să atribuie această poziţie a României nu atât influenţei induse de Beijing (deşi în mod sigur China are tot interesul ca, după atâtea eşecuri, să slăbească pe cât posibil coeziunea ţărilor socialiste europene şi să dea astfel o lovitură Uniunii Sovietice), cât mai degrabă influenţei ideilor lui de Gaulle, chiar dacă acest lucru era independent de voinţa Franţei. Pentru că România era în mod vizibil atrasă de Franţa din cauza legăturilor culturale şi, evident, şi-ar dori să joace un rol asemănător în Europa de Est. [...] Era clar că politica românească trezeşte în H.[odgkin] sentimente amestecate. El nu ascundea faptul că slăbirea coeziunii – după cum se exprima el – a blocului sovietic, după părerea lui, era un fenomen pozitiv din punctul de vedere al ţărilor occidentale, dar, pe de altă parte, considera ca foarte periculoasă această slăbire a coeziunii produsă prea repede. [...] Aprecierea lui Hodgkin [...] nu este singulară. O împărtăşesc o serie întreagă de politicieni şi ziarişti din Marea Britanie[94].

După cum se vede aşadar, românii au reuşit destul de repede să-i convingă pe politicienii occidentali de realitatea intenţiilor lor.

Această politică a continuat cu şi mai multă amploare în anul următor, 1967, când au avut loc multe întâlniri şi la nivel înalt: Uniunea Sovietică (trei întâlniri), Bulgaria (două întâlniri), Ungaria, Iugoslavia, SUA (două

întâlniri), RFG (două întâlniri), Olanda (două întâlniri), Turcia (două întâlniri), Belgia, Spania, Austria, Italia, Danemarca, Suedia, Singapore, Pakistan (două întâlniri), Tunisia, Somalia, Nepal, Iran, India[95]. În plus, s-a semnat un tratat comercial cu Spania şi a fost ridicat în rang statutul reprezentanţelor diplomatice ale Canadei, Venezuelei, Columbiei şi a statului Coasta de Fildeş[96].

În 1967, prioritatea politicii externe româneşti au constituit-o relaţiile cu Statele Unite şi cu Republica Federală Germania. Ambele ţări au devenit repede parteneri comerciali importanţi ai României. Pe 26 iulie, premierul Maurer s-a întâlnit cu preşedintele american Lyndon Johnson. După întâlnire, consilierii preşedintelui au afirmat că România urmează un drum „excesiv de independent faţă de Moscova” şi că Maurer este „un lider comunist oarecum neobişnuit”[97] – cu alte cuvinte, totul s-a desfăşurat aşa cum şi-a dorit Bucureştiul. Maurer a facilitat şi obţinerea sprijinului Statelor Unite pentru candidatura lui Corneliu Mănescu la funcţia de preşedinte al sesiunii Adunării Generale a ONU[98]. În plus, a fost semnat contractul de creştere a schimburilor comerciale.

În august 1967, din motive necunoscute, România a afirmat public că acordă sprijin militar autorităţilor de la Hanoi[99], lucru care era deja cunoscut în mediile diplomatice, dar acum informaţia a fost dată publicităţii. Declaraţia respectivă era cu atât mai ciudată cu cât Ambasada RPP ştia că din aprilie 1967 România nu mai trimitea nici un fel de ajutor militar către Vietnam[100].

Dar acest lucru n-a avut consecinţe notabile asupra relaţiilor cu Statele Unite. Pe 28 noiembrie 1967 a sosit la Bucureşti emisarul preşedintelui SUA, Averell Harriman, care la întâlnirea cu Maurer a discutat despre relaţiile bilaterale şi despre războiul din Vietnam. Statele Unite vedeau în Bucureşti un potenţial aliat în rezolvarea conflictului din Vietnam[101]. În schimb România vedea în dezvoltarea relaţiilor cu SUA o nouă modalitate de lărgire a independenţei sale în cadrul blocului sovietic.

O dimensiune ceva mai diferită aveau relaţiile României cu RFG. În acest caz, interesele economice ale Bucureştiului se dovedeau convergente cu interesele politice ale guvernului de la Bonn. RFG se străduia de multă vreme să determine ţările din blocul sovietic să recunoască existenţa Germaniei Federale şi să nu mai considere RDG singurul reprezentant al naţiunii germane. În 1964, autorităţile de la Bonn au descoperit că în această iniţiativă România reprezenta un teren favorabil. Din acest an au

început să crească rapid schimburile comerciale dintre cele două ţări. Participarea RFG la volumul total al tranzacţiilor comerciale ale României se situa în 1964 la 6,5% şi a crescut mereu; astfel, în 1965 s-a ajuns la 8%, în 1966 – la 9,1%, iar în 1967 – la 12%102. În 1967, RFG era deja al doilea partener comercial al României în ceea ce priveşte volumul tranzacţiilor (primul fiind URSS; tranzacţiile comerciale ale Bucureştiului cu această ţară reprezentau atunci 27,8% din totalul schimburilor economice[103]). RFG acorda cu generozitate credite României, astfel încât, potrivit estimărilor Ambasadei RPP, în 1967 statul român avea deja faţă de Germania de Vest o datorie de circa 600-650 de milioane de dolari[104]. După cum observau lucrătorii Ambasadei RPP:

[...] precedentul a fost confirmarea de către guvernul RFG, în ziua de 25.10.1967, a unor credite suplimentare, după refuzul societăţii „Hermes” de a mai acorda alte garanţii în scopul creditării firmelor private din RFG care livrau mărfuri în România[105].

Germania a ajutat România şi în probleme de tehnologie, în august 1967 semnându-se un acord referitor la cooperarea tehnico-economică între Bucureşti şi Bonn[106].

Cu toate acestea, în 1966 românii încă nu erau în măsură să stabilească relaţii diplomatice oficiale cu RFG. După vizita la Bonn întreprinsă între 2 şi 6 noiembrie 1966, Maurer le declara lucrătorilor de la Ambasada RPP:

RFG n-ar trebui să-şi facă iluzia că România îi va putea recunoaşte pretenţiile de reprezentare exclusivă a Germaniei, respectiv pe cele legate de apartenenţa Berlinului Occidental, pentru că România are relaţii bune cu ţările socialiste, inclusiv cu RDG. Problema stabilirii relaţiilor diplomatice a fost pusă, se pare, o singură dată. După declaraţia lui Maurer, în sensul că mai sunt multe condiţii de îndeplinit pentru ca acest deziderat al Germaniei să se realizeze, [reprezentantul RFG] n-a mai revenit la această temă[107].

Şi totuşi, pe 31 ianuarie 1967, cu ocazia vizitei pe care ministrul Afacerilor Externe, Corneliu Mănescu, a întreprins-o la Bonn, România şi RFG stabileau relaţii diplomatice la nivel de ambasadă[108]. Acest act era cu atât mai important cu cât, cam în acelaşi timp, RFG propunea soluţii de

acelaşi fel Cehoslovaciei şi Ungariei, dar primea ca răspuns un refuz categoric109. Stabilirea relaţiilor diplomatice cu Bonnul era aşadar încă o dovadă a independenţei României în cadrul blocului sovietic, aceasta constituind o mare realizare a lui Ceauşescu şi a echipei sale.

În 1967 România s-a comportat pentru prima dată ca o ţară cu adevărat „disidentă” în cadrul blocului sovietic. După conflictul dintre Israel şi statele arabe, cunoscut sub denumirea de „războiul de şase zile”, spre deosebire de celelalte ţări comuniste, România nu a rupt relaţiile diplomatice cu Israelul. Relaţiile dintre Bucureşti şi Tel Aviv au fost tradiţional bune încă de la înfiinţarea statului Israel, România neopunându-se emigrării evreilor în Israel, ba chiar facilitându-le plecarea în anumite perioade. Deşi era supusă – la fel ca toţi ceilalţi cetăţeni – tuturor rigorilor existenţei într-un stat totalitar, populaţia evreiască din România se bucura totuşi de o relativă autonomie, mai mult chiar decât în alte state comuniste.

Când puterea de la Bucureşti a fost preluată de Nicolae Ceauşescu, o vreme, emigraţia a fost frânată110, dar relaţiile generale nu s-au înrăutăţit, iar schimburile comerciale dintre cele două ţări a crescut în perioada 1966-1968 aproape de cinci ori111. Când, în 1967, relaţiile arabo-israeliene s-au inflamat rapid, România nu s-a situat pe o poziţie explicit proarabă, aşa cum au procedat celelalte ţări din blocul sovietic. Chiar înainte de izbucnirea conflictului şi pe tot timpul desfăşurării lui, *Scânteia* a publicat articole în care se străduia să prezinte punctele de vedere ale ambelor părţi aflate în conflict112.

Pe 31 mai, la o întâlnire cu generalii, Ceauşescu a rostit o cuvântare în care sublinia că „războiul sau conflictul armat între ţările arabe şi Israel n-ar servi nici unora, nici celorlalţi, ci doar cercurilor reacţionare, imperialismului internaţional”113. Pe 2 iunie 1967 *Scânteia* publica un articol cu titlul „Interesele majore ale popoarelor cer micşorarea încordării şi consolidarea păcii în Orientul Mijlociu”114, semnat de V. Iliescu115, în care erau repetate tezele lui Ceauşescu şi se făcea un apel pentru „pace”116.

Pe 9 iunie a avut loc la Moscova consfătuirea şefilor statelor membre ale Tratatului de la Varşovia. Delegaţia română, cu Ceauşescu şi Maurer, a refuzat semnarea alături de celelalte ţări a unei declaraţii comune care condamna Israelul, deşi documentul respectiv era publicat chiar în ziua următoare în *Scânteia*117, dar fără nici un comentariu. Pe data de 10 iunie, URSS, Cehoslovacia şi Bulgaria rupeau relaţiile diplomatice cu Israelul, iar

două zile mai târziu acelaşi gest era făcut de Ungaria şi Polonia[118]. România nu numai că nu a rupt relaţiile cu Israelul, ci pe 11 iunie a emis chiar o declaraţie proprie pentru Consiliul de Securitate al ONU, în care se sublinia necesitatea rezolvării „paşnice" a conflictelor[119].

Pe 16 iunie, la întâlnirea şefilor statelor membre ale ONU consacrată Orientului Apropiat, Ceauşescu s-a situat pe altă poziţie decât ceilalţi şefi de stat din ţările comuniste şi nu a condamnat acţiunile Israelului[120], iar pe 23 iunie, în cadrul Forumului ONU, premierul Maurer a rostit o cuvântare în care a adoptat aceeaşi poziţie ca şi secretarul general al PCR[121].

Atitudinea României în problema „războiului de şase zile" era în consonanţă cu poziţia foarte binevoitoare a ţărilor occidentale şi în primul rând a Statelor Unite. Acest gest al Bucureştiului nu numai că a întărit convingerea privind independenţa lui Ceauşescu faţă de centrala de la Moscova, ci a făcut posibil şi următorul mare succes diplomatic al României. Pe 19 septembrie 1967, Corneliu Mănescu, ministrul Afacerilor Externe, a fost acceptat ca preşedinte al celei de-a XXII-a sesiuni a Adunării Generale ONU. Acest lucru s-a întâmplat cu concursul americanilor, care i-au sprijinit candidatura. După cum aminteşte Mănescu, principalul motiv pentru care i s-a încredinţat această funcţie a fost tocmai poziţia României în legătură cu războiul Israelului împotriva ţărilor arabe[122]. Influenţa lui Mănescu, ca preşedinte al sesiunii, asupra situaţiei din lume şi chiar pur şi simplu asupra lucrărilor sesiunii ONU era neglijabilă, dar alegerea lui a fost percepută de toată lumea ca o distincţie acordată României.

În 1968 a avut loc un eveniment care putea înrăutăţi semnificativ relaţiile României cu ţările occidentale. În octombrie 1967, un înalt ofiţer KGB, Eugen Runge, a dezertat şi a trecut de partea americanilor[123]. Ca urmare a informaţiilor furnizate de el serviciilor de spionaj ale ţărilor occidentale, acestea au reuşit să demaşte reţeaua ofiţerului român de informaţii Mihai Caraman. Această reţea infiltrase cercurile imigraţiei politice româneşti din Franţa[124], dar se ocupa şi cu strângerea unor materiale referitoare la NATO. Aceste materiale erau apoi transmise KGB-ului[125]. În urma cercetărilor s-a dovedit că Securitatea colabora în acest sens încă din anul 1958126. Interesant mai era şi faptul că ofiţerul Caraman îşi racola agenţi dintre cetăţenii ţărilor occidentale, dând impresia că ar acţiona exclusiv în interesul României şi împotriva Uniunii Sovietice[127]. În 1968 reţeaua Caraman a fost lichidată, iar ofiţerul Caraman s-a întors în România în mai 1969, la o lună după demisia lui Charles de Gaulle[128].

Deconspirarea reţelei de spionaj şi mai ales descoperirea rolului ei ca subordonat al KGB-ului putea arunca umbre asupra relaţiilor României cu ţările occidentale şi în primul rând cu SUA. Dar problema a fost rapid rezolvată, fără tam-tam, iar importanţa ei a fost bagatelizată, ceea ce a permis Bucureştiului să-şi continue aceeaşi linie în politica externă.

După cum uşor se poate observa, rolul lui Ceauşescu în aceste succese, ţinând cont şi de poziţia pe care o ocupa, a fost mai degrabă unul modest sau în orice caz n-a fost determinant. Cele mai multe dintre realizările pe arena internaţională au fost elaborate de premierul Maurer şi de ministrul de Externe Mănescu. Fără îndoială că rolul lor (la fel ca acela al lui Stoica şi Bodnăraş, care de asemenea luau parte la convorbirile diplomatice) a fost tot timpul important, ca şi poziţia lor în conducerea partidului şi a ţării. Să nu uităm însă că în tot acest timp comisia secretă pentru reabilitarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu nu stătea degeaba, iar scopul ei fundamental era să strângă materiale compromiţătoare în legătură cu rivalii lui Ceauşescu, din rândul cărora probabil nu erau excluşi Maurer şi Corneliu Mănescu.

Aportul „baronilor" din epoca lui Dej la succesele diplomatice ale României dădea impresia că aceştia sunt cei care exercită influenţa decisivă asupra politicii externe a statului. Nu e totuşi exclus ca Nicolae Ceauşescu să fi avut un interes ascuns în a-i expune pe aceşti activişti pe arena internaţională. Ocupaţi fiind cu problemele de politică externă, ei nu mai aveau timp să-şi asigure şi consolidarea propriei poziţii în cadrul aparatului de partid. În plus, succesele pe care le-au repurtat în acest domeniu le puteau da iluzia că deţin o putere reală, pe care până atunci n-o avuseseră. Dar cel mai important pare faptul că, în momentul în care România a cunoscut cea mai mare creştere a importanţei sale pe arena internaţională, meritul pentru această performanţă nu le-a revenit celor care au realizat-o, ci lui Ceauşescu şi celui mai credincios „ienicer" al lui la momentul respectiv, Paul Niculescu-Mizil, ceea ce analiştilor de la Ambasada RPP nu le putea scăpa, aceştia informând încă din 1966 autorităţile de la Varşovia că el este „în ultima vreme foarte avantajat"[129].

Consolidarea poziţiei lui Ceauşescu şi eliminarea lui Drăghici

În 1967, profitând de faptul că deja operase mai multe schimbări în structurile administraţiei şi în repartizarea competenţelor acesteia, Ceauşescu a eliminat cea mai mare parte a vechilor cadre şi a adus în locul lor persoane noi, devotate lui sau „ienicerilor" lui. Totul s-a desfăşurat sub

deviza restabilirii şi întăririi legalităţii, respectiv a introducerii unor principii mai transparente în administraţie, ceea ce ar fi urmat să fie în primul rând în avantajul cetăţeanului, prin facilitarea contactului acestuia cu organele statului. Pare ciudat că aceste schimbări au fost operate cu acceptarea tacită, iar uneori chiar cu sprijinul deschis al unora dintre „baronii” epocii lui Dej. E greu să-ţi imaginezi că aceştia n-ar fi fost conştienţi că respectivele reforme sunt îndreptate tocmai împotriva lor şi a clientelei lor de partid şi de stat, mai ales că persoanele revocate din funcţii mai mult ca sigur li s-au adresat, pentru a le cere ajutor, ţinându-i astfel la curent cu deciziile de cadre la diferitele niveluri ale administraţiei.

Un rol neîndoielnic esenţial în acest proces de şubrezire a poziţiei „baronilor” l-au jucat propaganda şi în primul rând romanele care prezentau nedreptăţile „obsedantului deceniu”, nedreptăţi în care un aport substanţial îl aveau tocmai activiştii revocaţi. În cele din urmă, în 1967, Ceauşescu a început lupta cu rămăşiţele epocii Dej. În acelaşi an apărea şi volumul al doilea al *Moromeţilor* lui Marin Preda. Acest roman, pe lângă incontestabilele-i merite literare, pe lângă atmosfera specifică de „demascare”, era un excelent manual pentru agitatori care ţineau discursuri în care cereau socoteală pentru tot ce se întâmplase în perioada conducătorului precedent. Faţă de astfel de argumente şi fiind conştienţi că e vorba de o directivă care emana de la nivelul cel mai de sus al conducerii, activiştilor revocaţi nu le rămâneau decât şanse minime de apărare. Iniţial acest proces a afectat nivelul cel mai de jos al cadrelor, dar încet-încet el a început să ameninţe şi persoane care ocupau poziţii tot mai sus în ierarhia de partid şi de stat. Activiştii revocaţi din funcţii nu obţineau nici un fel de ajutor de la şefii lor aflaţi la nivelurile superioare ale conducerii. Iar mai târziu, când „baronii” erau deja eliminaţi, ei nu mai aveau cum să-i ajute de vreme ce rămăseseră deja fără funcţii şi nu mai aveau nici o influenţă politică. Cei care, într-un fel sau altul, au reuşit să supravieţuiască reformelor administrative se temeau să le ia apărarea activiştilor eliminaţi din conducere pentru că acest lucru i-ar fi expus pericolului de a fi la rândul lor revocaţi imediat din funcţii.

Pe 5 şi 6 octombrie 1967 s-au desfăşurat lucrările plenarei CC, care a hotărât să facă schimbări importante în organizarea administrativ-teritorială a ţării şi în administrarea economiei naţionale[130]. Imediat după plenară a început o intensă campanie de propagandă a cărei misiune era popularizarea hotărârilor adoptate atât în rândul cetăţenilor simpli, cât şi în

cadrul activului de partid[131]. Campania a fost sprijinită cu toate mijloacele propagandistice existente, inclusiv prin numeroase discuţii în legătură cu romanul *Moromeţii* al lui Marin Preda, autorul ei fiind numit în anul următor vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor[132]. Decretul cu privire la titlurile ştiinţifice[133], publicat pe 28 octombrie 1967, aparent nu avea o însemnătate prea mare, dar mai târziu s-a dovedit că şi mişcarea respectivă era coordonată cu politica lui Ceauşescu, care probabil încă de pe atunci construia în universul ştiinţific o „carieră" pentru sine însuşi, dar şi pentru soţia sa.

Între 6 şi 8 decembrie 1967 a avut loc Conferinţa Naţională a PCR, care a tradus în viaţă schimbările propuse în organizarea ţării[134]. Pe 9 decembrie, aceste hotărâri au fost confirmate de MAN[135]. Modul în care s-a desfăşurat Conferinţa, precum şi deciziile luate au fost pe larg comentate atât în societate, cât şi în cadrul activului de partid, dar şi în cancelariile de peste hotare. La Conferinţă au participat 1.150 de delegaţi şi peste 1.500 de invitaţi şi, cu toate că la discuţii s-au înscris aproape 400 de vorbitori, nu s-a acordat cuvântul decât unui număr de 69 de persoane[136].

Schimbările înregistrate la nivelul conducerii, precum şi la nivelul organizării administrative a ţării erau foarte profunde. Analiştii de la Ambasada RPP informau:

Printre cele mai importante dispoziţii ale conferinţei naţionale a partidului figurează şi aprobarea hotărârii Plenarei CC al PCR de la sfârşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie în legătură cu cumularea funcţiei de secretar general al CC cu funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat, respectiv aprobarea unor deplasări în conducerea Partidului şi a Guvernului, ceea ce impunea modificarea unora din dispoziţiile statutului PCR, care interzicea situaţiile în care o aceeaşi persoană îndeplineşte funcţii permanente de partid la nivel central şi funcţii de conducere în aparatul de stat[137].

Concentrarea puterii în mâna lui Ceauşescu prin cumulul funcţiei de secretar general al CC al PCR cu aceea de preşedinte al Consiliului de Stat a constituit principala dispoziţie a plenarei, chiar dacă ea avea echivalenţe şi la niveluri inferioare. Ceauşescu îi lua astfel locul la preşedinţia Consiliului de Stat lui Chivu Stoica[138], a cărui poziţie a început să fie tot mai fragilă în 1967. Din guvern a mai fost eliminat şi Gheorghe Apostol – pe 8 decembrie

1967 el a preluat funcţia de preşedinte al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (UGSR), iar pe 9 decembrie a părăsit-o şi pe aceea de prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri[139].

Circumstanţele în care Apostol a fost eliminat din guvern au fost descrise în mod pitoresc de Ion Mihai Pacepa:

Microfoanele care-l supravegheau au arătat că Apostol era marxist-leninist devotat, dar că nu avea nici un fel de consideraţie faţă de Ceauşescu. Aceleaşi microfoane au revelat că soţia lui Apostol, o tânără actriţă, organiza frecvent petreceri cu colegii ei, la care Apostol participa foarte rar. Câteva luni mai târziu, Ceauşescu a dictat noului său ministru de Interne o scrisoare „anonimă", trimisă ca din partea unui prieten intim al lui Apostol, în care Apostol era descris ca un burghez al cărui comportament este incompatibil cu poziţia sa de număr doi în partid. Ceauşescu a ordonat ca scrisoarea să fie scrisă de mână, pusă într-un plic împreună cu câteva fotografii clandestine de la aceste petreceri şi „expediată" prim-secretarului al PMR – Ceauşescu[140]. La 10 decembrie 1967, în timpul unei pauze la Conferinţa Naţională a Partidului[141], Ceauşescu i-a pus în faţă lui Apostol scrisoarea „anonimă" şi i-a cerut să demisioneze din Biroul Politic[142]. Apostol a refuzat. Ceauşescu a convocat imediat o şedinţă urgentă a Biroului Politic, care, derutat de agresivitatea lui Ceauşescu şi de neobişnuita „dovadă", a fost de acord să-l îndepărteze temporar pe Apostol şi să-l numească preşedinte al Uniunii Generale a Sindicatelor[143].

Poate că evenimentele s-au desfăşurat puţin mai altfel decât le-a descris Pacepa (mai multe erori în detaliile situaţiei ne fac să ne gândim la acest lucru), dar nu încape îndoială că Ceauşescu era pentru îndepărtarea lui Apostol şi în mod sigur problema pornea de la un subtext ce ţinea de moravuri – un an şi jumătate mai târziu, când Apostol a fost eliberat şi din funcţia de preşedinte al UGSR, motivul invocat a fost tocmai încălcarea moralei comuniste.

Cu ocazia Conferinţei Naţionale a PCR au mai fost operate şi alte modificări în componenţa Consiliului de Miniştri. Printre alţii, cu această ocazie a fost promovat în guvern Manea Mănescu, unul dintre cei mai fideli colaboratori ai lui Ceauşescu. Ales în decembrie 1967 numai ca preşedinte al Consiliului Economic de pe lângă Consiliul de Miniştri, Mănescu s-a căţărat până la vârf în anii următori, astfel încât în 1969 a devenit

vicepreşedinte, iar în 1974 preşedinte al Consiliului de Miniştri. Consiliul Economic era o nouă creaţie juridică din cadrul Consiliului de Miniştri, dar domeniul de competenţe pe care urma să le aibă nici măcar n-a fost stabilit în timpul plenarei, ceea ce ar putea sugera că era vorba de un organ anume creat ca să facă posibilă avansarea următorului contingent de activişti. Mănescu nu era de altfel singurul om al lui Ceauşescu introdus cu această ocazie în organele de conducere, dar în mod sigur era cel mai valoros. El a fost alături de conducător până la capăt – pe 22 decembrie 1989 a urcat împreună cu secretarul general la bordul elicopterului care i-a luat de pe acoperişul clădirii CC.

Avansarea lui Mănescu şi a colegilor lui n-a trecut neobservată de analiştii Ambasadei RPP:

Schimbările politico-administrative şi mişcările de personal aprobate de trei plenare în ultimele două luni sunt evaluate în CD [*corps diplomatique* – corpul diplomatic] ca: a) consolidarea poziţiei adepţilor liniei dure în interior [...]; d) începutul procesului de eliminare pe faţă din conducere a colaboratorilor apropiaţi ai lui Dej, ale căror autoritate şi ambiţie ar fi constituit o ameninţare pentru Ceauşescu şi linia lui politică, pentru că unii dintre ei (Bodnăraş, Stoica) sunt chipurile adepţii unei tactici mai puţin provocatoare în politica externă şi în mişcarea [muncitorească]; e) înseamnă că în componenţa trunchiului actual al puterii (C.[eauşescu], Maurer, Niculescu-Mizil, Verdeţ şi Răutu) nu există încă un echilibru perfect. Considerăm drept certă continuarea procesului de consolidare a poziţiei de excepţie pe care o ocupă C.[eauşescu], aceasta având loc printre altele prin cooptări periodice în cadrul prezidiului permanent al CC. Ultimele numiri în prezidiu poartă marca unui compromis. Doi din cei patru numiţi sunt activişti din echipa lui Dej care, la fel ca Maurer şi Răutu, rămăseseră în umbră după al IX-lea Congres. Mulţi consideră că prezidiul permanent va fi în continuare întărit cu oamenii lui C.[eauşescu]. În orice caz [prezidiul] nu va rămâne în forma lui actuală la viitorul Congres[144].

Schimbările de cadre – chiar şi cele mai importante pentru linia partidului, deci şi pentru politica statului – n-au fost singurele operate cu ocazia Conferinţei. În primul rând, la toate nivelurile a fost introdus principiul legării funcţiilor de partid de cele de stat, ceea ce era o încălcare evidentă a principiilor elaborate la Congresul al IX-lea al PCR, *nota bene*,

principii care au constituit pretextul revocării lui Alexandru Drăghici din funcţia de ministru al Afacerilor Interne.

La cel mai înalt nivel al conducerii au fost introduse şi câteva schimbări fundamentale. A fost creată Comisia Ideologică a CC, al cărei rol era „să asigure orientarea unitară a întregii activităţi ideologice, politico-educative şi culturale” şi să fie „o instanţă superioară faţă de Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă, deja existent”[145]. Concomitent au fost lărgite competenţele guvernului pe probleme economice, secţiile economice ale CC trecând sub autoritatea Consiliului de Miniştri[146]. Problema controlului de partid asupra activităţilor de tineret a fost soluţionată prin atribuirea funcţiei de ministru al Tineretului persoanei care ocupa funcţia de prim-secretar al CC al UTC[147].

La un nivel mai jos, în administraţie, regiunile de până acum au fost înlocuite de unităţile teritoriale numite tradiţional *judeţe*, în care prim-secretarul comitetului judeţean de partid îndeplinea automat şi funcţia de preşedinte al consiliului judeţean, adică de şef al autorităţii locale. Crescând numărul unităţilor administrativ-teritoriale, adică al noilor judeţe, s-au produs şi schimbări de cadre la acest nivel. Persoanele cele mai devotate lui Ceauşescu au obţinut numiri în CC sau în alte organe centrale, cele nepericuloase (din punctul de vedere al secretarului general) au fost lăsate în funcţiile pe care le îndeplineau înainte (evident, în cadrul noii împărţiri administrativ-teritoriale), în schimb activiştii care rămăseseră credincioşi vechiului sistem de pe vremea lui Dej au fost eliminaţi, iar în locul lor, în noile structuri, au fost avansaţi oamenii de încredere ai lui Ceauşescu sau ai colaboratorilor săi apropiaţi. În acest fel, „baronii” au fost văduviţi de susţinătorii lor de la nivel local din teritoriu, ceea ce numai câteva luni mai târziu se va dovedi un lucru de maximă importanţă.

În plus, în noile judeţe au fost înfiinţate „comisii economice care, pe teritoriul de care răspund, coordonează întreaga activitate economică şi controlează atât întreprinderile şi instituţiile de interes local, cât şi pe cele de interes naţional”[148]. Aceste comisii au fost create pe lângă comitetele judeţene de partid, dar la nivel central instituţia echivalentă trebuia să fie Consiliul Economic, al cărui preşedinte a fost numit Manea Mănescu.

Efectuarea acestor schimbări administrative la nivel local a fost prezentată astfel de Ambasada RPP:

Actuala reorganizare administrativă, care se va încheia pe 1 aprilie

1968, creează multă confuzie şi chiar haos. Aproape toate ministerele şi aparatul de partid trebuie să se adapteze. Ceea ce provoacă desfiinţarea unor instituţii, reducerea personalului din administraţie şi din aparatul de partid cu peste zece puncte procentuale. De aici – nemulţumiri în anumite cercuri şi şomaj. Cu această ocazie Ceauşescu îşi plasează peste tot oamenii lui. Din acest punct de vedere, în provincie se fac multe schimbări. Totul spre consolidarea lui C.[eauşescu] şi eliminarea celor care nu erau de acord cu politica lui, respectiv pentru prevenirea încercărilor pe care le-au făcut deja după moartea lui Dej unii ca Maurer şi Stoica de a-şi plasa oamenii în administraţie. Aşa trebuie înţeleasă, spre exemplu, lichidarea dualismului dintre aparatul de partid şi cel administrativ[149].

În raportul Ambasadei RPP se făcea un bilanţ general foarte pertinent al schimbărilor din structura administrativ-teritorială a ţării:

Trebuie confirmate următoarele: „1) Concomitent cu distanţarea RSR faţă de celelalte ţări socialiste europene în domeniul politicii externe, se intensifică procesul de diversificare a structurilor de partid şi de stat din România. 2) Acest proces se va adânci din ce în ce mai mult pe măsură ce vor fi realizate hotărârile prezentate aici. 3) Aceste hotărâri duc la contopirea autorităţilor de partid cu cele de stat, la etatizarea activităţii Partidului, la concentrarea unui maximum de putere în mâna conducerii supreme *de partid şi de stat* [sublinierea aparţine autorului acestui raport]. 4) În formula centralism democratic creşte ponderea noţiunii de «centralism» şi scade importanţa noţiunii de «democratic»”[150].

Schimbările survenite ca urmare a adoptării la Conferinţa Naţională a hotărârilor plenarei erau sinonime aşadar cu consolidarea poziţiei lui Ceauşescu în conducere şi în acelaşi timp consolidarea conducerii de stat şi de partid în stat. Renunţarea la principiul separaţiei funcţiilor de partid faţă de cele de stat însemna, în mod paradoxal, şi creşterea autorităţii guvernului în detrimentul partidului. Acest proces urma să se adâncească şi mai mult în continuare, dar tocmai la Conferinţa Naţională din decembrie 1967 au apărut primele semne de manifestare a urmărilor sale. Înlocuirea vechii împărţiri administrativ-teritoriale a ţării cu cea nouă a servit nu numai la întărirea aparatului de partid şi de stat (cu alte cuvinte, în momentul respectiv, inclusiv la întărirea poziţiei lui Ceauşescu, care îşi

sporea influenţa asupra factorilor de decizie din cadrul conducerii), ci şi la eliminarea persoanelor în care Ceauşescu nu avea deplină încredere. În cadrul conducerii ca atare rivalitatea nu fusese încă rezolvată definitiv, pentru că această Conferinţă fusese convocată pe vechea împărţire administrativă a ţării, aşa încât printre participanţii la lucrările ei existau un mare număr de susţinători ai „baronilor”. De aceea Ceauşescu încă nu putea trece în mod deschis la eliminarea principalilor săi rivali, deşi era clar că în curând se va ajunge la ciocnirea frontală. Ca ţintă a fost ales Alexandru Drăghici, cel mai important dintre adversarii lui Ceauşescu, omul care mulţi ani, cât fusese ministrul Afacerilor Interne şi şeful Securităţii, reuşise fără îndoială să strângă un bogat *dossier* cu care să-l incrimineze pe secretarul general.

În vara anului 1967 Ceauşescu îl mai lovise o dată pe Drăghici. În perioada când acesta se afla în concediu în străinătate, secretarul general a convocat o plenară a CC[151]. Plenara, care a avut loc pe 26-27 iunie, a emis Decretul nr. 710/1967 în virtutea căruia era operată o reformă de mare anvergură a serviciilor speciale şi a organelor de Securitate. Decretul a fost publicat în buletinul guvernului la aproape o lună după ce fusese emis şi de aceea oficial el poartă data de 22 iulie 1967152. Conform prevederilor acestui decret, DSS trecea sub controlul nou-creatului Consiliu al Securităţii Statului (CSS), care răspundea în faţa partidului şi a guvernului. CSS a rămas în subordinea MAI, dar directorul lui cu rang de ministru era în acelaşi timp primul secretar de stat la Afacerile Interne[153]. Această împărţire destul de neclară a competenţelor însemna de fapt sporirea puterii serviciilor în raport cu ministerul. În fruntea CSS a fost numit Ion Stănescu, un om de încredere al lui Ceauşescu. Mai târziu, în ultimii ani, lui i-au fost încredinţate diferite misiuni de răspundere, printre care şi elaborarea unui sistem de extorcare a unor sume nelegale de la persoanele care voiau să emigreze din România[154].

Înfiinţarea CSS, care a şi preluat controlul asupra Securităţii, avea ca scop întărirea controlului de partid (cu alte cuvinte, în momentul respectiv, este vorba în primul rând de controlul personal al lui Ceauşescu) asupra activităţilor desfăşurate de serviciile speciale. De altfel, Ceauşescu nici nu ascundea scopul său personal în toate aceste schimbări. Într-o cuvântare rostită pe 18 iulie 1967 în faţa organelor de conducere ale MAI, el arăta că principalele greşeli ale formulelor anterioare erau legate de faptul că ministrului Afacerilor Interne i-a fost atribuită prea multă autoritate (era

vorba despre Drăghici, nu despre Onescu) şi că unii membri de partid fuseseră arestaţi fără încunoştinţarea şi acordul organelor de partid, ceea ce constituia, de asemenea, un atac la adresa lui Drăghici[155].

În toamna aceluiaşi an 1967, după instituirea unor noi reglementări juridice, au început pregătirile decisive pentru eliminarea lui Drăghici şi epurarea consecutivă acesteia în aparatul Securităţii. După cum menţionează Grigore Răduică:

La începutul toamnei 1967 Patilineţ mi-a spus că înainte de a trece la aceste dezvăluiri [divulgarea afacerii Pătrăşcanu], după părerea lui Ceauşescu, ar trebui ca noi să mai facem câţiva paşi înainte, ca să putem stăpâni mai bine Securitatea[156].

Pe 13 septembrie 1967 Consiliul de Miniştri a emis Decizia nr. 2306 de reorganizare a DSS. Principala schimbare consta în faptul că Direcţiile de până acum care purtau numerele I (de informaţii interne) şi II (contrainformaţii economice) au fost reunite în Direcţia Generală de Informaţii Interne, iar Direcţiile III (contrainformaţii) şi IV (contrainformaţii militare) au fost comasate în Direcţia Generală de Contraspionaj; în schimb, Direcţiile V (de tehnică operativă) şi VI (de control al corespondenţei) au fost şi ele reunite în cadrul Direcţiei Generale Tehnico-Operative. Pe lângă acestea, denumirea spionajului extern a fost schimbată în Departamentul de Informaţii Externe (DIE) şi au mai fost create o serie de (peste zece) secţii mai mici, mai strict specializate, ca „D” (dezinformare) sau „C” (transport de documente secrete)157. Aceste reforme atât de fundamentale aveau ca scop nu numai eliminarea definitivă a lui Drăghici şi a acoliţilor lui din rândurile Securităţii, respectiv întărirea controlului asupra acestui resort din partea lui Ceauşescu, ci în primul rând, după cum se pare, ele trebuiau să permită schimbarea metodelor de acţiune ale acestor servicii.

În octombrie 1967 au avut loc o serie de întâlniri cu cadrele de la nivel local. În cursul acestora, lucrătorii au fost puşi la curent cu noile reglementări şi au luat cunoştinţă de noile principii pe care se bazează activitatea lor[158]. Eliminarea fostelor cadre reprezenta deja un ţel secundar, pentru că în 1967 poziţia lui Ceauşescu devenise atât de solidă, încât nu mai era obligat să introducă reforme atât de fundamentale doar cu scopul de a-i elimina pe fruntaşii activiştilor din perioada lui Dej, care şi aşa contau din ce în ce mai puţin. Schimbările în structura Securităţii constituia

însă pentru aceştia ultimul avertisment şi deci un semnal evident că în curând cariera lor politică va lua sfârşit. Probabil în a doua jumătate a anului 1967 ei şi-au dat seama că în cel mai bun caz pot conta doar pe nişte funcţii comode, dar fără nici o influenţă asupra politicii curente.

La începutul anului 1968 a fost făcută publică existenţa comisiei pentru reabilitarea lui Pătrăşcanu. La început s-a vorbit despre reabilitare şi despre epurările legate de acest proces sub formă de zvonuri, ale căror surse erau probabil persoanele audiate în cadrul anchetei. Atacul decisiv a fost pregătit pentru plenara din 22-25 aprilie 1968. Cu câteva zile mai devreme, pe 18 aprilie, la şedinţa Prezidiului Permanent al CC al PCR, Ceauşescu a pus problema abuzurilor de putere săvârşite de organele MAI în perioada lui Dej, dar atunci nu l-a atacat personal pe Drăghici, ci doar a atras atenţia asupra incorectitudinii modului de lucru al organelor de Securitate şi asupra unor decizii politice eronate. La momentul respectiv, Ceauşescu îi atribuia lui Dej principala vină în problema lui Pătrăşcanu[159]. Numai că Nicolae Ceauşescu nu cunoştea încă versiunea definitivă a raportului comisiei, aceasta nefiindu-i prezentată decât pe 20 aprilie[160].

Atacul frontal a fost declanşat de secretarul general la plenară. Comisia de anchetă a prezentat materialele în faţa Comitetului Executiv şi a Prezidiului. În timpul audierilor, Drăghici a aruncat toată responsabilitatea pe organele de urmărire şi pe aparatul MAI. Când a fost pus în situaţia de a da lămuriri în cadrul Comitetului Executiv, el a declarat că Pătrăşcanu a fost condamnat pe drept. Materialele prezentate de comisie au fost însă apreciate ca fiind obiective atât de Comitetul Executiv, cât şi de Prezidiu.

Potrivit analiştilor de la Ambasada RPP, în cadrul conducerii părerile erau împărţite în ceea ce priveşte modalitatea de rezolvare a problemei reabilitării lui Pătrăşcanu. Unii considerau că nu trebuie făcută prea multă gălăgie. În cele din urmă însă a avut câştig de cauză opinia lui Maurer, sprijinită şi de Ceauşescu, şi anume că raportul comisiei trebuie să facă obiectul unei discuţii în cadrul plenarei, deoarece altfel, pe viitor, „masele" vor putea reproşa partidului că a ascuns unele fapte. Maurer a adus ca argumente anumite evenimente din Cehoslovacia. El a mai insistat şi asupra faptului că în acest fel se întăreşte prestigiul României pe arena internaţională, o Românie care s-a angajat pe calea legalităţii, a respectului faţă de lege.

La plenară, discuţia s-a purtat pe baza faptelor prezentate de comisie. Maurer a fost primul care a luat cuvântul, făcând o critică aspră activităţii

lui Drăghici, activitate care a fost evaluată negativ de toţi membrii CC. Drăghici a fost considerat răspunzător pentru încălcarea legalităţii şi vinovat de crimă. El şi-a dat seama ce-l aşteaptă. Apărându-se, a făcut apel la necesitatea unităţii mişcării comuniste şi a alianţei cu URSS. Dar n-a găsit sprijin în CC, iar plenara l-a eliberat din orice funcţii de partid161.

Amănunte interesante prezintă şi Pavel Câmpeanu. Raportul comisiei le-a fost transmis membrilor Prezidiului abia pe 23 aprilie, deci chiar în ziua când problema urma să fie discutată în cadrul plenarei. Aceştia au putut citi raportul în cabinetul secretarului general. Potrivit lui Câmpeanu, foştii membri ai Biroului Politic au răsuflat uşuraţi după ce l-au citit, pentru că el nu-i acuza practic decât pe Dej, care era mort, şi pe Drăghici, care oricum nu se bucura de prea multă simpatie. S-ar părea chiar că unii dintre ei ar fi spus atunci că Drăghici este pur şi simplu „un prost”162.

Plenara a decis pedepsirea lui Drăghici. În hotărâre se arată că „o răspundere însemnată pentru hotărârea luată de a se trece la judecarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, fără să se fi asigurat de temeinicia învinurilor aduse de organele de anchetă, revine membrilor de atunci ai Biroului Politic”163 – dar nu Biroului Politic în sine, ca structură, de aceea n-a fost stabilită o responsabilitate colectivă, ceea ce le-a permis activiştilor să se disculpe în mod individual. Drăghici a fost însă înlăturat din toate funcţiile de partid şi de stat şi de atunci n-a mai jucat nici un rol în viaţa politică a ţării.

Eliminarea lui Drăghici şi condamnarea epocii lui Dej au atras schimbări serioase în linia politică generală. Reabilitarea lui Pătrăşcanu şi a lui Foriş reprezenta în acelaşi timp reabilitarea anumitor atitudini politice. Pătrăşcanu era considerat naţionalist şi adept al liniei liberale. Alături de Tito şi de Dimitrov, el era şi un susţinător al creării federaţiei balcanice. Cu Foriş, problema era mai complicată. Plenara a recunoscut că el a comis greşeli grave şi de aceea reabilitarea lui a fost doar parţială. Potrivit analiştilor de la Ambasada RPP, reabilitarea se referea doar la acea parte a activităţii lui în care s-a împotrivit unor hotărâri ale Internaţionalei Comuniste. Dar nici nu putea fi vorba de reabilitare în legătură cu acordul lui Foriş faţă de teza Internaţionalei că România este un stat multinaţional164.

În timpul plenarei au fost cooptaţi la conducere doi activişti care mai târziu vor deveni persoane foarte importante în stat: Virgil Trofin şi Ion Iliescu. Dar spre sfârşitul epocii lui Ceauşescu amândoi vor intra în dezacord cu acesta: Trofin va fi eliminat din CC în 1981, iar în ceea ce-l priveşte pe

Iliescu, din punct de vedere politic, el va fi coresponsabil pentru moartea dictatorului român în 1989.

Împotriva eliminării şi a trecerii pe linie moartă a „baronilor” a încercat să protesteze Gheorghe Apostol. La câteva zile după plenară, pe 30 aprilie 1968, el a scris un articol intitulat „Încotro ne îndreptăm”. În acest articol el critica aspru eliminarea lui Drăghici, care, după părerea lui, era „cel mai nevinovat deoarece nu făcea altceva decât să aplice linia partidului şi unde-i linie nu-i de joacă”[165]. Restul articolului, scris într-un stil foarte emoţional, se menţine pe acelaşi ton. Dar acest articol n-a apărut niciodată, iar după 1989 a fost găsit în arhivele armatei, unde a nimerit probabil odată cu Arhivele Comitetului Executiv al CC al PCR[166]. Aşa încât Apostol n-a realizat nimic nici pe această cale.

Schimbările la nivelul conducerii, condamnarea hotărâtă a epocii precedente, precum şi reformele anterioare efectuate în cadrul organelor de Securitate, toate acestea au întărit poziţia lui Ceauşescu, dându-i posibilitatea de a juca un anumit rol în conflictul politic internaţional care a izbucnit în 1968 pe fondul evenimentelor din Cehoslovacia.

Evoluţia crizei cehoslovace

În prima jumătate a anului 1968 a început să se schimbe rapid situaţia în întregul bloc sovietic. Cele mai mari schimbări s-au petrecut în Cehoslovacia, începând din luna ianuarie, când prim-secretar a devenit Alexander Dubček. El a demarat un proces de liberalizare accelerată, numit mai târziu „primăvara de la Praga”. Politica promovată de el a scăpat de sub controlul Partidului Comunist. Era o întorsătură bruscă în politica unei ţări care până nu demult se baza pe ideologia stalinistă, o ţară în care reformele lui Hruşciov fuseseră practic boicotate, iar această întorsătură a provocat reacţii adverse în Uniunea Sovietică, dar s-a bucurat de o atitudine binevoitoare din partea ţărilor occidentale.

Apariţia echipei reformatoare la Praga a modificat fundamental situaţia din blocul sovietic. Ceauşescu şi-a dat repede seama că Dubček poate fi potenţialul său partener în jocul obţinerii unei independenţe sporite faţă de Moscova. Această opţiune s-a dovedit fericită pentru că, datorită reformatorilor cehoslovaci, dictatorul român a ajuns pe culmile gloriei sale şi a început să fie privit – atât în ţară, cât şi peste hotare – ca un despot luminat, ca o reală soluţie alternativă la modelul sovietic de comunism.

Cu toate acestea, în ciuda sprijinului verbal, Ceauşescu nu dorea de fapt să transfere reformele cehoslovace pe pământ românesc (ceea ce l-ar fi

putut costa pierderea puterii), deoarece îşi dădea probabil perfect seama că din cauza nivelului intelectual foarte scăzut, atât al membrilor conducerii, cât şi al majorităţii membrilor de partid, PCR nu ar fi în stare să înfăptuiască o liberalizare atât de fundamentală. Aceste reforme, concepute la o scară foarte largă, s-ar fi lovit mai mult ca sigur de rezistenţa pasivă a aparatului de partid – şi tocmai de aceea Ceauşescu şi-a putut permite să-l sprijine din toate puterile pe Dubček, fără nici cea mai mică umbră de teamă că România ar putea repeta aceeaşi experienţă.

Asupra acestui aspect al situaţiei interne atrăgeau atenţia şi analiştii de la Ambasada RPP, care considerau că progresul liberalizării nu poate fi decât rezultatul acţiunilor întreprinse la nivelul cel mai înalt al conducerii:

Merită de asemenea subliniat faptul că presiunea exercitată asupra conducerii în direcţia democratizării vieţii interne nu a jucat un rol decisiv. În România n-a apărut până acum o forţă cât de cât serioasă şi organizată sau chiar stihinică în măsură să ceară schimbări de factura celor care au fost operate în celelalte ţări socialiste după Congresul al XX-lea al PCUS[167].

Singura categorie socială care cerea câte ceva erau studenţii. După cum informa Ambasada RPP, în mai 1968: „fapt e că la universităţile din Cluj şi Bucureşti studenţii au cerut libertatea de a dialoga cu autorităţile la fel ca în Cehoslovacia şi în Polonia”[168]. Dar aceste iniţiative n-au căpătat totuşi dimensiuni prea mari, iar în momentul când acest lucru s-a întâmplat, adică o jumătate de an mai târziu, fără nici cea mai mică ezitare, Ceauşescu a înăbuşit în faşă orice scânteie de revoltă. În majoritate, intelectualitatea era de partea conducerii partidului sau se mulţumea cu liberalizarea sistemului atât cât fusese pusă în practică până în momentul respectiv (eliberarea din închisori, posibilitatea de a activa pe tărâm cultural). Eventualii nesupuşi puteau fi în orice moment compromişi prin darea în vileag a unor fapte incomode, ca, de exemplu, colaborarea în perioada interbelică cu Garda de Fier sau comportamentul lor în închisoare.

Dar, cu toate că n-a apărut nici o mişcare organizată în favoarea liberalizării, aparatul de partid cerea informaţii detaliate în legătură cu evenimentele internaţionale şi mai ales în legătură cu situaţia din Cehoslovacia. Ambasada RPP îşi informa centrala de la Varşovia în mai 1968:

Evoluţia situaţiei din Cehoslovacia şi evenimentele care s-au petrecut în martie în Polonia au determinat activul de partid din România să ceară informaţii politice mai detaliate. [...] Unii activişti le explică tinerilor (spre exemplu, [Ion] Iliescu [...]) că evenimentele din Polonia sunt consecinţa nerezolvării la timp a problemelor interne, ceea ce constituie o confirmare în plus a justeţei politicii PCR, care aduce toate problemele importante din viaţa statului şi le supune dezbaterii publice generale. [...]

Înviorarea vieţii politice în rândul marii mase a membrilor de partid este provocată şi de atitudinea diferită a României în rândul ţărilor din lagărul socialist şi al mişcării comuniste în general [...]. În ultima vreme s-a schimbat tonul presei româneşti, care a devenit deosebit de critică, mai ales în ceea ce priveşte clarificarea relaţiilor cetăţeanului cu instituţiile de stat şi situaţia de pe piaţa internă. Critica este îndreptată aproape exclusiv în direcţia ministerelor şi a instituţiilor de stat şi nu vizează comitetele de partid decât într-o măsură nesemnificativă169.

Critica internă de partid se limita aşadar la a cere informaţii şi soluţii în legătură cu cele mai arzătoare probleme ale vieţii cotidiene, dar nu intra în sfera ideologiei. Asigurat în acest fel, Ceauşescu putea să-l sprijine activ pe Dubček şi să încerce să creeze în sânul blocului sovietic o tabără a „ţărilor disidente”. Principiile politicii externe a României în această perioadă se bazau pe teza independenţei faţă de URSS şi pe promovarea unui „drum specific spre socialism” pentru fiecare ţară comunistă în parte. După cum se pare, Ceauşescu şi-a dat repede seama că cehoslovacii vor să meargă mai departe decât românii cu reformele şi că vor formula revendicări şi mai importante decât ei.

În decembrie 1967 Ceauşescu a efectuat o vizită în URSS, iar la începutul lunii ianuarie 1968 a sosit la Bucureşti o delegaţie sovietică, avându-l în frunte pe adjunctul ministrului Afacerilor Externe, cu scopul de a elabora un nou tratat de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc. În 1968 se încheia perioada de valabilitate a acestui tip de tratate între ţările comuniste şi în întregul bloc răsăritean se desfăşura procesul de înnoire a acestora. Potrivit Ambasadei RPP la Moscova, delegaţii URSS le-au prezentat românilor un proiect standard al acestui tip de tratate, elaborat după modelul celor încheiate deja cu Ungaria şi Bulgaria170. Însă românii au formulat multe rezerve171, iar până la urmă nu s-a ajuns la o versiune comună. „Fiecare dintre cele două părţi o să-şi informeze conducerea în

legătură cu desfăşurarea lucrărilor, iar data unei viitoare întâlniri va fi stabilită ulterior” – transmitea Ambasada RPP la Moscova[172].

Între 26 februarie şi 5 martie 1968 a avut loc la Budapesta conferinţa internaţională a partidelor comuniste şi muncitoreşti, la lucrările căreia n-a luat parte nici o delegaţie din China[173]. Încă înainte de începerea lucrărilor, partea română a formulat câteva cerinţe:

În convorbirile pe tema conferinţei de la Budapesta, gazdele [noastre] declară că, în ciuda unor rezerve, vor participa. Faţă de elementele relevate anterior, ca: necondamnarea, neamestecul, pregătirea atentă, ei au mai adăugat câteva cerinţe. Invitarea tuturor partidelor marxist-leniniste, chiar dacă în aceeaşi ţară există mai multe (Israel, America Latină). Renunţarea la ambele documente ale Moscovei ca bază a dezbaterilor[174].

În ciuda tuturor rezervelor, o delegaţie română, având-ul în frunte pe Paul Niculescu-Mizil, a apărut la Budapesta. Între timp, conducerea română se străduia să afle care este atitudinea cehoslovacilor faţă de conferinţă. Dar rezultatele au fost nesatisfăcătoare, pentru că s-a dovedit că Praga urma să adopte o atitudine de compromis[175].

Pe 14 februarie a avut loc o Plenară a CC al PCR în cadrul căreia s-a discutat poziţia României la apropiata conferinţă de la Budapesta. În cursul lucrărilor au apărut divergenţe; în primul rând, Constantin Pârvulescu opta pentru internaţionalism şi apăra poziţia Uniunii Sovietice[176]. Dar plenara a votat totuşi propunerile lui Ceauşescu.

La conferinţa de la Budapesta au fost criticate anumite partide comuniste, între care Partidul Comunist Chinez, care nu era prezent. După cuvântarea lui Paul Niculescu-Mizil, de vorbe aspre a avut parte şi delegaţia română. Un atac deschis împotriva românilor a iniţiat liderul comuniştilor sirieni, Khalid Bakdash[177]. După consultaţii îndelungate cu centrala (pe 29 februarie 1968 a avut loc o şedinţă a Comitetului Executiv al PCR dedicată acestei probleme), delegaţia română a părăsit lucrările conferinţei şi s-a întors în ţară[178].

Într-un raport special, Ambasada RPP informa:

Vestea despre decizia României de a părăsi întâlnirea de la Budapesta a provocat surprindere printre membrii corpului diplomatic. Reprezentanţii ţărilor socialiste au fost surprinşi de maniera dramatică în care le erau

comunicate postulatele României (la ora unu noaptea ei au fost convocaţi la Ceauşescu). [...] Anunţul deciziei CC al PCR de a-şi rechema delegaţia de la Budapesta a fost primit de diplomaţii ţărilor socialiste cu un sentiment de dezaprobare. Opinii dintre cele mai diferite (mergând de la justificarea postulatelor româneşti şi până la critica modului în care s-a comportat delegaţia română) au fost exprimate de reprezentanţii politici ai ambasadelor R.S. Cehoslovace şi Iugoslaviei. [...] Diplomaţii din ţările capitaliste au fost miraţi de faptul că românii s-au retras de la Budapesta. Ei credeau că românii vor polemiza dur, însă vor rămâne până la sfârşitul întâlnirii, pentru ca la sfârşit să declare *votum separatum*179.

La puţin timp după încheierea conferinţei de la Budapesta, pe 6 martie 1968, a început [la Sofia] întâlnirea şefilor statelor participante la Tratatul de la Varşovia. Întâlnirea a fost convocată la iniţiativa unui grup de ţări din care făcea parte şi România180. Bucureştiul voia ca ţările membre să analizeze cu această ocazie propunerea românească referitoare la tratatul de neproliferare a armelor atomice. Întâlnirea nu s-a încheiat însă cu succes, unul dintre cele două *communiqués* elaborate în cursul lucrărilor nefiind semnat de români, întrucât acesta nu reflecta întru totul poziţia lor181.

După întâlnirea de la Sofia, România a început să se îndepărteze repede din punct de vedere politic de celelalte ţări din blocul sovietic. Exerciţiile militare comune sovieto-bulgaro-române anunţate pentru 26 martie au fost contramandate în ultima clipă de Comandamentul Tratatului de la Varşovia182. La întâlnirea şefilor de stat ai ţărilor din blocul sovietic, care a avut loc la Dresda pe 23 martie 1968, nu a fost invitată şi o delegaţie română183. Unii cercetători, printre care şi Mihai Retegan, consideră că românii n-au fost invitaţi la Dresda ca pedeapsă pentru atitudinea necorespunzătoare de la Budapesta şi Sofia184. Pare totuşi îndoielnic ca aceasta să fi fost într-adevăr intenţia sovieticilor, pentru că, dacă ar fi fost aşa, probabil că România ar fi participat în continuare la iniţiativele Tratatului de la Varşovia, pe când consfătuirea de la Dresda a reprezentat începutul izolării explicite a Bucureştiului faţă de celelalte ţări din tabăra comunistă. Desfăşurarea lucrărilor n-a fost dată publicităţii, dar din notele lui Władysław Gomułka rezultă că s-au discutat probleme privind colaborarea economică şi situaţia internă a Cehoslovaciei185.

Izolarea României începută atunci era, se pare, tocmai ceea ce voia Bucureştiul. Ambasada RPP îşi informa centrala de la Varşovia despre

nivelul contactelor diplomatice ale ţărilor comuniste cu autorităţile şi populaţia din România:

Contactele funcţionarilor de la ambasadele ţărilor străine cu cetăţenii români, în măsura în care au loc din când în când, sunt controlate de autorităţi. În general, în afara celor oficiale, orice alte contacte nu sunt văzute cu ochi buni şi practic nici nu există. Cu puţine excepţii, contactele oficiale au loc prin intermediul protocolului diplomatic, iar alături de reprezentantul României şi cel al celuilalt stat mai există întotdeauna şi o a treia persoană, o secretară sau un traducător, chiar dacă nu este nevoie de traducător. O asemenea situaţie face imposibilă orice discuţie sinceră.

Informaţiile acordate diplomaţilor de activiştii şi funcţionarii români nu diferă, de cele mai multe ori, cu nimic de materialele publicate în presă, dacă problema care constituie tema discuţiei nu priveşte relaţiile bilaterale. Partenerii români oficiali de dialog, care sunt rugaţi să dea o anumită informaţie în legătură cu probleme importante referitoare la relaţiile României cu un stat terţ, evită răspunsul, folosind scuza că nu dispun de informaţii, şi nu de puţine ori recurg chiar făţiş la dezinformare. [...] În RSR, printre problemele care merită să fie puse în discuţie se numără practica controlului vizual (care are mai degrabă un caracter simbolic) al bagajelor diplomaţilor care vin sau părăsesc ţara definitiv. Acest control nu-i include însă şi pe ambasadori[186].

Concomitent cu rapida izolare în cadrul blocului sovietic, România a început să promoveze o politică tot mai deschisă faţă de statele occidentale. Pe 24 ianuarie 1968 Ion Gheorghe Maurer a fost primit neoficial de papa Paul al VI-lea[187]. Invitaţia venise, după spusele lui Maurer, din partea papei[188]. Tema convorbirilor a constituit-o situaţia bisericilor romano-catolice şi a celor greco-catolice din România[189]. Vizita premierului român la Vatican nu a fost un eveniment esenţial, dar a făcut o impresie pozitivă printre politicienii occidentali şi mai ales printre cei italieni, cu care românii întreţineau relaţii bune deja de câţiva ani[190].

Între 31 martie şi 5 aprilie Maurer a efectuat o vizită în Finlanda, unde, printre altele, a depus şi o coroană de flori la mormântul lui Carl Gustaf Mannerheim[191]. Acest eveniment a stârnit reacţia Ambasadei URSS, care a trimis o scrisoare de protest MAE din România – însă ministerul nu a dat nici un răspuns notei respective[192]. Depunerea unei coroane de flori nu

fusese pentru Maurer decât un gest simbolic, dar care, la fel ca şi vizita la Vatican, a făcut o impresie bună în Occident.

Între 14 şi 18 mai a efectuat o vizită oficială la Bucureşti preşedintele Franţei, Charles de Gaulle[193]. Această vizită a reprezentat un succes enorm al diplomaţiei româneşti şi încununarea procesului de apropiere faţă de Franţa, început cu câţiva ani mai înainte. În mod firesc, în bilanţul vizitei lui de Gaulle, analiştii de la Ambasada RPP atrăgeau atenţia asupra faptului că ea comportă două aspecte. În primul rând, era vorba de locul pe care îl ocupă România în concepţiile europene ale lui de Gaulle, concepţii pe care preşedintele francez le-a schiţat în toastul rostit pe data de 14 mai. El a definit rolul Uniunii Sovietice ca fiind acela de „pilon fundamental al Europei", atrăgând în acelaşi timp atenţia asupra necesităţii de a respecta relaţiile de vecinătate, pe cele derivate din alianţe politice şi din uniuni economice. În convorbirile politice cu Ceauşescu, de Gaulle a evitat accentele care ar fi putut duce la tensiuni în relaţiile cu Uniunea Sovietică. În acelaşi timp însă, deşi a făcut-o într-un mod foarte echilibrat, de Gaulle şi-a exprimat sprijinul pentru politica externă românească şi a atras atenţia asupra importanţei relaţiilor cu Franţa. Al doilea aspect important al vizitei l-a constituit sprijinul pentru autoritatea conducerii şi în primul rând pentru autoritatea lui Ceauşescu. Primirea impunătoare care le-a fost pregătită lui de Gaulle şi, împreună cu el, lui Ceauşescu, mai ales în cursul vizitei pur şi simplu triumfale la Craiova, a făcut o profundă impresie asupra preşedintelui Franţei şi a contribuit la creşterea semnificativă a prestigiului lui Ceauşescu în societate. Charles de Gaulle şi-a scurtat vizita cu o zi din cauza evenimentelor din Franţa, ceea ce nu le-a permis românilor să profite propagandistic pe deplin de ea – cu toate acestea, imensul ecou pozitiv al vizitei rămânea o certitudine[194].

Importanţa reală a vizitei preşedintelui Franţei n-a fost prea mare, doar pe plan cultural fiind stabilite anumite măsuri (printre altele înfiinţarea Bibliotecii franceze la Bucureşti şi a Bibliotecii române la Paris)195, însă venirea lui de Gaulle în România a avut o valoare propagandistică uriaşă. Era prima dată când Ceauşescu apărea alături de un conducător occidental cunoscut în toată lumea, ceea ce a fost apreciat atât în sânul societăţii, respectiv al activului de partid, cât şi în rândul politicienilor din celelalte ţări. Această vizită a dat de fapt semnalul de începere a unei serii întregi de astfel de întâlniri, care au întărit imaginea lui Ceauşescu ca „disident" în cadrul blocului sovietic şi ca reformator al unui stat comunist.

Între timp se acutiza conflictul legat de situaţia din Cehoslovacia. Între 16 şi 21 mai a fost la Bucureşti o delegaţie cehoslovacă având misiunea de a elabora noul tratat de prietenie, cooperare şi ajutor reciproc[196]. În ciuda câtorva divergenţe, s-a ajuns la o înţelegere (ceea ce nu se întâmplase şi în cazul tratatului cu Uniunea Sovietică), aşa încât pe 27 mai Prezidiul CC al PCR a aprobat versiunea mediată a tratatului[197].

În aceeaşi lună, prin intermediul polonezilor, sovieticii le-au transmis românilor alte cerinţe. CC al PCUS a trimis CC al PCR nişte materiale referitoare la „problema modului în care poate fi intensificată colaborarea economică între statele membre ale CAER"[198]. Textul purta semnătura lui Władysław Gomułka. N-ar fi exclus ca aceste materiale să fi fost elaborate în cursul întâlnirii de la Dresda, la care delegaţia română n-a fost invitată[199]. În respectivele materiale, partea poloneză atrăgea atenţia asupra necesităţii intensificării la maximum a colaborării în cadrul CAER, în timp ce poziţia părţii române pe această temă era diametral opusă. Pe 11 iunie, problema a fost discutată în Comitetul Executiv al CC al PCR, după care a fost trimis un răspuns la Varşovia (răspuns care n-a fost adus şi la cunoştinţa celorlalte ţări din blocul sovietic). Răspunsul românilor era vag, lipsit de orice declaraţie angajată[200].

Starea de izolare a României în blocul sovietic era compensată de lărgirea contactelor cu lumea occidentală. Pe 18 iunie 1968, o delegaţie română condusă de vicepremierul Alexandru Bârlădeanu a început o vizită în SUA. În cursul acestei şederi lungi, de trei săptămâni, au fost discutate în primul rând probleme legate de colaborarea tehnică între cele două ţări. Pe 8 iulie a fost semnată o înţelegere privind creşterea schimburilor ştiinţifice şi tehnologice[201].

Pe termen scurt, România n-a avut aşadar de pierdut ca urmare a slăbirii legăturilor cu URSS şi cu ţările-satelit, întrucât izolarea ei faţă de celelalte state ale Tratatului de la Varşovia şi CAER a fost compensată de un ajutor mai mare din partea ţărilor occidentale. Ţări mai bine dezvoltate, mai bogate şi care nu încercau să impună României un anumit drum în dezvoltarea ei economică – ceea ce, în schimb, încercau să facă sovieticii.

În acelaşi timp, în cazul României nu exista practic nici o ameninţare pentru conducerea Partidului Comunist, ceea ce îi permitea să promoveze o politică externă mai independentă decât, spre exemplu, Cehoslovacia, care sprijinea formal Uniunea Sovietică, dar situaţia comuniştilor din această ţară era pusă sub un tot mai mare semn al întrebării. Cehoslovacia

respingea în mod sistematic propunerile româneşti referitoare la problemele CAER şi ale Tratatului de la Varşovia. Dubček a refuzat chiar şi o invitaţie în România pe care i-o adresase conducerea PCR cu scopul de a discuta aceste probleme, poate tocmai pentru că-şi dădea seama de situaţia diferită a celor două ţări[202].

România a încercat să obţină şi adeziunea Iugoslaviei pentru realizarea concepţiilor sale politice. În 1967, pe fondul conflictului arabo-israelian, relaţiile dintre Bucureşti şi Belgrad s-au răcit simţitor pentru un timp, iar Ceauşescu şi-a amânat vizita care fusese deja anunţată în RSFI[203]. Cu toate acestea, deja în noiembrie 1967 „contactele între cele două ţări revin iarăşi la un nivel foarte ridicat", după cum informa Ambasada RPP[204]. Pe 3 ianuarie 1968, Ceauşescu şi Maurer au efectuat o vizită de două zile în Iugoslavia[205]. Maurer a vizitat din nou Belgradul pe când se întorcea dintr-o vizită în Italia[206]. Apoi, în următoarele câteva luni, cele două ţări au întreţinut contacte intense la un nivel mai scăzut[207]. Între 27 mai şi 1 iunie Ceauşescu a vizitat din nou Iugoslavia şi s-a întâlnit cu Tito[208]. În raportul Ambasadei RPP pe această temă citim:

Ca răspuns la prezentarea pe care Tito a făcut-o proiectului său de conferinţă a ţărilor neangajate, Ceauşescu declară că, din păcate, RSR, ca „ţară angajată", nu poate participa la lucrările ei. Tito a luat cunoştinţă cu înţelegere de acest lucru [...]. În comunicatul comun, ambii conducători şi-au exprimat sprijinul pentru noua conducere a RSC (fără însă ca numele ţării să fie pronunţat). Pe tema relaţiilor bilaterale, Tito afirmă că activităţile comerciale şi colaborarea economică nu vor rămâne în urma dezvoltării contactelor politice[209].

Contactele româno-iugoslave s-au înviorat simţitor în anul 1968, deocamdată fără a dispune de o platformă politică comună, dar, aşa cum pe drept cuvânt remarcau analiştii Ambasadei RPP, „la baza poziţiei ambelor ţări aflându-se, după cum se pare, teama faţă de creştera rolului Uniunii Sovietice"[210]. Conducerea României plănuia crearea unui bloc al ţărilor comuniste independente de Uniunea Sovietică, însă, în afară de sprijinul verbal şi umbrit de o anumită rezervă al lui Tito, proiectul n-a trezit prea mult interes.

August 1968 – cel mai mare triumf al lui Ceauşescu

Înainte de invazia în Cehoslovacia a celor cinci ţări din blocul sovietic, România rămăsese într-o stare de izolare accentuată faţă de celelalte state comuniste. Nu se ştie când a fost luată la Kremlin decizia ca trupele române să nu participe la această operaţiune. Şi nu e adevărat că Nicolae Ceauşescu ar fi refuzat la un moment dat în mod categoric participarea României la această invazie, lucru care a fost repetat ani în şir de propaganda comunistă a Bucureştiului şi preluat apoi de majoritatea organelor de presă din lume. Din punct de vedere militar, participarea României la acest act de agresiune împotriva Cehoslovaciei nici nu era necesară, lucru dovedit şi de evoluţia evenimentelor – celelalte cinci ţări ale blocului sovietic au strivit fără nici un fel de probleme rezistenţa şi au instalat la Praga o nouă echipă.

Participarea României la operaţiune nu era necesară nici dintr-un punct de vedere pur politic. Eventualul protest al lui Ceauşescu împotriva intervenţiei în Cehoslovacia nu deranja prea mult influenţa sovietică în România, iar la nivel internaţional putea fi interpretat (şi aşa a şi fost) ca o expresie a democraţiei interne în cadrul lagărului comunist. De asemenea, merită să observăm că, dacă sovieticii ar fi avut cu adevărat nevoie ca politica românească să fie subordonată necondiţionat Moscovei, ar fi reuşit să ajungă la acest rezultat bazându-se pe adepţii „internaţionalismului” din rândul membrilor actuali (spre exemplu, Pârvulescu) sau al celor proaspăt eliminaţi (Drăghici) din conducerea de la Bucureşti. Atât Pârvulescu, cât şi Drăghici adoptau în 1968 atitudini prosovietice (să ne amintim că la plenara din aprilie, „ca strategie de apărare, Drăghici a jucat cartea unităţii mişcării comuniste şi a alianţei cu URSS”[211]). Deşi poziţia lui Ceauşescu era deja foarte solidă, sovieticii ar fi reuşit mai mult ca sigur să pună pe roate o coaliţie a celor „nemulţumiţi” care, cu un sprijin corespunzător, l-ar fi putut învinge pe secretarul general. N-ar fi fost exclus ca însuşi Ceauşescu să fi cedat în faţa pericolului de a fi detronat şi ar fi dat, supus, ordinul de a intra în Cehoslovacia.

Numai că lucrurile s-au petrecut altfel. La începutul lui iulie 1968 a devenit clar că România nu va lua parte la o eventuală operaţiune împotriva Cehoslovaciei. Pe 14-15 iulie a avut loc la Varşovia consfătuirea şefilor de stat din URSS, RPP, RPU, RPB şi RDG[212]. Cu ocazia acestei întâlniri a fost exprimată profunda îngrijorare faţă de evoluţia situaţiei din Cehoslovacia. Władysław Gomułka vorbea de o contrarevoluţie paşnică de care, după părerea lui, este ameninţată această ţară. Walter Ulbricht propunea crearea

la Ostrava sau la Bratislava a unui centru de contraofensivă ideologică împotriva evenimentelor de la Praga. Todor Jivkov afirma în schimb că faţă de caracterul, după părerea lui, explicit antisovietic şi antisocialist al evenimentelor de la Praga n-ar fi exclusă intervenţia forţelor Tratatului de la Varşovia213. Leonid Brejnev îşi exprima părerea că trebuie utilizate „orice mijloace” pentru a preîntâmpina o contrarevoluţie în Cehoslovacia214. Pe data de 16 iulie, ambasadorul sovietic la Praga, în prezenţa ambasadorilor celorlalte ţări aflate la conferinţă, i-a prezentat lui Dubček poziţia comună a participanţilor la întâlnirea de la Varşovia215. Pe 19 iulie, în ziarul moscovit *Pravda* a apărut un articol în care se făcea cunoscută existenţa unui „plan operativ” al CIA. În cadrul acestui plan, după cum relata *Pravda*, americanii se pregăteau să preia controlul asupra RSC şi RDG216. Întâlnirea de la Varşovia şi acest articol au constituit avertismente sovietice evidente la adresa conducerii cehoslovace.

În momentul acela Ceauşescu îl sprijinea deschis pe Dubček. Încă de pe la jumătatea lunii iunie, în cursul unei vizite de lucru efectuate la combinatul siderurgic de la Galaţi, el afirma: „Credem în Partidul Comunist Cehoslovac şi nu împărtăşim temerile altor ţări în această privinţă”217. În numerele sale din 20, 21, 22, 27, 29 iulie şi în cel din 7 august, *Scânteia* publica articole care subliniau justeţea poziţiei PCC, precum şi bunele relaţii ale PCR cu partidul cehoslovac218. Între 1 şi 3 iulie, ministrul cehoslovac al Afacerilor Externe Jiří Hájek a făcut o vizită în România219. El confirma invitaţia adresată lui Ceauşescu de a vizita Praga. La rugămintea gazdelor, vizita în România a fost prelungită cu trei zile220.

Pe toată durata întâlnirii de la Varşovia, propaganda românească şi-a mai redus totuşi din incisivitate. După cum relata Ambasada RPP:

În zilele când a avut loc consfătuirea de la Varşovia a celor cinci partide, propaganda românească a tăcut. În legătură cu convocarea şi desfăşurarea lucrărilor au tăcut atât presa scrisă şi televiziunea, cât şi radioul. În schimb, imediat după încheierea conferinţei, presa a dat publicităţii articolul lui [V.] Iliescu (pseudonimul conducerii PCR) care declara că în legătură cu direcţiile urmate şi metodele utilizate nu poate decide decât partidul fiecărei ţări în parte, iar principiile relaţiilor dintre ţările socialiste exclud orice formă de amestec în afacerile interne. Într-o cuvântare a sa, Ceauşescu a spus că nimeni n-a crezut vreodată că Tratatul de la Varşovia ar putea constitui un pretext pentru amestecul în afacerile

interne; iar într-o altă cuvântare, el şi-a exprimat deplina solidaritate faţă de RSC. [...] Împlinirea a 20 de ani de la încheierea tratatului de prietenie dintre RSR şi RSC a fost celebrată într-un mod foarte sărbătoresc. Cu ocazia acestei aniversări, *Scânteia* 18.7 scria că prietenul la nevoie se cunoaşte[221].

Pe de altă parte, analiştii Ambasadei RPP constatau:

Tăcerea RSR în zilele cât a durat consfătuirea de la Varşovia din cursul lunii iulie a celor cinci partide arată că sprijinul Bucureştiului pentru Praga este mai puţin zgomotos numai atunci când RSR consideră că ar fi prea riscant. Lipsa de temeri a RSR în legătură cu soarta regimului politic din RSC arată că pentru Bucureşti această problemă e mai puţin interesantă decât perspectiva schimbării politicii externe a conducerii de la Praga după modelul românesc[222].

Pe 29 iulie şi 1 august au avut loc convorbiri sovieto-cehoslovace în localitatea de graniţă Čierna nad Tisou. Pe 2 şi 3 august a avut loc la Bratislava o întâlnire la două niveluri diferite. În prima zi, Dubček s-a întâlnit separat cu Gomułka, Kádár, Ulbricht şi Jivkov. În a doua zi, convorbirile au avut loc în comun şi în plus cu participarea lui Brejnev. Divergenţele de opinii au fost însă importante[223]. În cursul lucrărilor s-a ajuns şi la o întâlnire secretă între Piotr Şelest, liderul Ucrainei, şi Vasil Bil'ak. S-a convenit astfel ca un grup de cehoslovaci, membri de partid cu orientare conservatoare, să se adreseze Uniunii Sovietice cu rugămintea de a interveni în ajutorul lor[224]. Aşa încât, la drept vorbind, problema intervenţiei armate era deja hotărâtă, chiar dacă deocamdată înţelegerile respective rămâneau secrete.

Între 9 şi 11 august, la Praga a făcut o vizită oficială Iosip Broz Tito[225]. Câteva zile mai târziu, pe 15 august, în capitala Cehoslovaciei sosea Ceauşescu. Încă înainte de a pleca la Praga, conducătorul român îşi declarase public susţinerea pentru Dubček în două rânduri: pe 11 august în Valea Jiului şi pe 14 august la Academia Militară[226].

De ambele părţi, la Praga, participarea în cadrul delegaţiilor a fost numeroasă şi de nivel înalt. Din delegaţia română făceau parte, printre alţii: Nicolae Ceauşescu, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraş, Virgil Trofin, Gheorghe Stoica, Corneliu Mănescu, Ion Obradovici (ambasadorul RSR în RSC), Ştefan Andrei (director adjunct al secţiei de contacte internaţionale a

CC al PCR), gen. Gheorghe Logofătu (locţiitorul şefului de Stat-Major), gen. Nicolae Pleşiţă (şeful Direcţiei de Securitate şi Gardă), respectiv Andrei Vela (directorul agenţiei române de presă Agerpress) şi Constantin Mitea (redactor-şef adjunct la *Scânteia*)[227]. Din partea cehoslovacă au participat, printre alţii: Ludvík Svoboda – preşedinte; Aleksander Dubček – prim-secretar al CC al PCC; Oldřich Černík – preşedintele Consiliului de Miniştri; Ondrej Klokoč – preşedintele Consiliului Naţional Slovac; Čestmír Císař – preşedintele Consiliului Naţional Ceh şi în perioada 1965-1968 ambasador la Bucureşti; Jiří Hájek – ministrul Afacerilor Externe; František Kriegel – preşedintele CC al Frontului Naţional; Karel Kurka – ambasadorul RSC în RSR[228].

Delegaţiile celor două ţări şi partide s-au întâlnit de două ori, pe 15 şi 16 august. În a doua zi a şederii, Ceauşescu a vizitat fabrica Avia, unde s-a întâlnit cu muncitorii, iar mai târziu, împreună cu Dubček, a luat parte la o conferinţă de presă pentru ziariştii români şi cehoslovaci[229]. Pe 16 august Ceauşescu şi Svoboda au semnat noul tratat de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc[230]. La sfârşitul şederii, Ceauşescu le-a făcut gazdelor cehoslovace invitaţia de a vizita România, sugerând în acelaşi timp să vină într-un număr cât mai mare, inclusiv, spre exemplu, cu reprezentantul la nivel de preşedinte al Partidului Popular, un partid de faţadă[231].

De-a lungul întregii vizite, Ceauşescu a vorbit puţin despre Cehoslovacia, axându-se în schimb pe explicarea principiilor politicii externe a României[232]. La schimbările care aveau loc în Cehoslovacia s-a referit doar în general, spunând, spre exemplu:

> Comitetul Central al PCR a înţeles deja în faza incipientă că noul curs al politicii PCC şi-a propus ca sarcină să asigure dezvoltarea societăţii socialiste în Republica Socialistă Cehoslovacă[233].

La conferinţa de presă s-a ocupat în principal de problemele României, a criticat (dar nu în mod direct) întâlnirea de la Varşovia, dar numai pentru că „România nu încurajează întâlnirile între două sau trei ţări membre [ale Tratatului de la Varşovia]”[234].

Vizita la Praga a lui Ceauşescu, deşi a fost considerată de ambele părţi o manifestare a prieteniei reciproce şi a colaborării, nu se traducea prin sprijinul automat şi total al conducerii de la Bucureşti pentru echipa de la Praga. Asupra acestui aspect al vizitei lui Ceauşescu analiştii Ambasadei

RPP atrăgeau atenţia în raportul din 20 august 1968:

Caracteristic e faptul că Vlad[235] a atras atenţia de câteva ori că vizita la Praga a contribuit la întărirea unităţii comunităţii socialiste. Printr-un ton identic frapează comentariul *Scânteii* din 20 august. După Bratislava şi după vizita delegaţiei române la Praga, din iniţiativă proprie, Ceauşescu l-a primit de trei ori pe ambasadorul sovietic A.V. Basov, subliniind – mai ales după Praga – că noile legături confirmate public care unesc România şi Cehoslovacia nu pot fi interpretate ca un act îndreptat împotriva unităţii ţărilor socialiste. La Praga, Ceauşescu a evitat până şi aluziile care i-ar fi putut deranja pe şefii de la Moscova. Într-un cuvânt, toată campania de motivare declanşată de România după vizita delegaţiei de partid şi de stat la Praga consta în încercarea de a linişti ţările socialiste în legătură cu intenţiile şi planurile acesteia. Cu alte cuvinte, era vorba strict de colaborarea bilaterală dintre România şi Cehoslovacia, şi nu de crearea unui triunghi Bucureşti-Belgrad-Praga, pentru că – orice s-ar spune – România nu doreşte să se izoleze de celelalte ţări socialiste[236].

Merită să observăm aici că în numai patru zile (17 august – întoarcerea lui Ceauşescu de la Praga; 20 august – data redactării raportului) conducătorul român s-a întâlnit de trei ori cu ambasadorul sovietic.

Am putea formula aşadar ipoteza că vizita conducătorilor români la Praga a constituit şi o încercare nereuşită de mediere între echipa lui Dubček şi Kremlin. Ceea ce s-ar explica prin politica vizibilă încă de la începutul anilor ’60 în strategiile Bucureştiului – şi devenită un fel de „tradiţie” –, care consta în încercarea de mediere a diferitelor conflicte apărute (între URSS şi China, între Israel şi ţările arabe, între SUA şi Vietnam). Poziţia destul de ambiguă a lui Ceauşescu din timpul convorbirilor cu cehoslovacii, precum şi expunerea agasantă a principiilor politicii externe româneşti ar putea susţine un asemenea punct de vedere. Eventuala preîntâmpinare a unui conflict pe axa Praga-Moscova prin mediere românească probabil că i-ar fi oferit lui Ceauşescu un şi mai bun efect propagandistic decât susţinerea deschisă a conducerii cehoslovace şi ar fi redus eventualele ameninţări interne la adresa poziţiei sale.

Pe 17 august, imediat după întoarcerea de la Praga, Ceauşescu a convocat o şedinţă a Comitetului Executiv în cadrul căreia a prezentat o

dare de seamă cu privire la vizita efectuată[237]. În aceeaşi zi (sau chiar cu o zi mai devreme, nu este foarte clar), conducerea sovietică a transmis unităţilor sale grupate în localitatea Legnica planul operaţiunii „Dunărea”, cu data începerii prevăzută pentru 21 august, la ora 1 noaptea[238]. În ziua următoare s-au întâlnit la Moscova reprezentanţii celor cinci ţări din blocul sovietic[239]. Problema era deja tranşată, deşi conducerea română, nefiind invitată la întâlnirea de la Moscova, nu avea cum să ştie acest lucru.

În noaptea de 20 spre 21 august, cu două ore înainte de termenul planificat, a început operaţiunea „Dunărea” – armatele celor cinci ţări ale blocului sovietic au trecut graniţa Cehoslovaciei. Spre miezul nopţii, Eugen Ionescu, corespondentul de presă român acreditat la Praga (nu trebuie să-l confundăm cu dramaturgul francez de origine română), l-a sunat pe Paul Niculescu-Mizil şi l-a informat despre invazie[240]. Niculescu-Mizil l-a sfătuit pe Ionescu să verifice foarte bine informaţia, iar când el a sunat din nou să confirme vestea, Niculescu-Mizil i-a telefonat lui Ceauşescu. Sculat din somn, acesta a convocat o şedinţă a Prezidiului Permanent al Comitetului Central la ora 4 dimineaţa pe 21 august, iar la ora 6.30 – şedinţa Comitetului Executiv. În timpul lucrărilor s-a hotărât convocarea CC, a Consiliului de Stat şi a Consiliului de Miniştri pentru ora 10. La ora 11 începea întâlnirea cu populaţia în faţa sediului CC al PCR[241].

Încă de dimineaţă, autobuzele începuseră să transporte populaţia în faţa clădirii CC, dar mulţi au venit acolo spontan, aşa încât numărul celor prezenţi i-a surprins pe organizatori, analiştii Ambasadei RPP calculând că s-au strâns în jur de o sută de mii de persoane[242]. Ceauşescu a apărut la balcon înconjurat de mai mulţi activişti. La început n-a făcut decât să citească un text pregătit anterior (redactat în colectiv, cu participarea, între alţii, a lui Paul Niculescu-Mizil), dar apoi a început să vorbească liber[243]. Spunea cam aşa:

Pătrunderea trupelor celor cinci ţări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greşeală şi o primejdie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume. [...] Nu există nici o justificare, nu poate exista nici un motiv de a admite, pentru o clipă numai, ideea intervenţiei militare în treburile unui stat socialist frăţesc. [...] Noi considerăm că, pentru a aşeza relaţiile dintre ţările socialiste, dintre partidele comuniste pe baze cu adevărat marxist-leniniste, trebuie, o dată pentru totdeauna, să se pună capăt amestecului în treburile altor state, altor partide. [...] Am hotărât

ca începând de astăzi să trecem la constituirea gărzilor patriotice înarmate, alcătuite din muncitori, ţărani şi intelectuali, apărătoare ale independenţei patriei noastre socialiste. [...] Răspundem tuturor: întregul popor român nu va permite nimănui să încalce teritoriul patriei noastre. [...] Îi rugăm pe cetăţenii patriei noastre ca, având încredere în conducerea partidului şi statului, în partidul nostru comunist, să dea dovadă de unitate deplină, să acţioneze calm şi cu fermitate. [...] Să fim gata, tovarăşi, să ne apărăm în orice moment patria noastră socialistă, România[244].

În continuare, desfăşurarea evenimentelor este bine prezentată în raportul Ambasadei RPP. A început o campanie de presă cu titluri de genul: „Teritoriul RSC ocupat pe nedrept”. Grupe de câte o sută de tineri au manifestat prin faţa ambasadelor URSS şi RPP, precum şi prin faţa reşedinţei ambasadorului Bulgariei, strigând: „Ceauşescu-Dubček”. A fost întărit serviciul de pază militarizată a reprezentanţelor diplomatice ale ţărilor care au luat parte la invazia în Cehoslovacia. În fabrici şi CAP-uri au început să fie transportate arme pentru Gărzile Patriotice, instruite la faţa locului după orele de program. În scurt timp au început să se răspândească zvonuri despre concentrarea armatelor Tratatului de la Varşovia la graniţele RSR. Populaţia a început să cumpere în cantităţi mari zahăr, ulei şi făină, pentru a-şi face provizii.

Pe 22 august a avut loc o sesiune extraordinară a MAN în cadrul căreia a fost votată „Declaraţia cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României”, iar Consiliul de Miniştri a fost împuternicit s-o prezinte la ONU şi tuturor guvernelor şi parlamentelor din lume. Declaraţia sugera necesitatea ca ONU să se ocupe de problema intrării în Cehoslovacia a unor armate străine, motivând acest lucru prin faptul că tocmai ONU este instituţia căreia îi revine sarcina de a lua măsurile necesare atunci când sunt încălcate independenţa şi suveranitatea unor state membre[245]. Propaganda a început să lanseze sloganul unităţii în jurul „iubitului CC” şi al lui Ceauşescu, prezentat ca om al providenţei. Şi chiar în aceeaşi zi, la Academie, cu ocazia zilei naţionale, 23 august, Maurer nu numai că l-a ridicat în slăvi pe Ceauşescu, înfierând „ocupaţia”, ci a vorbit şi de tradiţiile prieteniei cu URSS.

Pe 23 august, de ziua naţională, la defilare au participat şi trei mii de membri ai Gărzilor Patriotice. Printre coloanele de manifestanţi dominau pancartele cu lozinci de susţinere a politicii externe promovate de

conducerea ţării. Dar nu lipseau nici pancartele tradiţionale care slăveau prietenia cu ţările comuniste, dintre care multe purtau numele RSC, două al URSS, una al RPP. În următoarele zile, ziarele au publicat severe luări de poziţie ale diferitelor organizaţii, respectiv informaţii despre RSC, purtând titluri de genul: „Poporul nu se apleacă în faţa voinţei ocupantului”, dar după vizita din 25 august a ambasadorului URSS, Basov, la Ceauşescu presa şi radiodifuziunea au încetat această campanie. Între timp, încă de pe 21 august, autorităţile au început să desfăşoare o activitate diplomatică intensă. Ceauşescu a declarat în faţa ambasadorilor ţărilor participante la invazie că este surprins de intrarea armatelor în RSC. Ambasadorul RSR la Beijing, Aurel Duma, a fost primit de vicepremierul RPC, cu care a avut o „convorbire prietenească”, după care, cu ocazia unei recepţii la ambasada RSR, Zhou Enlai a condamnat „intervenţia” în Cehoslovacia şi şi-a exprimat sprijinul pentru lupta conducătorilor RSR „de apărare a independenţei”.

Pe 23 august Ceauşescu a propus o întâlnire la nivel înalt a tuturor ţărilor socialiste. Câteva ore mai târziu, el le-a remis ambasadorilor URSS, RPU, RPB şi RSFI o ofertă de întâlniri bilaterale între RSR şi vecinii ei (adică în absenţa RDG şi RPP). Apoi i-a primit pe vicepremierul RSC, Ota Šik, şi pe ministrul Planificării Economice, František Vlasák, sosiţi într-o scurtă vizită. Pe 24 august a avut loc singura întâlnire din cele patru propuse (cu vecinii): Ceauşescu a vorbit la Vîrşeţ (Iugoslavia) cu Tito, care, potrivit zvonurilor vehiculate în interiorul corpului diplomatic de la Bucureşti, i-a promis sprijin politic[246].

Potrivit relatărilor Ambasadei RPP, pe 21 august, în faţa ambasadelor celor cinci ţări care au luat parte la invadarea Cehoslovaciei, au avut loc demonstraţii ale „tineretului din Bucureşti”:

Înainte de a se însera, în faţa Ambasadei RPP din Bucureşti a apărut un grup de tineri cu pancarte pe care erau scrise sloganuri împotriva „intervenţiei în Cehoslovacia”, care exprimau sprijinul faţă de poziţia PCR şi a guvernului RSR în legătură cu evenimentele din Cehoslovacia. Tinerii au blocat pentru un timp străzile din faţa ambasadei, adresând urale conducerii de partid şi de stat, ovaţionând prietenia româno-cehoslovacă, condamnând intrarea forţelor armate ale celor cinci ţări socialiste în Cehoslovacia. După o vreme, grupele de tineri s-au îndepărtat. Manifestări asemănătoare ale tineretului din România au avut loc şi în faţa Ambasadei Uniunii Sovietice (deşi organele de Miliţie ale statului român n-au permis accesul

demonstranţilor în imediata vecinătate a clădirii ambasadei), în faţa Ambasadelor Bulgariei şi Ungariei. Nicăieri demonstraţiile n-au provocat neajunsuri sau incidente importante[247].

Două zile mai târziu, Ambasada RPP informa că „turiştii noştri se confruntă cu acte de duşmănie”[248].

Pe 25 august a avut loc o întâlnire a ambasadorului sovietic Basov cu Ceauşescu. După această întâlnire, tonul propagandei româneşti a cunoscut o schimbare semnificativă, devenind mult mai blând. Până în prezent n-a fost găsită în arhive stenograma acestei întâlniri. Cea mai exactă informaţie pe această temă au oferit-o angajaţii Ambasadei RPP, cu care Basov s-a întâlnit a doua zi:

I) De la ambasadorul URSS: în ziua de 25 august a avut loc o convorbire cu Ceauşescu (este vorba de a patra întâlnire în ultimul timp), ocazie cu care acesta i-a supus atenţiei răspunsul CC (al PCUS) la Declaraţia Comitetului Central al PCR, după intrarea armatelor celor „5” în RSC. Convorbirea a constat în prezentarea poziţiei URSS, ambasadorul acestei ţări dând expresie nemulţumirii faţă de informaţiile din presă şi faţă de opinia publică românească în legătură cu RSC. Ceauşescu a subliniat că „intervenţia” armată este o greşeală şi a făcut referire la Marx şi Lenin, considerând că puteau fi găsite alte soluţii în problema cehoslovacă. El a subliniat că scopul său îl constituie suveranitatea, unitatea şi prietenia cu URSS şi cu celelalte ţări socialiste. A propus şi o întâlnire cu conducătorii sovietici pentru clarificarea poziţiilor reciproce, întrucât numai discuţia directă şi sinceră poate duce la clarificare. A informat în acelaşi timp că în cursul convorbirilor cu [Ota] Šik n-ar trebui întreprins nimic în absenţa lui Svoboda, pentru ca problema să nu ajungă la ONU [...]. După această convorbire Ceauşescu a convocat CC, iar o zi mai târziu Niculescu-Mizil i-a înmânat ambasadorului răspunsul CC redactat în acelaşi spirit, cu explicaţiile lui Ceauşescu. În răspuns era vorba doar de diferenţele de evaluare a evenimentelor din Cehoslovacia dintre PCUS şi PCR, fără însă a fi utilizat termenul „intervenţie” şi cu propunerea unei întâlniri între reprezentanţii celor două partide. Din ceea ce am înţeles noi, ambasadorul consideră că această propunere trebuie analizată în mod pozitiv.

II) Mai adăugăm că, din punctul nostru de vedere, această primire a determinat o schimbare de ton în presă, la radio şi TV, precum şi în luările

publice de cuvânt. În cuvântările lor (la Braşov), Maurer şi Ceauşescu au subliniat că neînţelegerile dintre ţările socialiste slăbesc partidul şi ţările în lupta lor cu imperialismul şi că România va face totul pentru întărirea unităţii partidului în blocul socialist[249].

În afară de convorbirile Basov-Ceauşescu, sovieticii se străduiau şi prin alte mijloace să facă presiuni asupra Bucureştiului. La graniţele României au început să se concentreze armatele sovietice şi ale celorlalte state din Tratatul de la Varşovia. Potrivit diferitelor surse de informaţii, existau cam 10-12 „mari unităţi” sovietice, 4-5 bulgare şi 2-3 maghiare[250] sau 10-12 „mari unităţi” sovietice, 2-3 bulgare şi 4-5 maghiare[251]. Armatele Tratatului de la Varşovia se comportau agresiv; deşi n-au trecut graniţa, ele simulau acţiuni de luptă, având tot echipamentul de război. S-a observat şi o creştere bruscă a numărului de „turişti” bulgari, tineri, bărbaţi bine făcuţi[252]. Ceauşescu trata aceste semnale foarte serios şi poate că nu atât convorbirea cu Basov, cât celelalte informaţii au constituit cauza principală pentru care propaganda ce condamna invazia Cehoslovaciei a amuţit brusc după 25 august.

În schimb nu se ştie nimic despre consolidarea poziţiei adversarilor lui Ceauşescu în organele de conducere. Probabil că grupul adepţilor Uniunii Sovietice n-a apucat să se organizeze în aşa fel încât, după modelul cehoslovac, să adreseze Kremlinului rugămintea de a interveni sau măcar de a lua nişte măsuri, fie ele şi mai puţin spectaculoase. A tăcut Gheorghe Apostol (sau cel puţin n-au fost găsite dovezi că ar fi încercat să întreprindă ceva), care doar cu câteva luni înainte făcuse o încercare disperată de a-l apăra pe Drăghici, eliberat din funcţiile lui; au tăcut însuşi Drăghici, precum şi ceilalţi potenţiali adversari ai lui Ceauşescu şi ai politicii sale aparent antisovietice. La vârful puterii nu s-a manifestat nici o forţă care să-l conteste pe secretarul general în acest domeniu. Şi s-a întâmplat aşa probabil din cauză că, fără ajutorul sovieticilor, un eventual grup de disidenţi n-ar fi avut în acel moment nici o şansă de a-l răsturna pe Ceauşescu – acesta se bucura de prea mult sprijin în aparatul de partid şi în societate. La rândul lor, sovieticii n-au luat singuri o asemenea iniţiativă, probabil pe considerentul că nu voiau să desfăşoare în acelaşi timp două operaţiuni de anvergură care presupuneau schimbarea conducerii în ţări-satelit. În plus, Ceauşescu nici nu era periculos pentru ei, fiind dispus să accepte compromisuri (dovadă faptul că a redus propaganda la tăcere după

întâlnirea cu Basov) şi garantând menţinerea controlului exercitat de Partidul Comunist asupra societăţii, ceea ce Dubček nu reuşise. Eventuala răsturnare a lui Ceauşescu, într-un moment în care el se bucura de cea mai mare popularitate în sânul societăţii, al partidului şi al opiniei publice din ţările occidentale, pentru a-l instala în locul lui pe fostul şef al Securităţii, Drăghici, ar fi putut produce efecte incalculabile şi chiar o basculare reală a politicii României în direcţia Occidentului (un astfel de motiv a apărut în rapoartele sovietice din 1989).

În afară de aceasta, Ceauşescu a luat foarte repede câteva decizii care au complicat şi mai mult situaţia eventualilor complotişti – în primul rând a înfiinţat Gărzile Patriotice, al căror ţel era blocarea ofensivei sovietice (şi e interesant de remarcat că, în acelaşi moment, o structură asemănătoare a fost creată şi în Iugoslavia[253]). Gărzile Patriotice n-au fost puse niciodată în situaţia de a-şi îndeplini misiunea, pentru că nu s-a ajuns la vreun atac, aşa încât e greu de spus ceva cu privire la eficienţa lor. În ultima vreme, Gărzile Patriotice se ocupau în principal cu activităţi de propagandă (participarea la defilări) şi furnizau o forţă de muncă gratuită – spre exemplu, se ocupau cu problemele de protecţie a fabricilor şi întreprinderilor[254]. În timpul evenimentelor din decembrie 1989, Gărzile Patriotice au primit ordin să lupte de partea serviciilor de ordine, dar loialitatea lor a fost discutabilă – o parte din personalul lor trecând în tabăra demonstranţilor, iar o altă parte încercând să se eschiveze de la executarea ordinelor. Pe 13 noiembrie 1968 MAN a votat o lege cu privire la aşa-numita PTAP (Pregătirea Tineretului pentru Apărarea Patriei), introducând obligativitatea pentru populaţia şcolară de a urma cursuri de pregătire militară[255]. Noua sarcină a tineretului urma să fie apărarea ţării alături de unităţile Gărzilor Patriotice[256]. O eventuală intervenţie a Sovietelor şi a sateliţilor lor în România ar fi fost probabil pentru ei o operaţiune mult mai greu de îndeplinit decât intrarea în Cehoslovacia. Merită să remarcăm aici că pe 23 august Ceauşescu a primit doi activişti cehoslovaci de rang înalt care, în cazul unei invazii a României, ar fi încercat fără îndoială să creeze un front comun cu conducerea de la Bucureşti. Cu alte cuvinte, costurile unei eventuale intervenţii armate sau chiar numai politice cu scopul de a-l răsturna pe Ceauşescu în mod sigur ar fi depăşit câştigurile operaţiunii respective şi poate tocmai de aceea n-a existat o intervenţie în România.

Ceauşescu a profitat la maximum de urmările evenimentelor din Cehoslovacia. Propaganda de la Bucureşti a reuşit în primul rând să dea

impresia că iniţial era prevăzută participarea României la operaţia „Dunărea”, dar că la un moment dat Ceauşescu ar fi spus un „nu” hotărât. În mod cert însă lucrurile nu s-au petrecut aşa. Cu mult timp înainte de luarea deciziei definitive de intrare a forţelor Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, România deja nu mai era considerată participantă la această acţiune. Ceea ce era consecinţa firească a acţiunilor independente anterioare ale Bucureştiului pe arena internaţională, aşa încât lui Ceauşescu nu i-a propus nimeni să trimită trupe în Cehoslovacia.

De asemenea, pentru o vreme, conducerea de la Bucureşti a reuşit să dea impresia, atât în ţară, cât şi peste hotare, că PCR realizează scopuri concordante cu interesul naţional. Trebuie să mai adăugăm aici că, în mod tradiţional, dacă exceptăm un scurt interval din secolul al XIX-lea, românii au avut mai degrabă relaţii de duşmănie cu Rusia, iar Uniunea Sovietică nu era pentru ei decât continuatoarea Imperiului Ţarist. „Prietenia” forţată între aceste ţări, aşa cum a existat ea după al doilea război mondial, n-a făcut decât să accentueze şi mai mult climatul antirusesc şi antisovietic. Aruncând într-un fel mănuşa Kremlinului, Ceauşescu se străduia fără îndoială să se înscrie în tradiţiile naţionale – iar pentru o vreme, într-adevăr, a şi reuşit să profite de impresia bună pe care a făcut-o pe 21 august 1968. Mulţumită acestor acţiuni, multe persoane au început să vadă în Ceauşescu şi în PCR garanţia independenţei ţării.

După cuvântarea lui Ceauşescu de la balconul clădirii CC a urmat un val uriaş de înscrieri în partid şi de adeziuni la activităţile Securităţii. Un scriitor german din Transilvania, Richard Wagner, prezintă într-un mod magistral starea sufletească a celor care au început atunci să colaboreze cu comunismul: „Generaţia mea a început să se ocupe de reforme în anii ’60. Voiam să redăm demnitatea poporului român. Voiam socialism, dar fără ruşi. România trebuia eliberată de ruşi. Hotărârea mea de a intra în Securitate am luat-o sub impresia cuvântării lui Ceauşescu din 21 august 1968 de la Bucureşti. Atunci când a refuzat să intre în Praga laolaltă cu armatele Tratatului de la Varşovia. Atunci chiar şi oponenţii declaraţi [ai regimului] s-au înscris în mod demonstrativ în partid”257. Graţie unei astfel de operaţiuni propagandistice, Ceauşescu a reuşit încă mult timp să se prezinte ca fiind adevăratul conducător al naţiunii, defăimându-i pe toţi oponenţii săi ca agenţi ai Moscovei (ceea ce, de altfel, era parţial adevărat).

Ceauşescu a obţinut destul de uşor succese propagandistice poate tocmai pe motiv că independenţa României le convenea şi conducătorilor

Uniunii Sovietice. Mihai Caraman aruncă lumină asupra acestui aspect al situaţiei. Când Caraman l-a recrutat pe Francis Roussilhe, un funcţionar de la NATO, el i-a spus că România doreşte să-şi obţină independenţa faţă de Uniunea Sovietică şi în acest scop el trebuie să afle dacă, în cazul unui eventual conflict armat între cele două ţări, NATO ar veni României în ajutor[258]. Informaţiile obţinute în acest fel erau transmise la Bucureşti şi mai ales la Moscova. Aşa că, permiţându-i lui Ceauşescu să cultive un soi de naţional-bolşevism în România şi să pozeze în conducător independent, sovieticii acţionau de fapt în propriul interes. Iar colaborarea româno-sovietică în acest domeniu urma să se dezvolte şi mai mult sub aspectul operaţiunii „Orizont", despre care a scris în amintirile sale Ion Mihai Pacepa. Desfăşurarea acestei operaţiuni nu a fost dovedită, Pacepa fiind, la drept vorbind, singurul care a recunoscut că aşa ceva a avut loc într-adevăr – dar, oricum, o cooperare româno-sovietică de un anumit tip [pe linie de spionaj] nu poate fi exclusă.

Pentru Ceauşescu, 21 august 1968 a reprezentat punctul culminant al carierei sale, cel care mai târziu va fi mereu amintit şi repetat cu numeroase ocazii. Merită să observăm că în decembrie 1989, în împrejurări asemănătoare (încercarea de reformare a socialismului în întregul bloc sovietic, pericolul intervenţiei sovietice, grupul celor „nemulţumiţi" din partid etc.), Ceauşescu a încercat să repete succesul din 1968 şi a convocat o mare adunare populară în acelaşi loc ca atunci. Cuvântarea din 21 august a însemnat în acelaşi timp revenirea la cultul personalităţii, practicat şi dezvoltat pe vremea lui Dej, limitat puţin câte puţin după 1965 şi definitiv încheiat, după cum se părea, la Plenara din aprilie 1968.

După momentul august 1968, Ceauşescu a început să profite de succesul său diplomatic şi politic. În acelaşi timp, trebuia să se asigure faţă de o eventuală intervenţie sovietică şi de pericolul de a fi răsturnat de la putere. Către sfârşitul anului 1968 au părut anumite temeri că PCR şi-a pierdut controlul asupra societăţii, ceea ce a dus la reacţia imediată a conducerii şi la sistarea liberalizării.

Măsurile antisovietice luate de Ceauşescu

Evenimentele din august 1968 şi în primul rând soarta echipei lui Dubček l-au determinat pe Ceauşescu să ia anumite măsuri pentru limitarea influenţei Uniunii Sovietice în România. O parte din acţiunile întreprinse în această direcţie erau continuarea directă a liniei elaborate de Gheorghiu-Dej încă de la sfârşitul anilor '50, iar o altă parte erau idei originale ale

actualului conducător român.

Prima măsură luată chiar pe 21 august dimineaţa a fost deja amintita constituire a Gărzilor Patriotice. Probabil în cursul aceleiaşi zile Ceauşescu a dat şi ordinul de întocmire a planului de apărare împotriva invaziei sovietice. Acest plan, care avea numele de cod „Rovine-IS-70”, a fost pregătit în cele din urmă în anul 1970. El presupunea apărarea teritoriului naţional cu toate forţele posibile: Armata, Securitatea şi Gărzile Patriotice. Iar dacă armatele inamice ar fi înfrânt rezistenţa, Ceauşescu şi ceilalţi membri de la nivelul superior al conducerii urma să fie transportaţi într-un loc sigur din munţi. Iar dacă rezistenţa ar fi fost zdrobită într-un timp foarte scurt, Ceauşescu ar fi urmat, potrivit planului „Rovine-IS-70”, să fugă în secret într-o ţară care i-ar fi oferit adăpost[259].

În 1969 au fost majorate şi sumele din buget alocate pentru înarmare. Comparativ cu celelalte ţări din blocul sovietic, acest sector a fost foarte neglijat în anii ’60. Între 1965 şi 1968 s-a operat o nouă reducere a bugetului pentru armată, astfel încât în 1968 cheltuielile pentru înarmare se ridicau doar la 3,7% din întregul buget. În 1969, ele au crescut la 4,2%, ceea ce, având în vedere şi creşterea PIB cu 7,4%, reprezenta un supliment important[260]. În acelaşi timp, autorităţile au hotărât să cumpere o anumită cantitate de arme moderne din URSS, RSC şi RSFI[261].

Fără îndoială, schimbarea cea mai importantă, care mergea cel mai departe şi care deosebea cel mai mult România de celelalte ţări ale Tratatului de la Varşovia, a fost crearea în cadrul Securităţii a unei unităţi speciale de combatere a spionajului ţărilor socialiste – mai bine zis, al Uniunii Sovietice. Această unitate, subordonată secţiei de spionaj, UM 0110 CIE, a fost creată în 1969262. Existenţa ei a fost ţinută în deplin secret, ofiţerii care făceau parte din personalul acestei unităţi fiind încadraţi formal în altele şi neavând permisiunea de a-şi trăda apartenenţa la UM 0110. Această unitate se ocupa în primul rând cu monitorizarea activităţii KGB şi GRU, serviciile de spionaj ale celorlalte ţări comuniste fiind tratate marginal (de altfel, ele nici nu desfăşurau activităţi notabile pe teritoriul României – exceptând, eventual, perioada perestroikăi). Potrivit istoricului Marius Oprea, cu timpul, UM 0110 „a ajuns să fie utilizată pentru a fabrica argumentele pe placul «conducerii superioare de partid»”. Cei care cădeau în dizgraţia lui Nicolae Ceauşescu deveneau suspecţi de spionaj în favoarea Uniunii Sovietice[263]. În 1989, UM 0110 număra 264 de ofiţeri, 8 ofiţeri specializaţi în tehnici operative, 15 subofiţeri şi 8 persoane ca angajaţi

civili[264] – cu alte cuvinte, era destul de numeroasă, ţinând cont de condiţiile României. Era mai numeroasă, de exemplu, decât UM 0107 ICE „Dunărea” (comerţul cu mărfuri „de importanţă deosebită”; era vorba, printre altele, de „vânzarea” nemţilor către RFG şi a evreilor către Israel[265]), decât UM 0617 (contraspionaj economic) şi chiar decât UM 0625 (cealaltă parte a contraspionajului, mai puţin cel economic şi cel responsabil de ţările comuniste).

Pentru eliminarea influenţei sovietice, în serviciile speciale erau utilizate şi alte metode. În baza Dispoziţiei Consiliului de Miniştri din 10 iulie 1968, au fost introduse exigenţe riguroase pentru noii candidaţi la angajare în Securitate. În primul rând, se cerea ca recruţii să aibă liceul terminat şi să fie înscrişi la o formă de studii superioare, cu obligativitatea cunoaşterii unor limbi străine[266]. Caracterul antisovietic al acestei dispoziţii consta în faptul că personalul de pe vremea lui Dej (cu alte cuvinte, cel cu trăsături filosovietice) era foarte slab pregătit, fiind astfel defavorizat în această conjunctură. Pe 20 iunie 1968 au fost făcute schimbări importante în modul de recrutare a candidaţilor pentru şcoala de ofiţeri în cadrul serviciilor speciale. Orice candidat la şcoala din Băneasa trebuia din acel moment să susţină obligatoriu un examen de admitere având ca probe istoria României şi limba română[267]. Pe măsură ce erau pregătite tinerele cadre „naţionale” pentru serviciile speciale, din rândul acestora erau eliminaţi oamenii legaţi într-un fel sau altul de Moscova, cei şcoliţi în Uniunea Sovietică.

Toate aceste măsuri ale căror intenţii antisovietice erau evidente şi nici nu puteau fi ascunse au dus totuşi la o reală reducere a influenţei Kremlinului în România. Nu e lipsit de interes să observăm că majoritatea acestor măsuri erau ascunse opiniei publice din ţară şi de peste hotare, precum şi faţă de personalul obişnuit din aparatul de partid şi din Securitate. Existenţa UM 0110 CIE a constituit unul dintre cele mai mari secrete de stat; puţinele informaţii pe care le avem în legătură cu această unitate au devenit accesibile abia după 1989. Nici una dintre aceste măsuri (în afară de înfiinţarea Gărzilor Patriotice) nu a fost exploatată de propaganda oficială. Fără îndoială că Nicolae Ceauşescu voia cu orice preţ să scape de influenţa sovietică, dar n-avea cum să nu-şi dea seama că eliminarea ei completă era imposibilă. Analiştii de la Ambasada RPP apreciau în acest sens că pentru autorităţile române ar fi fost nerentabil să elimine total orice influenţă sovietică:

RSR nu-şi exprimă intenţia de a ieşi din Tratatul de la Varşovia. Conducătorii români îşi dau foarte bine seama că tocmai datorită apartenenţei la blocul ţărilor socialiste şi mai ales la Tratatul de la Varşovia România este un partener interesant pentru Occident, iar intenţia de a părăsi Pactul i-ar putea obliga pe ceilalţi semnatari ai lui să ia măsuri preventive[268].

Tocmai de aceea armata română a participat la exerciţiile Tratatului de la Varşovia, inclusiv pe teritoriul Uniunii Sovietice[269].

În acelaşi timp, sovieticii erau de acord cu independenţa românilor pentru că lor, destul de mult timp, acest lucru le-a fost de folos. Autoritatea lui Ceauşescu la Bucureşti nu constituia un pericol nici pentru integritatea blocului sovietic, nici pentru comunism ca regim politic. Formula românească nu şi-a găsit imitatori printre celelalte ţări comuniste. Iar în momentul în care Ceauşescu s-a opus în mod hotărât politicii sovietice de reformă – perestroika, în care trebuia să fie antrenată şi România –, el a fost înlăturat de la putere în mod sângeros, noul guvern întreţinând cu Kremlinul relaţii foarte strânse până la dezmembrarea Uniunii Sovietice. „Cei pe care eu îi urmăream astăzi conduc România” – afirma în 1994, căzând totuşi în capcana exagerării, Victor Neculcioiu, ultimul şef al UM 0110 CIE, înainte de căderea lui Ceauşescu[270].

Roadele triumfului – Ceauşescu intensifică politica externă

Ceauşescu n-a trebuit să aştepte mult răsplata pe care politicienii din ţările occidentale i-au pregătit-o pentru atitudinea lui ireconciliabilă faţă de intervenţia armată a Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia. Încă din 30 august 1968, Statele Unite au trimis la Moscova o notă în care afirmau că „nu ştim ce se va întâmpla” dacă se va ajunge la invadarea României[271]. În luna octombrie a aceluiaşi an, România şi SUA au început negocierile în vederea înviorării relaţiilor reciproce. Pe 26 octombrie a fost semnat un acord pe probleme de colaborare culturală şi economică[272]. În februarie 1969, prin intermediul ambasadorului său la Washington, Corneliu Bogdan, Ceauşescu l-a invitat pe preşedintele SUA, Richard Nixon, să facă o vizită în România[273]. Nixon, care, înainte de a fi ales preşedinte, mai fusese la Bucureşti şi în 1967, când a făcut parte dintr-o delegaţie americană, a ignorat totuşi invitaţia, dar aceasta a fost apoi reînnoită de câteva ori. Şi a fost acceptată abia în luna iunie, după degradarea bruscă a relaţiilor

americano-sovietice, pe fondul războiului din Vietnam[274]. Potrivit unor cercetători, un motiv suplimentar care a influenţat pozitiv luarea acestei decizii în cadrul administraţiei Nixon a fost dorinţa americanilor de a stabili, prin intermediul Bucureştiului, un dialog cu China[275]. Acest factor de decizie poate fi susţinut şi prin faptul că, în ajunul sosirii în România, Nixon efectuase o vizită în Pakistan, ale cărui autorităţi se străduiau de asemenea să medieze relaţiile dintre Washington şi Beijing.

Delegaţia americană condusă de Nixon a venit la Bucureşti pe 2-3 august 1969276. La aeroport a fost întâmpinat cu mari onoruri, în prezenţa a sute de mii de cetăţeni. Pe drumul de la aeroport, automobilul în care se aflau Nixon şi Ceauşescu s-a oprit pe neaşteptate şi ambii conducători au coborât să strângă mâinile persoanelor care îi aclamau din mulţime[277]. În cele două zile de convorbiri au fost abordate teme precum China, Vietnamul, dar şi colaborarea bilaterală. S-a stabilit de asemenea, la fel ca la vizita lui de Gaulle, să se deschidă la Bucureşti o Bibliotecă americană, iar la New York – o Bibliotecă română[278]. Deşi nu s-au semnat acorduri importante, vizita a reprezentat un succes diplomatic enorm pentru Ceauşescu, care se putea mândri în faţa lumii, ca şi în faţa populaţiei ţării sale, că este un „partener” al preşedintelui Statelor Unite.

În afară de spectaculoasa vizită a lui Nixon la Bucureşti, în această perioadă România a reuşit să se apropie şi de alte ţări occidentale, precum şi de ţări din Lumea a Treia care aveau relaţii de strânsă colaborare cu Occidentul. În septembrie 1968 a sosit la Bucureşti Michael Stewart, secretar de stat al Marii Britanii. Câteva zile mai târziu, în capitala României sosea ministrul belgian al Afacerilor Externe[279]. În lunile care au urmat au avut loc o serie întreagă de vizite ale unor delegaţii româneşti în diferite ţări din Lumea a Treia, printre care Turcia şi Iran, cu acesta din urmă România începând să întreţină relaţii de tot mai strânsă colaborare. Pe la începutul lui septembrie 1969, Ceauşescu a efectuat în această ţară o vizită lungă de aproape o săptămână[280].

Înviorarea politicii externe occidentale a României a avut loc într-un moment în care celelalte ţări din blocul sovietic îşi înăspreau relaţiile cu ţările din NATO, în primul rând pe fondul agresiunii asupra Cehoslovaciei şi al războiului din Vietnam. Tocmai de aceea Nicolae Ceauşescu se putea prezenta ca fiind un conducător comunist independent, care a înfăptuit idealurile naţionale ale României în pofida poziţiei guvernului de la Moscova. Ca şi de Gaulle, preşedintele Nixon a fost întâmpinat la Bucureşti

cu un entuziasm spontan, autorităţile limitându-se doar la a canaliza în mod corespunzător acest entuziasm. Iar datorită unor astfel de vizite poziţia partidului în societate s-a consolidat. La fel şi poziţia lui Ceauşescu în partid şi în organele de conducere ale statului. Prin urmare, secretarul general s-a hotărât să profite de conjunctura internaţională favorabilă pentru eliminarea următorului grup de potenţiali adversari. Dar înainte de aceasta trebuia să înăbuşe mişcarea apărută la baza societăţii care cerea reforme mai profunde şi o liberalizare mai largă.

Tentative de presiune asupra autorităţilor din partea populaţiei: 1968-1969

După lichidarea opoziţiei şi a partizanilor anticomunişti[281], respectiv după neutralizarea intelectualităţii care înainte de război avusese legături cu Garda de Fier, în România nu mai rămăsese nici un focar de concurenţă pentru autorităţile comuniste. În legătură cu măsurile de liberalizare deja asimilate au apărut însă tentative de a exercita de jos în sus o presiune asupra conducerii cu scopul nu atât de a se efectua o schimbare de regim, cât mai curând de a se extinde libertăţile cetăţeneşti. Societatea, deşi foarte puţin informată de propaganda oficială în legătură cu iniţiativele de aceeaşi natură care s-au manifestat în celelalte ţări ale blocului sovietic, aflase oricum despre evenimentele din Cehoslovacia şi Polonia (precum şi despre revoltele studenţeşti din ţările occidentale) prin intermediul posturilor de radio occidentale[282] care nu erau bruiate în România sau al turiştilor străini care începuseră să viziteze masiv România în a doua jumătate a anilor ’60.

Cererea de reforme, mult mai atenuată în comparaţie cu Polonia sau Cehoslovacia, îşi avea originea în câteva medii, şi anume: intelectuali, studenţi, aparatul de partid de nivel mediu, apoi minoritatea maghiară, nemulţumită de noua împărţire administrativ-teritorială a ţării, ce reducea importanţa politică a acestui segment de populaţie. În nici unul dintre aceste grupuri (poate cu excepţia maghiarilor) nemulţumiţii nu constituiau totuşi majoritatea, iar în acţiuni în favoarea reformelor se angajau de fapt puţine persoane. În schimb autorităţile, de îndată ce şi-au dat seama că, teoretic, situaţia poate ajunge să scape de sub control, au acţionat în mod hotărât, bazându-se pe pasivitatea majorităţii. Datorită acestei politici mişcările în favoarea reformelor n-au apucat să capete anvergură, deşi o parte dintre revendicări au fost satisfăcute. Actualmente, majoritatea evenimentelor din perioada respectivă au fost date uitării şi nici în

istoriografie nu se bucură de prea mult spaţiu. Până în momentul de faţă (jumătatea anului 2011) nu s-a publicat nici o monografie pe această temă. În plus, în afară de demonstraţia studenţească de Crăciun, toate aceste mişcări s-au străduit să acţioneze cu metodele aşa-numitei democraţii interne de partid, pe baza legislaţiei comuniste. Nu e mai puţin adevărat însă că ele au avut o anumită însemnătate pentru dinamica sistemului politic din România, întrucât, probabil, apariţia lor a fost unul din factorii care l-au determinat pe Ceauşescu să limiteze treptat măsurile de liberalizare.

Pentru grupurile în sânul cărora au apărut cereri de reformă, cei mai gălăgioşi au fost studenţii. În anii ’60, la studii superioare erau admişi masiv tinerii din mediul rural, din regiunile cu puternic ataşament faţă de tradiţiile creştine şi faţă de modul de viaţă precomunist. De asemenea, au fost liberalizate simţitor criteriile de admitere care înainte îngrădeau accesul la nivelurile superioare de educaţie pentru copiii elitei de dinainte de război şi ai celor care făcuseră parte din Garda de Fier, ceea ce a permis pătrunderea în instituţiile de învăţământ superior a unor persoane educate în spiritul tradiţiei patriotice sau naţionaliste. De pe la jumătatea anilor ’60, fără probleme prea mari, astfel de persoane erau primite şi în rândul membrilor PCR.

Printre universitari dominau în continuare, slab pregătiţi, adepţii marxism-leninismului din anii ’50, dar şi aici lucrurile au început să se schimbe. În 1963, Athanase Joja, comunist şi stalinist încă din perioada interbelică, a fost eliberat din funcţia de preşedinte al Academiei Române şi a fost înlocuit cu Ilie Murgulescu, care în anii ’30 fusese bursier în Germania. În 1966, aceeaşi funcţie a fost preluată de Miron Nicolescu, cu doctorat la Sorbona (matematică), la curent cu metodele occidentale de a efectua o muncă de cercetare, dar şi de a educa tineretul şi cadrele[283]. Pe timpul mandatului său au fost reprimiţi în universităţi unii oameni de ştiinţă activi în perioada interbelică, dar apoi destituiţi. Ei prezentau un nivel superior de pregătire şi cultură în comparaţie cu universitarii avansaţi pe vremea lui Dej, al căror unic merit era uneori faptul că serveau partidul. Oamenii de ştiinţă reprimiţi în universităţi, cu foarte puţine excepţii, nu ocupau funcţii de conducere, ceea ce a provocat o scădere simţitoare a prestigiului autorităţilor academice în rândul studenţilor. Acest lucru a făcut posibilă însă apariţia unor grupuri informale care încercau să organizeze viaţa studenţească independent de autorităţile universitare şi de stat.

În domeniul cultural situaţia se prezenta la fel. Aveau cuvântul acum

generaţiile de creatori care debutaseră la sfârşitul anilor ’50 sau la începutul anilor ’60, asupra cărora stalinismul avusese o influenţă scăzută. Ei au preluat rapid ideea liberalizării, văzând probabil în ea, pe lângă aspectul intelectual, şi o modalitate de a se debarasa de reprezentanţii compromişi ai generaţiilor mai vârstnice. În acelaşi timp, ei au redescoperit curentul principal, aşa-numitul curent naţional sau chiar naţional-mistic (prezent, spre exemplu, în operele lui Mihai Eminescu, Lucian Blaga sau Octavian Goga) din literatura română precomunistă. Iniţial ei s-au înscris aşadar în tezele propagandei de partid care îi îndemna să se aplece asupra valorilor naţionale. Mai târziu însă au încercat să depăşească limitele destul de rigide impuse de partid.

Primul scriitor cunoscut (deşi nu aparţinea generaţiei tinere) care a încercat să spună mai mult decât permitea cenzura a fost Miron Radu Paraschivescu. În cadrul revistei *Ramuri* editate la Craiova, el a creat suplimentul literar *Povestea vorbii*, unde publica lucrările debutanţilor[284]. În jurul acestuia s-a constituit rapid un cerc de tineri literaţi care mai târziu au creat grupul informal numit tocmai „Povestea vorbii”.

Unul dintre cei mai „nesupuşi” literaţi din generaţia tânără s-a dovedit a fi Adrian Păunescu, ceea ce poate stârni uimire, având în vedere activitatea lui de mai târziu, când a devenit poetul de curte al lui Ceauşescu, iar apoi unul dintre principalii ideologi ai unui partid neocomunist – Partidul Socialist al Muncii. El a rămas activ în politică până la moartea sa (5 noiembrie 2010). În anii ’60 Păunescu era însă un tânăr poet care promitea şi care a hotărât să arunce o provocare nomenclaturii de la conducerea Uniunii Scriitorilor (US). În mai şi aprilie 1968, ca preşedinte al secţiei UTC din cadrul US, a organizat o serie de întâlniri în cadrul cărora s-au cerut o mai mare liberalizare şi demiterea lui Eugen Barbu din funcţia de redactor-şef al revistei literare *Luceafărul*. Păunescu era la vremea respectivă puternic sprijinit de Dumitru Ţepeneag, şi el un scriitor din generaţia tânără, care în ianuarie 1968 fusese la Paris şi luase legătură cu Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca[285], figuri importante ale emigraţiei române. În legătură cu demersul lui Păunescu şi Ţepeneag, s-a organizat o şedinţă a conducerii US la care au participat şi reprezentanţi ai CC, cu Paul Niculescu-Mizil în frunte. Colectivul astfel întrunit a evaluat în mod pozitiv protestul şi l-a eliberat pe Eugen Barbu din funcţia de redactor-şef al revistei *Luceafărul*[286]. La câteva zile după 21 august 1968, Păunescu, Ţepeneag şi alţi câţiva tineri creatori au redactat o scrisoare deschisă

adresată partidului în care îşi exprimau adeziunea totală faţă de politica CC şi a lui Ceauşescu[287]. În noiembrie 1968 a avut loc conferinţa Uniunii Scriitorilor. Pentru prima dată în istoria ei, la lucrări au participat nu doar delegaţii, ci toţi membrii Uniunii. În cadrul conferinţei, Paraschivescu a făcut o aspră critică a politicii recente a US. El a atras atenţia asupra discriminării autorilor care nu fac parte din Uniune şi a propus schimbări fundamentale în această organizaţie. Dar autorităţile n-au dat curs propunerilor sale şi atât Paraschivescu, cât şi grupul „Povestea vorbii" au fost atacaţi în ianuarie 1969 în coloanele unor reviste literare şi în *Scânteia*[288].

Politica autorităţilor a fost poate influenţată de faptul că în decembrie 1968 a avut loc o uriaşă manifestaţie studenţească, la care s-au cântat colinde, ajungându-se în cele din urmă să se scandeze „Jos Ceauşescu!"[289]. În momentul de faţă (jumătatea anului 2011) dispunem de două descrieri ale evenimentelor care s-au desfăşurat pe străzile Bucureştiului în noaptea de 24 spre 25 decembrie 1968290. Prima dintre ele este nota întocmită de lucrătorii Ambasadei RPP, iar a doua este referatul lui Virgil Trofin întocmit pentru şedinţa Comitetului Executiv din 25 decembrie şi redactat probabil pe baza raportului serviciilor de pază şi ordine.

Cele două versiuni nu sunt întru totul asemănătoare. Potrivit raportului Ambasadei RPP, iniţiativa manifestaţiei le-ar fi aparţinut studenţilor de la Teologie, pe când Trofin nu particularizează nici o categorie concretă de studenţi, dar indică în schimb câteva persoane dintre cele mai active. Au început să cânte colinde în primul rând studenţii din căminele situate în cartierul Cotroceni. De acolo grupul de studenţi s-a deplasat în Piaţa Universităţii. În raportul Ambasadei RPP se arată că unii studenţi se comportau agresiv. Apoi grupul, care ajunsese la câteva sute de persoane, a continuat să se deplaseze pe bulevardul Magheru, spre Piaţa Romană. În acel moment, demonstranţilor li s-au alăturat catolicii de la Biserica Italiană, situată pe acest bulevard. Când cortegiul a ajuns în Piaţa Romană, autorităţile au trimis activişti să-i oprească pe demonstranţi. Aici, potrivit lui Trofin, s-a încheiat toată manifestaţia. Dar din raportul Ambasadei RPP rezultă că demonstranţii s-au deplasat Gara de Nord şi abia acolo demonstraţia a luat sfârşit. Interesant este un amănunt relatat în raportul Ambasadei, şi anume că în apropierea gării „se aflau [...] ziarişti străini care au făcut fotografii şi au înregistrat desfăşurarea demonstraţiei pe bandă de magnetofon". Trofin nu aminteşte acest amănunt.

Diferenţe mai există şi în legătură cu sloganurile scandate de studenţi. Trofin vorbeşte doar despre cereri destul de confuze, ca „libertate pentru studenţi”, în timp ce din informaţiile obţinute de la ambasada sovietică rezultă că s-ar fi strigat şi „Jos Ceauşescu!”. Demonstraţia s-a încheiat spre dimineaţă, în ziua de 25 decembrie, fără intervenţia Miliţiei sau a altor servicii de ordine; a fost suficientă mobilizarea activiştilor pentru a-i determina pe studenţi să se întoarcă înapoi în cămine.

Până în dimineaţa zilei de 25 decembrie Ceauşescu n-a ştiut nimic despre evenimente, însă de la 8 dimineaţa a început întâlnirile şi discuţiile legate de ceea ce se întâmplase în timpul nopţii. La ora 13.00 a fost convocată şedinţa Comitetului Executiv, la care au fost invitaţi şi reprezentanţii mediilor academice. Ceauşescu a făcut o evaluare foarte critică a atitudinii serviciilor de ordine şi a Miliţiei. „E lipsă de ordine şi disciplină. După părerea noastră, Securitatea şi Miliţia au însărcinarea de a veghea la păstrarea liniştii. Dar ce s-a întâmplat la ora 3 noaptea este huliganism. Trebuiau arestaţi toţi.” Responsabilitatea pentru atitudinea necorespunzătoare a serviciilor de ordine, după părerea lui, o purtau Vasile Patilineţ, secretarul CC pe probleme de servicii speciale, şi Dumitru Popa, primarul Bucureştiului. N-ar fi exclus ca Patilineţ şi Popa în mod intenţionat să nu-l fi trezit pe Ceauşescu, tocmai pentru a evita intervenţia lui, adică ordinul de a folosi forţa împotriva demonstraţiei, care în felul acesta s-a încheiat fără incidente.

În discuţia care a urmat după analiza evenimentelor din noaptea precedentă, drept cauză a manifestaţiei şi în general a nemulţumirilor din mediul studenţesc a fost desemnată insuficienta pregătire ideologică a tineretului, găsindu-se multe neglijenţe în acest domeniu. Apoi au fost făcute propuneri de soluţii concrete care aveau ca scop îmbunătăţirea pregătirii ideologice a tineretului. În aceeaşi discuţie s-a făcut simţită în mod evident ideea înăspririi generale, de sus în jos, a liniei politice la toate nivelurile de pregătire – adică o parte din ceea ce mai târziu s-a închegat ca vestitele „teze din iulie”.

Din desfăşurarea şedinţei Comitetului Executiv din 25 decembrie rezultă că autoritatea supremă era de fapt speriată de efectele liberalizării acordate spre jumătatea anilor ’60. Probabil că nu era vorba de temerea că situaţia ar putea scăpa de sub control, aşa cum se întâmplase în Cehoslovacia, dar a fost luată totuşi hotărârea de a se acţiona în mod energic pentru preîntâmpinarea oricărei eventuale tulburări. Demonstraţia

de Crăciun din 1968, deşi în sine un eveniment banal, care nu reprezenta nici un fel de pericol, a provocat la nivelul conducerii o preocupare serioasă faţă de problema ideologiei. Iniţial schimbările n-au fost prea evidente pentru cetăţeanul mediu, deoarece părea că liberalizarea va continua ca şi până atunci. Dar, în momentul când, doi ani şi jumătate mai târziu, Ceauşescu şi-a proclamat „tezele din iulie”, multe persoane au fost surprinse că acel conducător pe care mulţi şi-l aminteau datorită cuvântării de la balconul CC din 21 august 1968 se transformase într-un comunist dogmatic. Între timp s-a dovedit că Nicolae Ceauşescu n-a fost niciodată adeptul liberalizării; dimpotrivă, studenţii care manifestau abia la patru luni după vestita cuvântare au scăpat de arestare doar pentru că nimeni din conducere n-a avut curajul să-l trezească pe el din somn.

În acelaşi raport consacrat demonstraţiei de Crăciun, Ambasada RPP atrăgea atenţia că-n ultima vreme, în colectivităţile studenţeşti, se evidenţiază o anumită stare de tensiune:

Studenţii pun multe întrebări, să zicem, delicate şi o fac într-un mod uneori foarte obraznic. De exemplu, la una dintre universităţi a fost invitat Dumitru Popescu[291], membru supleant în Comitetul Executiv, secretar al CC şi redactor-şef al ziarului *Scânteia*, dar i-au fost puse şi întrebări care n-au trecut mai întâi pe la Comitetul de Partid, tocmai pentru a evita anumite „retuşuri”. Câteva dintre ele: de ce presa evită în mod intenţionat multe probleme importante, ceea ce te obligă să cauţi informaţii, spre exemplu, ascultând Europa Liberă? E adevărat că la Constanţa staţionează trupe sovietice? Când îşi va retrage URSS armata din Cehoslovacia? La această întâlnire Dumitru Popescu a ţinut o prelegere pe tema principiilor politicii româneşti; reacţia unui grup de studenţi faţă de prestaţia lui a fost o scrisoare pe care i-au înmânat-o şi în care spuneau că n-au venit să asculte un curs de generalităţi pe tema socialismului ştiinţific, ci pentru a primi răspunsuri la nişte întrebări foarte precise; aşa încât îi mai înmânează o dată întrebările cu rugămintea ca invitatul să le ofere răspunsurile şi să facă cunoscută scrisoarea întregii săli. Popescu a citit o parte din scrisoare şi a catalogat-o ca fiind o încercare de provocare. O parte dintre studenţi au părăsit sala în semn de protest[292].

Ca urmare, autorităţile au fost nevoite să tragă concluzia că situaţia este într-adevăr serioasă. Dumitru Popescu – poreclit „Dumnezeu” din cauza

modului său de viaţă şi a influenţei pe care o avea[293] – era unul dintre cei mai importanţi ideologi din stat şi unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Ceauşescu. Atacul deschis la persoana lui (rolul serviciilor speciale în acest incident trebuie mai degrabă scos din discuţie) trebuia interpretat ca un atac la însăşi persoana secretarului general şi la întreaga ideologie a partidului. Conştiente de evenimentele din Cehoslovacia, unde liberalizarea exagerată a dus repede la situaţia în care Partidul Comunist şi-a pierdut monopolul puterii, autorităţile române nu puteau să nu reacţioneze la acest soi de incidente. Dacă mai înainte au fost subapreciate năzuinţele reformatoare ale societăţii, spre sfârşitul anului 1968 ele se pare că erau supraevaluate.

Interesant e faptul că anul 1968 ca început al renunţării la liberalizare a fost indicat chiar de Popescu „Dumnezeu" în amintirile lui: „Nu a fost nici o minirevoluţie culturală, îngheţul începuse din 1968"[294]. Cauza „îngheţului" era însă, după părerea lui Popescu „Dumnezeu", acutizarea conflictului româno-sovietic, ceea ce obliga autorităţile române să ia „măsuri maxime de prudenţă". Fără îndoială că şi acest motiv a fost important în cazul de faţă.

Încă de la începutul anului 1969 s-a remarcat tendinţa evidentă a autorităţilor de a sista treptat măsurile de liberalizare. Concomitent se desfăşura şi chiar se accelera procesul de consolidare a poziţiei lui Ceauşescu, de cumulare a tot mai multor competenţe în mâinile secretarului general şi ale unui grup restrâns, format din colaboratorii săi cei mai apropiaţi. Într-un asemenea moment, după ce la început a fost acceptată ca pregătire a terenului pentru schimbarea liniei în politica externă, iar apoi a servit ca pretext pentru eliminarea principalilor activişti din echipa lui Dej, liberalizarea constituia deja o ameninţare pentru Ceauşescu. La sfârşitul anului 1968 şi începutul anului 1969, în cazul în care s-ar fi hotărât să ducă liberalizarea mai departe, conducătorul român ar fi avut de ales doar între două soluţii: fie ar fi fost iniţiatorul procesului de democratizare a ţării şi a partidului, caz în care s-ar fi expus pericolului de a fi îndepărtat de la conducere de adepţii liniei dure, fie ar fi fost luat pe sus de valul liberalizării – şi atunci de asemenea şi-ar fi pierdut poziţia.

Potrivit opiniei unanime a martorilor istoriei şi a cercetătorilor din perioada analizată, Ceauşescu îşi dorea în primul rând să obţină puterea absolută în ţară şi un renume cât mai strălucit în lume. Extinderea măsurilor de liberalizare nu ar fi putut servi, eventual, decât celui de-al doilea scop, în

schimb ar fi constituit un mare pericol pentru poziţia lui Ceauşescu chiar în ţara lui. Soarta lui Dubček sau Nagy, care deveniseră într-un anumit sens eroi, dar care şi-au pierdut funcţiile (Nagy a plătit chiar cu viaţa), fusese probabil pentru el un avertisment.

Liberalizarea n-ar fi putut continua să facă paşi oricât de mici înainte decât, probabil, dacă ar fi existat certitudinea că societatea nu-şi doreşte lărgirea limitelor ei. Aşa că, de îndată ce s-au ivit semnale că lucrurile nu stau aşa, Ceauşescu s-a hotărât să limiteze treptat politica de liberalizare, apoi s-o sisteze definitiv şi în cele din urmă să înăsprească sever linia ideologică. Până în a doua jumătate a anilor ’70, el nu s-a confruntat cu nici un fel de rezistenţă nici din partea societăţii, nici a aparatului de partid (activiştii eliminaţi rând pe rând au renunţat fără a se împotrivi prea mult) şi nici a vreunei instanţe internaţionale.

Totul arată deci că limitarea liberalizării a început în perioada celor mai răsunătoare succese ale lui Ceauşescu în politica externă, adică la sfârşitul anului 1968 şi începutul anului 1969. Manifestaţia de Crăciun şi, anterior, atacul asupra lui Popescu „Dumnezeu” în cursul unei adunări studenţeşti puteau constitui astfel momente de cotitură în istoria comunismului românesc. În sine, nici unul dintre aceste evenimente nu reprezenta o ameninţare la adresa autorităţilor, dar cu siguranţă le-a determinat pe acestea să conştientizeze faptul că, măcar potenţial, o asemenea ameninţare există. Şi începând din acel moment s-a trecut la schimbarea tonului.

Al doilea val de eliminare a „baronilor” lui Dej

Consolidat pe poziţia lui ca urmare a magistralei valorificări în avantajul său a invaziei armatelor Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, Ceauşescu s-a hotărât în 1969 să se debaraseze de o altă serie de activişti din echipa lui Dej, pe care i-ar fi putut suspecta că sunt capabili să încerce o lovitură de stat sau chiar să adreseze Moscovei o scrisoare cu rugămintea de a interveni. Un alt factor care l-a determinat probabil pe Ceauşescu să treacă la măsuri rapide a fost situaţia economică relativ favorabilă şi stabilă, al cărei nivel se menţinea deja de câţiva ani. În 1969 s-au manifestat totuşi primele semne de încetinire a creşterii accelerate de până atunci, ceea ce ar fi anunţat o criză de care puteau profita adversarii secretarului general.

În 1969, România a atins un nivel al creşterii PIB de 7,4%, al creşterii venitului naţional de 7,3%, al producţiei industriale de 10,7% şi al producţiei agricole de 4,8%295. E adevărat că planul de dezvoltare n-a fost realizat în

totalitate, dar în majoritatea ramurilor economiei nivelul respectiv se ridica la cca 90-95%296. Creşterea a fost totuşi mai mică decât în anii precedenţi şi în plus s-a modificat echilibrul pieţei interne – vânzarea de mărfuri a crescut cu 4,7%, în timp ce creşterea veniturilor a ajuns la 6,1%297.

S-a înrăutăţit simţitor aprovizionarea pieţei, mai ales cu produse agroalimentare, ceea ce a provocat nemulţumire şi chiar greve parţiale în unele întreprinderi industriale. Într-o anumită măsură aceasta ar fi o explicaţie probabilă pentru nerealizarea sarcinilor de plan în domeniul creşterii productivităţii muncii. Conducerea de aici a apreciat negativ faptul că în 1969 abia în jur de 50% din creşterea producţiei a fost rezultatul creşterii productivităţii muncii.[298]

Într-un cuvânt, potrivit analiştilor de la Ambasada RPP:

Anul 1969 n-a fost prea fericit pentru economia României. Creşterea dificultăţilor în privinţa echilibrului pieţei interne, necesitatea de a obţine credite uriaşe pentru echilibrarea comerţului exterior trebuie să se repercuteze asupra evoluţiei situaţiei politice – atât la nivel intern, cât şi extern. Pe de altă parte, creşterea concomitentă a dificultăţilor în comerţul exterior, dar şi pe piaţa internă îngreunează manevrele economice şi prevesteşte o prelungire importantă a perioadei la capătul căreia ţara va ajunge la stabilizare economică[299].

Prevăzând probabil apropierea crizei şi schimbările care se impun într-o asemenea situaţie şi în politica economică, şi în cea externă (este vorba de o nouă apropiere de CAER care urma să se realizeze la începutul anilor ’70), Ceauşescu a hotărât că acesta e momentul potrivit pentru a-i elimina din conducere pe activiştii de care nu era întru totul sigur. În plus, s-a gândit să-şi consolideze poziţia, să concentreze cât mai multă putere în propriile lor mâini sau în ale colaboratorilor săi celor mai apropiaţi şi să reintroducă în România cultul personalităţii (la început cu discreţie, dar apoi din ce în ce mai ostentativ), concentrat de data aceasta în jurul propriei persoane.

În 24 şi 25 octombrie 1968 a avut loc Plenara CC al PCR[300], la care s-au luat câteva hotărâri destul de importante care urmau să sprijine poziţia partidului în societate şi poziţia lui Ceauşescu în partid. La plenară s-au creat două organizaţii a căror sarcină era întărirea autorităţii secretarului

general. Cea mai importantă hotărâre a plenarei a fost înfiinţarea Frontului Unităţii Socialiste (FUS). După cum informa Ambasada RPP:

Până acum, înainte de alegerile pentru Marea Adunare Naţională era convocat Frontul Democraţiei Populare, care imediat după alegeri dispărea. Acum Frontul Unităţii Socialiste va fi o organizaţie permanentă. În Bucureşti a fost înfiinţat un birou de mici dimensiuni, iar în provincie vor fi constituite secţii până la nivel de comună în mediul rural. Frontul reprezintă întărirea rolului conducător al partidului, care va fi coordonatorul activităţii organizaţiilor din componenţa lui [adică a Frontului]. Până la sfârşitul acestei luni [noiembrie 1968] el va fi constituit la nivel organizaţional şi sub stema lui va fi desfăşurată campania electorală pentru Marea Adunare Naţională. [...] Frontul va acţiona pe plan intern, dar şi extern. Contactele lui cu diferitele organizaţii vor fi mai uşoare decât pentru PCR[301].

După numai trei săptămâni de la crearea acestei instituţii, preşedinte al Consiliului FUS a devenit Nicolae Ceauşescu[302].

Înfiinţarea FUS urma să întărească controlul partidului – adică, practic vorbind, al lui Nicolae Ceauşescu şi al colaboratorilor săi celor mai apropiaţi – asupra diferitelor organizaţii sociale. Acestea oricum erau subordonate partidului, dar până acum nu într-o formă instituţională. Aşadar, crearea Frontului avea ca scop, se pare, să prevină transformarea amintitelor organizaţii în „bastioane” aflate sub controlul altor activişti şi care ar fi putut deveni ariergarda acestora în desfăşurarea cine ştie căror activităţi îndreptate împotriva autorităţii supreme. În acelaşi timp, datorită FUS erau facilitate coordonarea activităţii diferitelor instituţii sociale şi controlarea lor şi mai accentuată de către partid.

Cu ocazia aceleiaşi plenare au fost înfiinţate aşa-numitele Consilii ale Minorităţilor – adică, teoretic, un fel de autoguvernare teritorială în zonele cu populaţie amestecată din punct de vedere etnic. Iată cum relata Ambasada RPP acest lucru:

Consiliile Minorităţilor vor avea un birou central la Bucureşti şi organizaţii pe teren. Ele vor fi compuse din cetăţenii români de altă naţionalitate. Deocamdată este vorba de trei consilii: maghiar, german şi sârb. În componenţa lor vor intra şi români, în funcţie de compoziţia etnică a regiunii. Intrând în componenţa Frontului, ele vor rezolva problemele

speciale ale fiecărei minorităţi[303].

Practic însă, chiar din momentul înfiinţării lor, activitatea acestor Consilii ale Minorităţilor era îndreptată exclusiv în direcţia transpunerii în limbile minorităţilor a cultului personalităţii lui Nicolae Ceauşescu.

În cadrul plenarei s-a realizat şi reabilitarea Anei Pauker. S-a considerat că excluderea ei din partid şi condamnarea au constituit o încălcare a principiului legalităţii[304]. Reabilitarea acestei activiste destul de nepopulare însemna că „încheierea socotelilor” cu epoca Dej încă nu luase sfârşit şi că, mai devreme sau mai târziu, vor fi eliminaţi toţi membrii echipei precedentului conducător. Merită să observăm în acest sens că, la un moment dat, Ceauşescu fusese unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai Anei Pauker, iar reabilitarea ei servea, prin urmare, şi la igienizarea biografiei secretarului general.

Pe 5 decembrie 1968 Alexandru Bârlădeanu a părăsit funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice, iar pe 29 ianuarie 1969 şi-a dat demisia şi din funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri[305]. Însuşi Bârlădeanu îşi descrie plecarea în felul următor:

Eu n-am avut relaţii cordiale şi de încredere cu Ceauşescu. Nu i-am vorbit nici măcar cu „tu”. Ceilalţi îi erau mai familiari. Relaţii bune n-au fost nici înainte. Simţea din partea mea neîncredere, chiar adversitate. [...] Convieţuirea cu Ceauşescu a devenit, la un moment dat, insuportabilă. Am hotărât, atunci, să mă retrag, pentru că nu voiam să fiu părtaş le ceea ce făcea el. Cum fusesem bolnav de o boală de sânge şi tratat de un doctor din Franţa, i-am cerut acestuia un certificat de sănătate. Acolo se arată că trebuie să renunţ la muncile stresante şi tensionate. Aveam 55 de ani când am cerut pensionarea, prima dată [era, după cum spune Bârlădeanu, în 1966], dar Ceauşescu, socotind că încă nu-i momentul să se debaraseze de mine, nu a fost de acord. După mai multe ciocniri, s-a aprobat pensionarea şi apoi a urmat acea serie de eliberări care se ştie din presă. Mai întâi însă am fost eliberat din funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional Ştiinţific, apoi din cea de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. După aceea din prezidiul CPEx [Bârlădeanu utilizează în mod eronat acronimul – CPEx a fost creat mai târziu, abia în 1974, aici fiind vorba de fapt de Comitetul Executiv – n.tr.]. Apoi – din cea de membru al CC. [pe 12 august 1969, cu ocazia Congresului al X-lea al PCR[306]]. S-au ţinut lanţ aceste eliberări, publicate,

pe rând, cu o plăcere sadică[307].

Bârlădeanu n-a spus, probabil, tot adevărul, pentru că analiştii Ambasadei RPP relatau:

Bârlădeanu e bolnav, dar – se pare – nu într-atât încât să fie exclusă pentru el orice activitate, lucru dovedit de călătoriile pe care le-a efectuat în timpul bolii[308].

Plecarea lui Bârlădeanu, considerat unul dintre autorii politicii independenţei economice a României faţă de blocul sovietic (în anii 1955-1966, adică în perioada când România se străduia să scape măcar în parte de sub controlul URSS, Bârlădeanu era reprezentantul Bucureştiului la CAER[309]), nu însemna câtuşi de puţin că autorităţile ar fi avut de gând să renunţe la această politică, ci doar că acest activist nu mai era necesar. Bârlădeanu, unul dintre „baronii" lui Dej, putea constitui o potenţială ameninţare pentru Ceauşescu şi în mod sigur putea manifesta o anumită independenţă în dezvoltarea concepţiilor politice şi economice, ceea ce greu s-ar fi putut armoniza cu modelul de guvernare pe care şi-l dorea secretarul general. Eliminarea lui Bârlădeanu a constituit un alt pas înainte pentru întărirea poziţiei oamenilor lui Ceauşescu şi eliminarea ultimilor reprezentanţi ai echipei lui Dej.

În prima jumătate a anului 1969 s-au desfăşurat pregătirile pentru Congresul al X-lea al PCR şi a 25-a aniversare a răsturnării dictaturii lui Antonescu. (În România comunistă şi postcomunistă, aniversările succesive ale evenimentelor de la 23 august 1944 erau celebrate ca una dintre cele mai importante sărbători naţionale.) În cursul pregătirilor pentru congres au fost luate şi unele decizii politice esenţiale de natură să întărească poziţia lui Ceauşescu în partid şi a partidului în societate. Pe 14 martie 1969 au apărut două instituţii de stat al căror scop era coordonarea politicii în diferitele domenii: Consiliul Economic, subordonat Consiliului de Stat, şi Consiliul Apărării, în fruntea căruia s-a instalat Ceauşescu[310]. În plus, a fost schimbat modul de desemnare a delegaţilor la congresul PCR şi de promovare în organele de conducere ale partidului. După cum citim în raportul Ambasadei RPP:

[...] cu ocazia conferinţelor judeţene de partid extraordinare (39 +

municipiul Bucureşti), în afară de alegerile pentru delegaţii la Congres, s-au desfăşurat şi cele pentru candidaţii la organele de conducere ale partidului (360). A fost ceva *nou*, ceva ce apoi şi-a găsit expresia în schimbările corespunzătoare ale statutului. La conferinţa organizaţiei bucureştene a fost propusă candidatura lui Nicolae Ceauşescu pentru funcţia de secretar general al partidului, sprijinită apoi de toate celelalte conferinţe şi de toate organizaţiile obşteşti311.

Acest mod de a desemna delegaţii la congres a făcut ca responsabilitatea pentru acceptarea deciziilor venite de sus să apese pe umerii eşaloanelor inferioare, ai celor de la nivel local, care fuseseră deja în majoritate epurate, dabarasate de oamenii de încredere ai „baronilor" lui Dej şi îi erau total devotate secretarului general. „Baronii" împotriva cărora, după cum se va vedea mai târziu, era îndreptată această acţiune au plătit pentru dezinteresul lor în momentul când activiştii care le erau devotaţi au fost scoşi din joc.

Discutarea documentelor congresului s-a desfăşurat în cadrul şedinţelor de partid, al adunărilor generale ale populaţiei organizate de consiliile locale ale FUS şi al sesiunilor plenare ale conducerilor tuturor organizaţiilor, ca, de exemplu: UTC, Liga Femeilor, consiliile minorităţilor naţionale. La aceste întruniri erau adoptate rezoluţii şi se trimiteau scrisori adresate CC sau personal lui Ceauşescu în care se exprima adeziunea faţă de documentele congresului. Aceste rezoluţii erau apoi publicate în presă. În discuţia la nivel naţional astfel desfăşurată, evident că nu existau rezerve faţă de linia conducătoare şi cu atât mai puţin în legătură cu persoana secretarului general; dimpotrivă, trebuia scos în evidenţă tot arsenalul realizărilor, mai ales cele obţinute după Congresul al IX-lea312.

Campania de pregătire a Congresului al X-lea a desemnat cadrul în care s-au înscris acţiunile de acelaşi fel pentru fiecare dintre congresele următoare ale partidului. Pentru prima dată s-a profitat de apropierea zilei naţionale pentru a crea o atmosferă sărbătorească, aceasta însoţind de-acum înainte majoritatea evenimentelor de acest gen, făcând imposibilă orice critică la adresa liniei partidului sau a persoanei lui Ceauşescu. Absenţa unor discuţii adevărate despre documentele pregătitoare ale congresului nu era însă ceva nou, întrucât, în afara unor situaţii cu totul ieşite din comun, în România comunistă, la nivelurile mediu şi inferior, nu se discuta pur şi simplu pe marginea unor astfel de materiale, populaţia

mulţumindu-se doar să ia cunoştinţă de ele. Îndoielile şi accentele critice, în măsura în care se manifestau la şedinţele de partid, nu priveau în nici un caz linia generală a partidului, ci doar modul în care ea era pusă în practică, plus că acestea erau repede „clarificate” de instanţele superioare. Atmosfera sărbătorească era o inovaţie iscusit fructificată de conducere, dar nu cu scopul de a pune criticile în surdină (în acest scop era suficientă campania de „clarificare”), ci de a conferi dimensiuni mai generoase cultului personalităţii construit în jurul persoanei lui Ceauşescu cam de prin august 1968.

Înainte de Congresul al X-lea a apărut o anumită inovaţie în funcţionarea sistemului comunist din România. În cursul campaniei de pregătire a congresului, Ceauşescu a vizitat şapte judeţe, unde a avut întâlniri cu populaţia, consfătuiri cu activul de partid, a rostit cuvântări etc. Spre deosebire de anii precedenţi, în aceste deplasări secretarul general n-a fost însoţit de nimeni din conducerea superioară, în schimb au fost invitaţi ziarişti străini, în principal occidentali[313]. Într-un viitor apropiat, acest gen de deplasări ale lui Ceauşescu prin ţară, numite „vizite de lucru”, urmau să devină o obsesie a conducătorului român, iar mai târziu unul din motivele fundamentale ale operelor de artă plastică dedicate „Geniului din Carpaţi”.

Congresul al X-lea al PCR s-a desfăşurat între 6 şi 12 august 1969[314]. La lucrările lui au participat aproape 2.000 de delegaţi, aproape 1.500 de oaspeţi, 70 de delegaţii ale partidelor comuniste şi muncitoreşti, ale unor „mişcări de eliberare naţională” sau ale unor partide socialiste[315]. Aerul de sărbătoare ocazionat de a 25-a aniversare a eliberării României şi campania de pregătire a congresului concentrată în jurul persoanei lui Ceauşescu au influenţat şi ele desfăşurarea lucrărilor congresului. Nu aveau cum să fie exprimate nici cele mai nevinovate îndoieli. Elementele de critică apărute în cursul discuţiilor se refereau exclusiv la neajunsurile în realizarea liniei partidului, mai ales în domeniul planificării, al activităţii sistemului financiar de credite, al aprovizionării tehnico-materiale, al exploatării capacităţilor de producţie şi al forţei de muncă sau la tendinţele birocratice şi la lipsa de operativitate. Critica era îndreptată în primul rând spre aparatul birocratic al ministerelor şi al altor organe centrale, cu omiterea completă a instanţelor de partid, ceea ce este esenţial. Au fost criticate şi unele „neajunsuri în activitatea de propagandă”, precum şi „insuficienta dezvoltare a ştiinţelor sociale”[316].

În această atmosferă, fără nici cea mai mică opoziţie din partea cuiva,

Ceauşescu îşi întărea şi mai mult autoritatea. La Congresul al X-lea s-au făcut schimbări radicale în componenţa întregului efectiv al CC. A crescut simţitor numărul de membri titulari ai Comitetului Central, dar şi al membrilor supleanţi. Noul CC număra 165 de membri (faţă de 121 înainte) şi 120 de supleanţi (faţă de 70); în Comisia Centrală de Revizie au fost aleşi 45 de membri (anterior 22) – deci în total 330 de activişti. Înainte de Congresul al X-lea, Comitetul Central număra 210 persoane317. Componenţa noului CC a fost îmbogăţită în primul rând cu oameni care înainte nu erau nici membri titulari, nici supleanţi. Aşa încât, din 330 de persoane, 183, adică mai mult de jumătate, erau oameni noi (68 de activişti din vechea formulă n-au mai fost cooptaţi)318. Cu ocazia Congresului al X-lea s-a reuşit aşadar să se finalizeze procesul de eliminare a oamenilor din vechea echipă – în august 1969, aproape toate funcţiile importante din partid au trecut deja în mâinile persoanelor apropiate lui Ceauşescu. Activiştii din vechea gardă nu mai aveau deja nimic de spus – partidul (cel puţin la nivelul CC) a devenit *de facto* un monolit.

Inclusiv la nivelul cel mai înalt al conducerii s-au operat schimbări. În primul rând a fost înlocuit Gheorghe Apostol. Eliminarea lui a fost operată la limita legalităţii de partid – deşi fusese votat de conferinţa locală de la Galaţi, mai târziu el n-a mai fost luat în calcul la capitolul funcţii de comisia specială care îl avea în frunte pe Ceauşescu319. După cum observau analiştii de la Ambasada RPP:

[...] eliminarea [...] lui Apostol a fost o surpriză, cum se zice, chiar şi pentru el. Pentru că fusese candidat la funcţii de conducere [...], el a fost ales în Prezidiul Congresului şi în Comisia de Redactare, a prezidat comisiile de probleme sociale şi de nivel de trai320.

N-ar fi totuşi exclus ca Nicolae Ceauşescu să-şi fi „amintit” de articolul pe care Apostol îl scrisese în apărarea lui Drăghici şi să fi considerat că ar fi un moment favorabil să-l elimine pe acest activist capabil să ia iniţiativa unor acţiuni îndreptate împotriva secretarului general.

Pe 14 august 1969, la două zile după încheierea congresului, Apostol a fost revocat din funcţia de preşedinte al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (UGSR). Ambasada RPP relatează că i se imputau: „o activitate necorespunzătoare şi serioase încălcări ale principiilor etice şi ale moralei comuniste”321, ceea ce era probabil rezultatul intrigii puse la cale de

Ceauşescu împotriva lui. Dar n-a fost eliminat complet din toate funcţiile – pe 16 august, la două zile după ce şi-a pierdut funcţia deţinută la sindicate, a fost numit director la Direcţia Generală a Rezervelor de Stat (DGRS), unde a lucrat până în 1975[322]. Deşi eliminat din conducere, într-o scurtă perioadă Apostol a avut două accidente grave de maşină. Potrivit multor cercetători (şi după cum afirma chiar Apostol), era vorba de atentate la viaţa lui, deşi niciodată n-au fost găsite dovezi clare care să confirme această teză[323].

La Congresul al X-lea s-a redus şi mai mult din importanţa poziţiei lui Chivu Stoica. El a fost trecut din funcţia de membru al CE şi al prezidiului CC în aceea de preşedinte al Comisiei Centrale de Revizie[324]. Din funcţia de preşedinte al Colegiului Central de Partid şi de membru al CE, tot cu ocazia congresului, a fost îndepărtat şi Dumitru Coliu, veteran al mişcării comuniste din România[325].

Pe posturile celor eliminaţi au fost avansaţi câţiva activişti foarte apropiaţi lui Ceauşescu. Gheorghe Pană, absolvent al şcolii de partid a PCUS din Moscova, mulţi ani secretar al organizaţiei de partid din Capitală, iar în 1969 prim-secretar al Comitetului Judeţean de Partid Braşov, a fost avansat pe funcţia de membru al CC şi al CE[326]. Ion Iliescu, şi el absolvent al unei instituţii de învăţământ din Moscova (politehnica), în 1969 prim-secretar al UTC şi ministru al Tineretului, a devenit şi el membru al CC şi al CE[327]. Ion Stănescu, preşedinte al Consiliului Securităţii Statului, a fost de asemenea avansat ca membru supleant al CE[328].

Pe lângă aceşti trei activişti mai tineri, în conducere au fost primiţi şi doi activişti mai în vârstă, care o vreme nu îndepliniseră nici un fel de funcţii mai importante. A revenit astfel în prima linie Miron Constantinescu, eliminat în 1957, printre altele cu sprijinul lui Ceauşescu. După Congresul al IX-lea Constantinescu fusese numit adjunct al ministrului Învăţământului. La Congresul al X-lea a fost avansat ministru al Învăţământului şi i-au fost redate drepturile de membru al CC[329]. Deşi nu uitase atitudinea lui Ceauşescu din 1957, Constantinescu i-a fost recunoscător până la moarte prim-secretarului pentru că i-a redat demnitatea, cu atât mai mult cu cât, la scurt timp după aceea, el obţinea alte câteva funcţii, în martie 1970 devenind membru supleant în CE, în cursul aceluiaşi an rector al Academiei „Ştefan Gheorghiu”, în octombrie 1972 preşedinte al Consiliului Economic, iar în noiembrie acelaşi an membru al Secretariatului CC şi membru în Consiliul de Stat. În 1974, Miron Constantinescu a fost primit în Academia

Română de Ştiinţe[330].

După aceea – cum îşi aminteşte Alexandru Bârlădeanu –, în orice împrejurare se afla, când pomenea numele lui Ceauşescu, Miron [Constantinescu] se ridica, în semn de veneraţie, în picioare..., deşi sunt convins că îl detesta.[331]

Al doilea activist reabilitat politic cu ocazia celui de-al X-lea Congres a fost Dumitru Petrescu, un veteran al partidului care în timpul războiului fusese membru al Diviziei „Tudor Vladimirescu”. Căzuse în dizgraţie în 1955, când şi-a pierdut funcţia de membru al CC. În 1965 a fost reprimit ca membru supleant, iar la Congresul al X-lea a primit drepturile de membru plin în CC. A devenit şi membru al CE şi al Prezidiului CC. Încă înainte de congres i se încredinţase funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Stat şi al FUS. Dar Dumitru Petrescu nu s-a bucurat prea mult de revenirea în funcţiile de conducere, deoarece a murit la o lună după congres, pe 13 septembrie 1969332.

În afară de schimbările de personal, cu ocazia Congresului al X-lea au fost introduse şi foarte importante inovaţii în linia ideologică a partidului. În primul rând, lucru care fusese vizibil deja în campania de pregătire a congresului, s-a revenit la cultul personalităţii, la care se renunţase pentru câţiva ani imediat după moartea lui Dej. Dar acesta nu era decât începutul cultului lui Ceauşescu şi de aceea exista speranţa că el nu va lua o amploare mai mare decât la precedentul conducător. La Congresul al X-lea a fost modificată poziţia lui Ceauşescu faţă de partid. La propunerea lui Ion Gheorghe Maurer, congresul l-a ales pe Ceauşescu în funcţia de secretar general al întregului PCR, nu numai de prim-secretar sau secretar general al CC, cum fusese până atunci[333]. Era o inovaţie esenţială – noua titulatură subliniind poziţia de excepţie pe care o ocupa Ceauşescu, deoarece toţi ceilalţi secretari erau doar secretari ai CC, aşa încât conducătorul român nu mai era de acum doar *primus inter pares*, ci devenise o entitate situată deasupra aparatului de partid.

În aceeaşi direcţie mergeau şi noile directive ale liniei ideologice a partidului. Curentul principal în congres l-a constituit concepţia superiorităţii absolute a interesului naţional ca suprem interes de stat şi principală direcţie de acţiune. Exhaustiv, mai ales în referatul prezentat de Ceauşescu, erau tratate: rolul naţiunii socialiste, problema unităţii poporului

român cu naţionalităţile conlocuitoare, rolul statului, adică întărirea rolului organizatoric al statului în procesul de perfecţionare permanentă a activităţii generale a statului, consolidarea organelor centrale şi locale ale statului, întărirea legăturii cu masele şi dezvoltarea democraţiei socialiste. În luarea lui de cuvânt, Ceauşescu a atras atenţia asupra caracterului popular al luptei care trebuie dusă la scară naţională în apărarea „libertăţii, suveranităţii şi integrităţii patriei”. În sfera activităţii ideologico-educative, sarcinile cele mai importante au fost considerate răspândirea patriotismului socialist al românilor, adică a dragostei faţă de patrie şi partid, formarea unor atitudini active în legătură cu „concepţiile idealiste şi retrograde”, respectiv cu „influenţele unor ideologii străine”[334].

Plasarea concepţiei naţionale în centrul liniei ideologice nu era o întoarcere bruscă în direcţia naţionalismului, ci o continuare a precedentelor opţiuni ideologice, pe care Partidul Comunist Român le făcuse încă din 1958. Dar în acest moment, când ţara trăia situaţia ameninţării cu intervenţia sovietică după modelul Cehoslovaciei (o astfel de ameninţare simţea cu siguranţă însuşi Ceauşescu, dar ea era răspândită şi în masa membrilor de partid, ca şi în societate în general), recursul la naţionalism îi oferea secretarului general o legitimare ideologică perfectă pentru exercitarea puterii. În acel moment, Ceauşescu deja simboliza (în optica ideologiei) încoronarea năzuinţelor întregului popor, aşadar recunoaşterea „superiorităţii absolute a intereselor naţionale ca raţiune de stat supremă şi ca principală direcţie de acţiune”[335]. Ceea ce însemna că în nici un caz voinţa secretarului general nu putea fi contestată şi nici poziţia lui nu putea fi ameninţată, pentru că acest lucru ar fi echivalat cu un atentat la ţelurile şi interesele vitale ale poporului.

Congresul al X-lea al PCR a constituit încheierea unei anumite etape în regimul lui Ceauşescu. Înnoirea componenţei partidului şi caracterul schimbărilor în conducere reprezentau încheierea procesului, eşalonat pe mai mulţi ani, de eliminare treptată a „baronilor” lui Dej. Din grupul respectiv rămăsese doar Bodnăraş, care deja nu mai desfăşura nici un fel de activitate, oficial din cauza problemelor de sănătate pe care le avea (şi totul indică faptul că versiunea oficială era perfect adevărată). Încheierea acestor schimbări, precum şi modificările de statut care-l făceau pe Ceauşescu secretar general al întregului partid, nu numai al CC, la care se adaugă necesitatea alegerii conducătorului prin votul Congresului convocat din cinci în cinci ani, şi nu de plenul CC, toate acestea îi ofereau o poziţie

independentă faţă de CC şi însemnau de fapt preluarea întregii puteri, atât în partid, cât şi în stat.

După Congresul al X-lea, din conducere au fost eliminaţi activiştii care i s-ar fi putut opune lui Ceauşescu. Au dispărut, de asemenea – poate cu excepţia lui Bodnăraş şi Maurer –, cei care ar fi putut formula îndoieli în legătură cu deciziile secretarului general. Procesul de întărire a autorităţii lui Ceauşescu trebuia deci încheiat definitiv. Dar nu s-a întâmplat aşa – până în 1989, el şi-a consolidat neîncetat puterea, şi-a asigurat poziţia şi a promovat cultul propriei persoane.

De ce a evoluat aşa sistemul puterii lui Ceauşescu? Mulţi cercetători, precum şi destui martori ai vremii indică drept cauză principală personalitatea secretarului general. Încă de pe vremea comunismului au apărut astfel de explicaţii – cea mai cunoscută dintre ele fiind cartea lui Ion Mihai Pacepa *Orizonturi roşii.* Pacepa l-a prezentat pe Ceauşescu drept un tiran complexat care provenea dintr-un sat înapoiat şi care până la sfârşitul vieţii sale nu şi-a ridicat orizontul intelectual mai sus decât cel reprezentat de satul lui natal, Scorniceşti. Potrivit fostului ofiţer de informaţii, consolidându-şi la nesfârşit poziţia, conducătorul român îşi satisfăcea de fapt complexul de inferioritate şi, din cauză că, în subconştient, se temea de „lumea bună”, el suspecta neîncetat diverse comploturi atât în preajma lui, cât şi în relaţiile internaţionale. Ţesea intrigi la nivelul cel mai înalt al conducerii, în aşa fel încât nici unul dintre colaboratorii lui să nu ajungă într-o poziţie din care să poată deveni o ameninţare pentru el. Pacepa a arătat, de asemenea, că asupra lui Ceauşescu o influenţă rea, fatală exercita soţia lui, Elena, care era şi mai complexată decât el, şi mai răzbunătoare. Trebuie totuşi să remarcăm că publicarea cărţii lui Pacepa avea un ţel politic bine definit: compromiterea lui Ceauşescu, în aşa fel încât răspunderea pentru situaţia catastrofală a ţării să nu cadă chiar pe tot aparatul de partid şi de stat.

După 1989, istoricii şi politologii au fost şi ei înclinaţi să adopte această opinie, deşi s-au identificat şi alte cauze. Prima biografie a lui Ceauşescu, editată în 1994 de Ion Petcu, o încercare de analiză critică a vieţii conducătorului român (înainte nu erau cunoscute decât biografiile oficiale), poartă subtitlul *Un fanatic al puterii*[336]. În introducerea acestei lucrări citim:

Personalizarea unui sistem social-politic şi economic prăbuşit prin

revoluţie în România în decembrie 1989, împrumutarea tuturor tarelor acestuia personalităţii lui Nicolae Ceauşescu se vădesc a fi o operaţie tot atât de interesată ca şi biografiile romanţate şi edulcorate din „epoca de aur” [adică din timpul guvernării lui Nicolae Ceauşescu]337.

Cu toate acestea, autorul nu bagatelizează influenţa personalităţii dictatorului asupra evenimentelor, recurgând chiar la o analiză psihiatrică a acesteia338.

Şi Pavel Câmpeanu recurge la o analiză psihologică precisă aplicată figurii lui Ceauşescu. El îl cunoştea personal pe dictatorul român încă din perioada interbelică. Câmpeanu afirmă, printre altele: „din partea acestuia [a lui Ceauşescu] mă aşteptam să facă cel puţin răul pe care l-a făcut”339. Biografiile ştiinţifice şi popular-ştiinţifice ale lui Ceauşescu conţin de asemenea lungi pasaje consacrate trăsăturilor de personalitate ale conducătorului român. Acest motiv apare frecvent şi în amintirile demnitarilor comunişti, ale ofiţelor superiori din cadrul serviciilor speciale, precum şi ale personalului de la „curtea” conducătorului român. Caracterul lui Nicolae Ceauşescu şi cel al soţiei sale, Elena, ca explicaţie a evoluţiei comunismului în România au constituit subiectul nenumărator articole de presă ori al unor lucrări cu caracter ştiinţific sau popular-ştiinţific. Inclusiv în imaginarul social legat de tema comunismului, Ceauşescu apare ca principalul responsabil pentru caracterul criminal pe care acest regim l-a căpătat în România.

Fără îndoială că personalitatea paranoică şi plină de complexe a lui Ceauşescu şi-a pus puternic amprenta pe evoluţia sistemului comunist din România, dar a explica totul doar pe baza ei pare o greşeală. Ceauşescu nu putea duce cultul personalităţii la asemenea proporţii fără sprijinul majorităţii membrilor aparatului de partid. În a doua jumătate a anilor ’60, sistemul comunist din România şi-a pierdut în mare măsură caracterul criminal de până atunci, iar refuzul de a contribui la menţinerea lui nu mai atrăgea (aşa cum se întâmpla pe vremea lui Stalin în URSS) în mod automat perspectiva morţii sau a puşcăriei, ci doar imposibilitatea de a mai face carieră, respectiv pierderea privilegiilor. Falsă este şi afirmaţia că refuzul respectiv atrăgea intensificarea supravegherii persoanei în cauză de către serviciile de Securitate. Pe baza documentelor păstrate la CNSAS, este uşor de verificat că un Corneliu Vadim Tudor, pe drept cuvânt numit „poetul de curte al lui Ceauşescu”, n-a fost mai puţin supravegheat decât Andrei Pleşu,

care se străduise să păstreze o anumită independenţă. De asemenea, documentele referitoare la Paul Goma arată în mod clar că Securitatea era interesată de acest scriitor indiferent de atitudinea lui actuală faţă de PCR şi conducerea acestuia[340].

Aşadar, am putea risca să facem afirmaţia că atât ceilalţi membri ai conducerii, cât şi aparatul de partid de la nivel mediu erau interesaţi, cel puţin până la un moment dat, ca sistemul să evolueze tocmai în această direcţie. Cultul personalităţii impus de instanţele superioare, precum şi lipsa oricărei discuţii în interiorul partidului au permis aparatului de partid copierea modelului central şi la nivel local – ceea ce însemna întărirea permanentă a propriei poziţii, nepotism dus până la extrem şi lipsă de responsabilitate. Acest sistem a dus la prăbuşirea economică şi socială, dar pentru o lungă perioadă le-a permis atât lui Ceauşescu, cât şi copiilor sale de nivel inferior să ducă o viaţă îndestulată, fără nici cea mai mică răspundere pentru starea ţării în ansamblul ei şi a fiecărei regiuni în parte.

Centrarea propagandei pe naţionalism a contribuit la o şi mai mare consolidare a sistemului, reducând şansele unei schimbări. Oricare eventual adversar al lui Ceauşescu putea fi prezentat în aceste condiţii ca trădător al poporului şi agent al Moscovei sau al Budapestei. Partidul Comunist se înscria într-o foarte puternică tradiţie a naţionalismului românesc, care a fost şi mai mult subliniată în cultul lui Ceauşescu, pe care propaganda îl prezenta ca urmaş al lui Burebista, Ştefan cel Mare şi al altor conducători geto-daci sau romani.

Nici atitudinea Kremlinului n-a fost lipsită de importanţă. Până la perestroika, Uniunea Sovietică nu i-a sprijinit pe puţinii adversari ai lui Ceauşescu din interiorul partidului şi nici nu a ascuns acest lucru. Evoluţia comunismului românesc nu constituia o ameninţare pentru interesele sovietice – în faza iniţială, aceea a „succeselor” sale, *casus* Ceauşescu demonstra „democraţia internă” a blocului sovietic, iar în faza a doua, catastrofală pentru economia şi societatea românească, el era exemplul negativ care demonstra că ruperea legăturilor cu Uniunea Sovietică nu este rentabilă pentru conducătorii est-europeni.

În 1969, puţini ar fi fost în stare să prevadă că sistemul va evolua tocmai în această direcţie şi că întărirea puterii şi a poziţiei lui Ceauşescu nu se va mai opri niciodată. Schimbările operate la Congresul al X-lea la vremea respectivă încă nu erau percepute în societate, iar unele măsuri, cum ar fi întinerirea radicală a cadrelor (alături de eliminarea cu această

ocazie a activiştilor al căror nume era asociat cu perioada de maximă dependenţă faţă de Uniunea Sovietică), puteau naşte speranţa continuării procesului de liberalizare. Cultul personalităţii, de asemenea, nu era o noutate pentru români, el nelipsind decât trei ani din viaţa politică românească (1965-1968).

Ceauşescu putea deci să-şi întărească în continuare poziţia fără nici un fel de temeri, profitând în acest scop de schemele deja existente, elaborate în perioada când îi elimina rând pe rând pe adversarii concepţiilor sale de la nivelul superior al conducerii şi, odată cu ei, şi clientela acestora de la nivelurile inferioare ale puterii.

Situaţia politico-economică în anii 1970-1971

În 1969, situaţia economică a României a început să se înrăutăţească destul de rapid. Indirect, această problemă a constituit tema Plenarei CC al PCR din 10-13 decembrie, acelaşi an[341]. În cursul plenarei au fost operate schimbări importante în principiile administrării economiei naţionale. Cea mai importantă decizie a fost înfiinţarea pe lângă CC a aşa-numitelor Comisii pentru Probleme, iar la nivelurile inferioare a comisiilor judeţene, municipale şi orăşeneşti de partid[342]. Potrivit propagandei de partid, comisiile:

[Urmau] să asigure participarea activă, efectivă şi organizată a membrilor organelor de resort în elaborarea deciziei, în efectuarea analizelor şi studiilor, respectiv în domeniul conducerii şi controlului şi aveau ca scop ridicarea nivelului muncii de partid, realizarea consecventă a principiului muncii şi conducerii colective, întărirea democraţiei de partid şi creşterea răspunderii personale a membrilor organelor de resort în realizarea hotărârilor şi a deciziilor partidului şi guvernului[343].

În practică, înfiinţarea acestor comisii reprezenta preluarea controlului direct de către partid asupra principalelor iniţiative din sfera economică şi din propagandă şi o mai mare coordonare a acestor activităţi în scopul eficientizării procesului de aplicare a directivelor conducerii superioare de partid. Esenţial mai era şi un al doilea ţel al introducerii acestor schimbări: transmiterea mai eficientă a informaţiei dinspre teritoriu spre centru. În acest sens, Ambasada RPP relata:

Pe baza unui plan trimestrial aprobat de Secretariatul CC, comitetele

judeţene urmează să informeze conducerea de partid despre realizarea sarcinilor planului de stat în domeniul industriei, agriculturii, construcţiilor etc., despre evoluţia vieţii de partid şi a activităţii politice, ideologice şi sociale. [...] Se subliniază necesitatea combaterii oricăror tendinţe de falsificare a faptelor şi de ascundere a greşelilor şi a lipsurilor344.

Conducerea recunoştea, cu alte cuvinte, că nu este pe deplin informată în legătură cu situaţia de pe teren. Se pare totuşi că spre sfârşitul anilor ’60 această problemă nu se profila încă atât de clar cum urma să fie cazul mai târziu. Adevărata criză în comunicarea în ambele sensuri dintre autorităţile centrale şi teritoriu s-a declanşat abia spre sfârşitul anilor ’80, când sistemul rămăsese absolut neputincios. În plus, o informare mai exactă despre situaţia de pe teren ar fi putut fi utilă conducerii de partid în scopul promovării unei politici mai bune pentru societate. Impunând întocmirea unor rapoarte detaliate, conducerea introducea încă un instrument de control asupra aparatului de partid şi de stat din teritoriu. La asemenea concluzii au ajuns analiştii Ambasadei RPP, sugerând că aceste schimbări aveau şi scopul „de a întări contactul direct dintre conducere şi teritoriu (spre o mai bună orientare în ceea ce priveşte situaţia şi deplinul control asupra executării hotărârilor)”345.

La plenară a fost luată şi o decizie de personal destul de importantă: problemele de organizare şi cadre, de care mai înainte se ocupa Virgil Trofin, au trecut în competenţa lui Gheorghe Pană, lui Trofin revenindu-i rolul de coordonator al problemelor din agricultură. Iată ce relata în acest sens Ambasada RPP:

[...] această mişcare de personal se explică prin dificultatea deosebită a sarcinilor din domeniul agriculturii şi imposibilitatea pentru Trofin de a conduce în acelaşi timp problemele organizatorice şi de cadre şi pe cele din agricultură. În corpul diplomatic circulă însă zvonuri neconfirmate că între Ceauşescu şi Trofin ar fi apărut în ultima vreme anumite diferenţe de opinii, ceea ce ar fi dus la această schimbare346.

Câţiva ani Trofin a rămas departe de cele mai importante decizii, deşi ocupa în continuare o poziţie foarte înaltă.

Deciziile luate cu ocazia Plenarei CC din decembrie 1969 marcau o înăsprire a controlului partidului asupra problemelor de stat. O dată în plus,

la problemele ivite într-un anumit domeniu se reacţiona tocmai în acest fel. Primul exemplu de asemenea reacţie a fost Legea antiavort, care pentru o vreme a făcut să urce indicatorii demografici, dar n-a eliminat cauzele situaţiei semnalate. După cum se va dovedi în anii următori, modul în care autorităţile au reacţionat în cazul scăderii demografice sau la primele probleme de natură economică s-a repetat mai târziu de nenumărate ori, aproape în fiecare domeniu de activitate.

În 1970, situaţia economică a continuat să se înrăutăţească – e adevărat, în primul rând din cauza marilor inundaţii care au afectat ţara în cursul primăverii. Producţia agricolă a scăzut cu circa 5% faţă de anul precedent, planul producţiei agricole a fost realizat în proporţie de 80%, din care la cereale 70%, la legume 56%, iar la cartofi doar 47%. În acelaşi an, România a devenit importator de cereale, în principal din Statele Unite[347]. Pentru compensarea pierderilor din producţia agricolă, s-a preconizat depăşirea planului la producţia industrială, dar nici aici planul n-a putut fi realizat în întregime. Au apărut deficite şi în obţinerea produselor alimentare şi industriale de bază. Creşterea PIB a atins 7%, dar se planificase o creştere de 12%, plus că în comerţul exterior, unde se preconiza de asemenea un bilanţ pozitiv, anul s-a încheiat tot pe deficit. Ineficiente din punctul de vedere al populaţiei au fost şi alocările de fonduri – planul de investiţii a fost depăşit cu mult, în timp ce salariile reale au crescut oficial cu 8%, dar neoficial se recunoştea că acestea ar fi putut chiar să scadă, mai ales în agricultură[348]. Pentru a atenua efectele negative ale inundaţiilor, România a solicitat ajutor internaţional, dar mijloacele obţinute pe această cale au fost direcţionate spre dezvoltarea industriei, sinistraţii neprimind, potrivit analiştilor Ambasadei RPP, „absolut nimic”[349].

Anul 1970 a fost ultimul din cincinalul elaborat în 1965. În această perioadă s-a reuşit un ritm mediu anual de creştere a PIB de 7,7%, iar al creşterii producţiei industriale de 11,8%, însă potrivit aprecierii analiştilor de la Ambasada RPP aceste cifre au fost umflate mai ales în domeniul producţiei agricole, care, potrivit acestora, a fost mai mică în 1970 decât în 1966350. Putem presupune că autorităţile române erau conştiente de adevăratele rezultate economice, de vreme ce acestea erau cunoscute de Ambasada RPP. Înrăutăţirea situaţiei economice s-a reflectat şi în starea de spirit a populaţiei. Iată cum comenta acest aspect Ambasada RPP:

Faţă de dificultăţile tot mai mari şi mai ales faţă de dezechilibrul pieţei

şi de dureroasele dificultăţi în aprovizionare, în societate se manifestă o scădere a stării de spirit euforice care până de curând era destul de puternică şi se baza pe politica externă activă promovată de România şi pe credinţa în propriile posibilităţi[351].

Creşterea controlului asupra economiei n-a adus aşadar efectele scontate, cel puţin la nivelul anului respectiv. Dar procesul a fost continuat. Specialiştii Ambasadei RPP explică acest lucru în felul următor:

În ultimul timp au avut loc câteva luări de poziţie semnificative din punct de vedere politic pe care se pare că trebuie să le vedem într-un context mai larg, de conştientizare a faptului că imaginea idilică de până acum a unei societăţi socialiste româneşti, total angajată în opera de construire a socialismului, manifestând un sprijin absolut pentru politica internă şi externă a PCR, unde nu e loc pentru fenomene antisocialiste – această imagine nu e pe deplin adecvată situaţiei reale[352].

Putem conchide astfel că autorităţile române erau înclinate să identifice drept primă cauză a situaţiei economice precare a ţării încercarea de sabotare pe teren a deciziilor centrale. Mai mult ca sigur că tocmai o astfel de interpretare a problemelor existente a provocat înăsprirea controalelor în perioada următoare.

În prima jumătate a anului 1970, cel mai mare accent s-a pus pe problemele ideologice. Astfel, în luna martie a anului respectiv a avut loc şedinţa comisiei pe probleme de educaţie, ştiinţă, cultură şi presă de pe lângă CC, şedinţă centrată pe rolul televiziunii. La această întâlnire, Dumitru Popescu „Dumnezeu” s-a exprimat în felul următor:

În ţara noastră se duce încă o luptă înverşunată împotriva a tot ce e vechi. Noua filosofie socială – materialismul dialectic şi istoric – atacă cu toate forţele şi fără milă bastioanele măcinate de vreme, care se mai înalţă pe ici, pe colo, ale modului învechit de a gândi, precum şi ofensivele vechiului, care nu ne ocolesc şi care pornesc de pe alte coordonate geografice. [...] E adevărat că acum nu mai există clase antagoniste, nu mai există conflicte pentru drepturi sociale, dar lupta nu s-a terminat[353].

Pe un ton asemănător s-a exprimat şi Ceauşescu în aprilie, la

întâlnirea cu Uniunea Scriitorilor. Era prezent acolo şi Popescu „Dumnezeu”, care a fost foarte aspru atacat de Adrian Păunescu. Ceauşescu a dispus să se ia o pauză în timpul lucrărilor, iar la reluarea şedinţei l-a numit pe Păunescu „diversionist”. Pentru atitudinea lui, Păunescu a fost demis din funcţia de redactor-şef adjunct al ziarului *România liberă*, măsură acceptată prin votul majorităţii membrilor US[354].

În aceeaşi perioadă, Ceauşescu s-a întâlnit cu conducerea serviciilor de Securitate, ale Miliţiei, procuraturii şi organelor de administrare a justiţiei. În cuvântul rostit cu această ocazie, el afirma printre altele:

[...] este necesar ca organele de Securitate să dea dovadă de mai mult spirit militant în combaterea oricăror manifestări care încalcă interesele orânduirii socialiste. Nu trebuie să pierdem din vedere că se mai găsesc pe ici, pe colo elemente declasate, capabile de sabotaj sau spionaj, capabile să se pună în slujba duşmanului, a cercurilor imperialiste, capabile să-şi trădeze poporul[355].

În mai 1970, în România s-au produs inundaţii deosebit de grave, care au provocat imense pierderi materiale, mai ales în mediul rural, ducând la alterarea gravă a echilibrului pe piaţa produselor alimentare şi la deficite în acest domeniu. Din punctul de vedere al evoluţiei sistemului puterii, inundaţiile au determinat şi alte schimbări, mai importante. Ceauşescu s-a deplasat personal în regiunile afectate de inundaţii. Felul în care a fost primit la întâlnirile cu populaţia şi cu aparatul de partid de la nivel local a fost mai târziu reprodus într-o serie interminabilă de „vizite de lucru” pe care conducătorul român a început să le efectueze în diferite locuri din ţară. Pentru Ceauşescu, această practică, începută încă înainte de Congresul al X-lea al PCR, după inundaţiile din 1970 a devenit unul dintre elementele de exercitare a puterii. Aceste vizite, an de an tot mai frecvente, s-au transformat în evenimente de anvergură pentru aparatul local de partid.

În ciuda faptului că măsurile administrative şi practica exercitării puterii mergeau în direcţia întăririi continue a rolului organelor centrale şi a vârfului conducerii, propaganda de partid sublinia necesitatea reducerii centralismului şi acordarea unor competenţe mai largi instanţelor inferioare ale partidului, ale statului şi nu mai puţin ale sindicatelor. Acestor probleme le-a fost consacrată Plenara CC din 10-11 februarie 1971[356]. Înaintea plenarei s-a organizat o masivă campanie de propagandă, în decurs de o

lună şi jumătate având loc 45 de întâlniri ale unor membri din conducere cu activul de partid din întreprinderi, ceea ce reprezintă un număr enorm, chiar şi pentru vremea respectivă[357].

După părerea analiştilor de la Ambasada RPP:

Noua concepţie despre rolul şi locul sindicatelor [adoptată la plenara din februarie] are în vedere lărgirea democraţiei muncitoreşti (schimbări în componenţa şi în structura autorităţilor în direcţia lărgirii participării muncitorilor, a reducerii aparatului bugetar şi transferarea acestuia, în schemă, pe funcţii secundare), întărirea rolului şi lărgirea autonomiei sindicatelor în întreprinderi, participarea mai activă a acestora în cadrul comitetelor de conducere şi în consiliile administrative ale întreprinderilor, precum şi pregătirea şi desfăşurarea adunărilor generale pe întreprindere[358].

În practică însă, aceste schimbări aveau ca scop sporirea controlului conducerii de partid asupra întreprinderilor de stat. Principala cauză a întăririi poziţiei sindicatelor era, aşa cum se sublinia cu un alt prilej, „necesitatea de a combate orice tendinţe de falsificare a faptelor şi de ascundere a greşelilor şi a lipsurilor”[359]. Creşterea rolului muncitorilor în întreprinderi urma să uşureze contactul angajaţilor cu aparatul de partid, scopul fiind ca acesta din urmă să fie informat despre încercările conducerii întreprinderii de „falsificare a faptelor”. În practică, schimbările în funcţionarea sindicatelor au dus în primul rând la creşterea numerică a nomenclaturii din întreprinderi şi a gradului de subordonare a acestora faţă de organele centrale.

Reformele introduse până pe la jumătatea anului 1971, cu toate că înăspreau controlul exercitat de partid asupra vieţii sociale, economice şi culturale, nu depăşeau totuşi soluţiile standard practicate în celelalte ţări din blocul sovietic în Europa. Dar în vara anului 1971 a început o campanie care a devenit semnalul explicit că România doreşte să meargă pe un alt drum decât celelalte ţări comuniste. Această campanie, mai ales din cauza presupuselor surse de inspiraţie asiatice, a fost denumită „mica revoluţie culturală” şi marca o vizibilă înăsprire a cursului – la început în cultură, apoi şi în celelalte domenii.

Apropierea României de China la începutul anilor ’70

Situaţia internaţională creată după invazia sovietică în Cehoslovacia a

determinat conducerea României să-şi intensifice activitatea pe tărâm diplomatic. După succesul legat de vizita lui Richard Nixon la Bucureşti, în august 1969, autorităţile române au decis să dezvolte în continuare colaborarea cu Statele Unite. Românii au hotărât astfel să profite de ocazia pe care le-o ofereau încercările americanilor de a stabili un dialog cu China. Între timp şi alte ţări din blocul sovietic încercau să câştige prestigiu, propunând medierea între Washington şi Beijing. În septembrie 1969 au avut loc convorbiri între ambasadele la Varşovia ale celor două ţări[360]. România putea aşadar să-şi piardă poziţia „de excepţie", lucru de care autorităţile de la Bucureşti îşi dădeau seama foarte bine. În această situaţie, ele au decis să strângă legăturile cu China, tocmai ca să fie un partener mai atractiv pentru SUA.

Apropierea de China nu era însă doar conjuncturală, determinată de încercarea românilor de a intra în graţiile americanilor. Analiştii Ambasadei RPP considerau că:

Partea cea mai interesată şi care a iniţiat dezvoltarea acestor relaţii [chino-române] era de fapt China, care aprecia la justa ei valoare importanţa elementelor antisovietice din poziţia românilor şi care a şi hotărât să se folosească de ele în politica ei împotriva URSS[361].

Chinezii căutau un partener în blocul sovietic şi astfel dorinţa lor s-a întâlnit cu aceea a românilor. Trebuie să observăm însă ceea ce pe bună dreptate subliniază unii cercetători[362], că R.P. Chineză nu avea încredere deplină în nici una dintre ţările care se aflau sub puternica influenţă sovietică, iar România, în ciuda atitudinii ferme pe care o adoptase pe arena internaţională şi a câtorva măsuri în politica internă, rămânea în continuare, spre exemplu, membră a Tratatului de la Varşovia, lucru care nu putea să nu se repercuteze negativ asupra credibilităţii ei faţă de chinezi. Singurul stat european cu care China întreţinea relaţii cu adevărat apropiate era Albania – în politica Beijingului, Bucureştiul n-a ajuns niciodată (şi poate acesta a şi fost norocul pentru populaţia României) la un statut atât de ridicat ca Tirana.

Influenţa Chinei asupra politicii interne a României a fost minimă (deşi unii cercetători afirmă că Emil Bodnăraş, unul dintre membrii conducerii superioare de partid, era „un agent influent al serviciilor secrete chineze"[363]), dar pe arena internaţională s-a ajuns frecvent la o colaborare

fructuoasă a celor două ţări. Iată ce relatează Ambasada RPP din Beijing:

În planurile Chinei, România joacă un rol f.[oarte] important. Având în vedere aşezarea ei geografică, apartenenţa la grupul ţărilor socialiste şi relaţiile dezvoltate cu alte ţări, inclusiv cu cele capitaliste, chinezii acţionează intens în direcţia întăririi în această ţară a tendinţelor antisovietice şi antiseparatiste [e vorba de separatismul practicat de lagărul sovietic] şi a atragerii ei spre propria direcţie politică[364].

Începând din 1968, schimburile comerciale dintre cele două ţări s-au dezvoltat foarte dinamic. În 1968 acestea au ajuns, potrivit cifrelor cuprinse în contractele comerciale, la un nivel de 39 de milioane de ruble, în 1969 – la 47,5 de milioane de ruble, iar în 1970 – la 55 de milioane de ruble[365]. Numai că, în realitate, contractele erau sistematic depăşite cu 50 până la 100%, ceea ce face ca în 1970 nivelul efectiv al schimburilor comerciale să ajungă la pragul de 100 de milioane de ruble[366]. Potrivit relatării analiştilor de la Ambasada RPP din Beijing:

[...] un element important în strategia de captare a interesului României îl constituie ajutorul chinez nerambursabil şi creditele rambursabile. În legătură cu inundaţiile din primăvara acestui an [1970] de pe teritoriul României, profitând de momentul favorabil, China a acordat un ajutor nerambursabil în valoare de 53 de milioane de iuani livrat sub formă de produse de larg consum şi maşini-unelte[367].

După cum relatează Ambasada RPP din Beijing, colaborarea nu se desfăşura numai pe plan economic:

[...] între cele două ţări există şi o colaborare pe plan militar. Printre altele, sub pretextul unor schimburi turistice şi recreative (există o înţelegere formală între Ministerele Apărării din cele două ţări în această privinţă), se practică un transfer de informaţii şi de experienţă între cele două armate. După părerea reprezentanţilor CD din ţările socialiste, chinezii sunt interesaţi să obţină din partea românilor informaţii în legătură cu situaţia Tratatului de la Varşovia[368].

Probabil tot datorită unei astfel de politici faţă de China românii au

reuşit să obţină invitaţia ca Nicolae Ceauşescu să se întâlnească cu preşedintele SUA, Richard Nixon. Pe 25 iunie 1970, ministrul român al Afacerilor Externe, Corneliu Mănescu, s-a întâlnit cu Nixon şi i-a propus ca, în cursul vizitei în SUA cu prilejul aniversării a douăzeci şi cinci de ani de la crearea ONU, Ceauşescu să viziteze şi Casa Albă. Nixon a fost de acord369. Conducătorul român s-a deplasat în Statele Unite pe 13 octombrie 1970, iar pe 29 octombrie a avut două întâlniri cu Richard Nixon. La prima dintre ele preşedintele american i-a prezentat lui Ceauşescu poziţia lui în problema Taiwanului, pentru ca acesta, la rândul lui, să le-o transmită chinezilor. Medierea românească a avut ceva rezultate, întrucât, pe 11 ianuarie [1971], de la Bucureşti a fost trimisă la Washington invitaţia ca un trimis special al Statelor Unite să viziteze Beijingul370. La a doua întâlnire au fost de faţă şi reprezentanţi americani ai cercurilor de afaceri, interesaţi de dezvoltarea contactelor economice cu România. Cu această ocazie, Ceauşescu şi-a exprimat speranţa că României îi va fi acordată clauza naţiunii celei mai favorizate în comerţul cu SUA. În ziua următoare, conducătorul român s-a întâlnit cu reprezentanţii administraţiei americane şi a discutat cu ei pe tema acordării unor credite pentru Bucureşti371. Întâlnirile n-au avut efecte imediate, dar au întărit simţitor poziţia României în cercurile politice de la Washington. În toastul rostit cu prilejul primirii lui Ceauşescu, Nixon a afirmat că România este una dintre puţinele ţări de pe glob care au „relaţii bune şi cu SUA, şi cu URSS, şi cu China”372, ceea ce constituia un semnal evident că poziţia Bucureştiului pe arena internaţională depinde atât de poziţia pe care o ocupă în CAER şi Tratatul de la Varşovia, cât şi de relaţiile cu China, care sunt o excepţie în cadrul blocului sovietic.

În prima jumătate a anului 1971, printre altele şi ca urmare a medierilor între Beijing şi Washington, s-a ajuns la o apropiere semnificativă în relaţiile româno-chineze. Evenimentul cel mai important în relaţiile bilaterale a fost vizita lui Ceauşescu în China, în iunie 1971. Vizita în China a constituit o parte din lungul turneu asiatic al conducătorului român. În cursul acestei călătorii, Ceauşescu a vizitat Republica Populară Chineză (1-9 iunie), Republica Populară Democrată Coreeană (9-15 iunie), Republica Democrată Vietnam (15-19 iunie) şi Republica Populară Mongolia (21-24 iunie)373. Mergând cu avionul spre China, Ceauşescu s-a oprit la Novosibirsk şi Omsk, unde s-a întâlnit cu activul local de partid, iar la întoarcere a făcut escală la Moscova, unde a avut parte doar de o primire deosebit de rece şi nu s-a întâlnit, aşa cum dorea, cu Leonid Brejnev374. În

acelaşi timp cu vizita lui Ceauşescu în China, în zona Odessa au avut loc exerciţii militare sovietice, ceea ce a fost interpretat de conducătorii români ca o încercare de a exercita presiuni în momentul în care aveau loc negocieri cu chinezii[375].

A doua zi după revenirea în ţară, pe 25 iunie, Ceauşescu s-a întâlnit cu membrii CE şi i-a informat despre rezultatele călătoriei. Conducătorul român a afirmat că la Beijing a fost primit deosebit de cordial. Chiar la aeroport a fost întâmpinat „practic [de] toţi conducătorii de partid şi de stat care puteau veni, pentru că ceilalţi erau bolnavi şi nu se puteau deplasa”[376]. Pe drumul de la aeroport până în capitală:

[Pe Ceauşescu l-au întâmpinat] sute şi sute de mii de oameni, dar nu grămadă, cum se iese la noi [în România], ci în mod organizat, cu şcoli, fanfară, jocuri sportive, dansuri. Şi la coreeni la fel a fost. Şi cred că avem şi de învăţat, totul era ordonat. A fost un fel de sărbătoare, o manifestare sărbătorească. În pieţe era scris cu steaguri şi cu trupuri: „Trăiască prietenia chinezo-română” – în limbile chineză şi română[377].

În timpul vizitei la Beijing Ceauşescu s-a întâlnit cu toţi activiştii chinezi importanţi, inclusiv cu Mao Zedong, Zhou Enlai şi Lin Piao. Tema convorbirilor a constituit-o situaţia internă din cele două ţări, inclusiv revoluţia culturală din China. Zhou Lai a subliniat că această revoluţie este o luptă între două linii politice, o luptă atât de aprigă, încât s-a ajuns până la ciocniri armate[378]. S-a discutat, de asemenea, despre situaţia internaţională şi despre relaţiile dintre ţările comuniste. Interesant este faptul că chinezii au refuzat să strângă relaţiile cu România, respingând, între altele, proiectul românesc de înfiinţare a unei comisii comune[379]. În cursul convorbirilor s-a abordat şi subiectul încercărilor americane de a stabili un dialog cu China, diplomaţii chinezi afirmând că „sunt gata să-l primească şi pe Nixon, însă problema principală este Taiwanul”[380].

În ansamblu, Ceauşescu a apreciat convorbirile avute cu chinezii ca fiind „foarte bune”[381]. O mare parte a cuvântării sale în faţa membrilor CE conducătorul român a consacrat-o situaţiei interne din China. N-a ascuns faptul că îi plac mult relaţiile care există în această ţară. Merită să reproducem în acest context un fragment mai lung al declaraţiei sale:

Totul este produs de noi, ne-au spus [tovarăşii chinezi] [...]. Am vizitat

un şantier naval. Aveau cinci submarine mari în construcţie şi alte cinci vase făcute de ei, nu importate. I-am spus tovarăşului [Ioan] Avram[382] – nu-ţi mai dau nimic la import ei produc submarine atomice, produc vase. […]

Am vizitat universitatea. Acolo au pus pe conducătorii celor două grupe de studenţi care s-au bătut să ne spună cum a fost. Ei spuneau aşa: am fost instigaţi de duşmanul de clasă; el îmi spunea mie că sunt agent al imperialismului, iar eu îi spuneam lui. Am bătut pe profesori. Avem un profesor, el a venit din America cu concepţii burgheze, dar acum este cu noi; acum am înţeles, ne-am unit şi ne-am pus pe treabă. […] În Beijing au 25 de institute de învăţământ superior, dar toate legate de producţie.

Am vizitat o comună populară, cu rezultate foarte bune [în producţie]. În general au irigaţii multe, foarte simple şi voiam să discut cu tovarăşii să trimitem – şi la ei, şi în Coreea – o delegaţie care să vadă cum se fac irigaţii simple şi ieftine.

Tov. Gheorghe Stoica: Au şi forţă de muncă. […]

Tov. Nicolae Ceauşescu: Şi noi avem forţă de muncă. […]

În general ne-au lăsat o impresie foarte bună. Au de toate – electrotehnică, electronică, instalaţii de aer condiţionat ş.a.m.d. – şi totul făcut de ei. N-au importat nimic şi au lucruri foarte bune. […] Deci, în general, din ceea ce am văzut şi ne-au vorbit ei, există o preocupare foarte serioasă pentru dezvoltarea economiei. […] Să vă spun pe drept, eu nu mă aşteptam. Ştiam că în timpul revoluţiei culturale au fost multe pierderi, dar cu toate acestea, faţă de acum şapte ani[383], am constatat o îmbunătăţire radicală.

Comparând cu alte ţări – de pildă, cu Uniunea Sovietică – în ce priveşte aprovizionarea, chinezii stau bine. Când i-am spus lui Kosîghin că [chinezii] sunt bine aprovizionaţi, a spus că depinde şi de venitul care îl au. Am făcut socoteala cât primesc ei şi nu au mai puţin decât sovieticii.

[…] Un alt aspect care merită să reţină atenţia este activitatea ideologică. După părerea mea, aici au făcut o cotitură revoluţionară şi într-adevăr se poate vorbi de revoluţie culturală. Au dat la o parte – poate prea brusc, dar după părerea mea au făcut bine – toate aceste mentalităţi mic-burgheze şi au luat-o de la capăt. Toată activitatea lor culturală, de balet, de teatru, a fost pusă pe baze revoluţionare. Au spus aşa: aici nu vrem în nici un fel să pătrundă concepţiile burgheze. […] Ne-au spus aşa: noi vrem ca tineretul să ştie ce au fost moşierii, ce a reprezentat burghezia.

[…] Noi am împânzit cinematografia cu filme de aventuri, iar teatrul cu

piese occidentale. Am scos piesele revoluţionare şi am introdus piese fără nici un conţinut. La fel facem şi la televiziune, unde tot discutăm şi nu s-a schimbat nimic384.

Călătoria de nouă zile prin China i-a produs, după cum se vede, o impresie bulversantă lui Ceauşescu. Mulţi cercetători consideră că această vizită a fost unul din cele mai importante evenimente din întreaga istorie a cârmuirii acestui dictator385. Potrivit acestei teorii, Ceauşescu, fascinat de soluţiile chineze în politică şi în economie, îşi dorea să copieze modelul asiatic şi să-l introducă în România. Această teză se bazează, după părerea mea, în primul rând pe o evaluare incorectă a evenimentelor care au urmat imediat după întoarcerea lui Ceauşescu din China şi care poartă numele „mica revoluţie culturală".

Înăsprirea cursului – „tezele din iulie" şi „mica revoluţie culturală"

Pe 6 iulie 1971, la forumul CE al PCR, Ceauşescu a rostit o cuvântare în care, în şaptesprezece puncte, a explicat principiile noii politici în domeniul culturii. În scurt timp aceste principii au fost numite „tezele din iulie", iar operaţia de aplicare a lor e cunoscută ca „mica revoluţie culturală". La şedinţa Secretariatului CC din 9 iulie s-a elaborat un plan de acţiune detaliat pentru următoarele câteva luni. Acest plan presupunea desfăşurarea unei vaste operaţiuni de propagandă în cadrul fiecărei grupe profesionale, inclusiv în interiorul Securităţii, dublată de reorganizarea Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă, în aşa fel încât acesta să pregătească un inventar de teme care să fie realizate de scriitori, artişti şi regizori de teatru şi film (acest inventar urma să fie supus aprobării Secretariatului CC). Se atrăgea atenţia şi asupra şcolarizării cadrelor şi a sistemului educativ, unde a fost creat câte un „sector special" pe lângă fiecare instituţie educativă. Acest „sector" alcătuit din membri de partid avea misiunea de a veghea ca fiecare unitate şcolară să desfăşoare, pe lângă activitatea de până atunci, şi învăţământul ideologic. De asemenea, a fost prevăzută revizuirea principiilor în vigoare ale politicii statului şi partidului în domeniul culturii, au fost schimbate, printre altele, planurile editoriale pe anii 1971-1972386.

Ideile de bază a „tezelor din iulie" erau creşterea controlului de partid şi de stat asupra activităţii culturale şi artistice şi lupta cu „elementele ideologiei burgheze". Ceauşescu atrăgea atenţia asupra influenţei – după părerea lui prea mare – pe care o aveau curentele culturale occidentale

asupra vieţii literare şi artistice româneşti. Potrivit secretarului general, au fost prezentate prea multe opere de artă (mai ales filme) importate din Vest, ceea ce a făcut ca publicul din România să nu se mai poată regăsi în realitatea concretă.

Ceauşescu deplângea de asemenea nivelul scăzut de „conştiinţă" a cadrelor din aparatul de stat. Argument cu atât mai realist cu cât în anii '60 au fost simplificate procedurile de primire în partid, astfel încât în rândurile PCR au ajuns mulţi care n-aveau nimic de-a face cu ideologia comunistă, principalul motiv pentru care au intrat în partid fiind numai dorinţa de a face carieră sau de a obţine anumite avantaje. Comunistul Ceauşescu, preocupat în primul rând de ideologie, a observat acest proces şi dorea să-l contracareze prin creşterea îndoctrinării membrilor de partid, precum şi prin „strângerea şurubului" în propaganda oficială şi în viaţa culturală a ţării.

Introducerea noii orientări impunea schimbări în structura organizatorică a sistemului şi anumite mişcări de personal. Pe 15 iulie 1971, la şedinţa lărgită a Comitetului Executiv s-au luat deciziile corespunzătoare[387]. Ion Iliescu a fost revocat din postul de director al Secţiei de Propagandă şi Agitaţie din cadrul CC după ce, cu câteva luni mai înainte (pe 20 martie), îşi pierduse şi funcţia de ministru al Tineretului. Capitala s-a descotorosit foarte rapid de el şi l-a trimis cât mai departe, tocmai la Timişoara, unde a devenit secretar cu propaganda şi vicepreşedinte al comitetului judeţean de partid[388]. Astfel se încheia prima etapă din cariera promiţătoare a acestui activist care era şi destul de popular. După trei ani petrecuţi la Timişoara, a fost transferat la Iaşi, unde timp de alţi cinci ani a deţinut funcţia de prim-secretar. Cazul lui a fost exemplul clasic de eliminare din cercul restrâns al puterii şi transfer pe un post de importanţă secundară. Cauza acestei decizii n-a fost însă, aşa cum ar putea părea, opinia critică a lui Iliescu la adresa „tezelor din iulie", ci mai degrabă faptul că în anii '50 îşi făcuse studiile la Moscova şi deci, din punctul de vedere al lui Ceauşescu, era „nesigur". Din 1972, Iliescu a fost urmărit de Securitate, iar în locuinţa lui au fost montate microfoane[389]. La aceeaşi şedinţă (15 iulie 1971) a fost creat un organ special de partid şi de stat – Consiliul Culturii şi al Educaţiei Socialiste. În fruntea noii instituţii a fost numit Dumitru Popescu „Dumnezeu", specialistul în cultură şi propagandă al lui Ceauşescu, care era şi preşedintele Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă, despre care am amintit deja. Faptul că sarcina de

control asupra acestor domenii i-a fost încredinţată tocmai lui, unul dintre oamenii cei mai de încredere ai lui Ceauşescu din perioada respectivă, arată că autoritatea supremă trata această problemă cât se poate de serios. „Dumnezeu” era un bun organizator şi în acelaşi timp un tip dogmatic, ceea ce făcea ca el să fie omul ideal pentru a „strânge şurubul” în cultură. În 1965, pentru trei ani, el a devenit redactor-şef al ziarului *Scânteia*, perioadă în care şi-a căpătat şi pseudonimul. În 1968 i s-a încredinţat funcţia de secretar al CC responsabil cu controlul presei. Pe toată durata regimului Ceauşescu, el a fost unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai secretarului general. A încercat să-l trădeze abia pe 22 decembrie 1989, când a apărut în clădirea CC oferindu-şi serviciile echipei lui Iliescu, dar propunerea i-a fost refuzată[390].

Popescu „Dumnezeu” era potrivit pentru acest rol nu numai pe considerentul liniei politice care îl caracteriza. Întreaga lui personalitate, caracterul lui îl predestinau pentru rolul de „dumnezeu” al culturii şi propagandei. Lectura celor câteva cărţi de amintiri pe care le-a publicat după 1989 ne permite să afirmăm că era caracterizat de un narcisism extrem şi de convingerea propriei genialităţi, dar în acelaşi timp şi de lipsa oricăror scrupule faţă de eventualele efecte negative ale acţiunilor sale. „Dumnezeu” şi-a confirmat valoarea atât în rolul de redactor-şef la *Scânteia*, cât şi în acela de secretar al CC pe probleme de control al presei. Tocmai de aceea Ceauşescu a hotărât să-l folosească pentru introducerea schimbărilor într-un domeniu mult mai larg – viaţa culturală a ţării. Pentru a eficientiza procesul de decizie, s-a operat contopirea a două funcţii – „Dumnezeu” a rămas în continuare secretar al CC şi în felul acesta el exercita controlul de partid asupra propriei activităţi ca preşedinte al unui organ de stat. Dar în acelaşi timp, ca să-l împiedice pe Popescu să devină absolut independent pe posturile ocupate, i-a fost luat controlul presei. Ceea ce el a considerat că e o dovadă a lipsei de încredere[391] – dar se pare că această măsură nu era îndreptată strict împotriva persoanei sale, ci constituia o parte a tacticii generale aplicate de Ceauşescu şi avea scopul de a împiedica creşterea excesivă a autorităţii oricăruia dintre colaboratorii săi cei mai apropiaţi. Deşi omul de încredere al conducătorului, Popescu „Dumnezeu” n-a obţinut niciodată statutul de activist complet independent.

Campania de propagandă a decurs destul de bine pe toate segmentele planificate. „Discuţia” principală pe această temă a avut loc cu ocazia Plenarei CC al PCR din 3-5 noiembrie 1971[392]. Tot atunci ideile lui

Ceauşescu şi ale colaboratorilor săi au fost făcute cunoscute cercurilor largi ale populaţiei. Înăsprirea liniei ideologice nu a provocat atunci nici un fel de proteste serioase, ceea ce înseamnă că nemulţumirile în rândul intelectualilor care s-au manifestat spre sfârşitul anilor ’60 se descărcaseră încă de pe atunci. La una dintre şedinţele activului de partid, Ceauşescu a afirmat că „prezenta ofensivă ideologică nu trebuie numită campanie pentru că de fapt este vorba de un proces de lungă durată de educare politico-ideologică a populaţiei”393. Şi avea dreptate, fără îndoială, de vreme ce până în 1989 situaţia în domeniul culturii n-a mai revenit la starea dinainte de „tezele din iulie” – dimpotrivă, în anii următori s-a ajuns la o înăsprire tot mai accentuată a cursului. În lumea artistică şi literară s-au putut observa anumite nemulţumiri provocate de schimbarea liniei partidului394, dar în 1971 n-au apărut semne clare ale vreunei revolte deschise în acest univers social.

În ce măsură modelul chinez a fost sursa de inspiraţie pentru „tezele din iulie” şi pentru „mica revoluţie culturală”? În mod cert revoluţia culturală chineză a demonstrat că în ţările socialiste este oricând posibilă o reconsiderare a principiilor comunismului, iar Ceauşescu a ţinut probabil cont de acest lucru. Faptul că „tezele din iulie” au fost proclamate la scurt timp după întoarcerea dictatorului din lunga lui călătorie prin Asia ar putea fi un indiciu al inspiraţiei directe din realităţile chinezeşti pentru „mica revoluţie culturală” românească. O acţiune propagandistică croită pe o scară atât de largă a fost totuşi pregătită cu mai mult timp înainte, iar în iulie a fost pur şi simplu pus în aplicare planul elaborat anterior. Analiştii Ambasadei RPP subliniau că:

[...] acţiunea ideologică nu manifesta vreo încercare de a transpune experienţele chinezeşti pe teritoriul românesc [...] [ei informau de asemenea că] în convorbirile cu noi, încă de la începutul lui 1971, conducerea de partid anunţa că intenţionează să demareze [acţiunea ideologică] după festivităţile semicentenarului creării Partidului Comunist Român [care a avut loc în luna mai]395.

Totul ar arăta că izvorul de inspiraţie al „tezelor din iulie” trebuie căutat în reacţia lui Ceauşescu faţă de manifestaţia de Crăciun a studenţilor din 1968. Încă de atunci, în declaraţiile sale din timpul şedinţei Comitetului Executiv din 25 decembrie 1968 şi, ceea ce este poate şi mai important, în

discuţia care a urmat după prezentarea desfăşurării evenimentelor au apărut unele motive preluate apoi în campania propagandistică din vara anului 1971.

În plus, se pare că pe tema eventualei inspiraţii din modelul chinezesc s-a exprimat chiar Ceauşescu, la o şedinţă a Comitetului Executiv:

Înainte să plec am avut o şedinţă de Secretariat [CC] şi acolo am stabilit să pregătim un material pentru plenară, că propaganda noastră este nemulţumitoare, că ea nu corespunde sarcinilor de educare a tineretului şi poporului în general. Aşa că am spus-o înainte de a merge în China. Iar ceea ce am văzut în China şi Coreea demonstrează că concluzia la care noi am ajuns este justă[396].

Cu alte cuvinte, influenţa evenimentelor din timpul călătoriei în China asupra „tezelor din iulie” a fost minimă, dar Ceauşescu s-a întors de acolo edificat şi convins de justeţea hotărârilor luate.

Ofensiva ideologică era legată şi de creşterea intensităţii cultului lui Ceauşescu. În timpul adunărilor de partid dedicate implementării „tezelor din iulie”, în cele mai multe dintre cuvântări se sublinia:

[...] genialitatea indicaţiilor lui [Ceauşescu], care [...] sunt modelul de principialitate de partid, reflectă în mod perfect înaltul simţ de răspundere comunistă al Secretarului General, stilul său de muncă viu, dinamic, vastele sale competenţe, cunoaşterea temeinică a realităţii, capacitatea de a reflecta în toată complexitatea lor manifestările contemporaneităţii[397].

Fiecare dintre aceste şedinţe se încheia cu adoptarea textului unei scrisori adresate lui Ceauşescu şi trimisă apoi sub formă de telegramă[398]. Procesul de construire a cultului conducătorului a fost accelerat de „tezele din iulie”, dezvoltându-se până în 1989. Cultul personalităţii era probabil singurul aspect important al campaniei de propagandă care a fost cu adevărat preluat de la chinezi – sau, în orice caz, sporirea intensităţii acestuia era consecinţa călătoriei pe care Ceauşescu a făcut-o în Asia[399].

Importanţa „tezelor din iulie” şi a „micii revoluţii culturale” pentru mediul artistic din România, ca şi pentru întreaga societate, a fost enormă. Pentru toţi a devenit clar că liberalizarea sistemului de la jumătatea anilor ’60 s-a încheiat definitiv şi, dacă nu urmează o schimbare radicală a

situaţiei, nu se va mai putea vorbi de liberalizare. Ceauşescu s-a hotărât să-şi scoată masca de „liberal” şi să se arate sub adevărata lui înfăţişare de comunist dogmatic. În cercul îngust al puterii (mai ales după 25 decembrie 1968) nu încăpea nici o îndoială că tocmai aceasta este adevărata fire a conducătorului. Dar populaţia nu părea să-şi dea seama de acest lucru, având proaspete în memorie numeroasele vizite internaţionale, ieşirea îndrăzneaţă a lui Ceauşescu din 21 august 1968 şi văzând uriaşele schimbări produse în viaţa culturală, economică şi socială din anii ’60.

În 1971, odată cu „tezele din iulie”, în România s-a dărâmat (cel puţin în ochii intelectualilor şi ai majorităţii populaţiei) mitul „socialismului cu faţă umană”. Nostalgia cu care unii români îşi amintesc astăzi vremea comunismului se referă, într-o mare măsură, tocmai la perioada primilor şase ani ai epocii Ceauşescu – adică perioada 1965-1971. Spre sfârşitul anului 1971 a avut loc o înăsprire a cursului în aşa fel încât să nu mai existe îndoieli în legătură cu intenţiile conducerii. A crescut simţitor prezenţa tematicii ideologice şi a persoanei conducătorului însuşi în mass-media, în primul rând în programul televiziunii400. Trebuie totuşi să observăm că, în ciuda unei propagande foarte gălăgioase, schimbările au fost introduse treptat şi o vreme s-au menţinut anumite efecte ale liberalizării de la jumătatea anilor ’60. Ceea ce putea da impresia falsă că schimbările în ideologie sunt momentane şi că ele pot fi reversibile – or, aceasta nu s-a întâmplat, după cum prea bine se ştie.

Situaţia economică în anii 1971-1974

În 1971 se anunţa tot mai clar o criză economică ale cărei semne prevestitoare au putut fi observate deja cu doi ani în urmă. În acest interval, principalele modalităţi de a o scoate la capăt în nişte condiţii din ce în ce mai precare erau controlul tot mai atent al economiei şi al productivităţii muncii, respectiv căutarea unor credite în Apus. Doi ani sunt o perioadă în care, teoretic, autorităţile îşi puteau da seama că astfel de metode nu duc la succese prea mari – cu toate acestea, în deciziile economice care s-au succedat nu se vede nici urmă de asemenea reflecţii401.

În loc să se ocupe de eliminarea cauzelor crizei, conducerea a decis să treacă la o radicală accelerare a industrializării. Pe 21 octombrie 1971, Marea Adunare Naţională a votat programul planului cincinal de dezvoltare a economiei. În acest plan se miza pe o creştere a producţiei industriale cu 11-12,2% anual, iar fondul de acumulare în venitul naţional a fost stabilit la 34,1%, faţă de cincinalul precedent, în care acumularea avea o pondere de

15-17% anual[402]. Introducerea industrializării forţate în condiţii de relativă criză trebuia să se repercuteze asupra nivelului de trai al întregii societăţi, ceea ce era clar cel puţin pentru unii membri ai conducerii. Pe acest fond a apărut un conflict între Ceauşescu, care era adeptul industrializării, şi Maurer, care probabil nu era împotriva acesteia, dar considera că ar trebui făcută mai raţional, adică nu în ritm forţat. De atunci, deşi îndeplinea în continuare funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri, Maurer a început să fie izolat în cadrul conducerii[403].

O politică asemănătoare ducea pe atunci şi Polonia. Ponderea acumulării în venitul naţional polonez a crescut de la 26,1% în 1970 la 35,6% în 1974404 – cu alte cuvinte, era mai mare decât cea prognozată de români. Economiile celorlalte ţări din blocul sovietic se dezvoltau mai lent, ceea ce teoretic crea şanse ca poziţia României în schimburile comerciale internaţionale să crească. Nu putem omite faptul că România avea o experienţă negativă din anii ’60, când Uniunea Sovietică încerca, prin intermediul CAER, să întârzie dezvoltarea ţării, reducând-o la rolul de hambar (cel puţin aceasta fusese impresia echipei de la Bucureşti la vremea respectivă).

În statisticile oficiale cu greu se poate găsi reflectarea situaţiei economice de fapt (spre deosebire de anii ’60, când în statistici figura nivelul real al creşterii, şi faţă de anii ’80, când chiar şi în statistici ritmul creşterii a scăzut drastic). În 1971, în comparaţie cu anul precedent, venitul naţional a crescut cu 13%, producţia industrială, conform planului, cu 12%, producţia agricolă cu 19%, iar productivitatea muncii în industrie cu 5%. În acelaşi timp se spune că veniturile reale ale populaţiei au crescut cu 12%405. Concomitent însă societatea observa zi de zi, concret, cum situaţia se înrăutăţeşte. În toamna anului 1971 au apărut primele probleme mai grave în aprovizionarea cu alimente a oraşelor. Au crescut preţurile produselor de bază, care de altfel se găseau tot mai greu. Cozile în faţa magazinelor creşteau simţitor, procurarea alimentelor ocupa tot mai mult din timpul cetăţenilor[406].

În aceeaşi perioadă conducerea era ocupată în principal cu chemarea la o muncă mai eficientă. Aceasta a fost şi tema Conferinţei Naţionale a PCR din 19-21 iulie 1972 – ocazie cu care a fost adoptată între altele directiva referitoare la îndeplinirea planului cincinal înainte de termen[407], ceea ce a dus în mod direct la scăderea şi mai accentuată a nivelului de trai al populaţiei.

În toamna anului 1972 a avut loc un eveniment care putea determina autoritatea centrală să schimbe modul de conducere a economiei. Pe la jumătatea lunii septembrie, Ceauşescu a efectuat o călătorie standard în mai multe regiuni, unde a făcut vizite de lucru în întreprinderi agricole şi industriale, îndemnând personalul acestora să depăşească planul anual. Pe 16 septembrie, în a doua zi de călătorie, a vizitat minele din Valea Jiului. Spre marea surprindere a tuturor celor prezenţi, acolo conducătorul a fost pus în faţa unei grave nemulţumiri a muncitorilor, care se plângeau că sunt suprasolicitaţi la muncă şi au probleme în aprovizionarea cu produse alimentare. Ceauşescu a reacţionat imediat şi a promis că se va reduce planul la extracţia de cărbune şi că va creşte ritmul construcţiilor de locuinţe în zonă. În acelaşi timp, a criticat sindicatele pentru faptul că n-au rezolvat singure această problemă, a criticat organele centrale şi locale ale administraţiei de stat. Pe 22 septembrie, în *România liberă* a apărut un articol în care se promiteau măsuri pentru rezolvarea problemelor din minerit408.

Incidentul din Valea Jiului, deşi aparent de mică însemnătate, este un exemplu perfect de soluţionare a crizelor şi de luare a unor decizii de natură economică în România pe vremea lui Ceauşescu. Câtă vreme nimic nu tulbura desfăşurarea „vizitei de lucru” sau a vreunui alt eveniment asemănător, totul era în ordine şi autorităţile locale nu aveau de ce să se teamă. Dar, dacă apăreau probleme neprevăzute, pentru a detensiona situaţia, Ceauşescu era în stare ca, ad-hoc şi pe cont propriu, să ia decizii de răspundere ca schimbarea planului cincinal (ceea ce, teoretic, putea duce la dereglarea întregii economii naţionale). După care îi desemna pe cei vinovaţi (de cele mai multe ori, ca şi în cazul de faţă, activul local – cel care în mod normal nu avea nici un fel de influenţă asupra deciziilor luate la centru), care era pedepsit sau nu, după care totul revenea la normal; schimbările obţinute pe această cale se dovedeau de obicei a fi temporare. Aşa a lucrat Ceauşescu până pe 21 decembrie 1989, când s-a străduit în acelaşi mod să câştige simpatia mulţimii din faţa clădirii CC. La fel funcţiona toată economia naţională şi, după cum urma să se dovedească mai târziu, la fel procedau instanţele de partid, precum şi instituţiile de stat de tipul institutelor ştiinţifice, serviciilor speciale, pazei de frontieră etc.

Pe 21-22 noiembrie 1972 a avut loc Plenara CC, care a evaluat primii doi ani ai cincinalului ca fiind o reuşită, iar situaţia economică generală ca fiind bună, întrucât fuseseră atinse ţintele de industrializare rapidă409.

Ceea ce însemna că în mod intenţionat autorităţile puneau accentul doar pe anumiţi indicatori macroeconomici, neglijând însă nevoile fundamentale ale populaţiei, ce resimţea tot mai mult efectele crizei.

Un alt exemplu pentru modul de a gândi aplicat de Ceauşescu în Valea Jiului a fost măsura care urmărea asigurarea unei conduceri şi mai centralizate a economiei naţionale. Cu ocazia şedinţei Marii Adunări Naţionale din 27-28 decembrie 1972 a mai fost creată o instituţie care urma să preia controlul asupra vieţii economice – Consiliul Central de Control Muncitoresc al Activităţii Economice şi Sociale[410]. Noul organ era subordonat CC al PCR şi Consiliului de Stat şi constituia, prin urmare, un element de legătură între aparatul de partid şi instituţiile statului[411]. Acest consiliu avea organisme corespunzătoare la nivel local, iar în fruntea acestora erau numiţi secretarii cu problemele economice ai comitetelor de partid, în componenţa lor intrând şi directorii de întreprinderi şi „activul social”. Interesant e faptul că propaganda sublinia că acest consiliu urma să fie nu atât o instituţie, cât o „vastă mişcare socială care acţionează în sensul perfecţionării activităţii economice şi sociale, care combate în mod consecvent orice neglijenţe, lipsuri, insuficienţe de natură să frâneze şi să întârzie dezvoltarea economică a ţării”[412]. Sarcina principală a noii instituţii – „mişcare socială” – urma să fie controlul permanent al procesului de producţie la toate nivelurile, dar mai ales la nivel local[413]. În fruntea consiliului a fost numit experimentatul activist Miron Constantinescu[414]. În acel moment al carierei sale, el îi era total devotat şi loial lui Ceauşescu, care îl smulsese din inexistenţa politică în care zăcea din 1957.

În ciuda simptomelor tot mai clare de criză şi, după cum se va vedea mai târziu, a politicii absolut greşite de combatere a acesteia, în anii 1971-1972 Bucureştiul a obţinut importante succese politico-economice pe arena internaţională. Pe 14 noiembrie 1971, România a devenit membră a Acordului General pentru Tarife şi Comerţ (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), iar pe 15 decembrie 1972 – membră a Fondului Monetar Internaţional şi a Băncii Internaţionale pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare[415]. Calitatea de membru al acestor organizaţii a fost obţinută datorită intervenţiei discrete a reprezentanţilor Statelor Unite, care în acel moment promovau intens România în relaţiile internaţionale[416]. Aceste succese au fost repurtate aşadar în principal datorită unei abile diplomaţii şi schimburilor comerciale cu ţările occidentale[417]; în ultimii ani, aceste schimburi au luat un anumit avânt, dar ele nu oglindeau nici adevărata

situaţie economică a României, nici credibilitatea ei ca partener (este vorba de capacitatea României de a-şi achita datoria externă – dar această problemă a căpătat mai multă importanţă abia câţiva ani mai târziu). Prioritatea politicii faţă de economie în relaţiile României cu ţările occidentale se reflectă cel mai bine în faptul că România a obţinut abia în septembrie 1975 clauza naţiunii celei mai favorizate în comerţul cu Statele Unite, după câţiva ani de intervenţii energice[418], adică în perioada în care criza economică din România era mult mai vizibilă decât în momentul în care au început demersurile pentru acordarea ei.

O adevărată lovitură pentru economia românească a fost criza petrolului din 1973. Când a izbucnit criza, realizarea cincinalului în curs era cam pe la jumătate. Cincinalul miza pe industrializarea masivă şi, în consecinţă (faţă de cincinalul precedent), pe necesităţi crescute de materie primă energetică, a cărei insuficienţă era resimţită în ţară încă de multă vreme. Tocmai din această cauză, încă înainte de criză a fost elaborat un program de combatere a efectelor negative ale penuriei de energie, ceea ce a permis o reacţie rapidă în momentul creşterii bruşte a preţurilor pe piaţa mondială. Programul respectiv fusese adoptat sub formă de decret al Consiliului de Stat pe 17 noiembrie 1973, iar transpunerea lui în practică a fost precipitată de criză[419]. Teoretic limitarea consumului de energie trebuia să permită exportul acesteia, dar în situaţie de criză scopul principal al programului a devenit prevenirea pierderilor şi continuarea investiţiilor începute. Programul mai prevedea şi căutarea unor noi zăcăminte de hidrocarburi, construirea unor centrale atomice şi mai buna utilizare a surselor de energie existente, în primul rând a rezervelor de cărbune, inclusiv a celor de calitate inferioară[420]. Pe 20 noiembrie s-a trecut la raţionalizarea carburanţilor pentru beneficiarii individuali, dar abia după câteva luni, pe 21 martie 1974, raţionalizarea a fost revocată, cu majorarea consistentă a preţurilor atât pentru cetăţenii români, cât şi pentru cei străini[421].

În ciuda implementării programului de economie-dezvoltare, economia românească a resimţit din plin efectele crizei. Sub multe aspecte, planul de producţie şi investiţii pe 1974 nu a fost realizat (inclusiv pentru că n-au fost operate schimbările corespunzătoare, având în vedere noua situaţie de pe pieţele mondiale), iar unele întreprinderi industriale nou-create au fost date în exploatare mult mai târziu decât se prevedea, ceea ce s-a reflectat în mod negativ asupra creşterii producţiei. Inclusiv în agricultură au fost

înregistrate rezultate sub nivelul cifrelor de plan[422], în ciuda sau poate tocmai din cauza intensificării controlului de partid şi de stat şi în această ramură a economiei, situaţie care a constituit subiectul consfătuirii „activului din agricultură" în februarie 1974423. La aceeaşi consfătuire s-a hotărât ca agricultura să fie într-o mai mare măsură etatizată prin introducerea principiului conform căruia tot personalul de supraveghere din CAP-uri să fie asimilat administraţiei de stat şi prin punerea în practică a unui larg program de creare la ţară a unor „locuri de muncă cu specific neagricol" (ateliere meşteşugăreşti şi mici întreprinderi industriale) care să fie de asemenea supravegheate de stat[424].

Spre sfârşitul anului 1974, pe piaţa românească internă s-au semnalat numeroase lipsuri la produsele alimentare de bază, în primul rând la zahăr şi ulei. Lipsurile erau provocate printre altele de faptul că în societate s-au răspândit zvonuri conform cărora vor urma majorări de preţuri la produsele alimentare, iar populaţia cumpăra masiv aceste produse. Zvonurile nu erau lipsite de temei, pentru că în ultimele luni ale aceluiaşi an au fost într-adevăr majorate preţurile unor produse. Forurile conducătoare considerau că de răspândirea zvonurilor se fac vinovate mai ales categoriile intelectuale, iar populaţia, tot după părerea autorităţilor, a dat dovadă de „o atitudine cetăţenească incorectă şi mai ales de indisciplină"[425]. Aceste evenimente demonstrau clar că economia se află în criză, iar starea de spirit a populaţiei s-a înrăutăţit simţitor.

Cu toate acestea, evaluarea stării economiei naţionale efectuată cu ocazia Congresului al XI-lea al PCR a fost pozitivă, ceea ce şi-a găsit expresia şi în statisticile oficiale. Din 1971, adică din momentul când a fost luată decizia de a se trece la industrializarea accelerată, producţia industrială a crescut anual în medie cu 13,2%, producţia agricolă cu 7,4%, produsul naţional cu 11,6% (cu 10,6% pe cap de locuitor), veniturile reale ale populaţiei în schimb au crescut cu 7,1%, dinamica acestor schimbări nefiind în 1974 mai mică decât în anii precedenţi[426]. Toate acestea au fost realizate în ciuda catastrofelor naturale (inundaţii) şi a situaţiei economice nefavorabile la nivel mondial, ceea ce a constituit un motiv de mândrie pentru conducerea statului român. Nivelul de trai al populaţiei n-a scăzut nici el prea drastic (deşi scăderea lui era deja vizibilă), aşa încât în general se putea considera că situaţia e într-adevăr bună. Dar în tot acest timp economia românească se afla într-o criză din care, se pare, singura ieşire era scăderea cheltuielilor cu investiţiile – dar acest pas conducerea

României s-a hotărât să-l facă abia în anii ’80.

Creşterea controlului asupra populaţiei şi centralizarea puterii: 1972-1973

După „tezele din iulie” şi plenara din noiembrie 1971 au urmat multe măsuri care au dus la creşterea controlului asupra diferitelor domenii ale vieţii sociale şi la centralizarea şi concentrarea tot mai mult a puterii în mâinile lui Ceauşescu. Efectul vizibil al acestor schimbări a fost faptul că şeful statului se descotorosea de persoanele care-şi exprimau îndoielile, ca şi de cei care ştiau prea multe, alături de intensificarea tot mai pronunţată a cultului personalităţii. Discret, se operau schimbări în resortul militar şi se deplasau competenţele diferitelor organe spre centru, iar de la centru – direct în mâinile lui Ceauşescu. În anii 1972-1973, unii membri ai familiei conducătorului (şi în primul rând soţia lui, Elena) şi-au făcut loc printre reprezentanţii elitei puterii, ceea ce a creat bazele comunismului dinastic, caracteristic pentru România în perioada finală.

După plenara din noiembrie 1971, care a devenit vectorul a noi şi noi schimbări, în scurt timp au apărut hotărâri referitoare la: eliminarea activiştilor incomozi, creşterea controlului asupra populaţiei şi centralizarea puterii. Pe 25 ianuarie 1972, ca urmare a fuziunii a două ministere, a fost creat Ministerul Economiei Forestiere şi al Materialelor de Construcţii[427]. Reorganizările de acest gen erau destul de frecvente, dar de această dată în fruntea noului minister a fost numit Vasile Patilineţ, care la început se ocupase de organizarea cadrelor şi de resortul militar, iar imediat înainte de această numire fusese la Consiliul Apărării. Patilineţ făcuse parte din comisia pentru reabilitarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, aşa încât ştia multe despre metodele de lucru ale lui Ceauşescu şi tocmai de aceea era periculos. „Avansarea” lui ca ministru al Silviculturii însemna aşadar trecerea lui pe o linie secundară (dar nu atât de mult ca Iliescu, mai înainte, care fusese trimis într-o regiune îndepărtată), ca să lucreze în cadrul organelor de stat, mai puţin importante pentru partid. Pentru condiţiile de atunci, Patilineţ a rezistat în noua lui funcţie vreme îndelungată, până în decembrie 1977, când a devenit ministrul Minelor, Petrolului şi Geologiei[428]. Poziţia stabilă a lui Patilineţ, într-o perioadă când demnitarii treceau de la un resort la altul ca într-un caleidoscop, era poate urmarea faptului că Nicolae Ceauşescu chiar se temea de el – şi poate o dovadă în acest sens ar putea fi moartea lui în condiţii neclare la Ankara, în 1986 (unde era la vremea respectivă ambasador).

Spre sfârşitul lui februarie 1972 s-au produs alte schimbări de

personal, de data aceasta însă ele nemaifiind determinate de dorinţa de a-i înlătura pe activiştii incomozi. Din postul de ministru al Comerţului Exterior a fost eliberat Cornel Burtică, un personaj care înainte făcuse o carieră fulgerătoare în diplomaţie (printre altele, fusese ambasador în Italia, în Maroc şi în Malta). Dar pentru el faptul că a părăsit funcţia de ministru n-a fost o degradare, ci o recalificare. În iulie 1972, el a devenit membru supleant al Comitetului Executiv al CC pe probleme de propagandă. Pentru acest domeniu, după cum chiar el mărturiseşte în amintiri, la început era total nepregătit, iar decizia numirii a primit-o cu un sentiment de surprindere[429]. Şef la Ministerul Comerţului Exterior a devenit în schimb Ion Păţan, pe atunci locţiitor al preşedintelui Consiliului de Miniştri. Păţan avea experienţă în comerţ, pentru că mai înainte lucrase în diferite instituţii care se ocupau cu economia, plus că timp de un an fusese chiar ministru al Comerţului Interior. În iulie 1972 a fost făcut şi el membru supleant al Comitetului Executiv[430]. O altă schimbare importantă operată la momentul respectiv e legată de Leonte Răutu, revocat din funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, în care a fost numit Paul Niculescu-Mizil.

Aceste rocade însemnau două lucruri. În primul rând, iniţierea unui proces de rotaţie permanentă a cadrelor de conducere de pe un post pe altul (în multe cazuri era vorba de resorturi absolut străine pentru activistul în cauză). În al doilea rând, aceste schimbări demonstrau că Nicolae Ceauşescu punea într-adevăr mare accent pe propagandă – pe acest „segment” au mai fost alocaţi, în afară de Popescu „Dumnezeu”, care exercita controlul de ansamblu asupra problemei, încă doi activişti de frunte, energici: Răutu şi Burtică. Răutu aducea cu el o vastă experienţă (intrase în partid încă înainte de al doilea război mondial, apoi a lucrat în Uniunea Sovietică, după preluarea puterii de către comunişti a fost prezent permanent în nucleul conducerii, iar ca şef al secţiei de propagandă a CC, pe vremea lui Dej, a desfăşurat operaţiunea de eliminare a influenţelor sovietice din cultură[431]), dar în ochii lui Ceauşescu nu era prea sigur, în schimb Burtică a dat dovadă de multă dipolomaţie şi pe atunci îi era total devotat secretarului general. În aprilie 1972 Răutu a devenit rectorul Academiei „Ştefan Gheorghiu”, iar în decembrie 1973 Burtică a fost şi el numit preşedinte al Consiliului Naţional al Radiodifuziunii Române.

În 1972 au urmat alte schimbări importante la nivelul conducerii. În iulie a fost eliminat din Secretariatul CC Paul Niculescu-Mizil, iar în octombrie acelaşi lucru i s-a întâmplat lui Manea Mănescu, care tot atunci a

pierdut şi funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Stat. În ambele cazuri schimbările nu însemnau totuşi degradarea totală a activiştilor din ierarhie, ci doar transferul lor în alte organe ale statului (e adevărat, mai puţin importante). Manea Mănescu a devenit astfel preşedintele Comitetului de Stat al Planificării, iar Niculescu-Mizil – vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri[432].

Pe 23 octombrie Corneliu Mănescu[433] şi-a pierdut funcţia de ministru al Afacerilor Externe, pe care o deţinea încă din 1961 şi prin intermediul căreia devenise unul dintre principalii arhitecţi ai politicii internaţionale care a adus României atâtea succese. I-a urmat George Macovescu, de asemenea un diplomat talentat şi experimentat, care pe toată durata mandatului lui Corneliu Mănescu fusese locţiitorul acestuia[434]. Corneliu Mănescu menţionează că revocarea din funcţie a fost pentru el o mare surpriză şi se gândea chiar că ea ar putea anunţa o avansare, dar în realitate a rămas fără nici o ocupaţie şi în plus au început să roiască în jurul lui agenţii Securităţii. A început să se teamă pentru propria viaţă, aşa încât pentru câteva săptămâni s-a dus la Mănăstirea Cozia (în munţi, nu departe de Râmnicu-Vâlcea); dar nu se despărţea nici un moment de pistol. El povesteşte de asemenea că turiştii care treceau pe acolo îl tratau ca pe o atracţie în plus şi voiau să se fotografieze cu el. Apoi s-a întors la Bucureşti, unde a reuşit să obţină numirea ca vicepreşedinte al Consiliului Naţional FUS, după care a fost lăsat în pace[435].

Temerile lui Corneliu Mănescu pentru propria viaţă nu erau însă lipsite de temei. În 1972, Maurer, care căzuse în dizgraţie, a fost victima unui grav accident de maşină, dar, după ce a suferit peste zece operaţii chirurgicale, ca prin minune, s-a însănătoşit. În aceeaşi maşină cu el se afla şi Károly Király, un activist comunist de naţionalitate maghiară care în 1977 a început să activeze ca disident[436]. Şi Gheorghe Apostol a avut de suferit în urma unui misterios accident de maşină[437]. E adevărat că nu s-a dovedit niciodată nimic, dar nu poate fi exclusă posibilitatea ca aceste accidente să nu fi fost întâmplătoare, ceea ce ar demonstra că Nicolae Ceauşescu nu ar fi ezitat să-i lichideze chiar fizic pe activiştii pe care el îi considera o ameninţare.

În aprilie 1972, la Plenara CC, Ceauşescu a formulat principiul „rotaţiei cadrelor”[438]. Ceea ce însemna două lucruri. În primul rând, era clar că anumite competenţe într-un domeniu oarecare nu-l îndreptăţesc pe un activist să activeze chiar în domeniul respectiv – fiecare putea fi trimis să

lucreze într-o sferă absolut străină de competenţele sale (cum a fost cazul lui Cornel Burtică, trimis la propagandă). Teoretic acest lucru urma să ducă la apariţia unor cadre specializate în conducere care să poată fi utilizate pe orice „segment”, dar în practică s-a ajuns la situaţia în care conducerea unor domenii le era încredinţată unor diletanţi care nu aveau chef de muncă şi de cele mai multe ori nu se străduiau să capete noi abilităţi, putând fi siguri că în cel mai scurt timp vor fi din nou trimişi pe un post din alt domeniu.

Important mai era şi faptul că principiul rotaţiei cadrelor cobora simţitor poziţia activiştilor din eşalonul superior, care astfel nu mai apucau să-şi formeze o echipă proprie în domeniul lor, devenind astfel total dependenţi de vârful puterii, adică *de facto* de Ceauşescu. Rotaţia cadrelor făcea imposibilă (sau măcar mult mai dificilă) apariţia vreunui grup de activişti de partid care să intre în opoziţie cu conducătorul. În celelalte ţări ale blocului comunist existau astfel de nuclee care constituiau o ameninţare pentru clanul aflat la conducere. Spre exemplu, în Polonia, Edward Gierek a reuşit să-i elimine pe Franciszek Szlachcic şi pe Mieczysław Moczar, dar Wojciech Jaruzelski n-a mai reuşit să scape de opozanţi. În Bulgaria, Alexander Lilov a fost îndepărtat în 1981, dar mai târziu s-a întors, provocând căderea lui Todor Jivkov. Trebuie să remarcăm că asemenea epurări de cadre aveau loc cam în aceeaşi perioadă şi în Iugoslavia vecină, unde Tito era în dispută cu naţionaliştii croaţi şi cu „liberalii” sârbi, epurări în urma cărora el îşi consolida o dată în plus puterea slăbită din cauza reformelor nereuşite din anii ’60. Ceauşescu voia aşadar să se asigure, iar rotaţia cadrelor îi oferea exact ceea ce-şi dorea.

Deşi la început acest principiu n-a căpătat o formă concretă, fiind pur şi simplu anunţat de Ceauşescu în cursul plenarei, punerea lui în practică a început imediat. În 1973, în aparatul de partid şi de stat s-a realizat o mişcare a cadrelor concepută la scară gigantică. Măsura cea mai importantă a acestei operaţii a fost reducerea cu o treime a numărului de persoane angajate în administraţia de stat. O parte dintre acestea au fost transferate în industrie – direct în producţie sau în sectoarele de proiectare-cercetare. Rezultatul a fost că numărul de angajaţi în industrie a crescut cu 100.000 de persoane, „fără a suplimenta cu nimic fondul de salarii”[439]. Această măsură, alături de crearea în decembrie 1972 a Consiliului Central de Control, poate corectă din punct de vedere economic şi pe placul lui Ceauşescu, care voia astfel să-şi sporească şi mai mult puterea, a creat însă

un val de aversiune faţă de conducere, atât în societate, cât şi în rândul demnitarilor de rang inferior. Ambasada RPP informa că în cadrul comisiei economice a PCR, în februarie 1973, păreau să se manifeste „diferenţe de păreri” sau chiar „rezerve”, iar unii miniştri considerau planul economic suplimentar pe anii 1974-1975 (adoptat în martie 1973) ca „puţin realist”440. Aceste nelinişti n-au influenţat însă opinia generală, ci au constituit probabil o simplă sugestie pentru Ceauşescu în vederea alegerii viitorilor vinovaţi pentru eventualele insuccese.

În afară de creşterea controlului asupra aparatului de partid şi de stat, Ceauşescu a mai făcut nişte schimbări în cadrul serviciilor speciale cu scopul de a şi le aservi şi mai mult. În aprilie 1972 au fost luate două măsuri importante: pe 19 aprilie a fost desfiinţat CSS, competenţele şi personalul acestuia fiind preluate de Ministerul Afacerilor Interne441, în cadrul căruia a fost creată o entitate separată cu numele Departamentul Securităţii Statului (DSS). Un statut similar aveau pe atunci Miliţia şi Serviciul Penitenciar442. Principala reformă în structura însăşi a serviciilor a constituit-o schimbarea denumirii spionajului extern în Departamentul de Informaţii Externe (DIE)443. Şeful acestei unităţi n-a fost schimbat – a rămas în continuare Nicolae Doicaru, un ofiţer experimentat care lucra în servicii încă din anii ’40. După schimbarea denumirii, Doicaru şi-a pierdut totuşi postul de vicepreşedinte al CSS desfiinţat, dar a devenit primul locţiitor al ministrului Afacerilor Interne (înainte fusese doar unul dintre locţiitorii acestuia)444. Totul aducea o mai mare autonomie pentru spionajul extern, dar şi un grad mai mare de subordonare în relaţia directă cu şeful statului.

Pe 24 aprilie, Cornel Onescu a fost revocat din postul de ministru al Afacerilor Interne. Ionel Gal, fost angajat la arhivele serviciilor speciale, afirmă că motivul imediat al revocării lui Onescu a fost un referat pe tema exceselor săvârşite într-o anumită problemă de fapt lipsită de importanţă. Referatul a fost întocmit de Ion Dincă, pe atunci şeful secţiei de control al muncii în Ministerul Apărării Naţionale445. Eliberarea din funcţie a lui Onescu era în acord cu logica schimbărilor practicate de Ceauşescu, aşa încât Dincă poate că n-a făcut altceva decât să împlinească planurile conducătorului sau în orice caz Ceauşescu a profitat pur şi simplu de pretextul respectiv. Oricum, fapt e că Onescu a fost trimis pe un post în judeţul Teleorman, unde a fost numit prim-secretar al organizaţiei judeţene de partid446, iar Dincă a fost avansat, devenind membru în Secretariatul

CC, iar din octombrie acelaşi an şi membru în Consiliul Apărării[447]. Ministru al Afacerilor Interne a fost numit Ion Stănescu, şeful de până atunci al CSS[448].

Dar schimbările nu s-au oprit aici. După mai puţin de un an, în cadrul serviciilor speciale s-a ajuns la noi rocade. Ionel Gal afirmă că de data aceasta pretextul a fost sinuciderea medicului personal al lui Ceauşescu. Cercetările întreprinse în legătură cu acest eveniment îi indicau ca vinovaţi pe ministrul Afacerilor Interne Ion Stănescu şi pe generalul Nicolae Pleşiţă, responsabil cu securitatea conducătorului[449]. În martie 1973 Stănescu a fost eliberat din funcţia de ministru şi trimis la secţia agricolă a CC, pentru ca după încă un an, aşa cum a păţit înainte Onescu, să fie trimis în provincie, unde a fost numit prim-secretar al organizaţiei judeţene de partid Dâmboviţa[450]. Încă mai înainte, în noiembrie 1972, Pleşiţă fusese revocat şi el din funcţia de şef al securităţii din Ministerul Afacerilor Interne şi trimis să lucreze la secţia financiară a Inspectoratului de Securitate din judeţul Ilfov[451]. Pe 17 martie 1973, Emil Bobu devine noul ministru al Afacerilor Interne. El va ajunge şi va rămâne până la sfârşit unul dintre cei mai apropiaţi şi mai de încredere colaboratori ai lui Ceauşescu. În decembrie 1972, Emil Bobu a fost adus din Suceava, unde îndeplinise funcţia de prim-secretar al comitetului judeţean de partid, şi numit consilier al conducătorului. Înainte, fusese un activist cam de eşalonul trei. A fost avansat la centru de către Ceauşescu şi doar lui îi era recunoscător pentru tot. Ştia foarte bine că fidelitatea, lipsa oricăror rezerve şi sprijinul total acordat conducătorului îi vor fi răsplătite şi de aceea nu precupeţea nici un efort. Datorită supunerii sale, spre sfârşitul epocii Ceauşescu a reuşit să obţină o funcţie importantă şi pentru soţia sa, Maria Bobu, care de pe la jumătatea anilor ’70 începuse să facă o carieră strălucită în procuratură şi în Ministerul Justiţiei[452].

În această perioadă conducerea făcea multe eforturi pentru creşterea controlului asupra populaţiei. În afara reformelor deja amintite în viaţa economică şi de partid, au fost introduse multe schimbări ale căror scopuri erau (pe lângă împiedicarea oricăror proteste) o mai bună informare a conducerii şi perfecţionarea mecanismelor de conducere a vieţii sociale. Într-un anumit sens, aceste reforme erau asemănătoare cu cele introduse în economie. Conducerea recunoştea că fenomenul centralizării şi sporirea controlului reprezintă cea mai bună soluţie pentru toate domeniile vieţii. Reformele mergeau în două direcţii: creşterea măsurilor represive şi

extinderea integrării populaţiei în sistem.

Cu ocazia şedinţei MAN din 16-17 decembrie 1971 a fost adoptată Legea privind păstrarea secretului de stat şi cea privind cetăţenia română[453]. Prima definea ce este secretul de stat, însă într-un mod atât de imprecis, încât lăsa mult loc pentru interpretări şi, în consecinţă, dădea multe posibilităţi de control asupra societăţii prin Miliţie şi serviciile speciale. A doua lege stipula că îşi pierde cetăţenia persoana care trece frontiera în mod ilegal sau care, după ce a trecut graniţa în mod legal, acţionează „în detrimentul” statului – iar aici de asemenea lipseau precizările de rigoare. Odată cu aceste legi au fost votate şi diferite rezoluţii de detaliu referitoare la contactul cu cetăţenii altor ţări, ceea ce a provocat reducerea drastică a acestor contacte, obligând practic cetăţenii României să întocmească rapoarte cu privire la convorbirile private cu persoane din străinătate[454]. Aceste dispoziţii s-au dovedit deosebit de împovărătoare pentru cetăţeni, care în anii precedenţi putuseră călători destul de liber dincolo de graniţă (principala piedică o constituiau, desigur, chestiunile financiare, dar statul nu impunea totuşi prea multe oprelişti suplimentare). Contactul cu turiştii străini de asemenea a fost îngreunat, ceea ce a redus printre altele schimbul comercial ilegal cu diferite bunuri greu accesibile în ţară.

Asupra disciplinei sociale vegheau neîntrerupt cohortele tot mai numeroase de colaboratori ai Securităţii. Dacă în 1968 reţeaua de informatori număra circa 85.000 de persoane, ea a crescut în 1970 la circa 90.000, iar în 1971 la peste 100.000. În 1972 nu mai e vorba de o creştere numerică, dar se trece la calificarea a circa 5.000 de *colaboratori*, care sunt trecuţi în categoria mai apreciată de *informatori*[455]. În intervalul 1971-1975 a crescut aproape de două ori numărul celor supuşi supravegherii (de la circa 27.000 la aproximativ 51.500)456.

Pe lângă întărirea controlului, a fost intensificată de asemenea propaganda şi s-a încercat atragerea spre participarea activă în sistem a unui număr cât mai mare de cetăţeni. În iulie 1972, la Conferinţa Naţională a PCR a fost adoptat proiectul de „norme ale vieţii şi muncii comuniştilor, ale eticii şi echităţii socialiste”[457]. Aceste norme – complet rupte de realitate – schiţau modul dorit de comportare a membrilor de partid, care, prin exemplul lor, trebuiau să fie un model pentru restul societăţii. Membrii de partid îndoctrinaţi la şedinţe erau apoi datori să transmită modelul şi să-i îndoctrineze pe ceilalţi cetăţeni nemembri de partid.

Atragerea unei părţi cât mai mari dintre locuitorii ţării la viaţa oficială, în această perioadă, era şi scopul tot mai frecventelor spectacole propagandistice diverse, care se reduceau de fapt la simple manifestări patriotarde şi de venerare tot mai pronunţată a persoanei conducătorului. După „tezele din iulie”, cultul personalităţii şi activitatea de propagandă care îl însoţea au luat un nou avânt, deşi pe tot parcursul anului 1972 cultul lui Ceauşescu n-a prea depăşit limitele manifestărilor sale de până atunci. Pe 26 ianuarie 1972, când Ceauşescu împlinea vârsta de 54 de ani, *Scânteia* nu publica decât un modest articol aniversar, care sublinia că Nicolae Ceauşescu îşi sărbătoreşte ziua de naştere în cercul prietenilor activişti din alte ţări (în momentul respectiv se afla la Praga, cu ocazia unei întâlniri a Tratatului de la Varşovia)458. Această notiţă nu se deosebea cu nimic de cele din anii precedenţi.

Cu totul altfel a fost sărbătorit Nicolae Ceauşescu la împlinirea vârstei de 55 de ani. Acest eveniment a fost linia de graniţă care a marcat începutul unei noi etape a cultului personalităţii. Pe 7 ianuarie, ziua de naştere a Elenei Ceauşescu (care figura deja printre membrii organelor de conducere ale partidului), *Scânteia* n-a publicat nici un articol de felicitare, dar a inserat un text referitor la rolul femeii în societate. Pe 23 ianuarie, Senatul Universităţii din Bucureşti a luat decizia de a-i conferi conducătorului titlul de *doctor honoris causa*. Pe 24 ianuarie, *Scânteia* publica lista cu telegramele de felicitare adresate lui Ceauşescu din partea rectorilor şi a senatelor instituţiilor de învăţământ superior din Bucureşti. Intelectualii s-au alăturat şi ei cu mesajele lor de felicitare, au fost publicate de asemenea poezii de circumstanţă. Pe 25 ianuarie a avut loc o conferinţă specială a organizaţiei de partid din Capitală consacrată în întregime aniversării zilei de naştere a conducătorului, iar în aceeaşi zi s-a organizat o festivitate asemănătoare şi la nivelul CC, în cadrul căreia Maurer a rostit o cuvântare în care sublinia realizările şi caracterul excepţional ale lui Ceauşescu. Tot pe 25 ianuarie, pe străzile Bucureştiului s-a desfăşurat o vastă manifestaţie populară cu costume şi dansuri naţionale[459]. Punctul culminant al festivităţilor a fost atins pe 26 ianuarie, ziua de naştere a lui Ceauşescu. Conducătorul a apărut la Universitatea din Bucureşti pentru a primi titlul de *doctor honoris causa* ce-i fusese acordat cu trei zile în urmă. În cuvântarea rostită cu această ocazie, el s-a referit la luptele dacilor cu romanii şi la istoria principatelor române[460]. După aceea s-a deplasat la CC, unde a fost organizată o recepţie şi unde a primit pe rând felicitările fiecăruia dintre

prim-secretarii judeţelor. În ziua următoare, *Scânteia* a publicat o descriere amănunţită a festivităţilor, cu fotografii de la Universitate[461]. În cadrul aceloraşi manifestări ocazionate de ziua de naştere a lui Ceauşescu, a fost editat un volum special, de mari dimensiuni (format A3), intitulat *Omagiu*, unde au fost incluse fotografii reprezentative şi urările de sănătate şi succes pe care conducătorul român le-a primit din ţară şi din străinătate[462].

Următoarele aniversări ale zilei de naştere a lui Ceauşescu au fost sărbătorite până la sfârşitul comunismului. În perioada finală a dictaturii lui Ceauşescu au apărut însă şi alte aniversări, celebrate în acelaşi fel – cu manifestări, cortegii, adunări festive ale diferitelor corpuri profesionale, totul în stil patriotard, cu preaslăvirea conducătorului în calitatea lui de continuator al tradiţiilor româneşti de la daci încoace. Anii următori n-au mai adăugat decât o creştere a dimensiunilor cultului. În anii ’70 s-a reuşit atragerea unor personalităţi de peste hotare dispuse să participe la întreţinerea cultului personalităţii; mai târziu însă acest cult a început să deranjeze în contactele internaţionale, dar Ceauşescu nu s-a hotărât niciodată să renunţe la el sau măcar să-l limiteze, nici chiar atunci când, făcând acest lucru, ar fi avut de câştigat.

De cultul personalităţii se leagă încă o tendinţă care şi-a făcut apariţia în intervalul dintre „tezele din iulie” şi Congresul al XI-lea al PCR, dezvoltându-se apoi la nişte dimensiuni nemaiîntâlnite în nici o ţară comunistă europeană. La Conferinţa Naţională a Partidului din 19-21 iulie 1972, Elena Ceauşescu a devenit membră a CC, la propunerea lui Emil Bodnăraş[463]. Acesta se distanţase (desigur, între anumite limite) de curentul principal al politicii conducerii şi în plus el avea o mare autoritate ca activist aproape „legendar” şi poate de aceea a fost ales tocmai el ca să anunţe o candidatură atât de îndoielnică la vremea respectivă. Bodnăraş era destul de în vârstă, avea 69 de ani, şi rar lua parte activă la viaţa politică – şi probabil a acceptat acest rol numai ca să fie lăsat în pace şi să nu aibă soarta premierului Maurer, spre exemplu, care printr-o minune scăpase cu viaţă dintr-un accident de maşină. Elena Ceauşescu avansase şi ea după ce soţul ei ajunsese la putere, dar nu neapărat în politică, ci în domeniul ştiinţific. Încă din decembrie 1965 a devenit directoarea Institutului de Cercetări Chimice şi membră în Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, în schimb în 1969 a avansat, devenind membră în biroul executiv al aceleiaşi instituţii. În plus, a avansat şi în cadrul organizaţiei de partid a municipiului Bucureşti[464]. În 1971 a participat alături de soţul ei la vizita efectuată în

China, unde şi-a dat repede seama că soţia lui Mao joacă un rol politic important[465], ceea ce probabil i-a stimulat ambiţia. Dincolo de opiniile Elenei pe această temă, avansarea ei a constituit pentru Ceauşescu un sprijin important pentru poziţia lui, care oricum era puternică. Acceptarea soţiei conducătorului în componenţa CC putea fi explicată eventual prin meritele ei şi prin vechimea în partid, în rândurile căruia fusese primită în 1939, adică făcea parte din categoria aşa-numiţilor ilegalişti. La Plenara CC din 18-19 iunie 1973, Elena a fost aleasă în componenţa CE[466], ceea ce constituia confirmarea definitivă a principiului nepotismului şi ambiţiei soţiei secretarului general.

În anii 1972-1973 au fost iniţiate anumite acţiuni care vor fi continuate în perioada următoare şi a fost pregătit terenul pentru schimbările radicale care se vor produce în politica românească în anul 1974. Opoziţia faţă de aceste schimbări, în măsura în care se poate vorbi de aşa ceva, a fost slabă – nu s-a manifestat nici o „platformă” care să fie emanaţia unei asemenea reacţii. Dacă nepotismul şi cultul personalităţii în creştere nu s-au confruntat practic cu nici un fel de opoziţie, nici măcar în interiorul partidului, acest lucru a fost într-o mare măsură consecinţa faptului că la începutul anilor ’70 România a repurtat succese importante în contactele diplomatice, ceea ce a dus, desigur, la creşterea rolului lui Ceauşescu pe arena internaţională.

Succesele diplomatice româneşti în prima jumătate a anilor ’70

În prima jumătate a anilor ’70 a fost dezvoltată strategia politicii externe elaborată anterior, dar i-au fost aduse anumite modificări, în sensul că s-au făcut eforturi pentru îmbunătăţirea relaţiilor cu ţările din blocul sovietic şi în special cu URSS, relaţii care se deterioraseră după evenimentele din august 1968. În această perioadă, principalele ţeluri ale politicii externe româneşti au fost obţinerea de credite şi tehnologie din Occident, creşterea rolului ţării pe arena internaţională, inclusiv în cadrul blocului sovietic, şi căutarea unor pieţe de desfacere pentru mărfurile româneşti. În plus, se urmăreau întărirea poziţiei lui Ceauşescu în ţară şi peste hotare şi prezentarea lui ca un partener serios al celor mai importanţi politicieni din lume.

Prima ofensivă diplomatică a fost îndreptată spre Răsărit. Relaţiile cu Uniunea Sovietică suferiseră o anumită degradare după cuvântarea lui Ceauşescu din 21 august 1968, însă după întâlnirea conducătorului român cu ambasadorul Basov s-a renunţat în parte la tezele antisovietice care

apăreau în propagandă şi în luările de cuvânt oficiale. Cu toate acestea, Ceauşescu a depus multe eforturi pentru slăbirea influenţei sovietice în ţară, ceea ce a provocat nemulţumirea Kremlinului. Pentru a ameliora relaţiile cu Moscova, atât Ceauşescu, cât şi cei alături de care exercita puterea la Bucureşti au început să se întâlnească mai des cu delegaţii Uniunii Sovietice. Deja în septembrie 1968 a sosit la Bucureşti o delegaţie militară sovietică de nivel înalt, iar în octombrie ministrul român al Apărării, generalul Ion Ioniţă, s-a dus la Moscova la consfătuirea Tratatului de la Varşovia. În februarie 1969, o altă delegaţie sovietică sosea la Bucureşti, în urma convorbirilor stabilindu-se că România va fi din nou tratată la fel ca toate celelalte ţări membre ale Pactului[467]. Din acel moment, a urmat o perioadă de normalizare a relaţiilor cu Uniunea Sovietică şi cu celelalte ţări ale blocului socialist.

O expresie a acestei normalizări a fost, printre altele, adoptarea de către MAN, în martie 1970, a declaraţiei referitoare la politica externă în care se afirma că România doreşte să dezvolte relaţii cu ţările socialiste, dar pe baza recunoaşterii reciproce a independenţei, pe baza neamestecului în treburile interne – cu alte cuvinte, situaţia a revenit la stadiul precedent conflictului provocat de evenimentele din Cehoslovacia. În iulie 1970 a sosit la Bucureşti o delegaţie sovietică, avându-l în frunte pe Aleksei Kosîghin. Cu ocazia acestei vizite a fost semnat tratatul de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc între cele două ţări[468]. Relaţiile economice în cadrul CAER au început de asemenea să se normalizeze şi, treptat, s-a ajuns din nou la o colaborare mai sistematică, posibilă şi datorită slăbirii presiunilor sovietice exercitate asupra României.

Vizita lui Ceauşescu în China din 1971 a dus la o nouă perioadă de răcire a relaţiilor româno-sovietice. La întoarcerea din R.P. Chineză, Ceauşescu a făcut o escală în URSS, dar nu s-a bucurat de o primire călduroasă. Impunerea unui plan accelerat de industrializare a obligat România să caute variante de colaborare economică cu ţările CAER, întrucât începuse să aibă probleme cu găsirea pieţelor de desfacere pentru produsele proprii, în scopul obţinerii devizelor necesare pentru achiziţionarea mijloacelor indispensabile pentru următoarele investiţii. Analiştii Ambasadei RPP remarcau tendinţa constantă – explicată prin dorinţa de a ieşi din izolare după călătoria lui Ceauşescu în China – de a intensifica relaţiile şi contactele cu ţările socialiste, nu numai cu Uniunea Sovietică. „În rândul ţărilor socialiste, doar relaţiile R.[omâniei] cu

Cehoslovacia n-au depăşit faza de rutină, deşi s-a produs şi în cazul lor o anumită încălzire”469 – informa Ambasada RPP în septembrie 1972. Această tendinţă a devenit şi mai energică după criza petrolului, când România îşi dorea cu şi mai multă hotărâre să sporească volumul schimburilor în comerţul exterior, asigurându-şi astfel pieţe de desfacere pentru mărfurile proprii. În iunie 1974, la întâlnirea CAER de la Sofia, România a participat ca orice membru cu drepturi egale în cadrul organizaţiei, iar poziţia ei nu se deosebea prea mult de a celorlalte ţări; în decembrie a fost semnat la Moscova tratatul româno-sovietic pentru construirea în comun a unei centrale atomice în România470.

La fel de importante în această perioadă erau relaţiile cu ţările occidentale. A fost astfel continuată politica de deschidere, în special faţă de Statele Unite şi RFG. După vizita lui Nixon la Bucureşti din 1969 şi a lui Ceauşescu la Washington din anul următor, relaţiile cu Statele Unite au căpătat o nouă dinamică, permiţând României, între altele, accesul în organizaţiile comerciale internaţionale. Au fost de asemenea intensificate schimburile economice reciproce, s-au dezvoltat relaţiile comerciale, schimburile tehnologice şi culturale. Volumul schimburilor comerciale a început să crească vizibil, astfel încât în 1972 au ajuns la 98,3 milioane de dolari, în comparaţie cu anul precedent, care fusese încheiat la nivelul de 65,4 milioane de dolari. În schimb în 1973 se ajunge la 172,8 milioane de dolari, iar în 1974 se atinge recordul primei jumătăţi a anilor ’70 cu un volum al schimburilor de 407,6 milioane de dolari471. Cea mai mare parte a acestor sume o reprezentau importurile din SUA, iar România n-a reuşit niciodată să răstoarne această tendinţă. Dar în relaţiile cu Statele Unite ceea ce conta în primul rând erau problemele politice – cu alte cuvinte, recunoaşterea *de facto* a poziţiei de excepţie a României şi a persoanei lui Ceauşescu şi mai puţin bilanţul favorabil al schimburilor comerciale. De foarte mare importanţă erau şi ajutorul tehnologic obţinut prin colaborarea unor companii americane ca General Electric sau ITT cu întreprinderi româneşti, precum şi stagiile de perfecţionare pentru inginerii români în SUA.

Între 4 şi 7 decembrie 1973 Ceauşescu a făcut din nou o vizită în Statele Unite, unde s-a întâlnit inclusiv cu preşedintele Nixon, cu demnitari de rang înalt şi cu reprezentanţi ai Congresului. Nixon şi soţia sa au luat parte la recepţia organizată la Ambasada României din Washington. În cursul vizitei au fost semnate tratate cu privire la înfiinţarea unei comisii

economice româno-americane. Elena Ceauşescu a primit o „diplomă de onoare" din partea unuia dintre institutele americane de cercetări în domeniul chimiei472.

În relaţiile cu RFG s-a ajuns la o înţelegere în problema emigrării persoanelor de naţionalitate germană domiciliate pe teritoriul României. Lucrurile au început să se accelereze după vizita lui Ceauşescu în Germania de Vest din iunie 1973 (în cursul căreia s-a întâlnit, printre alţii, cu cancelarul W. Brandt) şi după semnarea cu această ocazie a tratatului de colaborare economică, ştiinţifică şi tehnică. Ambasada RPP informa în acest sens că „se poate observa o discretă, dar semnificativă activitate a Ambasadei RFG la Bucureşti"473. Germanii au înfiinţat şi au oferit burse pentru tinerii de naţionalitate germană din România, uneori chiar pentru familii întregi474, dar autorităţile române nu acceptau cu plăcere astfel de deplasări; mult mai uşor era pentru persoane în vârstă de peste 40 de ani şi fără studii. Emigraţia aducea însă anumite venituri bugetului de stat întrucât, conform legii din decembrie 1971, persoanele care părăseau definitiv ţara trebuiau să renunţe la dreptul de proprietate şi nici nu puteau lua cu ele obiecte de preţ sau bani, lucru care la trecerea frontierei „era verificat foarte atent"475.

O politică asemănătoare a fost aplicată în legătură cu statul Israel şi minoritatea evreiască din România. Deşi la autorităţile din Israel ajunseseră semnale că, în cursul epurărilor din administraţia de stat care au fost efectuate în prima jumătate a anilor '70, multe persoane eliberate din funcţii erau de origine evreiască476, acest lucru n-a dus la schimbarea politicii ţării lor faţă de România. Emigrarea evreilor din România, realizată prin intermediul serviciilor speciale, a continuat477, ajungând în 1973 la cel mai ridicat nivel din deceniul opt478. De menţionat că nici relaţiile strânse pe care România le întreţinea cu ţările arabe şi chiar cu reprezentanţii Palestinei n-au fost de natură să afecteze în mod fundamental relaţiile acestei ţări cu Israelul.

România era condusă de cu totul alte ţeluri în contactele ei cu Lumea a Treia. Aceste relaţii începute pe scară mai largă în anii '60 au căpătat vigoare în urma lungilor vizite ale lui Ceauşescu în ţări din America de Sud, Africa şi Asia în prima jumătate a anilor '70. În 1973 volumul tranzacţiilor comerciale cu ţările în curs de dezvoltare a crescut cu 25%, dar în 1974 această creştere a atins valoarea de 112%479. În această perioadă s-a înregistrat o creştere semnificativă a exportului faţă de import, România

exportând în principal articole de consum din producţia industrială şi importând cu precădere combustibili, minereuri şi metale480. De asemenea, în ţările în curs de dezvoltare românii construiau noi obiective industriale împreună cu parteneri din ţările respective. Partea română participa în astfel de cazuri ca furnizor principal de maşini şi utilaje, asigurând asistenţa tehnică a acestora. Cea mai mare parte a unor asemenea afaceri erau realizate pe baza unor credite pe termen lung acordate de România ţărilor respective481. Strategia aplicată faţă de ţările Lumii a Treia era aşadar raţională în măsura în care permitea, cel puţin până la o anumită limită, echilibrarea bilanţului comercial nefavorabil care se menţinea în contactele cu ţările occidentale şi permitea aprovizionarea cu materii prime, inclusiv energetice.

Trebuie să mai facem o observaţie, şi anume că în anii 1972-1973 Ceauşescu apărea pe arena internaţională ca şeful necontestat al statului atât pentru ţările din Răsărit, cât şi pentru cele din Apus – în ciuda (sau poate tocmai datorită) balansului între China, Uniunea Sovietică şi Statele Unite. Această strategie făcea imposibilă în interiorul partidului orice eventuală opoziţie care s-ar fi prevalat, în căutare de sprijin, de concursul factorului internaţional, lucru care îi dădea lui Ceauşescu credibilitate în faţa societăţii şi, în consecinţă, îi permitea să concentreze liniştit tot mai multă putere în mâinile lui şi ale familiei sale.

Anul 1974 – instaurarea formală a dictaturii

Având în vedere experienţa anilor 1972-1973, era clar în ce direcţie se îndreaptă ţara şi conducerea ei. După introducerea cultului personalităţii, chiar şi populaţia era conştientă că Nicolae Ceauşescu îşi doreşte un statut de care nu se bucura la vremea respectivă nici un şef comunist din oricare ţară europeană, dacă-l exceptăm pe Enver Hoxha. În 1974, procesul de concentrare a puterii nu mai putea fi ţinut în frâu, întrucât eventualii adversari ai unei astfel de soluţii fuseseră fie excluşi din conducere, fie (ca Maurer) izolaţi şi aduşi în imposibilitatea de a mai face vreun gest de natură opoziţionistă. În 1973, Maurer încercase să îi unească în jurul lui pe membrii de partid de la Cluj, ţinând o cuvântare în care îl critica pe Ceauşescu (recurgând în acest scop la tezele lui Lenin), dar n-a găsit la nimeni sprijinul pe care şi-l dorea482. Tocmai de aceea realizarea reformelor care consfinţeau *de facto* o stare deja existentă (lucru asupra căruia atrăgeau atenţia şi analiştii Ambasadei RPP483) a fost condusă cu abilitate, fără să provoace proteste prea energice.

La sesiunea extraordinară a adunării generale a Academiei Române care a avut loc între 28 februarie şi 2 martie 1974, în urma intervenţiei conducerii PCR, Elena Ceauşescu a fost aleasă membră a Academiei (tot atunci a fost ales şi Miron Constantinescu)[484]. În martie, Nicolae şi Elena Ceauşescu au efectuat o călătorie în străinătate, vizitând între altele Brazilia, unde fiecare a primit câte două titluri de *doctor honoris causa*[485]. Astfel, o dată în plus, erau confirmate „meritele” pe tărâm ştiinţific ale Elenei, dar şi ale lui Nicolae şi se adăuga o nouă cărămidă la edificiul cultului personalităţii. Numai că acesta era doar preludiul măsurilor hotărâtoare care aveau să urmeze.

Atacul frontal al lui Ceauşescu a avut loc la Plenara CC al PCR din 25-26 martie 1974[486]. Cu această ocazie au fost supuse la vot anumite modificări ale Constituţiei, în virtutea cărora era instituită funcţia de Preşedinte al Republicii Socialiste România. Prin vot unanim, ca preşedinte al ţării a fost ales Nicolae Ceauşescu. În spiritul noilor reglementări, preşedintele ţării era ales de MAN, era şeful statului şi reprezenta România pe plan internaţional. El devenea în acelaşi timp comandantul suprem al forţelor armate şi preşedintele Consiliului de Apărare a Ţării. În plus, era şi preşedintele Consiliului de Stat, la nevoie prezida şedinţele Consiliului de Miniştri, la propunerea premierului îi numea pe membrii Consiliului de Miniştri şi, din proprie iniţiativă, îi numea pe conducătorii organelor centrale de stat care nu intrau în componenţa Consiliului de Miniştri, inclusiv pe membrii Tribunalului Suprem. În acelaşi fel îi numea şi pe generali, amirali şi mareşali. De asemenea, avea autoritatea de a proclama amnistie, de a conferi şi a revoca dreptul de cetăţenie. Preşedintele putea, de asemenea, să declare starea de necesitate într-o anumită regiune sau pe întregul teritoriu al ţării. Pe lângă toate acestea, avea puterea de a emite decrete prezidenţiale şi decizii[487].

De o importanţă fundamentală pentru viitor s-au dovedit a fi prerogativele preşedintelui referitoare la emiterea decretelor prezidenţiale, la comanda forţelor armate, la instituirea stării de necesitate şi mai ales faptul că era ales de MAN, ceea ce făcea foarte dificilă (practic, imposibilă) schimbarea legală a autorităţii supreme în stat, întrucât Ceauşescu trebuia revocat în acelaşi timp atât din funcţia de secretar general al partidului de Congresul PCR, cât şi din aceea de preşedinte al ţării de către MAN – cu alte cuvinte, eventualii lui adversari ar fi trebuit să organizeze o majoritate cu adevărat puternică în aparatul de partid şi de stat pentru a putea duce la

revocarea lui, ceea ce, după cum se ştie, nu s-a întâmplat niciodată. Înscris în textul Constituţiei, jurământul preşedintelui conţinea, după cum se exprimau analiştii Ambasadei RPP, şi „o evidentă expunere a cunoscutelor principii ale politicii externe româneşti”[488], ceea ce conferea acestei politici un statut constituţional.

Cu ocazia aceleiaşi sesiuni au fost operate schimbări radicale în guvern. Ion Gheorghe Maurer a demisionat din funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri, iar în locul lui a fost numit Manea Mănescu, un om fără ambiţii şi profund devotat conducătorului. Cauza oficială a demisiei a fost starea de sănătate a premierului. Interesant e faptul că după 1989 chiar Maurer dădea ca motiv al demisiei sale tot „boala şi vârsta”[489]. Se pare însă că pe lângă problemele de sănătate (şi mai stringente după accidentul de maşină din 1972) decizia premierului a fost influenţată şi de dezgustul lui general faţă de izolarea la care era supus în sânul conducerii, de imposibilitatea de a influenţa deciziile şi de nereuşita iniţiativei de a stabili un dialog cu membrii de partid în cursul anului precedent[490]. Plecarea lui Maurer era în acord cu logica evenimentelor şi probabil că, dacă n-ar fi renunţat din proprie iniţiativă, mai devreme sau mai târziu tot ar fi fost revocat (în raportul Ambasadei RPP referitor la plenara din martie este utilizată formularea „eliminat de Ceauşescu”; în acelaşi raport se afirmă că starea sănătăţii lui Maurer, care s-ar fi înrăutăţit după accidentul de maşină, era doar un pretext[491]).

În afară de instituirea funcţiei de preşedinte şi de demisia lui Maurer, la plenara din martie s-au operat schimbări importante în organizarea partidului. A fost desfiinţat Prezidiul Permanent al CC, în locul lui înfiinţându-se Biroul Permanent al Comitetului Executiv. Diferenţa fundamentală dintre aceste două corpuri de decizie consta în faptul că membrii Prezidiului Permanent erau aleşi de CC, pe când calitatea de membru în Biroul Permanent era legată de nişte funcţii concrete pe linie de partid şi de stat şi se obţinea automat, CE luând doar cunoştinţă de componenţa acestuia. Noul organ era gândit de la bun început ca principalul centru de decizie în partid şi în stat[492] – şi, într-adevăr, aceasta a şi fost funcţia lui până în 1989[493].

Crearea unei noi entităţi politice servea şi la reaşezarea personalului de conducere de la vârf. În echipa formată la începutul anilor ’70 s-a ajuns la slăbirea poziţiei lui Virgil Trofin, Paul Niculescu-Mizil, Dumitru Popescu „Dumnezeu” şi Miron Constantinescu, care n-au mai avut loc în Biroul

Permanent şi au fost împinşi pe posturi mai puţin expuse. Virgil Trofin a fost trimis la Braşov, unde a preluat funcţia de prim-secretar al organizaţiei judeţene de partid – motivul oficial fiind acela „de a căpăta experienţă în munca de teren”[494]. Niculescu-Mizil şi Popescu „Dumnezeu”, ce-i drept, nu şi-au pierdut funcţiile, dar nici n-au avansat, ceea ce a fost interpretat ca simptom al dizgraţiei. Miron Constantinescu a fost revocat din funcţia de preşedinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activităţii Economice şi Sociale, precum şi din aceea de vicepreşedinte al Consiliului de Stat. Dar câteva zile mai târziu era ales preşedinte al MAN[495]. Merită să facem aici observaţia că, timp de mulţi ani, aceeaşi funcţie a îndeplinit-o şi Petru Groza, care nu mai conta din nici un punct de vedere – preşedinţia MAN era aşadar o formă onorifică de a ieşi la pensie pe linie politică. Miron Constantinescu era deja la o vârstă înaintată – de altfel a şi murit în iulie 1974. Ambasada RPP informa însă că, şi pe acest post, Constantinescu reprezenta o ameninţare pentru Ceauşescu, iar acest conflict l-a împins pe Constantinescu la sinucidere, deşi cauza oficială a decesului său a fost infarctul cardiac[496]. În lumina a ceea ce i s-a întâmplat lui Chivu Stoica o jumătate de an mai târziu, nu putem exclude această ipoteză, în pofida faptului că, după deces, lui Constantinescu i s-au adus onoruri (dar la înmormântare, ce a avut loc în afara Capitalei, el n-a beneficiat de pompa obişnuită în asemenea cazuri), unul dintre liceele oraşului Arad primind numele său[497].

În Biroul Permanent au intrat în schimb reprezentanţii noului val de colaboratori ai lui Ceauşescu – Cornel Burtică, Ştefan Andrei (puternic susţinut de prin 1972, când a devenit membru în CC şi în Secretariatul CC) şi Emil Drăgănescu (care a devenit şi şeful Comitetului de Stat al Planificării). Biroul Permanent era lipsit de personalităţi în măsură să constituie o ameninţare pentru poziţia lui Ceauşescu – cu excepţia lui Bodnăraş, care era deja la vârsta pensionării –, el fiind constituit fie din funcţionari devotaţi (Manea Mănescu), fie din oameni tineri care îi datorau totul conducătorului (Burtică, Andrei, Drăgănescu). Tocmai de aceea rolul acestei instituţii politice era mai important decât cel pe care îl juca, înainte de desfiinţarea sa, Prezidiul Permanent. Important este însă faptul că atunci n-a fost făcută publică lista cu membrii Biroului Permanent, iar populaţia nu era informată despre activitatea acestuia[498].

Astfel, în cele din urmă, Ceauşescu şi-a asigurat controlul total asupra guvernului, şi-a consolidat simţitor poziţia în raport cu armata, care, pe

toată durata mandatului său de până atunci în fruntea statului, îi scăpa printre degete pe motiv că totuşi armata română constituia o parte a forţelor armate ale Tratatului de la Varşovia. Problema loialităţii armatei nu era însă atunci atât de sensibilă ca la sfârşitul anilor ’80, relaţiile cu URSS erau corecte, aşa încât conducătorul putea să nu dea importanţă acestei probleme. Procesul de acumulare a puterii era încheiat *de facto*, însă mai lipsea un „cadru” corespunzător, sub forma unui spectacol triumfător. Sesiunea MAN, cel puţin teoretic, putea fi văzută şi ca un eveniment de acest gen. Dar toată lumea îşi dădea prea bine seama că locul cel mai potrivit pentru sublinierea triumfului secretarului general urma să fie Congresul PCR, planificat să aibă loc spre sfârşitul anului 1974. MAN era doar o instituţie decorativă, toată viaţa politică concentrându-se în sfera partidului, iar cea mai înaltă instanţă a acestuia era tocmai Congresul.

Campania premergătoare Congresului a fost lungă şi pregătită cu multă amploare. Încă înainte de începerea campaniei propriu-zise, în timpul Congresului I al FUS din mai 1974, Ceauşescu a fost reales preşedinte al acestei organizaţii499. Congresul FUS a constituit aşadar un fel de preludiu al Congresului propriu-zis al PCR. Startul campaniei pentru Congres l-au dat festivităţile celei de-a treizecea aniversări a răsturnării guvernului fascist al mareşalului Antonescu din ziua de 23 august 1944. Manifestările respective se concentrau în jurul rolului Partidului Comunist în acest eveniment, inclusiv al persoanei secretarului general. Însuşi Ceauşescu a publicat în *Pravda* un articol aniversar reluat şi de presa românească, în care atrăgea atenţia asupra rolului imens pe care l-a jucat URSS în „eliberarea” ţării, dar şi asupra rolului armatei române în lupta cu fascismul500. Pe 23 august au fost organizate defilări, ocazie cu care au fost purtate portrete ale conducătorului şi pancarte cu lozinci „Ceauşescu – PCR”, „Ceauşescu şi poporul”, alături de mult mai puţin numeroasele portrete ale lui Marx, Engels, Lenin şi ale membrilor CE al CC al PCR501.

Tematica acestei campanii s-a concentrat în jurul a trei probleme: economia, programul partidului şi persoana secretarului general502. La adunările generale ale organizaţiilor de partid se ajungea uneori la discuţii mai largi pe teme economice şi de program, dar populaţia nu era informată de acest lucru, mijloacele de comunicare în masă făcând loc în relatările lor doar pentru declaraţiile de susţinere a programului şi pentru apelurile la realegerea lui Nicolae Ceauşescu în funcţia de secretar general al PCR, rapoartele şedinţelor respective fiind şi ele limitate la aceleaşi puncte503.

Campania de pregătire a Congresului ocupa, potrivit aprecierilor Ambasadei RPP, cam 50% din cuprinsul presei scrise şi din timpul de antenă al radioului şi televiziunii. În afară de propaganda desfăşurată de mass-media, în întreaga ţară erau organizate evenimente culturale (conferinţe pe teme ştiinţifice, seri de poezie, concerte etc.) şi întreceri sportive dedicate celebrării Congresului al XI-lea al PCR504.

În campanie, după părerea autorităţilor, participarea mediilor creatoare a fost prea redusă, acestora reproşându-li-se faptul că sunt „rupte de viaţa poporului, izolate profesional în problemele proprii, neînţelegând necesităţile momentului prezent în construirea socialismului". Slaba activitate a artiştilor rezulta, după părerea analiştilor de la Ambasada RPP, nu din cauze politice, ci din câteva decizii economice nepopulare în lumea lor, cum ar fi limitarea veniturilor artiştilor prin asimilarea activităţilor lor cu cele editoriale şi de presă505.

Cele mai spectaculoase manifestări ale campaniei de pregătire a Congresului au fost triumfalele „vizite de lucru" ale conducătorului în judeţe, unde se organizau mitinguri, la care se adoptau rezoluţii exprimând dorinţa realegerii lui Ceauşescu în funcţia de secretar general506. O noutate faţă de precedentul Congres, al X-lea, era faptul că la adoptarea rezoluţiilor respective luau parte nu numai membrii de partid, ci toate persoanele adunate la miting – dând astfel impresia că realegerea lui Ceauşescu reprezintă dorinţa întregului popor.

Congresul al XI-lea al PCR a avut loc între 25 şi 28 noiembrie 1974. Congresul a confirmat în mod definitiv deciziile luate mai devreme şi a constituit încununarea în stil propriu a lungului drum parcurs de Ceauşescu până la deplina putere dictatorială în România. În cele 77 de cuvântări care au fost rostite la Congres, numele lui Ceauşescu a fost pronunţat de 410 ori, în schimb al Elenei Ceauşescu o singură dată, ceea ce înseamnă că numele conducătorului a fost repetat în medie de peste cinci ori în fiecare cuvântare – faţă de Congresul al X-lea, unde a revenit doar de patru ori, sau de Congresul al IX-lea, care depăşeşte cu puţin o menţionare pe luare de cuvânt507. În cursul lucrărilor Congresului al XI-lea s-a făcut propunerea ca Nicolae Ceauşescu să fie ales secretar general pe viaţă. Propunerea i-a aparţinut lui Gheorghe Cioară, pe atunci primar al Bucureştiului şi membru în CE, un activist experimentat (în a doua jumătate a anilor '60 el a îndeplinit, printre altele, funcţia de ministru al Comerţului Exterior)508. Dar, în intervenţia lui, Ceauşescu a propus ca această idee să fie

respinsă[509].

La Congres a fost efectuată o analiză a situaţiei economice şi au fost luate decizii în legătură cu următorul plan cincinal. Analiza economică era făcută pe un ton entuziast, cu atât mai mult cu cât în statisticile oficiale, poate cu excepţia rezultatelor slabe din agricultură (care erau explicate în primul rând ca efecte ale catastrofelor naturale), economia românească se prezenta monumental. Adversarii industrializării accelerate fuseseră eliminaţi, ceea ce a redus definitiv la tăcere eventualele voci critice. În aceste condiţii nu te puteai aştepta să fie schimbată direcţia generală de dezvoltare a economiei – dimpotrivă, au fost adoptate un plan şi mai ambiţios pentru anii 1976-1980 şi la fel de ambiţioase principii generale de dezvoltare pentru anii 1981-1990.

La Congresul al XI-lea, partidului i-a fost propus un ţel de neatins: construirea comunismului în România. A fost adoptat un nou document programatic al PCR intitulat „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism". Sintagma-concept „societate socialistă multilateral dezvoltată" urma să devină din acel moment un motiv propagandistic foarte frecvent până în anul 1989. Importanţa noului program al PCR avea şi o dimensiune propagandistică, în sensul că ţelurile propuse de partid în acest document erau prea îndepărtate şi prea nedefinite ca să poată fi tratate în amănunt şi să fie puse şi în practică.

Cu ocazia Congresului al XI-lea s-au făcut şi schimbări de cadre. Componenţa CC a fost îmbogăţită cu încă 76 de persoane, dintre care 40 de membri plini şi 36 de membri supleanţi. Această suplimentare reflecta într-o anumită măsură situaţia numerică a partidului, care din 1969 şi-a sporit rândurile de la 1,9 la 2,5 milioane de membri[510]. Cei mai mulţi dintre noii membri ai CC erau persoane care avansaseră în timpul regimului Ceauşescu. CC i-a retras calitatea de membru lui Ion Gheorghe Maurer, care oficial a ieşit la pensie şi n-a mai luat niciodată parte activă la viaţa politică a ţării. Aşa încât în componenţa noii echipe conducătoare de la vârful partidului nu mai rămâneau decât doi dintre „baronii" lui Dej: Chivu Stoica şi Emil Bodnăraş – dar nici unul dintre ei nu mai avea multe de spus, murind de altfel în scurtă vreme (Stoica în februarie 1975, iar Bodnăraş în ianuarie 1976). Un activist de calibru mai redus ce rezista încă de pe vremea lui Dej şi rămăsese activ până în 1974 era Leonte Răutu; acesta, stalinist dogmatic cum era, se armoniza bine cu linia de propagandă în

vigoare.

La Congres a fost luată decizia de a se schimba numele Comitetului Executiv în Comitetul Politic Executiv (CPEx). Biroul Permanent al CE, care fusese creat la plenara din martie, a devenit automat Biroul Permanent al CPEx. Cu această ocazie a fost dată în sfârşit publicităţii componenţa BP al CPEx: în afară de Nicolae Ceauşescu, pe listă mai figurau Manea Mănescu, Gheorghe Oprea[511], Ion Păţan şi Ştefan Andrei[512]. Aşa cum se vede, după prima perioadă de funcţionare a lui, componenţa Biroului, desigur, provizorie, a fost rectificată prin eliminarea lui Burtică şi Drăgănescu. Elena Ceauşescu n-a intrat însă în componenţa BP al CPEx, ceea ce înseamnă că poziţia ei încă nu era atât de importantă ca mai târziu (a devenit membră a BP al CPEx abia în 1977). BP al CPEx era o creaţie care se preta într-o foarte mică măsură la schimbări. Componenţa lui era stabilită cu ocazia fiecărui congres şi, teoretic, timp de cinci ani, ea nu se schimba (în practică s-au făcut doar câteva modificări mărunte).

Congresul al XI-lea a constituit încheierea triumfală şi încoronarea procesului de dobândire, consolidare şi apoi concentrare a puterii în mâinile lui Nicolae Ceauşescu. Era un lucru clar atât pentru aparatul de partid, respectiv pentru populaţie, cât şi pentru politicienii din străinătate. Din 1974, conducătorul român a început să apară în situaţiile oficiale încins cu eşarfa tricoloră şi cu sceptrul de aur în mână[513] – acest simbol feudal însemnând nu numai că Nicolae Ceauşescu este singurul stăpânitor, ci şi că el se înscrie în şirul figurilor de însemnătate fundamentală pentru istoria ţării –, ceea ce era de fapt un motiv recurent al propagandei oficiale. Congresul al XI-lea a reprezentat adevăratul început a ceea ce va fi cunoscut sub numele „epoca” sau chiar „era” Nicolae Ceauşescu.

Bilanţ: anii 1965-1974

Cronologie

Procesul care l-a adus pe Ceauşescu de pe poziţia unuia dintre cel mai puţin expuşi colaboratori ai lui Dej până la exercitarea de unul singur a autorităţii în România poate fi împărţit cronologic în câteva faze, existând cel puţin două moduri de a opera această împărţire. Pentru majoritatea populaţiei, pragul care desparte primul deceniu al regimului lui Ceauşescu de ceea ce a urmat a fost anul 1971, cu proclamarea „tezelor din iulie”, pentru că evenimentele ulterioare, inclusiv Congresul al XI-lea, n-au constituit decât substanţa care a dat conţinut programului promovat de

„teze”. O altă schimbare vizibilă s-a produs la sfârşitul anilor ’70, odată cu scăderea drastică a nivelului de trai. O asemenea împărţire sugerează, de exemplu, Silviu Brucan, care consideră că în 1971 a început a doua din cele trei faze ale regimului Ceauşescu, fază care urma să dureze până în 1980[514], în schimb anul 1974, deşi important, nu constituie o cezură. Un asemenea punct de vedere îi este caracteristic cetăţeanului mediu, pentru care evenimente ca avansarea Elenei sau îndepărtarea lui Maurer n-aveau o importanţă deosebită, dar pentru care vizibile erau schimbările intervenite în orientarea propagandei, în dezvoltarea cultului personalităţii sau în limitarea libertăţilor cetăţeneşti.

Din punctul de vedere al dinamicii schimbărilor la centrul puterii (şi aici trebuie să subliniem că aceste schimbări erau adeseori ascunse chiar şi aparatului de partid de nivel mediu) împărţirea e diferită, cu toate că, desigur, anul 1971 (cu „tezele din iulie”) trebuie de asemenea avut în vedere – tocmai pentru consecinţele pe care acest eveniment le-a avut asupra populaţiei şi a aparatului de partid de nivel inferior. Tocmai de aceea propun următoarea împărţire.

1965-1967: în acest interval Ceauşescu este *primus inter pares* şi, chiar dacă nu se consultă pentru deciziile sale cu ceilalţi activişti de frunte, există în continuare destule domenii, unele chiar vaste (economia, problemele internaţionale, cultura), în care competenţele sale sunt foarte limitate. Ceauşescu se concentrează asupra resorturilor care constituie baza viitoarelor acţiuni – afacerile interne şi administraţia. El formează o comisie pentru reabilitarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu cu misiunea de a strânge materiale compromiţătoare în legătură cu adversarii săi politici şi în primul rând cu Alexandru Drăghici, dar nu numai cu el – ceilalţi „baroni” ai lui Dej vor fi eliminaţi în momentul condamnării întregii perioade a regimului precedentului conducător. În acelaşi timp sunt continuate principalele direcţii politice din ultimii ani ai guvernării lui Dej: liberalizarea, independenţa în cadrul blocului sovietic, deschiderea către Occident şi, odată cu aceasta, înviorarea economică.

1968: un an foarte bogat în evenimente politice. În aprilie, Ceauşescu se răfuieşte cu Drăghici şi deschide astfel capitolul încheierii socotelilor cu guvernarea lui Dej şi a oamenilor lui. Această măsură se înscrie în categoria situaţiilor existente şi în celelalte ţări ale blocului sovietic (Polonia, Cehoslovacia) şi aşa şi este interpretată pe arena internaţională. Apoi Ceauşescu a găsit o soluţie magistrală ca atitudine în conflictul cehoslovac,

ceea ce i-a conferit statutul de disident în tabăra comunistă, dar în acelaşi timp a influenţat foarte favorabil imaginea pe care el o avea în ţară. De aceea Ceauşescu devine conducătorul necontestat, schimbând statutul de *primus inter pares* cu acela de *primus*. În decembrie, după manifestaţia studenţilor din Bucureşti, el declară într-un cerc restrâns sfârşitul liberalizării.

1969-1970: este o perioadă de consolidare a puterii şi de intensificare a eliminării „baronilor". Concomitent, situaţia economică a ţării se înrăutăţeşte şi apar primele semnale că liberalizarea s-a încheiat.

1971-1974: o perioadă care începe cu decizia de accelerare a industrializării şi cu „tezele din iulie". Urmează o centralizare accentuată a puterii şi, în acelaşi timp, concentrarea acesteia în mâinile lui Ceauşescu. Liberalizarea a fost sistată, în locul acesteia fiind introduse norme rigide ce reglementează viaţa culturală. Începe cultul personalităţii, dublat de o campanie naţionalistă tot mai puternică. Este introdus principiul nepotismului. Etapa concentrării puterii se încheie după înfiinţarea funcţiei de preşedinte, după eliminarea lui Maurer şi Congresul al XI-lea, la care a fost constituit un nou comitet de conducere, la început aproape secret – BP al CPEx, a cărui componenţă era relativ stabilă.

Echipa conducătorului

Cunoscutul cercetător polonez al totalitarismului Aleksander Hertz a publicat în 1937 eseul intitulat *Echipa conducătorului* în care a descris, avându-i ca exemple pe Hitler, Mussolini şi Stalin, schema guvernării dictatoriale a unui partid sau a unei ţări. În regimurile instituite de ei, aceşti dictatori se bazează pe un grup restrâns de persoane, pe care Hertz le numeşte „echipa conducătorului". El scrie:

Această elită [...] este creaţia lui [a conducătorului] şi este compusă din oameni adunaţi de el, în care el are o încredere deosebită, adeseori fiind vorba de prieteni personali sau vechi camarazi de luptă. Caracteristica cea mai aparte a acestei elite este relaţia de strânsă intimitate pe care o are cu conducătorul. Este vorba de cei mai apropiaţi colaboratori ai lui, de anturajul său cel mai apropiat, de suita lui, de echipa lui. Adunaţi de el ca să contribuie nemijlocit la constiturea charismei lui, ei ocupă o poziţie de excepţie care îi situează deasupra celor mai multe reguli obligatorii pentru ceilalţi membri ai societăţii[515].

Fiecare dintre aceşti dictatori şi-a modelat echipa timp îndelungat şi puţini dintre colaboratorii lui cei mai apropiaţi au rămas în echipă de la început până la sfârşit. Lucrurile nu s-au petrecut altfel nici în cazul lui Ceauşescu. Cei care l-au ajutat să-i elimine pe „baroni” – apoi şi pe alte persoane care (după părerea conducătorului) îi ameninţau poziţia – au fost la rândul lor eliminaţi, unii găsindu-şi moartea în împrejurări neclare, ceea ce poate sugera că au fost lichidaţi în mod intenţionat. Echipa lui Ceauşescu s-a cristalizat abia în perioada următoare, adică după 1974, deşi în componenţa ei au intrat şi unii activişti care au fost aduşi la conducere la începutul anilor ’70. Singurii care au supravieţuit tuturor schimbărilor, făcând permanent parte din echipă, au fost Ilie Verdeţ şi Manea Mănescu, chiar dacă la un moment dat au căzut şi ei în dizgraţie, iar Mănescu a fost reintegrat în echipă ceva mai târziu decât Verdeţ.

După preluarea puterii, Ceauşescu s-a bazat în primul rând pe cei pe care i-a cunoscut ca şef al secţiei organizatorice a CC. Este vorba mai ales de: Constantin Drăgan, Vasile Patilineţ, Cornel Onescu, Grigore Răduică, Virgil Trofin şi Ilie Verdeţ. Fiecare dintre aceştia a obţinut o înaltă funcţie de răspundere cu preţul supunerii necondiţionate faţă de şef. O a doua grupă de activişti, avansaţi la puţină vreme după ce Nicolae Ceauşescu a ajuns la putere, o constituie oamenii tineri şi ambiţioşi care veneau din alte instituţii. La această categorie trebuie să-i amintim în primul rând pe Paul Niculescu-Mizil şi pe cei care s-au alăturat echipei ceva mai târziu: Ion Iliescu şi Manea Mănescu. O a treia grupă, din start efemeră, au constituit-o reprezentanţii generaţiei mai vechi care fuseseră marginalizaţi de Gheorghiu-Dej sau ale căror cariere nu apucaseră să înflorească în perioada respectivă. Între alţii, este vorba de Leontin Sălăjan şi, mai târziu, Miron Constantinescu. O grupă aparte o constituie activiştii care ajunseseră pe poziţii înalte pe vremea lui Dej şi, nevrând să le piardă, erau gata să se conformeze cerinţelor noii situaţii. E vorba, printre alţii, de propagandiştii Dumitru Popescu „Dumnezeu” şi Leonte Răutu. Trunchiul de bază al echipei l-au constituit însă iniţial cei selectaţi din secţia organizatorică a CC.

După ameţitoarele succese din 1968 şi după Congresul al X-lea al PCR, poziţia lui Ceauşescu s-a consolidat atât de mult, încât nu mai avea nevoie de activiştii pe care se bazase până atunci – mai mult, unii dintre ei, ca Patilineţ şi Răduică, după ce au lucrat la comisia pentru reabilitarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, puteau deveni periculoşi pentru că ştiau prea multe.

Toţi colaboratorii lui Ceauşescu din secţia organizatorică a CC, cu excepţia lui Constantin Drăgan şi a lui Ilie Verdeţ, în decurs de câţiva ani au fost trecuţi pe posturi lipsite de importanţă. Unii dintre ei au apucat să îndeplinească funcţii destul de importante în ultima perioadă a epocii Ceauşescu, dar niciodată n-au ajuns la vârful puterii.

În locul activiştilor îndepărtaţi au sosit alţii noi, selecţionaţi cu grijă, cum ar fi: Cornel Burtică, Emil Bobu, Ion Păţan sau Ştefan Andrei. Treptat, echipa a început să se stabilizeze. Acest proces s-a încheiat la Congresul al XI-lea al PCR, când a fost eliminat Maurer. Pe 29 noiembrie 1974 a avut loc prima şedinţă a CPEx, ocazie cu care s-a stabilit componenţa pe următorii cinci ani a celui mai important organ al puterii, Biroul Permanent al CPEx. Acesta era constituit din cinci persoane: Nicolae Ceauşescu, Manea Mănescu, Gheorghe Oprea, Ion Păţan şi Ştefan Andrei. În următorii câţiva ani, în cercul acestora au fost luate cele mai importante decizii – sau, mai exact, erau aprobate deciziile conducătorului. Printre colaboratorii apropiaţi ai lui Ceauşescu din această perioadă îi mai putem socoti pe Emil Bobu, Cornel Burtică şi Dumitru Popescu „Dumnezeu”. De asemenea, trebuie să observăm că aceşti activişti, poate cu excepţia lui Burtică şi a lui Popescu „Dumnezeu”, nu erau independenţi şi se mulţumeau doar să execute ordinele lui Ceauşescu.

Schimbări instituţionale

În 1965, Ceauşescu moştenea de la predecesorul său nu numai funcţia de prim-secretar, ci şi întregul sistem de exercitare a puterii compus din diferite instituţii şi chiar o anumită tradiţie a guvernării. Scheletul principal al acestui sistem a fost creat în anii 1948-1950, dar modelul de la care pornea erau soluţiile sovietice. La Plenara CC al PMR din mai 1950, Dej afirma în mod explicit:

În linie generală ne-am condus după învăţătura lui Stalin şi experienţa Partidului Bolşevic al Uniunii Sovietice, ne-am condus şi ne conducem în întreaga viaţă a republicii noastre, în viaţa de partid, în viaţa politică şi economică [...]516.

Pe toată perioada guvernării lui Dej, în sistemul de administrare a statului nu s-au produs schimbări dramatice, cu toate că, desigur, au fost operate de câteva ori şi anumite corecturi mai mult sau mai puţin

importante. Aşa s-a întâmplat, spre exemplu, cu funcţia pe care chiar Dej o deţinea: din 1945 el a devenit secretar general, dar în aprilie 1954 şi-a schimbat titulatura în prim-secretar, ca urmare a influenţei ideii sovietice a „conducerii colective”, care însă n-a schimbat practic în nici un fel poziţia conducătorului. Schimbări ceva mai importante s-au produs doar la nivelul instituţiilor create pentru controlul sovietic asupra României, care, după moartea lui Stalin, au fost treptat lichidate (de exemplu, *sovromurile*, instituţiile culturale, consilierii sovietici). În prima jumătate a anilor ’60 principalele schimbări au constat în punerea în funcţiune a organelor care până atunci nu jucaseră un rol prea important – este vorba de guvern şi, în primul rând, de Ministerul Afacerilor Externe.

Încă de la început, Ceauşescu a efectuat diferite reforme în sistemul pe care l-a moştenit. Cu ocazia Congresului al IX-lea, partidului i-a fost atribuit din nou numele său istoric şi, în plus, a fost schimbat şi numele oficial al ţării. Era o expresie a dorinţei de a se reveni la tradiţie, printre altele şi cu scopul de a fi luată în calcul pentru activişti inclusiv vechimea în partid din perioada interbelică, ceea ce le consolida poziţia şi le facilita avansarea pe posturi superioare. Dar aceste schimbări au avut în principal o importanţă propagandistică. Următoarele reforme au mers mai departe, fără însă a schimba principiile fundamentale ale guvernării, elaborate pe timpul lui Dej, principii care au supravieţuit până în 1989. Printre schimbările cele mai importante pot fi menţionate: reforma Securităţii (cu un accent antisovietic suplimentar faţă de perioada precedentă), îmbogăţirea numerică permanentă a CC, reconfigurarea modului de administrare a economiei şi – poate cea mai importantă – reforma centrului principal de decizie în stat şi în partid.

Pe vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, organul principal de decizie era Secretariatul CC, în componenţa căruia intrau, în funcţie de perioadă, doar patru sau cinci persoane. La Congresul al IX-lea al PCR a fost făcută o schimbare radicală: rolul Secretariatului a fost preluat de Prezidiul Permanent al CC, care în 1965 număra şapte, apoi, în 1969, nouă persoane. Secretariatul CC a continuat, ce-i drept, să existe şi în diferite perioade număra şapte sau zece membri, dar rolul lui a devenit tot mai puţin important. Pe vremea lui Gheorghiu-Dej aşadar Secretariatul se ocupa de cele mai importante probleme politice, dar după Congresul al IX-lea i-au rămas doar organizarea, controlul şi implementarea deciziilor elaborate de Prezidiul Permanent, acesta preluând competenţele referitoare la stabilirea

liniei principale a partidului, deţinute până atunci de Secretariat.

Tot la Congresul al IX-lea s-a operat şi transformarea Biroului Politic în Comitetul Executiv, care prelua exact aceleaşi competenţe. În 1965, componenţa CE a fost lărgită în comparaţie cu precedentul Birou Politic de la 13 persoane (9 membri şi 4 supleanţi) la 25 (15 membri şi 10 supleanţi). Patru ani mai târziu, CE număra deja 32 de persoane (21 de membri şi 11 supleanţi), pentru ca în 1974 să ajungă la 36 (23 de membri şi 13 supleanţi). La Congresul al XI-lea al PCR a fost schimbată denumirea Comitetului Executiv în Comitetul Politic Executiv, care, treptat, a devenit şi el mai numeros, în 1984, la Congresul al XIII-lea, momentul de vârf al dezvoltării sale, ajungând să numere 48 de persoane (23 de membri şi 25 de supleanţi)[517].

În 1974, la Congresul al XI-lea al PCR, Prezidiul Permanent a fost transformat în Biroul Permanent al CPEx, care prelua toate competenţele acestuia, dar componenţa lui era limitată la doar cinci persoane. În 1979, la Congresul al XII-lea, numărul membrilor acestui organ a crescut la 15 persoane, dar în 1984, la următorul Congres, a scăzut din nou la 8 persoane, tot atâtea numărând BP al CPEx şi după ultimul Congres, cel din 1989[518]. În 1974, după ce Prezidiul Permanent a fost transformat în Biroul Permanent, componenţa lui a fost şi ea modificată, în aşa fel încât nu puteau fi admişi ca membri decât cei mai de încredere dintre oamenii lui Ceauşescu, fiind eliminat printre alţii Maurer, care până la Congresul al XI-lea făcuse parte din Prezidiul Permanent.

În amintirile sale publicate sub formă de dialog, Cornel Burtică a încercat să minimalizeze rolul Biroului Permanent:

Biroul Permanent era – cel puţin în prima perioadă – ciudat, deoarece, când Ceauşescu a prezentat propunerea de creare a acestui organism, a declarat că el va fi format dintr-un număr nedefinit de persoane, între care şi secretarii CC. Dar, când a fost organizată prima şedinţă [a Biroului], unii dintre secretarii CC n-au fost convocaţi; nici alţii care fuseseră deja nominalizaţi n-au fost convocaţi. Până la urmă a rezultat un organism destul de restrâns care n-a mai avut forţa Prezidiului Permanent, ci un caracter formal[519].

Aici trebuie să facem însă precizarea că tocmai Burtică era unul dintre cei care fuseseră iniţial convocaţi la şedinţa Biroului Permanent, dar în cele

din urmă nu s-au regăsit pe lista componenţei acestuia, aşa încât, în acest caz, el nu poate fi obiectiv. BP al CPEx a fost, fără îndoială, principalul organ de decizie în partid şi în stat, lucru atestat de stenogramele şedinţelor sale[520].

O altă schimbare instituţională destul de importantă în comparaţie cu perioada lui Dej a fost înfiinţarea în 1974 a funcţiei de Preşedinte al statului ales de MAN. Datorită acestei reforme, Ceauşescu a devenit conducătorul partidului şi al statului, dar nu mai era împovărat şi de obligaţiile ce reveneau funcţiei de premier, deşi unii conducători comunişti şi-au asumat-o şi pe aceasta, inclusiv Dej în perioada 1952-1955.

În concluzie: până în 1974, în sistemul moştenit de la Dej, Ceauşescu a efectuat în principal schimbări cosmetice, pe care le putem rezuma foarte uşor prin comparaţie: RPR – RSR, PMR – PCR, Secretariat – Prezidiu Permanent, apoi Birou Permanent. Singurele reforme mai importante au fost operate la nivelul serviciilor speciale şi în gestionarea vieţii economice, dar nici aici schimbările n-au mers prea departe. Poate s-a întâmplat aşa tocmai pentru că scopul principal al lui Ceauşescu, la fel ca şi al lui Dej, a fost să concentreze cât mai multă putere în mâinile proprii, aşa încât n-avea nici un rost să schimbe sistemul dacă acesta îi servea interesele. În perioada următoare s-a ajuns totuşi la reformularea sarcinilor pe care şi le propunea partidul (ceea ce, de altfel, se anunţa deja de prin anii 1972-1973), iar sistemul a început să evolueze.

În context mai larg

Nicolae Ceauşescu nu acţiona într-un spaţiu vid şi nici România nu era o insulă singuratică, ci o verigă dintr-un lanţ numit blocul sovietic, chiar dacă această verigă nu era atât de importantă ca Polonia, spre exemplu. Influenţa amplasării geopolitice a ţării se concretizează în două feluri: în primul rând, Ceauşescu a profitat (sau, în orice caz, putea profita) de experienţa colegilor săi din celelalte ţări, iar în al doilea rând, a fost într-un fel încorsetat de obligaţiile internaţionale, situaţia din celelalte ţări – în special din Uniunea Sovietică, dar şi din întregul bloc comunist – influenţând cursul evenimentelor din România.

Întrebarea fundamentală în legătură cu prima problemă este: în ce măsură cunoştea Ceauşescu situaţia politică şi istoria funcţionării celorlalte sisteme comuniste? Fără îndoială (iar acest lucru este confirmat de toţi activiştii care l-au cunoscut), punctul de referinţă fundamental pentru

Ceauşescu în acţiunile sale politice l-au constituit Iosif Visarionovici Stalin şi sistemul creat de el. Putem presupune totuşi că, măcar în linii mari, el se orienta şi după politica practicată de ceilalţi şefi comunişti, mai ales de cei din ţările vecine, adică Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria şi Iugoslavia. Aşa încât devine justificat demersul nostru de a compara tactica practicată de Ceauşescu cu aceea a lui Stalin, Hruşciov, Brejnev, Gorbaciov, Kádár, Jivkov şi Tito. Celelalte trei ţări din blocul sovietic, adică RDG, Cehoslovacia şi Polonia, erau mult mai puţin cunoscute de români, iar contactele reciproce (în afara unor situaţii speciale) erau mai rare şi aleatorii. Albania, în ciuda unor asemănări, care de altfel erau mai uşor de observat pentru cineva din exterior, n-a fost niciodată un aliat apropiat al României, iar contactele sporadice dintre cele două ţări n-au depăşit normele obişnuite.

Prima concluzie se impune deja, făcând o comparaţie referitoare la originea socială şi la copilăria mai sus menţionaţilor conducători. Comparativ cu Ceauşescu, din medii aproape identice (ţărani săraci) proveneau Hruşciov, Jivkov şi Tito, foarte asemănătoare (târgoveţi săraci) – Kádár şi Stalin. Cei mai mulţi dintre aceşti conducători au aderat la Partidul Comunist încă din anii tinereţii – Tito avea 18 ani (cu observaţia că la vârsta respectivă el adera de fapt nu la Partidul Comunist, ci la Partidul Social-Democrat al Croaţiei şi Sloveniei, de stânga), Jivkov avea 19, Kádár – 19, Stalin – 21 (el simpatiza însă cu mişcarea comunistă înainte de a împlini această vârstă). Hruşciov, Brejnev şi Gorbaciov au intrat în partid după ce acesta ajunsese la putere şi de aceea nu-i putem compara din acest punct de vedere cu conducătorul român. Alţi şefi comunişti au intrat şi ei în partid la vârste foarte fragede: Husák – 16 ani, Novotný – 17, Honecker – 17, Gierek – 18, Rákosi – 18, Gomułka – 19, Cervenkov – 19, Ulbricht – 19 (este vorba de SPD – Partidul Social-Democrat al Germaniei), Bierut – 20 (în PPS-Lewica, Partidul Socialist Polonez-Stânga).

Stalin, Jivkov, Bierut, Kádár şi Tito, la fel ca Nicolae Ceauşescu, au fost arestaţi pentru activităţi comuniste ilegale şi au suferit condamnări, experienţa închisorii (în cazul lui Stalin – a deportării) fiind pentru ei foarte importantă în cariera politică ulterioară. Nici unul dintre conducătorii menţionaţi, în afară de Husák, nu avea studii superioare, dar Ceauşescu, care a absolvit doar câteva clase primare, era şi mai puţin educat decât ceilalţi, poate cu excepţia lui Tito, care însă datorită şederii în Rusia s-a mai şlefuit în contact cu „lumea bună” şi a căpătat în mod sigur orizonturi mai largi decât colegul său român.

Viaţa fiecăruia dintre aceşti activişti era Partidul Comunist, ei necunoscând practic o altă lume (poate în afară de Husák şi Rákosi, care au lucrat o vreme în Germania, respectiv în Anglia). Din acest punct de vedere, Ceauşescu nu constituia aşadar o excepţie faţă de omologii săi din celelalte ţări. După intrarea în partid şi după experienţele legate de viaţa în detenţie, cursul următor al carierei fiecăruia dintre aceşti activişti a căpătat trăsături deosebite. Un eveniment important în viaţa multor comunişti a fost însă şederea lor în URSS. Dintre conducătorii menţionaţi, Bierut, Cervenkov, Gomułka, Gottwald, Rákosi şi Tito au petrecut mai mult timp în Uniunea Sovietică, iar Husák, Kádár, Novotný şi Jivkov au acţionat în principal în ţările lor natale (Gierek – în Occident). Ceauşescu aparţinea tocmai acestui grup, ceea ce a avut o influenţă importantă asupra concepţiilor sale, asupra modului în care a ştiut să ducă lupta politică şi, nu mai puţin, având în vedere contextul românesc specific, asupra politicii externe.

Înainte de a prelua funcţia de prim-secretar, în cariera lui Ceauşescu există câteva momente care pot fi comparate cu unele situaţii din viaţa altor viitori conducători, în primul rând a lui Stalin. La fel ca viitorul dictator sovietic, Ceauşescu a crescut politic şi şi-a fortificat poziţia în umbra unui activist cu o imensă autoritate: Lenin, respectiv Dej. Rolul lui Ceauşescu şi al lui Stalin în anumite evenimente cruciale pentru dezvoltarea mişcării comuniste din ţările lor a fost mic (în cazul lui Ceauşescu, chiar mai mic decât în cazul lui Stalin), ceea ce a devenit mai târziu o sursă de complexe, provocând o necesitate aproape maniacă de a rescrie istoria mişcării respective în aşa fel încât persoana lui să recapete un rol mai important. Amândoi, în afară de şeful pe care n-au fost în stare să-l elimine, adică Lenin şi Dej, au avut mulţi rivali care, în momentul când poziţia şefului s-ar fi clătinat, ar fi putut intra în competiţie ca să-i ia locul. Principalii rivali ai lui Ceauşescu şi Stalin şi-au cucerit poziţiile, între altele, datorită faptului că au lucrat în resorturile militarizate – în serviciile speciale, dacă ne referim la Drăghici, respectiv în armată, dacă ne referim la Troţki. Ambii viitori conducători au adoptat tactica de a-şi câştiga o cât mai mare încredere din partea şefului şi de a ieşi cât mai rar în public.

Crucială pentru Ceauşescu s-a dovedit funcţia de şef al secţiei cu probleme organizatorice a CC. Şi Stalin îndeplinise aceeaşi funcţie, deşi pentru un interval mult mai scurt decât viitorul conducător român, iar episodul respectiv a şi jucat un rol mai redus în cariera lui. Jivkov a fost şi el pentru o vreme şeful unei secţii asemănătoare din comitetul de partid al

Sofiei. Kádár, imediat după război, a îndeplinit funcţia de şef al secţiei de cadre din CC – cu alte cuvinte, organul cu competenţe asemănătoare (în sensul accesului la informaţii) secţiei organizatorice.

Lui Ceauşescu, poziţia ocupată în CC i-a permis să urmărească două scopuri: în primul rând, să obţină informaţii precise în legătură cu situaţia din ţară şi, probabil, materiale compromiţătoare legate de rivalii săi; în al doilea rând, în cadrul acestei instituţii şi-a construit prima echipă formată din colaboratorii săi cei mai apropiaţi. Privită astfel, această perioadă din activitatea lui corespunde experienţelor lui Stalin la Ţariţîn. Şi alţi conducători comunişti au început să-şi exercite puterea sprijinindu-se pe un grup de oameni de încredere care proveneau de la instituţiile unde ei fuseseră şefi. În cazul lui Gierek este vorba de organizaţia de partid din Katowice, iar al lui Jaruzelski – armata. Jivkov se baza iniţial pe cadrele din comitetul de partid al organizaţiei din capitală. Ceauşescu ştia că se poate baza pe subordonaţii săi de la secţia organizatorică, iar ei erau la rândul lor convinşi (în mod greşit, după cum se va dovedi mai târziu) că fidelitatea faţă de şef le va asigura o evoluţie neîntreruptă în carieră.

Modul în care Ceauşescu a preluat puterea are multe asemănări cu împrejurările în care a ajuns la putere Stalin – amândoi s-au aflat în apropierea şefului pe perioada bolii acestuia şi s-au străduit să-şi asigure exclusivitatea accesului la persoana lui. Şi Dej, ca şi Lenin, a avut o agonie lungă, iar competenţele lor au fost treptat limitate. Lenin a încercat să-şi prevină tovarăşii în legătură cu Stalin, dar a fost împiedicat – problema a ieşit la lumină după publicarea aşa-numitului testament al lui Lenin. Dej n-a lăsat nici un fel de testament. Foştii demnitari de partid deja citaţi amintesc însă că şi el i-a avertizat în legătură cu Ceauşescu, dar nu există nici o dovadă în acest sens şi s-ar putea presupune că ei cunoşteau cu toţii povestea legată de testamentul lui Lenin şi astfel n-ar fi exclus să fi fabulat din dorinţa de a crea o imagine frumoasă lui Dej şi acestui segment esenţial din biografia lui. Poate n-ar fi lipsit de interes să cităm din nou un fragment din amintirile lui Brucan: „Bătrânul [Dej] se temea că Ceauşescu este prea impulsiv şi prea răzbunător pentru poziţia supremă în partid [...]”[521]. În testamentul lui, exact aceleaşi defecte i le reproşa şi Lenin lui Stalin.

Într-o atmosferă asemănătoare au mai ajuns la putere şi Novotný, Hruşciov, Ochab şi Gorbaciov, deşi nici unul dintre aceştia n-a stat atât de aproape de predecesorul său în agonie cum s-a întâmplat în cazurile lui Ceauşescu şi Stalin. Ceilalţi conducători comunişti au ajuns la putere fie în

împrejurări dramatice (cum a fost cazul lui Kádár şi Brejnev), fie în urma unei lupte îndelungate între diferitele fracţiuni din sânul conducerii (Jivkov, Honecker). Gottwald şi Bierut au murit izolaţi la Moscova, în schimb dispariţia lui Stalin şi cea a lui Cernenko au atras schimbări de foarte mare anvergură în întreaga ţară. Alegerea succesorilor lor a reprezentat o anumită formă de compromis, nici unul dintre ei nereuşind încă de la început să deţină puterea în integralitatea ei. În scurt timp Ochab a fost obligat să-i cedeze locul lui Gomułka. Novotný a fost timp de câţiva ani membrul unei „conduceri colective" şi abia în 1961 şi-a putut elimina principalul adversar – ministrul Afacerilor Interne şi, în acelaşi timp, vicepremierul Rudolf Barák. La fel şi Hruşciov, care abia în urma referatului prezentat la Congresul al XX-lea al PCUS a ajuns pe poziţia dominantă. Dar el n-a obţinut niciodată puterea deplină, fiind în cele din urmă înlăturat. Situaţia lui Gorbaciov a fost şi mai complicată – şi el a fost învins.

Ceauşescu şi-a început răfuiala cu rivalii săi lovind în cel mai periculos dintre ei – Drăghici – prin înfiinţarea unei comisii care avea ca scop cercetarea „abuzurilor" săvârşite tocmai în resortul acestuia. Astfel de comisii au mai apărut şi în alte ţări comuniste, unde au servit tot unor interese în lupta pentru putere. Înfiinţarea acestei comisii era un pas foarte riscant şi Ceauşescu nu avea cum să ignore acest lucru: nu numai că rezultatul activităţii ei se putea întoarce împotriva celui care a iniţiat-o, încă din perioada de investigare şi strângere a dovezilor, ci exista şi posibilitatea ca membrii ei, care dispuneau de informaţii deosebit de periculoase, să le folosească pe viitor împotriva lui.

O comisie asemănătoare a fost creată în noiembrie 1961 în Ungaria522. În fruntea comisiei formate din trei persoane a fost numit Béla Biszku, un colaborator apropiat al lui Kádár şi unul dintre principalii organizatori ai procesului lui Imre Nagy. Alături de el, în componenţa comisiei au mai intrat: Sándor Nógrádi, un activist experimentat, militar şi diplomat comunist, printre altele îndeplinind în perioada 1957-1960 funcţia de ambasador la Beijing, şi în sfârşit Antal Apró, vicepremier începând din mai 1957. Comisia avea ca sarcină să cerceteze crimele regimului Rákosi faţă de membrii propriului partid. Ţelurile politice ale acestei comisii erau următoarele: eliminarea lui Ferenc Münnich (care cu câteva zile înainte de constituirea comisiei îşi pierdea funcţia de premier), compromiterea definitivă a lui Rákosi (care stătea în Uniunea Sovietică drept eventuală alternativă pentru Kádár), eliminarea multor membri ai CC înainte de

Congresul al VIII-lea al PMSU care urma să aibă loc în curând şi, în sfârşit, creşterea controlului Biroului Politic asupra CC. Comisia a prezentat rezultatele investigaţiilor întreprinse cu ocazia şedinţei CC din august 1962. Astfel, Rákosi şi câteva zeci de colaboratori ai săi au fost excluşi din partid, iar ceilalţi activişti s-au temut să nu li se întâmple şi lor acelaşi lucru. Acest sentiment de insecuritate era amplificat de zvonul – răspândit poate chiar de Kádár – că şeful mai are în seiful său personal documente care-i incriminează pe mulţi membri ai conducerii. Efectul politic al activităţii acestei comisii a fost aşadar pozitiv pentru conducătorul maghiar.

Ceauşescu era mai mult ca sigur informat despre evenimentele din ţara vecină şi n-ar fi exclus să fi profitat într-o anumită măsură de învăţămintele lor atunci când, la rândul său, a înfiinţat comisia condusă de Vasile Patilineţ. De altfel, aceasta a şi fost utilizată exact în acelaşi scop – reabilitarea lui Pătrăşcanu, deşi era la fel de importantă (fiind echivalentă cu reabilitarea liniei naţionaliste în partid), nu constituia de fapt decât o ţintă în cel mai bun caz secundară. Există însă şi o mare deosebire între comisia maghiară şi cea română: prima a lucrat timp de câteva luni, a doua – câţiva ani. Rezultatele activităţii lui Patilineţ şi a colegilor săi, prezentate la plenara din aprilie 1968, nu justifică însă o perioadă de existenţă atât de îndelungată. Cauzele ar putea fi două: în primul rând, comisia a strâns mult mai mult material decât a fost făcut cunoscut, iar în al doilea rând, Ceauşescu s-a hotărât să atace doar în momentul când avea certitudinea că rivalul său va fi eliminat. Atacarea lui Drăghici şi a celorlalţi „baroni” – respectiv condamnarea regimului Dej – mai devreme, adică într-un moment când vechile structuri erau încă destul de puternice, se putea termina foarte rău pentru Ceauşescu. Uriaşa ofensivă antistalinistă conjugată cu reorganizarea partidului iniţiată în 1961 de Hruşciov (ideea lui Kádár legată de înfiinţarea comisiei se înscria tocmai în acest trend), într-un moment când poziţia lui nu era suficient de solidă, s-a încheiat cu un eşec şi în cele din urmă cu un puci al partizanilor liniei dure. Ceauşescu voia să evite acest deznodământ şi de aceea a preferat să aştepte momentul prielnic.

Următoarele manevre ale conducătorului român sunt destul de tipice în lupta pentru putere, aşa cum era ea practicată în sistemele comuniste. Prima dintre acestea a fost continua creştere numerică a efectivului CC, în aşa fel încât să modifice echilibrul de forţe din cadrul acestui organ într-un mod mai favorabil pentru sine. Pe toată perioada regimului comunist din România, numărul membrilor CC a crescut, la fel şi numărul membrilor de

partid (cu excepţia celei de-a doua jumătăţi a anilor ’40, când au fost excluşi aproape jumătate din membrii PMR). Procentual, cea mai mare creştere s-a înregistrat între Congresul al III-lea al PMR şi Congresul al IX-lea al PCR, adică pe vremea lui Dej, când, în cadrul renunţării la linia prosovietică, adepţii acesteia au fost înlocuiţi cu oameni noi – numărul membrilor CC a crescut atunci de la 110 la 196, adică aproape s-a dublat. O a doua creştere masivă a fost observată între Congresele al IX-lea şi al X-lea ale PCR, când efectivul CC a crescut la 285, adică aproape cu o treime. În ultima parte a regimului comunist procesul de creştere numerică a cadrelor CC a continuat, dar într-un ritm tot mai lent. La Congresul al XI-lea al PCR au mai fost cooptaţi încă 76 de activişti (cca 21% din total), la al XII-lea – 47 de activişti (cca 11%), la al XIII-lea – 38 de activişti (cca 9%), iar la al XIV-lea – încă 20 de activişti (cca 4%)523. Aşadar, după cum se vede, în urma unui salt numeric iniţial, efectivul membrilor CC se stabilizează relativ, iar creşterea lui e legată mai degrabă de creşterea numerică a efectivelor partidului decât de lupta pentru putere.

O a doua manevră specifică regimului comunist a fost eliminarea premierului care vădea tendinţe de autonomie. Cu probleme de acest gen conducătorii comunişti s-au confruntat de nenumărate ori. Dualitatea de fapt a puterii, împărţită între autoritatea de partid şi cea de stat, caracteristică tuturor sistemelor comuniste, a provocat conflicte între cele două structuri. Într-o asemenea dispută, premierul ocupa o poziţie mai slabă, ceea ce nu-l împiedica totuşi să încerce măcar să-şi creeze o structură subordonată proprie pe cât posibil independentă în partid, iar uneori chiar premierul a reuşit să devină o reală ameninţare pentru poziţia şefului de partid. Ceauşescu ştia cât se poate de bine acest lucru, pentru că astfel de situaţii apăruseră încă înainte de 1965.

Dar în România, pe vremea lui Dej, această problemă nu era esenţială. Primul premier comunist a fost Petru Groza, un om fără importanţă, dar suficient de inteligent ca să ştie cât de lipsit de importanţă este şi să nu-şi facă iluzii inutil. În iulie 1952, el a fost înlocuit din această funcţie chiar de Gheorghiu-Dej. În octombrie 1955, Dej a renunţat totuşi la această funcţie şi l-a desemnat ca premier pe Chivu Stoica, un activist fără veleităţi de independenţă şi fără ambiţii. În martie 1961, Stoica a fost înlocuit cu Ion Gheorghe Maurer, care a şi început să-şi clădească o poziţie proprie, bazându-se pe infrastructura guvernului, ceea ce era cu atât mai uşor cu cât în prima jumătate a anilor ’60 a avut loc o creştere radicală a rolului

Consiliului de Miniştri. Şi tocmai acel guvern, cu un premier puternic şi ambiţios, a constituit moştenirea preluată de Ceauşescu odată cu conducerea partidului.

Concomitent, în ţările vecine, adică în Bulgaria şi în Ungaria, funcţia de premier a creat permanent numai probleme. În 1954, după eforturi îndelungate, Jivkov a ajuns prim-secretar, dar premier a rămas în continuare principalul său rival, Vîlko Cervenkov, care ocupa acest post încă din 1950, iar ministru al Afacerilor Interne a rămas Gheorghi Ţankov, un activist care nu avea relaţii de prietenie cu Jivkov524. După doi ani s-a ajuns la un moment de criză, Cervenkov fiind obligat să demisioneze. El şi-a păstrat totuşi postul de vicepremier pe lângă nou-alesul premier Anton Iugov, care la rândul lui s-a străduit să păstreze o poziţie independentă. În lupta dintre fracţiuni, Jivkov s-a bazat pe cadrele mai tinere pe care le-a avansat rapid şi care, cel puţin la început, i-au fost fidele. În 1959 Jivkov a reuşit să opereze mai multe schimbări în guvern, slăbind astfel poziţia lui Iugov. Vicepremier a fost numit Stanko Todorov, un colaborator apropiat al lui Jivkov din perioada când lucra la comitetul de partid al capitalei. Pe la sfârşitul anilor ’50 şi începutul anilor ’60, Hruşciov n-a vrut totuşi să facă schimbări radicale în Bulgaria şi de aceea nu s-a angajat să sprijine nici una dintre fracţiuni, ceea ce a prelungit şi a agravat conflictul din sânul conducerii bulgare.

Jivkov s-a hotărât să încline balanţa în favoarea sa sprijinind URSS împotriva Chinei (problemă în care Iugov s-a abţinut) şi accelerând programul de industrializare forţată. În plus, după ce, în 1959, a făcut reforma administraţiei, a mărit procentul adepţilor săi în aparatul administrativ de la nivel mediu, dar poziţia lui tot nu era încă stabilă. După Congresul al XXII-lea al PCUS din octombrie 1961, ocazie cu care Hruşciov a repetat îndemnul de a se trece la o rapidă destalinizare, Jivkov s-a hotărât să înceapă bătălia decisivă. Ţintele sale evidente erau Gheorghi Ţankov, omul asupra căruia apăsa cea mai grea responsabilitate pentru represiuni, respectiv Vîlko Cervenkov, prim-secretar în perioada stalinistă. Jivkov s-a hotărât să-i elimine mai întâi pe Cervenkov, apoi pe Ţankov şi, în cele din urmă, pe Iugov. La Plenara CC al PCB din noiembrie 1961 Cervenkov a fost eliminat din Biroul Politic şi la puţin timp după aceea şi din guvern, dar deocamdată a rămas membru al CC.

La Plenara CC din martie 1962 a urmat atacul lui Jivkov. Ţankov a fost numit vicepremier, dar era numai o avansare aparentă, pentru că în acelaşi

timp i-a fost luat portofoliul Afacerilor Interne – o manevră asemănătoare a utilizat şi Ceauşescu în cazul lui Drăghici. În afară de aceasta, au mai fost operate şi alte schimbări în guvern, în aşa fel încât soliditatea poziţiei premierului Iugov a fost serios afectată. În momentul respectiv, Iugov se afla într-o situaţie asemănătoare cu a lui Maurer în 1971 – zilele lui ca premier erau numărate. În 2 şi 3 noiembrie 1962 Jivkov s-a dus la Moscova, unde mai mult ca sigur a obţinut acordul lui Hruşciov pentru a încheia epurarea la nivelul conducerii. Pe 4 noiembrie, la Plenara CC al PCB, Iugov şi-a pierdut funcţia de premier, iar în locul lui a fost numit însuşi Todor Jivkov, cu Stanko Todorov ca vicepremier. Din guvern au mai fost eliminaţi Ţankov şi alte persoane din gruparea adversară lui Jivkov. Activiştii eliminaţi şi-au pierdut şi funcţiile de membri ai CC, iar Cervenkov chiar şi carnetul de partid. Între 5 şi 14 noiembrie a avut loc Congresul al VIII-lea al PCB, ocazie cu care au fost validate toate aceste schimbări. Vorbitorii se întreceau în a aduce acuze la adresa activiştilor eliminaţi, între altele Iugov era făcut responsabil pentru moartea lui Traicio Kostov, care în 1949 fusese ucis pentru „titoism” şi „naţionalism”, dar în 1956 a fost parţial reabilitat. Triumful lui Jivkov era deplin. În 1971, conducătorul bulgar a renunţat la funcţia de premier în favoarea lui Stanko Todorov (dar şi-a păstrat-o în continuare pe aceea de şef al Consiliului de Stat). În 1981 premier a devenit Gheorghi (Grişa) Filipov, iar în 1986 această funcţie a fost preluată de Gheorghi Atanasov. Toţi aceşti activişti au fost colaboratori devotaţi ai lui Jivkov şi n-au manifestat ambiţia de a juca un rol independent – cu alte cuvinte, odată cu eliminarea lui Iugov, Jivkov rezolva definitiv problema premierului.

În Ungaria, situaţia a evoluat puţin mai altfel. János Kádár a devenit premier în 1956 şi abia în februarie 1957 – prim-secretar al PMSU[525]. În aceeaşi lună, prim-vicepremier a fost numit Ferenc Münnich, un activist comunist experimentat, apropiat de serviciile speciale sovietice şi care înainte se ocupase de resorturile militarizate şi de diplomaţie. În ianuarie 1958 Kádár a renunţat la funcţia de premier, în locul lui venind Münnich, care a început să acţioneze independent. Münnich era adeptul liniei dure şi adversarul răfuielii cu perioada stalinistă, aşa încât el putea conta pe sprijinul vechilor tovarăşi stalinişti, încă destul de numeroşi în aparatul de partid. Unul dintre acoliţii săi era György Marosán, secretar al CC cu probleme administrative şi locţiitorul lui Kádár în partid. În 1960, conducătorul ungar a reuşit să-i ia lui Münnich comanda armatei, pe care i-a dat-o lui Lajos Czinege, devotat şi lipsit de ambiţie, care de acum înainte,

pentru următorii 24 de ani, va îndeplini funcţia de ministru al Apărării Naţionale.

La criză s-a ajuns spre sfârşitul anului 1961 şi începutul anului 1962, iar comisia amintită sub preşedinţia lui Béla Biszku a jucat în cazul acesta un rol esenţial. În septembrie 1961 Münnich a fost revocat din funcţia de premier, dar a rămas în componenţa guvernului ca ministru fără portofoliu. Funcţia de premier a fost preluată de Kádár, ceea ce nu însemna încă sfârşitul frământărilor. În octombrie 1961, Kádár, împreună cu Marosán şi un alt experimentat activist comunist, Dezső Nemes (care din septembrie 1961 răspundea în cadrul CC de problemele internaţionale), s-au dus la Moscova, la Congresul al XXII-lea al PCUS. Kádár s-a hotărât să profite de rezoluţiile acestui congres (îndemnul lui Hruşciov de a accelera destalinizarea) pentru a scăpa de rivali. La Plenara CC din august 1962 au fost prezentate rezultatele activităţii comisiei Biszku. Marosán, nefiind de acord cu această soluţie, i-a trimis lui Kádár o scrisoare secretă prin care îl acuza de manipulare şi abuz de putere, încercând să întoarcă *de facto* îndemnul lui Hruşciov la destalinizare tocmai împotriva conducătorului maghiar. Timp de câteva luni, în sânul conducerii s-a menţinut o atmosferă de nervozitate, până la sfârşitul lunii octombrie 1962, când Marosán şi-a depus demisia din calitatea de membru al Biroului Politic, al CC şi al guvernului. În 1965 a ieşit şi din PMSU.

Nemes şi Biszku, loiali faţă de Kádár în această luptă, au rămas colaboratorii lui apropiaţi tot deceniul, însă conducătorul nu l-a mai luat niciodată cu sine la Moscova pe nici unul dintre locţiitorii lui. Kádár a îndeplinit funcţia de premier până în 1965, când a fost înlocuit de Gyula Kállai, un colaborator devotat lui care a fost membru în BP până în 1989. În 1967, Kállai a trecut pe funcţia de preşedinte al parlamentului, fiind înlocuit cu Jenő Fock, un activist independent care a luat parte la elaborarea reformei economice, dar fără a nutri şi alte ambiţii politice. În 1975, Fock a fost înlocuit de György Lázár, tot un colaborator loial al lui Kádár. În 1987, premier devine Károly Grósz, de asemenea un spirit independent, dar erau deja alte vremuri.

Ceauşescu a putut să profite de experienţa bulgarilor şi a maghiarilor ca de o lecţie, şi anume să constate că în sistemele comuniste există doar două soluţii la problema premierului: fie acest post îl ocupă însuşi conducătorul (ceea ce creează însă un mare număr de obligaţii în plus), fie i-l încredinţează unei persoane perfect loiale şi lipsite de ambiţie – adică unui

administrator, şi nu unui om politic. În orice alt caz se poate ajunge la conflict – cu alte cuvinte, la ameninţarea poziţiei secretarului general.

După eliminarea lui Maurer, Ceauşescu a ales o opţiune care unea cele două variante: l-a numit premier pe Manea Mănescu. Analiştii Ambasadei RPP îl caracterizau pe acest activist în felul următor:

Trăsături personale: harnic, inteligent, bine-crescut, cu un mare orizont cultural; nu provoacă situaţii conflictuale. După părerea noastră posedă calificarea necesară, dar nu are ambiţia de a juca un rol independent. Este un bun executant[526].

Cariera lui Manea Mănescu în întregul ei confirmă această caracterizare – el nu i-a făcut niciodată probleme conducătorului. Oricum însă Ceauşescu şi-a luat toate măsurile de prevedere faţă de vreo eventuală tendinţă a premierului de a deveni independent prin instituirea funcţiei de preşedinte, care, „la nevoie", prezidează şedinţa Consiliului de Miniştri. În acest fel problema premierului era rezolvată. Nu putem să nu remarcăm faptul că, un an mai târziu, în mai 1975, acelaşi pas l-a făcut şi conducătorul Cehoslovaciei, Gustáv Husák, care a preluat funcţia de preşedinte după ce l-a demis pe Ludvík Svoboda.

La începutul anilor '70, în România s-a produs o evidentă radicalizare a regimului, a fost instituit cultul personalităţii şi s-a început realizarea unui program economic forţat în care un principiu de bază era întărirea controlului asupra vieţii economice a ţării. Dar România nu constituia o excepţie din acest punct de vedere; dimpotrivă, asemenea schimbări au intervenit în toate ţările din blocul sovietic, inclusiv în URSS, unde echipa neostalinistă a lui Brejnev a radicalizat în mod evident tonul vieţii politice. În toate partidele „frăţeşti", după un deceniu (anii '60) plin de nelinişti ideologice a urmat o uniformizare a liniei politice şi a dispărut tot mai mult dezbaterea în interiorul partidului, treptat, marxism-leninismul oficial încetând să-i mai inspire pe intelectuali. Pretutindeni reformele erau abandonate, principalele preocupări fiind menţinerea sistemului şi administrarea lui. Evoluţia situaţiei politice în România nu era aşadar decât expresia unor tendinţe mai generale, iar diferenţele certe şi vizibile cu ochiul liber erau doar diferenţe de scară a intensităţii fenomenelor respective şi a modului în care acestea se articulau în propaganda oficială.

Cel mai bine se vede acest lucru la vecinii maghiari[527]. În 1963,

Rezső Nyers, secretar al CC al PMSU pe probleme de politică economică, a început să completeze „trustul creierelor” (*agytröszt*) cu scopul de a elabora un nou program economic. După doi ani, în noiembrie 1965, la Plenara CC, el a prezentat o primă versiune a programului de reforme, iar în mai 1966 acest program, sub denumirea de „noul mecanism economic” (*új gazdasági mechanizmus*), a fost adoptat şi introdus în practică începând cu 1 ianuarie 1968. Printre principiile fundamentale ale „noului mecanism” erau reducerea amestecului factorilor de partid în viaţa economică şi reducerea numărului de politruci în favoarea unor tehnocraţi teoretic apolitici. Acest mod de a pune problema a provocat o reacţie de respingere în rândul membrilor nomenclaturii politice, care se temeau că-şi pierd influenţa, aşa încât, chiar de la început, „noul mecanism economic” a fost criticat şi sabotat (deşi nu în mod deschis) de mulţi activişti influenţi, mai ales la nivel local, aceştia fiind cei mai ameninţaţi de apariţia tehnocraţilor.

Reformele economice din Ungaria au provocat reacţii de respingere şi în alte ţări din CAER, inclusiv în URSS. Încă din 1969, sovieticii îşi exprimaseră dezaprobarea faţă de „noul mecanism economic”. Simţind sprijinul Moscovei şi al majorităţii membrilor aparatului de partid, adversarii reformei din conducerea maghiară au început să-şi consolideze poziţiile. În fruntea fracţiunii informale a „capetelor tari” au ieşit Béla Biszku şi Zoltán Komócsin, membru al Biroului Politic şi secretar al CC pentru contactele internaţionale. În ianuarie 1972, la întâlnirea şefilor de stat ai Tratatului de la Varşovia (aceeaşi la care Ceauşescu şi-a sărbătorit a 54-a aniversare), Brejnev a criticat aspru politica economică maghiară. Pe 3 februarie 1972, cotidianul sovietic *Pravda* a dezlănţuit un atac la adresa lui Kádár, care, se spunea, tolerează „intrigi sioniste”. Între 11 şi 14 februarie, conducătorul maghiar a avut mai multe convorbiri cu Brejnev la Moscova. Situaţia lui Kádár era grea – cu un an înainte, în luna mai, Brejnev îl schimbase pe Walter Ulbricht din RDG, în locul acestuia instalându-l pe Erich Honecker, aşa încât se putea aştepta la repetarea unui scenariu identic şi în Ungaria.

În această situaţie, Kádár s-a hotărât să se adreseze aparatului de partid, în care majoritatea era constituită din partizanii lui. Pe 10 mai a trimis o scrisoare Biroului Politic, propunând să demisioneze, întrucât în curând (pe 26 mai) urma să împlinească 60 de ani. Fracţiunea lui Biszku şi Komócsin n-a profitat de ocazie (din motive care nici astăzi nu sunt clare), aşa încât pe 15 iunie, la propunerea premierului Jenő Fock, cu unanimitate de voturi, CC l-a reconfirmat pe Kádár în funcţia de prim-secretar al PMSU.

Însă Kádár a trebuit să plătească pentru a beneficia în continuare de susţinerea Kremlinului. La Plenara CC din 14-15 noiembrie s-a luat decizia de a se renunţa la „noul mecanism economic”. În anii următori, în schimb, şi-au pierdut funcţiile principalii reprezentanţi ai ambelor fracţiuni aflate în conflict: de la reformatori Rezső Nyers, Jenő Fock şi Lajos Féher, iar de la „capetele tari”, Béla Biszku, Árpád Pullai şi Imre Párdi (Zoltán Komócsin a murit în 1974). Renunţarea la „noul mecanism economic” a fost dublată de o înăsprire generală a cursului. În anii care au urmat au început să fie urmărite persoanele care dovedeau o independenţă de gândire prea accentuată – acestea erau eliberate din funcţii sau chiar expulzate din ţară. Intensificarea represiunilor legate de eliminarea de la conducere a fracţiunilor învrăjbite a dus la unificarea liniei politice şi ideologice.

În România, o unificare similară, dar la scară mai mare a vieţii oficiale a fost realizată cam în aceeaşi perioadă, aşa încât nu putem afirma – deşi acest lucru se întâmplă frecvent – că din acest punct de vedere România a constituit o excepţie. Procese de omogenizare similare au avut loc şi în alte ţări, iar ele au fost foarte vizibile printre altele în Polonia şi Cehoslovacia, cu păstrarea, desigur, în fiecare caz, a specificului local.

La începutul anilor ’70, în România au apărut două tendinţe care, mai târziu, în perioada lor de înflorire, au constituit un eveniment insolit în blocul sovietic. E adevărat că, în momentul în care au apărut, ele n-au provocat o ieşire în evidenţă prea frapantă a României faţă de celelalte ţări. Este vorba de cultul personalităţii şi de promovarea unor membri ai familiei şefului de stat în organele de conducere ale partidului. Până la sfârşitul anului 1972 cultul lui Ceauşescu nu constituia ceva neobişnuit pentru ţările comuniste. Abia a 55-a aniversare a lui a devenit ceva insolit, un *novum* – şi e suficient să facem o comparaţie cu a 60-a aniversare a lui Kádár, despre care am vorbit mai sus. În ianuarie 1973 s-a produs o ruptură, un moment de cotitură care a făcut ca România să semene din acest punct de vedere cu ţările asiatice şi cu Albania – cel mai apropiat aliat al Chinei în Europa.

Trebuie să mai remarcăm aici că aniversarea unui număr rotund de ani de la naştere a constituit şi începutul formal al cultului lui Stalin. În octombrie 1929, presa a început să publice articole cu titluri ca: „Sub înţeleapta conducere a marelui şi genialului nostru Conducător şi Învăţător, Stalin”528. Apoi, timp de câţiva ani, acest cult a slăbit în intensitate, dar a răbufnit cu şi mai multă putere în 1933, tot cu ocazia zilei de naştere a conducătorului sovietic. În cultul lui Stalin au fost antrenaţi artişti, scriitori,

ziarişti şi activişti de partid care, cu diferite ocazii, nu omiteau să amintească despre geniul „iubitului Conducător”. Cultul a tot proliferat, apogeul fiind atins în anii celui de-al doilea război mondial, când soldaţii plecau la luptă cu numele comandantului suprem pe buze. În amintirile sale, Ilya Ehrenburg sublinia că el „vedea în Stalin o figură asemănătoare cu Dumnezeu din Vechiul Testament”.

Nepotismul oficial – care a început în România odată cu avansarea Elenei Ceauşescu în efectivele CC şi apoi în CPEx – la început nu s-a deosebit nici el în mod special de ceea ce se întâmpla în alte ţări, unde membrii de familie ai conducătorilor ocupau poziţii privilegiate. Încă înainte de a ajunge Ceauşescu la putere, în blocul sovietic erau deja semnalate asemenea cazuri. Ginerele lui Hruşciov, Adjubei, a ajuns să ocupe o poziţie politică independentă în URSS. Soţia lui Erich Honecker, Margot, a devenit în 1958 ministru secretar de stat la Educaţie, iar în 1963 – membră a CC şi ministru al Educaţiei, funcţii pe care le-a păstrat până la căderea comunismului. Soţia lui Kádár, Mária, din 1958 şi până în 1981, când a ieşit la pensie, a lucrat la Oficiul Consiliului de Miniştri, deşi poziţia ei a fost cu siguranţă inferioară celei ocupate de Elena Ceauşescu. În ultimii ani ai comunismului nepotismul era în floare şi în celelalte sisteme comuniste europene. De exemplu, Ludmila, fiica lui Todor Jivkov, la fel ca Elena Ceauşescu, manifesta atât aspiraţii ştiinţifice, cât şi politice – în 1971 ea şi-a susţinut doctoratul în istorie şi în acelaşi an a devenit vicepreşedintă a Comisiei de Stat pentru Cultură şi Artă. În 1979, Ludmila a intrat în componenţa Biroului Politic.

În concluzie, în prima parte a regimului Ceauşescu, sistemul politico-economic al României a evoluat într-o direcţie asemănătoare cu celelalte ţări din blocul sovietic, deşi se profilau deja anumite tendinţe care în perioadele următoare s-au dezvoltat, provocând deriva pe o altă direcţie decât a majorităţii ţărilor comuniste europene.

1. *Mesaj cifrat din Bucureşti 13.6.1964*, D-I-R-0-241/12/64, A MSZ RP.

2. *Notă despre plenara lărgită şi declaraţia CC al RPR din ziua de 22 IV 1964*, D-I-R-0-241/16/64, A MSZ RP.

3. *Raport politic al Ambasadei RPP la Bucureşti pentru perioada anilor 1963 şi 1964*, D-I-R-0-242/1/64, A MSZ RP, pp. 1-17.

4. *Notă în legătură cu cartea lui Marx, 20 II 1965*, D-I-R-50/1/65, A

MSZ RP.

5. *Cf.* S. Tănase, *Anatomia mistificării...*, pp. 443-445.

6. *Raport politic... pentru perioada anilor 1963 şi 1964*, pp. 1-17.

7. *Ibidem*.

8. Statutul de candidat era acordat unui număr tot mai mare de persoane, iar durata candidaturii a fost redusă.

9. Numerotarea aparent inconsecventă a congreselor partidului în documente rezultă din faptul că, de la Congresul al IX-lea, când s-a revenit la denumirea de PCR, au început să fie luate în calcul şi congresele interbelice. Astfel, au avut loc trei congrese PMR, după care s-a trecut direct la Congresul al IX-lea al PCR.

10. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, în *Membrii CC al PCR...*, p. 21.

11. *Partidul Muncitoresc Român în ajunul celui de-al IV-lea Congres (deschiderea lucrărilor pe 19 iulie 1965)*, D-I-R-0-24181, A MSZ RP, pp. 1-2.

12. *Ibidem*, p. 2.

13. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. II, pp. 358-359.

14. *Ibidem*, p. 349.

15. *Raport politic... pentru perioada anilor 1963 şi 1964*, pp. 1-17.

16. *Ibidem*.

17. P. Accoce, D. Pouget, *Reţeaua Caraman...*, p. 133.

18. *Ibidem*, pp. 133-134.

19. *Notă – Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, D-I-R-0-24/9/65, A MSZ RP, pp. 12-19.

20. *Ibidem*.

21. *Mesaj cifrat din Bucureşti, 3 VI 1965*, D-I-R-0-241/12/65, 4-6, A MSZ RP.

22. *Mesaj cifrat din Bucureşti, 14 VII 1965*, D-I-R-0-241/12/65, 1-2, A MSZ RP.

23. *Ibidem*.

24. *Notă – Congresul al IX-lea...*, pp. 12-13.

25. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 200.

26. *Notă – Congresul al IX-lea...*, pp. 12-14.

27. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 15.

28. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, pp. 33-40.

29. Această chestiune este prezentată mai pe larg în capitolul 4.

30. *Cf.* N. Manea, *O klownach. Dyktator i artysta*, trad. de H. Mirska-

Lasota, Sejny, 2001, p. 167 [ed. rom.: *Despre Clovni. Dictatorul şi Artistul*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 213].

31. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 110.

32. *Notă – Congresul al IX-lea...*, p. 15.

33. *Ibidem*, p. 14.

34. L. Yong, *Sino-Romanian Relations...*, p. 203.

35. *Notă – Congresul al IX-lea al PCR în lumina propagandei chineze*, D-I-R-241/16/65, p. 4.

36. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 79.

37. W. Brodziński, „Introducere”, în *Konstytucja Rumunii z 21 listopada 1991 r.*, Varşovia, 1996, p. 6.

38. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, pp. 12-13.

39. *Cf.* T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 201.

40. *Raport politic... pentru perioada anilor 1963 şi 1964*, p. 14.

41. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 201.

42. *Membrii CC al PCR...*, p. 291.

43. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 201.

44. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 182-183.

45. Constantin Drăgan s-a născut în 1922 în satul Pietrari, judeţul Dâmboviţa. Era de meserie lăcătuş. În partid a intrat în 1945. Iniţial a făcut parte dintr-o organizaţie de bază a unei fabrici din Bucureşti. Mai târziu şi-a început studiile la Academia „Ştefan Gheorghiu”, după care a rămas să lucreze acolo ca asistent şi secretar al comitetului de partid. Între anii 1954 şi 1959 a fost secretarul comitetului regional din Piteşti. La secţia organizatorică a ajuns în 1959, în anii 1961-1962 fiind adjunctul lui Ceauşescu. În 1960 a candidat la funcţia de membru al CC. Din 1962 devine prim-secretar în regiunea Oltenia. În acelaşi an a fost decorat cu „Ordinul Muncii” clasa I. Avansarea lui în cadrul Comitetului Executiv era legată de faptul că i s-a încredinţat funcţia de preşedinte al UGSR (Uniunea Generală a Sindicatelor din România). *Membrii CC al PCR...*, pp. 226-227; G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 124.

46. Gheorghe Rădulescu s-a născut în 1914 în Bucureşti. Era economist de meserie; încă înainte de război absolvise cursurile Academiei de Studii Economice din capitală, unde şi înfiinţase o organizaţie UTC. În timpul războiului şi imediat după aceea a lucrat în instituţii economice. Formal, în partid s-a înscris abia în 1949. În perioada 1949-1952 a îndeplinit funcţia de secretar de stat la Comerţul Exterior. În octombrie 1952 a fost

exclus din partid pentru „deviere de dreapta". Calitatea de membru de partid i-a fost redată abia în februarie 1957. În anii 1956-1957 a îndeplinit funcţia de ministru al Comerţului Interior (cu toate că, formal, el nu mai era membru al PMR), din 1957 şi până în 1959 a fost secretar de stat, iar în intervalul 1959-1962 – ministru al Comerţului Exterior. În 1960 a devenit membru al CC al PMR. Din 1963 a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, iar din 1961 – deputat. În 1964 a fost distins cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române" clasa I. *Membrii CC al PCR...*, pp. 505-506.

47. *Cf.* T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 203.

48. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 184-185.

49. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, pp. 274-276.

50. Aici trebuie să mai subliniem o dată faptul că Bodnăraş nici nu şi-a prea ascuns adevăratul rol, iar pentru cei mai mulţi activişti de frunte din perioada postbelică acest rol era firesc.

51. D. Deletant, „Studiu introductiv", p. 38.

52. R. Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, p. 114.

53. M. Oprea, *Banalitatea răului...*, pp. 332-333.

54. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 435.

55. L. Betea, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006, pp. 441-445.

56. D. Popescu, *Cronos autodevorându-se. Panorama...*, p. 238.

57. P. Ştefănescu, *Istoria serviciilor secrete...*, p. 218.

58. *Cf.* P. Câmpeanu. *Ceauşescu...*, p. 434.

59. M. Oprea, *Banalitatea răului...*, p. 332.

60. I. Gal, *Raţiune şi represiune în Ministerul de Interne (1965-1989)*, vol. I, Editura Domino, Iaşi, 2001, p. 23.

61. *Ibidem*, p. 24.

62. *Ibidem*, pp. 24-25.

63. L. Betea, *Lucreţiu Pătrăşcanu...*, p. 446.

64. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 130.

65. *Amurgul ilegaliştilor...*, pp. 14-57.

66. E. Negrici, *Literatura română sub comunism*, *Proza*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti, 2003, p. 132.

67. M. Preda, *Moromeţii*, vol. II, Bucureşti, 2003, pp. 21-22.

68. E. Negrici, *Literatura română...*, pp. 172-178.

69. G. Kligman, *Politica duplicităţii...*, p. 64.

70. *Ibidem*, pp. 64-65.

71. *Ibidem*, p. 59.

72. *Ibidem*, p. 70.

73. *Mărturii orale: anii ’80 şi bucureştenii*, ed. îngrijită de Ana Vinea, Editura Paideia, Bucureşti, 2003, p. 124.

74. G. Kligman, *Politica duplicităţii...*, p. 296.

75. *Ibidem*, pp. 62-63.

76. *Situaţia internă a României la sfârşitul anului 1967 şi începutul anului 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, A MSZ RP.

77. L. Betea, „Interzicerea avorturilor (1966-1989) ca fapt de memorie socială”, în A. Neculau (coord.), *Viaţa cotidiană...*, p. 248.

78. *Ibidem*, p. 249.

79. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 16.

80. *Ibidem*, p. 21.

81. Sunt disponibile stenogramele detaliate ale convorbirilor purtate în timpul vizitei delegaţiei române în URSS. Vezi M. Anton, I. Chiper, *Instaurarea regimului Ceauşescu. Continuitate şi ruptură în relaţiile româno-sovietice*, INST, Bucureşti, 2003, pp. 128-211.

82. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 164-174.

83. *Nota bene*: tezaurul în chestiune n-a fost restituit nici până astăzi (2008).

84. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, pp. 32-33.

85. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 125.

86. *Ibidem*, p. 126.

87. *Ibidem*, pp. 127-130.

88. *Ibidem*, p. 128.

89. *Ibidem*, pp. 127-130.

90. *Mesaj cifrat din Bucureşti 12 IX 1966*, D-I-R-0-24-1-66, A MSZ RP, p. 25.

91. *Mesaj cifrat din Ulan Bator 5 VII 1966*, D-I-R-0-2420/14/16, A MSZ RP; Ambasada RPP din Ulan Bator a trimis centralei de la Varşovia un mesaj cifrat pe tema convorbirilor cu reprezentanţii Ambasadei României, care au confirmat acest lucru.

92. *Mesaj cifrat din Bucureşti 25 X 1966*, D-I-R-0-24-1-66, A MSZ RP, p. 24.

93. *Mesaj cifrat din Bucureşti 28 IV 1966*, D-I-R-0-24-1-66, A MSZ RP, p. 14.

94. *Apreciera redactorului de la* Times *în legătură cu poziţia României*

faţă de Tratatul de la Varşovia, D-I-Og-0-2101-1-66, A MSZ RP, p. 13.

95. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 131-135.

96. *Ibidem*, pp. 131-134.

97. *Cf.* J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 261.

98. *Ibidem*, p. 261.

99. *Ibidem*, p. 262.

100. *Mesaj cifrat din Bucureşti 2 VII 1967*, D-I-R-0-2420/5/67, A MSZ RP, p. 8.

101. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 263.

102. *Schimburile comerciale cu RFG*, D-I-R-0-24/5/67/5, A MSZ RP, p. 1.

103. *Ibidem*, p. 1.

104. *Ibidem*, p. 2.

105. *Ibidem*.

106. *Ibidem*, p. 3.

107. *Mesaj cifrat din Bucureşti 20 IX 1966*, D-I-R-0-2420/21/66, A MSZ RP.

108. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 131.

109. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, p. 167.

110. În 1964 au emigrat în Israel aproape 23.000 de persoane, în 1965 – aproape 11.000, în 1966 – peste 3.500, în 1967 – 779 de persoane, iar în 1968 doar 226 de persoane. *Cf.* R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România şi Israel*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 121.

111. D. Preda, C. Păiuşan, „Introducere”, în *România-Israel. Documente diplomatice*, vol. I: *1948-1969*, Bucureşti, 2000, p. XXII.

112. I. Calafeteanu, A. Cornescu-Coren, „România şi «războiul de şase zile»”, în *România şi criza din Orientul Mijlociu (1965-1971)*, Editura Sempre, Bucureşti, 2002, pp. 35-37.

113. *Cf.* I. Calafeteanu, A. Cornescu-Coren, *România şi criza...*, p. 34.

114. Titlu caracteristic pentru limbajul *Scânteii*.

115. Este vorba de un pseudonim în spatele căruia era publicată poziţia oficială a conducerii statului. V. Iliescu era o persoană fictivă.

116. *Cf.* I. Calafeteanu, A. Cornescu-Coren, *România şi criza...*, p. 35.

117. *Ibidem*, pp. 48-49.

118. *Ibidem*, p. 50.

119. *Ibidem*, p. 51.

120. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 132.

121. *Ibidem*, p. 132.

122. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, p. 172.

123. C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie* (*Documentele lui Mitrochin. KGB în Europa şi în Occident*), trad. de M.M. Brzeska, R. Brzeski, Varşovia, 2001, p. 655.

124. P. Accoce, D. Pouget, *Reţeaua Caraman...*, pp. 146-147.

125. *Ibidem*, p. 148.

126. *Ibidem*, p. 150.

127. *Ibidem*, pp. 163-164.

128. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, p. 75. După căderea lui Ceauşescu, Caraman a încercat să revină în curentul principal al politicii. În ianuarie 1990 a devenit adjunct al ministrului Apărării Naţionale şi comandant al Centrului de Informaţii Externe. Dar acest lucru a provocat proteste internaţionale. În august a plecat din Ministerul Apărării Naţionale împreună cu întreaga structură pe care avea să o comande până în 1992 (Serviciul de Informaţii Externe); G. Crişan, *Piramida puterii*, vol. II: *Oameni politici şi de stat, generali şi ierarhi din România (22 decembrie 1989 – 10 martie 2004)*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2004, p. 73.

129. *Mesaj cifrat din Bucureşti 5 III 1966*, D-I-R-0-2426/1/66, A MSZ RP.

130. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 134.

131. *Situaţia internă a României...*, p. 1.

132. G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 289.

133. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 134.

134. *Ibidem*, p. 134.

135. *Ibidem*, p. 135.

136. *Notă referitoare la schimbările în structura RSR*, D-I-R-0-2421-68, A MSZ RP, p. 2.

137. *Situaţia internă a României...*, p. 1.

138. *Membrii CC al PCR...*, p. 151.

139. G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 28.

140. Ceauşescu era pe atunci prim-secretar al CC, nu al întregului

PCR – greşeala îi aparţine lui Pacepa.

141. Conferinţa se terminase pe 8 decembrie, iar în aceeaşi zi Apostol a devenit preşedintele UGSR – deci probabil că Pacepa a greşit data.

142. Apostol a rămas membru al Biroului Politic până la Congresul al X-lea al PCR, în august 1969. Este vorba probabil de funcţia de vicepremier.

143. I.M. Pacepa, *Orizonturi roşii...*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2010, p. 197.

144. *Mesaj cifrat din Bucureşti 11 XII 1967*, D-I-R-0-2421-2/68, A MSZ RP.

145. *Notă referitoare la schimbări...*, p. 4.

146. *Ibidem*.

147. *Ibidem*.

148. *Ibidem*, p. 5.

149. *Mesaj cifrat din Bucureşti 12 III 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, A MSZ RP.

150. *Notă referitoare la schimbări...*, p. 6.

151. D. Deletant, „Studiu introductiv”, p. 36.

152. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 36.

153. D. Deletant, „Studiu introductiv”, pp. 36-37.

154. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 258-259.

155. *Ibidem*, p. 36.

156. *Cf.* P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 435.

157. D. Deletant, *Romania...*, p. 294.

158. „Concluziile rezultate din aplicaţiile executate de organele şi trupele de Securitate”, în F. Dobre, F. Banu, C. Duică, S.B. Moldovan, L. Ţăranu, *Trupele de Securitate (1949-1989)*, Editura Nemira, Bucureşti, 2004, p. 128.

159. „Cuvântul tovarăşului Nicolae Ceauşescu la şedinţa Prezidiului Permanent al CC al PCR din ziua de 18 aprilie”, în M. Oprea, *Banalitatea răului...*, pp. 365-376.

160. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 238.

161. *Notă cu privire la Plenara CC al PCR din 22-25 IV a.c.*, D-I-R-0-24-68, A MSZ RP, pp. 1-2.

162. P. Câmpeanu, *Ceauşescu....*, p. 238.

163. *Ibidem*, p. 239.

164. *Notă cu privire la Plenara...*, pp. 1-3.

165. G. Apostol, „Încotro ne îndreptăm”, în M. Oprea, *Banalitatea*

răului..., p. 377.

166. M. Oprea, *Banalitatea răului...*, p. 377.

167. *Notă cu privire la politica Republicii Socialiste România în prima jumătate a anului 1968, elaborată în legătură cu documentul general al MSZ nr. G.M.-024-1-67 din ziua de 13 I 1967*, D-I-R-0-024-9-68, A MSZ RP, pp. 5-6.

168. *Mesaj cifrat din Bucureşti 2 V 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, A MSZ RP, p. 4.

169. *Notă urgentă. Unele elemente ale situaţiei interne a României (Pe baza materialelor Ambasadei RPP la Bucureşti)*, D-I-R-0-2421-2-68, 12, A MSZ RP, pp. 1-3.

170. *Mesaj cifrat din Moscova 22 I 1968*, D-I-R-0-2420-2-68, A MSZ RP, p. 1.

171. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 54.

172. *Mesaj cifrat din Moscova...*, p. 1.

173. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 136.

174. *Mesaj cifrat din Bucureşti 10 I 1968*, D-I-R-0-2420-3-68, A MSZ RP, p. 2.

175. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 58.

176. *Ibidem*, pp. 62-64.

177. *Ibidem*, p. 65.

178. *Ibidem*, p. 70.

179. *Notă. După retragerea PCR de la Budapesta (întocmită de secretar I al Ambasadei RPP, Jan Brudzyński)*, D-I-R-24-2-68, A MSZ RP, p. 1.

180. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 73.

181. *Ibidem*, pp. 78-81.

182. *Ibidem*, p. 84.

183. *Ibidem*, pp. 85-86.

184. *Ibidem*, p. 90.

185. *Cf. Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty datyczące Czechosłowacji 1968* (*Se strânge laţul. Documente secrete despre Cehoslovacia 1968*), ed. A. Garlicki, A. Paczkowski, Varşovia, 1995, pp. 49-60.

186. *Notă cu privire la politica RSR în prima jumătate a anului 1968*, D-I-R-0-024-1-68, A MSZ RP.

187. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 136.

188. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 234.

189. *Ibidem*, pp. 234-235.

190. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 189-190.

191. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 137.

192. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 191-192.

193. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 138.

194. *Notă. Vizita lui de Gaulle în România (14-18 V 1968)*, D-I-R-0-2420-21-68, 2, A MSZ RP, pp. 5-7.

195. *Ibidem*, pp. 3-4.

196. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 100.

197. *Ibidem*, p. 103.

198. *Ibidem*, p. 104.

199. *Ibidem*.

200. *Ibidem*, p. 108.

201. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 267.

202. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 113.

203. *Relaţiile România-Iugoslavia (notă elaborată pe baza comunicatelor de presă şi a convorbirilor cu diplomaţii iugoslavi şi ai altor ţări socialiste)*, D-I-R-0-2420-18-68, 3, A MSZ RP, p. 1.

204. *Ibidem*, p. 2.

205. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 136.

206. *Relaţiile România-Iugoslavia...*, p. 2.

207. *Ibidem*.

208. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 138.

209. *Relaţiile România-Iugoslavia...*, pp. 2-3.

210. *Ibidem*, p. 4.

211. Anexă la *Notă pe tema Plenarei CC al PCR din 22-25 IV a.c.*, pp. 1-2.

212. J. Pauer, *Praha 1968. Vpád Varšavskě smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*, Praga, 2004, p. 106.

213. *Ibidem*, pp. 106-110.

214. *Ibidem*, p. 110.

215. *Ibidem*, p. 112.

216. *Ibidem*, p. 118.

217. M. Tejchman, „Rumunsko a «Pražské jaro» 1968”, *Slovanský přehled*, an LXXXIV, 1998, partea a 4-a, p. 376.

218. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, pp. 117-118.

219. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 139.

220. *RSR şi evenimentele din RSC*, D-I-R-0-2420-19-68, A MSZ RP, p. 2.

221. *Ibidem*, pp. 2-3.

222. *Ibidem*, p. 4.

223. J. Pauer, *Praha 1968...*, pp. 121-159.

224. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 166.

225. *Ibidem*, p. 167.

226. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 118.

227. *Program pobytu stranické a státní delegace Rumunské socialistické republiky vedené gen. Tajemníkem Ústředního výboru Rumunské komunistické strany a předsedou Státní rady Rumunské socialistické republiky s. Nicolae Ceauşescu v Československé socialistické republice ve dnech 15.-17. Srpna 1968*, 017/112, o.1, 1968, A MZV CR, pp. 2-3.

228. *Ibidem*, p. 4.

229. *Informační zpráva o návštěvě stranické a státní delegace RSR v ČSSR ve dnech 15.-17. srpna 1968*, 017/112, o.1, 1968, A MZV CR, p. 1.

230. *Ibidem*, p. 2.

231. *Ibidem*.

232. *Ibidem*, pp. 3-17.

233. *Ibidem*, p. 7.

234. *Cf.* M. Retegan, *In the Shadow...*, pp. 175-176.

235. Probabil că partenerul de dialog al diplomatului polonez era Vasile Vlad, şeful secţiei de contacte externe a CC al PCR. Nu putem exclude nici posibilitatea să fi fost vorba de Constantin Vlad, locţiitorul şefului secţiei de propagandă a CC al PCR.

236. *Vizita lui Ceauşescu la Praga*, D-I-R-0-2420-19-68, 5, A MSZ RP, pp. 1-2.

237. M. Retegan, *In the Shadow...*, pp. 177-178.

238. J. Pauer, *Praha 1968...*, pp. 175-176.

239. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 176.

240. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 97.

241. *Ibidem*, p. 98.

242. *România şi ultimele evenimente din RSC*, D-I-R-0-24-8-68, A MSZ RP, p. 1.

243. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 188.

244. N. Ceauşescu, „Cuvânt la adunarea populaţiei din capitală în Piaţa Palatului Republicii, 21 august 1968”, *cf.* P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, pp. 332-334.

245. În Declaraţia MAN citim textual: „Conform principiilor Cartei ONU şi ţelurilor sale, această organizaţie are datoria de a lua măsurile necesare atunci când independenţa şi suveranitatea unui stat membru al organizaţiei sunt încălcate, când o ţară devine obiectul unei intervenţii armate străine” – „Declaraţia Marii Adunări Naţionale a Republicii Socialiste România cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României”, *cf.* P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. 2, p. 341.

246. *România şi ultimele evenimente...*, pp. 1-3.

247. *Claris din Bucureşti 21 VIII 1968*, D-I-R-2420-6-69, A MSZ RP.

248. *Mesaj secret din Bucureşti 23 VIII 1968*, D-I-R-0-2420-19-68, A MSZ RP.

249. *Mesaj secret din Bucureşti 28 VIII 1968*, D-I-R-0-2420-19-68, A MSZ RP.

250. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 192. Nu se specifică despre care unităţi este vorba.

251. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, p. 206. Nici Corneliu Mănescu n-a precizat despre ce unităţi era vorba.

252. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 193.

253. Ea a fost numită Apărarea Teritorială (Teritorijalna Obrana) şi avea ca scop să constituie o anexă a mişcării de partizani. M.J. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943-1991. Powstanie, przekształcenia, rozkład*, Varşovia, 2004, p. 260.

254. *Mărturii orale: anii ’80 şi bucureştenii...*, pp. 180-181.

255. În ultimii ani ai regimului comunist, această pregătire se transformase într-o formă gratuită de muncă „socială”.

256. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 141.

257. R. Wagner, *Miss Bukaresztu*, trad. de A. Rosenau, Wołowiec, 2003, pp. 61-62. Acestea nu sunt cuvintele autorului, ci ale unuia dintre personajele acestui roman.

258. P. Accoce, D. Pouget, *Reţeaua Caraman...*, p. 164.

259. D. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate...*, pp. 84-88.

260. *România şi Tratatul de la Varşovia. Nota Ambasadei RPP la Bucureşti din 22 XII 1969*, D-I-R-0-2101-1-70, A MSZ RP, p. 1.

261. *Ibidem*, p. 2.

262. M. Oprea, *Moştenitorii Securităţii...*, p. 55.

263. *Ibidem*, p. 56.

264. *Ibidem*.

265. Există o monografie pe această temă: R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor...*

266. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 41.

267. *Ibidem*, pp. 41-42.

268. *România şi Tratatul de la Varşovia...*, p. 2.

269. *Ibidem*, p. 3.

270. M. Oprea, *Moştenitorii Securităţii...*, p. 55

271. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 269.

272. *Ibidem*, p. 270.

273. *Ibidem*, p. 273.

274. *Ibidem*, pp. 274-277.

275. *Ibidem*, pp. 277-278.

276. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 145.

277. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 279.

278. *Ibidem*, pp. 279-280.

279. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 141.

280. *Ibidem*, p. 146.

281. E adevărat că ultimul şef al partizanilor, Ion Gavrilă Ogoranu, a fost arestat abia în 1976, dar încă din anii ’50 rezistenţa partizanilor nu mai reprezenta o ameninţare pentru autorităţile comuniste. *Cf.* D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 176-181.

282. „...aici [în România] accesul la sursele occidentale este absolut liber – ne referim la radio” – *Notă urgentă 16 X 1968*, D-I-R-070-2-68, A MSZ RP, p. 6.

283. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, p. 566; *Membrii CC al PCR...*, pp. 346-347, 412-413, 430-431.

284. D. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate...*, p. 175.

285. M. Pelin, *Opisul emigraţiei politice...*, p. 334.

286. D. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate...*, p. 179.

287. *Ibidem*, p. 180.

288. *Ibidem*, pp. 180-181.

289. Mai pe larg în legătură cu această temă, vezi A. Burakowski,

„Demonstraţia studenţilor din 24 decembrie 1968, Bucureşti – un eveniment important, aproape necunoscut”, *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2, 2006.

290. *Notă referitoare la manifestaţia studenţilor din Bucureşti 24 XII 68 (Potrivit informaţiilor din mediul universitar, pe marginea şedinţei activului de partid din conducerea universităţilor în urma evenimentelor)*, D-I-R-0-24-1-69, A MSZ RP, pp. 1-4; *Stenograma Şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 decembrie 1968, orele 13.00*, ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, dosar nr. 216/1968, f. 7-12; mai există o scurtă menţiune în raportul serviciului est-german de securitate Stasi. Vezi S. Olaru, G. Herbstritt, *Stasi...*, p. 264.

291. Din păcate, nu se ştie exact când anume a avut loc această întâlnire.

292. *Notă referitoare la manifestaţia studenţilor...*, p. 2.

293. Ion Mihai Pacepa îl descria pe Dumitru Popescu „Dumnezeu” în felul următor: „Îngâmfat şi arogant, el era cunoscut prin modul dispreţuitor şi ordinar în care îi trata pe subordonaţii lui. «Nu întrebi ‘de ce?’» – era el obişnuit să spună când dădea instrucţiuni. «Pur şi simplu faci ce ţi se spune. Eu sunt dumnezeul tău»” – I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 33.

294. D. Popescu, *Cronos autodevorându-se. Panorama...*, p. 232.

295. *Raportul Ambasadei RPP la Bucureşti pentru perioada 1 X 1970 – 1 V 1971*, D-I-R-0-242-1-70, A MSZ RP, p. 1.

296. *Ibidem*.

297. *Ibidem*, p. 2.

298. *Ibidem*, p. 3.

299. *Ibidem*.

300. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 141.

301. *Mesaj cifrat din Bucureşti 6 XI 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, 15, A MSZ RP, p. 1.

302. *Membrii CC al PCR...*, p. 141.

303. *Mesaj cifrat din Bucureşti 6 XI 1968...*, p. 2.

304. *Ibidem*.

305. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 142-143.

306. *Membrii CC al PCR...*, pp. 92-93.

307. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 194.

308. *Notă referitoare la Plenara din decembrie a CC al PCR (1968)*, D-I-R-0-2421-1-69, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.

309. G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 50.

310. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 144.

311. *Notă referitoare la Congresul al X-lea al PCR (6-12 VIII 1969), problematica internă*, D-I-R-0-24-9-68, 1, A MSZ RP, p. 6.

312. *Notă referitoare la situaţia internă a României*, D-I-R-0-24-8-69, 1, A MSZ RP, pp. 1-3.

313. *Notă referitoare la pregătirea Congresului al X-lea al PCR*, D-I-R-0-2421-7-69, 2, A MSZ RP.

314. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 145-146.

315. *Notă referitoare la Congresul al X-lea...*, p. 1.

316. *Ibidem*, p. 2.

317. *Ibidem*, p. 6.

318. *Ibidem*, p. 7.

319. *Ibidem*, p. 6.

320. *Ibidem*, p. 9.

321. *Ibidem*, p. 7.

322. G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 28.

323. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 214; L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 188.

324. *Membrii CC al PCR...*, pp. 150-151.

325. *Ibidem*, p. 167.

326. *Ibidem*, pp. 447-448.

327. *Ibidem*, pp. 322-333.

328. *Ibidem*, p. 545.

329. *Ibidem*, pp. 175-177.

330. *Ibidem*, p. 176.

331. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 94.

332. *Membrii CC al PCR...*, pp. 467-468.

333. *Notă referitoare la Congresul al X-lea...*, p. 6.

334. *Ibidem*, pp. 3-4.

335. *Ibidem*, p. 3.

336. I. Petcu, *Ceauşescu...*

337. *Ibidem*, p. 6.

338. *Ibidem*, pp. 174-175.

339. P. Câmpeanu, *Ceauşescu...*, p. 12.

340. Paul Goma a publicat chiar el conţinutul dosarului său – P. Goma,

Culoarea curcubeului ’77 (Cutremurul oamenilor) – Cod „Bărbosul” (Din Dosarele Securităţii, 1957-1977), Editura Polirom, Iaşi, 2005.

341. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 147.

342. *Notă referitoare la înfiinţarea comisiilor pentru probleme, la îmbunătăţirea sistemului de informare şi de consultare a membrilor de partid (deciziile Plenarei CC al PCR din 10-13 XII 1969)*, D-I-R-0-2421-7-70,1, A MSZ RP, p. 1.

343. *Ibidem*.

344. *Ibidem*, p. 3.

345. *Ibidem*, p. 5.

346. *Ibidem*.

347. *Situaţia economică*, D-I-R-0-242-1-71, 1, A MSZ RP, p. 1.

348. *Ibidem*, pp. 1-3.

349. *Notă. Evaluarea implicaţiilor sociopolitice şi economice ale efectelor inundaţiilor din România*, D-I-R-0-2412-3-75, 1, A MSZ RP, p. 5. Această evaluare a fost realizată în 1975, în urma altor inundaţii catastrofale. În raport se aminteşte şi despre inundaţiile din 1970, atrăgându-se atenţia cu această ocazie asupra modului în care au fost utilizate ajutoarele internaţionale.

350. *Situaţia economică...*, pp. 1-3.

351. *Notă referitoare la situaţia internă şi la politica externă a Republicii Socialiste România*, D-I-R-0-220-1-71, 1, A MSZ RP, p. 1.

352. *Notă referitoare la unele elemente ale situaţiei politice din România*, D-I-R-2421-2-70, 1, A MSZ RP, p. 1.

353. *Ibidem*.

354. *Notă despre comentariile consecutive întâlnirii biroului de conducere al Uniunii Scriitorilor cu Nicolae Ceauşescu*; „Notă-raport despre consecinţele posibile ale atitudinii poetului Adrian Păunescu la întâlnirea scriitorilor cu Nicolae Ceauşescu”, în *Cartea Albă a Securităţii. Istorii literare şi artistice 1969-1989*, Serviciul Român de Informaţii, Bucureşti, 1996, pp. 18-19.

355. *Notă referitoare la unele...*, p. 2.

356. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 154.

357. *Notă referitoare la unele...*, p. 2.

358. *Ibidem*.

359. *Notă referitoare la înfiinţarea...*, p. 3.

360. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p.

285.

361. *Relaţiile chino-române*, D-I-R-2420-2-70, A MSZ RP, p. 1.

362. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 285.

363. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 41.

364. *Relaţiile chino-române...*, p. 2.

365. *Ibidem*, p. 3.

366. *Ibidem*.

367. *Ibidem*.

368. *Ibidem*, p. 4.

369. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, pp. 289-290.

370. *Ibidem*, p. 291.

371. *Ibidem*, pp. 291-292.

372. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 213.

373. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 157-158.

374. *Notă referitoare la relaţiile României cu ţările socialiste europene după vizita lui Ceauşescu la Beijing*, D-I-R-2413-8-71, 1, A MSZ RP p. 1.

375. I. Petcu, *Ceauşescu...*, p. 297-298.

376. *Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR din ziua de 25 iunie 1971*, CC PCR Cancelarie 72/1971, p. 2. Acest document l-am primit de la istoricul american Mircea Munteanu, de la Cold War International History Project din Washington. Fragmente din stenograma acestei şedinţe au fost publicate în E. Istrăţescu, „Premise ale elaborării «tezelor din iulie». Revoluţia culturală chineză în dezbaterea Şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR – 25 iunie 1974”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 835-855.

377. *Ibidem*, p. 2.

378. *Ibidem*, pp. 3-4.

379. *Ibidem*, p. 8.

380. *Ibidem*, p. 7.

381. *Ibidem*, p. 9.

382. Ioan Avram era pe atunci ministrul Industriei Construcţiilor de Maşini – *Membrii CC al PCR...*, p. 77.

383. În 1964 o delegaţie din România a vizitat China.

384. *Stenograma şedinţei Comitetului Executiv...*, pp. 10-18.

385. Vezi, de exemplu, T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 239-240; I. Petcu, *Ceauşescu...*, pp. 298-299; M. Tejchman, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 84.

386. *Protocol nr. 11 al şedinţei Secretariatului din ziua de 9 iulie 1971*, anexa 2, E. Istrătescu, „Premise ale elaborării...”, pp. 850-852.

387. *Istoria României în date...*, p. 622.

388. *Membrii CC al PCR...*, pp. 322-323.

389. Cel puţin aşa afirmă Ion Mihai Pacepa; *cf.* C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 143.

390. Aşa rezultă din afirmaţiile lui Vladimir Alexe. Vezi V. Alexe, *Ion Iliescu. Biografia secretă. Candidatul manciurian*, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 2000, p. 130.

391. D. Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie: „Am fost cioplitor de himere”*, Bucureşti, 1993, p. 181.

392. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 161.

393. *Notă referitoare la activitatea ideologică în PCR*, anexă la D-I-R-0-2421-4-71, A MSZ RP, p. 1.

394. *Ibidem*, p. 1; vezi şi „Notă privind pe Adrian Păunescu”, în *Cartea Albă a Securităţii...*, pp. 31-32.

395. *Raport politic al Ambasadei RPP la Bucureşti pentru perioada 1 mai 1971 – 1 martie 1972*, D-I-R-0-242-1-72, A MSZ RP, p. 1.

396. *Stenograma şedinţei Comitetului Executiv...*, p. 18.

397. *Raport politic... pentru perioada 1 mai 1971 – 1 martie 1972...*, p. 3.

398. *Ibidem*.

399. Aşa consideră, printre alţii, Popescu „Dumnezeu”, unul dintre puţinii care exclud orice inspiraţie chineză pentru „tezele din iulie”, cu excepţia acestui singur aspect şi poate a încă unuia, mult mai puţin important, al direcţiei în dezvoltarea baletului şi a operei. D. Popescu, *Un fost lider...*, pp. 181, 207.

400. P. Michelson, J.T. Michelson, „Amintiri despre «mini-revoluţia» din România. 1971-1973”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, p. 869.

401. Singura soluţie care a fost aplicată în 1971 în scopul combaterii crizei a fost „largul dialog cu clasa muncitoare”, adică întâlniri ale activiştilor de partid cu muncitorii şi prelegeri ale lui Ceauşescu la consfătuirile „activului din economie” – *Raport politic... pentru perioada 1 mai 1971 – 1 martie 1972...*, p. 8.

402. *Istoria României în date...*, p. 623.

403. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 212.

404. W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945-1980*, Varşovia, 2003, p. 636.

405. *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1975*, Bucureşti, 1975, p. 53.

406. P. Michelson, J.T. Michelson, *Amintiri despre...*, p. 869.

407. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 167-169.

408. *Radio Free Europe Research, Situation Report, Rumania/34*, 26 septembrie 1972, pp. 1-3. Din păcate, nu s-a stabilit care a fost mai târziu soarta celor care au făcut observaţii critice în prezenţa lui Ceauşescu, nici dacă a urmat vreo epurare în sânul aparatului local de partid.

409. *Rumunia 1 XI – 30 XI 72*, D-I-R-0-241-2-72, A MSZ RP, p. 5.

410. *Istoria României în date...*, p. 630.

411. *Notă referitoare la înfiinţarea Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activităţii Economice şi Sociale*, D-I-R-0-24120-2-73, A MSZ RP, p. 1.

412. *Ibidem*.

413. *Ibidem*, p. 2.

414. *Membrii CC al PCR...*, p. 176.

415. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 216-219.

416. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 307.

417. În martie 1971, Marea Adunare Naţională a votat o lege ce reglementa comerţul exterior. Conform acestei legi se puteau crea întreprinderi mixte româno-străine în care partea română deţinea 51% din capitalul social. În doi ani au apărut 20 de astfel de întreprinderi. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 280.

418. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 229.

419. *Notă. Ecoul în economia românească a crizei energetice şi de carburanţi şi influenţa ei asupra relaţiilor economice polono-române*, D-I-R-0-24120-2-74, A MSZ RP, p. 1.

420. *Ibidem*, pp. 2-3.

421. *Radio Free Europe Research, Situation Report, Rumania, 11*, 22 martie 1974, p. 4.

422. *Evaluarea economiei româneşti în lumina comunicatului despre realizarea sarcinilor de plan în 1974*, D-I-R-24120-1-75, A MSZ RP, p. 2.

423. *Notă referitoare la unele probleme din agricultura României în lumina consfătuirii din februarie a activului din agricultură*, D-I-R-24120-3-74, A MSZ RP, p. 1.

424. *Ibidem*, pp. 2-3.

425. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea*, D-I-R-0-24121-3-74, A MSZ RP, p. 4.

426. *Anuarul Statistic... 1975...*, p. 53.

427. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 163.

428. *Membrii CC al PCR...*, p. 452.

429. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită...*, p. 101.

430. Ion Păţan s-a născut în 1926 în localitatea Daia Română din judeţul Alba. În 1948 a absolvit un curs de contabilitate la o şcoală cu profil economic din Braşov. La început a lucrat în meseria învăţată. În 1952 s-a angajat la Ministerul Industriei Uşoare, unde a avansat rapid. În 1953 a devenit membru în Consiliul Popular Bucureşti. În 1956 a preluat postul de director al secţiei economice din Ministerul Industriei Bunurilor de Consum. Între 1962 şi 1964 a fost secretar general în Ministerul Industriei Uşoare, pentru ca în 1965 să devină membru supleant al CC, apoi, în 1969, membru plin al CC. Între 1965 şi 1967 a îndeplinit funcţia de vicepreşedinte al Consiliului Economic, iar în 1968 şi 1969 pe aceea de ministru al Comerţului Interior. Între 1969 şi 1975 a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri – *Membrii CC al PCR...*, p. 458.

431. *Ibidem*, pp. 508-509.

432. *Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388, 432-433.

433. *Ibidem*, pp. 386-387.

434. *Ibidem*, pp. 369-370.

435. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 209-211.

436. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 214.

437. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 188.

438. *Istoria României în date...*, p. 627.

439. *Situaţia internă*, D-I-R-0-241-1-73, A MSZ RP, p. 1.

440. *Ibidem*, p. 2.

441. Cu aceeaşi ocazie, Ministerul Afacerilor Interne a devenit Ministerul de Interne.

442. D. Deletant, „Studiu introductiv”, p. 39.

443. D. Deletant, *Romania...*, p. 308.

444. *Membrii CC al PCR...*, pp. 222-223.

445. I. Gal, *Raţiune şi represiune...*, vol. I, pp. 118-119.

446. *Membrii CC al PCR...*, pp. 440-441.

447. *Ibidem*, pp. 211-212.

448. *Ibidem*, p. 545.

449. I. Gal, *Raţiune şi represiune...*, vol. 1, pp. 94-96.

450. *Membrii CC al PCR...*, p. 545.

451. *Ibidem*, p. 472.

452. *Ibidem*, pp. 103-104.

453. *Istoria României în date...*, p. 624.

454. A.U. Gabbanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, p. 263.

455. C. Anisescu, „Dinamica de structură şi rol a reţelei informative în perioada 1948-1989", în *Arhivele Securităţii*, vol. I, p. 35.

456. D. Deletant, *Romania...*, p. 304.

457. *Istoria României în date...*, p. 628.

458. A. Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante...*, pp. 230-231.

459. *Mesaj cifrat din Bucureşti 30 I 1973*, D-I-R-0-11-2-73, A MSZ RP, p. 1.

460. *Ibidem*, p. 2.

461. A. Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante...*, pp. 231-235.

462. Din ţările socialiste, Ceauşescu a primit doar laconice urări standard, trimise cu ocazia aniversărilor rotunde. Urările de la unguri au fost cele mai scurte. *Mesaj cifrat din Bucureşti 30 I 1973...*, p. 2.

463. R. de Flers, „Socialism in One Family", *Survey*, vol. 28, nr. 4, 1984, p. 168.

464. *Membrii CC al PCR...*, pp. 138-139.

465. R. de Flers, „Socialism in One Family", p. 167.

466. *Membrii CC al PCR...*, pp. 138-139.

467. C. Olteanu, A. Duţu, C. Antip, *România şi Tratatul...*, p. 308.

468. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 150. Deşi negocierile au durat mult, iar divergenţele erau mari, sovieticii au reuşit în cele din urmă să învingă opoziţia românilor, aşa încât a fost semnată forma standard a tratatului după modelul documentului analog sovieto-cehoslovac, după cum consideră analiştii de la Ambasada RPP, *Mesaj cifrat de la Bucureşti 14.7.70*, D-I-R-0-21-1-73, 5, A MSZ RP, p. 1.

469. *Mesaj cifrat de la Bucureşti 2.9.72*, D-I-R-0-2413-6-72, 2, A MSZ RP, p. 1.

470. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 186,

194.

471. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 217, 220, 223, 226-227.

472. *Ibidem*, p. 222.

473. *Notă în legătură cu emigrarea cetăţenilor români de naţionalitate germană în Republica Federală Germania*, D-I-R-2413-4-74, A MSZ RP, p. 1.

474. *Ibidem*.

475. *Ibidem*, p. 2.

476. R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor...*, p. 128.

477. *Ibidem*, p. 139.

478. *Ibidem*, p. 204.

479. *Evoluţia relaţiilor economice ale Republicii Socialiste România cu ţările în curs de dezvoltare*, D-I-R-24120-3-75, A MSZ RP, p. 1.

480. *Ibidem*, p. 2.

481. *Ibidem*.

482. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 215. Problema luării de poziţie a lui Maurer nu este complet clarificată. În raportul Ambasadei RPP, cuvântarea lui de la Cluj este datată în 1972 – ca urmare a insuccesului acestei iniţiative, Maurer urma să fie eliminat complet din funcţiile de decizie economică. În acelaşi raport se afirmă că scopul principal al lui Maurer era să pună mâna pe putere, problemele economice „nefiind în fond decât instrumentul tacticii sale”. Aliatul lui în această luptă urma să fie Miron Constantinescu, care fusese eliminat odată cu el – *Notă referitoare la câteva decizii ale plenarei din martie a CC al PCR*, D-I-R-0-24121-1-74, A MSZ RP, pp. 5-6.

483. *Ibidem*, p. 3.

484. *Istoria României în date...*, p. 639.

485. *Ibidem*, p. 639.

486. Hotărârile plenarei au fost confirmate formal cu ocazia sesiunii MAN din 28-29 martie, de aceea momentul votului în MAN este uneori avansat ca dată a instituirii funcţiei de preşedinte.

487. Textul Constituţiei din 1965, cu modificări, poate fi consultat la adresa www.constitutia.ro.

488. *Notă referitoare la câteva decizii...*, p. 2.

489. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 216.

490. Exact aceleaşi motive pentru demisia lui Maurer enumeră, printre alţii, şi Alexandru Bârlădeanu – L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 200.

491. *Notă referitoare la câteva decizii...*, p. 4.

492. *Ibidem*, p. 3.

493. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 13.

494. *Notă referitoare la câteva decizii...*, p. 6.

495. *Membrii CC al PCR...*, pp. 175-177.

496. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, pp. 6-7.

497. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 96.

498. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, pp. 7-8.

499. *Istoria României în date...*, p. 640.

500. *Notă referitoare la sărbătorirea celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României*, D-I-R-11-6-74, A MSZ RP, p. 2.

501. *Ibidem*, p. 5.

502. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, p. 2.

503. *Notă. Campania de pregătire a congresului, cu referire în special la problematica propagandistică*, D-I-R-24121-2-74, A MSZ RP, p. 2.

504. *Ibidem*, p. 3.

505. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, p. 3.

506. *Ibidem*, p. 4.

507. A. Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante...*, p. 254.

508. *Membrii CC al PCR...*, pp. 153-154.

509. A. Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante...*, pp. 266-267.

510. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 21.

511. Gheorghe Oprea s-a născut în 1927 în localitatea Ţintea, judeţul Prahova. În 1946 devine membru de partid. În 1949 îşi termină studiile tehnice. Iniţial a lucrat la secţia de industrie grea a CC, apoi la Ministerul Industriei Grele, unde a avansat încet-încet. Între 1962 şi 1970 a fost ministru secretar de stat la Ministerul Construcţiilor de Maşini. În 1965 a devenit membru supleant al CC, iar în 1972 – membru plin al CC. În martie 1974 a primit funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. *Membrii CC al PCR...*, p. 442.

512. *Ibidem*, p. 15.

513. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 289.

514. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 133.

515. A. Hertz, *Szkice o totalitaryzmie...*, p. 167.

516. *Cf.* N. Ionescu-Gură, *Stalinizarea României...*, p. 12.

517. Componenţa numerică a diferitelor organe ale partidului, *cf.* N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 12.

518. *Ibidem*, p. 15.

519. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită...*, p. 140.

520. Din păcate acestea nu sunt atât de uşor accesibile – *cf.* N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 13.

521. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 131.

522. Detaliile referitoare la comisia din Ungaria sunt prezentate pe baza lucrărilor: R.L. Tőkés, *Hungary's Negotiated Revolution. Economic Reform, Social Change and Political Succession, 1957-1990*, Cambridge, 1996, pp. 44-46; T. Huszár, *Kádár János. Politikai életrajza*, vol. 2: *1957 november – 1989 június*, Budapesta, 2003, pp. 80-112.

523. Numărul membrilor CC, *cf.* N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 21.

524. Pentru prezentarea luptelor de la nivelul conducerii bulgare, ne-am folosit de: I. Marčeva, „Change of the Guard. The Struggle for Power in Bulgaria 1953-1962”, partea I: „1953-1956”, *Études balkaniques*, nr. 1, 2000, pp. 59-78; partea a II-a: „1957-1962”, *Études balkaniques*, nr. 2, 2000, pp. 37-57.

525. Luptele din sânul conducerii maghiare sunt prezentate pe baza lucrărilor: R.L. Tőkés, *Hungary's Negotiated Revolution...*, pp. 40-46; T. Huszár, *Kádár János...*, pp. 80-112.

526. *Succintă caracterizare a câtorva membri ai conducerii româneşti*, D-I-R-0-2421-74, 1, A MSZ RP, p. 1.

527. Evoluţia sistemului maghiar între anii 1968 şi 1972 este prezentată pe baza lucrărilor: R.L. Tőkés, *Hungary's Negotiated Revolution...*, pp. 91-109; T. Huszár, *Kádár János...*, vol. 2, pp. 199-207, 233-256.

528. Începuturile cultului lui Stalin sunt prezentate aici pe baza lucrării A. Bullock, *Hitler i Stalin: żywoty równoległe*, trad. de M. Lipska, J. Mianowski, F. Pastusiak, M. Rudowski, Varşovia, 1994, vol. I, pp. 375-377.

Capitolul 3

Stagnarea sistemului

După Congresul al XI-lea al PCR, din noiembrie 1974 a început o lungă perioadă de stagnare a sistemului politic. N-au mai fost făcute reforme importante, principalul efort fiind îndreptat în direcţia administrării şi deservirii instituţiilor deja existente. Concomitent au luat amploare tendinţele care-şi făcuseră deja apariţia mai înainte: centralizarea puterii, cultul personalităţii, nepotismul şi creşterea controlului asupra societăţii. În fiecare dintre aceste domenii, România a întrecut celelalte ţări din blocul sovietic, ceea ce a făcut să se vorbească tot mai mult despre un „specific" românesc nu numai în contextul poziţiei sale independente faţă de ţările Tratatului de la Varşovia. Singurele reforme mai consistente au fost provocate de dorinţa achitării cât mai grabnice a datoriei externe, dar şi în această situaţie au fost utilizate soluţiile deja existente, acestea fiind însă împinse până la forme extreme, de multe ori absurde.

Ca moment al încheierii etapei de stagnare poate fi considerată preluarea puterii în Uniunea Sovietică de către Mihail Gorbaciov, în martie 1985. Perestroika începută de echipa acestuia a făcut ca regimul lui Ceauşescu – până atunci, dacă nu acceptat, cel puţin tolerat atât de celelalte ţări comuniste, cât şi de statele occidentale – să se trezească într-o izolare internaţională aproape totală. Iar această izolare a avut o influenţă imensă asupra situaţiei interne şi a dus implicit, dacă nu chiar direct, la căderea dictatorului român.

Stagnarea sistemului a fost aproape imediat observată şi de conducere, care interpreta fenomenul ca o expresie a stabilizării. În propaganda oficială au început să apară motive milenariste, a început să se vorbească despre „epoca de aur", se sublinia continuitatea statului român încă din Antichitate, a fost organizată cu mare pompă festivitatea aniversării a 2050 de ani de la crearea „statului dac centralizat", ceea ce se armoniza perfect cu politica naţionalistă utilizată de conducere în scopul mobilizării populaţiei. În acelaşi timp ideologia comunistă, la fel ca şi în celelalte ţări din blocul sovietic, suferise un proces de schematizare şi de ritualizare goală, lipsită de conţinut. Dar în convingerea majorităţii membrilor societăţii şi chiar a membrilor aparatului de partid Ceauşescu devenise o figură

inevitabilă, în absenţa căreia era de neconceput existenţa în continuare a României în forma ei de atunci, totul fiind consecinţa refuzului oricărei schimbări la nivel administrativ, a închistării sistemului, a creşterii tot mai accentuate a inerţiei acestuia şi, ca un reflex normal, a scăderii fiabilităţii lui.

În această perioadă au apărut mişcări disidente şi cazuri de nesupunere a funcţionarilor sistemului. Opozanţii, nu prea numeroşi în comparaţie cu celelalte ţări comuniste, nu aveau un program politic bine definit şi în majoritatea cazurilor nici nu erau în măsură să organizeze o mişcare mai largă care să depăşească cercul cunoscuţilor personali. Opoziţia din interiorul partidului se remarca şi ea prin slăbiciune şi era puţin numeroasă. Fără sprijin din afară, pentru că n-a primit un astfel de ajutor, ea era uşor de descoperit şi Ceauşescu n-avea probleme s-o neutralizeze. Unii activişti, ca Ion Mihai Pacepa, Constantin Pârvulescu, Károly Király sau Ion Ioniţă, au întreprins acţiuni individuale, mai târziu ei fiind izolaţi – cu excepţia lui Pacepa, care a fugit în Occident. Cu toate acestea, opozanţii şi disidenţii din cadrul partidului constituiau singurul mediu în care se manifesta o gândire politică – curentul principal, concentrat în jurul conducătorului, fiind ocupat doar cu menţinerea ordinii existente şi cu lupta pentru influenţă în interiorul sistemului.

Principala trăsătură a perioadei de stagnare a fost înrăutăţirea permanentă a situaţiei economice a ţării. Până în 1977, conducerea n-a manifestat prea mult interes pentru această problemă, limitându-se la dispoziţiile emise de la centru, a căror practică era deja cunoscută din perioada precedentă, şi la îndemnul de a creşte productivitatea muncii. Economia românească nu era în stare să funcţioneze fără un aport permanent de mijloace financiare, care până la sfârşitul anilor ’70 proveneau în principal din credite. În momentul când posibilităţile de a obţine noi credite s-au redus drastic, iar ţările occidentale au început să facă presiuni asupra Bucureştiului din cauza întârzierilor la plata dobânzii, conducerea a luat hotărârea de a plăti integral datoriile, sacrificând în acest scop consumul. Însă nu a fost redus sensibil ritmul investiţiilor, ceea ce a provocat o scădere şi mai accentuată a nivelului de trai al oamenilor şi a făcut ca Nicolae Ceauşescu să devină obiectul urii întregii populaţii, cu atât mai mult cu cât el era în continuare ridicat în slăvi de propaganda oficială.

Spre sfârşitul anilor ’70, România a început să se deosebească tot mai mult de celelalte ţări din blocul sovietic atât pe plan internaţional, cât şi în

politica internă. Ceauşescu a adoptat o poziţie diferită în problema invaziei sovietice în Afganistan (deşi n-a condamnat-o în mod explicit), iar câţiva ani mai târziu a trimis sportivii români la Jocurile Olimpice de la Los Angeles. Politica izolării rezulta şi din faptul că toate ţările socialiste treceau în perioada respectivă printr-o criză economică şi nu erau interesate să importe produse româneşti de calitate inferioară, aşa încât vânzarea acestora a devenit prioritatea lui Ceauşescu în contactele sale cu ţările membre ale CAER. Bucureştiul îşi continua politica de deschidere faţă de ţările occidentale, dar acest lucru nu-i mai aducea profiturile de care avusese parte în a doua jumătate a anilor ’60. România se îndrepta cu paşi mari în direcţia eşecului economic total, iar deciziile conducerii n-au făcut decât să precipite şi mai mult lucrurile.

Situaţia economică şi politică în anii 1975-1976

În 1975, statisticile oficiale înregistrau în continuare o creştere substanţială în toate ramurile economiei. Producţia industrială, cel mai important indicator în optica forurilor de conducere, a crescut cu 12%1, adică la fel ca în anii precedenţi. Planul a fost realizat, aşa încât situaţia generală era considerată bună. Numai că de-a lungul întregului an s-a semnalat lipsa unor produse de pe piaţă. În martie au apărut sincope în aprovizionarea cu zahăr, ulei alimentar, carne, lapte şi produse lactate. În iulie şi august situaţia s-a înrăutăţit şi mai mult prin lipsa fructelor. De relativ cea mai bună aprovizionare se bucurau Bucureştiul şi staţiunile de pe litoral; alte oraşe mari de asemenea erau mai bine aprovizionate, în schimb oraşele mai mici şi satele resimţeau cel mai acut aceste lipsuri, ceea ce avea o mare influenţă asupra stării de spirit a populaţiei; în faţa magazinelor se formau cozi lungi, multe persoane îşi făceau provizii mai ales de zahăr şi ulei alimentar, unii locuitori ai Capitalei trimiteau zahăr familiilor lor domiciliate în alte localităţi. Pentru a preîntâmpina dereglarea pieţei, autorităţile au introdus interdicţia de a deţine cantităţi mai mari de mărfuri şi pedepseau persoanele care cumpărau masiv produse din magazine[2].

O înrăutăţire bruscă a situaţiei economice s-a produs în prima jumătate a lunii iulie 1975, când România a fost afectată de inundaţii, cele mai mari din ultimii cinci ani. Pe 4 iulie Ceauşescu a emis un decret prezidenţial în virtutea căruia a fost instituită starea de necesitate în judeţele afectate de dezastru. Pe 21-22 iulie a avut loc Plenara comună a CC al PCR şi a Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială. La această plenară s-a făcut o evaluare a consecinţelor inundaţiilor şi au fost

discutate măsurile care trebuie luate pentru reducerea pierderilor şi reconstrucţia zonelor distruse. Plenara a recunoscut că principalele cauze ale catastrofei au fost căderile de ploi neobişnuit de abundente şi greşelile administraţiilor locale, care n-au respectat hotărârile adoptate în 1970 şi n-au consolidat digurile, la început chiar bagatelizând avertizările hidrologice. S-a subliniat, de asemenea, justeţea măsurilor luate de organele centrale şi de Ceauşescu personal şi s-a făcut cunoscut în acelaşi timp că persoanele care se fac vinovate de neglijenţă vor fi trase la răspundere[3].

Analiştii de la Ambasada RPP observau cu această ocazie că autorităţile au manifestat o evidentă tendinţă de a exagera pierderile. Scopul acestui mod de a proceda era dublu. În politica internă, era un mod de a justifica lipsurile în aprovizionare, mai ales cu produse alimentare, totul fiind pus pe seama inundaţiilor, chiar şi atunci când problemele aveau alte cauze. Pe plan internaţional, n-au fost făcute demersuri pentru a obţine un ajutor nemijlocit (în principal din cauza experienţei neplăcute din 1970, când ajutorul internaţional a fost utilizat pentru creşterea investiţiilor în industrie în loc să fie distribuit sinistraţilor), dar, scoţând în evidenţă pagubele provocate de dezastru, autorităţile se străduiau să obţină în mod preferenţial credite din parte ţărilor occidentale; în comerţul cu statele membre ale CAER era vorba mai ales de urgentarea livrării produselor contractate. Potrivit informaţiilor furnizate de Ambasada RPP, această tactică a avut anumite efecte în cazul relaţiei cu Statele Unite – acestea oferind un credit pentru livrarea de cereale – şi cu RFG, care a acceptat un moratoriu de doi ani la plata creditelor[4]. Negocierile cu străinătatea erau ţinute secrete faţă de populaţie, iar în propaganda oficială se sublinia ideea „învingerii dificultăţilor cu propriile forţe”[5].

Cu ocazia aceleiaşi plenare s-a luat decizia de a se accelera ritmul industrializării. A fost adoptat planul naţional de dezvoltare pe anii 1976-1980, mărind rata acumulării din venitul naţional de la 30-32 la 33,5%[6]. Dar acest indicator era în continuare inferior celui realizat în Polonia, a doua ţară din blocul sovietic care urmărea industrializarea forţată şi unde în 1976 la acelaşi indicator s-a înregistrat valoarea de 34,3%, abia ulterior ritmul industrializării fiind diminuat la valori mai temperate[7]. Noutatea era că românii se bazau pe gândirea tehnică şi tehnologia lor, respectiv pe limitarea importului şi extinderea concomitentă a exportului – potrivit evaluării făcute de Ceauşescu în cursul plenarei, România era deja în măsură să devină independentă din punct de vedere tehnologic[8]. Forţarea

investiţiilor în condiţiile unor lipsuri evidente în aprovizionarea pieţei a dus la înrăutăţirea stării de spirit a populaţiei, care şi aşa era nefavorabilă autorităţilor. Conducerea încerca să combată aceste tendinţe aplicând deja cunoscuta metodă a îndemnului neîncetat de a creşte productivitatea muncii.

În 1976 au fost luate multe decizii cu scopul de a trasa direcţia de dezvoltare şi de a creşte şi mai mult controlul asupra vieţii economice a ţării. Pe 3 februarie, Consiliul de Stat a emis un decret care stabilea domeniile de integrare a învăţământului superior cu producţia şi cu activitatea de cercetare ştiinţifică prin înfiinţarea câte unei unităţi de producţie pe lângă fiecare instituţie de învăţământ superior. Scopul acestei reforme era orientarea studenţilor şi a cadrelor universitare spre activitatea practică şi realizarea autofinanţării universităţilor tehnice, veniturile întreprinderilor ataşate respectivelor unităţi de învăţământ rămânând la dispoziţia autorităţilor universitare. Propagandistic acest decret trebuia să permită punerea în practică a sloganului „educaţia prin muncă şi pentru muncă”[9], dar practic el servea la obţinerea unei surse suplimentare de forţă de muncă ieftină (studenţii aveau dreptul la 20% din valoarea muncii prestate de ei).

Pe 15 aprilie, MAN a luat hotărârea de a reîncepe lucrările la Canalul Dunăre – Marea Neagră[10]. Acest canal, puţin raţional din punct de vedere economic, a fost iniţiat cu mare avânt spre sfârşitul anilor ’40 şi începutul anilor ’50, dar încă din 1953 s-a renunţat la această idee, lucrările fiind abandonate. Pe vremea lui Dej, la construirea canalului lucrau şi deţinuţii politici. Proiectul adoptat în 1976 presupunea în plus construirea unui canal de navigaţie Dunăre-Bucureşti. Era primul din numeroasele proiecte gigantice ale lui Ceauşescu. Reluarea lucrărilor la canalul care avea o faimă deosebit de proastă şi care fusese criticat în deja amintitul roman *Princepele* de Eugen Barbu, publicat în 1969, pe vremea „dezgheţului”, a creat o atmosferă foarte ostilă în rândul populaţiei.

La începutul lunii mai 1976, autorităţile au luat o decizie greu de înţeles, referitoare la modul în care se va realiza mobilizarea rezerviştilor în caz de alarmă şi la pregătirea de luptă a unităţilor de Gărzi Patriotice în cadrul întreprinderilor. După cum informa Ambasada RPP, „a început să circule zvonul despre o presupusă concentrare la graniţele României a armatelor sovietice, bulgare şi ungare cu intenţia de a intra pe teritoriul RSR”[11], ceea ce putea fi o acţiune a serviciilor speciale. Populaţia a intrat în

panică şi a început să cumpere produse alimentare în cantităţi mari, ceea ce în multe regiuni din ţară a provocat dificultăţi în aprovizionarea pieţei. Pentru a calma starea de tensiune, au fost utilizate mijloace de transport suplimentare şi au fost deschise puncte provizorii de vânzare a alimentelor. Era vorba probabil de exerciţii – pentru că altfel nu s-ar fi ocupat nimeni cu atâta grijă de aprovizionarea populaţiei. La concluzii asemănătoare au ajuns şi analiştii de la Ambasada RPP[12].

Pe 15 iunie a avut loc şedinţa comună a CPEx, a Biroului Permanent al Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială şi a Consiliului de Miniştri. La această şedinţă a fost elaborat programul de dezvoltare a agriculturii în perioada 1976-1980. Programul ca atare nu aducea nimic nou, dar în cadrul lui au fost incluse câteva clauze care sporeau controlul partidului asupra acestei ramuri a economiei, printre altele fiind stabilit principiul că preşedintele Uniunii Naţionale a Cooperativelor Agricole de Producţie (UNCAP) va fi în acelaşi timp secretar al CC, iar preşedinţii locali de UJCAP vor fi şi secretari ai comitetelor judeţene de partid[13].

Două zile mai târziu, pe 17 iunie, Consiliul de Stat a emis un decret de amnistiere pentru persoanele care au trecut graniţa în mod ilegal. Decretul prevedea şi posibilitatea revenirii în ţară, fără consecinţe juridice negative, a persoanelor care au petrecut în mod ilegal peste graniţă o perioadă nu mai mare de doi ani[14]. Decretul a fost primit fără agitaţie, în *Scânteia* fiind publicat abia pe 6 iulie, fără explicaţii suplimentare[15]. În afara unor certe ţeluri politice (îndemnul adresat emigranţilor de a se întoarce în ţară şi dovada oferită opiniei publice internaţionale că în România sunt respectate drepturile omului), această manevră avea şi ţeluri economice, poate chiar mai importante decât cele politice – era vorba de câştigarea unei forţe de muncă suplimentare, mai ales în regiunile unde era o nevoie acută de mână de lucru (spre exemplu, la construirea Canalului Dunăre – Marea Neagră).

Pe 1 iulie s-a desfăşurat Plenara comună a CC al PCR şi a Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială. La fel ca în anul precedent, acest for de conducere a luat decizia de a creşte rata acumulării din venitul naţional cu încă o jumătate de procent[16]. Astfel, indicatorul respectiv atingea valoarea de 34%. Era un semnal că forurile de conducere acordau prioritate absolută investiţiilor, indiferent de costurile sociale.

Spre sfârşitul anului au fost adoptate şi alte decizii care aveau ca scop creşterea numărului de persoane angajate. În 4-5 noiembrie au fost astfel votate de MAN două legi: una de integrare într-o activitate social utilă a

tuturor persoanelor de vârstă productivă şi alta de recrutare şi plasare a forţei de muncă. Proiectele acestor legi erau cunoscute încă de pe 6 august, când fuseseră publicate în *Scânteia*[17] şi treziseră nelinişte în rândul populaţiei, mai ales în rândul tinerilor, care erau vizaţi în mod direct. Intenţia legii era ca fiecare persoană aptă de muncă, având 17 ani împliniţi, dar care nu-şi continuă studiile să se prezinte la oficiul forţelor de muncă pentru a fi repartizată pe un loc de muncă. Părinţii unei astfel de persoane, chiar dacă erau în măsură să-i asigure întreţinerea, nu puteau influenţa decizia oficiului forţelor de muncă. Potrivit estimării autorităţilor, numărul persoanelor care nu urmau cursurile vreunei forme de învăţământ, dar nici nu lucrau se ridica în Bucureşti la circa 20.000, iar în întreaga ţară la aproximativ 100.000[18], aşa încât prin elaborarea acestei legi se putea conta pe o creştere semnificativă a numărului celor angajaţi. Legea privind plasarea forţei de muncă permitea în schimb transferul atât al muncitorilor, cât şi al cadrelor tehnice către investiţiile gigantice de tipul Canalului Dunăre – Marea Neagră, pentru care se întâmpinau greutăţi în găsirea unei forţe de muncă suficiente. Ca urmare, datorită acestor legi a crescut influenţa statului atât în viaţa socială, cât şi în economie. Evoluţia carierei personale a fiecărui cetăţean depindea tot mai mult de decizia arbitrară a unui funcţionar.

În 1976, din punctul de vedere al autorităţilor, rezultatele macroeconomice au fost în continuare pozitive. E adevărat că la producţia industrială creşterea a fost ceva mai mică decât în anul precedent, dar a ajuns totuşi la 11%[19]. S-a realizat o creştere substanţială a productivităţii muncii, ceea ce a dus la un spor semnificativ al producţiei. În agricultură, creşterea producţiei a fost de 17,2%, fiind obţinute cele mai mari recolte din istoria ţării la cereale şi alte produse agricole, producţii record fiind înregistrate la sfecla-de-zahăr, cartofi şi struguri. De-a lungul întregului an n-au fost semnalate sincope în aprovizionarea cu produse alimentare, în afară de episodul de altfel de scurtă durată deja amintit din primele săptămâni ale lunii mai, ale cărui cauze au fost de natură extraeconomică. Veniturile reale ale populaţiei au crescut în medie cu 9,5%, iar la sat cu 11,6%[20]. Inclusiv în comerţul exterior rezultatele au fost pozitive, în statisticile oficiale volumul exporturilor fiind uşor mai mare decât cel al importurilor[21] (în 1975, balanţa comerţului exterior înclina uşor în favoarea importurilor). Starea de spirit a populaţiei era împărţită: pe de o parte, se simţea o creştere a nivelului de trai, pe de altă parte, noile reglementări şi

mai ales cele două legi din noiembrie provocau aversiune şi teamă pentru viitor la o mare parte dintre cetăţeni. Într-un fel sau altul, anul 1976 a fost ultimul care s-a înscris în conştiinţa socială ca mai degrabă pozitiv. Ceea ce avea să urmeze era o catastrofă economico-politică ce nu se va încheia decât odată cu căderea lui Ceauşescu.

În anii 1975-1976 n-au intervenit schimbări majore în situaţia politică a ţării. Consolidat în poziţia lui de conducător necontestat şi dictator al României, Ceauşescu se ocupa în această perioadă în principal de administrarea sistemului. Cu toate acestea, s-au făcut şi anumite schimbări de personal, iar unul dintre activiştii importanţi, Chivu Stoica, a murit în împrejurări suspecte.

Chivu Stoica, „baronul” al cărui vârf de carieră corespunde ultimei perioade a guvernării lui Dej, rămăsese de o vreme în afara grupului restrâns de persoane care exercitau funcţii de conducere; în 1969 el fusese eliminat din Prezidiul Permanent al CC şi trecut pe postul de preşedinte al Comisiei Centrale de Revizie. În 1973 i-a fost acordat prestigiosul titlu de „Erou al Republicii Socialiste România”. La Congresul al XI-lea al PCR a fost ales membru supleant al CPEx şi preşedinte al Colegiului Central al Partidului, ceea ce era oarecum o avansare, şi se părea că Stoica va reintra în cărţi, însă a murit la mai puţin de trei luni după aceea.

Moartea lui a fost descrisă în mod amănunţit de Pacepa în *Orizonturi roşii*:

> La 18 februarie 1975 Stoica a fost chemat însă la Comitetul Central şi acuzat că întreţine relaţii sexuale cu o nepoată în vârstă de 22 de ani. El a înţeles brusc că are microfoane instalate acasă. În aceeaşi noapte, Stoica s-a sinucis, împuşcându-se în gură cu o armă de vânătoare. O scrisoare a sinucigaşului adresată lui Ceauşescu a fost găsită pe birou şi înmânată destinatarului. Conţinutul ei nu a fost dezvăluit niciodată; se spune că, după ce a citit-o, Ceauşescu a cerut mai întâi spirt, pentru a se spăla pe mâini, şi apoi şampanie[22].

Alţi martori ai timpului confirmau că de câţiva ani Stoica suferea de tulburări nervoase, avea vedenii – i se părea, spre exemplu, că e o bucată de săpun şi de aceea evita contactul cu apa[23]. Alexandru Bârlădeanu menţionează că Stoica i se plângea că e permanent ascultat şi că are microfoane în casă[24]. În acelaşi timp, soţia lui Stoica, fără a nega

tulburările nervoase ale soţului ei, a ridicat problema verosimilităţii versiunii sinuciderii lui. În acest sens, niciodată nu s-a făcut vreo anchetă[25]. Moartea acestui activist şi numeroasele zvonuri în legătură cu ea au provocat multă emoţie în rândul membrilor aparatului de partid, mai ales la nivelul conducerii – era clar că cine cădea în dizgraţia lui Ceauşescu putea avea un sfârşit tragic. Până acum accidentele dubioase (accidentele de maşină ale lui Maurer şi Király sau situaţia în care s-a trezit Corneliu Mănescu după ce a fost îndepărtat din funcţie) nu se soldaseră cu moartea cuiva, aşa încât povestea lui Stoica era ceva nou.

Pe 24 ianuarie 1976 a murit un alt activist „legendar”, Emil Bodnăraş. Dintre „baroni”, a fost singurul care i-a rămas credincios lui Ceauşescu, iar în momentul morţii el era în continuare membru al CPEx, deşi nu făcea parte din Biroul Permanent. Spre deosebire însă de Stoica, Bodnăraş a murit aproape sigur de moarte naturală, fiind grav bolnav de câţiva ani.

În aprilie 1976 s-a intensificat simţitor campania de propagandă naţionalistă, care de fapt era promovată fără încetare. Cauza directă a acestei intensificări a constituit-o publicarea în cotidianul american *The Washington Post* a aşa-numitei doctrine Sonnenfeldt. Ca răspuns, presa românească a căzut în accente naţionaliste. Citându-i pe clasicii marxism-leninismului, ca şi presa de sorginte comunistă din străinătate (mai ales pe cea iugoslavă, ce reacţionase într-un mod asemănător), media românească sublinia caracterul anacronic al teoriei sferelor de influenţă şi rolul elementului naţional în dezvoltarea socioeconomică. Pe 27 aprilie, cu ocazia congresului sindicatelor, Ceauşescu a adus o critică aspră încercării de a pune sub semnul întrebării independenţa naţională, afirmând că ea constituie elementul esenţial al teoriei marxism-leninismului, iar a nega acest lucru înseamnă „a aluneca pe panta cosmopolitismului şi a nihilismului naţional”[26].

În campania de propagandă a fost antrenat şi tineretul. CC al UTC şi revista săptămânală *Flacăra* au organizat o serie de mari manifestări de tineret desfăşurate sub sloganuri naţionaliste. Organizatorul principal al acestor acţiuni era Adrian Păunescu, poet care spre sfârşitul anilor ’60 îşi cucerise faima de „rebel”, dar care mai târziu s-a apropiat ideologic tot mai evident de Ceauşescu. În 1973 el a devent redactor-şef al revistei *Flacăra*, iar în septembrie acelaşi an a creat un cenaclu pentru tineret sub denumirea Cenaclul Flacăra al Tineretului Revoluţionar – mai pe scurt, Cenaclul Flacăra[27]. Timp de câţiva ani, acest cenaclu a organizat mai ales seri

camerale de poezie, din care unele fragmente erau difuzate la televizor. Pe 18 martie 1976 (cu doar câteva zile înainte de publicarea tezelor lui Sonnenfeldt), la Bucureşti a avut loc primul spectacol de masă al Cenaclului Flacăra, „Festivalul Primăverii”, la care au participat opt mii de persoane. În timpul spectacolului au fost lansate sloganuri naţionaliste, printre altele inclusiv unele cu aluzii la anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică[28]. Ulterior, astfel de spectacole au început să fie organizate şi în celelalte regiuni ale ţării. „Festivalul Primăverii”, care se înscria în campania generală de propagandă, a constituit o piatră de hotar în cariera lui Păunescu, care a fost astfel apreciat ca un propagandist capabil[29].

Poate că deja amintita mobilizare a rezerviştilor, declanşată la începutul lunii mai, avea legătură cu această campanie naţionalistă de propagandă, fiind un fel de încununare a ei. Când situaţia s-a liniştit datorită mijloacelor excepţionale care au fost activate pentru remedierea problemelor de aprovizionare, a mai scăzut şi intensitatea campaniei, dar nu pentru mult timp.

În intervalul 2-4 iunie a avut loc primul Congres al Educaţiei Politice şi al Culturii Socialiste. Acest forum a decis organizarea din doi în doi ani a Festivalului Naţional al Educaţiei şi Culturii Socialiste „Cântarea României”[30]. Festivalul se prezenta sub forma unui concurs între formaţii artistice de amatori sau profesioniste, calificate în urma unor selecţii locale, ceea ce avea să-i confere în final un caracter naţional. „Cântarea României” s-a înscris definitiv în ciclul festivităţilor care promovau cultul lui Nicolae şi al Elenei Ceauşescu, devenind simbolul prostului-gust şi al decăderii creaţiei artistice, fenomene caracteristice ultimei perioade a epocii Ceauşescu. În decembrie 1976 a fost creată organizaţia „Şoimii Patriei”[31], a copiilor în vârstă de 4-7 ani, subordonată organizaţiei de pionieri, care se ocupa de copiii în vârstă de 7 până la 14 ani. Înfiinţarea „Şoimilor Patriei” demonstra că autorităţile sunt hotărâte să desfăşoare educaţia politică a cetăţenilor începând de la cea mai fragedă vârstă[32].

Pe 15 iunie, la şedinţa comună (despre care am amintit mai sus) a CPEx, a Biroului Permanent al Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială şi a Consiliului de Miniştri au fost operate schimbări importante în guvern. Gheorghe Cioară, cel care la Congresul al XI-lea propunea ca Nicolae Ceauşescu să fie ales secretar general pe viaţă, a fost numit vicepremier. Tot vicepremier a fost numit şi Ion Ioniţă, care însă pierdea în acelaşi timp postul de ministru al Apărării pe care îl ocupase până atunci,

noul şef al acestui resort devenind Ion Coman. Paul Niculescu-Mizil pierdea postul de ministru al Educaţiei şi Învăţământului, dar îşi păstra fotoliul de vicepremier. În locul lui la Educaţie a fost numită Suzana Gâdea, o protejată a Elenei Ceauşescu. Dumitru Popescu „Dumnezeu” a devenit preşedintele Consiliului Culturii şi al Educaţiei Socialiste[33].

Cea mai importantă schimbare a fost înlăturarea lui Ion Ioniţă de la conducerea Ministerului Apărării Naţionale. O manevră asemănătoare mai executase Ceauşescu şi în urmă cu unsprezece ani în legătură cu Alexandru Drăghici – printr-o aparentă avansare (în cazul lui Ioniţă pe postul de vicepremier), i-a luat resortul pe care l-ar fi putut folosi ca să-şi consolideze poziţia. Timp de mulţi ani Ion Ioniţă constituise o problemă pentru conducătorul român. Ca absolvent al unei şcoli militare sovietice, el era considerat „omul Moscovei” printre membrii conducerii şi mai ales în armată[34]. Ioniţă a fost înlocuit cu Ion Coman, a cărui biografie era însă foarte asemănătoare cu a lui, ei fiind apropiaţi şi ca vârstă (Coman era doar cu doi ani mai tânăr) şi chiar carierele lor dezvoltându-se cam pe aceeaşi linie – cu o singură excepţie: Coman nu-şi făcuse studiile în Uniunea Sovietică şi poate de aceea se bucura de mai multă încredere din partea lui Ceauşescu. Eliminarea lui Ioniţă se înscria în logica îndepărtării activiştilor care puteau deveni independenţi, ca şi a celor care puteau fi identificaţi ca vectori ai influenţei sovietice. Pe Coman, după cum s-a dovedit ulterior, Ceauşescu putea conta: până în 1989 el i-a rămas credincios conducătorului.

Până la sfârşitul anului 1976 n-au mai avut loc schimbări notabile. A fost ultimul an cu rezultate economice relativ bune şi cu o situaţie sociopolitică stabilă. Nimic nu prevestea catastrofa care urma să se petreacă în anul următor. Situaţia internaţională de asemenea îi era favorabilă lui Ceauşescu.

Politica externă în anii 1975-1976

În anii 1975-1976, strategia românească de independenţă în cadrul blocului sovietic şi de întreţinere a unor relaţii bune cu toate statele a adus noi avantaje propagandistice şi financiare sub forma unor vizite la nivel înalt şi a unui tratament preferenţial din partea ţărilor occidentale. În relaţiile din interiorul blocului sovietic a urmat o perioadă de intensificare a colaborării, inclusiv pe plan economic, mai ales cu Moscova. S-au dezvoltat în continuare relaţiile cu ţările din Lumea a Treia, direcţie în care s-a continuat politica acordării de credite şi de ajutor tehnologic în schimbul unor materii prime.

Consolidarea poziţiei lui Ceauşescu în rolul de dictator n-a provocat o

impresie ieşită din comun pe arena internaţională. Pentru Occident, conducătorul român era garantul continuării politicii de independenţă în interiorul blocului sovietic. Problemele interne, cel puţin până la Conferinţa de la Helsinki, nu constituiau o preocupare pentru şefii de stat occidentali, aşa încât din acest punct de vedere Ceauşescu avea mână liberă. Pentru Uniunea Sovietică, în schimb, Ceauşescu era garantul păstrării în România a regimului comunist – în plus, în anii 1975-1976, el s-a comportat ca un partener loial în cadrul CAER şi al Tratatului de la Varşovia, iar această atitudine n-a fost influenţată de cele câteva litigii intervenite în legătură cu statutul Basarabiei şi suscitate de interferenţa propagandei oficiale a Bucureştiului cu propaganda oficială a Moscovei.

În 1974, în Uniunea Sovietică a apărut cartea lui Artiom Lazarev *Statalitatea sovietică moldovenească şi problema basarabeană.* Lazarev era un istoric sovietic care, tot publicând timp de mai mulţi ani diverse articole şi cărţi în care sublinia caracterul distinctiv al „poporului moldovenesc” şi legăturile lui cu Rusia şi URSS, şi-a creat o faimă de „duşman înverşunat a tot ce e românesc”[35]. O astfel de lucrare despre statalitatea sovietică a Moldovei, care conţinea printre altele teza că limba moldovenească se deosebeşte de limba română la fel ca, spre exemplu, de portugheză, nu putea să nu provoace o reacţie oficială din partea autorităţilor RSR şi personal din partea lui Ceauşescu. Într-o cuvântare ţinută pe 28 martie 1975, el a făcut trimitere la cartea lui Lazarev afirmând printre altele că:

> [...] împărţirea statelor şi împărţirea arbitrară a popoarelor sunt prezentate ca expresia anumitor necesităţi istorice, pe când consecinţele unor astfel de situaţii provocate în mod artificial sunt raţionalizate şi interpretate ca un proces natural de formare a unor naţiuni de sine stătătoare[36].

În acelaşi an, în România a apărut *Delirul*, romanul cunoscutului scriitor Marin Preda. În această carte, a cărei editare a fost un act politic nedisimulat, autorul prezenta istoria celui de-al doilea război mondial din perspectivă românească. În cursul acţiunii apare inclusiv figura mareşalului Ion Antonescu, prezentat ca o figură tragică şi nu exclusiv negativă, cum se obişnuia până atunci[37]. Publicarea *Delirului* a provocat proteste din partea sovieticilor. Revista moscovită *Literaturnaia Gazeta* l-a atacat dur pe Marin Preda, aşa încât autorităţile române i-au cerut autorului să facă anumite

schimbări în carte. Ediţia „corectată” a apărut aproape imediat, retuşurile fiind însă mai degrabă simbolice[38].

Un an mai târziu, în România a fost editată o lucrare istorică în care referinţele la Basarabia erau făcute ca faţă de un „străvechi teritoriu românesc”[39]. Motive asemănătoare se semnalau şi în activitatea Cenaclului Flacăra, deja menţionat. Cu toate acestea, autorităţile române nu permiteau ca subiectul Basarabia să altereze relaţiile cu Uniunea Sovietică, iar cele sovietice de asemenea nu doreau scoaterea la lumină a evenimentelor în urma cărora Uniunea Sovietică a „înghiţit” Moldova, întrucât acest lucru ar fi putut avea consecinţe grave în legătură cu celelalte ţări afectate de Pactul Ribbentrop-Molotov. Disputa politico-istorică s-a purtat aşadar mai degrabă în umbra relaţiilor oficiale bilaterale, care, în perioada la care ne referim, erau destul de bune.

În anii 1975-1976 au avut loc câteva întâlniri la nivel înalt. În august 1975, o delegaţie română condusă de Manea Mănescu a efectuat o vizită oficială în URSS. Manea Mănescu s-a întâlnit cu omologul său sovietic, Aleksei Kosîghin, tema convorbirilor fiind în principal colaborarea economică[40]. Tot problemele economice au dominat şi vizita din noiembrie în capitala Uniunii Sovietice a lui Ştefan Andrei, pe atunci secretar al CC pe probleme de relaţii internaţionale. Andrei a insistat să se dubleze volumul schimburilor comerciale reciproce în perioada 1976-1980. Reprezentanţii Uniunii Sovietice au arătat că acest lucru trebuie pus în legătură cu schimbarea atitudinii României în problemele internaţionale, printre altele faţă de ONU, China şi ţările occidentale[41].

În vara anului 1976 s-a ajuns la o încălzire a relaţiilor dintre Bucureşti şi Moscova. În intervalul 13-16 iulie a avut loc la Moscova sesiunea Comisiei Guvernamentale Sovieto-Române de Colaborare Economică. Românii au reuşit să obţină acceptarea celor mai multe dintre solicitările lor care se axau pe problema creşterii volumului schimburilor comerciale[42]. Între 2 şi 12 august Ceauşescu a efectuat o vizită în Uniunea Sovietică în contextul unui concediu petrecut în Crimeea, unde s-a şi întâlnit cu Leonid Brejnev. Cu ocazia acestei şederi, conducătorul român a vizitat şi RSS Moldovenească – era prima dată în istorie când un conducător român efectua o astfel de vizită. La Chişinău, Ceauşescu s-a întâlnit cu secretarul regional al PCUS Ivan Bodiul şi a ţinut o cuvântare prudentă, lipsită de accente care să poată da naştere la interpretări şi controverse şi amintind despre relaţiile României cu RSS Moldovenească doar în contextul relaţiilor

cu Uniunea Sovietică în ansamblul ei[43]. La întâlnirea cu Brejnev s-a vorbit în principal despre situaţia internaţională[44]. Cu aceeaşi ocazie, Ceauşescu a vizitat încă două republici unionale: RSS Armeană şi RSS Gruzină. Rezultatele călătoriei conducătorului român în URSS au fost limitarea divergenţelor şi încălzirea relaţiilor bilaterale.

Brejnev a venit şi el în România în vizită de răspuns între 22 şi 25 octombrie 1976, iar în cursul şederii sale a avut loc la Bucureşti şedinţa Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia[45]. În decembrie a sosit în capitala României prim-secretarul moldovean al PCUS din Chişinău, Ivan Bodiul[46]. Era şi aceasta tot o expresie a ameliorării relaţiilor dintre Bucureşti şi Moscova.

În acelaşi timp a continuat însă politica activă în legătură cu ţările din Occident. În anii 1975-1976 strategia românească, având ca scop apropierea de Statele Unite, a avut câteva rezultate concrete. Pe 3 ianuarie 1975 preşedintele Gerald Ford a semnat un decret comercial care conţinea aşa-numitul amendament Jackson-Vanik, ce condiţiona acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate de politica emigrării promovată în ţara care solicita clauza[47]. În acelaşi an, pe 2 aprilie, între România şi SUA a fost semnat un tratat comercial pe trei ani care permitea acordarea reciprocă a clauzei naţiunii celei mai favorizate începând din momentul în care România îndeplinea condiţiile amendamentului Jackson-Vanik[48]. Diplomaţii români şi-au concentrat toate eforturile în direcţia obţinerii cât mai rapid a acestei clauze. În sprijinul acordării ei a făcut lobby inclusiv conducătorul minorităţii evreieşti din România, rabinul Moses Rosen[49]. Pe 11 iunie, Ceauşescu s-a aflat pentru câteva ore la Washington, unde s-a întâlnit cu preşedintele Ford, cu autorii amendamentului în cauză, Henry Jackson şi Charles Vanik, şi cu reprezentanţii organizaţiilor evreieşti din SUA[50]. Tot în iunie a efectuat o călătorie în Statele Unite şi şeful marelui stat-major român, ministrul secretar de stat al Apărării Ion Coman. În cursul şederii sale, el a vizitat între altele şi Pentagonul[51].

În iulie, ambele camere ale Congresului american au votat acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate pentru România – Senatul a făcut acest lucru pe 25 iulie, iar Camera Reprezentanţilor pe 28 iulie[52]. În 2-3 august 1975, la Bucureşti a sosit preşedintele Statelor Unite ale Americii, Gerald Ford, care a fost întâmpinat cu mare pompă. Convorbirile au fost dominate de tematica economică şi în special de clauza naţiunii celei mai favorizate. S-a stabilit, de asemenea, că trebuie sporit volumul schimburilor comerciale.

În problemele internaţionale Ceauşescu s-a exprimat în favoarea Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei, ai cărei reprezentanţi se aflau printre delegaţii care l-au condus pe preşedintele american la aeroport[53].

În prima jumătate a anului 1976 s-a produs o oarecare gripare în relaţiile bilaterale. Pe 22 martie, *The Washington Post* a publicat articolul „A Soviet-East European Organic Union” semnat de Helmut Sonnenfeldt, în care acest politician influent al administraţiei de la Washington declara că există „o unitate organică” între Uniunea Sovietică şi ţările comuniste din estul Europei. Această teză, denumită „doctrina Sonnenfeldt”, a intrat în circuitul politicii americane. Pentru România, acest lucru putea însemna sfârşitul recunoaşterii de către Statele Unite a independenţei sale în cadrul Tratatului de la Varşovia, iar Ceauşescu şi-a exprimat „îngrijorarea” şi a transmis Casei Albe rugămintea de a limpezi această problemă[54]. Pe 12 aprilie, în faţa unei comisii a Congresului Statelor Unite, Sonnenfeldt a afirmat că recunoaşte „suveranitatea naţională” a României[55]. Pe un ton asemănător s-a exprimat şi ambasadorul Statelor Unite la Bucureşti în convorbirile pe care le-a avut cu Ştefan Andrei şi Cornel Burtică[56]. Starea de tensiune a fost dezamorsată şi s-a revenit la politica de colaborare între cele două ţări.

În anul 1976 au fost efectuate câteva vizite, printre altele la Washington – a lui Ştefan Andrei – şi la Bucureşti – a lui William Simon, secretar de stat american pentru finanţe. Pe 21 octombrie a fost semnat acordul pe termen lung de colaborare economică, industrială şi tehnică[57]. În 1976, schimburile comerciale între cele două ţări au crescut până la valoarea de 447,8 milioane dolari (comparativ cu anul precedent, când volumul schimburilor reciproce atinsese pragul de 322,3 milioane dolari, şi anul 1974 – cu 407,6 milioane dolari). În continuare România importa din Statele Unite mai mult decât exporta[58]. În luna septembrie 1976, la Camera Reprezentanţilor şi la Senatul SUA au fost depuse cereri de a nu se mai prelungi clauza naţiunii celei mai favorizate pentru România (ele se bazau în special pe considerente de ordin umanitar), dar în cele din urmă acestea n-au fost supuse la vot, aşa încât, o lună mai târziu, clauza a fost prelungită[59].

În acelaşi timp s-au ameliorat şi relaţiile României cu cel mai important aliat al SUA din Europa – Marea Britanie. Pe 12 iunie 1975, întorcându-se de la Washington, Ceauşescu s-a oprit la Londra, unde s-a întâlnit cu premierul britanic Harold Wilson[60], ceea ce însemna că există un interes al ambelor părţi pentru dezvoltarea relaţiilor reciproce. În aceeaşi

perioadă au cunoscut o intensificare şi contactele cu celelalte ţări ale Europei Occidentale, în special cu Franţa, care în anii precedenţi se manifestase mai puţin activ în relaţiile cu România. În intervalul 24-28 iulie 1975, la Bucureşti a venit în vizită premierul francez Jacques Chirac. În cursul şederii sale a fost semnat tratatul de colaborare economică, dar nici una dintre părţi n-a fost mulţumită de felul cum s-au desfăşurat convorbirile. Românii au formulat cereri cu care francezii n-au fost de acord. Rezultatul a fost că s-a semnat un tratat ale cărui prevederi erau mai proaste decât cele pe care le cuprindea tratatul analog semnat între Franţa şi Polonia[61]. Aşa cum era însă, el constituia un serios pas înainte în dezvoltarea relaţiilor reciproce. În 1975, volumul schimburilor comerciale dintre România şi Franţa se ridica la 450 de milioane de dolari[62] (adică mai mult decât, spre exemplu, cu SUA). Între 9 şi 11 iunie 1976, în România a fost prezent ministrul francez al Afacerilor Externe, Jean Sauvagnargues, care s-a bucurat de o primire mai călduroasă decât premierul Chirac cu un an înainte. Tema principală a convorbirilor au constituit-o relaţiile culturale, însă vizita a contribuit în mod semnificativ la extinderea colaborării economice[63]. Între 14 şi 17 decembrie premierul Manea Mănescu a efectuat o vizită în Franţa, în cursul căreia a semnat convenţia cu privire la sprijinirea şi protejarea reciprocă a investiţiilor[64].

O dimensiune puţin diferită aveau relaţiile cu Republica Federală Germania. Nemţii, la fel ca americanii, au ridicat problema emigraţiei, dar în acest caz era vorba de persoanele de naţionalitate germană care locuiau în principal în Transilvania şi Banat. În 1972 a crescut brusc numărul persoanelor de naţionalitate germană care emigrau în RFG, aşa încât în 1974 s-a ajuns, potrivit estimărilor Ambasadei RPP, la circa nouă mii de persoane[65]. În acelaşi timp, România se străduia să evite soluţionarea problemei emigrării printr-un tratat interstatal cu RFG[66]. În anii 1975-1976 au avut loc două vizite la nivel de ministru al Afacerilor Externe: a lui Dietrich Genscher la Bucureşti, în decembrie 1975, şi a lui George Macovescu la Bonn, în iulie 1976. Negocierile au vizat în principal problemele economice, deşi, în cursul vizitei lui Macovescu, gazdele au început să facă presiuni asupra României în legătură cu situaţia minorităţii germane, utilizând argumente promovate la Conferinţa de la Helsinki. Ca urmare a acestor presiuni, şederea lui Macovescu în RFG nu s-a soldat cu rezultatele aşteptate de conducerea de la Bucureşti[67]. Relaţiile dintre cele două ţări au început să se deterioreze, dovadă fiind, între altele, cuvintele

lui Ceauşescu la întâlnirea CAER de la Berlin care a avut loc în acelaşi timp cu vizita lui Macovescu la Bonn; atunci conducătorul român a afirmat într-o discuţie cu Erich Honecker că „RDG trebuie să se opună influenţelor naţionaliste vest-germane în sânul minorităţii naţionale germane din RSR”[68]. Degradarea relaţiilor dintre Bucureşti şi Bonn era semnalul unei tendinţe noi care a apărut după Conferinţa de la Helsinki şi care, la urma urmei, a dus la îndepărtarea României faţă de ţările occidentale – cu toate că în perioada respectivă încă nu se putea prevedea exact că evenimentele vor lua în cele din urmă tocmai o asemenea întorsătură.

În anii 1975-1976 s-a parcurs o nouă etapă în procesul de apropiere a Bucureştiului de Beijing. În a doua jumătate a anului 1975 vizitele reciproce au cunoscut o creştere atât ca număr, cât şi ca nivel[69]. În luna septembrie a anului următor mass-media din România a acordat foarte mult spaţiu morţii lui Mao[70]. Se pare totuşi că acţiunea propagandistică desfăşurată cu scopul de a sublinia bunele relaţii dintre România şi China se caracteriza printr-o hipertrofiere a formei în dauna conţinutului, de vreme ce în aceeaşi perioadă n-au avut loc nici un fel de evenimente mai importante în contactele bilaterale. La astfel de concluzii au ajuns şi analiştii Ambasadei RPP, precum şi colegii lor sovietici, care subliniau că „este vorba de o demonstraţie de uz intern a faptului că relaţiile PCR nu se abat de la linia generală a relaţiilor dintre celelalte partide şi PC Chinez”[71].

În perioada analizată, în relaţiile internaţionale a avut loc un eveniment care mai târziu avea să determine în mod categoric înrăutăţirea poziţiei României în lume sau, în orice caz, în rândul ţărilor occidentale. Este vorba de Conferinţa de la Helsinki şi de tratatele semnate la sfârşitul acesteia. Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa şi-a început activitatea în 1973 şi a durat până în august 1975. Actul final, semnat la 1 august de toate ţările europene, cu excepţia Albaniei, conţinea soluţii mai puţin convenabile pentru autorităţile de la Bucureşti. Erau garantate frontierele Uniunii Sovietice, ceea ce slăbea arsenalul propagandistic al echipei lui Ceauşescu legat de problema Basarabiei. Nu pare că şeful statului român s-ar fi gândit vreodată în mod serios la revizuirea graniţelor, numai că în momentul respectiv statutul Basarabiei era garantat printr-un document semnat inclusiv de români. Merită să mai facem şi observaţia că, în perioada de care ne ocupăm, cea mai evidentă intensificare a propagandei româneşti în legătură cu Basarabia a avut loc la mai puţin de un an de la semnarea Actului Final, aşa încât se constată că de fapt n-a

existat o legătură nemijlocită între aceste evenimente. În acelaşi timp, introducerea în discursul politic a drepturilor omului crea o platformă cu totul nouă pe baza căreia devenea posibilă criticarea lui Ceauşescu atât la nivelul guvernelor şi al opiniei publice occidentale, cât şi la nivelul oponenţilor şi disidenţilor din ţară care urmau să se manifeste public la mai puţin de doi ani după încheierea Conferinţei de la Helsinki. Actul Final conţinea însă şi dispoziţia neamestecului în problemele altor ţări, adică tocmai principiul proclamat sus şi tare de România de atâţia ani. Hotărârile Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa au făcut posibilă criticarea regimului Ceauşescu, îngreunând astfel contactele României cu Occidentul, întrucât acesta se afla din punct de vedere calitativ la alt nivel, mult mai incomod pentru autorităţile de la Bucureşti.

În 1976, România a obţinut două succese pe arena internaţională: în august a fost invitată la conferinţa ţărilor neangajate de la Colombo[72], iar în septembrie, printre altele şi datorită sprijinului american, a obţinut pentru doi ani statutul de membru nepermanent al Consiliului de Securitate al ONU[73]. Aceste succese au avut totuşi doar o importanţă de prestigiu; ele n-au adus rezultate concrete şi nici n-au ajutat în vreun fel la construirea unei imagini mai frumoase a României, imagine care în anii următori, mai ales din cauza nerespectării drepturilor omului, a început să se înrăutăţească brusc.

Anul de criză 1977

Încă de la începutul anului 1977 sistemul comunist din România a fost încercat de o serie întreagă de crize. Cauzele acestora erau diferite, dar scoteau foarte bine în evidenţă ineficienţa sistemului şi incapacitatea autorităţilor centrale şi locale de a face faţă situaţiei, prelungind starea de criză, pentru ca, în cele din urmă, să prefere soluţionarea prin forţă. Haosul prezent pretutindeni, lipsa de coordonare în acţiuni şi spaima funcţionarilor de la toate nivelurile de a lua deciziile legale agravau şi mai mult problemele semnalate.

Ca urmare a evenimentelor din 1977, regimul lui Ceauşescu şi-a pierdut mult din legitimitate, iar acest lucru este valabil şi în ceea ce priveşte populaţia românească, şi guvernele statelor occidentale. Inconsecvenţa atitudinii faţă de Paul Goma şi încercările grosolane de a-l discredita au făcut ca el să devină o persoană cunoscută în toată lumea. Pierderile economice rezultate în urma cutremurului din martie au fost amplificate din cauza harababurii administrative şi a competenţelor neclare

ale funcţionarilor. Ceva mai bine s-au descurcat autorităţile în legătură cu greva minerilor din Valea Jiului, deşi soluţiile corespunzătoare au fost aplicate abia după sosirea la faţa locului a lui Nicolae Ceauşescu, a cărui autoritate a putut stăpâni mulţimea revoltată.

Anul crizelor a fost inaugurat de ieşirea publică a lui Paul Goma. Întrucât a fost primul şi cel mai sonor incident de acest fel din România, el merită să fie analizat cât mai amănunţit posibil. Acţiunile autorităţilor în legătură cu acest scriitor s-au caracterizat prin lipsa oricărei consecvenţe şi printr-o incapacitate ieşită din comun. Din documentele Securităţii publicate în 2005 chiar de Paul Goma rezultă că încă din tinereţe el s-a aflat sub observaţia neîntreruptă a serviciilor speciale, iar acţiunea lui putea fi întreruptă, la drept vorbind, în orice moment, de n-ar fi decât prin arestarea sa, la care tot s-a ajuns în cele din urmă, sau privându-l de posibilitatea comunicării cu exteriorul. Ca urmare a acţiunilor întreprinse de autorităţi şi care au durat câteva luni, Goma a fost până la urmă îndepărtat din ţară, dar el a luat calea exilului cu nimbul de mucenic care a permis să i se atribuie calificativul de „Soljeniţîn român” şi să devină astfel cel mai vestit disident din RSR.

Acest rezultat ar fi fost favorabil regimului lui Ceauşescu doar într-un singur caz: dacă Goma ar fi fost un colaborator secret al serviciilor speciale. În *Orizonturi roşii*, Ion Mihai Pacepa pare să sugereze cel mai probabil că Goma ar fi fost în relaţie cu anumite agenturi de spionaj, dar numele scriitorului nu este pronunţat ca atare, ceea ce face mult mai dificilă identificarea lui. Pacepa scria:

„Ovidiu” [care, în ochii lui Pacepa, îl reprezintă probabil pe Goma], scriitor şi emigrant român anticomunist de vază, a fost recrutat de Ilie la Paris. Pentru propria siguranţă, „Ovidiu” a refuzat să se întâlnească cu ofiţerii DIE, iar singurul contact cu el se făcea prin sora lui, „Ana”, care trăia în România şi care îl vizita o dată sau de două ori pe an. „Ovidiu” a publicat o carte în Occident [probabil este vorba de romanul *Gherla*], care i-a făcut un nume datorită descrierii impresionante a „gulagului” românesc.

– Eu l-am ajutat s-o scrie – a continuat Ilie. Acum „Ovidiu” a devenit un fel de Soljeniţîn român. Pare un anticomunist înrăit, autentic[74].

Se pare totuşi că Goma n-a fost agent. Securitatea a încercat să şi-l înregimenteze – şi există documentele doveditoare în acest sens –, dar

scriitorul n-a acceptat. În plus, atitudinea lui Goma, mai ales după căderea comunismului, când s-a exprimat în mod hotărât în favoarea lustraţiei şi a lichidării comunismului, susţin teza că n-a fost recrutat de servicii. Poate că acuzele de colaborare cu serviciile de spionaj nu erau decât o încercare de a-l compromite.

De mult timp Paul Goma era considerat un scriitor „nesupus”, un scriitor care de altfel şi-a dobândit acest statut cu acordul tacit al autorităţilor şi al cărui parcurs biografic a fost destul de întortocheat. S-a născut pe 2 octombrie 1935 în satul Mana din raionul Orhei, Basarabia[75]. Primele sale trăiri, pe care le-a descris mai târziu în diferite lucrări, sunt legate de ocupaţia sovietică din această provincie şi de al doilea război mondial. După război a frecventat cursurile liceului din Sibiu, de unde a fost însă exmatriculat pe motive politice, dar în cele din urmă, în 1953, a terminat liceul la Făgăraş. A studiat apoi la Facultatea de Filologie a Universităţii din Bucureşti. În perioada studenţiei, în cercul unor colegi, el şi-a exprimat în repetate rânduri dezacordul faţă de linia oficială a partidului, aducând printre altele ca argument situaţia Basarabiei. În 1956 a încercat să organizeze o acţiune studenţească de sprijin pentru revolta din Ungaria, dar n-a reuşit – Securitatea a prins de veste şi Goma a fost arestat. De atunci a fost pus sub urmărirea serviciilor de Securitate, care l-au avut în vizor până când a emigrat din ţară, intrând astfel în sfera competenţelor altui serviciu, DIE. După o anchetă de câteva luni, Goma a fost condamnat la doi ani de închisoare. O parte din pedeapsă a făcut-o la penitenciarul Gherla, pe care mai târziu l-a descris în cartea cu acelaşi nume. În 1958, după ieşirea din închisoare, i s-a fixat domiciliul în satul Lăteşti, cu interdicţia de a-l părăsi. În perioada 1963-1965 a lucrat în câteva regiuni ale ţării, având ocupaţii care nu necesitau calificare. În 1965, odată cu aplicarea decretului care permitea accesul foştilor deţinuţi în instituţiile de învăţământ superior, s-a înscris din nou la Facultatea de Filologie de la Unversitatea din Bucureşti.

În 1966 a terminat redactarea primului său roman, *Ostinato* (este vorba de un termen muzical), dar acesta i-a fost refuzat la editură. Un an mai târziu a debutat în revista *Luceafărul*, iar cariera lui de scriitor a început să se dezvolte în ritm rapid, lucru posibil datorită politicii de liberalizare promovate la acea vreme de autorităţi. În 1967, i-a venit pentru prima dată ideea de a-şi trimite lucrările în Occident – prin intermediul Mariei-Thérèse Kerschbaumer, o doctorandă austriacă, a trimis astfel

Ostinato, dar şi acolo romanul i-a fost refuzat. În acelaşi an Securitatea a încercat să-l atragă pe Goma printre colaboratorii ei, dar acesta a refuzat cu încăpăţânare. În 1967 a fost din nou exmatriculat din facultate, astfel încât nu şi-a terminat studiile. În 1968 s-a însurat cu Ana-Maria Năvodaru, fiica lui Petre Năvodaru, un comunist cu vechi state de serviciu încă din perioada interbelică şi care mai târziu a devenit director adjunct al Direcţiei Centrale de Statistică. În mod sigur căsătoria cu o astfel de persoană l-a ajutat în cariera lui ulterioară, deşi nu în mod direct. În acelaşi an, după cum chiar el arăta, fiind luat de valul entuziasmului general faţă de atitudinea lui Ceauşescu din 21 august, Goma a intrat în PCR.

În anii următori, lărgindu-şi cercul de persoane cunoscute în Ocident şi în Uniunea Scriitorilor, a publicat în străinătate câteva romane, printre care *Ostinato* şi *Gherla*. Scriitorul Goma se străduia să publice în primul rând în România şi nu trimitea manuscrisul dactilografiat în străinătate decât după ce primea un răspuns negativ în ţară. În această perioadă Goma a călătorit de câteva ori în Occident. Romanul său *Gherla* a fost larg difuzat de secţia română a postului de radio Europa Liberă şi astfel el a devenit un scriitor destul de cunoscut. Autorităţile permiteau această activitate, cea mai bună dovadă fiind faptul că ele dispuneau de suficiente mijloace ca s-o întrerupă în orice moment, dar n-au făcut acest lucru. Ba mai mult, de câteva ori l-au ajutat pe scriitor în contactele sale cu reprezentanţii lumii literare occidentale. Concomitent au încercat, însă ineficient, să-l compromită, prezentându-i lucrările ca fiind lipsite de valoare artistică. În felul acesta Goma şi-a făcut loc în cercul oamenilor de litere români, trezind de altfel invidie şi duşmănie printre ei.

În 1974, unul dintre cunoscuţii apropiaţi ai lui Goma, Dumitru Ţepeneag, şi el scriitor (amintit deja în legătură cu colaborarea sa cu Adrian Păunescu din perioada de „revoltă” a acestuia), a plecat în Franţa. Goma a păstrat legătura cu Ţepeneag şi astfel canalele sale de comunicare cu activiştii din emigraţie (aflate însă, desigur, sub controlul Securităţii) au devenit mai eficiente. În jurul lui Goma a început să se creeze un cerc de persoane format mai ales din artişti care funcţionau la limita propagandei oficiale, cei mai mulţi dintre ei aflându-se sub observaţia serviciilor şi exprimându-se uneori critic la adresa sistemului politic din România. Printre ei se afla, spre exemplu, scriitorul Virgil Tănase, care apoi a părăsit ţara şi şi-a continuat activitatea în emigraţie. Până la sfârşitul anului 1976 întâlnirile de acest gen aveau un caracter mai degrabă artistic decât politic.

Situaţia a căpătat un caracter diametral opus la începutul anului 1977. Pe 1 ianuarie, un grup de disidenţi cehoslovaci în frunte cu filosoful Jan Patočka, scriitorul Pavel Kohout, dramaturgul Václav Havel şi fostul ministru al Afacerilor Externe Jiří Hájek a proclamat un manifest numit *Carta 77* în care, referindu-se la Actul Final al Conferinţei de la Helsinki, criticau regimul comunist pentru încălcarea drepturilor la respectarea cărora îi obligau hotărârile acestui document. Conţinutul Cartei 77 a fost difuzat în toate ţările comuniste prin intermediul posturilor de radio occidentale.

Pe 22 ianuarie, Paul Goma[76] a fost sunat de la Paris de Virgil Tănase[77]. Acesta sugera că el, Goma, ar trebui să publice o „versiune românească” a Cartei 77 şi îi oferea ajutorul pentru difuzarea documentului respectiv. Pe 25 ianuarie, Goma îşi încheia scrisoarea deschisă adresată lui Pavel Kohout în care îşi declara sprijinul faţă de Carta 77 cehoslovacă şi făcea o evaluare critică a situaţiei sociopolitice din România. În seara aceleiaşi zile, el a răspândit copii ale scrisorii printre cunoştinţele sale, inclusiv cetăţeni ai altor ţări. Pe 8 februarie, după discuţii purtate inclusiv cu cunoscutul pictor Sergiu Manoliu, a fost redactată în cercul lor de cunoscuţi o scrisoare deschisă adresată participanţilor la Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE) care se desfăşura în acelaşi timp la Belgrad şi era consacrată punerii în practică a hotărârilor Actului Final al Conferinţei de la Helsinki. În această scrisoare se atrăgea atenţia asupra încălcării Constituţiei de către autorităţile române. Pe 30 ianuarie, Dumitru Ţepeneag i-a trimis lui Goma o scrisoare – ce a ajuns la destinatar pe la începutul lunii februarie – conţinând o serie de indicaţii pentru Goma în legătură cu viitoarele acţiuni de difuzare. Pe 9 februarie Radio Europa Liberă făcea cunoscut conţinutul scrisorii lui Goma către Kohout, iar pe 15 februarie trimitea în eter conţinutul scrisorii deschise adresate participanţilor la CSCE.

După publicarea acestor documente pe calea undelor, Paul Goma a început să fie tot mai căutat de ziariştii străini, cărora scriitorul le acorda interviuri prin telefon. În acelaşi timp, la el au început să sosească pe cale telefonică, poştală sau chiar prin vizite personale declaraţii de susţinere din partea a tot felul de oameni – în total peste două sute de persoane (Carta 77 a intelectualilor cehoslovaci a adunat în decurs de o lună cam acelaşi număr de semnături, iar apoi acestea au devenit tot mai numeroase, pentru ca la sfârşitul anului 1977 să ajungă la circa opt sute), adică destul de multe, dacă

luăm în considerare faptul că până atunci în România, spre deosebire de alte ţări din blocul sovietic, n-a existat *de facto* o opoziţie organizată. Goma era deja vestit şi în România, şi peste hotare.

Iniţiativa lui Goma şi a cunoscuţilor săi constituia o situaţie absolut inedită, cu care autorităţile române nu mai avuseseră de-a face până atunci, şi poate tocmai de aceea reacţiile lor au fost mai degrabă ambigue. Scriitorul locuia în Drumul Taberei, un cartier „modern" situat la periferia Bucureştiului – cu alte cuvinte, o amplasare ce permitea serviciilor speciale să acţioneze mai eficient decât oriunde în altă parte. Urmărirea lui Goma şi izolarea lui de orice contacte n-ar fi creat dificultăţi prea mari. Dar, în ciuda faptului că supravegherea şi ascultarea decurgeau normal, disidentului nu i-au fost îngrădite contactele nici cu cetăţenii români, nici cu presa străină; comunicarea avea loc mai ales prin intermediul telefonului, care nu i-a fost restricţionat. Timp de câteva săptămâni, Securitatea s-a limitat la culegerea scrupuloasă a informaţiilor în legătură cu activitatea lui Goma şi a cunoscuţilor săi, respectiv la încercările de intimidare prin intermediul telefoanelor de ameninţare. Chiar Goma explica mai târziu că inconsecvenţa reacţiei autorităţilor era în principal consecinţa unor atitudini foarte diferite în sânul conducerii (Ştefan Andrei ar fi insistat ca problema să fie rezolvată în forţă, pe când Ceauşescu ar fi ezitat), dar nu există dovezi în acest sens.

Pe 17 februarie, Ceauşescu a rostit o cuvântare agresivă în care i-a criticat pe „trădătorii de patrie"[78]. În ziua următoare, serviciile speciale înconjurau blocul lui Goma şi nu mai dădeau voie nimănui să intre în afară de cei care aveau domiciliul acolo. În acelaşi timp, autorităţile le-au oferit lui Goma, soţiei lui şi altor câtorva cunoscuţi paşapoarte care le-ar fi permis să emigreze, dar răspunsul pe care l-au primit a fost negativ. Pe 22 februarie Goma a fost chemat de Cornel Burtică, acesta promiţându-i scriitorului multe concesii dacă acceptă să-şi mai îndulcească tonul şi atitudinea. L-a asigurat, de asemenea, că Nicolae Ceauşescu a interzis serviciilor să întreprindă orice fel de acţiuni faţă de el, ceea ce, evident, nu putea fi adevărat. În ziua următoare încercuirea locuinţei scriitorului a mai slăbit, controlul persoanelor limitându-se în principal la legitimarea celor care intrau în bloc. Câteva persoane au fost totuşi arestate după ce l-au vizitat pe Goma.

Pe 2 martie, Radio Europa Liberă a difuzat conţinutul următoarei scrisori a lui Paul Goma, destinatarul ei fiind, de data aceasta, chiar conducătorul statului, căruia scriitorul i se adresa cu „domnule Ceauşescu".

În această scrisoare Goma explica motivele iniţiativei sale şi, ceea ce este mai important, îi propunea lui Ceauşescu să-şi exprime chiar şi el sprijinul faţă de iniţiativa cehoslovacă a Cartei 77. Aducea ca argument în acest sens atitudinea lui din august 1968. Această propunere, neîndoielnic curajoasă, a provocat uimire şi a dus chiar la o stare conflictuală din cauză că îl punea pe Ceauşescu într-o situaţie dificilă. Dacă şeful statului român ar fi acceptat propunerea lui Goma, acest gest ar fi dus la un scandal internaţional şi oricum eventuala semnătură a lui Ceauşescu sub textul Cartei 77 ar fi fost respinsă în mod sigur de către disidenţii cehoslovaci, de teamă că acest lucru le-ar compromite total iniţiativa. Punând problema în acest fel, Goma îl obliga astfel pe conducătorul român să adopte o atitudine fără echivoc. După difuzarea acestei scrisori, telefonul lui Goma a fost tăiat – autorităţile s-au decis aşadar să facă acest gest abia după cinci săptămâni de la convorbirea scriitorului cu Virgil Tănase, convorbire de la care a pornit totul.

Pe 4 martie a avut loc un cutremur puternic, ale cărui efecte au dezorganizat pentru o vreme atât acţiunea lui Goma, cât şi manevrele autorităţilor faţă de opozanţi. Cu toate acestea, pe 12 martie scriitorul a fost chemat iarăşi la Burtică, acesta făcându-i din nou aceeaşi ofertă şi asigurându-l că Nicolae Ceauşescu a interzis serviciilor să aplice în legătură cu el orice măsuri coercitive. Câteva zile mai târziu Goma a fost totuşi bătut de un fost boxer care a pătruns în locuinţa lui. Întâmplări de acest gen au avut loc încă de două ori. Concomitent, autorităţile trimiteau la Goma diferiţi „emisari” care se străduiau să-l convingă să se dezică de tezele exprimate în scrisorile deschise. Pe 27 martie Goma a fost vizitat de o echipă de reporteri francezi de televiziune care i-au luat un interviu. Era ultimul gest al *mişcării lui Goma*, cum avea să fie numită mai târziu acţiunea lui. Pe 1 aprilie scriitorul a fost arestat, devenind astfel prima persoană întemniţată din perioada regimului Ceauşescu cu statut de deţinut politic recunoscut oficial.

În următoarele câteva săptămâni Goma şi adepţii lui au constituit obiectul unei campanii de ură. Presa publica articole care înfierau „elementele reacţionare” – spre exemplu, Eugen Barbu, care la vremea lui fusese un scriitor al „dezgheţului”, în 1977 s-a declarat în mod hotărât adeptul liniei dure, în coloanele revistei *Săptămâna* numindu-l pe Goma un „zero”. Cuvintele au fost urmate de fapte, semnatarii apelului fiind supuşi unor măsuri represive, unii arestaţi şi bătuţi la interogatorii, alţii maltrataţi

de „făptaşi necunoscuţi”. Goma a fost exclus din Uniunea Scriitorilor după ce, cu ocazia unei şedinţe a acestei organizaţii, „a fost demonstrată” valoarea minoră a creaţiei sale literare. Pe 3 aprilie familia scriitorului a fost mutată într-o altă locuinţă, unde a fost reţinută fără consimţământul acesteia.

În ceea ce-l priveşte pe Paul Goma – despre a cărui arestare românii din emigraţie au aflat câteva zile mai târziu, difuzând abia atunci ştirea pe undele postului de radio Europa Liberă –, el a fost supus unor interogatorii lungi şi brutale. Se pare că scopul principal al acestor interogatorii nu era obţinerea unor informaţii (pe care, în majoritatea lor, Securitatea oricum le avea din alte surse), ci dorinţa de a-l determina pe scriitor să accepte o formă oarecare de colaborare. În stenogramele interogatoriilor există declaraţii ale lui Goma în care el îşi revizuieşte într-o anumită măsură punctele de vedere, dar acestea nu sunt totuşi documente scrise cu mâna lui şi de aceea putem presupune că au fost adăugate chiar de funcţionarii Securităţii[79]. În favoarea eliberării scriitorului român, în Occident a fost declanşată o campanie la care au participat numeroase personalităţi, printre care şi filosoful Jean-Paul Sartre. În urma presiunilor exercitate de opinia publică occidentală, Goma a fost eliberat pe data de 6 mai. La urma urmei, Securitatea a obţinut totuşi un oarecare succes – înainte de ieşirea din închisoare, Goma i-a scris lui Ceauşescu o scrisoare în care îl ruga să fie eliberat. Scriitorul a obţinut eliberarea pe baza unui decret de amnistiere care nu-l privea numai pe el, ci pe mii de alţi deţinuţi condamnaţi pentru infracţiuni de drept comun.

După ieşirea din închisoare, situaţia lui Goma a devenit ambiguă. Din motive greu de înţeles, scriitorului i-a fost acordată o nouă locuinţă, tot în Drumul Taberei, dar la periferia cartierului. În acelaşi timp i-a fost propus şi un loc de muncă la o bibliotecă, iar Goma a acceptat. Autorităţile încercau astfel să demonstreze că ţara este guvernată în mod democratic şi că neajunsurile arătate cu degetul de Goma au fost eliminate.

Pe 26-27 mai a avut loc conferinţa naţională a Uniunii Scriitorilor, în cursul căreia s-a anunţat că va fi eliminată complet cenzura, o hotărâre în acest sens fiind adoptată o lună mai târziu cu ocazia Plenarei CC din 28-29 iunie. Dar în realitate această prevedere întărea şi mai mult cenzura, în ciuda faptului că au fost lichidate organele care până atunci se ocupau de acest lucru. Funcţionarea noului sistem a fost descrisă de Norman Manea, care, ca literat, avea tangenţe cu el:

Cenzura a fost „întărită” prin filtre intermediare. Peste ele veghea Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste (CCES), cu nou-înfiinţatul său Serviciu de Lectură (SL). Operaţiile de cenzurare s-au dublat, triplat, multidiversificat, „purificarea” textelor cucerea noi şi absurde motivări. Scepticii susţineau, de altfel, că adevăratul scop al „desfiinţării” cenzurii fusese, de fapt, dorinţa Puterii de a crea o tot mai crescută nemulţumire haotică, în aşa fel încât cei, tot mai mulţi, vizaţi de noul sistem „democratic” să ceară, prin reclamaţii şi petiţii, adică în mod „democratic”, reînfiinţarea bătrânei Instituţii Centrale, cu obiectiv şi metodologie clare[80].

Aparenta eliminare a cenzurii avea aşadar două scopuri: unul pe termen scurt, de contracarare a imaginii negative a ţării provocate de „mişcarea Goma”, şi unul pe termen lung, de întărire a controlului şi de complicare a procedurilor de cenzurare, cu scopul de a creşte dependenţa scriitorului faţă de sistem.

Dar acesta n-a fost totuşi sfârşitul problemei Goma. În cursul verii scriitorul a fost abordat pe stradă de diferiţi indivizi care încercau să-l convingă să emigreze. Goma a refuzat, dar în acelaşi timp s-a abţinut să mai critice în mod public sistemul, chiar şi după ce a aflat de grevele din luna august din Valea Jiului. Ambiguitatea situaţiei în care se găsea începea totuşi să-l deranjeze şi pe el, aşa încât în octombrie a acceptat invitaţia PEN Clubului de a veni în Franţa. A fost chemat de generalul Nicolae Pleşiţă, pe atunci ministru secretar de stat la Afacerile Interne, care a aprobat hotărârea scriitorului de a emigra. În cele din urmă, Goma, împreună cu familia, a părăsit definitiv România pe 20 decembrie 1977[81]. În acest fel a fost rezolvată definitiv problema „mişcării Goma” din România, iar disidentul s-a consacrat în continuare vieţii în emigraţie. Probabil din cauza caracterului său (deşi nu poate fi exclusă nici intervenţia serviciilor speciale), treptat el i-a dezamăgit pe cei mai mulţi dintre membrii emigraţiei române din Franţa, deşi până la căderea lui Ceauşescu a fost respectat atât de români, cât şi de opinia publică occidentală, care i-a acordat atributul de „Soljeniţîn român”. Prin urmare, cazul Goma s-a încheiat în mod nefavorabil pentru Ceauşescu şi echipa lui deoarece, prin referire la ea, a început să se vorbească în general de opoziţie în RSR.

La scurtă vreme după ce Goma şi-a început acţiunea de opoziţie deschisă faţă de politica regimului, autorităţile române s-au confruntat cu o

criză de un cu totul alt gen. Pe 4 martie, la ora 21.23, în România a avut loc unul dintre cele mai puternice cutremure din Europa secolului XX[82]. Au fost înregistrate mişcări telurice de magnitudine 7,2 pe scara Richter. Epicentrul cataclismului a fost situat în regiunea Vrancea, dar cutremurul a fost simţit pe tot teritoriul ţării. În urma acestui cutremur şi-au pierdut viaţa 1.570 de persoane (din care aproape 1.400 în Bucureşti) şi au fost rănite peste 11.000 (din care peste 7.500 în Bucureşti). Cutremurul a provocat şi imense pagube materiale. Aproximativ 35.000 de familii au rămas fără un acoperiş deasupra capului, au fost distruse sau avariate peste 750 de obiective economice, totalul pierderilor fiind estimat la circa 10 miliarde de lei. În acest cataclism şi-au pierdut viaţa multe figuri importante ale vieţii culturale şi artistice româneşti, printre care şi scriitorul Anatol Baconski.

Autorităţile nu s-au grăbit să dea un comunicat oficial în legătură cu cutremurul până la întoarcerea lui Nicolae Ceauşescu, care, de aproape două săptămâni, împreună cu soţia, se afla în vizită în câteva ţări din Africa. La vestea despre cataclism, conducătorul s-a întors de urgenţă în ţară. La trei ore după catastrofă, Radio România dădea o informaţie pe această temă, deşi Europa Liberă începuse să dea comunicate la numai câteva minute după producerea cutremurului. Imediat după sosirea în ţară Ceauşescu a început activitatea şi chiar de a doua zi (5 martie), printr-un decret prezidenţial, a instituit starea de necesitate pe tot teritoriul ţării. Starea de necesitate a fost menţinută până pe 10 martie, iar în Bucureşti până pe 15 martie. Însuşi Ceauşescu a organizat un centru anticriză, iar secretarii locali îi dădeau rapoarte în legătură cu situaţia distrugerilor provocate de cutremur în teritoriu. Iniţial ar fi putut părea că autorităţile române nu vor cere ajutor extern[83] (motivaţia unei astfel de decizii putea fi aceeaşi ca în cazul hotărârii de a nu solicita ajutor la inundaţiile din 1975), dar în scurt timp s-a dovedit că prin propriile forţe statul român nu va putea lichida prea repede pagubele produse, aşa încât s-au făcut demersurile necesare pentru ajutor.

Deja la câteva zile după cutremur se puteau observa trei tendinţe: în primul rând, diferiţii activişti locali se străduiau să pună mâna pe cel puţin o parte din ajutoarele destinate victimelor catastrofei; în al doilea rând, s-a declanşat o campanie de propagandă (care probabil nu era condusă de la centru) prin care se scoteau în evidenţă meritele conducătorului în opera de reconstruire a ţării; în al treilea rând, în capul lui Ceauşescu a început să se contureze ideea de a profita de distrugerile cutremurului pentru a trece la

reconstrucţia generală a Capitalei în spiritul viziunii arhitectonice socialiste. Pe 22 martie, la sediul CC a avut loc o consfătuire la care au fost invitaţi arhitecţi şi ingineri constructori. Cu această ocazie, Ceauşescu a făcut cunoscut proiectul de a construi în Bucureşti un nou centru politico-administrativ, de a schimba cursul anumitor străzi, ceea ce nu se putea realiza decât demolând şi clădiri care nu fuseseră distruse de cataclism[84]. Proiectul a fost acceptat, deşi executarea lui a fost amânată.

După părerea populaţiei, autorităţile n-au promovat examenul pe care l-a constituit eliminarea consecinţelor cutremurului. Dimpotrivă, corupţia s-a întins la scară aproape generalizată, a ieşit la iveală faptul că în administraţie competenţele erau atribuite absolut haotic, s-au remarcat încercările de a nuanţa şi a masca omniprezenţa excesivă a cultului lui Ceauşescu. Cutremurul din martie 1977 este considerat de mulţi începutul simbolic al sfârşitului comunismului în România, printre altele şi datorită faptului că efectele nemijlocite şi foarte tangibile ale acestui cataclism au fost reconstrucţia centrului oraşului Bucureşti şi apariţia Casei Poporului, care actualmente este sediul parlamentului.

Cutremurul şi reconstrucţia obiectivelor distruse mai prezentau încă un aspect important – numărul străinilor care au venit în România a fost mai mare decât de obicei. Este vorba de ziarişti şi lucrători ai instituţiilor de ajutor umanitar, care au putut vedea astfel mai de aproape cum era viaţa unui cetăţean de rând. Până acum străinii veneau în România în principal ca turişti, care nu erau prea interesaţi de realităţile sociopolitice ale ţării şi de cele mai multe ori erau izolaţi de acestea, petrecându-şi sejurul în staţiuni de odihnă, mai ales pe litoral. După cutremur, pentru o vreme, a devenit mai uşor pentru cetăţenii RSR să intre în contact cu ziariştii occidentali şi cu activiştii organizaţiilor umanitare, iar România a intrat în sfera de interes a opiniei publice occidentale. Confruntarea dintre imaginea idealizată a ceea ce se întâmplă în ţară şi realitatea jalnică de la faţa locului provoca deseori un şoc şi trezea îndoieli privind sinceritatea intenţiilor conducătorului român. Această confruntare a dus într-o mare măsură la înrăutăţirea imaginii României pe arena internaţională.

Agitaţia creată de Paul Goma şi de apropiaţii săi, precum şi haosul provocat de cutremur au constituit un imbold spre acţiune şi pentru alte persoane nemulţumite de situaţia în care se găsea ţara. Din această categorie făcea parte Vlad Georgescu, care prin atitudinea lui a ajuns să fie cunoscut în Apus, devenind mai târziu chiar directorul secţiei române a

postului de radio Europa Liberă. Vlad Georgescu s-a născut pe 29 octombrie 1937 în Bucureşti[85]. Potrivit informaţiilor strânse de Securitate, înainte de război, tatăl lui Georgescu fusese general, aghiotantul regelui Carol I şi membru al Gărzii de Fier, dar aceste informaţii sunt mai degrabă neverosimile, având în vedere practica serviciilor de securitate, care se străduiau ca în legătură cu fiecare disident să dovedească existenţa unui trecut fascist în perioada interbelică. Georgescu a absolvit Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti. În intervalul 1959-1963 a lucrat la vestitul Muzeu Româno-Rus, una dintre principalele instituţii care se ocupau cu promovarea liniei politice obligatorii la vremea respectivă în istorie, care sublinia influenţa rusă asupra istoriei României. În timpul activităţii sale la acest loc de muncă, a fost recrutat de Securitate, dar nu este clar dacă şi când s-a încheiat colaborarea sa cu serviciile speciale. Din 1963 şi până la emigrarea sa a fost angajat la Institutul de Studii Sud-Est-Europene, una dintre principalele instituţii care promovau noua linie politică. În perioada 1967-1970, profitând de cursul favorabil al politicii externe româneşti, ca om de ştiinţă, a călătorit frecvent în Occident, mai ales în Statele Unite. În 1972 a predat istoria României la Universitatea Columbia din SUA. Şi-a făcut atunci numeroase cunoştinţe în cercurile ştiinţifice şi politice americane. După întoarcerea în ţară, Georgescu a avut în continuare legături strânse cu Ambasada Statelor Unite de la Bucureşti, printre altele ajutându-l pe ambasadorul Harry Barnes să-şi scrie doctoratul. În acest fel, îi era mult mai uşor decât lui Goma să trimită în Occident materiale cu conţinut politic. În cazul lui şi Securitatea a acţionat mult mai decis – poate pentru că-l suspecta de contacte cu CIA sau alte servicii speciale din Occident.

În martie 1977, Vlad Georgescu a elaborat şi i-a transmis lui Barnes un document intitulat *Programul mişcării disidente din România.* E greu să vorbeşti însă despre o „mişcare”, pentru că el era singur în această acţiune pe care a iniţiat-o. În şapte puncte, el îşi condensa principiile ideologice fundamentale[86]. Programul elaborat de Georgescu nu era prea radical. El recunoştea că România este o republică socialistă, iar PCR „forţa politică conducătoare”, dar cerea totuşi respectarea Constituţiei şi posibilitatea de a crea o organizaţie politică independentă de autorităţi care să poarte numele *Mişcarea pentru sprijinirea democraţiei.* După părerea lui Georgescu, această organizaţie ar fi făcut imediat demersurile necesare pentru integrarea în FUS (Frontul Unităţii Socialiste). De asemenea, nu şi-ar propune să „facă concurenţă” PCR, neavând „caracterul unui partid politic

de opoziţie, ci unul de organizaţie obştească”. În acelaşi document, Georgescu sublinia că nu doreşte vreo schimbare la nivelul preşedintelui ţării şi că proiectul său se înscrie pe deplin în ceea ce constituie „interesul general al ţării şi al socialismului”. *Programul mişcării disidente din România* conţinea însă şi o critică a „stilului adoptat după 1971”, vizând, spre exemplu, nerespectarea dreptului la muncă, dar şi alte dispoziţii.

În afara acestui program, Georgescu a mai scris un scurt eseu despre situaţia curentă a României (în care făcea, printre altele, o evaluare critică a măsurilor luate de autorităţi pentru înlăturarea consecinţelor cutremurului) şi o scrisoare adresată cunoscutului filosof român Mircea Eliade, pe care îl ruga să-i citească textele şi o carte pe tema politicii din punct de vedere istoric a autorităţilor române. Şi aceste materiale autorul i le-a încredinţat ambasadorului american. Tezele lui Georgescu nu conţineau critici aduse nici lui Ceauşescu (era vorba doar de „stilul adoptat după 1971”), nici socialismului şi nici principiilor generale ale sistemului politic din România. Autorul chema doar la respectarea drepturilor şi la crearea unei organizaţii sociale care, intrând în componenţa FUS, putea fi uşor controlată.

Autorităţile au reacţionat rapid la iniţiativa lui Georgescu. Pe 29 martie, Consiliul de Stat a adoptat un decret în virtutea căruia era modificată Legea privind păstrarea secretului de stat. O zi mai târziu, Georgescu era arestat sub învinuirea că aduce servicii unor puteri străine, oferindu-le funcţionarilor acestora informaţii a căror dezvăluire reprezintă o ameninţare pentru securitatea naţională. I s-a spus că ar putea părăsi arestul dacă ambasadorul american ar restitui documentele care i-au fost încredinţate, lucru cu care diplomatul n-a fost totuşi de acord. În cele din urmă, după intervenţia factorilor de partid, Georgescu a fost eliberat şi s-a întors la locul său de muncă de la Institutul de Studii Sud-Est-Europene. A mai durat însă ceva timp până când incidentul a fost închis.

Merită să atragem atenţia aici că în mai 1977 unul dintre principalii rivali ai lui Ceauşescu în lupta pentru putere din a doua jumătate a anilor ’60, Gheorghe Apostol, a fost numit ambasador al RSR în Argentina, unde a rămas până în 1983. N-ar fi exclus ca, îngrijorat de ieşirile opozanţilor şi disidenţilor, conducătorul să fi luat decizia de a-l îndepărta pe Apostol, considerat un eventual candidat la preluarea puterii – dar aceasta nu este decât o simplă ipoteză.

La puţin timp după eliberarea sa din închisoare, Vlad Georgescu a obţinut o invitaţie în Statele Unite şi şi-a exprimat dorinţa de a părăsi ţara.

Spre deosebire de situaţia lui Goma, autorităţile române n-au fost de acord cu plecarea lui Georgescu şi i-au refuzat paşaportul. În favoarea acestui disident s-au exprimat diferite personalităţi americane, printre care şi Zbigniew Brzeziński, iar Georgescu a ameninţat cu greva foamei în caz că nu i se permite să plece. Bătălia pentru paşaport a durat destul de mult – dar în cele din urmă, pe 29 aprilie 1979, Georgescu a părăsit România împreună cu soţia şi copiii şi a luat calea emigraţiei, urmând să nu se mai întoarcă niciodată în ţară.

Un alt opozant cunoscut care a început o nouă perioadă de activitate în 1977 a fost Vasile Paraschiv. El s-a născut pe 3 aprilie 1928 în satul Ordoreanu din judeţul Ilfov, nu departe de Bucureşti[87]. Încă din adolescenţă Paraschiv a venit la Bucureşti, unde a început să muncească – activitate fizică. După război a intrat în Partidul Comunist şi şi-a făcut studiile liceale, rămânând în continuare angajat ca muncitor. Din 1947 a devenit lucrător poştal. În 1949 i-a venit ordinul de încorporare în armată; unitatea în care a ajuns l-a trimis la Academia Militară pentru cursul de pregătire a ofiţerilor selecţionaţi pentru a-şi face studiile în URSS. Dar, întrucât asupra lui a fost găsită o carte scrisă de Lucreţiu Pătrăşcanu, care la ora respectivă era deja eliminat, a fost exmatriculat din Academie şi trimis înapoi la unitatea de unde plecase. În 1951 a obţinut gradul de locotenent şi a fost transferat la o unitate din Ploieşti, unde în 1955 a şi terminat liceul la cursurile serale, a renunţat la cariera militară şi s-a întors la meseria de lucrător poştal. Între 1956 şi 1958 şi-a continuat studiile la Şcoala Tehnică de Telecomunicaţii din Bucureşti, iar după absolvire s-a întors la Ploieşti, unde şi-a reluat meseria de lucrător poştal, de data aceasta însă ca specialist în telecomunicaţii. Din 1962 a lucrat la Combinatul Petrochimic Brazi.

În octombrie 1968, după cum arăta chiar el, în semn de protest împotriva dezacordului dintre idealurile trâmbiţate de comunişti şi felul în care înţelegeau să practice exerciţiul guvernării, cu ocazia unei şedinţe a organizaţiei de bază din care făcea parte în cadrul întreprinderii, el a renunţat la calitatea de membru de partid, şi-a depus carnetul de membru şi a părăsit sala. Felul în care Paraschiv şi-a exprimat dezacordul a făcut o impresie puternică asupra celor prezenţi. Încă de a doua zi au început să se facă presiuni asupra lui ca să-şi schimbe decizia, dar el a refuzat categoric. Pe 28 iulie 1969 Paraschiv a fost arestat în incinta Combinatului Petrochimic în văzul tuturor colegilor săi de muncă şi a fost dus la un spital psihiatric.

După cinci zile era externat, dar a făcut reclamaţie la procuratură în legătură cu felul în care a fost tratat de Miliţie şi Securitate – reclamaţia nu i-a fost acceptată. În martie 1971 Paraschiv a trimis congresului naţional al sindicatelor comuniste unsprezece postulate, ceea ce i-a adus o nouă arestare şi internarea într-un spital de boli nervoase, din care a fost însă externat ceva mai târziu. În prima jumătate a anilor ’70 a început să lucreze la Întreprinderea de Aparate de Măsură şi Control de la Otopeni, în apropiere de Bucureşti. În 1975 l-a cunoscut pe Alexandru Ungureanu, în perioada interbelică membru al PSD (Partidul Social-Democrat din România). După discuţii avute cu Ungureanu, în septembrie 1975 Paraschiv a întocmit o scrisoare adresată lui Noël Bernard, şeful secţiei pentru România a postului de radio Europa Liberă. În această scrisoare, ce a fost difuzată pe calea undelor, el descria soarta pe care o au în România comunistă foştii membri ai PSD. După ce scrisoarea fost făcută publică, Securitatea a început să facă anchete şi în noiembrie 1976, când în casa lui Ungureanu a fost găsită o copie a ei, Paraschiv a fost arestat. Cu toate acestea, el n-a fost condamnat în conformitate cu prevederile Codului penal, ci a fost din nou trimis la un tratament psihiatric. Medicii au „descoperit” că acest pacient suferă de paranoia, dar i-au permis să rămână în libertate.

În februarie 1977 Vasile Paraschiv a auzit la Europa Liberă despre acţiunea lui Paul Goma şi imediat s-a hotărât să-i acorde sprijinul său şi să-i facă o vizită. N-a reuşit din prima încercare, pentru că funcţionarii Securităţii care încercuiseră blocul scriitorului nu l-au lăsat să intre şi chiar l-au dus înapoi la Ploieşti. La a doua încercare a reuşit totuşi să ajungă la Goma. După o scurtă conversaţie cu el, Paraschiv a semnat scrisoarea adresată participanţilor la CSCE de la Belgrad (conţinutul acestei scrisori fusese însă deja difuzat de Radio Europa Liberă). Pe 22 martie Paraschiv i-a transmis lui Goma o scrisoare în care îşi exprima sprijinul faţă de iniţiativa scriitorului, afirmând printre altele: „Cauza voastră, a intelectualilor, este şi cauza noastră, a muncitorilor”. Prin intermediul contactelor lui Goma, această scrisoare a fost trimisă în Occident.

Pe 4 aprilie Paraschiv a apărut din nou la scriitor, neştiind că acesta fusese arestat cu trei zile înainte. Imediat în apartament au dat buzna miliţienii, l-au luat pe Paraschiv şi l-au dus la comandamentul din Drumul Taberei. De acolo a fost apoi transportat la sediul Securităţii din Ploieşti şi chiar de a doua zi dimineaţa el se găsea la Spitalul psihiatric de la Săpoca, judeţul Buzău. A rămas acolo 45 de zile, după care a fost externat şi

reîncadrat în muncă la Întreprinderea de Aparate de Măsură şi Control de lângă Bucureşti, unde a avut de suportat şicane din partea conducerii întreprinderii – în plus, era permanent urmărit de Securitate. Afectat de această presiune imensă, a făcut demersuri pentru obţinerea unui paşaport, lucru care a fost rezolvat în 24 de ore. Pe 20 noiembrie 1977, împreună cu fiul său, Paraschiv părăsea teritoriul României şi se îndrepta spre Occident; s-a oprit mai întâi la Viena şi apoi la Paris.

În capitala Franţei a stabilit numeroase contacte cu emigraţia română, precum şi cu emigranţi din celelalte ţări ale Europei de Est, a participat la conferinţe pe tema utilizării psihiatriei în lupta cu disidenţii în sistemele comuniste. Spre deosebire de Goma, Paraschiv nu avea totuşi intenţia să rămână în Apus. În drum spre România, el s-a oprit pe la München, unde a vizitat sediul postului de radio Europa Liberă. I-a acordat un interviu lui Noël Bernard, şeful secţiei române a acestui post de radio. Interviul a fost difuzat spre sfârşitul lunii aprilie. Pe 30 aprilie 1978 a încercat să se întoarcă în ţară cu trenul, dar în staţia Curtici (la graniţa ungaro-română) a fost urcat cu forţa într-o garnitură care pleca în direcţia opusă. În această situaţie, Paraschiv s-a dus până la Viena, unde a reuşit să obţină permisiunea de a se întoarce în România de la serviciile consulare ale Ambasadei române. În cele din urmă, pe 9 iulie 1978, a ajuns din nou în ţară. Aşa lua sfârşit o anumită etapă din activitatea lui Vasile Paraschiv, dar el n-a renunţat la lupta politică, pe care a continuat-o până în 1989 (după căderea lui Ceauşescu a acţionat în favoarea lustraţiei şi a eliminării comunismului).

În 1977, tot în rol de disident s-a remarcat şi fostul aparatcic comunist de naţionalitate maghiară Károly Király[88]. Era tipul activistului avansat pe vremea lui Ceauşescu – a absolvit Academia „Ştefan Gheorghiu”, a devenit membru al CC în 1969, cu ocazia Congresului al X-lea (la vârsta de 39 de ani). Mai târziu, timp de câţiva ani, a fost membru al Consiliului de Stat şi prim-secretar al judeţului Covasna. Dar în 1972 a fost totuşi eliminat din aceste funcţii din cauza concepţiilor sale, nu întru totul conforme cu cu linia conducătoare. Împreună cu Maurer a fost victima unui suspect accident de maşină. După toate acestea, a fost numit printre cei cinci vicepreşedinţi ai Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Maghiară; cu alte cuvinte, a fost trecut pe o linie moartă. Timp de câţiva ani nu s-a remarcat prin vreo activitate deosebită.

În iunie 1977 Király i-a adresat o scrisoare lui Ilie Verdeţ, care la

vremea respectivă răspundea de problemele minorităţilor. Apoi i-a trimis o scrisoare lui János Fazekas, un activist de naţionalitate maghiară care făcea parte din CPEx. În aceste scrisori Király descria în mod foarte critic situaţia minorităţii maghiare din statul român comunist. Timp de câteva luni autorităţile n-au luat nici un fel de măsuri, dar în octombrie Verdeţ l-a invitat la el la Bucureşti. Pe parcursul a două întâlniri, Király şi Verdeţ au discutat despre problemele minorităţii maghiare, dar n-au ajuns la nici o înţelegere. Pe Verdeţ îl interesa în mod deosebit cine mai acţiona împreună cu disidentul maghiar.

La începutul anului 1978 problema era cunoscută de opinia publică datorită difuzării ei prin intermediul postului de radio Europa Liberă şi al cotidianului francez *Le Monde*. În februarie, Károly Király a fost arestat în oraşul său natal, Târgu-Mureş, fiind transportat împreună cu familia în Banat, la Caransebeş. Între timp, Securitatea percheziţiona câteva sute de apartamente locuite de maghiari la Târgu-Mureş. În octombrie, lui Király i s-a dat voie să se întoarcă acasă, dar a fost supus unei foarte atente supravegheri. Nici Serviciul „D” nu stătea cu mâinile-n sân – fără îndoială că unele elemente ale campaniei de dezinformare susţinute de lucrătorii săi au ajuns şi la Ambasada RPP, care afirma într-un raport: „probabil că autorităţile n-au fost în măsură să-i asigure securitatea personală şi de aceea Károly Király a trebuit să plece la Caransebeş, în Banat, unde i se poate asigura integritatea”89. Activitatea lui Király a produs un larg ecou în rândul populaţiei, mai ales printre intelectuali şi în cadrul minorităţii maghiare. Numele lui Király s-a bucurat de un răsunet deosebit şi în străinătate, ca militant în favoarea drepturilor omului. Un efect direct al acţiunii sale a fost faptul că pe ordinea de zi a opiniei publice a apărut tema discriminării minorităţilor naţionale din România, despre care înainte se vorbea mai puţin.

Răbufnirile disidenţilor şi cutremurul n-au fost singurele crize cu care s-au confruntat autorităţile în anul 1977. La începutul lunii august a avut loc greva minerilor din Valea Jiului – cea mai mare acţiune de acest gen înainte de decembrie 1989. Până acum (jumătatea anului 2011), acest eveniment n-a beneficiat de o analiză care să lămurească toate neclarităţile. Documentele referitoare la grevă nu sunt accesibile istoricilor, cercetările pe această temă bazându-se în principal pe relatările martorilor oculari şi amintirile funcţionarilor regimului. Nu este exclus ca în anii următori să apară lucrări care să arunce o lumină nouă asupra desfăşurării şi importanţei acestor

evenimente. De aceea precizăm că prezentarea de mai jos porneşte de la ideea că evenimentele din august 1977 n-au fost inspirate de autorităţi, nici de serviciile speciale, deşi încă din timpul desfăşurării grevei au avut loc încercări de infiltrare în interiorul grupurilor de mineri.

Cauza directă a grevei a fost publicarea pe 30 iunie a unei dispoziţii în virtutea căreia vârsta de pensionare a minerilor era modificată de la 50 la 55 de ani[90]. În sistemul comunist român, minerii erau unul din grupurile sociale care câştigau cel mai bine, se bucurau de numeroase privilegii şi în general aveau un nivel de trai mai ridicat decât alţi muncitori. În acelaşi timp, minerii din Valea Jiului aveau bogate tradiţii în autoguvernare, primele sindicate apărând aici încă din 1907; sentimentul că fac parte dintr-o anumită elită prin meseria practicată le dădea impulsul de a lupta pentru drepturile lor. Autorităţile comuniste au încercat să slăbească aceste tendinţe, dar chiar şi după câteva decenii de funcţionare a sistemului socialist în România exista încă printre mineri o puternică solidaritate profesională.

În a doua jumătate a anilor ’70, situaţia lucrătorilor din mine a început să se înrăutăţească, la fel ca situaţia tuturor celorlalte grupuri sociale. Erau constatate lipsuri pe piaţă, resortul sănătăţii de asemenea funcţiona din ce în ce mai prost, ceea ce pentru minerii care lucrau în condiţii grele avea o importanţă primordială. În vara anului 1977 situaţia din Valea Jiului era deja tensionată. Aşa încât noua dispoziţie, foarte nefavorabilă pentru mineri, a fost picătura care a umplut paharul.

În noaptea de 1 spre 2 august, minerii – la început doar cei din mina Lupeni – au refuzat să coboare în subteran. În cursul zilei şi alte întreprinderi miniere au fost afectate de această acţiune, aşa încât peste treizeci de mii de mineri au început greva. Nucleul mişcării se afla la Lupeni, unde a fost organizat un miting muncitoresc. În cursul acestei adunări ad-hoc s-au evidenţiat câţiva lideri, un rol de frunte fiind asumat de Constantin (numit şi Costică) Dobre, un lăcătuş de la mina Paroşeni. Minerii erau revoltaţi şi vociferau, cerând să vină Ceauşescu pentru a duce direct cu el tratative pe problemele sociale. Dobre şi alţi lideri au liniştit mulţimea, în cele din urmă adunarea reuşind să elaboreze un document care, în 22 de puncte (potrivit altor informaţii, ar fi fost vorba de 17 sau 23 de puncte), le formula revendicările.

La puţin timp după începerea grevei, informaţia i-a fost comunicată lui Ceauşescu, care se afla în momentul respectiv în staţiunea Neptun, unde se

întâlnise, printre alţii, cu şeful comuniştilor spanioli (pe 31 iulie) şi urma să-l primească pe un fruntaş al activiştilor comunişti din Marea Britanie (pe 2 august). Dându-şi seama că situaţia este încordată, Ceauşescu l-a trimis imediat la Lupeni pe viceprim-ministrul Ilie Verdeţ. În componenţa delegaţiei de partid şi de stat care urma să stea de vorbă cu minerii grevişti figurau şi ministrul Minelor, Petrolului şi Geologiei, Constantin Băbălău, precum şi primarii oraşelor Petroşani şi Lupeni. Mai multe relatări conţin informaţia că la Lupeni au sosit şi ofiţerii de Securitate Nicolae Pleşiţă şi Emil Macri, dar ei n-au apărut în public. Nici unul dintre activiştii trimişi acolo nu avea însă competenţa de a-şi asuma anumite obligaţii în numele guvernului, ceea ce făcea ca minerii să-i accepte foarte greu ca parteneri de dialog.

Delegaţii şi-au făcut apariţia la mitingul care ajunsese la circa 20.000 de persoane, încercând să stabilească un dialog cu minerii, dar aceştia nu voiau să-i asculte. Verdeţ şi colegii lui au fost înconjuraţi de grevişti, devenind *de facto* ostaticii acestora. Minerii cereau să vină Ceauşescu, considerând că doar cu el pot purta negocieri. Verdeţ a fost transportat la Casa de Cultură din Lupeni şi de acolo, în prezenţa lui Dobre şi a altor câţiva grevişti, l-a sunat pe secretarul general, comunicându-i o singură frază: „Te rog să vii imediat, situaţia e gravă!”, după care legătura a fost întreruptă de mineri.

Ceauşescu nu avea decât trei variante: să ordone utilizarea forţei pentru a-i împrăştia pe grevişti (ceea ce putea duce la conflicte de proporţii şi la vărsare de sânge), să mai trimită o delegaţie (care ar fi putut împărtăşi aceeaşi soartă cu precedenta) sau să se prezinte chiar el la faţa locului, aşa cum cereau minerii. A ales a treia soluţie, care, după cum s-a dovedit, era cel mai puţin conflictuală. În noaptea de 2 spre 3 august, la Lupeni şi în alte oraşe din Valea Jiului au fost aduse unităţi înarmate de Securitate care aveau ca sarcină să asigure paza şi securitatea punctelor strategice fără a atrage atenţia asupra lor. Au fost aduşi, de asemenea, foarte mulţi lucrători ai serviciilor speciale în civil şi activişti de partid care trebuiau să se infiltreze printre mineri, dar aceştia i-au recunoscut fără dificultate, pentru că erau îmbrăcaţi în salopete noi.

Secretarul general a sosit la Lupeni pe data de 3 august, la ora 10 dimineaţa. La miting au participat, potrivit unor estimări, între 35 şi 40.000 de persoane (numărul total al angajaţilor în minele din Valea Jiului fiind de 90.000). Ca reprezentant al minerilor a luat cuvântul Constantin Dobre. În

faţa lui Ceauşescu şi a tuturor celor prezenţi, el a dat citire listei de revendicări întocmite cu o zi înainte. Secretarul general s-a declarat de acord cu câteva dintre cereri, a promis o rapidă îmbunătăţire a situaţiei şi a explicat principiile politicii promovate de PCR. La început, cuvântarea lui era întreruptă de vociferări dezaprobatoare, s-a scandat chiar „Jos Ceauşescu!”. Durata totală a adunării a fost, potrivit diferitelor surse, între cinci şi şapte ore. Secretarul general a dat dovadă de multă stăpânire de sine şi nu s-a lăsat antrenat de emoţii. I-a îndemnat pe mineri „să se liniştească şi se se întoarcă la muncă”. Cuvântarea a fost extrem de epuizantă, iar când a coborât de pe podium, pe Ceauşescu l-au lăsat puterile, unul dintre bodyguarzi trebuind să-l sprijine. Cu toate acestea, el a reuşit să-şi atingă scopul propus, pentru că situaţia s-a calmat. După miting, conducătorul s-a dus la Petroşani, unde a luat parte la un miting asemănător, dar având un cu totul alt public – potrivit amintirilor lui Clement Negruţ, prim-secretarul organizaţiei de partid din oraş, acolo nu erau decât „soldaţi îmbrăcaţi în mineri”[91]. În consecinţă, adunarea a decurs fără incidente. Ceauşescu s-a mai întâlnit şi cu activul local de partid, după care, seara, s-a întors la Bucureşti.

Autorităţile au satisfăcut unele din revendicările minerilor. Vârsta de pensionare pentru ei a rămas în continuare 50 de ani, ziua de muncă a fost redusă la 6 ore, au fost majorate salariile şi pentru cei care lucrau în subteran li s-a garantat o masă caldă gratuită pe zi. Concomitent însă au început represaliile contra celor mai activi participanţi la grevă. Acţiunea a fost condusă de generalul Emil Macri, şeful contrainformaţiilor din domeniul economic. Prima ţintă a fost Constantin Dobre, faţă de care au fost luate măsuri în două feluri: în primul rând s-a răspândit zvonul că ar fi fost ucis, cea mai frecventă versiune fiind aceea că ar fi fost victima unui accident de maşină neîntâmplător; în al doilea rând, a fost recrutat ca agent al serviciilor speciale. După ce şi-a făcut stagiul de „reeducare”, Dobre a fost trimis la Academia „Ştefan Gheorghiu”, dar n-a mai ieşit în public. „A ieşit la suprafaţă” abia în anul 1990, când a fost trimis în misiune diplomatică la Londra, unde imediat a făcut cerere de azil politic.

În cazul celorlalţi participanţi la grevă, Macri a utilizat metode mai puţin rafinate. În jur de şase sute dintre cei mai activi mineri au fost supuşi unor interogatorii de multe ori foarte brutale, în urma cărora cincisprezece persoane au fost condamnate, cu sentinţe între doi şi cinci ani de muncă grea, alţi circa cincizeci de mineri au fost internaţi în spitale de psihiatrie şi

cel puţin trei sute au fost trimişi cu domiciliul în alte regiuni ale ţării. În jur de patru mii de persoane angajate la mină au fost date afară. În locul lor au fost aduşi în multe cazuri angajaţi permanenţi ai serviciilor de Securitate, aceştia având sarcina de a se infiltra printre mineri şi de a-i speria. În ciuda represiunilor, un grup de mineri a reuşit să trimită o scrisoare în Apus, publicată pe 12 octombrie 1977 de cotidianul francez *Libération*.

Autorităţile au încercat să treacă sub tăcere toată această problemă şi s-au străduit cât mai mult ca informaţiile despre ceea ce s-a întâmplat în Valea Jiului să fie ţinute departe de marea masă a populaţiei. În presă, deplasarea lui Ceauşescu la Lupeni a fost prezentată ca o simplă „vizită de lucru”. Informaţiile despre grevă, fie de-a dreptul falsificate, fie foarte puţin detaliate, au ajuns la populaţie exclusiv prin intermediul zvonurilor şi al posturilor de radio occidentale. Trebuie să recunoaştem că autorităţile au reuşit să minimalizeze importanţa acestor evenimente şi să le golească de sens, care nici până astăzi n-a fost lămurit până la capăt.

În 1977, conducerea statului român şi-a pierdut iniţiativa, fiind obligată să reacţioneze doar la evenimente surprinzătoare, să se opună unor tendinţe cu care mai înainte nu se confruntase. PCR şi-a pierdut statutul de unică forţă purtătoare de cuvânt a întregului popor – chiar dacă rolul de concurent nu şi-l asumau decât un grup restrâns de persoane sau minerii care formulau doar revendicări de natură economică şi socială. Potrivit aprecierii Ambasadei RPP:

[...] conducerea partidului a fost surprinsă şi serios îngrijorată de modul în care s-au manifestat aceste evenimente, [...] [dar] reacţia forurilor de conducere faţă de ceea ce se întâmpla a fost operativă şi elastică, frontul propagandistico-ideologic dând dovadă de o mare mobilitate şi dinamism[92].

Dar tot analiştii Ambasadei mai observau şi că:

[...] evenimentele din Petroşani [adică din Valea Jiului] au avut consecinţe negative asupra autorităţii lui Ceauşescu, [...] [respectiv că] în fond n-au fost eliminate cauzele neliniştilor sociale, ceea ce ar fi necesitat corecturi aduse întregii strategii socioeconomice. Principiile de bază ale acestei strategii: rata înaltă a acumulării şi dezvoltarea accelerată a creşterii economice au rămas în continuare neschimbate.

În acelaşi raport se sublinia, de asemenea, că n-ar fi exclus ca astfel de tulburări să se repete şi în anul 1978[93].

Această evaluare este, în principiu, corectă. Autorităţile s-au axat pe găsirea unor soluţii pe termen scurt, pe eliminarea doar a celor mai vizibile manifestări ale nemulţumirilor sociale şi, ceea ce e foarte important, pe izolarea persoanelor şi a grupurilor revoltate. Întâlnirea lui Goma cu Paraschiv, care putea fi interpretată ca „alianţa intelectualităţii cu muncitorimea” (chiar dacă admitem ideea că nici unul, nici celălalt nu se bucurau de un sprijin prea larg în sânul grupului social din care făceau parte), constituia o situaţie foarte periculoasă pentru regim – şi nu doar din punct de vedere ideologic. Răspândirea informaţiilor legate de greva minerilor putea fi de asemenea periculoasă, însă autorităţile au reuşit să întârzie acest moment, restul ţării aflând, fără prea multe amănunte, despre evenimentele din Valea Jiului abia în momentul în care situaţia era deja sub control şi cei mai activi dintre grevişti erau supuşi măsurilor represive. Poate tocmai de aceea astfel de greve n-au mai izbucnit şi în alte întreprinderi în care existau nemulţumiri la fel de mari provocate de dificultăţile economice.

În afară de izolarea disidenţilor, s-a aplicat tactica ridiculizării persoanelor şi a minimalizării acţiunilor lor. Semnificativ este din acest punct de vedere un document elaborat de Serviciul „D” în legătură cu reţinerea lui Paul Goma[94]. Serviciul „D” plănuia „să răspândească în mod diversificat şi nuanţat” următoarele versiuni legate de arestarea scriitorului:

Goma nici n-a fost arestat – intenţia acestei versiuni era să acrediteze ideea că el nu şi-a început activitatea de disident decât pentru a obţine paşaport; a fost agresat de nişte persoane dezechilibrate, iar el s-a adresat Securităţii tocmai pentru a i se asigura integritatea, lucru care a fost rezolvat în modul următor: mai întâi a fost pusă la punct „dispariţia” lui şi apoi i s-a dat o altă locuinţă;

Goma a fost arestat pentru nişte infracţiuni – scriitorul ar fi făcut trafic cu valută şi narcotice de provenienţă occidentală, dar a fost eliberat în virtutea decretului de amnistiere a infracţiunilor de drept comun;

Goma a căzut victimă propriilor maşinaţiuni – întrucât n-a fost în stare să-şi asigure succesul ca scriitor, s-a hotărât să facă pe apărătorul drepturilor omului, ponegrindu-şi propria ţară pentru a-şi asigura astfel popularitatea; a atras astfel asupra sa atenţia serviciilor speciale, care l-au arestat, dar mai târziu şi-au dat seama că au de-a face doar cu un individ

care prezintă simptome de paranoia şi l-au eliberat.

Trebuie să recunoaştem că Serviciul „D” a dat dovadă de multă eficienţă, întrucât multe persoane au crezut una din aceste versiuni şi până astăzi unii îi reproşează lui Goma că acţiunea lui din 1977 a fost motivată în principal de setea de popularitate, lucru pe care de altfel i l-a înlesnit Securitatea. Pe această cale a fost micşorat prestigiul lui Goma, dar problema tot n-a fost rezolvată, deoarece după plecarea în Occident el a intrat în relaţie cu cercurile emigranţilor, iar câţiva ani mai târziu a publicat şi câteva texte fundamentale.

Un rol important în agravarea crizelor juca postul de radio Europa Liberă, care a difuzat informaţii despre activitatea lui Goma, a minerilor din Valea Jiului şi, mai târziu, a lui Paraschiv. Nu ştim dacă autorităţile române şi-au pus în 1977 problema revenirii la practica bruiajului posturilor de radio occidentale. După ce Nicolae Ceauşescu a ajuns la putere, autorităţile române au făcut un joc subtil atât cu Radio Europa Liberă, cât şi cu cercurile emigranţilor din Apus. Situaţia din România făcea frecvent obiectul criticilor acestui post de radio, care însă concomitent sublinia independenţa Bucureştiului faţă de Moscova şi bunele relaţii ale României cu ţările occidentale. Pe lungimile de undă ale REL Ceauşescu a fost rareori descris ca o figură negativă. Dar în 1977 această situaţie a suferit totuşi anumite schimbări[95]. Fără ajutorul mijloacelor de difuzare în masă occidentale, Goma, Paraschiv şi alţii n-ar fi avut nici cea mai mică însemnătate pentru populaţie şi nici pentru autorităţi. Dar, datorită faptului că luările lor de poziţie au fost difuzate, ei au devenit cunoscuţi în ţară şi chiar şi în Occident. Se pare totuşi că un eventual bruiaj al posturilor de radio occidentale ar fi adus autorităţilor mai multe pierderi decât avantaje. Pentru echipa lui Ceauşescu, priorităţile absolute au fost permanent politica internaţională, bunele relaţii cu Occidentul, în special cu Statele Unite, respectiv sublinierea independenţei poziţiei României în cadrul blocului sovietic. Mai ales în ceea ce priveşte acest ultim aspect, Radio Europa Liberă nu şi-a schimbat atitudinea, iar difuzarea de la microfonul acestui post a luărilor de poziţie ale disidenţilor (puţin numeroase, izolate şi care puteau fi destul de uşor compromise de Serviciul „D”) nu reprezenta un cost prea mare pentru Ceauşescu. În plus, eventuala reluare a bruiajului nu însemna obligatoriu că acesta ar fi fost un mijloc eficient – în celelalte ţări comuniste bruiajul era practicat, dar informaţiile difuzate de REL tot

ajungeau la acel segment al populaţiei care era interesat de ele.

După ce situaţia din ţară a intrat din nou sub control, între 6 şi 9 septembrie, la sediul CC a avut loc o consfătuire de lucru a activului de partid din domeniul propagandei, al educaţiei politice şi al ideologiei. La această întâlnire, Ceauşescu a criticat aspru munca de partid din domeniul propagandei, punându-i în cârcă o parte din responsabilitatea pentru crizele apărute. După cum observa secretarul general, pe acest segment adeseori domnea „o păguboasă stare de automulţumire şi de autolinişti re”[96]. În acelaşi timp, fără a da nume, i-a criticat pe activiştii din trecut care s-au pronunţat pentru încetinirea ritmului investiţiilor şi creşterea alocărilor pentru consum. Pentru a evita în viitor fenomene sociale nedorite, Ceauşescu a recomandat intensificarea muncii ideologice, mai ales a celei cotidiene, care nu e legată de marile sărbători. Principala sarcină a acestei activităţi urma să fie constituită de discuţiile lămuritoare cu cei care propun creşterea consumului în detrimentul investiţiilor[97].

Punând problema în felul acesta, conducerea recunoştea de fapt că nu intenţionează să cedeze în faţa revendicărilor sociale şi nu reduce nivelul investiţiilor. Ceauşescu considera – şi într-un fel avea dreptate – că esenţa crizelor se reduce la lipsa echilibrului între alocările pentru investiţii şi nivelul de trai al cetăţenilor. După părerea lui, cauza fundamentală a nemulţumirilor o constituiau aşteptările sociale exagerate, şi nu dificultăţile ca atare. Prin utilizarea aparatului ideologic şi a Securităţii, conducerea română plănuia să limiteze aceste aşteptări şi să continue industrializarea forţată a ţării. Dar în realitate, procedând astfel, nemulţumirile au devenit şi mai radicale, în acelaşi timp fiind eliminate orice forme de exprimare a lor, ceea ce a creat obligativitatea creşterii controlului asupra vieţii populaţiei într-o măsură care depăşea cu mult nivelul adoptat în majoritatea celorlalte ţări comuniste.

Punând pe primul plan problemele economice, conducerea trecea total sub tăcere problemele politice conţinute, spre exemplu, în acţiunile lui Goma. Se continua astfel un mod de gândire la care ne-am referit când am prezentat planul de acţiune al Serviciului „D” – într-un fel sau altul, era vorba de ideea că scriitorul a acţionat din motive extrapolitice.

Tactica aplicată în legătură cu persoanele sau grupurile sociale care în 1977 au aruncat mănuşa sistemului politic n-a fost schimbată practic până la căderea lui Ceauşescu. În cazul insurgenţei unor persoane izolate sau a unor grupuri numeric restrânse, măsurile luate erau izolarea şi reprimarea,

urmate apoi de o campanie de dezinformare ce avea ca scop subminarea credibilităţii lor. În cazul unor proteste de masă ale muncitorilor – iniţial evitarea folosirii forţei, împăcarea aparentă, după care urma reprimarea celor mai activi participanţi la evenimente. Trebuie să facem aici o precizare, şi anume că exact această tactică a fost aplicată de Vasile Patilineţ şi Dumitru Popa în legătură cu demonstraţia de Crăciun a studenţilor din Bucureşti în 1968, lucru pentru care au fost aspru criticaţi de Ceauşescu, care afirma că manifestaţia trebuia împrăştiată cu forţa încă de la bun început. Probabil că secretarul general a ajuns mai târziu la concluzia că Patilineţ şi Popa au avut dreptate şi că tocmai aşa trebuie procedat. N-ar fi exclus ca numirea lui Patilineţ din decembrie 1977 ca ministru al Minelor, Petrolului şi Geologiei (Băbălău, care nu s-a descurcat, lăsându-se luat ostatic de mineri împreună cu Verdeţ, a fost trimis la Consiliul Popular al judeţului Prahova) şi revenirea lui Dumitru Popa din misiunea diplomatică în Coreea de Nord să fi fost legate tocmai de modul în care a acţionat el în noaptea de 24 spre 25 decembrie 1968 – la fel ca mulţi alţi dictatori, Ceauşescu ţinea bine minte astfel de amănunte.

În anul 1977, cu excepţia crizelor, viaţa de partid şi de stat s-a desfăşurat normal, pe făgaşul trasat de experienţa anilor precedenţi. Între 25 şi 27 ianuarie au avut loc schimbări importante la nivelul guvernului. Cornel Burtică şi Ion Stănescu au devenit noii vicepremieri. Noul ministru al Minelor, Petrolului şi Geologiei va fi pentru o perioadă deja amintitul Constantin Băbălău. Predecesorul său pe acest post, Bujor Almăşan, a fost numit ministru secretar de stat la Ministerul Comerţului Exterior[98].

Pe 4 februarie, cu ocazia şedinţei CPEx, a Biroului Permanent al Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială şi a Consiliului de Miniştri au fost făcute modificări în planul pe anii 1976-1980, suplimentând cotele şi aşa destul de ridicate ale alocărilor pentru investiţii. Alte corecturi, tot în sensul suplimentării sumelor alocate pentru investiţii, au mai fost făcute şi în octombrie şi decembrie 1977[99]. Aceste măsuri au fost luate probabil din dorinţa de a evita alte posibile crize – potrivit tezelor enunţate de Ceauşescu în septembrie, trebuiau crescute investiţiile şi îmbunătăţită activitatea ideologică la nivelul populaţiei.

Pe probleme ideologice erau axate deciziile luate pe 28-29 iunie 1977, cu ocazia Plenarei CC; pe lângă deja amintita desfiinţare formală a cenzurii, aceasta a adoptat şi o rezoluţie privind creşterea rolului şi responsabilităţii organizaţiilor de partid şi de stat, ale celor sociale şi de masă, ale

asociaţiilor de creaţie, ale colectivelor de redacţie ale organelor de presă, din radio şi televiziune, din edituri, cinematografie şi teatre. Aceste instituţii trebuiau să se axeze şi mai mult pe activitatea ideologică şi de educare a populaţiei în spiritul doctrinei socialiste[100]. În practică, acest lucru însemna de fapt reducerea şi mai accentuată a elementelor neafectate de propagandă (cultura şi arta apolitice şi în general activităţile de divertisment) din cuprinsul publicaţiilor editate, al audiţiilor, filmelor sau spectacolelor. Ideologia oficială a pus astfel stăpânire pe alte şi alte domenii ale vieţii sociale şi chiar private.

Pe 8 august, cu ocazia şedinţei CPEx, a fost adoptat regulamentul manifestărilor sportive naţionale de masă sub denumirea „Daciada". Participarea era obligatorie pentru majoritatea cetăţenilor cu vârste care permiteau practicarea unui sport – la prima ediţie a acestor întreceri au participat 8,9 milioane de persoane[101]. Ideea organizării unor competiţii sportive de masă apăruse cu câţiva ani mai înainte. Deşi Ceauşescu n-a amintit acest lucru în „tezele din iulie" 1971, activiştii sportivi întruniţi în Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport au prins ideea şi s-au hotărât să profite de ocazie şi să adere la noua direcţie de acţiune. Timp de câţiva ani, probabil din proprie iniţiativă, au propus conducerii idei despre felul cum ar putea fi utilizată activitatea sportivă pentru a acţiona propagandistic asupra populaţiei. Impulsul care a influenţat în mod decisiv deciziile ce urmau să fie luate a fost succesul gimnastei românce Nadia Comăneci la Jocurile Olimpice de la Montréal din 1976. Pe 16 noiembrie 1976, CPEx a adoptat „Programul de dezvoltare a activităţii de cultură fizică şi sport în perioada 1976-1980". Unul dintre punctele acestui document era organizarea „Daciadei", începând din anul următor[102]. În 1977, începea „Daciada", devenind după „Cântarea României" următoarea manifestare propagandistică naţională de masă.

În 1977 au avut loc două aniversări importante: o sută de ani de la câştigarea independenţei de stat a României în 1877 şi şaptezeci de ani de la răscoala ţăranilor din 1907. Ambele aniversări au prilejuit nenumărate manifestări de masă şi, alături de acestea, intensificarea continuă a activităţii de propagandă în mijloacele de difuzare în masă – editarea unor cărţi, spectacolele de teatru şi film. Campania de propagandă se axa pe sublinierea rolului pe care Nicolae Ceauşescu l-a jucat în istoria ţării. Era începutul unei noi etape a cultului personalităţii, pentru că din acel moment a luat tot mai mare amploare preocuparea de a găsi mereu alte aniversări.

Nici nu se încheiase bine cortegiul de manifestări ocazionate de aniversarea evenimentelor de la 1877 şi 1907, când, pe 26-27 octombrie, a fost adoptată hotărârea de a organiza în 1980 aniversarea a 2050 de ani de la apariţia „primului stat dac centralizat şi independent”. În motivaţia acestei decizii se sublinia că:

[...] crearea statului centralizat sub conducerea lui Burebista, în jurul anului 70 î.e.n., a fost rezultatul dezvoltării vieţii materiale şi spirituale pe teritoriul locuit de goţi (*sic*!) şi daci, care constituiau o parte a numeroasei populaţii tracice, adânc înrădăcinată pe întreg teritoriul carpato-danubiano-pontic[103].

În anii următori, în afara evenimentelor tradiţionale deja aniversate, ca ziua de naştere a lui Nicolae şi apoi cea a Elenei Ceauşescu, au fost celebrate şi sărbători mai aparte, ca, de exemplu, 400 de ani de la întemeierea satului natal al dictatorului român, Scorniceşti[104]. Începând din 1977, tradiţiile comuniste au intrat practic în regim de permanenţă (deja în ianuarie 1978 se împlineau şaizeci de ani de la naşterea lui Ceauşescu). Pauzele dintre diferitele sărbători succesive s-au scurtat atât de mult, încât mijloacele de difuzare în masă se ocupau în principal de prezentarea evenimentelor legate de o anumită aniversare, pentru ca imediat apoi să treacă la pregătirea următoarei aniversări. În pauzele dintre acestea aveau loc etapele locale de calificare pentru concursurile naţionale „Cântarea României” şi „Daciada”.

Pe 28 octombrie, la o zi după ce a fost stabilită aniversarea constituirii statului dac, MAN a votat adoptarea noii versiuni a imnului de stat, anunţată deja cu aproape doi ani în urmă – în ianuarie 1976. Pe o melodie compusă în secolul al XIX-lea de compozitorul Ciprian Porumbescu, cu strămoşi polonezi, a fost adaptat un text nou sub titlul *Trei culori.* Autorul textului pentru noul imn a fost probabil chiar Ceauşescu, sau cel puţin a participat la redactarea acestuia[105]. Textul imnului era reflectarea liniei de propagandă în vigoare, prezentând formulări legate de apărarea teritoriului naţional de către înaintaşi, de comunism, de partid ca unică forţă conducătoare. Introducerea noului imn de stat era încununarea simbolică a unor tendinţe care se manifestau deja de mai mulţi ani.

În 1977, ocupată pe de o parte cu soluţionarea manifestărilor de nemulţumire socială şi pe de altă parte cu punerea în practică a noilor idei

propagandistice, conducerea se pare că a bagatelizat până la un anumit punct problema cea mai importantă – scăderea productivităţii în economia naţională. Înrăutăţirea treptată, deşi la început destul de discretă, a situaţiei materiale a populaţiei (în ciuda unei creşteri semnificative în anumite domenii) a fost remarcată în principiu încă din 1969, dar în afară de câteva – de obicei scurte – perioade de insuficienţă a aprovizionării pieţei, se putea considera că totul merge bine. Anul 1976 s-a remarcat printr-o recoltă deosebit de bună, ceea ce probabil a indus în eroare vigilenţa conducerii. În 1977 a început însă o criză care avea să dureze până la căderea lui Ceauşescu.

Sectoarele economice de bază nu şi-au îndeplinit sarcinile care le reveneau din planul anual. Este vorba în primul rând de investiţiile în industria constructoare de maşini şi în construcţii, sectoare în care de câţiva ani se semnalau dificultăţi, dar prin anumite retuşuri şi prin reportarea sarcinilor deficitare din anul curent în planul pentru anii următori, până în 1976 s-a reuşit realizarea majorităţii indicatorilor conţinuţi în planurile anuale. Probleme au apărut şi în energetică, lucru resimţit inclusiv de populaţie. În plus, a început să crească şi deficitul în comerţul exterior, provocat în primul rând de dificultăţile întâmpinate în exportul mărfurilor româneşti, a căror calitate scăzuse în comparaţie cu produsele similare fabricate în alte ţări[106]. În statisticile oficiale este greu să regăseşti reflectarea situaţiei din momentul respectiv (creşterea producţiei industriale a fost evaluată la 13%, adică superioară celei înregistrate în anul precedent), excepţie făcând doar bilanţul comerţului exterior, care nu putea fi falsificat atât de uşor. Din 1977, statisticile oficiale au început să recunoască deficitul din comerţul exterior, la început scăzut, dar care apoi a crescut rapid[107].

În intervalul 7-9 decembrie a avut loc Conferinţa Naţională a PCR. Una dintre primele luări de cuvânt i-a aparţinut unui brigadier de la mina Lupeni – acesta a exprimat „adânca dragoste a minerilor faţă de Secretarul General”, ceea ce avea o importanţă evident simbolică. În cadrul lucrărilor, Ceauşescu a rostit o cuvântare în care făcea cunoscut un program de acţiuni pe linie de partid şi de stat pentru anii imediat următori. Referatul său a fost dominat de tematica economică – secretarul general evaluând pozitiv executarea planului, deşi recunoştea că economia a avut de suferit din cauza consecinţelor cutremurului. Printre ţelurile fundamentale citate de Ceauşescu figura ridicarea nivelului de trai al populaţiei, deşi nu oferea

soluţii concrete în acest sens, limitându-se doar la generalităţi. De importanţă deosebită au fost considerate şi problemele interne. Secretarul general sublinia că în viitor ar trebui să crească rolul statului în domeniul apărării, ceea ce a constituit argumentul pentru operarea unor schimbări importante în serviciile speciale[108]. Era semnul prevestitor al unor reforme în multe domenii – în cursul lunilor următoare a fost elaborat un plan de schimbări care a început să fie pus în practică în prima jumătate a anului 1978.

În ciuda anunţatelor reforme, se părea că forurile conducătoare nu observă tendinţele negative care se manifestau în economie. Se pornea de la ideea că nemulţumirile sociale sunt rezultatul unor aspiraţii exagerate, iar dificultăţile economice, dacă există în general, nu sunt decât fenomene tranzitorii. Abia doi ani mai târziu Ceauşescu a fost obligat să recunoască faptul că s-au făcut anumite greşeli.

Schimbări în serviciile speciale şi fuga lui Ion Mihai Pacepa

Pe 27 iulie 1978, directorul adjunct al Departamentului de Informaţii Externe, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Interne şi consilier personal al lui Ceauşescu pe probleme de securitate, general-locotenent Ion Mihai Pacepa, s-a dus la Ambasada Statelor Unite de la Bonn şi a cerut azil politic. După câteva zile a fost transportat în SUA, unde a fost preluat de serviciile speciale americane. Evenimentul a provocat schimbări foarte mari atât în Securitate, cât şi în totalitatea sistemului.

Activitatea lui Pacepa, atât înainte, cât şi după fuga lui din ţară, a făcut subiectul unui număr imens de comentarii şi monografii, a provocat controverse de natură morală şi politică. Fără îndoială că o mare parte a informaţiilor şi opiniilor pe această temă sunt rezultatul operaţiei de dezinformare desfăşurate de Securitate (implicaţi putând fi, în acest caz, în afară de Serviciul „D”, şi ofiţeri de rang înalt din alte servicii, cărora fuga lui Pacepa le-a creat neajunsuri în carieră). Unii foşti funcţionari nu i-au putut ierta „trădarea” – spre exemplu, Nicolae Pleşiţă îl numea în mod constant pe Pacepa – *şobolanul*. Controversele se concentrează în principal în jurul a două probleme: când a început Pacepa să colaboreze cu CIA (unii spun că şi cu KGB), respectiv dacă fuga lui a fost provocată de considerente morale sau n-a fost decât rezultatul fricii că Securitatea a dat de urmele legăturilor sale cu americanii.

Dar aceste întrebări nu sunt esenţiale din punctul de vedere al schimbărilor provocate în sistem, mult mai importantă fiind zguduirea pe

care a produs-o fuga lui Pacepa în serviciile speciale – iar din acest punct de vedere controversele sunt mult mai puţine. Merită să plecăm însă de la următoarele ipoteze: colaborarea lui Pacepa cu serviciile speciale americane a început încă înainte de dezertarea lui[109] (când anume, nu se ştie exact), iar alegerea momentului fugii trebuie pusă în legătură cu intensificarea atmosferei de suspiciune faţă de acest ofiţer.

În legătură cu primii ani ai carierei lui Pacepa nu se ştie mare lucru. S-a născut pe 28 octombrie 1928 în Bucureşti[110]. În 1951 a renunţat la cursurile pe care le urma în cadrul Facultăţii de Chimie a Universităţii din Bucureşti (potrivit unei alte versiuni, el ar fi absolvit cursurile Politehnicii din capitală) şi a început să lucreze la Direcţia Contrasabotaj din cadrul Securităţii. În 1955 sau 1956 a fost transferat la Informaţii Externe. A avut o ascensiune rapidă în serviciile speciale. În 1961, având gradul de maior, a primit medalia „Apărarea Patriei”, clasa II. În anii ’60 a călătorit frecvent în Apus, mai ales la Frankfurt, unde era rezident al Serviciului Român de Informaţii. În perioada 1966-1972 este adjunct al şefului DIE. În 1972 este numit secretar de stat la Ministerul Afacerilor Interne şi prim-adjunct al şefului DIE – ambele funcţii păstrându-şi-le până la fuga lui din 1978.

În cursul carierei sale fără îndoială că a fost pus în situaţia de a fi părtaş la unele dintre cele mai criminale practici ale regimului, dar până în acest moment n-au fost scoase la iveală dovezi directe ale participării sale în acest gen de operaţii (lui i se reproşează, între altele, organizarea atentatelor asupra unor activişti din emigraţie ca Emil Georgescu şi Monica Lovinescu). În anii ’70 Pacepa a câştigat treptat încrederea lui Ceauşescu, devenind în cele din urmă unul dintre colaboratorii săi cei mai apropiaţi. În cursul carierei sale, dar nu se ştie exact când, el a intrat în contact cu spionajul american, căruia n-ar fi exclus să-i fi transmis informaţii încă înainte de 1978 – dar nici în această privinţă nu dispunem de dovezi.

Probabil în vara anului 1978 serviciul român de contrainformaţii a început să-l urmărească pe Pacepa. Dar dezertarea lui a reprezentat totuşi o surpriză totală atât pentru servicii, cât şi pentru conducere, inclusiv pentru Ceauşescu. Haosul provocat de fuga directorului adjunct al DIE a fost amplificat şi prin faptul că, încă din primăvara anului 1978, începuse reorganizarea serviciilor speciale. Pe 3 aprilie, Consiliul de Stat a emis un decret în virtutea căruia DSS căpăta statut de instituţie independentă în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, fiind subordonată direct ministrului. Ei i-a fost trasată sarcina de a „răspunde de modul în care se aplică politica

partidului şi statului în domeniul apărării securităţii statului”[111]. În virtutea acestui decret, DSS a fost de fapt trecută în subordonare directă faţă de secretarul general al PCR şi de preşedintele ţării. Ca nou şef al DSS a fost numit Tudor Postelnicu, până în acel moment un simplu activist de partid din provincie. Principala sarcină care i-a fost trasată lui Postelnicu era creşterea abilităţii acţiunilor Securităţii faţă de manifestările de nemulţumire socială[112]. A fost schimbat şi şeful DIE – Nicolae Doicaru a fost numit ministrul Turismului, în locul lui fiind adus Alexandru Dănescu, care de mulţi ani lucra în cadrul serviciilor de securitate. Odată cu şeful ei a fost schimbat şi numele instituţiei, care a devenit Direcţia Generală de Informaţii Externe (DGIE). Merită să mai menţinăm aici că tot în cadrul acestei reforme Nicu Ceauşescu, fiul lui Nicolae, a fost primit în Consiliul Politic de pe lângă Ministerul Afacerilor Interne[113].

Încă înainte ca noul şef al DSS să fi reuşit să-şi intre cu adevărat în atribuţii şi să se ocupe de punerea în practică a directivelor conducerii, locţiitorul şefului DGIE a dezertat. N-ar fi exclus ca schimbările din funcţii în cadrul serviciilor să-l fi afectat şi pe Pacepa, fie din cauză că în legătură cu el puteau exista anumite îndoieli, fie pur şi simplu poziţia lui urma să devină mai puţin importantă[114]. Pe 23 iulie Pacepa s-a dus în RFG cu scopul de a discuta cu partenerii germani posibilitatea de a produce în România avionul Fokker. Interesant e faptul că fiica lui, Dana, cu vreo două săptămâni înainte, se întorsese la Bucureşti, unde s-a căsătorit cu un cetăţean român. Soţia ofiţerului de asemenea a rămas în Bucureşti. Cu alte cuvinte, Pacepa şi-a lăsat familia în ţară şi a plecat singur la americani[115].

Serviciile româneşti au aflat despre dezertarea ofiţerului abia după câteva zile. Pe 8 august, vestea că Pacepa a fugit a fost difuzată de gazeta vest-germană *Die Welt*. În fruntea echipei care a început să cerceteze cazul fugarului a fost numit generalul Constantin Olteanu, un militar care, din martie 1978, răspundea în cadrul CC al PCR de problemele armatei şi ale justiţiei. Pe 9 august a fost efectuată o percheziţie la vila lui Pacepa (situată vizavi de Ambasada poloneză). A fost descoperit un întreg instrumentar de spionaj, arme – un adevărat arsenal, numeroase obiecte de preţ şi valută din diferite părţi ale lumii[116]. Pe 10 august, administraţia de la Washington a confirmat informaţia despre fuga lui Pacepa. Pe 15 august, soţia şi fiica dezertorului au fost mutate într-o altă locuinţă situată la periferia oraşului. Pe 17 august, Secţia Militară a Tribunalului Suprem l-a condamnat în contumacie pe Pacepa la pedeapsa cu moartea pentru trădare de patrie.

Dar acesta nu era decât începutul acţiunilor provocate de fuga adjunctului şefului DGIE. Pe 5 septembrie, ministrul Afacerilor Interne Teodor Coman a fost eliberat din funcţie, în locul lui fiind adus George Homoştean, a cărui carieră anterioară evoluase cam la fel cu aceea a lui Postelnicu înainte de a ajunge şeful DSS. Coman a fost trimis ca prim-secretar în judeţul Vâlcea. Noului ministru i s-a dat ca adjunct pe probleme ideologice pe Nicolae (sau Niculai) Gârbă, care înainte fusese secretar cu probleme organizatorice în organizaţia de partid a judeţului Brăila.

Alexandru Dănescu a fost şi el revocat, dar pe data de 4 septembrie, din funcţia de şef al DGIE. El a fost transferat la Comitetul de Stat al Planificării şi, în acelaşi timp, la Direcţia Generală a Rezervelor de Stat, unde a şi rămas până în decembrie 1989117. În locul lui a fost adus Romus Dima, care în ultimii cinci ani fusese secretar cu propaganda la comitetul de partid al municipiului Bucureşti[118]. Odată cu schimbarea şefului a fost schimbat şi numele instituţiei, DGIE devenind de acum înainte Centrul de Informaţii Externe (CIE).

Pe 15 august, fostul şef al lui Pacepa, Nicolae Doicaru, a fost revocat din funcţia de minstru al Turismului, ceea ce ar putea avea legătură cu dezertarea lui Pacepa (sigur e faptul că a fost interogat în legătură cu acest caz). În noiembrie, Doicaru a fost trecut în rezervă. În decembrie 1989 el a încercat să reintre în curentul principal al politicii, dar fără succes. A murit la o vânătoare în 1991, împuşcat, se pare, din greşeală[119].

O altă victimă a epurării provocate de fuga lui Pacepa a fost Teodor Sârbu, şeful aşa-numitei Bigăzi SD (sigla nu are nici o semnificaţie), o unitate din cadrul DIE specializată în spionaj industrial. Brigada SD era subordonată direct faţă de Pacepa, iar Sârbu fusese unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai ofiţerului fugar. El a fost arestat pe 18 august. După două săptămâni de interogatorii a fost eliberat, dar şi-a pierdut funcţia şi a fost transferat pe un post fără importanţă de la Şcoala de Securitate Băneasa. Din 1980 a lucrat la fabrica de diamante artificiale, subordonată tot serviciilor speciale. A murit în iulie 1984 ca urmare a exploziei automobilului în propriului său garaj[120].

Pe lângă toate acestea au fost efectuate schimbări foarte importante şi în rândul personalului din străinătate, mai ales printre diplomaţi. Mai mult ca sigur aceste schimbări au fost provocate de necesitatea de a-i retrage pe acei lucrători din cadrul spionajului extern care ar fi putut fi cunoscuţi de Pacepa. Schimbările, destul de nervoase, s-au întins până în luna decembrie

1978, când conducerea a considerat că situaţia a revenit la normal.

În legătură cu evaluarea epurării provocate de fuga lui Pacepa părerile sunt împărţite. Unii consideră că dezertarea unui ofiţer al DGIE a permis încheierea schimbărilor de cadre, serviciile fiind astfel debarasate de anumite persoane nesigure şi slab pregătite (după momentul 1978, lui Pacepa i s-a tot reproşat nivelul scăzut de calificare – şi probabil pe nedrept), persoane care au făcut carieră datorită protecţiei unui om care s-a dovedit a fi spion american. Există şi câteva argumente serioase în favoarea acestei teze. Unul dintre ele ar fi faptul că în locul lui Teodor Coman şi al lui Alexandru Dănescu au fost numiţi George Homoştean (plus Nicolae Gârbă, ca adjunct al ministrului pe probleme ideologice) şi Romus Dima. Coman şi Dănescu aveau experienţă în activitatea din cadrul organelor de forţă (ceea ce nu însemna însă în mod cert că erau profesionişti), în schimb succesorii lor erau reprezentanţi tipici ai nomenclaturii de partid, executanţi fideli ai voinţei secretarului general. Această schimbare se înscria deci în logica reformelor iniţiate prin numirea lui Tudor Postelnicu, un simplu secretar de partid din provincie, pe postul de şef al DSS. Adepţii acestei teorii subliniază, de asemenea, că epurarea, eventual cu excepţia primei etape, nu a influenţat negativ activitatea serviciilor, nici chiar a spionajului.

Alţii afirmă că după fuga lui Pacepa, din serviciile speciale au fost eliminaţi mulţi ofiţeri şi agenţi capabili, iar numirea pe posturi de conducere a unor activişti de partid lipsiţi de experienţă a provocat scăderea elasticităţii şi implicit a eficienţei activităţii serviciilor, în special a spionajului. E greu să polemizezi cu o astfel de teză, întrucât până acum n-au fost întreprinse cercetări competente pe această temă. Partea cea mai vizibilă a activităţii serviciilor, atât în ţară (supravegherea disidenţilor, controlul populaţiei), cât şi peste hotare (atentate asupra unor figuri cunoscute din lumea emigranţilor, sprijinirea activităţilor diplomatice), n-a suferit perturbări prea mari. Dar, în acelaşi timp, cel puţin până la un anumit punct, a scăzut nivelul inovaţiei în industria românească, ceea ce ar putea fi pus în legătură cu dezorganizarea Brigadei SD după eliminarea lui Teodor Sârbu. În această controversă, trebuie să recunoaştem că ambele teze sunt justificate până la un anumit punct. Dezertarea unui singur ofiţer, chiar dacă era plasat atât de sus în ierarhie cum a fost cazul lui Pacepa, nu putea duce la paralizarea pe o perioadă prea lungă de timp a unei instituţii care avea câteva zeci de mii de angajaţi. În locul celor eliberaţi din funcţii au fost aduşi funcţionari noi, adesea mai bine verificaţi înainte de a-şi începe

activitatea. Pe de altă parte, o schimbare serioasă de cadre n-avea cum să nu dureze şi cu siguranţă a trecut un timp destul de lung până când serviciile, şi mai ales spionajul extern, au fost aduse din nou la nivelul anterior lunii iulie 1978.

Atât apărătorii, cât şi detractorii lui Pacepa sunt de acord cu două lucruri. În primul rând, dezertarea adjunctului şefului DIE a influenţat negativ imaginea ţării în străinătate atât în contactele cu ţările din Occident, cât şi în cadrul blocului sovietic în care a scăzut credibilitatea României ca partener al Tratatului de la Varşovia. Şi la drept vorbind, până la căderea regimului, conducerea românească n-a mai reuşit să-şi recapete încrederea de care se bucura până în 1978. În al doilea rând, fuga lui Pacepa, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Ceauşescu, a făcut să crească în intensitate atmosfera de suspiciune la toate nivelurile administraţiei de partid şi de stat şi nu mai puţin în cadrul serviciilor speciale. Secretarul general a fost foarte afectat de trădarea unei persoane în care avea deplină încredere. Dezertarea lui Pacepa a provocat în mod sigur accelerarea procesului de atragere a membrilor familiei Ceauşescu la actul de guvernare a partidului şi statului. Nepotismul, vizibil deja mai dinainte (deşi până în 1978 el nu făcea notă discordantă faţă de practicile în uz din celelalte ţări comuniste), a devenit una dintre principalele trăsături ale sistemului politic din România. În următorii câţiva ani, componenţa conducerii superioare va suferi asemenea schimbări încât se va vorbi deschis de „socialism într-o singură familie” (prin trimitere la vechea teză sovietică a „socialismului într-o singură ţară”).

Anii 1978-1981: declinul

În 1977, România a intrat în perioada unor dificultăţi economice şi sociale care au dus rapid la prăbuşirea totală a economiei şi la pierderea sprijinului şi încrederii populaţiei în conducători, în primul rând în persoana lui Ceauşescu. În lipsa oricăror idei de bun-simţ pentru îmbunătăţirea situaţiei economice, autorităţile şi-au concentrat atenţia în direcţia creşterii controlului asupra vieţii cetăţeanului, iar în sânul conducerii s-a ajuns la creşterea poziţiei soţiei şi a familiei dictatorului. Este o perioadă în care s-au manifestat diferite tulburări sociale, dar în fiecare situaţie de acest fel au fost aplicate şi s-au confirmat metodele de soluţionare a crizelor elaborate anterior.

Principala problemă a ţării era incapacitatea economiei, lucru care în această perioadă a devenit evident atât pentru conducători, cât şi pentru

aparatul de partid de la toate nivelurile, ca să nu mai vorbim de populaţie, care era obligată să-şi limiteze drastic consumul chiar şi în ceea ce priveşte produsele de bază. Din punctul de vedere al conducerii superioare, această problemă avea mai multe dimensiuni:

Până acum, conducerea considera mereu că e dezinformată în legătură cu rezultatele economice reale prin falsificarea datelor la nivel local şi de aceea se străduia să contracareze fenomenul prin mărirea controlului şi introducerea unor indicatori mai transparenţi.

În cadrul conducerii superioare, persoanele responsabile de economie se străduiau să-i prezinte lui Ceauşescu situaţia ca fiind mai bună decât era în realitate – în primul rând din teamă pentru propria poziţie. Pe de altă parte, secretarul general se zbătea între dorinţa de a accepta rapoartele retuşate şi neîncredere, ceea ce-l împingea la luarea unor decizii haotice în ceea ce priveşte politica de personal şi cea strategică.

Chiar dacă admitem ideea că era dezinformată la mai toate nivelurile, conducerea îşi dădea seama, cel puţin în parte, că situaţia economică este fatală şi că există riscul apariţiei unor tulburări sociale. De aceea, în afară de sporirea controlului asupra vieţii cetăţeanului prin utilizarea mijloacelor de constrângere, autorităţile se străduiau să dezinformeze populaţia prin intermediul prezentării unor date false sau prin atragerea atenţiei asupra unor indicatori macroeconomici puţin importanţi din punctul de vedere al cetăţeanului obişnuit, dar eficienţi propagandistic. Ceea ce impunea o permanentă adaptare a propagandei la situaţia actuală a ţării pentru a imagina alte şi alte idei economice.

Toate tendinţele amintite au dus la scăderea fiabilităţii sistemului economic, a volumului producţiei şi, nu mai puţin, a credibilităţii informaţiei, ceea ce sporea şi mai mult dificultăţile economice. La începutul anului 1978, când, în conformitate cu principiile acceptate de Ceauşescu la conferinţa naţională a partidului din decembrie 1977, a fost elaborat un pachet de reforme în economie, nimeni nu se aştepta ca aceste acţiuni să aibă tocmai un asemena efect.

Pe 22-23 martie 1978 a avut loc Plenara CC, la care au fost prezentate sub formă de hotărâre noile directive referitoare la modul de planificare şi administrare a economiei[121]. Schimbările respective erau destul de serioase şi afectau multe domenii ale vieţii economice. Primul punct al documentului se referea la „perfecţionarea indicatorilor economico-

financiari”, ceea ce sublinia importanţa pe care conducerea o acorda circulaţiei informaţiei. Indicatorul de bază adoptat în industrie, în agricultura de stat, în construcţii şi în transporturi era valoarea producţiei nete. Acest indicator era definit ca „valoarea produsului viu din activitatea de producţie” şi era stabilit că va cuprinde următoarele elemente: partea valorii nou-create destinată fondului de acumulare sub formă de impozit pe valoarea producţiei nete, retribuţia directă a lucrătorilor şi alte sume, fondurile pentru cercetare şi progres tehnologic, cheltuielile generale cu excepţia celor materiale, impozitul pe salarii, cota de asigurări sociale şi, în sfârşit, profitul net. În acelaşi timp, direcţiile întreprinderilor erau obligate să întocmească rapoarte detaliate referitoare la eficienţa utilizării unor indicatori ca timpul de lucru general socotit în ore de muncă, gradul de utilizare a forţei de producţie, indicele de utilizare a materiilor prime şi a materialelor, normele de calitate şi de modernizare, respectiv profitul şi producţia netă la o mie de lei mijloace fixe.

Aceşti indicatori au fost introduşi din două motive principale: primul, despre care însă nu se vorbea deschis, era reducerea posibilităţilor de a falsifica datele la nivelul conducerii întreprinderii, iar al doilea – trâmbiţat de mijloacele de propagandă – era introducerea principiului dependenţei retribuţiei faţă de eficienţa muncii prestate, calculată pe baza valorii producţiei nete. Decizia adoptată de CC stabilea modul de calcul al retribuţiei cuvenite atât la nivelul întreprinderii, cât şi la nivelul fiecărui angajat. Aşa încât, teoretic, muncitorul îşi primea salariul în funcţie de eficienţa muncii prestate, dar şi de rezultatele generale ale întreprinderii în care era angajat. La aceeaşi plenară a mai fost adoptată şi decizia care preciza modul de participare a muncitorilor la profitul întreprinderii122. Angajaţii aveau dreptul să obţină o retribuţie în conformitate cu un mod relativ arbitrar de calcul al valorii muncii prestate şi al ponderii activităţii fiecărei persoane la rezultatele economice ale întreprinderii. În continuare era dată lista amănunţită a premiilor şi sporurilor de salariu, a alocaţiilor sociale la care aveau dreptul muncitorii. Participarea la profit era posibilă însă numai în cazul în care întreprinderea îşi depăşea planul la toţi indicatorii.

Hotărârea referitoare la schimbarea modului de planificare şi administrare a economiei se ocupa în continuare de perfecţionarea planificării. Se pornea de la principiul că procesul de planificare va avea loc sub conducerea partidului şi în conformitate cu directivele elaborate

succesiv la congresele şi conferinţele naţionale ale partidului şi pe baza recomandărilor personale ale lui Ceauşescu, rolul de frunte urmând să-l joace Consiliul Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială. Cifrele de plan urmau să fie elaborate prin utilizarea unor „valori orientative” şi a „normativelor de plan”, ceea ce permitea o anumită elasticitate în realizarea acestuia. Planul naţional urma să fie întocmit, între altele, pe baza analizei cererii de pe piaţa internă şi externă. Cu toate acestea însă, la nivelul întreprinderilor, directivele erau diferite şi planul fiecărei fabrici în parte urma să fie stabilit în funcţie de capacitatea maximă de utilizare a materiilor prime pe care şi le putea procura, de capacitatea de producţie, de forţa de muncă – un astfel de plan presupunea aşadar că fiecare întreprindere va scoate atâtea produse câte e în stare să fabrice. Pe de altă parte, se mai presupunea, de asemenea, că activitatea economică trebuie să servească „necesităţilor concrete ale economiei”, care erau stabilite în planul naţional, aşa încât atunci când necesarul de produse de un anumit sortiment era mai mare decât cel prognozat, întreprinderea trebuia să-şi depăşească planul.

A fost sporită şi autonomia întreprinderilor prin constituirea în regim separat a fondurilor de acumulare şi a cifrelor de afaceri, respectiv a celor pentru construcţia de locuinţe şi a investiţiilor cu caracter social. Volumul acestor fonduri urma să depindă de rezultatele financiare ale întreprinderii. În cazul în care aceasta nu înregistra profit, putea atrage credite bancare pentru investiţii sau pentru completarea necesarului de fonduri, iar atunci când apăreau întârzieri în plata datoriilor, băncile puteau acorda alte credite în condiţii mai puţin avantajoase.

Al patrulea şi ultimul punct al hotărârii se referea la comerţul exterior. Volumul schimburilor comerciale cu alte ţări era stabilit de sus în jos pe bază de plan, dar responsabilitatea pentru îndeplinirea obligaţiilor contractuale revenea întreprinderii. Pentru a stimula unităţile economice să efectueze schimburi comerciale cu străinătatea, s-a adoptat o dispoziţie potrivit căreia 25% din devizele obţinute datorită depăşirii planului la comerţul exterior reveneau întreprinderii, iar din acestea, până la 2% puteau fi utilizate pentru finanţarea excursiilor externe ale angajaţilor, restul urmând să fie destinat investiţiilor şi fondului de premii pentru angajaţi (până la 10%).

Aceeaşi hotărâre sporea şi rolul consiliilor de întreprindere în administrarea acesteia. Adunările generale ale oamenilor muncii aveau un cuvânt de spus în stabilirea planului şi în distribuirea profitului, a fondului

de premii, a retribuţiilor suplimentare şi a fondurilor la dispoziţia întreprinderii.

Reformele prezentate la plenara din martie erau în cel mai bun caz doar nişte jumătăţi de măsură. Pe de o parte era sporită autonomia întreprinderilor, dar pe de altă parte, pe umerii acestora erau aruncate responsabilităţi incompatibile cu nivelul de autonomie acordat, responsabilităţi care se refereau nu numai la propriii angajaţi, ci şi la partenerii de afaceri externi. Astfel, întreprinderea răspundea de executarea unor decizii luate de instanţe superioare, fără consultarea propriilor reprezentanţi.

Aspectul cel mai insistent trâmbiţat de propagandă – participarea angajaţilor la beneficiile întreprinderii – s-a dovedit o idee absolut nefericită. Pentru că participarea la beneficii nu-i putea interesa pe angajaţi decât în măsura în care întreprinderea lor depăşea planul, iar acesta oricum fusese stabilit la nivelul maxim de utilizare a mijloacelor de producţie şi a forţei de muncă. Singura posibilitate de depăşire a planului în asemenea condiţii era să se recurgă la muncă neplătită, în timpul liber al lucrătorilor, şi numai dacă exista o bază de materii prime suficientă, adică mai mare decât în prevederile de plan. Noile reglementări, care aveau ca scop îmbunătăţirea situaţiei materiale a populaţiei şi creşterea producţiei, n-au dus, în practică, decât la înrăutăţirea sensibilă a stării de spirit în societate. Puţine erau întreprinderile care-şi puteau depăşi planul de producţie, iar acolo unde se întâmpla, acest lucru era plătit cu multe ore de muncă suplimentară la care angajaţii erau convocaţi ad-hoc, fără o planificare prealabilă. Cifrele de plan erau aproape imposibil de realizat, mai ales în ultimii ani, când au început să se manifeste mari dificultăţi în aprovizionarea cu materii prime şi se practica munca neplătită după orele de program, dar nu ca modalitate de a depăşi planul, ci în încercarea disperată de a-l realiza într-o proporţie cât mai mare – cu alte cuvinte, fără speranţa vreunui beneficiu. În acest fel a crescut şi dependenţa muncitorilor faţă de directori, care îi puteau obliga după bunul lor plac să vină la muncă în timpul liber – ceea ce provoca frustrare şi deprimare printre cetăţenii obişnuiţi. Această stare de spirit a devenit dominantă şi a continuat până la răsturnarea lui Ceauşescu.

Se pare, de asemenea, că nu s-a putut realiza nici al doilea scop al reformei, cel ascuns, adică reducerea posibilităţilor ca datele raportate de întreprinderi să fie falsificate. Stabilirea valorii producţiei nete ca principal indicator economic n-a putut lichida acest soi de practici, ci a dus cel mult la

schimbarea tehnicilor de falsificare a rezultatelor obţinute. Pentru că în valoarea producţiei nete intrau elemente care cu greu puteau fi controlate. Crearea unor fonduri ale întreprinderilor dădea de asemenea posibilitatea de a dispune de ele în mod liber prin intermediul consiliului de administraţie, eventual cu acordul consiliului oamenilor muncii, în componenţa cărora intrau activişti de partid de încredere.

De pe la jumătatea anului 1978 au început să izbucnească mari scandaluri de corupţie, legate de incorecta utilizare a acestor fonduri. Primul dintre acestea şi tocmai de aceea cel mai cunoscut dintre ele a fost cel de la Piatra Neamţ. În urma unui control s-a constatat că activiştii de partid de la nivel local împreună cu funcţionarii instituţiilor de stat îşi construiau locuinţe personale şi case de vacanţă pe banii statului. Problema a ajuns la cunoştinţa conducerii superioare, astfel încât, pe 1 noiembrie 1978, persoanele vinovate de aceste abuzuri au fost sancţionate pe linie de partid la Plenara CC. Cu ocazia acestui scandal a fost adoptată o lege în virtutea căreia cetăţenilor li se interzicea să posede mai mult de o casă de locuit[123], ceea ce lovea în primul rând în aparatul de partid.

Scandalul de la Piatra Neamţ a fost cel mai mediatizat, dar n-a fost un fenomen singular. Analiştii de la Ambasada RPP au observat în 1978 o rapidă „creştere a corupţiei, a malversaţiilor, a mitei, a dorinţei de îmbogăţire cu orice preţ”[124]. Introducerea anumitor elemente de autonomie în administrarea întreprinderilor de stat, ca şi a fondurilor de întreprindere n-a făcut decât să amplifice aceste tendinţe – nomenclatura simţea că se poate îmbogăţi pe seama întreprinderilor pe care le avea în administrare. De asemenea, se pare că autorităţile au apreciat just greutatea propagandistică a scandalurilor de corupţie. Prin darea în vileag a incorectitudinilor se putea demonstra că autorităţile superioare controlează întreaga viaţă economică şi combate risipa, responsabilitatea pentru greşelile săvârşite fiind aruncată în spinarea activiştilor compromişi. Divulgarea scandalurilor economice care s-au semnalat mai târziu, inclusiv a celor de la nivel superior, s-a făcut exact după aceeaşi schemă: conducerea, adeseori chiar prin persoana lui Ceauşescu, condamna comportamentul incorect al unor persoane concrete şi le învinuia de nerealizarea sarcinilor sau de neajunsurile de pe piaţă.

Rezultatele economice pe 1978 erau negative chiar şi în statisticile oficiale. Planul nu fusese realizat de fapt în nici un domeniu. Venitul naţional a crescut cu 7,6% faţă de 10-11,5% cât se prognoza, producţia agricolă a

crescut cu 2,4%, faţă de 6,9-16,1%, cât era în plan, serviciile pentru populaţie au crescut cu 6,8%, deşi planul prevedea o creştere de 15%. Creşterea producţiei industriale s-a situat la valoarea de 9%, faţă de 10,6% cât prevedea planul, însă productivitatea muncii în acest sector economic n-a crescut decât cu 7,1%, cu 1,9% mai puţin decât fusese planificat[125]. Cele mai rele rezultate au fost înregistrate în sectorul construcţiei de locuinţe, unde planul n-a fost realizat decât în proporţie de 75,8%[126].

E greu de verificat în ce măsură rezultatele comunicate corespundeau stării de fapt a economiei, important e însă faptul că autorităţile au fost obligate să-şi recunoască eşecul. În comunicatul care însoţea anunţul cu rezultatele oficiale în realizarea planului pe 1978 erau enumerate şi principalele cauze, după părerea conducerii, ale acestor rezultate slabe. Printre acestea figurau: nerealizarea planului la aprovizionarea cu materii prime şi semifabricate, neajunsuri în aprovizionarea tehnico-materială şi în domeniul cooperării dintre întreprinderile industriale şi, în sfârşit, întârzieri în realizarea investiţiilor[127].

Scăderea generală a ritmului dezvoltării a provocat şi înrăutăţirea bilanţului şi aşa negativ în comerţul exterior. În 1978, România a exportat mărfuri a căror valoare totală însuma aproape 37 miliarde de lei, pe când importurile s-au cifrat la suma de 40,6 miliarde de lei[128]. Era cel mai rău bilanţ înregistrat în toată istoria postbelică a ţării, principala cauză fiind nivelul calitativ scăzut al produselor româneşti, care nu-şi puteau găsi cumpărători pe piaţa externă.

Schimbările în planificarea şi funcţionarea economiei introduse în martie n-au adus aşadar rezultatele rapide aşteptate. În anul următor situaţia economică a ţării s-a înrăutăţit şi mai mult. La problemele deja existente legate de administrarea haotică şi insuficienţa materiilor prime s-au adăugat serioase lipsuri în aprovizionarea cu carburanţi. Această situaţie a obligat conducerea să ia măsuri drastice care n-au dus decât la agravarea crizei economice şi sociale.

În 1979 s-au semnalat lipsuri grave în aprovizionarea cu produse energetice. Preţurile carburanţilor creşteau permanent la nivel mondial, în acelaşi timp era imposibil să crească producţia proprie de hidrocarburi (în ciuda multor încercări pe diferite sectoare), aşa încât s-a ajuns la o scădere semnificativă a ritmului dezvoltării şi, implicit, la scăderea productivităţii în industrie. Problemele legate de aprovizionarea cu carburanţi nu erau de fapt o noutate. În urmă cu câţiva ani fusese deja elaborat un plan preventiv de

acţiune, dar în acest plan era supraevaluată capacitatea de a obţine energie din surse interne. Astfel, pe baza unor prognoze prea optimiste, s-au făcut investiţii nerentabile în sectorul energetic.

Conducerea îşi dădea bine seama de dificultăţile din acest sector. Evaluând realizarea planului pe anul 1978, Ceauşescu sublinia că „ele reprezintă probleme de cea mai mare importanţă”129. Dar, în ciuda unor eforturi deosebite, nivelul producţiei proprii n-a putut fi sporit în mod semnificativ. De câţiva ani deja, volumul extracţiei de petrol nu mai depăşea 15 milioane de tone, ceea ce însemna o creştere de nici 1,5 milioane de tone la nivelul întregului deceniu. Concomitent însă a crescut importul de ţiţei, mai ales din ţările arabe – astfel, în 1978 au fost importate circa 10 milioane de tone din această materie primă. Au fost făcute importante investiţii în scopul asigurării importului şi al prelucrării ţiţeiului, au fost construite câteva petroliere de foarte mare tonaj, precum şi o rafinărie şi un port care s-o deservească în localitatea Năvodari, pe malul Mării Negre. De asemenea, au fost desfăşurate lucrări de prospectare a platformei continentale a Mării Negre nu departe de ţărm.

România poseda rezerve importante de gaze naturale, dar nici în acest caz volumul exploatării lor n-a putut creşte în proporţia dorită, plus că tehnologia prelucrării gazului nu era nici ea foarte eficientă. N-a sporit nici volumul extracţiei de cărbune – dimpotrivă, în acest sector s-a înregistrat o scădere semnificativă a îndeplinirii planului. În plus, ţările din CAER nu şi-au livrat nici ele integral cantităţile de cărbune contractate. Producţia de energie electrică, în ciuda tuturor planurilor optimiste, n-a crescut nici ea, aşa încât a crescut importul în special din URSS, Iugoslavia şi Bulgaria. Nu s-a reuşit transferul ponderii principale a producţiei de energie pe hidrocentrale, aşa încât termocentralele furnizau în continuare circa 85% din totalul producţiei de energie electrică, adică mult mai mult decât se prevedea. Au apărut, de asemenea, serioase întârzieri în punerea în funcţiune a altor centrale electrice. Şi în ciuda unor demersuri pe scară largă întreprinse încă de la începutul anilor ’70, deşi au fost semnate anumite acorduri cu diferite ţări, nu s-a ajuns la construirea nici unei centrale nucleare pe teritoriul României.

Din cauza penuriei de materii prime energetice, în 1978 s-au semnalat întreruperi ale activităţii economice, dublate de o exploatare incorectă, forţată a instalaţiilor mecanice. Nu s-a realizat planul la exportul de energie, printre altele către Cehoslovacia, iar când situaţia s-a înrăutăţit, conducerea

ţării s-a adresat celorlalte ţări comuniste cu cererea de suplimentare a livrărilor de energie, dar răspunsul a fost negativ, întrucât şi ţările respective se confruntau în acea perioadă cu probleme de aceeaşi natură.

Confruntându-se cu dificultăţi din ce în ce mai mari, autorităţile au luat decizia de a reduce cât mai mult consumul de energie. Pentru fiecare ramură industrială a fost elaborat un program de economii şi a fost intensificat controlul respectării lui în toate întreprinderile. A fost de asemenea limitat semnificativ iluminatul public în oraşe şi în cartierele de locuinţe, după părerea analiştilor de la Ambsada RPP chiar „sub nivelul minim necesar".

În iarna anului 1978 spre 1979 autorităţile făceau neîncetat apeluri la populaţie în sensul limitării încălzirii locuinţelor. A fost elaborat astfel pentru fiecare centrală termică câte un plan de consum de carburanţi, plan care trebuia aprobat de Consiliul Naţional. O lovitură neaşteptată şi gravă a fost avaria survenită la Combinatul petrochimic de la Piteşti în toamna anului 1978, deoarece a provocat, pe lângă pierderi imense, şi o reducere drastică a livrării de gaze naturale către populaţie.

În primăvara anului 1979 starea de spirit s-a mai ameliorat cât de cât. Întrucât problemei energetice i-a fost acordat statut de prioritate absolută, s-a reuşit finalizarea câtorva investiţii în această ramură a economiei naţionale, fiind pusă în funcţiune, spre exemplu, rafinăria din Borzeşti, o nouă exploatare minieră la Rogojelu, precum şi o sondă nouă la Ploieşti. Pe 19 mai a fost introdusă, în principal din considerente de economisire a energiei, ora oficială de vară pe teritoriul României. În iunie a fost pusă în funcţiune rafinăria de la Năvodari, a cărei construcţie începuse cu câţiva ani înainte[130].

Toate acestea şi mai ales sfârşitul iernii au influenţat pozitiv starea de spirit a populaţiei. Dar conducerea era totuşi conştientă că nu este în măsură să menţină în continuare consumul de energie la nivelul de până atunci. Teoretic, puteau fi scăzute cheltuielile la investiţii şi chiar reduse planurile de producţie în industrie, dar Ceauşescu criticase în repetate rânduri şi în mod vehement asemenea idei, fiind adeptul industrializării forţate şi cu orice preţ; drept pentru care a fost adoptată hotărârea de a se lua măsuri radicale în scopul reducerii consumului de energie la consumatorii casnici, inclusiv, după cum avea să se constate, la străinii aflaţi pe teritoriul ţării.

Pe toată durata lunii iulie au fost anunţate diferite planuri economice

pentru anii următori. Indirect, totul era legat de pregătirile pentru Congresul al XII-lea al PCR care urma să aibă loc în luna noiembrie, dar se pare că era vorba şi de faptul că în toată această avalanşă de documente care conţineau premise optimiste pentru viitor, soluţiile concrete referitoare la reducerea consumului de energie provocau reverberaţii negative mai atenuate.

Pe 25 iulie, Consiliul de Stat a adoptat un pachet de măsuri având ca scop „raţionalizarea consumului de carburanţi şi gospodărirea raţională a parcului auto". Sub această deviză a fost introdusă raţionalizarea carburanţilor în acelaşi timp cu creşterea preţului la benzină. De asemenea, a fost redus volumul produselor alimentare şi al bunurilor de consum care puteau fi aduse de peste graniţă. Pe 31 iulie a fost dat decretul de limitare a utilizării energiei electrice, termice şi a gazelor naturale[131].

Ordinul privind preţul benzinei a lovit în turiştii străini şi mai ales în cei veniţi din ţările socialiste[132]. Acest aspect a fost prezentat cu lux de amănunte în rapoartele Ambasadei RPP. Pe 26 iulie, Ion Stoian l-a convocat pe reprezentantul misiunii diplomatice a RPP şi i-a comunicat că începând de la 1 august turiştii polonezi nu vor mai putea cumpăra benzină decât pe bază de taloane. Acestea puteau fi achiziţionate la schimb cu benzină sau alţi carburanţi ori pe valută[133].

Pe 28 şi pe 30 iulie au avut loc consfătuiri la Ministerul Finanţelor din Polonia în legătură cu măsurile ce vor fi adoptate faţă de România. S-a stabilit astfel că partea poloneză va adresa o notă diplomatică părţii române şi în acelaşi timp o delegaţie a Oficiului Naţional de Turism Orbis va fi trimisă la Bucureşti pentru negocieri[134].

Poziţia României a fost precizată de ministrul Turismului, Emil Drăgănescu, în discuţia pe care a avut-o cu un diplomat polonez pe 31 iulie. Drăgănescu a prezentat pretenţiile autorităţilor române aproape sub formă de ultimatum: turiştii polonezi care se aflau în momentul respectiv pe teritoriul României puteau cumpăra fără talon doar cantitatea de benzină care le permitea să iasă din ţară. În schimb, turiştii care se aflau atunci pe teritoriul altor ţări şi aveau de gând să se întoarcă acasă tranzitând România puteau cumpăra benzină doar pe bază de talon, deşi în momentul respectiv nu exista încă un acord bilateral tocmai pentru că Polonia nu era de acord ca taloanele să fie răscumpărate la schimb cu carburanţi sau contra valută[135]. Condiţii asemănătoare au fost prezentate şi celorlalte ţări socialiste. Cel mai dur a reacţionat Ungaria, care se vedea pusă într-o

situaţie destul de dificilă dacă luăm în considerare faptul că majoritatea celor care reprezentau schimburile turistice bilaterale erau persoanele de naţionalitate maghiară din Transilvania, respectiv rudele lor domiciliate în RPU. La Budapesta a fost desemnată o echipă specială sub conducerea vicepremierului şi a reprezentantului permanent al RPU pe lângă CAER, József Marjai. Această echipă a luat măsura de a introduce imediat o taxă plătibilă în dolari la punctele de trecere a frontierei pentru camioanele şi autocarele româneşti şi de a limita cantitatea de benzină ce putea fi eliberată pentru autovehiculele menţionate[136].

Pe 1 august, la graniţele României s-au format cozi gigantice de autovehicule. În aceeaşi zi, la Bucureşti a sosit o delegaţie a biroului de turism Orbis, pentru a proceda la negocieri. Partea poloneză ar fi fost de acord să acopere în dolari costul benzinei pentru o singură trecere. În acelaşi timp, s-a dat un comunicat că, din cauza ruperii unilaterale a acordului de către partea română, turiştii polonezi ar face mai bine să evite această ţară. Dar partea română n-a acceptat negocieri, motiv pentru care polonezii şi-au retras propunerile făcute, hotărându-se să rezolve problema „pe alte căi”[137]. După convorbiri, delegaţia poloneză s-a deplasat la punctul de trecere a frontierei Giurgiu-Ruse (graniţa cu Bulgaria pe Dunăre), unde situaţia era catastrofală, circa o mie de autovehicule blocând Podul Prieteniei şi ajungându-se chiar la încercarea de a forţa trecerea din partea unui turist[138].

Pe 2 august, autorităţile bulgare au dat dispoziţie să se permită turiştilor să facă plinul plus două canistre de rezervă pe teritoriul Bulgariei. În acelaşi timp, acestora li s-a promis ajutor, subliniindu-se faptul că aceasta era doar o măsură de urgenţă. Cehoslovacia a protestat oficial împotriva metodelor utilizate de România, recomandându-le cetăţenilor săi să se abţină de la călătorii. RDG s-a limitat să acorde cetăţenilor săi un ajutor pentru cumpărarea benzinei şi revenirea în ţară[139]. Datorită acestor măsuri s-a reuşit deblocarea Podului Prieteniei, dar situaţia a rămas în continuare foarte tensionată. În seara aceleiaşi zile, delegaţia Orbis a negociat cu ministrul adjunct al Turismului, Ionel Tudor, o înţelegere prin care să li se permită turiştilor polonezi care se întorceau din Bulgaria să obţină benzină pe baza bonurilor cumpărate în RPP, dar şi aceasta era doar o rezolvare provizorie.

Pe 3 august, la iniţiativa Ungariei, la Budapesta a avut loc consfătuirea directorilor departamentelor consulare din ţările socialiste. La întâlnire n-au

participat reprezentanţii Uniunii Sovietice. În cursul lucrărilor s-a apreciat că „decizia României nu are doar un aspect turistic" şi s-a stabilit că se va trece la tratative doar în momentul în care se va reveni la situaţia precedentă datei de 1 august140.

În zilele următoare au avut loc negocieri între RSR şi celelalte ţări comuniste, dar în continuare era departe de a se ajunge la un compromis. Pe 9 august a avut loc o altă consfătuire la Budapesta. De această dată au participat şi reprezentanţii Uniunii Sovietice. S-a stabilit de comun acord ca începând din 10 august nici o ţară socialistă să nu mai „organizeze activităţi turistice individuale în România şi prin tranzitarea acestei ţări"141. După această întâlnire situaţia a început totuşi să se normalizeze: românii au început să accepte turiştii care deţineau benzină sau dolari şi să onoreze taloanele poloneze, în ciuda afirmaţiilor iniţiale142. Pe de altă parte, Polonia, RDG, Cehoslovacia şi Ungaria le recomandau turiştilor rute de tranzit prin Bulgaria şi Iugoslavia şi tot pe aceste direcţii organizau şi excursiile de grup.

Potrivit evaluărilor Ambasadei RPP, decizia referitoare la introducerea bruscă a unor reguli noi a fost provocată din dorinţa de a limita circulaţia turiştilor din ţările socialiste şi a fost luată „fără o analiză prealabilă a consecinţelor juridice şi politice pe care le-ar antrena" (în legătură cu luarea acestei decizii nu era la curent nici măcar premierul Ilie Verdeţ, care se afla în momentul respectiv în Bulgaria)143. Comportamentul destul de neprietenos al României din cursul lunii august a adâncit şi mai mult criza care se anunţa pe acest fundal în relaţiile cu celelalte ţări membre ale CAER, în special cu Polonia şi Ungaria. Decizia din iulie 1979 a provocat o scădere simţitoare a credibilităţii României ca partener în cadrul CAER, înrăutăţind relaţiile cu ţările socialiste. Pe termen lung, ea a influenţat negativ şi turismul românesc, care era o ramură destul de importantă a economiei naţionale – în 1980, numărul turiştilor din ţările socialiste a scăzut brusc cu 90%. De asemenea a scăzut – deşi nu tot atât de drastic – şi numărul turiştilor din Europa Occidentală144. Şi nici n-a dus la ameliorarea semnificativă a situaţiei în care se afla piaţa internă a carburanţilor din România, ceea ce ne permite să afirmăm că decizia incriminată a fost de fapt o greşeală pe care economia ţării a plătit-o scump.

Al doilea semestru al anului 1979 a fost marcat de pregătirile pentru Congresul al XII-lea al PCR. De aceea autorităţile n-au luat decizii economice de natură să înrăutăţească starea de spirit a populaţiei, ci s-au

concentrat asupra punerii în funcţiune, într-o ambianţă intens exploatată propagandistic, a câtorva investiţii importante. În noiembrie, imediat înainte de Congres, a fost făcută cunoscută descoperirea unor zăcăminte de ţiţei pe platforma continentală a Mării Negre[145]. La câteva săptămâni după Congres, pe 19 decembrie, a fost pusă în funcţiune prima linie de metrou din Capitală[146] – după părerea aproape unanimă a majorităţii românilor, aceasta a fost una dintre puţinele mari investiţii comuniste cu adevărat justificate.

La Congresul al XII-lea, problematica dominantă a fost cea economică. În raportul său, Ceauşescu a recunoscut că n-au fost îndeplinite toate sarcinile trasate în planul cincinal. Printre cauzele acestei stări de lucruri, secretarul general a menţionat întârzierile în finalizarea unor investiţii, creşterea insuficientă a productivităţii muncii şi aplicarea greoaie a noului sistem economic[147]. Evaluarea economică generală a fost totuşi destul de favorabilă.

Dintre directivele Congresului referitoare la dezvoltarea economică a ţării, cele mai importante erau ridicarea nivelului tehnic al producţiei la nivelul întregii economii, lărgirea bazei proprii de materii prime şi în special a celei de carburanţi, respectiv continuarea procesului de industrializare[148]. O pondere deosebită era acordată căutării de noi zăcăminte de materii prime. Ridicarea nivelului de trai al societăţii nu era menţionată decât la ultimul punct, deşi fuseseră stabilite nişte principii destul de îndrăzneţe în ceea ce priveşte nivelul consumului[149]. În directive au fost reduse totuşi într-o anumită măsură cheltuielile la capitolul investiţii, sumele respective fiind redirecţionate către consumul populaţiei. Deşi aceste schimbări nu erau spectaculoase, ele au fost percepute ca fiind destul de importante, dovedind mai mult realism în activitatea de planificare[150]. În fond, era prezentată o imagine optimistă a situaţiei economice a ţării, ceea ce se înscria în climatul general al Congresului (atmosferă care n-a fost compromisă decât de intervenţia lui Constantin Pârvulescu).

În 1979 a fost înregistrată o balanţă comercială şi mai rea decât în anul precedent – peste 5 miliarde de lei deficit[151]. Îngrijorate de hemoragia de mijloace financiare, autorităţile au mai luat o decizie care n-a făcut altceva decât să agraveze dificultăţile. A fost redus drastic importul, mai ales din ţările capitaliste, şi s-a alocat exportului o cantitate mult mai mare de produse, ceea ce a provocat nu numai scăderea consumului, ci şi dificultăţi în menţinerea continuităţii producţiei din cauză că nu puteau fi

asigurate cantităţile necesare de materii prime şi semifabricate.

Lucrările Congresului al XII-lea n-au putut masca totuşi dificultăţile economice tot mai mari ale ţării. În 1980 a urmat o prăbuşire a economiei naţionale în mai multe sectoare. Încă de la începutul anului s-a putut observa o înrăutăţire rapidă a situaţiei. În majoritatea ramurilor economiei, planul pe trimestrul doi a fost realizat doar în proporţie de 60-80%, situaţia cea mai rea fiind înregistrată la produsele alimentare şi cărbune152.

Mai târziu situaţia s-a înrăutăţit. Din iulie, la aprovizionarea cu produse alimentare, printre altele, din cauza extremei precarităţi a recoltelor. Planul la produsele agroalimentare a fost realizat doar la nivelul a 50-80%. Tradiţional, de cea mai bună aprovizionare beneficia Bucureştiul şi marile oraşe, iar cel mai rău era la sate, ceea ce a făcut ca ţăranii să meargă la oraş pentru a se aproviziona cu produsele alimentare de bază. Principalele ramuri ale industriei nu şi-au putut realiza planul, ceea ce a provocat, pentru viitor, acumularea tot mai multor dificultăţi în realizarea lui. În plus, ca urmare a conflictului dintre Iraq şi Iran, în România n-au mai putut ajunge 10 milioane de tone de petrol contractat din Orientul Apropiat. Pentru furnizarea acestei materii prime, conducerea s-a adresat Uniunii Sovietice şi Chinei, dar în ambele cazuri răspunsul a fost negativ, ceea ce a provocat întreruperea imediată a activităţii în aproape o treime din capacităţile de prelucrare şi, în consecinţă, sistarea exportului de produse petroliere către ţările capitaliste. Ceea ce a obligat România să exporte produse alimentare pentru a obţine devizele necesare. Dar creşterea exportului de alimente a provocat adâncirea crizei în aprovizionarea pieţei interne într-o asemenea măsură, încât conducerea s-a văzut pusă în situaţia de a creşte brusc importul din ţările CAER. Pentru echilibrarea balanţei comerciale nefavorabile a fost sistat importul de produse tehnologice din ţările capitaliste, România limitându-se doar la importul de materii prime153.

Astfel, ca urmare a două evenimente neprevăzute (recolta foarte slabă şi conflictul dintre Iraq şi Iran), economia României a fost practic paralizată. O lovitură suplimentară a constituit-o eliminarea aproape completă a turiştilor din ţările socialiste şi limitarea drastică a numărului celor proveniţi din ţările capitaliste – consecinţă a crizei din august 1979. Autorităţile n-au reuşit să reducă decât provizoriu dimensiunile penuriei alimentare de pe piaţa internă, şi acest lucru numai datorită livrărilor din direcţia ţărilor CAER, care treceau şi ele printr-o criză economică tot mai accentuată.

Problemele care se făceau simţite în cursul anilor precedenţi s-au acutizat – ne referim la balanţa negativă a comerţului exterior (1,2 miliarde de dolari) sau nivelul de îndatorare care a început să crească rapid, ajungând la dimensiuni îngrijorătoare (7 miliarde de dolari). S-au accentuat, de asemenea, fenomene negative ca penuria de materii prime şi energie, exploatarea insuficientă a capacitătilor de producţie, ineficienţa metodelor introduse pentru stimularea productivităţii muncii, lipsa cooperării pe orizontală între întreprinderi şi nivelul scăzut al protecţiei muncii[154]. Sub influenţa evenimentelor din Polonia, precum şi a stării de spirit mai degrabă îngrijorătoare din sânul societăţii, autorităţile au decis să aloce ceva mai multe mijloace pentru consum, dar acţiunile întreprinse în acest scop n-au fost în măsură să satisfacă nici măcar necesităţile fundamentale ale populaţiei.

În 1981, toate tendinţele negative s-au agravat. Autorităţile au pierdut controlul asupra situaţiei. Lipsurile grave în realizarea planului pe anul precedent, mai ales în domeniul energetic, au provocat goluri importante de producţie, situaţie care a dus la nerealizarea planului nici pe anul în curs. Cel mai rău, în afară de domeniul energetic, se prezenta situaţia din agricultură şi din industria alimentară. A urmat încă un an de recolte slabe, dar din cauza imposibilităţii de a exporta produse petroliere s-a hotărât să se crească din nou exportul de alimente către ţările capitaliste, în scopul reechilibrării balanţei comerciale şi al posibilităţii de a atrage noi credite. Băncile occidentale acordau tot mai greu credite României, pentru că-şi dădeau seama de situaţia economică a ţării. În iunie, România a primit totuşi un credit substanţial (1,3 miliarde de dolari) de la Fondul Monetar Internaţional, dar cu condiţia de a reduce consumul, de a transfera centrul de greutate al investiţiilor de la industria grea la agricultură şi de a dinamiza comerţul exterior. Pentru a nu bloca posibilitatea de a obţine alte credite, era necesar să se ajungă la echilibrarea balanţei comerciale – ceea ce autorităţile intenţionau să facă limitând drastic importurile şi introducând principiul procurării fondurilor necesare pentru eventuale importuri din activitatea de export. Soluţiile adoptate cu titlu provizoriu în cursul anului precedent s-au dovedit aşadar definitive. Limitarea livrărilor de maşini şi tehnologie din Apus a lovit mai ales în ramurile industriale înalt tehnologizate. În 1981 s-a reuşit negocierea livrărilor de petrol din Uniunea Sovietică în schimbul produselor alimentare[155].

Autorităţile au încercat să remedieze situaţia economică şi prin

utilizarea pârghiilor juridice. Pe 28 aprilie, la consfătuirea CPEx au fost elaborate o serie de dispoziţii având ca scop transferul persoanelor angajate în administraţie pe posturi de producţie în întreprinderi şi creşterea pe această cale a disponibilului de forţă de muncă[156]. Aceste dispoziţii n-au adus totuşi efectele scontate, pentru că numărul posturilor de birou n-a scăzut semnificativ, persoanele vizate fiind doar transferate pe alte posturi. Aceluiaşi scop ar fi urmat să-i slujească reformele elaborate de CPEx pe 18 august – membrilor diferitelor comitete şi consilii consultative de pe lângă întreprinderi, care de cele mai multe ori nu se ocupau cu nimic productiv, li se cerea să treacă la muncă, pe posturi productive. O parte dintre aceste consilii urmau să fie practic desfiinţate. Elaborarea soluţiilor individuale în acest sens revenea ministerelor de resort[157]. Nici această măsură n-a fost însă nimerită, pentru că a provocat doar haos administrativ, soarta diferitelor consilii fiind hotărâtă prin decizia arbitrară a resortului responsabil, ceea ce a provocat înmulţirea faptelor de corupţie. Ambele decizii au fost aşadar greşite şi au produs efecte contrare celor scontate.

Văzând insuficienţa soluţiilor parţiale (ale reformei din 1978), provizorii (echilibrarea cu orice preţ a balanţei comerciale) şi formale (schimbări administrative), în cursul celei de-a doua jumătăţi a anului 1981, conducerea a decis să facă schimbări importante în direcţia reducerii consumului şi a sporirii controlului asupra importurilor de mărfuri spre piaţa internă. Şi întrucât aceste schimbări se înscriu în logica evenimentelor care au dus nemijlocit, în 1982, la decizia cu efecte catastrofale de achitare integrală a creditelor, ele vor face obiectul capitolului următor al prezentei lucrări.

Criza petrolului, catastrofele naturale, creşterea corupţiei, scăderea productivităţii muncii şi blocarea posibilităţilor de a mai obţine credite sunt tot atâtea elemente care au accelerat prăbuşirea economiei, fără a constitui însă şi principala cauză a ei. Cauza principală o constituia esenţa însăşi a sistemului economic aşa cum era el practicat în România încă de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial – economia de tip comunist, puternic centralizată, n-a confirmat în nici una din ţările în care a fost implementată (sau cel puţin n-a putut ţine pasul cu ţările capitaliste dezvoltate). Echipa lui Ceauşescu n-a încercat de altfel nici „a treia cale”, aşa cum au procedat unele ţări din Lumea a Treia, şi nici măcar n-a introdus pe scară mai largă anumite soluţii de factură capitalistă (aşa cum s-a procedat în Iugoslavia sau Ungaria), singurul răspuns în faţa problemelor care apăreau fiind aplicarea

tot mai rigidă a principiilor centralismului în conducere, multiplicarea organelor de control şi a tot felul de comisii cu competenţe care de cele mai multe ori se suprapuneau. Rezultatul a fost că aceste acţiuni au accelerat şi au adâncit prăbuşirea, în loc s-o evite, aşa cum intenţiona de fapt conducerea României. Anii următori au adus o scădere dramatică a nivelului de trai nu numai al locuitorilor, ci şi al membrilor nomenclaturii, ceea ce era şi mai periculos din punctul de vedere al autorităţilor.

În intervalul 1978-1981 s-a ajuns la consolidarea semnificativă a influenţei membrilor familiei Ceauşescu în conducerea superioară şi în administraţia de partid şi de stat. Acesta era curentul principal din politica internă în perioada respectivă. Patru factori, care se susţineau reciproc, au dus la accelerarea procesului de însuşire a statului de către familia secretarului general:

creşterea neîncrederii lui Nicolae Ceauşescu în colaboratorii săi cei mai apropiaţi, sporită după fuga lui Ion Mihai Pacepa;

ambiţiile personale ale Elenei Ceauşescu, care voia să joace un rol esenţial în stat. Şi ea, pentru a-şi întări poziţia, şi-a promovat rudele;

ambiţiile membrilor familiei Ceauşescu şi Petrescu (familia Elenei), care poate că nu doreau să aibă un cuvânt de spus în politică, dar în mod sigur erau interesaţi de privilegii şi bani;

introducerea principiului rotirii cadrelor, care presupunea lipsa competenţei la numirea pe post. În acest sens, membrii familiei secretarului general puteau ocupa posturi de răspundere fără să aibă nici un fel de pregătire teoretică şi practică.

Figura-cheie era aici Elena Ceauşescu. Potrivit opiniei consensuale a martorilor epocii, soţia dictatorului român era o persoană de o îngustime spirituală ieşită din comun, chinuită de un profund complex de inferioritate şi de o sete de putere pe măsură. Era dezagreabilă cu cei din jur, îi plăcea să facă intrigi şi să-i umilească pe ceilalţi. Stenogramele şedinţelor CPEx sau ale altor organe ale puterii confirmă această teză – intervenţiile Elenei aveau toate trăsăturile negative care i-au fost reproşate.

Părerea generală era că Elena exercită o influenţă negativă asupra soţului ei, fiind responsabilă de cele mai mari greşeli politice şi economice. Un rol destul de important a jucat aici tradiţia românească a „femeilor care fac rău”, sintagmă vizând femeile care apăreau alături de anumiţi conducători importanţi. Soţia lui Ceauşescu era de cele mai multe ori

comparată cu Elena Lupescu, iubita regelui Carol al II-lea, despre care de asemenea se spunea că îi plăcea să uneltească, influenţându-l negativ pe monarh[158]. Imaginea foarte nefavorabilă a Elenei Ceauşescu, care se permanentizase în anii respectivi în conştiinţa socială, putea fi aşadar într-o anumită măsură exagerată. Însă chiar şi în ziua de azi este dificil să obţii acces la documente, ceea ce face să fie greu de evaluat influenţa reală a Elenei asupra soţului ei. Sigur e faptul că aceasta a fost importantă şi a crescut mereu.

În 1974 Elena a devenit membră a CPEx, ceea ce nu i-a potolit ambiţiile, printre altele din cauză că nu i se făcuse loc şi în Biroul Permanent, principalul organ de decizie. În anii care au urmat, a obţinut treptat alte şi alte demnităţi. Astfel, în noiembrie 1976 a devenit şefa comisiei pentru cadrele de partid şi de stat de pe lângă CC al PCR. În iunie 1979 a ocupat şi funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie. Dar adevărata avansare a Elenei a avut loc pe 26 ianuarie 1977 – ziua când soţul ei împlinea 59 de ani –, când a fost în sfârşit cooptată în Biroul Permanent[159]. În anii care au urmat, principala ei preocupare a fost să-şi consolideze poziţia prin promovarea unor oameni devotaţi (inclusiv a unor membri ai familiei) şi să includă şi persoana ei în cultul oficial de partid şi de stat, de care până atunci se bucurase doar Nicolae Ceauşescu.

Următorul pas în construirea unei poziţii privilegiate a clanului familiei Ceauşescu a fost Congresul al XII-lea al PCR din anul 1979. Cu această ocazie n-a fost confirmat doar statutul Elenei ca membră a Biroului Permanent, ci în cercul membrilor CC a fost primit şi cumnatul lui Ceauşescu, Vasile Bărbulescu (născut, la fel ca şi secretarul general, în Scorniceşti), iar fiul dictatorului, Nicu Ceauşescu, a obţinut statutul de membru supleant al CC.

Numirea fiului lui Nicolae ca membru supleant al CC a fost considerată de toată lumea ca pregătirea lui pentru rolul de succesor la postul de secretar general. Născut în 1951, Nicu a devenit pionier la vârsta de 9 ani, la 15 ani a intrat în UTC, iar la 20 de ani în PCR. La început a activat în organizaţiile studenţeşti. În 1974 a intrat în consiliul de administraţie al radio-televiziunii, funcţie pe care şi-a păstrat-o până la căderea regimului. În 1975 a devenit membru al Biroului UTC, unde a lucrat la secţia cadre. În 1976 îl găsim la Ministerul Educaţiei, iar în aprilie 1978 devine membru al Consiliului Politic din Ministerul Afacerilor Interne. În 1979 face parte din comitetul de organizare a „Daciadei” şi din comisia

pentru organizarea timpului liber şi pentru turismul de masă. În acelaşi an a devenit asistent la Facultatea de Fizică a Universităţii din Bucureşti. În 1980 urmează alte avansări: este numit membru în Biroul Executiv al Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste (FDUS), membru al secţiei organizatorice a CC al PCR, secretar pe probleme organizatorice al CC al UTC, membru al Biroului Executiv al Consiliului Superior al Educaţiei şi Învăţământului şi deputat în MAN (circumscripţia Râmnicu Sărat din judeţul Buzău), apoi secretar al MAN[160].

Ceilalţi membri ai familiei n-au ajuns atât de sus, sau cel puţin nu în această perioadă. Cele mai multe rude ale secretarului general şi ale soţiei sale s-au limitat la cariere pe plan local sau în resorturi mai puţin importante – spre exemplu, Elena Bărbulescu, sora lui Nicolae Ceauşescu şi soţia lui Vasile Bărbulescu, a fost inspector şcolar în judeţul Olt; fiul lor, Emil Bărbulescu, a fost şi el ofiţer superior de poliţie tot în judeţul Olt. Gheorghe Petrescu, fratele Elenei Ceauşescu, avansat încă din 1965 ca membru al CC, a activat în consiliul de administraţie al radio-televiziunii, la sindicate şi în FDUS[161]. În septembrie 1981, Ion Ceauşescu, fratele mai tânăr al lui Nicolae, a devenit vicepreşedinte al Comitetului Central al Planificării[162].

De consolidarea poziţiei membrilor familiei dictatorului se leagă şi proliferarea cultului personalităţii, o nouă etapă a acestuia începând odată cu celebrarea celei de-a 60-a aniversări a zilei de naştere a lui Ceauşescu, pe 26 ianuarie 1978, dublată de sărbătorirea a 45 de ani „de activitate revoluţionară neîntreruptă”. Aceste festivităţi aminteau de cele organizate la a 55-a aniversare a dictatorului – erau prezente toate elementele cunoscute anterior, adică publicarea unei cărţi aniversare intitulate *Omagiu*, festivităţi de masă cu caracter folcloric-naţionalist (merită să amintim aici, în contextul evenimentelor ulterioare, că discursul omagial, care accentua „activitatea revoluţionară neîntreruptă” a lui Ceauşescu, a fost rostit de Constantin Pârvulescu).

Au apărut însă şi elemente noi. Pe 23 ianuarie, la Bucureşti a fost deschisă o expoziţie permanentă ce purta un titlu lung: „Dovezi ale dragostei, înaltei stime şi profundei preţuiri de care se bucură preşedintele Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Ceauşescu, ale amplelor relaţii de prietenie şi colaborare dintre poporul român şi popoarele altor ţări”. Această expoziţie a rămas deschisă până în decembrie 1989. Un al doilea element inedit a fost vizita dictatorului la Scorniceşti pe 28 ianuarie, ocazie

cu care a vizitat casa părintească şi mormintele părinţilor săi. Cu aceeaşi ocazie, muzeul din Scorniceşti a pregătit o expoziţie subliniind rolul pe care l-au jucat locuitorii acestei localităţi în toate evenimentele istoriei naţionale din secolele XIX-XX163. Un alt element nou a fost introducerea „activităţii revoluţionare neîntrerupte" a lui Ceauşescu în programa de învăţământ – acest motiv se va repeta mai târziu sub forma realizării conexiunii între diferitele evenimente şi anii de tinereţe ai dictatorului –, activitatea lui de partid fiind scoasă în prim-plan, evident, prin falsificarea istoriei. Ultimul şi poate cel mai important motiv nou a fost includerea Elenei în cultul oficial şi încă într-o formă care depăşea orice practici cunoscute din anii precedenţi.

Aproape tot anul 1979 a fost subordonat diferitelor sărbătoriri. Mai întâi, pe 6 ianuarie, a 60-a aniversare a Elenei, care a fost sărbătorită pentru prima dată printr-o solemnitate oficială. Apoi a 61-a aniversare a lui Nicolae. În septembrie au fost sărbătoriţi 400 de ani de la întemeierea satului Scorniceşti. În octombrie – 40 de ani de la cooptarea lui Nicolae Ceauşescu în conducerea UTC. În noiembrie a avut loc Congresul al XII-lea al PCR, în cursul căruia (au fost 108 luări de cuvânt) numele lui Nicolae Ceauşescu a fost menţionat de 528 de ori, iar al Elenei Ceauşescu de 24 de ori. La puţină vreme după Congres, în ianuarie 1980, altă serie de sărbătoriri – a 61-a aniversare a Elenei şi a 62-a a lui Nicolae, dar ambele au fost celebrate cu atâta pompă, cum până atunci nu erau sărbătorite decât aniversările „rotunde"164. Ocazii pentru proslăvirea rolului providenţial al secretarului general şi al soţiei sale în istoria României erau şi tradiţionalele sărbători de partid şi de stat (ca 1 Mai şi 23 August), moştenite încă de pe vremea lui Dej. Acest scenariu standard care presupunea organizarea anuală a unor sărbători şi ceremonii oficiale a fost repetat până în 1989, el fiind îmbogăţit din când în când doar cu anumite accente suplimentare care nu dovedeau de cele mai multe ori altceva decât ingeniozitatea diferiţilor barzi ai perechii dictatoriale.

Pe lângă consolidarea poziţiei membrilor familiei secretarului general şi proliferarea cultului personalităţii aferentă acesteia, în anii 1978-1981 au avut loc însă şi alte evenimente politice legate de administrarea partidului şi a ţării în condiţiile agravării crizei economice.

Reformele planificate pentru prima jumătate a anului 1978 au afectat şi nivelurile superioare ale administraţiei şi, chiar dacă într-o mai mică măsură, inclusiv organizaţiile de partid. Încă din ianuarie Ceauşescu anunţa schimbări importante în organele superioare de partid şi de stat, subliniind

„necesitatea educării şi a formării unui activist de tip nou”[165]. Schimbările urmau să fie făcute cu ocazia plenarei, dar pe 7 martie s-a întrunit CPEx şi a dispus convocarea imediată a unei şedinţe de lucru a CC, la care au fost anunţate schimbări importante de personal.

Printre cele mai importante elemente ale rotirii de cadre (în afară de schimbările deja amintite de la Ministerul Afacerilor Interne şi de la serviciile speciale) putem specifica: avansarea lui Virgil Cazacu, care până atunci fusese ambasador în Iugoslavia, ca membru în CPEx, membru în Secretariatul CC la secţia de propagandă şi ca vicepremier; plecarea lui Cornel Burtică de la şefia secţiei de propagandă a CC (el fusese criticat pentru diferite neajunsuri) şi numirea lui ca ministru al Comerţului Exterior şi al colaborării economice internaţionale; eliberarea din funcţia de ministru al Comerţului Exterior a lui Ion Păţan (găsit responsabil pentru penuria de materii prime) şi transferarea lui pe postul de ministru al Aprovizionării Tehnico-Materiale şi Controlului Gospodăririi Fondurilor Fixe (dar a rămas în continuare vicepremier); numirea lui Constantin Dăscălescu pe funcţia de secretar al CC pe probleme organizatorice; eliberarea lui Ion Stănescu din funcţia de vicepremier şi trecerea lui pe postul de secretar de stat la Ministerul Construcţiilor Industriale; numirea lui Gheorghe Oprea ca prim-vicepremier (până atunci el fusese doar vicepremier); eliberarea lui Mihai Marinescu şi a lui Emil Drăgănescu din funcţia de vicepremieri şi transferarea lor pe posturi inferioare din guvern (Marinescu a fost îndepărtat şi de la conducerea Comitetului de Stat al Planificării); încredinţarea funcţiei de preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării lui Ilie Verdeţ; eliberarea lui Aurel Duma din funcţia de şef al Cancelariei CC şi numirea lui ca şef al secţiei de scrisori şi audienţe din cadrul CC[166].

Este vorba aşadar de schimbări destul de profunde şi de mare anvergură, caracterizate printre altele de avansarea anumitor persoane noi (Postelnicu, Cazacu) şi de critica prestaţiei altor activişti (Burtică, Păţan). După circa două săptămâni, pe 28 martie 1978, şi George Macovescu şi-a pierdut funcţia de ministru al Afacerilor Externe[167]. Acest diplomat destul de talentat, continuatorul politicii lui Corneliu Mănescu, a fost înlocuit cu Ştefan Andrei, un activist tipic care se bucura de mare încredere din partea secretarului general – această schimbare s-a reflectat însă negativ în relaţiile României cu celelalte ţări.

Concomitent erau operate şi schimbări mai mărunte la nivelul organizaţiilor de partid. Pentru Plenara PCR din 22-23 martie a fost pregătit

un raport referitor la numărul, componenţa şi structura organizatorică a partidului la 31 decembrie 1977. În acest document se arăta că PCR ajunsese la 2.750.000 de membri, ceea ce reprezenta aproximativ 27% din populaţia activă a ţării[168]. În continuare, puţin peste 50% dintre membrii de partid erau muncitori, ţărani – cca 18,6%, intelectuali şi funcţionari – cca 22,1%. Printre membrii de partid, femeile reprezentau abia în jur de 26,4%. Aceste date arătau că rândurile PCR au crescut mai mult decât populaţia ţării. La Congresul al XI-lea din 1974 partidul număra cca 2.500.000 de membri, un an mai târziu – cca 2.577.000 de persoane, iar la sfârşitul lui 1976 – cca 2.655.000. Creşterea lentă, dar sistematică a numărului de membri ai PCR nu era întâmplătoare, ci era rezultatul însuşirii directivelor referitoare la creşterea rolului partidului în societate.

La plenara din martie, toate instanţele de partid au fost atenţionate că sunt obligate să acorde maximă atenţie câtorva aspecte: primirea în partid cu precădere a muncitorilor din întreprinderile producătoare de maşini, din industria uşoară şi din agricultură; creşterea gradului de adeziune la partid a personalului din firmele de construcţii în aşa fel încât să fie posibilă apariţia unor puternice organizaţii de partid pe şantierele de construcţii; primirea unui număr mai mare de femei în aşa fel încât ponderea lor în rândurile PCR să ajungă la 35-40%; perfecţionarea sistemului de instruire a membrilor de partid, mai ales a celor nou-primiţi şi în mod cu totul special a tinerilor; consolidarea în continuare a partidului şi creşterea rolului său conducător; perfecţionarea posibilităţilor partidului de a mobiliza societatea în scopul realizării sarcinilor de plan[169].

După cum lesne se poate observa, n-au fost operate schimbări prea mari faţă de perioada precedentă. Creşterea rolului conducător al partidului a constituit o directivă permanentă, subliniată cu diferite ocazii la nivelul instanţelor celor mai înalte ale partidului. Nouă nu era nici ideea de a câştiga adeziunea de partea partidului a diferitelor medii sociale, nici declaraţiile despre necesitatea creşterii ponderii femeilor în totalul membrilor de partid. Merită în schimb toată atenţia sublinierea rolului PCR ca organizaţie având misiunea de a mobiliza populaţia – era o completare specifică a reformelor economice proclamate la aceeaşi plenară. Mobilizarea populaţiei spre a presta o activitate mai intensă a devenit principala sarcină a partidului în acea perioadă.

Următoarele schimbări importante la nivelele superioare ale administraţiei au fost efectuate la mai puţin de o jumătate de an după aceea,

respectiv cu ocazia Plenarei CC din 1 februarie 1979. Cele mai importante rotiri de cadre efectuate atunci au fost: eliberarea lui Emil Bobu din funcţia de secretar al CC pe probleme de cadre şi trecerea lui pe postul de preşedinte al Consiliului Central al Sindicatelor şi de ministru al Muncii; eliberarea lui Ion Dincă din funcţia de primar al Bucureştiului şi trecerea lui pe funcţia de vicepremier şi ministru al Construcţiilor Industriale; Gheorghe Cioară a părăsit postul de vicepremier şi ministru al Construcţiilor Industriale pentru acela de ministru al Energiei Electrice; Gheorghe Pană şi-a pierdut postul de preşedinte al Consiliului Central al Sindicatelor şi de ministru al Muncii, fiind numit primar al Bucureştiului şi şef al organizaţiei de partid a Capitalei[170].

Alte schimbări de personal au avut loc pe 29 martie, tot cu ocazia unei Plenare a CC, când au fost comunicate deciziile luate mai devreme de a revoca guvernul condus de Manea Mănescu şi de a instala unul nou sub conducerea lui Ilie Verdeţ. Motivul oficial al plecării lui Manea Mănescu au fost problemele de sănătate ale acestuia, deşi în lunile precedente premierul apăruse de mai multe ori în public (spre exemplu, la festivităţile legate de sărbătorirea zilei de naştere a Elenei Ceauşescu). Neoficial se comenta însă că principala cauză a plecării lui Mănescu au constituit-o comentariile sale critice referitoare la modul cum este administrată economia ţării[171]. Pentru câţiva ani Mănescu a dispărut din viaţa politică – a reapărut abia în martie 1983, pe o funcţie mai puţin vizibilă legată de administrarea terenurilor[172]. Noul premier Verdeţ se deosebea de ceilalţi activişti prin faptul că absolvise şcoala de partid a CC al PCUS din Moscova şi, după cum informau analiştii Ambasadei RPP, avea o atitudine pozitivă faţă de Uniunea Sovietică[173].

Pe lângă alte schimbări efectuate cu această ocazie trebuie să menţionăm: trecerea lui Dumitru Popa pe postul de şef al secţiei militare şi juridice a CC (până în 1978 el fusese ambasador în Coreea de Nord); numirea lui Ilie Rădulescu ca şef al secţiei de propagandă a CC (Cazacu, care fusese numit pe acest post cu un an în urmă, a trecut acum la secţia de contacte internaţionale, iar în iulie 1979 a devenit şeful agenţiei române de presă Agerpres); avansarea lui Nicolae Constantin pe funcţia de vicepremier; numirea lui Ion Iliescu ca membru al Consiliului de Stat[174]. Iliescu a fost adus în Capitală de la Iaşi, unde fusese prim-secretar pe judeţ. În august 1979 el a fost numit şi preşedinte al Consiliului Naţional al Apelor, funcţie pe care şi-a păstrat-o până în martie 1984.

Aceste schimbări se caracterizau prin intensificarea opţiunii

prosovietice în cadrul conducerii. Din rândul activiştilor de rang înalt, în afară de Verdeţ, studii în URSS mai făcuse şi Iliescu, iar Rădulescu, căruia i s-a încredinţat propaganda, absolvise Şcoala Superioară Jdanov în anii ’50, adică în perioada când linia prosovietică era dominantă în România. Avansarea acestor activişti era probabil legată de dorinţa de a ameliora relaţiile României cu URSS şi de a extinde colaborarea internaţională în cadrul CAER.

Lunile următoare s-au scurs sub semnul pregătirilor pentru Congresul al XII-lea al PCR, planificat pentru noiembrie 1979. Campania de pregătire s-a concentrat în principal pe problemele economice, accentul fiind pus pe necesitatea de a creşte ponderea economisirii şi a căutării de noi rezerve. De asemenea, erau înfierate abuzurile, atitudinile morale necorespunzătoare şi dorinţa de îmbogăţire cu orice preţ. Orice alte tematici, şi mai ales problemele internaţionale, erau practic absente[175].

Majoritatea lucrărilor Congresului au fost dedicate economiei, dar s-au făcut şi importante schimbări organizatorice şi de personal. Cea mai importantă a fost lărgirea componenţei Biroului Permanent (BP) al CPEx la cincisprezece persoane. Pe lista Biroului Permanent figurau: Nicolae Ceauşescu, Elena Ceauşescu, Iosif Banc, Emil Bobu, Cornel Burtică, Virgil Cazacu, Nicolae Constantin, Constantin Dăscălescu, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Oprea, Ion Păţan, Dumitru Popescu „Dumnezeu”, Gheorghe Rădulescu, Ilie Verdeţ şi Ştefan Andrei[176].

A fost lărgită şi componenţa CPEx la 45 de persoane, dintre care 27 de membri şi 16 membri supleanţi[177]. În componenţa CPEx au fost operate schimbări fundamentale. Din echipa precedentă au fost revocaţi următorii membri: Manea Mănescu, Emil Drăgănescu, Gheorghe Cioară şi Iosif Uglar (un membru mai puţin activ, dar care obţinuse un doctorat la Moscova), respectiv câţiva membri supleanţi, printre care şi Ion Iliescu şi Vasile Patilineţ. În schimb au fost cooptate câteva persoane noi, dintre care Aneta Spornic, o colaboratoare apropiată a Elenei Ceauşescu (din septembrie 1979 ministru al Educaţiei) şi Suzana Gâdea (din septembrie 1979 preşedinta Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste) – ambele în calitate de membru plin.

Evenimentul cel mai important al Congresului al XII-lea a fost intervenţia neplanificată iniţial a unui veteran al partidului, Constantin Pârvulescu[178]. În ultima zi a Congresului, după încheierea discuţiilor, dar înainte de trecerea la vot, Pârvulescu s-a ridicat pe neaşteptate şi a spus:

„Tovarăşi, vreau să iau şi eu cuvântul”. Şi a reuşit să ţină o scurtă cuvântare, în ciuda faptului că cei prezenţi încercau fie să-l „aplaude”, fie să-l fluiere. Bătrânul activist l-a criticat pe Ceauşescu pentru metodele sale dictatoriale de a conduce partidul şi pentru că la Congres a evitat să vorbească despre problemele economice fundamentale ale ţării. Pârvulescu şi-a încheiat cuvântarea afirmând că n-o să-l voteze pe Ceauşescu. A urmat un moment de consternare, dar imediat la tribună a urcat un alt veteran al partidului, Ion Popescu-Puţuri, care l-a criticat şi l-a ridiculizat pe Pârvulescu, lăudându-l în acelaşi timp pe Ceauşescu. După aceea a luat cuvântul chiar secretarul general. El a făcut o critică zdrobitoare a lui Pârvulescu, minimalizându-i rolul în istoria partidului, sugerând că a avut legături cu regimul lui Antonescu şi numindu-l „un intrigant”, iar un colonel de Securitate, Toma Vlase, prezent în sală (ca membru al echipei de pază, nu ca delegat), a venit la Pârvulescu, l-a scos din clădire şi l-a condus cu maşina de serviciu până acasă, de altfel nu departe de sala Congresului.

Intervenţia lui Pârvulescu a constituit un eveniment pentru întreaga istorie a comunismului românesc. Mandatul lui a fost retras imediat după ce a fost scos din sală. După încheierea lucrărilor Congresului a fost constituită o comisie specială, în componenţa căreia intrau Emil Bobu, Constantin Dăscălescu şi Petre Lupu (proaspăt ales ca preşedinte al Colegiului Central al Partidului), având ca scop cercetarea temeinică a problemei. Comisia a purtat câteva discuţii cu Pârvulescu, dar acesta n-a vrut să renunţe la părerile lui, aşa încât s-a propus excluderea lui din partid[179]. Totul pare să acrediteze ideea că această intervenţie n-a fost decât o iniţiativă personală a lui Pârvulescu. Nimeni nu şi-a exprimat (cel puţin public) solidaritatea cu el, aşa încât ieşirea lui s-a redus de fapt la un simplu gest izolat – important, dar care n-a avut nici un fel de consecinţe. După Congresul al XII-lea, Pârvulescu a fost izolat şi nu s-a mai auzit de el până în 1989. Probabil că a intrat în acţiune şi Serviciul „D” – documente în acest sens n-au fost publicate, dar cunoscuta intelectuală Doina Jela nota în jurnalul ei că unul dintre cunoscuţii săi, într-o discuţie privată, i-a pus următoarea întrebare: „De unde ştim noi cine e acest Pârvulescu?”[180], care putea să fie foarte bine tocmai rezultatul acţiunii Serviciului „D”.

După Congresul al XII-lea, PCR a intrat într-o oarecare stare de apatie, caracteristică pentru tot deceniul care a urmat. Acest lucru s-a întâmplat din mai multe cauze:

Nicolae Ceauşescu concentra în mâinile sale toate atributele puterii de

care dispunea partidul în celelalte sisteme comuniste (inclusiv în România pe vremea lui Dej). El era instanţa supremă în partid, deşi, din punct de vedere formal, această funcţie aparţinea în continuare Congresului, care avea loc din cinci în cinci ani.

Ca urmare a lărgirii CPEx şi a Biroului Permanent, reprezentanţii organelor principale ale autorităţii au devenit atât de numeroşi, încât formau într-un anumit sens un substitut al CC, dând iluzia că deciziile se iau în colectiv; astfel, celelalte centre de putere deveneau inutile. S-a produs şi o anumită ruptură între partid şi stat, acesta din urmă fiind înţeles ca grup conducător (şi nu ca guvernul în exerciţiu, în sensul formal al cuvântului). Partidul devenea tot mai mult „o fabrică de cadre”, şi nu singura, concurând în acest sens cu Securitatea şi Armata.

După intervenţia lui Pârvulescu a devenit clar că partidul nu este un forum de discuţii (ceea ce *de facto* n-a fost niciodată) şi nici măcar un câmp de luptă ideologică (ceea ce, într-o anumită măsură, fusese până la congresul precedent).

Proliferarea cultului personalităţii a făcut ca PCR să devină în primul rând instrumentul de manifestare a acestuia. Dar, în această calitate, el era în situaţia de a concura cu instituţii de mai mică anvergură, dar mai strict specializate, cum ar fi „Daciada” sau „Cântarea României”. Limitarea treptată a elementelor de ideologie comunistă în favoarea temelor naţionaliste din propaganda oficială a avut cam aceleaşi efecte.

Instituirea mobilizării populaţiei ca sarcină principală pentru partid la nivel local n-a provocat altceva decât scăderea rolului pe care îl juca în societate.

Astfel, după Congresul al XII-lea, rolul partidului s-a redus simţitor. Evenimentele politice au început să se concentreze în jurul Biroului Permanent, al CPEx şi al guvernului. Confirmarea acestor tendinţe a fost chiar numirea unui nou guvern pe 29 martie 1980. Premier a rămas în continuare Ilie Verdeţ, dar ca prim-vicepremier a fost numită Elena Ceauşescu, ea fiind de fapt cea care a început să joace rolul principal. Până în 1989 guvernul s-a mai schimbat încă de două ori, dar Elena a rămas până la sfârşit să îndeplinească funcţia de prim-vicepremier[181].

Anii 1980-1981 au fost marcaţi în mare măsură de evenimentele din Polonia. Autorităţile române erau profund neliniştite din cauză că PMUP nu era în stare să găsească soluţii corespunzătoare pentru dificultăţile tot mai

mari cu care se confrunta, permiţând apariţia unei opoziţii organizate. În septembrie 1980 Ceauşescu i-a împărtăşit propriile sale păreri asupra acestei situaţii lui Zdzisław Kurowski, care în acel moment vizita România. Secretarul general al PCR afirma că:

[...] după felul cum evoluează evenimentele din Polonia, se pare că există un element central care conduce tot ce se întâmplă. Acest element are legături cu străinătatea. Este clar că aceste evenimente au fost provocate în primul rând de greşeli subiective şi de diferite bavuri în conducere, dar fără existenţa unui centru ostil, ele n-ar fi putut căpăta un asemenea caracter. [...] [El a subliniat, de asemenea, că] ar fi mai bine [...] ca autorităţile interne să ia măsuri dure înainte ca acest lucru să fie făcut de cele externe [...] [şi că] pentru izolarea elementelor ostile este necesară o atitudine activă a întregului partid, ca şi utilizarea tuturor mijloacelor de contracarare[182].

Elemente suplimentare conţinea evaluarea situaţiei din RPP prezentată de Ştefan Bârlea (pe atunci şeful de cabinet al preşedintelui) la şedinţa CPEx din 13 decembrie 1981, când s-a discutat despre decretarea stării de război în Polonia. Bârlea a afirmat printre altele că:

Partidul Muncitoresc Unit Polonez a dus la anumite denaturări ale principiilor socialiste, inclusiv în modul de organizare a partidului – şi tocmai de aceea s-a ajuns la distanţarea lui faţă de clasa muncitoare, ceea ce se vede şi în structura organelor partidului, în partidul însuşi, care n-a luat măsurile corespunzătoare pentru a-şi consolida poziţia de centru conducător al clasei muncitoare [...] [şi că] Partidul şi guvernul polonez, în loc să fie exponenţii sentimentului naţional – în sensul corect al cuvântului, nu în sensul unui naţionalism negativ, ci ca sentiment ce caracterizează un popor socialist şi democratic –, au neglijat acest sentiment, el fiind exploatat în schimb de Biserica Catolică, de cercurile poloneze reacţionare[183].

Autorităţile române au reacţionat la criza poloneză pornind tocmai de la asemenea premise. De vreme ce se presupunea că în Polonia ar fi existat un anumit „centru”, ele se străduiau să nu permită apariţia şi în România a ceva asemănător. Văzând „greşelile subiective şi bavurile” echipei poloneze, ele încercau să evite repetarea lor, iar subliniind „denaturarea principiilor

socialiste”, respectiv „neglijarea sentimentului naţional” în cazul PMUP, se făceau eforturi susţinute pentru promovarea tocmai a acelor principii şi sentimente în România.

Acest lucru a dus practic la: intensificarea controlului asupra societăţii şi intensificarea acţiunilor Securităţii de destrămare a nucleelor de constituire a opoziţiei; câteva modificări de mică anvergură în planificarea economiei cu scopul de a aloca mai multe mijloace pentru consumul populaţiei; intensificarea propagandei naţionaliste. Aceste trei tendinţe s-au putut observa în anii 1980-1981, dar şi mai târziu, când s-a putut constata că de fapt situaţia nu se îmbunătăţeşte. Totuşi, până în a doua jumătate a anului 1981, acţiunile autorităţilor erau destul de şovăielnice – abia ultimele luni ale acestui an şi tot anul următor s-au desfăşurat sub semnul implementării noii linii socio-politice şi economice.

În anii 1978-1981 se manifestau tot mai des delimitări cu caracter opoziţionist şi disident, deşi ele nu ajungeau la anvergura celor din alte ţări comuniste europene. Opozanţii şi disidenţii români din perioada respectivă nu se ridicau nici la nivelul pe care în 1977 îl atinseseră Goma, Paraschiv şi minerii din Valea Jiului, primii care au luat poziţie împotriva dictaturii lui Ceauşescu şi care tocmai de aceea s-au bucurat de o atenţie deosebită, nici la nivelul de care asemenea manifestări s-au bucurat în anii perestroikăi, beneficiind de un puternic sprijin din celelalte ţări. Mişcările opoziţioniste au fost totuşi foarte importante din punctul de vedere al autorităţilor, care au început să se teamă de tulburările sociale legate de înrăutăţirea situaţiei economice.

Cea mai importantă manifestare de opoziţie în această perioadă a fost apariţia Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii (SLOMR)184. Important este însă faptul că principalii conducători ai acestei asociaţii sprijiniseră în 1977 iniţiativa lui Goma – cu alte cuvinte, aveau deja o anumită experienţă. În ianuarie 1979, la Turnu Severin, un grup de muncitori de la şantierul naval s-au organizat în jurul inginerului Ionel Cană, care mereu îi ajutase pe muncitori să-şi scrie cererile şi să-şi rezolve problemele administrative mai complicate. Împreună cu muncitorii de la şatierul naval, Cană a elaborat actul de înfiinţare a SLOMR. După care inginerul s-a dus la Bucureşti, unde s-a întâlnit cu clericul ortodox Gheorghe Calciu-Dumitreasa şi cu Gheorghe Braşoveanu, un pensionar care înainte de instaurarea comunismului în România fusese înalt funcţionar de stat. Pe lângă ei, la întâlnire au mai fost prezente şi alte câteva persoane. Împreună au redactat încă o dată actul de

constituire a sindicatului, a cărui preşedinţie a fost preluată formal de Cană. Pe 27 februarie, Cană, Calciu-Dumitreasa şi Braşoveanu s-au întâlnit la Bucureşti cu un corespondent de presă străin care le-a promis că va transmite documentul în Occident.

Pe 3 martie, Bernard Noël a transmis conţinutul acestui document pe frecvenţa postului de radio Europa Liberă. Încă de a doua zi, la Braşoveanu au început să sune (la fel cum se întâmplase în cazul lui Goma, Securitatea nu i-a tăiat telefonul) persoane care voiau să-şi exprime sprijinul faţă de această iniţiativă. Printre acestea se afla şi Vasile Paraschiv. Pe 8 martie, la locul său de muncă (Fabrica de Prototipuri şi Proiectare Tehnologică din Ploieşti), cu ocazia forumului sindicatului comunist, el a încercat să prezinte actul de constituire a SLOMR, dar preşedintele de şedinţă l-a întrerupt şi a dispus ca toată lumea să părăsească sala. După ce şi-a terminat orele de program, Paraschiv s-a dus acasă la Braşoveanu, unde a fost arestat de Securitate, dar după câteva ore i s-a dat drumul şi a fost lăsat să se întoarcă acasă.

Timp de câteva săptămâni, se pare că autorităţile nu iau nici un fel de măsuri. Iniţiatorilor acţiunii li se adresau tot mai multe persoane, ajungându-se ca actul de constituire a SLOMR să întrunească circa două mii de semnături. Din aprilie au început însă arestările, care-i vizau pe principalii animatori ai sindicatului. Calciu-Dumitreasa a fost condamnat la zece ani de închisoare, Cană la cinci ani, iar Braşoveanu la trei ani de privare de libertate. Cană şi Braşoveanu au fost eliberaţi în baza decretului de amnistiere din 1980, dar Calciu-Dumitreasa nu şi-a redobândit libertatea decât în 1985, şi doar ca urmare a presiunilor exercitate de ţările occidentale. Imediat după ce a părăsit închisoarea, el a emigrat în Statele Unite. Vasile Paraschiv, nefăcând parte din grupul restrâns al celor care au înfiinţat SLOMR, din cauză că a încercat în repetate rânduri să acţioneze din proprie iniţiativă, a fost reţinut de câteva ori şi bătut fie de persoane îmbrăcate în uniformă de miliţieni, fie de civili, fie de „făptaşi necunoscuţi”, dar nu a fost totuşi arestat. Aşa încât sindicatul a fost dezmembrat înainte chiar de a apuca să desfăşoare vreo activitate reală.

Importanţa SLOMR a fost în primul rând simbolică, la fel ca şi mişcarea lui Goma, de altfel. Faptul că sub actul de constituire a fost depus un mare număr de semnături nu însemna că sindicatul respectiv ar fi avut şi o putere efectivă oarecare. Apariţia SLOMR era în primul rând un semnal că există un anumit potenţial de revoltă în societatea românească – şi exact aşa

a şi fost interpretat de autorităţi, care, în conformitate cu practica verificată în alte situaţii în care s-a procedat la fel, s-au străduit în primul rând să-i izoleze pe iniţiatorii sindicatului. Acest scop a fost realizat, iar SLOMR nu a avut alţi continuatori.

Spre sfârşitul anilor ’70 au devenit tot mai puternice vocile care-şi exprimau nemulţumirea şi care proveneau din mediile artistice şi intelectuale185. Astfel de semnale au mai existat şi înainte, practic din 1971, odată cu proclamarea „tezelor din iulie”, dar de cele mai multe ori ele nu depăşeau cadrul unor discuţii private pe baza cărora informatorii Securităţii îşi întocmeau apoi rapoartele. Existau uneori şi cazuri ale unor intelectuali români – spre exemplu, Augustin Buzura – care criticau politica autorităţilor române în presa occidentală, dar nu la modul foarte aspru. Gestul lui Goma a schimbat situaţia, dar acest scriitor s-a aflat întotdeauna cam la periferia curentului principal al vieţii artistice şi nu s-a bucurat, în afara cercului său de cunoscuţi, de un sprijin deschis printre confraţii săi. În cursul anilor următori situaţia a început totuşi să se schimbe, mai ales din cauza creşterii exigenţelor faţă de actul de creaţie şi a scăderii concomitente a statutului material al creatorului, respectiv a libertăţii sale de creaţie artistică.

Eliminarea formală a cenzurii din 1977 a provocat practic, după cum se ştie, asprirea ei şi complicarea procedurilor de cenzurare. Pe lângă aceasta, proliferarea cultului personalităţii le impunea creatorilor nişte obligaţii pe care unii dintre ei le considerau compromiţătoare. Criza financiară a provocat tăierea unor fonduri de la cultură, respectiv reducerea burselor şi a planurilor editoriale. Pe de altă parte, unii literaţi au reuşit „să se strecoare” printre capcanele cenzurii mai bine decât alţii, ceea ce a provocat printre intelectuali un sentiment de nedreptate generalizat.

Vizat în primul rând era Marin Preda, unul dintre cei mai remarcabili prozatori români ai secolului XX. De mulţi ani el publica lucrări specifice „dezgheţului”, cucerind simpatia cititorilor şi creându-şi renumele de creator „nesupus”. În 1975 el a publicat amintitul roman *Delirul*, care a provocat chiar şi proteste sovietice. Tocmai din cauza unei asemenea receptări a operelor sale şi nu mai puţin datorită certei lor valori artistice, Preda a câştigat renumele de scriitor reprezentativ al acelor ani, ceea ce-i permitea să negocieze mai curajos cu cenzorii, provocând admiraţia şi invidia celorlalţi creatori.

În 1980, lumea literară şi artistică era foarte revoltată – şi în această

atmosferă, următoarea carte (ultima) a lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, n-a făcut decât să pună gaz pe foc. Era un roman lung, în trei volume, cel mai lung din toată cariera sa scriitoricească. Titlul în sine, trebuie să recunoaştem, era iconoclast, pentru că făcea trimitere directă la calificative asemănătoare atribuite oficial lui Nicolae Ceauşescu[186]. Conţinutul romanului era povestea vieţii şi iubirilor succesive ale unui afemeiat înrăit pe fondul istoriei României, începând cu ultimii ani dinainte de al doilea război mondial, până în perioada contemporană autorului. Preda a prezentat modul de funcţionare şi practica de zi cu zi a sistemului comunist, fără a omite manifestările sale cele mai drastice. Stalinismul, Securitatea, represiunile, închisoarea, lagărele de muncă, apoi epoca lui Ceauşescu, cu neputinţa ei economică, cozile nesfârşite din faţa magazinelor, specula şi iar Securitatea, nepotismul – acestea sunt temele prezentate în *Cel mai iubit dintre pământeni.* E greu de aflat cum a reuşit Preda să treacă toate acestea prin cenzură; în mod sigur a contat mult faptul că şi-a publicat această carte la editura al cărei director era chiar el (Cartea Românească). *Cel mai iubit dintre pământeni* a provocat un interes uriaş în rândul cititorilor, dar şi o furtună violentă în lumea literară românească. Toată lumea era şocată că autorităţile au permis apariţia unei cărţi atât de curajoase.

Discuţia pe tema *Celui mai iubit...* nici nu apucase măcar să prindă substanţă când Marin Preda a murit în împrejurări tragice, care au rămas neclare până în ziua de azi. În noaptea de 15 spre 16 mai 1980, la Casa de Creaţie de la Mogoşoaia, din apropierea Bucureştiului, scriitorul s-a sufocat cu propria-i vomă – cel puţin aceasta a fost versiunea oficială care a fost dată publicităţii de legişti în urma anchetei efectuate. Imediat au început să circule însă zvonuri (n-ar fi exclus ca ele să fi fost răspândite în mod intenţionat de Serviciul „D") cum că Preda ar fi fost otrăvit de serviciile speciale, române sau sovietice[187]. Moartea acestui scriitor popular a încins şi mai mult atmosfera din cercurile literare şi artistice.

Faţă de efervescenţa pe care o trăiau oamenii de litere, un grup de scriitori de un comunism naţionalist extrem s-au hotărât să profite de această ocazie pentru propriile lor scopuri. Grupul condus de Eugen Barbu şi Corneliu Vadim Tudor[188], concentrat în jurul revistei *Săptămâna*, a declanşat o campanie având ca scop să-i piardă pe scriitorii care încercau să mai salveze ultimele resturi de independenţă artistică. Naţionalist-comuniştii şi-au declanşat primul atac pe 5 septembrie 1980, când

Săptămâna a publicat un articol al lui C.V. Tudor, „Idealuri”. Acest articol, perceput de toată lumea ca antisemit (rabinul-şef Moses Rosen şi ambasadorul Statelor Unite, printre alţii, şi-au declarat indignarea), era o demonstraţie clară a modului în care gândeau membrii grupului în probleme de cultură şi conţinea ameninţări la adresa scriitorilor care aveau alte opţiuni.

Pe 18 septembrie 1980, grupul naţionalist-comunist s-a adresat lui Ceauşescu cu propunerea de a lichida Uniunea Scriitorilor (US) pe motiv că este o organizaţie „vândută Occidentului” şi „reacţionară” – şi să se înfiinţeze Uniunea Scriitorilor Comunişti. Numai că secretarul general şi-a dat seama că naţionalist-comuniştii nu se bucură de majoritate printre scriitori (chiar şi Popescu „Dumnezeu” promova teze mai moderate decât ei), aşa încât n-a fost de acord cu această soluţie.

Pe 13 octombrie, Ceauşescu, însoţit printre alţii de soţia sa Elena şi de Popescu „Dumnezeu”, s-a întâlnit cu un grup de peste o sută de scriitori, membri ai US. Aceştia au cerut blamarea activităţii revistei *Săptămâna* şi a intelectualilor care gravitau în jurul ei, respectiv reducerea presiunilor ideologice care se exercitau asupra scriitorilor. În principiu, Ceauşescu s-a declarat de acord cu aceste cereri, a promis că va lichida comitetul de partid de pe lângă US şi că va creşte exigenţa criteriilor de cenzură faţă de scriitorii naţionalist-comunişti, dar pe de altă parte i-a anunţat şi că va scădea salariile membrilor US[189]. Nu era vorba aşadar nici măcar de o soluţie de compromis, ci doar de o amânare de moment a rezolvării problemei.

Nemulţumirea mediilor literare a răbufnit cu şi mai mare forţă o jumătate de an mai târziu. Între 1 şi 4 iulie 1981 a avut loc la Bucureşti Conferinţa Naţională a Uniunii Scriitorilor. După cum amintea mai târziu scriitorul Norman Manea, care fusese prezent la această conferinţă, a fost „una dintre cele mai violente manifestări anticomuniste, cred, în acea perioadă, în estul Europei”[190]. Ceauşescu a renunţat în ultima clipă să participe la această conferinţă. Nu au participat nici reprezentanţii grupării naţionalist-comuniste întrucât pentru prima dată alegerea delegaţilor s-a făcut prin vot secret.

La conferinţă au fost însă prezenţi informatorii Securităţii care au întocmit rapoarte deosebit de amănunţite; o parte dintre acestea au fost date publicităţii în cursul anilor ’90[191]. Majoritatea vorbitorilor au criticat pe un ton foarte aspru atitudinea autorităţilor faţă de scriitori şi în general

faţă de populaţie. A fost criticată de asemenea atitudinea grupării naţionalist-comuniste. Reprezentanţii oficiali nu s-au amestecat în desfăşurarea conferinţei, ceea ce a creat impresia falsă că nu-i interesează temele aflate în dezbatere.

Majoritatea celor prezenţi au insistat pe lângă George Macovescu să accepte în continuare funcţia de preşedinte al Uniunii Scriitorilor, dar acesta n-a vrut să devină reprezentantul unei grupări „rebele" şi a ezitat. Când însă, la sfârşit, s-a declarat de acord, au intervenit autorităţile – CC al PCR a obligat US să aleagă un alt preşedinte, în persoana lui Dumitru Radu Popescu, scriitor şi activist de partid (încă din 1977 el era vicepreşedinte al US). Macovescu a rămas doar simplu membru al consiliului de conducere al US.

Conferinţa scriitorilor, care s-a transformat într-un forum de critică deschisă a regimului, a fost ultimul eveniment de acest gen înainte de 1989. La doar câteva zile după încheierea ei a fost elaborată o propunere de măsuri pentru reprimarea celor mai activi participanţi la lucrările ei. E adevărat că acestea nu erau foarte severe, uneori chiar ajutându-l pe cel vizat în cariera ulterioară – spre exemplu, pe atunci tânărul poet Mircea Dinescu a fost exmatriculat de la Academia „Ştefan Gheorghiu", ceea ce n-a dus decât la creşterea popularităţii sale. Represalii mult mai grele s-au abătut asupra intelectualilor în anul următor.

În această perioadă au mai existat şi câteva greve de scurtă durată în diferite întreprinderi industriale. Din păcate, până în momentul de faţă, această temă n-a stârnit interesul istoricilor şi din această cauză nu se ştiu prea multe despre grevele respective, în afară de faptul că a fost vorba de peste zece, poate chiar câteva zeci de astfel de mişcări care de regulă să încheiau prin îndeplinirea parţială a revendicărilor muncitorilor, iar situaţia revenea la normal. Cele mai cunoscute sunt evenimentele din octombrie 1981 din bazinul Motrului, unde s-ar părea că s-a ajuns chiar la lupte de stradă, dar până în momentul de faţă nu se ştie nimic mai mult pe această temă[192]. Ambasada RPP informa doar:

[...] în Bucureşti au apărut diferite manifeste în care sunt formulate cereri referitoare la timpul de muncă, la rolul sindicatelor şi la dreptul la grevă[193].

Pe la sfârşitul anilor '70 şi începutul anilor '80 au devenit tot mai

numeroase cazurile de fugă ale cetăţenilor RSR în Occident. Fără îndoială că autorităţile erau conştiente de atmosfera nefavorabilă din sânul societăţii şi se temeau să nu repete experienţa echipei de conducere din Polonia şi de aceea ţineau cu străşnicie ca informaţiile despre revolte şi greve să nu ajungă la cunoştinţa cetăţenilor din celelalte regiuni ale ţării, aceasta fiind probabil cauza principală a lipsei oricăror lucrări pe această temă. Cu toate acestea, este neîndoielnic faptul că atmosfera care domnea printre lucrătorii care depuneau efort fizic era foarte rea şi se înrăutăţea pe zi ce trecea.

În anii 1978-1981 s-a produs o prăbuşire totală a economiei, precum şi a încrederii populaţiei în autorităţi. Pentru a contrabalansa aceste fenomene negative, conducerea a hotărât să intensifice controlul, ceea ce de fapt n-a făcut decât să sporească dificultăţile. Concomitent au fost eliminate din conducerea superioară persoanele cu orizonturi mai largi şi au fost înlocuite cu unii membri ai familiei secretarului general şi a soţiei sale. Toate aceste tendinţe au exercitat o influenţă puternică asupra politicii externe a ţării, care în acest interval se caracteriza prin tendinţa de izolare a României.

Politica externă a României în anii 1977-1981

Evenimentele din cursul anului 1977 şi prăbuşirea economică tot mai evidentă din anii următori au provocat o scădere semnificativă a prestigiului României pe arena internaţională. La aceasta s-au adăugat şi deciziile politico-economice necugetate, cum s-a întâmplat în iulie 1979 în legătură cu schimbarea imediată a modului de plată a benzinei cumpărate de turiştii străini, măsură care a înrăutăţit şi *imaginea* ţării. În 1977, România încă se mai putea bucura de imaginea pe care şi-o construise în ultimii zece-douăzeci de ani – aceea de ţară „modernă" şi „deschisă". În 1981 nu mai rămăsese nimic din toate acestea: România se dovedise o ţară înapoiată, guvernată de un dictator absolut şi care nu era în stare să-şi onoreze datoriile externe din ce în ce mai mari. Cu toate acestea, la începutul anilor '80 Bucureştiul era încă luat în consideraţie în lumea diplomatică, fiind tratat ca un partener de discuţii capabil să sprijine anumite iniţiative de anvergură, în pofida faptului că poziţia lui a suferit un evident proces de depreciere.

Cele mai importante pentru conducerea românească erau relaţiile cu Statele Unite. Încă din primele luni ale anului 1977 ele au suferit însă o deteriorare cauzată de arestarea lui Vlad Georgescu şi de nefericitele pretenţii ale autorităţilor române ca ambasadorul american să restituie materialele obţinute de la acest disident. Incidentul a avut o importanţă destul de mare din cauză că prelungirea clauzei naţiunii celei mai favorizate era legată de respectarea drepturilor omului. Statisticile referitoare la emigraţie nu arătau nici ele bine – în primele luni ale anului 1977 a fost înregistrată o scădere semnificativă a numărului de călătorii aprobate pentru SUA şi Israel[194]. Cu toate acestea, preşedintele Jimmy Carter a sugerat Congresului prelungirea clauzei cu încă un an, ceea ce s-a şi întâmplat pe data de 1 septembrie. În anii următori, prelungirea clauzei naţiunii celei mai favorizate n-a mai provocat atâtea emoţii, deşi diplomaţii români trebuiau să se zbată serios de fiecare dată pentru a o obţine. Clauza naţiunii celei mai favorizate a fost menţinută astfel până în 1988, când, în condiţii geopolitice absolut diferite, ea a fost refuzată de guvernul român.

Pe 21 octombrie 1977 a fost schimbat ambasadorul Statelor Unite la Bucureşti. Harry Barnes a fost astfel înlocuit cu Rudolph Orison Aggrey. Această numire era semnalul că americanii încep să se uite spre România cu un ochi mai critic[195]. Cu toate acestea, în 1977, volumul schimburilor comerciale dintre cele două ţări a atins 492,7 milioane de dolari – ceea ce

constituia o cifră-record până în momentul respectiv. Volumul schimburilor comerciale s-a menţinut sistematic în creştere şi în anii următori: astfel, în 1978 el a ajuns la 664 milioane de dolari, în 1979 – 829,8 milioane de dolari, în 1980 – 1.032,4 milioane de dolari, iar în 1981 – 1.115,5 milioane de dolari. În anii 1978 şi 1981 România a înregistrat un excedent la export faţă de import în relaţia cu Statele Unite[196]. Dar creşterea volumului schimburilor comerciale nu reflecta adevărata situaţie a relaţiilor dintre cele două ţări, pentru că acestea au suferit în acelaşi interval de timp o constantă înrăutăţire.

Între 12 şi 17 aprilie 1978, Ceauşescu a efectuat ultima lui călătorie în Statele Unite. Vizita a fost descrisă cu lux de amănunte de Ion Mihai Pacepa, care l-a însoţit cu această ocazie pe secretarul general[197]. În timpul vizitei a fost semnată o declaraţie comună a celor doi preşedinţi, delegaţia română a vizitat şi câteva întreprinderi industriale din diferite regiuni ale ţării etc. Evenimentul cel mai important din cursul vizitei a fost însă demonstraţia emigranţilor români anticomunişti din New York. A fost momentul în care Ceauşescu a cedat nervos. Pe 16 aprilie a anunţat că se întoarce imediat în ţară şi a cerut ca avionul să-i fie pregătit pentru plecare. Pentru ziua următoare erau însă planificate întâlniri cu reprezentanţii unor organizaţii evreieşti şi cu oameni de afaceri. Ambasadorul RSR la Washington, Nicolae M. Nicolae, s-a dus imediat la Ceauşescu să-l convingă să renunţe la această decizie[198]. Astfel încât, în cele din urmă, conducătorul român s-a răzgândit şi şi-a continuat vizita, dar impresia neplăcută a rămas. Mai târziu, în septembrie 1978, Nicolae M. Nicolae a fost revocat şi transferat pe un loc de muncă din cadrul Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie („moşia” Elenei Ceauşescu), unde a şi rămas până la vârsta pensionării, în 1984[199].

Următoarea lovitură pentru relaţiile româno-americane a fost apoi fuga lui Ion Mihai Pacepa. Putem doar să presupunem că ofiţerul fugar a predat serviciilor speciale americane şi toate informaţiile de care dispunea, în primul rând fiind vorba de cele referitoare la operaţiile de spionaj desfăşurate de DIE/DGIE/CIE pe teritoriul Statelor Unite.

Relaţiile dintre Bucureşti şi Washington n-au mai ajuns niciodată atât de bune ca în perioada 1969-1978. O influenţă hotărâtoare asupra acestei stări de lucruri a avut-o inclusiv prăbuşirea economiei româneşti şi dificultăţile ţării de a-şi plăti datoriile, în afară de evenimentele din Polonia, care au făcut ca atenţia Statelor Unite să fie concentrată asupra RPP şi nu

asupra RSR, ca mai înainte. Pe 2 octombrie 1981, americanii au schimbat din nou ambasadorul de la Bucureşti – Aggrey fiind înlocuit de David B. Funderburk, cel care mai târziu avea să se remarce ca un critic acerb al lui Ceauşescu şi al sistemului comunist din România.

Treptat s-au înrăutăţit şi relaţiile României cu celelalte ţări occidentale. Credibilitatea politică a Bucureştiului scădea permanent în primul rând din cauza informaţiilor care ajungeau în Vest despre iniţiativele disidenţilor, inclusiv din mediul minorităţilor naţionale, ceea ce era perceput deosebit de negativ de opinia publică occidentală. Pe de altă parte, scădea şi credibilitatea economică a ţării ca partener comercial şi mai ales ca debitor. În 1978 deja România nu mai era tratată preferenţial de ţările occidentale, cea mai bună dovadă a acestui lucru fiind negocierile purtate în timpul vizitei cancelarului RFG, Helmut Schmidt, din luna ianuarie a acestui an. Vizita a decurs corect, dar atmosfera nu mai era la fel de bună ca în prima jumătate a anilor ’70. Şi întrucât germanii nu mai erau dispuşi să trateze România în mod preferenţial, conducerea ţării n-a mai obţinut garanţia că va primi creditele de care avea nevoie[200].

Ţările vestice au început să se uite cu mai multă atenţie la situaţia economică şi socială a României. Diferitele măsuri luate de echipa lui Ceauşescu mai ales în domeniul economic erau înregistrate cu un sentiment de nelinişte. Din 1979 românii făceau încercări tot mai dramatice de echilibrare a balanţei comerciale în cadrul schimburilor cu ţările capitaliste. Produsele româneşti, care nu se încadrau din punct de vedere calitativ în standardele mondiale, cu greu îşi puteau găsi achizitori peste hotare, nici măcar vizitele la nivel înalt nefiind de vreun ajutor în acest sens[201]. În schimb, România importa din Occident maşinile şi tehnologia necesare pentru continuarea industrializării forţate.

În asemenea condiţii, balanţa comercială negativă nu putea fi echilibrată decât prin alte şi alte credite. Încetarea tratării preferenţiale a României însemna de fapt că această ţară nu mai putea atrage alte credite decât în condiţii tot mai împovărătoare. Autorităţile încercau să lupte împotriva dificultăţilor economice – consecinţă, printre altele, a incorectei politici de investiţii – prin metode care ar fi fost poate considerate corecte cel mult de anumiţi economişti comunişti, însă analiştii occidentali nu dădeau doi bani pe asigurările conducătorilor români că acestea vor duce la rezolvarea reală a situaţiei, într-un interval de timp previzibil.

Strategia de acţiune era aşadar următoarea: ţările din Apus acordau

împrumuturi destinate importului de mijloace necesare funcţionării în continuare a economiei româneşti şi investiţiilor bazate pe strategia generală de dezvoltare, care însă s-a dovedit a fi absolut nereuşită. Pentru ca economia să poată funcţiona, erau solicitate noi credite care erau obţinute cu condiţii tot mai dezavantajoase, iar mijloacele de producţie achiziţionate pe această cale asigurau supravieţuirea aceleiaşi stări de incapacitate economică. Gradul de îndatorare externă creştea atât de mult încât, pentru politicienii din ţările occidentale, era clar că România se află în pragul falimentului. Conştientizarea acestei situaţii a provocat răcirea relaţiilor cu Bucureştiul într-o măsură mai mare chiar decât informaţiile despre diferitele încercări de disidenţă şi reprimarea lor.

Cu toate acestea, vizitele la nivel înalt continuau, în ciuda faptului că ele aveau loc într-o atmosferă care nu mai era la fel de cordială ca odinioară. În iunie 1978, Nicolae Ceauşescu a efectuat o vizită de trei zile în Marea Britanie. În aceeaşi lună Ştefan Andrei s-a dus în Franţa, în calitatea pe care o avea deja de ministru al Afacerilor Externe. În martie 1979 a sosit la Bucureşti preşedintele Franţei, Valéry Giscard d'Estaing. În luna octombrie a aceluiaşi an a efectuat o vizită în RSR şi Hans Dietrich Genscher, vicecancelarul RFG. O lună mai târziu, sosea în România François Mitterrand, pe atunci şeful Partidului Socialist. În martie 1980, Ceauşescu s-a întâlnit la Bucureşti cu ministrul Afacerilor Externe al Marii Britanii, lordul Carrington. În iulie, dictatorul român a efectuat o vizită de trei zile în Franţa. În aprilie 1981, premierul Ilie Verdeţ s-a deplasat în Marea Britanie, iar în octombrie, tot în Regatul Unit, s-a deplasat ministrul Afacerilor Externe Ştefan Andrei. Câteva zile mai târziu sosea în România şi preşedintele RFG, Karl Carstens, iar în luna următoare Ştefan Andrei efectua o vizită în Franţa[202]. După cum se vede, numărul vizitelor n-a prea scăzut în comparaţie cu perioada precedentă, dar aceste contacte erau din ce în ce mai puţin fructuoase din punctul de vedere al autorităţilor de la Bucureşti.

Pentru a frâna tendinţele nefavorabile, conducătorii români au decis să reducă drastic importurile şi să echilibreze astfel balanţa comercială. Această politică, introdusă pe scară largă din anul 1980, a început să-şi aducă roadele chiar din anul următor; în primul rând, s-a putut ajunge astfel la un excedent al exportului faţă de import în relaţiile comerciale cu SUA. Cu toate acestea, în 1981, ţara n-a putut să-şi achite dobânzile la creditele externe. În felul acesta România se îndepărta nu numai economic, ci şi

politic de ţările occidentale.

Concomitent cu distanţarea faţă de Occident, România se apropia de ţările blocului sovietic, care de altfel treceau în această perioadă prin acelaşi gen de probleme economice. În cursul anilor 1977-1981, pentru Bucureşti au căpătat din nou prioritate relaţiile cu Moscova; apropierea de celelalte ţări membre ale CAER n-a fost în principiu decât consecinţa acestei politici. Conducerea URSS nu răspundea însă în proporţie de sută la sută la avansurile echipei lui Ceauşescu, pentru că România avea tot mai puţin de oferit Uniunii Sovietice, atât din punct de vedere politic, cât şi economic.

În 1978, volumul schimburilor comerciale dintre România şi Uniunea Sovietică a scăzut, nefiind realizate toate livrările planificate şi contractate de ambele părţi. În protocoalele comerciale din cadrul CAER pentru anul următor a fost totuşi avută în vedere conjunctura tot mai defavorabilă din ţările socialiste – dar, după părerea reprezentanţilor Ambasadei RPP, românii se bazau în continuare pe prognoze prea optimiste[203]. Aşa s-a şi întâmplat – celelalte ţări socialiste nu şi-au putut onora livrările contractate, mai ales la capitolul materii prime. După cum se pare, la această situaţie s-a ajuns nu din rea-voinţă, nici dintr-o politică intenţionată de răcire a relaţiilor cu România, ci în primul rând din cauza dificultăţilor economice care afectau toate ţările comuniste.

Spre sfârşitul anului 1979 şi începutul anului 1980 s-a produs o intensificare a relaţiilor României cu URSS pe fondul intervenţiei sovietice în Afganistan. În cazul în care Ceauşescu s-ar fi condus în acord cu sloganurile trâmbiţate chiar de el timp de atâţia ani referitoare la „dreptul ţărilor mici şi mijlocii la autodeterminare” şi la „neamestecul” în treburile interne ale altor ţări, el ar fi trebuit să condamne această intervenţie aşa cum a procedat în 1968 în legătură cu invadarea Cehoslovaciei. Dar la sfârşitul anului 1979 situaţia era cu totul alta decât în urmă cu peste un deceniu şi tocmai de aceea autorităţile române au decis iniţial să adopte o atitudine rezervată. Pe 28 decembrie 1979, a doua zi după începutul invaziei, ambasadorul sovietic l-a informat pe premierul Verdeţ în legătură cu decizia luată de autorităţile URSS de a „sări în ajutorul” Afganistanului. Verdeţ l-a primit pe ambasador, dar nu şi-a exprimat în nici un fel atitudinea faţă de această problemă. În ziua următoare Ceauşescu s-a întâlnit cu corpul diplomatic, dar n-a făcut absolut nici o referire la problema afgană[204].

Pe 14 ianuarie 1980, în cadrul Adunării Generale ONU a fost supusă la vot o rezoluţie care condamna intervenţia sovietică în Afganistan. Delegaţia

română s-a abţinut de la vot[205]. O zi mai târziu, Ambasada RPP la Bucureşti trimitea către centrală o notă referitoare la discuţia cu „un membru al CC al PCR, un colaborator apropiat al lui Ceauşescu”, în cursul căreia acesta a afirmat că „PCR nu este de acord cu acţiunea sovietică în Afganistan, întrucât aceasta este în dezacord cu principiile socialiste” (el mai menţiona şi că această informaţie a fost transmisă PCUS prin intermediul canalelor de partid), dar că „în Afganistan se desfăşoară acţiuni nedisimulate ale Statelor Unite, ale unor mişcări islamiste şi ale Chinei, toate acestea urmând să se desfăşoare probabil şi în continuare”. În această situaţie, autorităţile române au hotărât să nu-şi exprime un punct de vedere, şi poate că „vor apărea în acest sens alte împrejurări, ceea ce este foarte posibil având în vedere cursul rapid al evenimentelor”[206]. „Alte împrejurări” au apărut într-adevăr, şi destul de repede. Pe 31 ianuarie a sosit la Bucureşti ministrul sovietic al Afacerilor Externe, Andrei Gromîko, pentru a discuta cu Ceauşescu problema afgană. În urma discuţiilor purtate, pe 2 februarie, cei doi parteneri au dat o declaraţie comună în care se afirma printre altele că adevărata problemă este de fapt „amestecul forţelor imperialiste în problemele interne ale altor ţări”, ceea ce constituia o soluţie de compromis. În aprilie 1980, Ceauşescu i-a trimis totuşi un mesaj de felicitare lui Babrak Karmal cu ocazia reinstalării sale în funcţia de preşedinte al Afganistanului[207].

Atitudinea României în problema afgană a fost apreciată în mod pozitiv atât de Statele Unite, cât şi de Uniunea Sovietică – aşadar Ceauşescu şi-a jucat bine partida în acest caz, deşi efectele pozitive ale acestei atitudini pentru conducerea României n-au mai fost la fel de mari ca în 1968, când a fost vorba de Cehoslovacia. Oricum, atitudinea „chibzuită” a României în această problemă a constituit o bază importantă pentru strângerea legăturilor în continuare cu Uniunea Sovietică. Deja în cursul convorbirii cu Gromîko Ceauşescu a propus o întâlnire la nivel înalt, propunere ce a fost acceptată[208].

Pe 19 mai 1980 premierul Ilie Verdeţ a efectuat o vizită de două zile la Moscova. Întâlnirile au avut loc într-o atmosferă plăcută, mai bună decât în anii precedenţi. Verdeţ a prezentat un program ambiţios de dezvoltare rapidă a cooperării comerciale – era vorba de dublarea volumului de schimburi comerciale reciproce comparativ cu anii 1975-1980, cu un accent deosebit pe importul de materii prime din URSS. Ca răspuns, sovieticii au confirmat că sunt de acord cu dezvoltarea cât mai rapidă a relaţiilor

comerciale, dar că în momentul respectiv se confruntă cu serioase probleme economice şi nu vor fi în măsură să onoreze astfel de obligaţii. În consecinţă, n-a fost semnat decât un simplu protocol de colaborare economică până în 1990[209].

Divergenţele în ceea ce priveşte volumul schimburilor economice au făcut ca semnarea tratatului comercial pe următorul cincinal să întârzie. Următoarea rundă de negocieri a avut loc în decembrie 1980. Românii insistau ca valoarea schimburilor economice să fie stabilită la 25 miliarde de ruble, în timp ce sovieticii propuneau 12,7 miliarde[210]. Întrucât nici una dintre părţi nu era dispusă să cedeze, tratatul n-a fost semnat. Până la urmă, acest lucru s-a întâmplat totuşi în iunie 1981, cu ocazia următoarei vizite a premierului Ilie Verdeţ la Moscova. S-a căzut de acord asupra unui volum al schimburilor comerciale în valoare de 14,4 miliarde de ruble, cu posibilitatea suplimentării cu încă 2,5 miliarde de ruble printr-un tratat separat (caracteristic este faptul că ambele părţi doreau să exporte produse industriale şi să importe materii prime)[211]. Cu alte cuvinte, dorinţa românilor de a creşte volumul schimburilor comerciale cu sovieticii a adus anumite rezultate. În anii 1976-1980 acestea fuseseră planificate la o valoare de 9 miliarde de ruble, dar au fost realizate 11,5 miliarde[212], aşa încât tratatul pentru cincinalul următor constituia un pas înainte din acest punct de vedere.

Ţeluri asemănătoare îşi propunea Bucureştiul şi în politica adoptată faţă de celelalte ţări membre ale CAER, precum şi faţă de Iugoslavia. Dorinţa intensificării colaborării economice se bucura de o primire călduroasă, dar toate ţările comuniste se confruntau cu dificultăţi economice din ce în ce mai mari, erau interesate mai ales de export şi doreau să importe în primul rând materii prime energetice. Cu toate acestea, românii au reuşit să-şi sporească volumul schimburilor comerciale, mai ales în relaţia cu Bulgaria şi cu Iugoslavia. Dar de obicei intensificarea colaborării economice nu mergea mână în mână cu colaborarea politică. România punea mare preţ pe posibilitatea cucerită anterior de a-şi exprima propriul punct de vedere şi de a duce o politică externă proprie. Cel mai vizibil era acest lucru în cazul relaţiei cu Ungaria – contactele la nivelul cel mai înalt erau sporadice, colaborarea ştiinţifică şi culturală practic nu exista, în timp ce colaborarea economică se dezvolta în mod fericit[213].

Realizând politica de apropiere faţă de ţările membre ale CAER, România nu voia totuşi să-şi compromită relaţiile cu China. În acord cu

principiile promovate, Bucureştiul se străduia să întreţină relaţii bune atât cu Moscova, cât şi cu Beijingul – dar în condiţiile unei reale intensificări a colaborării cu URSS, o acţiune asemănătoare în relaţia cu RP Chineză era foarte greu de înfăptuit. Aşa încât autorităţile române s-au hotărât să întreprindă acţiuni ostentative în spatele cărora se ascundeau mai puţine fapte concrete decât în anii precedenţi.

Iniţial, se părea că între România şi China colaborarea va cunoaşte şi ea un proces de intensificare. În 1977 a avut loc o aprofundare a contactelor militare şi în domeniul industriei de armament (a fost semnată, între altele, o înţelegere pe patru ani pe probleme de cooperare în aceste domenii)[214]. Din acel moment a început să se vorbească despre necesitatea unei vizite a lui Ceauşescu în China. Potrivit analiştilor de la Ambasada RPP, hotărârea de a întreprinde această vizită, cu stabilirea unei date concrete, a fost luată după venirea conducătorului român din Statele Unite, în aprilie 1978[215]. Vizita lui Ceauşescu în China a durat din 15 până pe 20 mai, fiind legată de vizitele efectuate şi în alte ţări asiatice: RPD Coreeană, Vietnam, Laos, Cambodgia şi, *last but not least*, India.

Vizita n-a fost la fel de spectaculoasă (nici la fel de lungă) ca în 1971, deşi din delegaţie mai făceau parte: Elena Ceauşescu, Ştefan Andrei, Cornel Burtică (pe atunci ministrul Comerţului Exterior) şi Dumitru Popescu „Dumnezeu”. Chinezii i-au întâmpinat pe români cu cele mai înalte onoruri, la festivităţile în cinstea lui Ceauşescu de pe străzile Beijingului luând parte o sută de mii de persoane. În declaraţiile sale oficiale, delegaţia română susţinea pe deplin poziţia conducerii chineze pe probleme internaţionale, dar vizita s-a încheiat fără semnarea unui comunicat comun. Rezultatul concret al convorbirilor a fost încheierea unei înţelegeri pe termen lung (pe o perioadă de cincisprezece ani) în domeniul colaborării economice şi tehnice (erau menţionate, printre alte puncte din program, prospectări comune pentru descoperirea de noi materii prime pe teritoriul Chinei) şi a altor câteva înţelegeri, mai puţin importante[216].

În aceeaşi perioadă au mai avut loc două vizite la nivel înalt. Între 24 noiembrie şi 1 decembrie 1980, premierul român Ilie Verdeţ a efectuat o vizită în China, iar în perioada 15-22 iunie anul următor, RP Chineză a fost vizitată de Ştefan Andrei[217]. În cursul vizitei lui Verdeţ, chinezii au recunoscut că „şi-au supraapreciat forţele”, aşa încât au fost obligaţi să-şi reducă volumul schimburilor comerciale cu exteriorul, inclusiv cu România. Aşadar vizita s-a încheiat doar prin sublinierea convergenţei punctelor de

vedere politice, fără vreun rezultat economic concret[218]. Acelaşi gen de impresii a făcut şi vizita lui Ştefan Andrei – în urma convorbirilor cu lucrătorii Ambasadei RPP, diplomaţii chinezi au recunoscut că „relaţiile politice sunt mai mult decât bune, dar problemele apar în momentul în care e vorba de colaborarea economică”[219].

Volumul schimburilor comerciale dintre României şi China arăta totuşi promiţător pentru partea română, în ciuda problemelor apărute. Valoarea schimburilor comerciale se ridica în 1979 la 1,2 miliarde de franci elveţieni (ambele ţări îşi efectuau calculele contabile în această monedă), în 1980 – la 1,25 miliarde de franci, pentru ca în 1981 să scadă la 1,18 miliarde de franci. Structura pe mărfuri a acestor schimburi era avantajoasă din punctul de vedere al Bucureştiului – în protocolul semnat pe anul 1982, 41% din exporturile româneşti către China erau maşini-unelte, 12% erau mărfuri industriale de piaţă, iar 47% – materii prime şi materiale, pe când în exportul chinez către România 60% constituiau materiile prime şi materialele, 36% produsele alimentare şi industriale şi numai 4% maşinile-unelte. O anumită problemă constituia pentru România doar balanţa comercială negativă pe anul 1981, când Bucureştiul a cumpărat din China mărfuri a căror valoare depăşea cu peste 200 de milioane de franci elveţieni exportul românesc în această ţară[220].

La începutul anilor ’80, în relaţiile dintre ţările comuniste a apărut problema crizei din Polonia[221]. Conducerea României, la fel ca autorităţile celorlalte ţări socialiste, era neliniştită în legătură cu evoluţia situaţiei din RPP. Principala problemă din punctul de vedere al echipei lui Ceauşescu era cum să se evite apariţia unei situaţii similare în România. Pe de altă parte, conducerea românească se opunea unei eventuale intervenţii a forţelor Tratatului de la Varşovia în Polonia şi se străduia chiar să facă în aşa fel încât să se evite condamnarea evenimentelor din RPP în cadrul reuniunilor formate din reprezentanţii ţărilor comuniste. La consfătuirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, care a avut loc la Moscova pe data de 5 decembrie 1980, Ceauşescu sublinia că această criză trebuie să fie soluţionată „de polonezi şi numai de ei”. Pe un ton asemănător (în urma unor consultări telefonice cu Ceauşescu) s-a exprimat şi generalul Constantin Olteanu cu ocazia consfătuirii miniştrilor Apărării Naţionale ai ţărilor din Caer, care a avut loc tot la Moscova, în perioada 2-4 decembrie 1981; cu această ocazie, el s-a opus chiar propunerii avansate de delegatul polonez, gen. Florian Siwicki, de a se include în comunicatul final o rezoluţie

despre necesitatea „luării măsurilor corespunzătoare cu scopul de a asigura securitatea comunităţii socialiste”222. De altfel, nici nu era o atitudine izolată în cadrul grupului (Olteanu a fost sprijinit de reprezentantul RPU, Lajos Czinege, care – după cum se ştie – nu era decât executantul voinţei lui Kádár), aşa încât declaraţia lui n-a provocat deteriorarea relaţiilor în cadrul blocului sovietic. Decizia de introducere a stării de război în Polonia a fost primită la Bucureşti cu un anumit sentiment de uşurare, pentru că lucrurile evoluau în direcţia dorită de conducerea românească.

Ultimele reforme ale sistemului – anii 1981-1982

În a doua jumătate a anului 1981 a fost demarat un proces de reformare a sistemului politic, economic şi social, care urma să dureze mai mult de un an. Este greu de verificat dacă autorităţile acţionau pe baza vreunui plan prestabilit sau se limitau să reacţioneze în funcţie de situaţie. Se poate totuşi presupune că au fost elaborate nişte recomandări de ordin general, pe baza cărora, mai târziu, erau luate deciziile concrete. Un argument în susţinerea unei asemenea teze ar putea fi faptul că momentul în care noua linie conducătoare a început să fie aplicată poate fi identificat cu uşurinţă – vara anului 1981. Sfârşitul simbolic al perioadei de implementare a noilor soluţii a fost luna decembrie 1982, când Ceauşescu a declarat că România îşi va plăti toate datoriile externe.

Cauzele pentru care conducerea României a hotărât să înăsprească sistemul (indiferent că făcea acest lucru pe baza unui plan sau nu) erau mai multe:

cauza principală şi fundamentală era prăbuşirea economică; criza economică lua proporţii catastrofale, provocând şi alte consecinţe nefavorabile pentru autorităţi;

guvernele occidentale şi băncile private refuzau să mai finanţeze economia românească, deloc rentabilă; condiţiile de acordare a creditelor au fost schimbate în aşa măsură, încât instituţiile care le acordau pretindeau să aibă un cuvânt tot mai greu de spus în deciziile economice – lucru cu care autorităţile române nu puteau fi de acord;

starea de spirit a populaţiei se înrăutăţea vizibil, ceea ce, în lipsa unor acţiuni hotărâte din partea guvernanţilor, provoca proteste care căpătau cele mai diferite forme;

Ceauşescu se temea că, dacă protestele vor lua amploare, cineva din conducerea superioară ar putea profita de situaţie pentru a se întoarce împotriva lui.

Toţi factorii enumeraţi mai sus aveau o trăsătură comună – limitau puterea secretarului general ori constituiau o ameninţare pentru aceasta. Pe de o parte, centrele de decizie de peste hotare încercau să-şi impună punctul de vedere asupra politicii interne a ţării, iar pe de altă parte, nemulţumirile sociale care căpătau proporţii tot mai îngrijorătoare (de exemplu, în cursul lucrărilor oficiale ale Conferinţei din Statele Unite despre care am amintit deja, când au fost scandate sloganuri anticeauşiste) puteau crea, cel puţin în viziunea secretarului general, scenariul răsturnării lui Ceauşescu şi a schimbării conducerii de partid şi de stat.

Se pare că autorităţile române se temeau mai mult de presiunile externe decât de propria populaţie. Probabil că acest lucru era consecinţa modului de desfăşurare a negocierilor cu Fondul Monetar Internaţional. În baza tratatului încheiat pe 15 iunie 1981, FMI a acordat României un împrumut în valoare de 1,3 miliarde de dolari, însă cu condiţia de a încetini ritmul industrializării şi de a creşte alocările pentru agricultură. Acest lucru merită puţină atenţie, pentru că FMI cerea la urma urmei cam acelaşi lucru ca şi CAER în anii ’60, subiect care a devenit la momentul respectiv cauza unor negocieri dure între echipa lui Dej şi reprezentanţii sovietici, făcând în cele din urmă ca România să adopte o atitudine naţionalistă şi disidentă în cadrul blocului sovietic. Acceptarea recomandărilor FMI a fost aşadar echivalentă cu recunoaşterea faptului că politica promovată timp de aproape douăzeci de ani s-a soldat cu un fiasco, lucru care desigur că n-a fost dat publicităţii, dar în mod sigur a constituit o lovitură foarte grea pentru Ceauşescu.

În momentul acela, comuniştii români se aflau însă într-o situaţie deosebit de dificilă, aşa încât ambiţiile trebuiau lăsate pentru mai târziu. Pe 3 noiembrie 1981, Bucureştiul a solicitat creditorilor occidentali amânarea plăţii datoriilor. La circa două săptămâni, FMI a anunţat că, din cauza situaţiei economice catastrofale a ţării, nu va vira următoarea tranşă din creditul contractat în iunie. Datoriile crescuseră extraordinar de repede. La sfârşitul anului 1981 datoria externă se ridica la 11,4 miliarde de dolari. În ianuarie, FMI a recomandat României să iniţieze negocieri cu principalii creditori. Pe 29 ianuarie, în urma convorbirilor dintre Ceauşescu şi reprezentanţii băncilor, acestea au fost de acord cu amânarea temporară a plăţii dobânzilor la credite şi cu elaborarea unui nou calendar de plăţi[223]. În foarte scurt timp firmele străine s-au retras din România; potrivit

informaţiilor Ambasadei RPP, din 62 de reprezentanţe ale unor firme care operau în Bucureşti, 40 au fost lichidate până în martie 1982[224].

Autorităţile române au început să aplice în ritm alert un program drastic de economii, ceea ce s-a bucurat de încuviinţarea FMI, care pe 24 iunie a deblocat a doua tranşă a creditului[225]. S-a dovedit însă destul de repede că Fondul nu intenţiona să dea şi a treia şi ultima tranşă a împrumutului. Explicaţia acestei decizii, cel puţin potrivit evaluării analiştilor Ambasadei RPP, era temerea FMI că acest credit va fi utilizat în alte scopuri decât cele prevăzute în contract[226]. Negocierile au fost însă continuate. Pe 28 iulie, Clubul de la Paris şi-a dat acordul ca 80% din restanţele plăţilor aferente anilor 1981 şi 1982 să fie reprogramate, ceea ce permitea FMI să facă transferul ultimei tranşe a împrumutului[227]. În cele din urmă, negocierile s-au încheiat abia pe 7 decembrie, dar creditorii occidentali au luat act de strădaniile României şi, drept urmare, s-a ajuns la o soluţie de compromis[228]. Aşa se face că noua politică economică a adus anumite efecte din punctul de vedere al creditorilor: în cursul anului 1982, România şi-a redus gradul de îndatorare de la 10,1 miliarde la circa 9,77 miliarde dolari. Marea majoritate a creditelor provenea la momentul respectiv de la băncile comerciale (cca 5,4 miliarde dolari), iar de la FMI – cca 1,5 miliarde dolari[229].

Pe 16 decembrie, la Conferinţa Naţională a PCR, Ceauşescu a anunţat că scopul lui este achitarea până în anul 1985 a jumătate din datoria externă, iar în primii 2-3 ani din următorul cincinal a tuturor creditelor externe[230]. Această declaraţie de o importanţă fundamentală n-a fost apreciată la justa ei valoare de către contemporani[231], probabil din cauză că mesajul ei a fost considerat prea puţin realist. De fapt, ea a devenit o obligaţie deosebit de constrângătoare. Asumarea acesteia din partea lui Ceauşescu însemna că el era hotărât să se elibereze cu orice preţ de influenţele străine – preţ pe care urma să-l plătească întreaga societate şi, în cele din urmă, chiar el.

Pentru a obţine mijloacele necesare achitării datoriei externe, conducerea a impus un regim de economii foarte drastic. Povara plăţii datoriilor a fost aruncată asupra întregii populaţii. Probabil că introducerea noului plan de economii era legată, în martie 1981, de cooptarea în cadrul BP al CPEx a lui Emilian Dobrescu – unul dintre cei mai capabili economişti din perioada respectivă. Până atunci, Dobrescu fusese doar membru supleant al CPEx. În acelaşi timp, i s-au mai încredinţat şi alte funcţii

importante: preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării şi vicepremier[232].

Primele dispoziţii se refereau la circulaţia produselor agroalimentare şi nu aveau caracter strict economic. Pe 10 octombrie 1981, Consiliul de Stat a emis un decret referitor la prevenirea şi combaterea speculei. Pedepse între şase luni şi cinci ani de privare de libertate erau prevăzute astfel pentru procurarea de produse alimentare de bază în cantităţi mai mari decât îi erau necesare familiei respective pentru o lună. Concomitent a fost introdusă raţionalizarea produselor alimentare, măsură care s-a menţinut până la căderea lui Ceauşescu. Pe 18 octombrie a mai apărut încă un decret al Consiliului de Stat, care de data aceasta interzicea cetăţenilor să-şi procure produse alimentare din altă zonă decât cea în care locuiesc. Acest principiu a fost numit *autoaprovizionare teritorială*[233].

Pe 20 octombrie a avut loc o şedinţă a CPEx la care au fost invitaţi şi prim-secretarii comitetelor judeţene de partid. Cu ocazia acestei întâlniri, Nicolae Ceauşescu i-a însărcinat să elaboreze programe de îmbunătăţire a productivităţii în agricultură pentru fiecare judeţ. Un scop suplimentar urma să devină introducerea principiului autosuficienţiei alimentare a judeţului. A fost de asemenea aprobată cu majoritate de voturi necesitatea elaborării unui program naţional de „alimentaţie ştiinţifică” a populaţiei[234]. Două zile mai târziu, pe 30 octombrie, un forum destul de puţin important, Consiliul Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste (FDUS), fostul FUS, a adoptat o rezoluţie pe problema dezarmării şi păcii în care, pe lângă formulări grandilocvente, era conţinut şi un postulat referitor la reducerea bugetului forţelor armate cu 10% până în 1985235. La sfârşitul anului 1980 şi începutul anului 1981, Consiliul de Stat şi MAN au adoptat o serie de dispoziţii referitoare la funcţionarea întreprinderilor de stat. Ideea de bază a acestor dispoziţii era înăsprirea disciplinei în muncă şi stabilirea unor reguli rigide de exploatare a mijloacelor de producţie. Obligaţiile şi interdicţiile erau enumerate foarte detaliat (printre altele, interdicţia de a fuma şi chiar de a aduce la serviciu ţigări şi chibrituri), pentru încălcarea lor făptaşul fiind pasibil de pedepse cu închisoarea care puteau merge de la 3 luni până la 20 de ani, dacă din cauza neglijenţei se ajungea la accidente grave. Consiliul de Stat a emis şi un decret cu privire la agricultură, pe baza căruia se instituiau contractele – eliminarea acestora în 1956 a constituit unul din primele semnale ale liberalizării. Au fost introduse, de asemenea, noi impozite care să alimenteze bugetul fiecărui judeţ[236].

În ultimele zile ale lui decembrie a fost dată în exploatare a doua linie de metrou din Capitală, dar acest eveniment n-a putut eclipsa tabloul dramatic al situaţiei economice a ţării. Economiile şi reformele continuau. De-a lungul întregului an 1982 preţurile au crescut mereu. Se pare că, iniţial, autorităţile române ar fi avut de gând să facă o singură scumpire, drastică, a articolelor de bază237, dar în cele din urmă s-au hotărât să procedeze la majorări lente, care în cursul unui singur an au ajuns totuşi în medie la 35%238. În acelaşi timp au fost luate şi alte măsuri de economisire. Pe 31 martie, Plenara CC a adoptat un program de producere a energiei şi de dezvoltare a bazei energetice a ţării până în anul 1985. Acest program propunea între altele modernizarea producţiei de curent electric la centralele pe cărbune. Pe 9 aprilie, cu ocazia unei şedinţe a CPEx, s-a decis majorarea exportului în scopul accelerării plăţilor pentru achitarea datoriei externe şi a fost recunscută necesitatea de a se limita utilizarea energiei electrice şi a materiilor prime în întreprinderile industriale239.

Dispoziţiile CPEx din 22 iunie erau orientate în altă direcţie şi de altfel s-au dovedit chiar mai constrângătoare decât precedentele. Autorităţile au constatat că, mai degrabă decât în industrie, economiile de energie ar trebui făcute la consumatorii casnici şi au luat decizia de a limita drastic consumul de energie al populaţiei, începând cu data de 1 iulie. De asemenea, a fost redus până la limită iluminatul stradal. Decizia CPEx din 22 iunie 1982 a fost foarte dureroasă pentru întreaga populaţie. Cele mai multe amintiri neplăcute de pe vremea lui Ceauşescu sunt legate de lipsa căldurii, a apei calde menajere şi a gazului în locuinţe şi în magazine, respectiv de întunericul de pe străzi. Autorităţile au încercat să lanseze aceste măsuri nepopulare sub sloganul „Puneţi-vă o haină în plus!”240, ceea ce a iritat şi mai mult populaţia. Pe lângă limitarea pe cale administrativă a utilizării energiei, a fost majorat sensibil şi preţul acesteia – curentul electric s-a scumpit cu 30%, iar gazul a ajuns chiar cu 150% mai scump241.

Alte economii au fost instituite în luna următoare. Chiar de pe 3 iulie CPEx a adoptat, iar pe 14 iulie a fost dat publicităţii *Programul de alimentaţie ştiinţifică a populaţiei*, elaborat de Iulian Mincu, un cunoscut specialist al maladiilor aparatului digestiv242. Acest program a fost promovat la rândul lui sub deviza luptei împotriva obezităţii şi a încurajării unui stil de viaţă „raţional şi ştiinţific”243. Principiul de bază al acestuia era reducerea consumului mediu de hrană în rândul populaţiei de la 3.300 la 2.800-3.000 de calorii/zi. Urma o enumerare foarte amănunţită a articolelor

de consum în funcţie de sex, vârstă, activitatea desfăşurată şi, desigur, recomandări în sensul creşterii producţiei, al modului de funcţionare a comerţului interior şi al punctelor de alimentaţie publică, recomandări privind cercetarea ştiinţifică şi igiena producţiei de alimente[244]. Nivelul de consum al produselor alimentare prevăzut în acest program, teoretic, nu însemna o înrăutăţire decisivă a situaţiei populaţiei, însă în practică nici măcar acest program economicos nu era realizat, iar procurarea produselor alimentare constituia o problemă tot mai dificilă pentru populaţie. În ciuda reglementărilor introduse, mai ales în afara marilor oraşe, aprovizionarea era catastrofală, cozile în faţa magazinelor erau uriaşe – iar această stare de lucruri s-a menţinut până la căderea lui Ceauşescu.

Pe data de 3 octombrie Emilian Dobrescu şi-a dat demisia din funcţia de preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării. Cauza demisiei a fost, după cum chiar el afirma, respingerea ideilor sale în ceea ce priveşte reformele economice[245]. Dându-şi demisia, Dobrescu a prezentat conducerii superioare un memoriu exhaustiv care n-a fost niciodată publicat, în care ataca aspru ideile economice ale echipei Ceauşescu[246]. Plecarea lui Dobrescu, un economist cu experienţă, care-i domina ca nivel de pregătire pe toţi ceilalţi membri ai guvernului, era un semnal că şeful statului se hotărâse să ducă o politică economică indiferentă la orice accente critice. Dobrescu a rămas în BP al CPEx până în martie 1983, pentru ca, două luni mai târziu, să devină vicepreşedinte al Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie, a cărui şefă era Elena Ceauşescu[247].

Ultima măsură importantă de economisire impusă societăţii a fost introducerea impozitului suplimentar. În perioada 7-8 octombrie a avut loc Plenara CC în cadrul căreia a fost adoptat proiectul de lege (anunţat deja de vreo câteva luni) cu privire la participarea oamenilor muncii la constituirea fondului de investiţii al întreprinderilor. Într-o formă voalată, mascată de formulări despre responsabilitate şi dezvoltare economică, oamenilor muncii li se dădea „dreptul" (obligatoriu) să participe cu contribuţii băneşti (numite *părţi sociale*), prin care deveneau teoretic coproprietari ai întreprinderii în care lucrau. Valoarea „părţilor sociale" nu putea depăşi 30% din valoarea totală a întreprinderii şi urma să fie stabilită de adunarea generală a oamenilor muncii[248]. Practic, acest lucru însemna însă pur şi simplu reducerea salariilor cu o parte care era destinată fondurilor de investiţii ale întreprinderilor, fiind oferită în schimb participarea declarativă la „partea socială".

O anumită parte a populaţiei era afectată şi de decretul Consiliului de Stat din 22 octombrie 1982. În baza acestui decret, fiecare persoană care părăsea România definitiv pentru a emigra era obligată să achite, într-o valută convertibilă, cheltuielile de şcolarizare pentru studiile liceale şi superioare absolvite în RSR[249]. Prin introducerea acestor reglementări statul mai câştiga anumite mijloace financiare, dar multe persoane care intenţionau să emigreze legal nu erau în măsură să achite sumele respective şi fie se hotărau să rămână în ţară, fie treceau graniţa în mod ilegal. Pe de altă parte, acest decret a provocat tensiuni în relaţiile diplomatice cu ţările occidentale şi în primul rând cu Statele Unite, Israel şi RFG, care erau direct interesate de emigranţii români.

La Conferinţa Naţională a PCR din 16-18 decembrie 1982 s-a luat hotărârea de a se introduce încă o reformă – modificarea sistemului de salarizare. Cea mai importantă noutate era introducerea aşa-numitei categorii a *acordului global* – cu alte cuvinte, nivelul salariului era condiţionat de proporţia în care întreprinderea îşi realiza planul. Teoretic, nu era o schimbare prea mare în comparaţie cu măsurile adoptate în 1978, dar creştea aşa-numita parte variabilă a salariului, cea care ţinea de sitemul de premieri. În momentul în care această măsură a devenit operativă, partea variabilă a salariului a fost stabilită la 24%, urmând ca în 1985 ea să ajungă la 27%. Pe lângă aceasta, fiecare nou-angajat, în primii cinci ani de activitate, avea dreptul doar la jumătate din partea variabilă a salariului, iar în cazul în care i se desfăcea contractul de muncă înainte de încheierea acestei perioade, era obligat să suporte plata cheltuielilor făcute pentru calificarea sa profesională. În textul hotărârii se promitea, de asemenea, majorarea salariilor nominale care în primul trimestru al anului 1984 urmau să fie cu 5% mai mari decât cele din 1980[250]. În condiţiile în care, *de facto*, planul nu avea cum să fie realizat, introducerea acestor prevederi însemna de fapt scăderea salariului şi tocmai acesta era şi rostul „acordului global" până la căderea comunismului. Hotărârea Conferinţei Naţionale a PCR a intrat în vigoare pe data de 13 septembrie 1983, sub forma unui decret al Consiliului de Stat.

Toate aceste economii prevăzute pentru achitarea cât mai rapidă a datoriei externe însemnau de fapt o scădere drastică a nivelului de trai al populaţiei. În foarte scurt timp, românii au devenit poporul cel mai sărac din ţările blocului sovietic, chiar dacă luăm în consideraţie faptul că şi celelalte state cu regim comunist treceau în această perioadă printr-o uriaşă criză

economică. Conducerea României îşi dădea seama că economiile impuse erau primite fără cea mai mică bunăvoinţă de către populaţie – în plus, erau greu de explicat şi propagandistic. Din această cauză, se impunea creşterea controlului asupra societăţii – pentru că dacă nu s-ar fi procedat aşa, neliniştea, acţiunile disidenţilor şi chiar grevele (care începuseră deja în anii precedenţi), puteau căpăta dimensiuni periculoase pentru autorităţi, cum se întâmplase şi în Polonia. Aşa încât, concomitent cu implementarea altor şi altor idei economice, conducerea a sporit mereu caracterul represiv al sistemului.

Nemulţumirile muncitorilor au fost rezolvate relativ repede şi uşor. Legile şi decretele din decembrie 1981 şi ianuarie 1982 cu privire la intensificarea controlului activităţii de producţie în întreprinderi care instituiau pedepse privative de libertate pentru dezorganizarea procesului de producţie constituiau un nou şi puternic instrument pus în mâna Miliţiei şi Securităţii împotriva oricăror eventuale încercări de revoltă. În acelaşi timp, continua procesul de întărire a rolului partidului ca forţă mobilizatoare, dar şi ca element de control asupra societăţii. Un pas important în această direcţie a fost făcut cu ocazia plenarei lărgite a CC din 1-2 iunie 1982, la care au fost invitate şi câteva sute de persoane fără partid. La această plenară, Ceauşescu a dat citire unui lung referat intitulat „Despre stadiul actual al edificării socialismului în ţara noastră, despre problemele teoretice, ideologice şi despre activitatea politică şi educativă a partidului nostru”[251], care a fost adoptat ca document programatic al PCR. De o importanţă fundamentală era în referat respingerea tezei „dictaturii proletariatului” şi înlocuirea ei cu aceea a existenţei „unui stat de democraţie muncitorească, revoluţionară”[252]. Secretarul general a subliniat cu hotărâre în cuvântarea sa necesitatea de a se sprijini în activitatea de partid pe sentimentul patriotic, lucru care ar fi trebuit să se manifeste prin sprijinul acordat de membrii PCR activităţii aparatului de stat şi, în primul rând, după cum sublinia Ceauşescu, organelor de Securitate, procuraturii şi justiţiei. În plus, partidul ar fi urmat să fie o parte componentă în dezvoltarea organizaţiilor care veghează la asigurarea securităţii şi disciplinei, cum ar fi Gărzile Patriotice, unităţile de pregătire militară a tineretului şi de apărare teritorială, Şoimii Patriei şi altele. În timpul „discuţiilor” asupra referatului lui Ceauşescu, proaspăt numitul (pe 21 mai) premier Constantin Dăscălescu a accentuat necesitatea de a întări disciplina şi responsabilitatea la toate nivelurile puterii[253]. Astfel, partidul

urma să fie doar unul dintre elementele care tebuiau să asigure stabilitatea ţării prin ajutorul acordat unor instanţe de stat mai specializate. Acest lucru a fost subliniat în mod elocvent de Ceauşescu la Conferinţa Naţională a PCR din 16-18 decembrie 1982. Unul dintre capitolele referatului prezentat de el purta chiar titlul „Creşterea rolului statului democraţiei muncitoreşti, revoluţionare, în conducerea întregii vieţi economico-sociale, conlucrarea armonioasă dintre organele statului şi organismele democratice în cadrul sistemului unitar al democraţiei socialiste”[254]. Era aşadar o nouă etapă în reducerea importanţei PCR (numit oficial unul dintre „organismele democratice”) şi slăbirea influenţei sale asupra politicii ţării. În acelaşi timp, creştea rolul lui ca element ajutător şi de control. Astfel situat, partidului îi venea foarte la îndemână să înăbuşe în faşă orice tulburări în rândul muncitorilor – în 1982 a fost vorba oricum doar de câteva cazuri sporadice[255], iar în anii următori ele practic nici n-au existat. În ianuarie 1983 a fost îmbogăţită semnificativ dotarea Miliţiei, a Securităţii şi Armatei, ceea ce era de natură să mobilizeze forţele de ordine pentru a presta o activitate mai eficientă[256].

Cu totul altfel au procedat autorităţile în cazul tulburărilor din sânul categoriei intelectualilor. Conferinţa Uniunii Scriitorilor organizată în iulie 1981 a dovedit că în acest mediu există o mare încărcătură potenţială de revoltă. Nici reglementările care înăspreau disciplina în întreprinderi şi nici întărirea rolului de control al partidului nu erau de natură să calmeze aceste nemulţumiri. În această situaţie, conducerea a hotărât să-i pedepsească exemplar pe unii dintre cei mai activi reprezentanţi ai categoriei intelectualilor pentru ca în acest fel să-i sperie pe ceilalţi. În acest scop a fost scoasă la iveală o problemă care fusese instrumentată mai înainte şi se aştepta doar momentul când să fie „pusă pe rol”.

Această problemă era legată de activitatea mişcării Meditaţia Transcendentală (MT) din România, ceea ce a învăluit întreaga poveste într-o atmosferă de mister, de groază şi nebunie[257]. Mişcarea Meditaţia Transcendentală, înfiinţată de hindusul Mahesh Yoga, numit şi Maharishi, a fost adusă în România de Nicolae Stoian. Stoian era inginer şi probabil şi agent al Securităţii. În 1969 el a plecat în Algeria şi a refuzat să se mai întoarcă în ţară. Apoi s-a dus în Marea Britanie unde a lucrat la secţia în limba română a postului de radio BBC şi s-a însurat cu o cetăţeancă franceză, ceea ce i-a permis să obţină cetăţenia acestei ţări. În anii ’70 el a intrat în contact cu mişcarea MT, devenind elevul lui Mahesh Yogi. Până în

1976 el a constituit un subiect de interes pentru serviciile de spionaj, dar după aceea dosarul lui a fost închis. Din 1977 a început să vină în România ca turist. În aceeaşi perioadă s-a adresat Ambasadei României din Paris pentru a obţine aprobarea de a preda la Bucureşti cursuri de „ştiinţa inteligenţei creatoare”. Cererea lui Stoian a fost trecută prin mai multe instanţe de decizie, iar în cele din urmă Ministerul Sănătăţii a dat aviz pozitiv solicitării sale.

În decembrie 1977, Stoian împreună cu soţia au sosit la Bucureşti şi au început să organizeze şedinţe de MT. La început a stârnit interesul pentru tehnicile de meditaţie mai ales în rândul angajaţilor de la Institutul de Proiectare „Carpaţi”, inclusiv al directorului acestuia, pe care Stoian îl cunoştea încă din anii ’60. Cu ajutorul lui a reuşit să organizeze o serie de conferinţe referitoare la MT în localul Institutului „Carpaţi” şi în incinta spitalului de boli nervoase. Încă de la bun început, la întâlnirile MT luau parte doi ofiţeri de Securitate (dar numai unul dintre ei făcea rapoartele de rigoare), aşa încât autorităţile erau informate cu exactitate în legătură cu activitatea mişcării. În mai 1978 Stoian a obţinut din partea Ministerului Educaţiei aprobarea pentru cercetarea ştiinţifică a experimentelor MT. Lucrând în baza acestui document, gurul român a convins doi cercetători de la Institutul de Cercetări Psihologice şi Pedagogice de pe lângă Academia Română de Ştiinţe să efectueze cercetările corespunzătoare. Aceştia le-au efectuat şi au întocmit un raport în care recomandau continuarea experienţelor. Tot mai multe persoane din rândul intelectualilor bucureşteni au început să fie interesate de Meditaţia Transcendentală.

Stimulat de aceste succese, în noiembrie 1980, Stoian i-a adresat o scrisoare lui Ceauşescu – *nota bene*, un document asemănător a trimis chiar Mahesh Yogi generalului Jaruzelski după declararea stării de război în Polonia – în care propunea introducerea MT în programa de învăţământ la diferite nivele şi acordarea statutului de „disciplină oficială” meditaţiei, respectiv promovarea de către stat a tehnicilor sale. La scurt timp după aceea Stoian a fost primit la Ministerul Educaţiei, unde s-a întâlnit cu funcţionari de rang înalt. Împreună au stabilit ca timp de câteva luni să se desfăşoare un experiment oficial MT. Cam în acelaşi interval de timp a început să se răspândescă zvonul că mişcarea Meditaţiei Transcendentale se bucură chiar de sprijinul Elenei Ceauşescu. Era perioada când MT intrase pe orbita interesului instanţelor superioare ale Securităţii şi în primul rând al generalului Nicolae Pleşiţă şi al maiorului Ristea Priboi, care probabil

presimţeau deja că această poveste poate fi utilizată pentru a-i speria pe intelectuali.

Între timp vestea despre MT s-a răspândit printre intelectualii bucureşteni, aşa încât la experimentele care au avut loc în iunie 1981 în cadrul Institutului de Cercetări Psihologice şi Pedagogice s-au înscris multe nume cunoscute, printre alţii pe atunci tânărul publicist Andrei Pleşu cu soţia, pictorul Sorin Dumitrescu, sculptorul Ovidiu Maitec, muzicianul Gheorghe Zamfir şi filosoful Mihai Şora. Incognito era prezent acolo şi maiorul Ristea Priboi, trimis cu misiunea de a culege materiale compromiţătoare. După încheierea experimentelor s-a întocmit un raport în legătură cu desfăşurarea lor, raport care a fost înaintat funcţionarilor de la Ministerul Educaţiei. Aceştia au dispus încheierea definitivă a cercetărilor MT şi au transmis informaţia la CC al PCR. Dosarul era închis pentru câteva luni.

În primăvara şi la începutul verii anului 1981, Stoian a încercat să stârnească interesul pentru meditaţie printre activiştii UTC, dar n-a reuşit. Ţinea în continuare şedinţe de MT cu persoane cunoscute. Între timp Securitatea îşi încheiase activitatea de culegere de informaţii. În iunie 1981, ministrul Afacerilor Interne George Homoştean a primit un raport exact pe tema MT. Dar încă nu exista voinţa politică pentru a da curs dosarului. La sfârşitul lunii iulie s-a făcut însă o percheziţie la domiciliul unuia dintre principalii colaboratori ai lui Stoian, iar la jumătatea lunii august a fost expulzat din ţară chiar gurul Stoian împreună cu soţia sa.

Dosarul a fost „deblocat” în ianuarie 1982. Mai întâi au început să circule prin Bucureşti anonime care-l acuzau pe directorul Institutului de Cercetări Psihologice şi Pedagogice că ar fi organizat la locul său de muncă ritualuri parareligioase şi sectare. În februarie, în revista lunară *Pentru Patrie* (editată de Ministerul Afacerilor Interne) a apărut un articol prezentat sub formă de denunţ, cu titlul „Pavajul cu intenţii bune” referitor la MT. În momentul acela devenise deja clar că în mod sigur vor urma măsuri represive.

Pe 27 aprilie, la şedinţa CPEx, Ceauşescu a eliberat-o pe Aneta Spornic din funcţia de ministru al Educaţiei, a dispus dizolvarea Institutului de Cercetări Psihologice şi Pedagogice şi luarea de măsuri corespunzătoare pentru lichidarea acelei „periculoase secte religioase care a activat cu acordul conducerii Ministerului Educaţiei”. Măsurile represive i-au afectat imediat şi pe toţi cei care au avut de-a face la un moment dat cu MT.

Operaţia serviciilor speciale îndreptată împotriva MT purta numele de cod „Zburătorii”, întrucât umbla zvonul că, în timpul meditaţiei, adepţii MT puteau ajunge la starea de levitaţie. Ancheta efectuată de Securitate (interogatorii etc.) nu mai avea nici un sens, pentru că listele cu cei care au semnat declaraţii că au luat parte la meditaţii erau deja cunoscute de multă vreme. Ca de obicei, în asemenea situaţii, interogatoriile erau efectuate de funcţionari care habar n-aveau despre ce e vorba, fiind convinşi că au de-a face cu o activitate de spionaj cu totul ieşită din comun.

Majoritatea celor amestecaţi în această poveste au fost daţi afară din posturile pe care le deţineau şi trimişi să lucreze pe funcţii care nu necesitau nici un fel de competenţe şi erau prost plătite, uneori chiar în provincie. În plus, învinuiţii au fost daţi afară din partid sau au fost suspendaţi din această calitate. Pedepsele aplicate erau exagerate, cele mai multe dintre persoanele pedepsite luând parte doar la câteva şedinţe ale MT cu ocazia experimentului din ianuarie 1981. „Aceste pedepse au fost absolut neproporţionale, pentru că noi participaserăm doar la nişte conferinţe şi la demonstraţii de MT” – mărturisea Andrei Pleşu în faţa unui informator al Securităţii. Măsurile represive care i-au afectat exclusiv pe intelectuali pentru că, chipurile, doar intelectuali frecventaseră MT, au provocat panică în sânul elitei culturale de la Bucureşti. „Este ca în 1952” – comenta situaţia un intelectual, sunând-o pe Monica Lovinescu, una dintre figurile de frunte ale emigraţiei române de la Paris. Din cele 371 de persoane care fuseseră prezente la şedinţele MT, aproape exclusiv intelectuali, majoritatea au fost excluse din PCR şi trimise la munci fizice prost plătite.

Dosarul MT a exercitat o influenţă foarte mare şi asupra atitudinii acelor intelectuali care nu fuseseră amestecaţi direct în povestea respectivă. Se dădea impresia, poate chiar pe bună dreptate, că serviciile speciale sunt omniprezente, că denunţul este universal şi că autorităţile au o putere nemăsurată. Datorită acestui scandal, conducerea chiar a reuşit să sperie cercurile intelectualilor şi să anihileze astfel pericolul latent care ameninţa dinspre partea lor. Dacă înainte, în legătură cu intelectualii, conducerea trebuia să apeleze la tot felul de intrigi complicate, după scandalul cu MT mediile intelectuale au fost complet pacificate.

În 1982, autorităţile au destrămat şi un grup de intelectuali de naţionalitate maghiară care edita singura publicaţie ilegală din România, *Ellenpontok* (*Contrapuncte*)258. Ea fusese înfiinţată la Oradea în decembrie 1981 şi îşi propunea să atragă atenţia opiniei publice internaţionale asupra

problemelor minorităţii maghiare din România. Redactorii publicaţiei erau: filosoful Attila Ara-Kovács, profesorul de geografie Károly Tóth şi poetul Géza Szőcs. Printre colaboratorii revistei se numărau cunoscuţi opozanţi, cum ar fi László Tőkés. Articole din *Ellenpontok* erau transmise în Occident, unde erau publicate într-una din revistele emigranţilor români, apoi erau difuzate şi pe lungimile de undă ale Europei Libere. În septembrie 1982, în coloanele revistei *Ellenpontok* a fost publicat un program de convieţuire a ungurilor şi românilor în acelaşi stat, program care presupunea o anumită autonomie a regiunilor locuite majoritar de maghiari şi o mai bună reprezentare a acestora în cadrul autorităţilor centrale. În luna noiembrie a aceluiaşi an, redactorii revistei *Ellenpontok* au fost reţinuţi, iar revista lichidată. În anii care au urmat, Ara-Kovács, Tóth şi Szőcs au emigrat din România.

În perioada la care ne referim Ceauşescu a evitat încă un pericol (probabil, într-o anumită măsură, imaginat) la adresa poziţiei sale – este vorba de persoanele care prezentau anumite tendinţe de independenţă şi care-şi permiteau critici la adresa liniei politice în vigoare. Anii 1981-1982 reprezintă perioada în care au fost schimbaţi o parte dintre activiştii de frunte. Se pare că secretarul general nu avea vreo concepţie generală prestabilită în legătură cu schimbările de personal, ci reacţiona doar la situaţii concrete, anumite dizgraţii şi numiri lăsând mai degrabă impresia unei zbateri haotice.

Rotirile de cadre au început în septembrie 1981. Pe 7 septembrie, Virgil Trofin a părăsit fotoliul de ministru al Minelor, Petrolului şi Geologiei, ministerul fiind împărţit în trei resorturi separate[259]. În aceeaşi zi, Trofin şi-a pierdut şi postul de vicepremier, iar activitatea sa politică a fost analizată la plenara comună a CC al PCR şi a Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială care a avut loc în 25-26 octombrie 1981. La acest forum a fost ridicată problema abuzurilor (adică a înaintării unor rapoarte fictive şi a distrugerii rezervelor de cărbune din cauza modului necorespunzător în care erau păstrate) de la Combinatul Minier Oltenia, de care se făcea vinovat Trofin. Plenara a decis excluderea lui cu vot de blam din CC. Mai târziu a fost trimis în provincie – devenind director al IAS „Mircea Vodă” din judeţul Călăraşi, la cârma căreia a rămas până la moarte (a decedat în împrejurări suspecte), în iunie 1984260. Cu ocazia aceleiaşi plenare, din componenţa CPEx a fost înlăturat unul dintre cei mai experimentaţi activişti – Leonte Răutu. Acest doctrinar stalinist şi-a pierdut

şi funcţia de rector al Academiei „Ştefan Gheorghiu” şi a ieşit la pensie. Noul rector al academiei de partid a devenit Dumitru Popescu „Dumnezeu”, care a îndeplinit această funcţie (fără a-şi pierde însă poziţia din cadrul BP al CPEx) până la căderea sistemului[261].

În aprilie au avut loc festivităţile legate de o sărbătoare destul de ciudată – a 17-a aniversare a Congresului al IX-lea al PCR[262]. Niciodată înainte nu fuseseră sărbătorite aniversările acestui eveniment, plus că în 1982 nu cădea o aniversare „rotundă”. Era probabil doar o demonstraţie de forţă înainte de următoarele schimbări în conducere.

Pe 27 aprilie a izbucnit însă un alt scandal – la şedinţa CPEx Ceauşescu a îndepărtat-o pe Aneta Spornic din fruntea Ministerului (care ţinea de fracţiunea Elenei), precum şi pe cei doi adjuncţi ai ei în legătură cu rolul pe care îl avuseseră în problema Meditaţiei Transcendentale. După cum urma să se constate, acesta era doar preludiul unor rotaţii de amploare. Tot într-o atmosferă de scandal şi-a părăsit postul şi Alexandru Mărgăritescu, şeful departamentului de colaborare economică internaţională din cadrul Ministerului Comerţului Exterior. Pe 15 mai 1982, împreună cu miniştrii adjuncţi ai Agriculturii şi Industriei Alimentare, el a fost acuzat în cadrul şedinţei CPEx că a fraudat anumite sume în valută, că a comis abuzuri în export şi că nu s-a conformat disciplinei financiare în legătură cu investiţiile în străinătate[263]. Mărgăritescu a fost mutat disciplinar ca director general al uneia dintre fabricile bucureştene, unde a şi rămas până în 1989264.

La nici o săptămână după aceea s-a creat o mare tensiune. La şedinţa de lucru a CC al PCR din 21 mai a fost revocat guvernul condus de Ilie Verdeţ şi a fost numit un cabinet nou sub conducerea lui Constantin Dăscălescu. Schimbările în componenţa echipei erau destul de importante, deşi o parte din activiştii revocaţi n-au fost totuşi trataţi cu foarte multă asprime. Verdeţ a devenit vicepreşedinte al Consiliului de Stat – a obţinut deci o funcţie mai mică, dar a rămas totuşi în cercul persoanelor celor mai importante din ţară. Aneta Spornic, „compromisă” de amestecul (de altfel discutabil) în scandalul MT[265], a părăsit oficial Ministerul Educaţiei şi CPEx, dar a fost numită secretar de stat în Comitetul de Stat al Planificării. Ceva mai şifonat a fost János Fazekas, care şi-a pierdut postul de vicepremier şi membru în CPEx, ieşind *de facto* la pensie pe linie politică, deşi a rămas în continuare deputat în MAN. Şi Cornel Burtică a fost trecut pe linie moartă, el părăsind fotoliul de ministru al Comerţului Exterior şi al

Colaborării Economice Internaţionale (trebuie să ne amintim că înainte cu doar câteva zile fuseseră date în vileag nereguli în resortul său) pentru a fi trecut pe postul de prim-secretar al judeţului Prahova. În octombrie 1982 el a preluat funcţia de director al unei fabrici din Ploieşti. Şi generalul Ion Ioniţă şi-a pierdut funcţia de vicepremier. Nu mult timp după aceea, pe 26 iunie, el a fost trecut în rezervă, iar în decembrie şi-a pierdut şi statutul de membru supleant în CPEx, dar el a rămas în continuare deputat în MAN şi membru al CC[266]. Oamenii noi din guvern erau vicepremierul Ludovic Fazekás şi ministrul Educaţiei Ion Teoreanu, care s-au dovedit atât de paşnici, încât au rămas pe posturile lor până la căderea lui Ceauşescu. Noul ministru al Comerţului Exterior, Nicolae Constantin, n-a rezistat decât până în noiembrie, când a fost înlocuit de Vasile Pungan, acesta rămânând în funcţie până în august 1986. În noul guvern au rămas miniştrii de bază din fostul cabinet: George Homoştean – la Afacerile Interne, Ştefan Andrei – la Afacerile Externe şi Constantin Olteanu – la Apărare[267].

Cel puţin două dintre schimbările operate în componenţa guvernului pot fi considerate ca fiind conforme cu aşteptările populaţiei. Ca ministru al Educaţiei, Aneta Spornic nu fusese prea îndrăgită de intelectuali. La rândul lui, János Fazekas, ca reprezentant al minorităţii maghiare în sânul guvernului, era acuzat că tolerează politica de reducere a influenţei maghiare în Transilvania şi în general poziţia acestei minorităţi naţionale în societate. Ambele personalităţi au fost înlocuite cu funcţionari amorfi, care nu ieşeau cu nimic în evidenţă şi puteau fi acceptaţi într-o mai mare măsură de mediul de care răspundeau. Acest lucru se vede în mod cu totul deosebit în cazul Anetei Spornic, o activistă tipică, cu doctorat la şcoala de partid, care a fost înlocuită de Teoreanu, poate departe de a fi un rafinat intelectual, dar care nu se ocupa doar de activitatea de partid, ci era, cel puţin teoretic, şi cercetător ştiinţific (în 1962 şi-a susţinut teza de doctorat în chimie).

Componenţa guvernului a rămas în principiu stabilă până în 1985, când au mai fost făcute câteva schimbări. Miniştrii de frunte ai acestui cabinet, sau cei mai mulţi dintre ei, au rămas în conducerea superioară chiar până în decembrie 1989 – Constantin Dăscălescu, Ion Dincă, Ştefan Andrei, Constantin Olteanu au rămas alături de preşedinte până la sfârşit, chiar dacă nu întotdeauna pe aceleaşi posturi pe care le ocupau în mai 1982.

Înainte de sfârşitul anului ar mai fi de semnalat un eveniment, de o anvergură mai redusă, e adevărat – la Plenara CC din 7-8 octombrie, câţiva

activişti din eşalonul secund au fost acuzaţi de abuzuri. Unul dintre ei, Ovidiu Maitec, şi-a pierdut statutul de membru supleant al CC, fiind exclus şi din partid268. Sculptor cunoscut, Maitec a fost amestecat în afacerea MT, aşa încât îndepărtarea lui putea fi o consecinţă a scandalului respectiv. La aceeaşi plenară Ilie Verdeţ a fost transferat de pe postul de vicepreşedinte al Consiliului de Stat la Secretariatul CC, însă Virgil Cazacu şi-a pierdut funcţia de membru al Secretariatului CC şi a fost transferat în judeţul Prahova, ca prim-secretar269. Pe 3 noiembrie, Silviu Curticeanu, unul dintre oamenii cei mai de încredere ai lui Ceauşescu, care însă până atunci nu jucase un rol semnificativ, a fost numit şeful Cancelariei CC al PCR – funcţie pe care a deţinut-o până la căderea regimului.

Două au fost cauzele principale ale schimbărilor de mari proporţii în domeniul cadrelor de-a lungul anilor 1981 şi 1982. Prima a fost, desigur, dorinţa de a găsi nişte „ţapi ispăşitori", idee susţinută de scandalurile care însoţesc căderea unor activişti, mai ales în cazul lui Virgil Trofin, care a fost îndepărtat în momentul publicării dispoziţiilor referitoare la disciplina în muncă şi care fusese în fruntea resortului responsabil cu problemele energetice. Ilie Verdeţ, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri, a trebuit şi el să-şi ia rămas-bun de la funcţia deţinută; de altfel, el a fost revocat cu puţin timp înainte de Plenara CC la care Ceauşescu a prezentat referatul despre rolul statului şi al guvernului. Alexandru Mărgăritescu, Cornel Burtică şi Aneta Spornic au plecat şi ei ca urmare a dării în vileag a unor nereguli săvârşite în resorturile pe care le conduceau (în cazul lui Mărgăritescu este vorba de un departament). Aceşti activişti au fost scoşi deci „ţapi ispăşitori", eliminarea lor trebuind să fie interpretată ca soluţia definitivă a problemei abuzurilor şi îndreptarea generală a situaţiei.

A doua cauză a fost tendinţa lui Ceauşescu de a se debarasa de persoanele în jurul cărora s-ar fi putut cristaliza nemulţumirile din sânul conducerii. Între Ceauşescu şi Trofin se ajunsese încă dinainte la diferenţe de idei, lucru amintit printre alţii de Alexandru Bârlădeanu270. Cornel Burtică era un carierist destul de capabil şi tocmai de aceea putea constitui o ameninţare. Ilie Verdeţ nu făcuse faţă grevei minerilor de la Lupeni, dar eliminarea lui în 1977 putea fi percepută de populaţie într-un mod nu tocmai favorabil. La fel ca majoritatea dictatorilor, Ceauşescu ţinea minte foarte bine asemenea lucruri, aşa că, mai devreme sau mai târziu, Verdeţ trebuia să plătească pentru nepriceperea lui – iar momentul scadenţei a sosit în mai 1982, când a fost sacrificat din motive politice. Cornel Burtică îşi amintea că

eliminarea lui şi a lui Ilie Verdeţ, ca şi precedenta demisie a lui Emilian Dobrescu, trebuie puse în legătură cu iniţiativa celor trei activişti. După cum afirmă Burtică, ei ar fi urmat să publice un proiect de reducere a ponderei fondului de acumulare din totalul cheltuielilor statului şi de alocare a unei părţi mai consistente pentru bugetul de consum, ceea ce a atras criticile lui Ceauşescu şi ale adepţilor liniei dure din conducere – aşa încât candidaţii la statutul de „ţap ispăşitor" s-au desemnat practic singuri, iar Burtică a plecat de bună voie271. În Ion Ioniţă încă de mai mulţi ani Ceauşescu nu mai avea încredere, iar debarcarea lui a survenit în cele din urmă concomitent cu anunţarea îngheţării cheltuielilor Armatei, aşa încât aceasta era de fapt o lovitură resimţită de întregul corp ofiţeresc. După cum se va dovedi mai târziu, Ioniţă chiar complota împotriva secretarului general.

Puţin mai altfel era situaţia Anetei Spornic. Includerea ei în afacerea MT era cusută cu aţă albă, dar nu-i mai puţin adevărat că în cursul mandatului ei s-a ajuns la experimentele meditative desfăşurate cu concursul lucrătorilor ministerului. Scandalul legat de MT avea însă în primul rând ca scop să-i sperie pe intelectuali, lucru care s-ar fi putut realiza şi fără eliminarea nepopularei Aneta Spornic. Fosta ocupantă a fotoliului ministerial de la Educaţie nu reprezenta o forţă în sine, dar aparţinea fracţiunii soţiei secretarului general. În cursul anului 1982 circulau zvonuri, bazate de regulă pe anumite indicii, că Nicolae se temea ca Elena să nu-i devină un concurent în exercitarea reală a autorităţii272. Eliminarea Anetei Spornic îi slăbea Elenei poziţia în sânul conducerii.

Poate că aceluiaşi scop îi servea şi întărirea rolului lui Nicu Ceauşescu. În 1982 a răzbit în vârful ierarhiei Poliana Cristescu, iubita oficială, apoi soţia fiului dictatorului. Pe 23 februarie ea a devenit secretar al CC al UTC şi preşedintă a Consiliului Elevilor. Această funcţie pe linie de învăţământ a îndeplinit-o însă doar până la 14 mai, când a fost numită vicepreşedintă a Consiliului Naţional al Organizaţiei Pionierilor. Pe 18 decembrie, la Conferinţa Naţională a PCR, Poliana Cristescu a fost primită în componenţa CC ca membru supleant273. În aceeaşi zi, Nicu Ceauşescu a devenit membru plin al CC (anterior fusese doar membru supleant).

Contactele internaţionale ale României în a doua jumătate a lui 1981 şi în cursul anului 1982 au fost subordonate necesităţii de a combate criza economică, de a reduce importurile şi de a purta negocieri cu creditorii. Un element suplimentar îl constituia situaţia din Polonia, care era de natură să sporească tensiunile dintre ţările blocului sovietic şi ţările occidentale. În

perioada respectivă au avut loc doar două vizite importante din acest punct de vedere: pe 12-13 februarie a sosit în România secretarul de stat american Alexander Haig, iar pe 28 iunie 1982 a efectuat o vizită de trei zile la Bucureşti fostul preşedinte al Statelor Unite, Richard Nixon, care a vizitat în aceeaşi perioadă şi alte ţări ale blocului sovietic. Haig a discutat cu Ceauşescu şi cu Ştefan Andrei probleme de colaborare economică şi situaţia legată de introducerea stării de război în Polonia. A fost ridicată şi problema drepturilor omului în România, mai ales în contextul emigraţiei. Şederea la Bucureşti a făcut o impresie descurajantă asupra delegaţiei americane – era prima iarnă în condiţii de economii drastice[274]. Vizita lui Richard Nixon nu a avut un caracter oficial, dar fostul preşedinte american s-a întâlnit cu Ceauşescu. Tematica discuţiilor a fost destul de largă şi a inclus şi probleme internaţionale (situaţia din Polonia, contactele cu China, dezarmarea), inclusiv relaţiile româno-americane – Nixon a promis să intervină pe lângă Reagan în legătură cu prelungirea clauzei naţiunii celei mai favorizate pentru RSR şi cu achitarea datoriei externe[275].

Relaţiile cu partenerii răsăriteni erau de asemenea subordonate intereselor economice. Românii făceau demersuri, mai ales pe lângă sovietici, pentru creşterea volumului schimburilor comerciale şi în special al livrărilor de materii prime, dar n-au obţinut decât răspunsuri negative[276], pentru că şi celelalte ţări comuniste se confruntau cu serioase dificultăţi economice – în plus, Bucureştiul nu era dispus să facă vreun compromis în domeniul politicii externe. Moartea bătrânului Leonid Brejnev în noiembrie 1982 şi înlocuirea lui cu nu mai puţin vârstnicul Iuri Andropov a provocat o anumită răceală în relaţiile româno-sovietice.

În acest context s-au strâns şi mai mult legăturile cu China. Între 13-17 aprilie 1982 Ceauşescu a efectuat deja o a treia vizită în RP Chineză (după care, ca de obicei, a vizitat şi RPD Coreeană). Această vizită a fost considerată de propaganda românească „o etapă calitativ nouă”[277], ceea ce era mai degrabă o exagerare. În cursul convorbirilor cu chinezii, Ceauşescu a subliniat unitatea de vederi dintre Bucureşti şi Beijing în problemele internaţionale – era vorba mai ales de afişarea unei anumite distanţe faţă de conflictul dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite, respectiv a independenţei în politica internă[278]. Această concordanţă se reflecta şi în schimburile economice reciproce, care în cursul anului 1982 se ridicau la 1,42 miliarde franci elveţieni[279].

O anumită însemnătate, poate mai degrabă psihologică decât politică,

a avut şi vizita generalului Wojciech Jaruzelski din 4 iunie 1982. Jaruzelski a sosit în România în cadrul unei călătorii prin ţările blocului sovietic cu scopul de a „explica procesele care au avut loc în Polonia pe 13 decembrie 1981" şi de a „crea un climat favorabil pentru dezvoltarea relaţiilor bilaterale". Bucureştiul era ultima capitală vizitată de general. Potrivit opiniei diplomaţilor polonezi, delegaţia şi-a atins scopurile[280]. Gazdele au acordat vizitei o importanţă cu totul deosebită. Convorbirile s-au desfăşurat într-o atmosferă de înţelegere reciprocă – evoluţia situaţiei din Polonia decurgea în conformitate cu ideile lui Ceauşescu (opoziţia fusese pacificată cu ajutorul „propriilor ei arme"), plus că autorităţile poloneze promovau la momentul respectiv o politică apropiată de cea română. Ambele părţi au fost de acord în legătură cu necesitatea intensificării relaţiilor de colaborare[281]. După părerea lucrătorilor Ambasadei RPP prezenţi la convorbiri, Ceauşescu era în mod evident angajat emoţional în această vizită. Momentul cel mai „romantic" a avut loc la plecarea delegaţiei RPP. Conducătorul român a rămas la aeroport până în momentul în care avionul a dispărut din câmpul vizual, după care i-a mărturisit unui lucrător al Ambasadei:

Consider că această întâlnire a fost necesară şi utilă. Mi-am dorit această întâlnire, pentru că explicarea problemelor dificile nu numai că ajută la înţelegerea reciprocă, ci şi apropie. Am dori ca partidul polonez să restabilească cât mai repede o legătură deplină cu clasa muncitoare.

Ceauşescu s-a declarat de acord şi cu observaţia diplomatului polonez că „întâlnirea a fost deosebit de sinceră, aşa cum ar trebui să fie întotdeauna când vorbesc comuniştii între ei"[282]. Această scenă sentimentală de la aeroport scoate foarte bine în evidenţă sentimentele dictatorului – întâlnirea cu Jaruzelski l-a făcut să conştientizeze faptul că nu numai el are probleme, ceea ce l-a întărit în convingerea că opţiunea lui a fost cea corectă.

Când Ceauşescu şi-a anunţat decizia de a achita toate datoriile externe, poziţia lui s-a consolidat în comparaţie cu anul precedent. Într-un interval de timp destul de scurt, el a reuşit să elimine de fapt toate ameninţările la adresa autorităţii sale cu excepţia, desigur, a ameninţării fundamentale pe care o constituia în continuare situaţia catastrofală a economiei. Creditorii occidentali, mulţumiţi de fondurile care le intrau deja în conturi, au început să negocieze cu conducerea românească într-o

atmosferă cu totul diferită, mult mai plăcută. Tulburările sociale fuseseră neutralizate prin măsurile de intensificare a controlului şi disciplinei, de înspăimântare a intelectualilor şi de reformulare a rolului partidului. Din conducerea superioară fuseseră eliminaţi activiştii în legătură cu care putea exista fie şi numai o umbră de bănuială că ar reprezenta o ameninţare pentru poziţia lui Ceauşescu. Statul şi clanul familiei dictatorului au intrat astfel într-o perioadă de stagnare şi imobilism, întreruptă doar de factori externi.

Stagnarea – anii 1983-1985

După anunţarea deciziei de achitare integrală a datoriilor externe (trebuie să subliniem încă o dată că acest moment n-a atras suficient atenţia nici a populaţiei, nici a observatorilor) dictatura a intrat într-o fază de imobilism total. Timp de câţiva ani nu s-a întâmplat nimic deosebit. Teoretic, cel mai important eveniment al acestei perioade – Congresul al XIII-lea al PCR – n-a adus nimic în afară de aceeaşi frazeologie schematică, pompos înzorzonată şi de lărgirea componenţei CC. Sistemul politic era din ce în ce mai mult influenţat de vârsta înaintată a lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu. După schimbările din 1981-1982, conducătorul român a pus capăt entuziasmului său reformator, ocupându-se de menţinerea *status quo*-ului. Mai târziu, presimţind probabil sfârşitul şi vrând ca numele lui să rămână înscris pe veci în istoria ţării, a fost cuprins de înflăcărare pentru proiectele nebuneşti de reconstrucţie a centrului Capitalei. În conducerea superioară n-a apărut nimeni care să poată stăvili elanul dictatorului. În 1984, un grup de complotişti a încercat să organizeze o lovitură de stat pentru a-l răsturna pe Ceauşescu de la putere, dar organizatorii lui nu s-au adresat populaţiei şi, după cum se pare, nu aveau nici sprijinul factorilor internaţionali – aşa încât soarta lor era pecetluită de la bun început. Tot mai puternic au început să se manifeste şi tendinţele de izolare faţă de lume şi de închistare într-un naţionalism din ce în ce mai îngust. Nemişcarea generală, stagnarea şi haosul tot mai accentuat puneau stăpânire atât pe economie, subordonată încă de la început unui singur scop – achitarea datoriei externe –, cât şi, mai târziu, pe proiectele de investiţii din Capitală. La toate acestea se adăuga tendinţa de a cultiva o autarhie totală, destul de evidentă şi chiar încurajată administrativ în condiţiile limitării drastice a importurilor. Nivelul de trai al populaţiei a scăzut, au început să apară fenomene sociale negative, ca infracţionalitatea şi alcoolismul, precum şi narcomania. Multe persoane se hotărau să plece în străinate ca emigranţi – legal sau, din ce în ce mai

frecvent, ilegal prin trecerea frauduloasă a frontierei. Străzile oraşelor erau pline de copii fără adăpost; era rezultatul neprevăzut al promovării unui spor natural foarte ridicat, fără a ţine cont de starea materială a părinţilor.

Stagnarea şi neputinţa sistemului, la care se adaugă demenţa senilă a autorităţilor supreme, corespundeau perfect fenomenelor de aceeaşi factură care aveau loc în întregul bloc sovietic, cu URSS în frunte. Ceauşescu a văzut sicriul lui Brejnev, apoi al lui Andropov şi al lui Cernenko. La funeraliile acestora îi stătuseră alături, printre alţii, cei mai apropiaţi vecini, Jivkov şi Kádár, care erau şi ei la vârsta senectuţii (primul se născuse în 1911, iar celălalt în 1912). Dacă dificultăţile economice şi sociale ale României individualizau într-un fel această ţară faţă de ansamblul blocului sovietic, acest lucru era valabil numai în ceea ce priveşte dimensiunea fenomenelor respective. Toate ţările comuniste europene (inclusiv Iugoslavia şi cu atât mai mult Albania), în prima jumătate a anilor 1980, traversau o criză economică atât de profundă, încât părea de netrecut.

Sfârşitul simbolic al stagnării sistemului în blocul sovietic l-a constituit preluarea puterii de către Mihail Gorbaciov pe 11 martie 1985. Schimbarea de la Kremlin n-a provocat aproape nici o modificare în atitudinea echipei conducătoare româneşti, dar a dus la apariţia unei situaţii cu totul noi pe plan internaţional. O situaţie în care, de pe o zi pe alta, Ceauşescu îşi pierdea şi ultimele resturi ale respectului de care se bucurase odinioară în Occident, iar în blocul sovietic devenea o figură izolată şi blamată. Dar politica internă a RSR nu s-a schimbat nici măcar în ultimul moment (nu punem la socoteală, desigur, măruntele corecturi şi rotirile de cadre – legate printre altele şi de noul context internaţional). Aşa încât fenomenele care şi-au făcut apariţia în anii 1983-1985 n-au făcut decât să se adâncească în perioada finală, ajungând uneori la forme extreme.

De-a lungul acestei perioade, efortul cel mai mare al autorităţilor se concentra în jurul problemelor economice şi în special asupra achitării cât mai grabnice a datoriei externe, iar pe termen lung, asupra îmbunătăţirii situaţiei economice a ţării. Bineînţeles că în propaganda oficială aceste scopuri erau enumerate în ordine inversă, dar acest lucru este lipsit de importanţă, pentru că oricum în realitate plata datoriilor se bucura de prioritate absolută.

Principiile de bază ale politicii economice elaborate în 1982 au început să-şi arate roadele şi plata datoriilor se făcea aşa cum îşi dorea conducătorul român. În anii 1983-1984 s-a înregistrat o semnificativă creştere a

exportului faţă de import în comerţul cu ţările occidentale, ceea ce i-a adus României devizele necesare achitării creditelor. Valoarea schimburilor comerciale cu Statele Unite (principalul partener occidental la vremea respectivă) a scăzut în 1982 la aproape jumătate faţă de anul precedent (adică de la 1,11 miliarde la 0,59 miliarde dolari), dar balanţa comercială era pozitivă pentru partea românească. În 1983 volumul schimburilor a început să crească, ajungând chiar la circa 0,74 miliarde dolari, cu o balanţă care se înclina în mod clar în favoarea României (0,18 miliarde dolari import, 0,55 miliarde dolari export). Aceeaşi tendinţă a continuat şi în anul următor, când valoarea schimburilor comerciale dintre România şi Statele Unite a ajuns la nivelul record de circa 1,22 miliarde dolari (0,25 miliarde importuri, faţă de 0,95 miliarde exporturi româneşti)[283]. Suma excedentului românesc în balanţa comercială pe 1982 se ridica la 1,8 miliarde dolari, în 1983 – la peste 2 miliarde[284], la fel şi în anul următor[285]. Aşa s-au petrecut lucrurile, cu toate că din cauza scăderii tot mai accentuate a calităţii lor, produsele româneşti îşi găseau cu tot mai multă greutate achizitori pe piaţa externă. Achitarea creditelor mergea însă mai departe şi la sfârşitul anului 1984, potrivit aprecierii Ambasadei RPP, România nu mai datora creditorilor externi decât 7,6-7,8 miliarde de dolari[286]. Din aceste date rezultă că majoritatea devizelor obţinute datorită balanţei comerciale pozitive erau destinate achitării datoriei externe. Judecând lucrurile doar din punctul de vedere al acestui indicator, tratat ca prioritate absolută, România a obţinut un succes economic nemaipomenit, vizibil mai ales în comparaţie cu celelalte ţări comuniste, care se scufundau în spirala datoriilor. Ceea ce, indiscutabil, a dus la creşterea sentimentului de automulţumire din partea lui Ceauşescu, chiar dacă nu putea utiliza un astfel de argument şi în campaniile de propagandă al căror destinatar era populaţia românească.

În alte domenii ale economiei domneau însă marasmul şi criza. Cu repeziciune prolifera fenomenul cunoscut deja din anii precedenţi al falsificării datelor economice la nivel central. La stabilirea valorii indicatorilor medii de bază (de exemplu, venitul naţional sau produsul intern brut) în evaluarea anuală era luată în calcul cifra de plan pe anul în curs, după care indicatorului i se aplica o „corecţie” prin umflarea unor date greu de verificat (de pildă, producţia agricolă obţinută pe loturile individuale sau în gospodăriile ţărăneşti)[287]. Potrivit lui Cornel Burtică, un adevărat maestru în falsificarea datelor era Manea Mănescu[288]. Înăsprirea disciplinei în activitatea întreprinderilor a creat indiscutabil dificultăţi în

falsificarea datelor la nivel local, şi tocmai de aceea trebuie să presupunem că prelucrarea adevărului avea loc la centru şi era o decizie conştientă a conducerii, care avea totuşi o imagine exactă asupra situaţiei reale.

Datele furnizate de autorităţi, chiar şi după retuşuri, arătau clar că ţara întreagă se afla în stare de dezagregare. Nici în 1983, nici în 1984, în ramurile cele mai importante ale economiei planul n-a fost îndeplinit. În vara lui 1983 România a fost victima unui nou cataclism – seceta care, potrivit autorităţilor, a provocat pierderi comparabile doar cu cele două serii de inundaţii din anii 1970[289]. Seceta a dus la scăderea drastică a recoltei, ceea ce s-a reflectat foarte dureros pe piaţa internă, în condiţiile în care produsele agroindustriale mergeau în mari cantităţi spre export. În plus, s-a întrerupt funcţionarea majorităţii centralelor hidroelectrice, al căror aport în producţia de energie se ridica la 20%. Acest lucru a provocat şi el scăderea şi mai accentuată a nivelului de trai al populaţiei. În 1983 s-a realizat însă o creştere importantă a producţiei de cărbune, dar cu repercusiuni asupra calităţii acestuia, aşa încât profitul real a fost mult mai scăzut decât părea iniţial[290].

Seceta catastrofală, recolta slabă şi administrarea defectuoasă au multiplicat deja existentele dificultăţi de aprovizionare. Cel mai rău era cu produsele alimentare de bază. Starea pieţei a fost caracterizată cel mai bine de ziariştii occidentali, care spuneau că „piaţa produselor alimentare din Polonia este mai bogată şi mai bună decât cea din România”[291]. A scăzut şi nivelul calitativ al produselor existente pe piaţă – după cum nota Ambasada RPP, „untul este jumătate margarină, laptele se brânzeşte imediat şi n-are nici un gust, aprovizionarea cu pâine este neregulată, iar franzela rareori este proaspătă”[292]. Înrăutăţirea aprovizionării se reflecta negativ atât în confortul celor care făceau piaţa, cât şi în condiţiile de igienă:

Tot mai multe magazine se închid foarte devreme (uneori chiar şi la ora 14.00), produsele alimentare nu sunt păstrate întotdeauna în condiţii igienice corespunzătoare, aşa încât se alterează repede. Nivelul profesional al numerosului personal din magazine (într-un magazin de mici dimensiuni, de tip autoservire, unde pe rafturi nu există decât oţet, vin, conserve de legume şi biscuiţi, reuşesc să „lucreze” într-un schimb 7-8 vânzătoare) este de cele mai multe ori necorespunzător. În condiţiile lipsei multor mărfuri, înfloresc mita, cumetria şi comerţul pe sub mână; se întâmplă foarte frecvent ca vânzătorul să nu mai dea restul, dacă e vorba de mărunţiş,

mărfurile sunt dosite în magazii, iar vânzătorul căruia nu-i plac observaţiile clienţilor, enervat, e în stare să întrerupă vânzarea timp de un sfert de oră[293].

Merită să redăm aici şi descrierea a două magazine speciale pentru diplomaţii străini, pentru a arăta că, în condiţiile crizei, românii nu mai erau interesaţi nici măcar de *imaginea* lor externă:

[...] în general aprovizionarea este mai bună, dar sortimentele mai bune de brânzeturi sau mezeluri se găsesc doar sporadic, vânzarea zahărului este limitată (2 kg), cafea doar de tip nes (în oraş cafea nu se găseşte de nici un fel), la care se adaugă mita şi aroganţa personalului [...] toate acestea sunt la ordinea zilei. Practic, din acest tip de magazine se aprovizionează numai anumite reprezentanţe diplomatice ale ţărilor socialiste, arabe sau africane. Celelalte ambasade îşi fac aprovizionarea cu produse de bază din ţara de origine sau cumpără totul de la magazinele pe dolari (1 kg de carne de vită – 10 dol., carne de porc – 8 dol., zahăr – 1 dol.), create special pentru străini[294].

Această situaţie, aşa cum a fost descrisă, nu se va ameliora până la căderea lui Ceauşescu. E adevărat că la Plenara CC din 29-30 iunie a fost adoptat un program vast de extindere a suprafeţei cultivate prin irigarea terenurilor care până atunci nu fuseseră cultivate[295], iar pe 16 ianuarie CPEx hotăra introducerea contractelor obligatorii pentru loturile individuale în gospodăriile agricole de stat[296], dar reformele acestea n-au produs efectele scontate. La fel s-a întâmplat şi cu a doua problemă importantă pentru populaţia României, încălzirea locuinţelor. În octombrie 1983 a fost publicată o directivă referitoare la utilizarea energiei în iarna care urma. Motivând seceta care a scos din circuit centralele hidroelectrice, autorităţile îşi propuneau scăderea cu 50% a limitelor consumului de energie, care şi aşa erau destul de reduse, atât în locuinţele private, cât şi în sectorul public, adică în birouri, şcoli, magazine etc. A fost introdusă obligativitatea debranşării frigiderelor şi a maşinilor de spălat, precum şi a iluminării fiecărei încăperi cu un singur bec. Nerespectarea acestui regim atrăgea amenzi usturătoare, iar în cazuri extreme chiar întreruperea completă a alimentării cu gaz sau curent electric. Energia electrică economisită în sectorul public urma să fie pusă la dispoziţia consumatorilor industriali (în

sensul exploatării maşinilor şi utilajelor, nu în scopul încălzirii halelor de producţie, spre exemplu, capitol care era şi el inclus în regimul de economisire)297.

În 1984 situaţia a cunoscut o uşoară îmbunătăţire, în primul rând datorită faptului că recolta a fost deosebit de bună şi apoi datorită unei anumite creşteri în industrie, dar toate surplusurile apărute astfel au fost destinate exportului, nivelul de trai al populaţiei neschimbându-se cu nimic. E adevărat că a fost efectuată majorarea salariului de bază de 5% anunţată de mai mult timp, dar ea a fost în multe cazuri anihilată de capcanele „acordului global”. În acelaşi timp, au avut loc majorări de preţuri (de cele mai multe ori mascate). Peste toate, a început să se facă simţit pentru populaţie planul aprobat deja de anul precedent al serviciilor medicale cu plată, care teoretic ar fi trebuit să fie opţionale, dar practic erau obligatorii298.

Pe 26 mai, cu mare pompă, la doi ani după termenul planificat, a fost deschis Canalul Dunăre – Marea Neagră299. Acest succes i-a stârnit lui Ceauşescu pofta de a realiza cât mai repede şi alte investiţii de acest tip. Deja pe 25 iunie erau inaugurate lucrările la „capodopera” conducătorului român – reconstrucţia centrului oraşului Bucureşti. Punctul central al noului oraş urma să fie Casa Republicii, cunoscută mai ales sub denumirea atribuită mai târziu, aceea de Casa Poporului300. Ideea de a construi acest obiectiv i-a venit încă din 1977, în urma cutremurului de pământ, dar timp de şapte ani el a analizat care proiect ar fi mai bine să-l realizeze. Ceauşescu se decisese pentru două proiecte ai căror autori erau Anca Petrescu şi Cezar Lăzărescu. Ambele versiuni presupuneau construirea unei lungi artere numite Bulevardul Victoriei Socialismului. În cele din urmă a fost adoptată o soluţie care presupunea modificarea concepţiei Ancăi Petrescu, aceasta devenind arhitectul-şef al lucrării. Construcţia noului centru al Capitalei era prioritară la scara întregii ţări. Ceauşescu îi împingea tot timpul pe ingineri de la spate, lucrătorii erau motivaţi inclusiv prin salarii, care erau de câteva ori mai mari decât pe alte şantiere. Activitatea se desfăşura nonstop, la Casa Republicii şi la Bulevardul Victoria Socialismului fiind angajate în jur de o sută de mii de persoane301. Realizarea acestui proiect s-a dovedit a fi foarte costisitoare, până în 1989 ea constituind o povară serioasă pentru economia naţională.

La Congresul al XIII-lea al PCR (19-23 noiembrie 1984) Ceauşescu a prezentat un referat în care efectua o evaluare destul de entuziastă a

executării planului şi a întregii economii româneşti[302]. El a prezentat, de asemenea, principiile planului pentru cincinalul următor şi liniile generale de dezvoltare a ţării până la sfârşitul secolului XX, afirmând printre altele că:

> [...] în anul 2000 România va fi o ţară socialistă multilateral dezvoltată atât din punctul de vedere al industriei, agriculturii, învăţământului, ştiinţei şi culturii, cât şi al nivelului general de viaţă şi civilizaţie al poporului. Se poate afirma că România va încheia o întreagă epocă revoluţionară, realizând condiţiile trecerii la manifestarea tot mai largă în societatea noastră a principiilor comuniste de repartiţie, de muncă şi de viaţă[303].

Concluziile situaţiei economice erau prezentate aşadar în aceeaşi atmosferă generală a Congresului, trădând o tot mai mare distanţare faţă de realitate.

În iarna anului 1984 spre 1985 autorităţile şi-au dat seama că sunt necesare şi mai multe economii la consumul de energie. Pe 13 ianuarie 1985, CPEx a adoptat încă un program de „utilizare raţională" a energiei electrice şi termice. Noile dispoziţii prevedeau printre altele închiderea restaurantelor la ora 21.00, organizarea activităţilor cultural-artistice în aşa fel încât să se consume cât mai puţină energie electrică şi termică, precum şi reducerea iluminatului public, al magazinelor şi locuinţelor private cu cel puţin 50% faţă de iarna precedentă[304].

În sfera politică, în această perioadă s-a ajuns la un singur eveniment cu adevărat important – o încercare de lovitură de stat în octombrie 1984. Toate celelalte, inclusiv Congresul al XIII-lea al partidului, nu erau decât copii ale unor scheme elaborate anterior. Cu toate acestea, poate n-ar fi lipsit de interes să le prezentăm măcar pe scurt. La Plenara CC din 23-24 martie 1983 a fost lărgită într-o oarecare măsură şi modificată componenţa CPEx; a fost eliminat, printre alţii, Emilian Dobrescu, care cu acest prilej îşi pierdea şi statutul de membru al Biroului Permanent. La aceeaşi plenară Manea Mănescu a fost scos din inexistenţa politică în care se afla din momentul revocării sale din funcţia de premier în 1979, fiind numit preşedinte al Consiliului Naţional pentru Gospodărira Unitară a Fondului Funciar. Această funcţie nu era prea înaltă, dar constituia pentru Mănescu începutul unei noi cariere care avea să-l conducă până la BP al CPEx odată cu al XIV-lea Congres al PCR[305]. Pe 19 mai 1983, unul dintre protejaţii

Elenei, Eugen Florescu, îşi lua rămas-bun de la comisia pe probleme ideologice, cultural-politice şi educative din CC, al cărei membru fusese, fiind transferat în judeţul Timiş, unde a preluat funcţia de secretar cu propaganda şi vicepreşedinte al Comitetului executiv al Consiliului Popular. Florescu a rămas la Timiş până în 1988, când a fost adus din nou la centru306.

Un alt eveniment, destul de important, a fost consfătuirea legată de problemele muncii organizatorice şi politico-educative a partidului de la Mangalia, 3-4 august 1983. Referatul prezentat de Ceauşescu la această sesiune a intrat în istorie sub denumirea de „tezele de la Mangalia”, cu trimiterea de rigoare la „tezele din iulie” (1971). Ideile principale ale referatului erau: creşterea generală a disciplinei, preluarea în cadrul activităţii comitetelor de partid a tuturor domeniilor vieţii, consolidarea independenţei patriei, consolidarea unităţii şi a forţei politice a partidului, necesitatea popularizării prin cultură şi prin mijloacele de difuzare în masă a unui tip de erou care să poată constitui un model pentru tineret. De asemenea, Ceauşescu a criticat relaţiile existente în sânul PCR, a vorbit despre dispariţia spiritului revoluţionar la o parte dintre activişti şi despre conflictul dintre activiştii tineri şi cei mai în vârstă. Ca remediu la aceste probleme, secretarul general recomanda intensificarea muncii ideologico-educative307. „Tezele de la Mangalia” constituiau deci o reliefare amănunţită a rolului partidului, care de altfel fusese formulat în urmă cu doar un an la plenara lărgită a CC. Partidul urma să cuprindă în activitatea sa de îndrumare şi control toate domeniile vieţii, dar poziţia lui rămânea subordonată puterii de stat.

În următoarele douăsprezece-cincisprezece luni nu s-a întâmplat în principiu nimic care să atragă atenţia308. În luna ianuarie au avut loc deja tradiţionalele manifestări festive cu ocazia zilelor de naştere ale cuplului conducător – la împlinirea a 66 de ani de către Nicolae şi 65 de ani de către Elena, care de data aceasta era prezentată ca o zeitate feminină, „Femeia-Mamă”309. Cultul personalităţii devenise atât de banal, încât nu mai făcea aceeaşi impresie ca odinioară. Viaţa oficială şi mai ales cea de partid se caracterizau prin repetarea schemelor existente din anii precedenţi.

Între timp, în cercurile militare s-a organizat o conspiraţie ale cărei scopuri erau răsturnarea secretarului general şi, probabil, schimbarea politicii externe a ţării. De mai mulţi ani de altfel, în Armată creşteau nemulţumirile provocate de faptul că acest domeniu era în mod evident

neglijat de conducerea superioară. Apărarea era domeniul pe seama căruia Ceauşescu voia să facă economii de mai mulţi ani, folosind drept paravan o întreagă frazeologie despre pace şi despre neutralitatea României faţă de conflictele dintre superputeri. Armata era subfinanţată, iar importanţa ei politică era mult mai mică decât în alte ţări din blocul sovietic (spre exemplu, în Polonia) – ceea ce dădea naştere unui sentiment de frustrare printre ofiţeri, care se simţeau desconsideraţi. O altă cauză a tensiunilor era şi prezenţa activiştilor de partid. Ceauşescu având în cariera lui şi un episod militar, n-a avut nici un moment încredere în Armată cât timp s-a aflat la conducere şi s-a străduit chiar să-şi asigure un control total asupra ei. Pe la începutul anilor ’80 se gândea chiar să obţină gradul de mareşal, dar în cele din urmă a renunţat la idee[310]. O problemă suplimentară o constituia influenţa exercitată de ofiţerii superiori care pe timpul lui Dej urmaseră cursuri de specializare în Uniunea Sovietică şi aveau contacte cu GRU – o parte dintre ei se aflau încă pe posturi, alţii fuseseră eliberaţi din funcţii, dar chiar şi aceştia exercitau încă o anumită influenţă asupra modului de funcţionare a Armatei. Printre militari atmosfera s-a înrăutăţit după decembrie 1982, când Ceauşescu a anunţat – utilizând, desigur, argumentul apărării păcii în lume – îngheţarea cheltuielilor militare. Anunţul a fost primit foarte prost de ofiţeri, situaţie în care, în prima jumătate a anului 1983, secretarul general a depus eforturi deosebite (prin întâlniri cu statul-major, prin orientarea corespunzătoare a tirului propagandei) pentru a linişti lucrurile[311]. Dar, în ciuda tuturor acestor acţiuni, tocmai în sânul Armatei a apărut cea mai mare ameninţare cu care s-a confruntat înainte de 1989.

Despre încercarea de lovitură de stat din octombrie 1984, din păcate, se ştie foarte puţin, iar ceea ce a fost publicat pe această temă se bazează de fapt doar pe amintirile celor care au participat la acţiune. Cu toate acestea, putem încerca să reconstituim cele mai importante secvenţe ale evenimentelor respective[312]. Creierul întregii operaţiuni pare să fi fost Ion Ioniţă, eliminat în 1982 din guvern şi din CPEx şi trecut în rezervă, dar care rămăsese în continuare membru al CC. Un al doilea complotist ar fi fost generalul Nicolae Militaru, şi el membru al CC, eliberat în februarie 1984 din funcţia de ministru secretar de stat pe care o avea la Ministerul Construcţiilor Industriale. Ambii generali îşi făcuseră studiile în URSS, timp în care intraseră în legătură cu militari sovietici, inclusiv cu ofiţeri GRU. E greu de stabilit acum în ce domeniu au fost continuate contactele respective

mai târziu, dar atât Ioniţă, cât şi Militaru se aflau în interiorul sferei de interes a contraspionajului românesc. La început cei doi generali acţionau independent unul de celălalt, dar mai târziu şi-au unit forţele. Ei se străduiau să adune în jurul lor nu numai militari retrogradaţi (spre exemplu, fostul general Ştefan Kostyal, care în 1970 a căzut în dizgraţie şi a fost degradat), ci şi activişti care la momentul respectiv se aflau pe o linie secundară, dar erau în măsură să asigure sprijinul politic necesar pentru o astfel de acţiune. Printre persoanele cu care au vorbit puciştii se aflau János Fazekas şi Ion Iliescu313.

Intenţia complotiştilor era ca lovitura de stat să aibă loc într-un moment în care Ceauşescu ar fi plecat în străinătate. Şi a fost ales ca oportun momentul când secretarul general ar fi fost în vizită în RFG, adică în intervalul 15-17 octombrie 1984. Planul prevedea arestarea cu ajutorul militarilor din garnizoana Bucureşti a celor mai apropiaţi colaboratori ai dictatorului, respectiv Ion Dincă, Tudor Postelnicu, Ion Coman şi Ilie Ceauşescu, preluarea controlului asupra televiziunii, iar în caz că s-ar fi ajuns la rezistenţă armată (complotiştii credeau că măcar o parte din Securitate îl va apăra pe Ceauşescu), aceasta ar fi fost anihilată cu ajutorul diviziei mecanizate.

Doi dintre complotişti, generalii Gheorghe Gomoiu şi Dimitrie Popa, au trădat şi i-au destăinuit dictatorului planul acestui puci cu mult înainte de momentul planificat pentru începerea operaţiunii. Spre sfârşitul lunii septembrie garnizoana din Capitală a fost trimisă la ţară pentru a ajuta la recoltarea porumbului. Kostyal a fost arestat şi apoi trimis la Curtea de Argeş cu interdicţia de a părăsi această localitate. Ioniţă şi Militaru au fost chemaţi la CC, unde au avut o discuţie „bărbătească” cu Postelnicu şi Bobu, care i-au sfătuit să renunţe la activitatea de instigare. Dar n-au fost lichidaţi, cel puţin deocamdată, fiind doar scoşi la pensie. Ioniţă a murit în condiţii suspecte (cauza oficială – cancer) în iunie 1987. N-a fost înmormântat la cimitirul militar.

Complotiştii erau prost pregătiţi, nu aveau un sprijin mai larg şi în plus fuseseră trădaţi chiar de colegii lor. Eşecul lor însemna că răsturnarea conducătorului nu va fi un lucru uşor. De ce n-au fost pedepsiţi mai aspru? Se pare că Nicolae Ceauşescu se temea, în primul rând, de reacţia factorilor externi (în primul rând a sovieticilor, cu care Ioniţă şi Militaru aveau legături), iar în al doilea rând, nu voia să dea amploare acestui incident care ar fi putut sugera că poziţia lui nu este atât de sigură pe cât pare. S-a făcut

tot posibilul ca lucrurile să fie muşamalizate[314] şi poate tocmai de aceea până acum complotul n-a putut fi cercetat suficient.

La puţin timp după încercarea de lovitură de stat a avut loc Congresul al XIII-lea al PCR. A fost congresul cel mai lipsit de conţinut din toată perioada cât Ceauşescu a fost şeful statului. Totul s-a desfăşurat în ritmul sloganului lansat cu acest prilej şi intonat inclusiv de participanţii la Congres: *„Ceauşescu reales la al treisprezecelea Congres!*". De data aceasta lucrările au decurs fără evenimente neprevăzute, aşa cum se întâmplase la Congresul precedent cu intervenţia lui Pârvulescu. În timp ce Ceauşescu citea referatul principal, el a fost aplaudat de 106 ori, de 45 de ori publicul s-a ridicat în picioare şi a scandat lozinci[315]. O mare parte a referatului citit de conducător a fost centrată pe ideea „ridicării conştiinţei socialiste şi a formării omului nou"[316], ceea ce însemna că problemele ideologice sunt în continuare importante. Celelalte cuvântări au fost extrem de schematice atât în formă, cât şi în conţinut. În cele 80 de luări de cuvânt, numele conducătorului a fost rostit de 549 de ori, iar al soţiei sale de 113 ori, ceea ce constituia un record[317].

În componenţa organelor supreme ale puterii au fost operate anumite schimbări. A fost redus numărul de membri ai BP al CPEx. Acesta era format din: Nicolae Ceauşescu, Elena Ceauşescu, Manea Mănescu, Gheorghe Rădulescu, Emil Bobu, Gheorghe Oprea şi Ilie Verdeţ, care câştigase bunăvoinţa conducătorului. În schimb a fost lărgită componenţa numerică a CPEx la 48 de persoane, dintre care 23 de membri şi 25 de membri supleanţi[318]. A scăzut totuşi numărul de membri plini şi a crescut numărul de membri supleanţi. Singurul nou-venit ca membru cu depline puteri în CPEx a fost Miu Dobrescu, care până atunci făcuse carieră în cadrul secţiei organizatorice şi de cadre a CC, deşi a avut în cursul vieţii şi episoade când a fost „trimis" în provincie ca prim-secretar (la Iaşi, Suceava şi în judeţul Dolj)319. Printre nou-veniţii la categoria membri supleanţi din CPEx merită menţionat Tudor Postelnicu. CC a fost curăţat de persoanele care au luat parte la puci – şi-au pierdut astfel statutul de membru sau membru supleant Ion Ioniţă, Nicolae Militaru, János Fazekas şi Ion Iliescu. În locul lor au fost avansaţi ca membri noi, printre alţii, Ilie Ceauşescu şi Poliana Cristescu. În schimb, Nicu Ceauşescu a devenit membru supleant al CPEx (membru plin al CC era deja încă din decembrie 1982). Congresul al XIII-lea a constituit aşadar o nouă etapă în anexarea partidului şi statului de către familia dictatorului.

La Congres a fost lărgită şi componenţa CC. Pe listele noului Comitet Central figurau 446 de persoane, dintre care 265 de membri şi 181 de membri supleanţi. Această suplimentare de efectiv a fost provocată, printre altele, de creşterea numerică a PCR – în noiembrie 1984 vorbim deja de 3,44 milioane de membri[320]. Ceea ce însemna că ritmul creşterii numerice a partidului nu a scăzut, ci s-a menţinut mai mult sau mai puţin la acelaşi nivel din 1965 încoace – la fiecare congres, PCR număra cu circa o jumătate de milion mai mulţi membri decât la cel precedent.

În perioada analizată nu s-a ajuns decât sporadic la manifestări opozante, acestea fiind difuzate pe lungimile de undă ale postului de radio Europa Liberă (REL), care de pe la începutul anilor ’80 şi-a schimbat atitudinea faţă de Ceauşescu, devenind mai degrabă critic. Un anumit rol în această schimbare l-a jucat numirea unui nou director al secţiei pentru România în persoana fostului disident Vlad Georgescu. Diferitele forme ale opoziţiei faţă de Ceauşescu erau astfel difuzate mai uşor, iar pe undele Europei Libere a început să-şi facă loc o critică aspră şi multilaterală a dictatorului. Semnificativ este totuşi faptul că generalii pucişti n-au căutat să ajungă la o înţelegere cu disidenţii despre care aflaseră de la Europa Liberă, preferând să caute un sprijin politic în rândurile nomenclaturii. Ceea ce dovedeşte că acţiunile opoziţioniste nu se bucurau decât de un ecou minor în societate, ele având de altfel în această perioadă în principal o dimensiune morală. Cei mai cunoscuţi disidenţi din această perioadă sunt: Doina Cornea – cercetător ştiinţific la Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca – şi Gheorghe Ursu – inginer din Bucureşti.

Doina Cornea era de origine din Braşov[321]. În 1952 a absolvit Facultatea de Filologie Franceză din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj. Între anii 1952 şi 1958 a lucrat ca profesoară de limba franceză la liceul din Zalău. Din 1958 a început să predea limba şi literatura franceză la Universitatea „Babeş-Bolyai”. În 1982, prin intermediul unor membri ai familiei care locuiau în Franţa, ea trimite mai multe scrisori la Europa Liberă. În aceste scrisori, care *de facto* erau manifeste, ea critica regimul lui Ceauşescu de pe poziţii morale, fiind împinsă la acest act de dificultăţile vieţii cotidiene, atât de dureros resimţite de populaţie. Ea nu propunea însă un program politic concret. În august 1982, Europa Liberă a difuzat conţinutul uneia dintre scrisorile ei cu menţionarea numelui autoarei, deşi ea subliniase faptul că doreşte ca scrisoarea să rămână anonimă, ca să evite dificultăţile. Divulgarea identităţii ei a fost probabil rezultatul acţiunii

agenţilor CIE infiltraţi în cadrul REL, dar nu există dovezi în acest sens. La scurtă vreme după emisiunea respectivă la D. Cornea s-au prezentat ofiţerii de Securitate. Pe 15 septembrie 1983, a fost dată afară de la universitate sub pretext că, împreună cu studenţii, comenta texte scrise de Mircea Eliade (cu toate că unele dintre lucrările lui fuseseră editate legal în România la începutul anilor ’80). Cornea a scris despre toate acestea într-o altă scrisoare adresată REL care a fost difuzată în ianuarie 1984. În cele din urmă, s-a stabilit un fel de *modus vivendi* între această disidentă şi autorităţi – casa ei aflându-se sub permanenta supraveghere a Securităţii, care îi controla contactele, dar nu i-a făcut alte necazuri. Această stare de lucruri a durat de fapt până în decembrie 1989.

Cu totul altfel au stat lucrurile în cazul lui Gheorghe Ursu, inginer şi proiectant de blocuri, angajat în cadrul Institutului de Proiectare şi Sistematizare a Locuinţelor322. Ca şi Goma, Ursu locuia în Drumul Taberei. În afară de activitatea de proiectare a blocurilor, el se ocupa şi de poezie (în 1970 a publicat placheta *Mereu doi*) şi scria şi un jurnal „de sertar” în care-şi nota evenimentele importante din viaţa lui, precum şi reflecţii legate de situaţia ţării. În cuprinsul acestui jurnal Ursu dădea expresie concepţiilor sale explicit anticomuniste, scriind printre altele că N. Ceauşescu ar trebui „lichidat”. În decembrie 1984 Ursu a fost denunţat de colaboratorii săi. Securitatea a început o anchetă, jurnalul i-a fost confiscat, fiind utilizat ca dovadă împotriva lui. Pe 21 septembrie 1985 a fost reţinut sub pretext că ascunde valută străină (în urma percheziţiei, în locuinţa lui au fost găsiţi 16 dolari). A fost trimis în puşcăria de pe Calea Rahovei, în subterana poreclită Catanga, unde a şi murit pe 17 octombrie în urma torturilor. Cazul lui Gheorghe Ursu a devenit cunoscut după căderea comunismului, acest inginer devenind unul dintre simbolurile victimelor opresiunii regimului Ceauşescu. După cum se vede, în perioada aceasta autorităţile nu se prea temeau de acţiunile disidenţilor, dându-şi foarte bine seama că de fapt categoriile sociale cărora li se puteau adresa aceştia erau deja pacificate. Aşa încât era suficient să-i izoleze pe aceşti puţin numeroşi disidenţi şi să-i menţină într-o stare de permanentă nesiguranţă în ceea ce priveşte soarta lor viitoare. Iar pentru a-i înspăimânta pe eventualii imitatori, respectiv pentru a-i identifica mai uşor, pe 1 aprilie 1983 a fost dată o lege în virtutea căreia fiecare proprietar al unei maşini de scris era obligat ca în fiecare an să meargă la Miliţie pentru probe de scris. Iar deţinerea unei astfel de maşini nu era posibilă, conform legii, decât pe bază de autorizaţie323. Legea

privind maşinile de scris era o găselniţă împovărătoare a echipei lui Ceauşescu, a cărei semnificaţie consta în principal în a le demonstra intelectualilor că Securitatea e peste tot şi poate interveni în orice moment. De reţinut e fapul că autorităţile n-au optat totuşi pentru uciderea opozanţilor (cu excepţia lui Ursu) şi nici măcar pentru o moarte în condiţii suspecte[324] – aşa cum s-a întâmplat cu Virgil Trofin, care a murit în întreprinderea agricolă al cărei director era, sau cu un fost subordonat al lui Pacepa, Teodor Sârbu, care a murit în urma unei explozii în propriul garaj. De altfel, amândoi au murit în iunie 1984 (cu alte cuvinte, înainte de încercarea de lovitură de stat). Din acest punct de vedere, Trofin şi Sârbu erau consideraţi de autorităţi o ameninţare mai mare decât opozanţii care se legau de probleme de morală.

În această perioadă, pe plan internaţional s-a produs o izolare tot mai accentuată a României, în principal faţă de blocul sovietic. Pentru echipa lui Ceauşescu, prioritare erau în continuare relaţiile cu Statele Unite. Pe acest segment s-a produs chiar o anumită apropiere legată de creşterea tensiunii pe linia Washington-Moscova. SUA urmăreau să slăbească solidaritatea Tratatului de la Varşovia şi de aceea au început din nou să trateze preferenţial Bucureştiul, după câţiva ani de răceală diplomatică. Un impuls suplimentar în sensul ameliorării relaţiilor l-a constituit faptul că în 1982 a crescut numărul emigranţilor din România (numărul acestora ajungând la circa 20.000 de persoane), iar Ceauşescu anunţase că de la aceşti emigranţi nu va pretinde achitarea cheltuielilor de şcolarizare[325]. O asemenea asigurare a dat şi ministrul Afacerilor Externe al RSR, Ştefan Andrei, care a efectuat o vizită oficială în Statele Unite între 16 şi 18 mai 1983326. Drept pentru care în 1983 a fost din nou prelungită clauza naţiunii celei mai favorizate, deşi acest lucru a provocat proteste tot mai mari din partea organizaţiilor care se ocupau cu apărarea drepturilor omului.

Iniţiativa americană de amplasare a rachetelor cu rază medie de acţiune a întâmpinat critici din partea României, dar vocea Bucureştiului în această problemă nu avea nici o importanţă la forumurile internaţionale, astfel încât ea n-a prejudiciat apropierea româno-americană. Mai multe animozităţi a provocat publicarea pe 29 iulie 1983, în revista *Săptămâna*, a unor versuri antisemite[327] semnate de poetul naţionalist-comunist Corneliu Vadim Tudor – dar nici acest incident n-a deteriorat atmosfera generală pozitivă. Pe 18 septembrie, vicepreşedintele Statelor Unite George Bush a sosit în România pentru o vizită de două zile. Ambasadorul american David

B. Funderburk, cunoscut pentru atitudinea sa critică faţă de Ceauşescu, s-a străduit să-l convingă pe Bush să nu confere acestei vizite o importanţă prea mare[328], dar n-a fost ascultat. În timpul şederii sale în Europa, Bush s-a oprit şi la Budapesta şi Belgrad, motiv pentru care vizita a fost denumită „a celor trei B”. În cursul întâlnirii cu Ceauşescu, vicepreşedintele american a ridicat problema emigraţiei; s-a discutat, de asemenea, despre schimburile comerciale şi de tehnologie, respectiv despre situaţia internaţională. Analiştii Ambasadei RPP „nu excludeau” posibilitatea ca vizita lui Bush să fi constituit „o parte a unei strategii mai ample adoptate cu scopul eventual ca după anul 1985 România să rămână în afara Tratatului de la Varşovia”[329] (în 1985 urma să fie semnată o nouă înţelegere în legătură cu prelungirea tratatului).

Vizita vicepreşedintelui american a dat un impuls apropierii reale dintre cele două ţări. Timp de mai bine de un an după acest eveniment, Bucureştiul s-a situat din nou pe orbita unui interes deosebit din partea autorităţilor de la Washington. În 1984, după cum se ştie, a fost doborât recordul volumului schimburilor comerciale bilaterale. Încă de la începutul anului românii s-au mobilizat făcând demersuri pentru o vizită a lui Ceauşescu în Statele Unite (potrivit Ambasadei RPP, „în ajunul Congresului”[330] – adică în preziua Congresului al XIII-lea al PCR), dar au primit un răspuns negativ din cauză campaniei electorale din SUA. Cu toate acestea, pe 24 mai România a declarat oficial că va participa la Jocurile Olimpice de la Los Angeles, boicotate de celelalte ţări din blocul sovietic. Olimpiada a avut loc între 28 iulie şi 12 august. Echipa României a obţinut 53 de medalii, dintre care 20 de aur, 16 de argint şi 17 de bronz, plasându-se astfel pe locul al doilea sau al treilea în clasamentul final. A fost de altfel cel mai bun rezultat al reprezentativei României din istoria participării sale la olimpiade. Efectul propagandistic a fost mare – când sportivii din RSR au intrat pe stadion la festivitatea de deschidere, ei fiind primiţi cu aplauze impresionante[331]. Relaţiile româno-americane erau tot mai strânse. Spre sfârşitul anului, după cum informa Ambasada RPP, americanii s-au declarat în cele din urmă de acord cu vizita lui Ceauşescu în cursul anului următor[332]. După martie 1985 situaţia s-a schimbat însă atât de mult, încât vizita n-a mai avut loc.

Celălalt important partener occidental a rămas şi în această perioadă Republica Federală Germania. În intervalul 1983-1984 au avut loc şase vizite la nivel înalt, inclusiv cea pe care Ceauşescu a efectuat-o în octombrie

1984. Tema principală a negocierilor între cele două ţări o constituia emigrarea saşilor şi şvabilor români în Germania de Vest. Cu ocazia vizitei lui Ceauşescu, această temă a fost accentuată în mod deosebit de către gazde, dar conducătorul român a acceptat doar prelungirea înţelegerilor anterioare – cu alte cuvinte, acordul pentru plecarea unei persoane cu condiţia ca RFG să suporte taxa corespunzătoare[333]. În general, relaţiile cu RFG erau bune, dar treptat ele se înrăutăţeau constant, mai ales în domeniul economiei[334]. Cam la fel arătau şi contactele cu celelalte ţări din Europa de Vest.

Apropierea de SUA s-a reflectat negativ asupra relaţiilor cu ţările din blocul sovietic. Spre deosebire de Statele Unite, pentru care această chestiune, după cum ştim, nu prea avea importanţă, relaţiile cu Uniunea Sovietică s-au deteriorat în mod simţitor pe fondul crizei rachetelor cu rază medie de acţiune din Europa. Pe 22 august 1983, Ceauşescu a trimis un mesaj adresat în acelaşi timp lui Ronald Reagan şi lui Iuri Andropov, în care el propunea renunţarea bilaterală la intenţia de amplasare a unor rachete cu rază medie de acţiune în Europa, precum şi declararea de către ambele state a îngheţării bugetelor militare pe următorii doi ani la nivelul din 1983 şi desfăşurarea unor negocieri privind limitarea în continuare a cheltuielilor de înarmare[335].

Acest mesaj era fără îndoială expresia megalomaniei dictatorului român (merită să atragem atenţia asupra faptului că el le propunea conducătorilor celor două superputeri îngheţarea bugetelor militare – cu alte cuvinte, o soluţie pe care chiar el o aplicase în România), motiv pentru care a şi fost bagatelizat de americani. Sovieticii în schimb l-au tratat altfel, şi anume ca o declaraţie făţişă de ostilitate, poate tocmai din cauză că mesajul venea cu numai o lună înainte de vizita lui Bush la Bucureşti. Simptomatică este aici temerea Ambasadei RPP (despre care am vorbit deja) că, datorită sprijinului Statelor Unite, RSR ar putea ieşi din Tratatul de la Varşovia. Fără îndoială că un rol important l-a jucat în acest caz şi propaganda românească, ce insista neobosit în tot acest timp asupra tezelor „antibloc”. De asemenea, Armata României participa tot mai rar la manevrele comune[336]. Pe 13 septembrie, la Bucureşti a sosit mareşalul sovietic Viktor Kulikov, comandantul suprem al forţelor armate ale Tratatului de la Varşovia. Vizita a durat doar câteva ore, iar Ceauşescu nu a avut timp să se întâlnească cu el pe motiv că trebuie să efectueze o vizită în teritoriu[337]. Tensiunea a ajuns la paroxism în decembrie 1983, când

românii au refuzat să participe la consfătuirea de la Moscova a secretarilor CC pe probleme ideologice şi internaţionale[338].

La începutul anului 1984 relaţiile româno-sovietice s-au mai ameliorat totuşi. Spre sfârşitul lunii ianuarie şi începutul lunii februarie a sosit la Bucureşti ministrul sovietic al Afacerilor Externe, Andrei Gromîko. Convorbirile cu Ceauşescu au durat douăsprezece ore şi s-au încheiat cu succes, deşi Gromîko a exprimat anumite îndoieli că acest rezultat ar putea fi de durată („Măcar să nu se-ntâmple ca, la trei săptămâni după ce am căzut împreună de acord, R.[omânia] s-o ia tot pe drumul ei”[339]). În comunicatul comun, vina pentru creşterea tensiunii internaţionale a fost aruncată în spinarea Statelor Unite[340], ceea ce era o soluţie de compromis.

La mai putin de două săptămâni după aceea, pe 14 februarie, Ceauşescu s-a dus la Moscova pentru înmormântarea lui Iuri Andropov, unde s-a întâlnit cu Konstantin Cernenko, care în scurt timp a prelaut conducerea. Timp de mai bine de un an relaţiile României cu URSS au fost corecte – Moscova s-a resemnat cu faptul că Bucureştiul încearcă să joace rolul unei forţe independente în cadrul Tratatului de la Varşovia, boicotând anumite acţiuni ale acestuia. În acelaşi timp, în propaganda românească şi în luările de cuvânt oficiale ale membrilor conducerii s-a produs o îndulcire evidentă a tonului faţă de URSS[341].

Tensiunile pe probleme militare şi internaţionale n-au constituit însă piedici în calea cooperării economice, care s-a dezvoltat continuu. Creşterea volumului schimburilor comerciale a ajuns la 10% în 1983, iar cu ocazia vizitei lui Gromîko la Bucureşti s-a stabilit o creştere cu încă 20% pentru anul 1984342. Între 3 şi 6 ianuarie 1985 a fost semnat la Moscova un protocol comercial pe anul care tocmai începea – acesta prevedea o creştere a volumului tranzacţiilor comerciale cu încă 17%343.

Relaţiile cu celelalte ţări din blocul sovietic erau rezultanta relaţiilor cu URSS. Singura problemă mai deosebită a fost (în 1983) creşterea tensiunii dintre Bucureşti şi Budapesta pe fondul aniversării a 65 de ani de la unirea Transilvaniei cu România (1 decembrie 1918). Problema Transilvaniei şi a minorităţii maghiare din RSR constituia de mulţi ani obiectul unor controverse – aniversările festive (incluzând între altele şi o cuvântare a lui Ceauşescu la Alba Iulia), la care se adăugau demersurile diplomaţilor români ca SUA să recunoască Tratatul de la Trianon din 1920 prin care Transilvania era retrocedată României, toate acestea înfierbântau şi mai mult atmosfera. Contactele pe linie de partid şi de stat între RSR şi

RPU erau îngheţate *de facto* – dar trebuie să remarcăm aici că nici înainte nu fuseseră prea intense. Criza rachetelor şi incertitudinea care se menţinea în legătură cu participarea în continuare a României la Tratatul de la Varşovia au provocat o slăbire a contactelor cu celelalte ţări din blocul sovietic – Bucureştiul se afla într-o izolare tot mai accentuată printre ţările comuniste. Simbolic a fost în acest sens faptul că, în semn de protest împotriva participării sportivilor români la Jocurile Olimpice de la Los Angeles, Erich Honecker şi Todor Jivkov şi-au contramandat vizitele programate la Bucureşti344.

Relaţiile cu R.P. Chineză, tradiţional bune, se menţineau la acelaşi nivel. Între 5 şi 10 mai 1983 a venit într-o vizită în România Hu Yaobang, secretarul general al PC Chinez, iar pe 27 august 1984 a sosit în RSR preşedintele Chinei, Li Xiannian (Li Sien Nien)345. Aceste vizite aveau scopul de a sublinia faptul că Bucureştiul este unul dintre principalii parteneri ai Beijingului în Europa. În multe situaţii poziţia României în problemele internaţionale se suprapunea cu poziţia Chinei (sau dacă nu, era foarte apropiată de aceasta) – inclusiv când era vorba de probleme importante, cum ar fi criza rachetelor sau relaţiile chino-sovietice.

Bilanţ: anii 1975-1985

Cronologie

Perioada de stagnare a sistemului politic din România s-a caracterizat printr-o amplificare a tendinţelor iniţiate anterior. Cele mai importante dintre acestea sunt: criza economică, consolidarea puterii conducătorului, nepotismul şi cultul personalităţii. Pot fi distinse în acest cadru câteva etape.

1975-1976: în aceşti doi ani Ceauşescu s-a ocupat mai ales de administrarea statului şi a partidului. Regulile stabilite anterior n-au suferit schimbări prea mari nici în politica internă, nici în cea externă. Întrucât situaţia sociopolitică generală era relativ stabilă, conducătorul n-a observat semnele de criză.

1977: un an în cursul căruia autorităţile au suferit eşecuri dureroase. Apariţia opoziţiei politice, ieşirea la iveală a slăbiciunii sistemului în faţa cataclismelor naturale, greva minerilor cu greu ţinută în frâu – toate acestea au făcut ca echipa lui Ceauşescu să piardă mult din legitimarea socială şi internaţională pe care şi-o făurise. Dar echipa de conducere şi-a revenit totuşi din şoc şi a elaborat un program de reforme care au fost puse în practică în anii următori.

1978-1981: perioada prăbuşirii totale a economiei naţionale. Reformele, limitate şi neizbutite, n-au fost în măsură să frâneze căderea economiei, care era condusă după principii eronate. Creşterea preţului la energie pe piaţa mondială a constituit o lovitură în urma căreia economia românească nu s-a mai putut redresa. Iniţial s-a încercat reducerea deficitului prin atragerea unor noi credite, dar, în momentul în care băncile occidentale şi-au dat seama care este situaţia economică a României, şi această posibilitate a fost îngrădită simţitor. Autorităţile au aruncat costurile crizei pe spinarea populaţiei, iar pentru a preveni revoltele au sporit controlul ideologic şi politic asupra acesteia. Până la jumătatea anului 1981 a fost vorba însă doar de soluţii provizorii, parţiale.

1981-1982: în a doua jumătate a anului 1981 au început o serie de acţiuni având ca scop stabilizarea situaţiei socioeconomice şi politice a ţării. Pe de o parte, a fost sporit controlul asupra tuturor sferelor vieţii societăţii şi a indivizilor, iar pe de altă parte, s-a procedat la înspăimântarea preventivă a unor întregi grupuri sociale. Din conducerea superioară au fost eliminaţi ultimii activişti în legătură cu care existau temeri că ar putea avea

alte opinii decât ale secretarului general. Sfârşitul simbolic al acestei perioade a fost momentul în care Ceauşescu a declarat că intenţionează să achite toată datoria externă.

1983-1985: în această etapă sistemul politic a suferit o stagnare completă, Ceauşescu însuşi începând să dea semne că a pierdut contactul cu realitatea, lucru care se manifesta, spre exemplu, în ideea maniacală de a reconstrui centrul Bucureştiului. În acelaşi timp, România era tot mai izolată pe arena internaţională, în ciuda unor gesturi de prietenie din partea anumitor state. Speranţa în trezirea la realitate a conducerii RSR din letargia în care se afla n-a revenit decât după schimbarea autorităţilor de la Kremlin.

După cum se poate observa cu uşurinţă, în deceniul 1975-1985 s-au succedat trei cicluri asemănătoare: administrare – reformă – administrare. De fiecare dată conducerea pornea de la convingerea că alte reforme nu vor mai fi necesare, convingere manifestată, spre exemplu, în planificarea dezvoltării economice şi sociale până în anul 2000, dată care a devenit treptat o obsesie pentru Ceauşescu. Abia reformele începute în anii 1981-1982 au mers suficient de departe pentru ca modificarea sistemului să nu mai fie necesară mai târziu – acesta rămânând în principiu neschimbat până în anul 1989.

Echipa conducătorului

În acest interval s-au produs schimbări serioase atât în ceea ce priveşte structura de personal şi cea socială, cât şi în importanţa echipei conducătorului. Activiştii care şi-au păstrat pe toată durata acestui deceniu statutul de colaboratori apropiaţi ai lui Ceauşescu au fost destul de puţini: Ilie Verdeţ (cu o scurtă pauză), Manea Mănescu (de asemenea cu o întrerupere), Dumitru Popescu „Dumnezeu” (trecut şi el vremelnic pe o linie secundară în 1981), Ştefan Andrei, Emil Bobu. Alţii au fost eliminaţi, uneori într-o atmosferă de scandal, cum a fost cazul lui Cornel Burtică sau al lui Virgil Trofin – acesta din urmă a şi murit, de altfel, în condiţii suspecte. În locul celor înlăturaţi au venit alţii noi, absolut devotaţi conducătorului. Cei mai mulţi dintre ei au rămas în jurul lui Ceauşescu până în decembrie 1989. Printre ei merită menţionaţi: Tudor Postelnicu, Ion Coman, Constantin Olteanu, Constantin Dăscălescu, Ion Dincă şi Silviu Curticeanu. O categorie aparte o constituie Aneta Spornic şi Suzana Gâdea, două femei care au

îndeplinit rolul de „mână dreaptă” a Elenei Ceauşescu.

Rolul tuturor acestora a scăzut însă constant, lucru de care ei erau, desigur, conştienţi, dar, după cum se pare, nu aveau cum să se opună acestei tendinţe. În cercul conducerii superioare au intrat însă tot mai mulţi membri ai familiei lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu. Iniţial a fost vorba doar de soţia secretarului general, apoi de fiul acestuia, Nicu, şi de fratele dictatorului, Ilie. Dar în acelaşi timp au mai avansat şi alţi membri ai clanului (de exemplu, Poliana Cristescu). Aşa încât în sânul conducerii superioare s-a conturat un grup şi mai redus de conducere, ceea ce, firesc, a lăsat în inferioritate poziţia unor activişti – ca, de exemplu, Constantin Dăscălescu, care era premier şi *de iure* Elena Ceauşescu i-ar fi fost subordonată, îndeplinind funcţia de vicepremier, numai că în practică Dăscălescu nu era decât executantul dispoziţiilor lui Nicolae şi ale Elenei Ceauşescu.

Istoricul Adrian Cioroianu consideră că persoanele care au făcut parte din echipa conducătorului (spre exemplu, Dăscălescu) erau în fond cei mai mari beneficiari ai întregului sistem[346]. Ei nu erau afectaţi de „rotaţia cadrelor” – principiu aplicat în măsuri diferite la eşaloanele inferioare ale ierarhiei –, pentru că funcţiile în jurul cărora se „roteau” membrii conducerii superioare aveau aceeaşi importanţă politică. Chiar şi Verdeţ, când a căzut în dizgraţie, pentru o scurtă perioadă, n-a fost degradat complet, revenind ceva mai târziu pe o funcţie de rang înalt. Totuşi, ei nu erau grevaţi practic de nici o răspundere pentru deciziile pe care oricum, în ochii populaţiei, le lua perechea dictatorială. Scandalurile financiare din cauza cărora şi-au pierdut funcţiile Burtică şi Trofin n-au fost de fapt decât un pretext, ei fiind eliminaţi din alte motive, şi toţi ştiau acest lucru. Membrii echipei erau obligaţi să susţină necondiţionat toate acţiunile conducătorului, obţinând în schimb un standard material relativ ridicat şi imunitate. O neplăcere suplimentară, despre care Cioroianu nu mai zice nimic, dar pe care o putem deduce din amintirile lor publicate după 1989, era necesitatea de a trăi în tovărăşia lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu, tot mai bătrâni, tot mai complexaţi, răutăcioşi şi imprevizibili.

Cu totul diferită era poziţia membrilor de familie ai perechii dictatoriale. E adevărat că ei se bucurau de o imunitate absolută, adică mai mare chiar şi decât Curticeanu sau Postelnicu, dar asupra lor apăsa totuşi o anumită responsabilitate. Mihaela M. Ceauşescu, una dintre rudele dictatorului, a publicat o carte de amintiri (*Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*)

care începe aşa: „Cine m-o fi pus pe mine să mă nasc în familia Ceauşescu? De atunci au început toate. Şi bunele, şi relele. Şi am avut parte şi de unele, şi de altele din plin”347. Acest citat reflectă foarte bine statutul membrilor acestei familii, care, pe de o parte, se bucurau de uriaşe înlesniri în carieră şi în principiu nu erau afectaţi de dificultăţile vieţii de fiecare zi, dar, pe de altă parte, trebuiau să suporte aversiunea populaţiei.

În deceniul 1975-1985 rolul echipei conducătorului a fost reformulat. Echipa internă, compusă din rude, avea ca sarcină să controleze echipa externă, mai puţin sigură din punctul de vedere al dictatorului. Membrii familiei îi erau devotaţi secretarului general în orice situaţie – căderea lui Nicolae Ceauşescu însemna pentru ei, în mod automat, şi sfârşitul perioadei de *dolce vita*. Din acest punct de vedere, figura-cheie era Ilie Ceauşescu, care în aprilie 1983 a ocupat funcţia de secretar al Consiliului Politic Superior al Armatei şi pe aceea de ministru secretar de stat la Apărarea Naţională – preluând astfel controlul asupra Armatei, instituţia cea mai puţin loială, după părerea dictatorului. Echipa externă nu avea altă misiune decât să execute ordinele şi nu trebuia nici măcar să încerce să discute pe tema liniei politice generale. Până în decembrie 1989 aceste sarcini au fost în principiu îndeplinite.

Schimbări instituţionale

De-a lungul anilor 1975-1985 au fost puţine schimbări instituţionale, mai ales la nivelul organelor superioare. Singura reformă mai importantă la vârful puterii a fost cea referitoare la componenţa BP al CPEx – cu ocazia Congresului al XII-lea din 1979, acesta a fost lărgit la cincisprezece persoane, pentru ca la Congresul al XIII-lea să fie redus la doar opt persoane. Rolul Biroului Permanent nu s-a schimbat, el rămânând în continuare cel mai important organ de decizie. Au fost lărgite în schimb şi CPEx şi CC, dar acest lucru era rezultatul firesc al creşterii numerice a efectivului partidului – cu circa o jumătate de milion de membri la fiecare cinci ani.

Reforma cea mai importantă din toată această perioadă au constituit-o limitarea rolului partidului şi scoaterea în prim-plan a guvernului ca organul cel mai important al puterii executive. Hotărâtoare a fost în acest sens Plenara CC din iunie 1982, când a fost formulat în mod explicit principiul subordonării partidului faţă de guvern. PCR trebuia să fie organizaţia de masă care mobilizează şi controlează societatea. Calitatea de membru de

partid nu era legată de vreo opţiune ideologică sau politică, ci era obligatorie pentru persoanele care doreau să-şi construiască o carieră, oricât de modestă. Această situaţie se reflecta la nivel de propagandă în tema recurentă a „creării omului nou” ca una din sarcinile fundamentale ale partidului. „Omul nou”, potrivit formulării lui Ceauşescu în referatul prezentat la Congresul al XIII-lea, este „constructorul conştient al socialismului şi comunismului”[348].

În acelaşi referat secretarul general enumera instituţiile menite să contribuie la crearea „omului nou”. Era vorba de „organele şi organizaţiile de partid”, Academia „Ştefan Gheorghiu”, „organizaţiile de masă şi obşteşti”, „Cântarea României”, UTC, „Şoimii Patriei”, FDUS, precum şi mai nou-creata Organizaţie a Democraţiei şi Unităţii Socialiste, care însuma, potrivit afirmaţiei secretarului general, „milioane şi milioane de oameni ai muncii ce nu sunt membri ai partidului, sub conducerea organizaţiilor de partid”[349]. Partidul avea deci misiunea de a conduce procesul de creare a „omului nou”, dar era numai una din numeroasele instituţii chemate să contribuie la această înfăptuire.

O noutate faţă de perioada precedentă, ca şi faţă de epoca lui Dej, o constituie apariţia unor instituţii care se ocupă exclusiv de îndoctrinarea şi propagarea cultului personalităţii în spaţii care înainte nu erau deservite de vreun serviciu specializat. Este vorba despre „Şoimii Patriei”, „Cântarea României” şi „Daciada”. Fiecare dintre acestea ajungea într-o formă sau alta la majoritatea cetăţenilor, extinzând cultul lui Nicolae, apoi şi al Elenei Ceauşescu şi contribuind la formarea „omului nou”.

Importanţa partidului s-a redus în favoarea altor două instanţe: secretarul general al PCR şi guvernul. La drept vorbind, Partidul Comunist Român n-a constituit niciodată un forum de discuţii, dar în perioada aceasta rolul său politic se reducea la aplaudarea deciziilor luate de Ceauşescu. Ultima încercare de a provoca o discuţie mai largă a fost făcută de Constantin Pârvulescu la sfârşitul Congresului al XII-lea. Acest activist a procedat în conformitate cu regulile prevăzute în „disciplina de partid” (deşi a luat cuvântul fără să se fi înscris pe lista vorbitorilor, el avea acest drept), dar intervenţia lui a fost întreruptă într-un mod care nu era absolut deloc conform cu respectivele reguli şi nici nu era pe deplin logic (la început Pârvulescu a fost tratat de Securitate aproape ca un terorist, dar, după ce a fost scos din clădire, a fost condus foarte paşnic până la domiciliu) şi în plus fără ca Nicolae Ceauşescu să fi dat vreun ordin explicit în acest sens.

Partidul s-a privat singur de posibilitatea oricei dezbateri, la urma urmei fără intervenţia secretarului general şi în contradicţie cu propriul statut interior.

Principalele decizii politice se luau în continuare în cadrul CPEx şi în Biroul Permanent al acestuia. Importanţa acestor organe nu s-a modificat. A crescut în schimb rolul guvernului. Având experienţa anilor precedenţi şi ţinând seama de ceea ce observa că se întâmplă la colegii săi din celelalte ţări comuniste, Ceauşescu instala în fruntea cabinetului doar oameni lipsiţi de ambiţie şi în care putea avea deplină încredere. De-a lungul celor zece ani de care ne ocupăm, funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri a fost deţinută de doar trei activişti: Manea Mănescu, Ilie Verdeţ şi Constantin Dăscălescu. Nici unul dintre ei nu avea ambiţia de a juca un rol politic independent. În momentul în care Verdeţ a încercat să-şi exprime o simplă părere personală, el a fost mutat pe alt post, spunând adio funcţiei de premier.

Stabilitatea funcţiei de premier nu se reflecta şi la nivelurile inferioare ale ierarhiei guvernamentale. Dacă în anii ’60 componenţa numerică a cabinetelor era destul de limitată, începând cu 1969 guvernele succesive au devenit tot mai stufoase, cu tot mai mulţi viceprim-miniştri şi miniştri. Resorturile, mai ales cele economice, au fost împărţite în mai multe unităţi specializate. Ca exemplu putem cita aici eliminarea lui Virgil Trofin din funcţia de ministru al Minelor, Petrolului şi Geologiei şi crearea a trei resorturi separate. Frecventele transferuri de competenţă pe probleme economice în cadrul guvernului au fost provocate între altele de criza economică – miniştrii erau făcuţi vinovaţi de situaţia respectivă şi trecuţi la alte resorturi. În locul lor erau aduşi alţii, care după o vreme erau şi ei transferaţi. Vinovată era considerată şi structura organizatorică proastă, drept pentru care era schimbată, de obicei crescând nivelul de specializare, dar se dovedea în continuare că situaţia economică nu se ameliorează.

Din ce în ce mai supradimensionat, guvernul a câştigat competenţe care anterior reveneau partidului. Acest lucru era valabil mai ales în domeniul economic, unde avizul instanţelor de partid era doar consultativ. Organul cel mai important care elabora liniile directoare ale politicii economice a ţării – Comitetul de Stat al Planificării – ţinea de guvern, şi nu de partid. Ceauşescu, fiind în acelaşi timp secretar general al partidului şi preşedinte al ţării, în competenţele căruia intra şi aceea de a conduce şedinţele Consiliului de Miniştri, se afla deasupra acestei împărţiri. Dar

majoritatea celor mai importante acte juridice în acest domeniu şi în mod cu totul deosebit cele ce ţineau de economie erau elaborate ca decrete prezidenţiale sau ale Consiliului de Stat, şi nu ca hotărâri ale CC al PCR. Această tendinţă a căpătat tot mai multă amploare după ce, în iunie 1982, Ceauşescu a citit referatul ce redefinea rolul partidului.

În deceniul 1975-1985 a crescut şi rolul serviciilor speciale în administrarea ţării. Un pas important în această direcţie l-au constituit reformele din primul semestru al anului 1978. Separarea DSS ca instituţie de sine stătătoare şi trecerea ei *de facto* sub autoritatea directă a lui Ceauşescu, la care se adaugă numirea unor persoane ca Postelnicu, toate acestea erau de natură să crească încrederea dictatorului în servicii şi au dus implicit la creşterea importanţei lor. În întâmpinarea acestei tendinţe venea necesitatea de a creşte controlul asupra societăţii, adică exact lucrul pentru care era făcută Securitatea. Teoretic, serviciile speciale executau în continuare doar ordinele partidului şi se conformau strategiei elaborate de acesta, dar încă din această perioadă Ceauşescu era deja singura persoană care putea stabili o asemenea strategie. Din nou devine semnificativ exemplul intervenţiei lui Pârvulescu la Congresul al XII-lea al PCR. Un ofiţer de Securitate, acţionând ce-i drept din proprie iniţiativă şi consultându-se doar cu superiorul său, a scos din sală un activist de partid care dorea să facă un lucru prevăzut de procedurile legale. Acest lucru a avut loc cu aprobarea generală a tuturor celor prezenţi ce reprezentau atât partidul, cât şi statul. Un al doilea exemplu l-au constituit represiunile la care au fost supuşi participanţii la Meditaţia Transcendentală. Totul a fost pregătit exclusiv de Securitate, instanţele corespunzătoare de partid nefiind anunţate decât în ultimul moment. La recomandarea lui Ceauşescu, mecanismul a fost pus în mişcare şi şi-a îndeplinit misiunea. PCR n-a jucat aici decât un rol secundar: membrii de partid au fost sancţionaţi pe linie de partid.

În toată această perioadă serviciile speciale au mai repurtat un succes – Securitatea a reuşit să înspăimânte întreaga populaţie. Cu alte metode decât pe vremea lui Dej, în perioada 1975-1985 în România aproape că nu existau deţinuţi politici (deşi situaţii de acest fel mai existau, dar Goma, Georgescu, Ursu şi alţii ca ei erau cazuri individuale), însă impresia de teroare era omniprezentă şi, mai ales pe la începutul anilor ’80, la fel de puternică. La vremea respectivă, de obicei era suficientă o singură convorbire cu un ofiţer – care putea să ameninţe cu pierderea locului de

muncă sau chiar să nu facă nici un fel de ameninţări – pentru ca o anumită persoană să fie readusă la obedienţă. Cea mai mare parte a populaţiei împărtăşea părerea răspândită insistent că serviciile speciale „ştiu tot”, iar acest lucru era suficient ca să fie evitate eficient orice încercări de revoltă. Acest lucru era valabil inclusiv pentru activiştii de la nivelul cel mai înalt, lucru menţionat printre alţii de Corneliu Mănescu, care, după ce a fost eliberat din funcţie, a stat o vreme la mănăstire, unde nu se despărţea nici un moment de pistol, tocmai de teama unor „făptaşi necunoscuţi”. Fără îndoială, spaima de serviciile speciale care a cuprins populaţia a fost facilitată de faptul că multă lume îşi mai amintea represiunile de pe vremea lui Dej – amintirea torturilor şi a închisorii (descrise printre altele în *Cel mai iubit dintre pământeni*) făcea ca fiecare nemulţumit să se gândească de mai multe ori înainte de a trece la vreo acţiune.

În context mai larg

În intervalul 1975-1985 problema cea mai importantă pentru România a fost, fără îndoială, economia. Criza economică tot mai acută exercita o influenţă directă asupra celor mai multe decizii care priveau celelalte domenii. Dar din acest punct de vedere România nu constituia o excepţie. Începând cu a doua jumătate a anilor ’70 toate ţările comuniste se confruntau cu o criză economică din ce în ce mai vizibilă, indiferent dacă mai înainte duseseră, aşa cum s-a întâmplat în Polonia, o politică de industrializare forţată ori, după modelul maghiar, au mizat doar pe creşterea consumului. Sistemul economic bazat pe conducerea centralizată s-a dovedit complet incapabil. Statele şi băncile occidentale acordau cu tot mai multă reţinere credite noi, iar la un moment dat au început să ceară restituirea sumelor acordate, ceea ce adâncea şi mai mult dificultăţile existente. România a răspuns însă cu totul altfel decât celelalte ţări – Ceauşescu a fost singurul conducător comunist care s-a hotărât să plătească în cel mai scurt timp posibil datoriile externe, această problemă devenind pentru el o prioritate absolută.

Merită să comparăm situaţia RSR cu aceea a RPP, care în prima jumătate a anilor ’70 a dus cam aceeaşi politică economică. În Polonia, programul de industrializare promovat de echipa lui Gierek s-a caracterizat încă de la bun început prin întârzieri la darea în exploatare a obiectivelor de investiţii, ceea ce a provocat obţinerea unor profituri din producţie mai mici decât se planificase[350]. Concomitent s-a remarcat tendinţa de creştere a

costurilor, lucru uşor de înţeles dacă avem în vedere amploarea investiţiilor – la scara întregii ţări se construiau în acelaşi timp câteva mii de obiective de mare importanţă. În primii trei ani de promovare a unei astfel de politici, consecinţele negative ale acestor fenomene încă nu erau totuşi vizibile. În 1974 (exact în acelaşi timp ca şi în România) s-au manifestat primele semne de înrăutăţire a aprovizionării pieţei cu unele produse alimentare şi industriale. Cererea, care depăşea la momentul respectiv oferta s-a menţinut în acest dezechilibru până la sfârşitul comunismului, provocând nu numai cozi în faţa magazinelor, ci şi activarea unui sistem de distribuire a bunurilor independent de stat, ceea ce a dus la o falsificare a datelor economice greu de controlat. Şi în România piaţa neagră funcţiona la fel, dar, în condiţiile unui control mult mai sever exercitat de serviciile speciale şi de Miliţie, ea n-a influenţat statisticile oficiale atât de mult ca în Polonia.

Echipa lui Gierek se temea să procedeze la creşterea preţurilor, iar acest lucru a destabilizat şi mai mult situaţia pieţei prin creşterea aşa-numitului indice de inflaţie, adică a cantităţii de bani care nu au acoperire în mărfuri. Guvernanţii se străduiau să menţină lucrurile sub control printr-o inflaţie ascunsă şi prin scăderea calităţii mărfurilor existente pe piaţă. În 1976, conducerea statului a hotărât totuşi să majoreze preţurile produselor alimentare, ceea ce a provocat o explozie a nemulţumirii sociale. Autorităţile s-au speriat de consecinţele propriilor decizii şi au anulat majorarea preţurilor, aşa încât tendinţele nefavorabile au continuat să se adâncească.

În plus, din 1975, adică mai devreme decât în România, economia poloneză a început să se resimtă din cauza deficitului de materii prime energetice, agravat şi de livrările neregulate de cărbune către termocentrale, în asemenea condiţii acestea neputând funcţiona la capacitate maximă. De aici întreruperi în alte ramuri ale economiei, respectiv nerealizarea cifrelor de plan la producţia industrială. O altă dificultate care nu se manifesta cu aceeaşi amploare în România a constituit-o creşterea enormă a cheltuielilor militare, în anii 1975-1981 acestea ajungând la 14% anual.

În 1976 a fost înregistrată o slăbire a activităţii economice. Din anul următor, în RPP s-a putut observa o accentuare violentă a simptomelor crizei. În 1979, adică exact în acelaşi timp ca şi în RSR, criza a devenit un fenomen generalizat. Atunci s-a produs, potrivit economiştilor, prăbuşirea totală şi ireversibilă a economiei socialiste în Polonia. În cea mai acută formă a ei, această criză a durat până la jumătatea anului 1982. Prăbuşirea

economică afecta inclusiv agricultura. În anii 1979-1980 s-a înregistrat o scădere importantă a producţiei agricole. Şocul următor a fost limitarea importurilor de materiale pentru industria produselor alimentare din ţările occidentale. În 1982 autorităţile au fost obligate să importe aceleaşi mărfuri din ţările CAER – cu alte cuvinte, agricultorii primeau materiale de calitate mai proastă, ceea ce influenţa negativ productivitatea în industria produselor alimentare.

Din 1975, autorităţile au început să aibă probleme serioase cu plata datoriei externe – gradul de afectare a exportului din cauza plăţii datoriilor a crescut în anul respectiv cu 32%. Acest lucru s-a repercutat în mod negativ asupra economiei naţionale, spre care veneau tot mai puţine devize. Din 1978 a scăzut volumul tranzacţiilor comerciale cu alte ţări, Polonia fiind tot mai dependentă de livrările din URSS. Mărfurile poloneze de slabă calitate, la fel ca mărfurile româneşti de acelaşi nivel calitativ, îşi puteau găsi cu tot mai multă greutate cumpărători în Occident. Datoria externă a Poloniei creştea foarte repede. În 1980 ea se cifra la circa 24,1 miliarde de dolari sau, raportat la numărul de locuitori, mai mult decât înregistra România. Conducerea statului polonez deja nu mai era în măsură să achite creditele pe baza unui sistem normal de rate. În 1981, ratele pentru plata datoriei externe costau bugetul RPP 10,9 miliarde de dolari – atâta trebuia plătit pentru a menţine nivelul de până atunci al schimburilor economice şi contactele comerciale normale. În martie 1981 conducerea poloneză a anunţat că nu-şi poate achita datoriile. Au început negocieri cu creditorii occidentali pentru reeşalonarea plăţii datoriilor. Polonezii dădeau asigurări că sunt în stare să însănătoşească economia ţării în aşa fel încât în a doua jumătate a anilor ’80 să poată achita ratele datoriei pe baza excedentului din comerţul exterior. La înţelegere s-a ajuns în luna octombrie 1981, creditorii fiind de acord să amâne plata datoriei cu un an, cu obligativitatea ca echipa lui Jaruzelski să treacă la reforme serioase. Comisia pentru Reforme Economice a elaborat în 1981 un document intitulat „Direcţii de reformă economică”. Pe baza acestui proiect, în anii 1981-1982 au fost promulgate acte juridice care urmau să garanteze implementarea reformelor până în 1984 şi să asigure astfel ieşirea din criza economică.

Economia Ungariei, fruntaşă printre ţările din tabăra comunistă, traversa şi ea o perioadă de criză în acest interval, o criză din care nu părea să existe ieşire[351]. Renunţarea în 1972 la noul mecanism economic a provocat destabilizare pe piaţa muncii, care a fost nevoită să se adapteze la

noile condiţii. Acest lucru a agravat sentimentul de nesiguranţă din societate. Creşterea preţurilor pe piaţa mondială a energiei a lovit şi în RPU, aşa încât în Ungaria s-a întâmplat exact acelaşi lucru ca şi în România şi Polonia – produsele autohtone de calitate din ce în ce mai slabă găseau tot mai greu cumpărători pe pieţele occidentale, iar din această cauză creştea mereu şi deficitul în comerţul exterior.

Pentru a acoperi acest deficit, conducerea maghiară a început să caute credite. Iniţial nu era vorba de sume prea mari – în 1971, RPU datora cca 850 de milioane de dolari. Anul de cotitură a fost însă 1973, când economiştii de la Banca Naţională Ungară au convins conducerea ţării de avantajul creditelor care aduc lichidităţile necesare – aşa încât atunci au fost împrumutate cca 4 miliarde de dolari; dar, spre deosebire de România şi Polonia, cea mai mare parte din această sumă a fost destinată consumului intern şi menţinerii unei aparente prosperităţi a populaţiei. Creditele atrase în anii următori au fost utilizate într-o măsură tot mai mare pentru plata datoriilor anterioare. Aşa încât în 1979 datoria externă a RPU se ridica la cca 7,3 miliarde de dolari – o sumă comparabilă cu datoria statului român, care avea însă cam de două ori mai mulţi locuitori.

Autorităţile au început să-şi dea seama de capcana în care au intrat cam prin 1977 (deşi primele majorări de preţuri mai substanţiale fuseseră operate deja cu doi ani înainte). După consultări care au durat destul de mult timp, s-a ajuns la concluzia că sunt necesare reforme şi trebuie revenit într-un fel sau altul la noul mecanism economic. În februarie 1978, în cadrul şedinţei Biroului Politic s-a luat decizia extinderii sectorului economiei private. În acelaşi an, în intervalul 18-20 aprilie a avut loc Plenara CC al PMSU, ocazie cu care a fost declarată necesitatea „unei mai bune exploatări a posibilităţilor interne”. În acelaşi timp, Béla Biszku, partizanul liniei dure, a fost eliminat din funcţia de secretar al CC şi scos la pensie. Din cauză că inerţia era destul de mare în procesul de implementare a deciziilor conducerii din Ungaria, în cele din urmă schimbările propuse la această plenară n-au fost puse în practică decât în prima jumătate a anului 1982. Între timp au fost majorate preţurile – cea mai serioasă majorare, ce afecta în primul rând produsele alimentare, fiind efectuată în iunie 1979.

Când, în cele din urmă, în 1978, au fost operate toate reformele anunţate, situaţia economică a ţării tot nu s-a ameliorat semnificativ. Efectul principal al întăririi sectorului privat a fost faptul că toţi cei care doreau – şi au fost mulţi – se puteau angaja pe mai multe locuri de muncă, ceea ce a dus

la o anumită creştere a nivelului de trai (sau, mai bine zis, la frânarea prăbuşirii economice), dar cu preţul multor renunţări şi al unor sacrificii enorme la nivelul vieţii private. Plus că totul dădea impresia de provizorat. Echipa lui Kádár – pentru care, în condiţiile specifice ţărilor comuniste, nivelul superior al consumului social reprezenta fundamentul legitimării autorităţii sale – se străduia cu orice preţ să-l menţină la aceleaşi cote şi tocmai de aceea a şi ales direcţia opusă faţă de colegii români, intrând astfel într-o ameţitoare spirală a datoriilor. În 1990, datoria externă a Ungariei se cifra la 21 miliarde de dolari – adică, raportată la numărul de locuitori, cam de patru ori mai mult decât datoria României din 1982, când a fost luată hotărârea de achitare integrală a acesteia.

O altă economie comunistă de frunte, cea iugoslavă, s-a cufundat şi ea, în anii ’70, într-o criză fără ieşire352. După adoptarea, în 1974, a unei noi constituţii care extindea autonomia republicilor în cadrul federaţiei, în Iugoslavia au început să se manifeste tendinţe de birocratizare şi de slăbire a legăturilor economice dintre diferitele regiuni. Au crescut de asemenea disproporţiile în ceea ce priveşte nivelul de trai al populaţiilor din republicile federative. Sistemul economic, care consta într-o îmbinare a planificării de tip comunist cu anumite elemente de piaţă liberă, pe de o parte, făcea imposibilă dezvoltarea concurenţei (ceea ce a provocat scăderea cererii externe pentru produsele fabricate în RSFI şi, implicit, creşterea deficitului comercial), iar pe de altă parte, exacerba aspiraţiile sociale. Tensiunile au fost calmate prin trimiterea masivă a cetăţenilor iugoslavi la lucru în Occident (în 1973, numărul acestora s-a ridicat la 860.000 de persoane), dar la un moment dat şi acest procedeu s-a dovedit a fi insuficient. Deosebit de înapoiată era agricultura, între altele din cauză că erau favorizate gospodăriile agricole de stat deficitare în defavoarea gospodăriilor individuale.

Conducerea iugoslavă, la fel ca autorităţile române şi poloneze, a promovat în anii ’70 o politică de investiţii forţate, ineficiente din punct de vedere economic şi caracterizate printr-o mare risipă. Susţinerea acestor investiţii era asigurată din credite externe. Datoriile Iugoslaviei au început să crească repede după 1973, când se ridicau deja la 4 miliarde de dolari. Echipa lui Tito a decis totuşi să atragă în continuare noi credite pentru a echilibra pierderile provocate de criza petrolului. În 1980, datoria externă ajunsese la 21 de miliarde de dolari şi, exprimată pe cap de locuitor, era cea mai mare din toate ţările comuniste. La fel de repede a scăzut şi nivelul de

trai. În 1980, veniturile reale ale populaţiei se situau la acelaşi nivel ca şi cu cinci ani în urmă. Cele mai atinse de recesiune erau regiunile cel mai slab dezvoltate – ele erau şi cele care depindeau tot mai mult de ajutorul fondurilor centrale.

Pe 4 mai 1980 a murit Iosip Broz Tito. Dispariţia conducătorului a aprins conflictele între republici, adâncind criza în care se zbătea statul iugoslav. Au luat amploare fenomene care se manifestau şi anterior, precum lipsa mărfurilor pe piaţă şi scăderea rapidă a nivelului de trai. Pe lângă acestea, în RSFI se manifestau şi problemele caracteristice capitalismului, cum ar fi şomajul. Conducerea se străduia din răsputeri să ascundă atât populaţiei, cât şi statelor occidentale starea în care se găsea ţara, spunând că dificultăţile tranzitorii pot fi învinse „prin corecţii şi intervenţii punctuale din partea statului”. Abia pe la sfârşitul anului 1981 autorităţile au recunoscut că ţara se află în criză. În august 1982 a fost înfiinţată o comisie avându-l în frunte pe Sergej Kraigher, preşedintele în exerciţiu al RSFI. Ea îşi propunea să elaboreze un plan de ieşire din criză, dar rezultatul activităţii ei dovedea că nimeni din conducere nu se gândeşte serios la problemele economiei. Timp de mai bine de un an, comisia a publicat în câteva volume „Programul pe termen lung de stabilizare economică”. Acest document conţinea critica unor elemente mărunte ale sistemului alături de generalităţi care nu aveau nimic în comun cu realitatea, din el lipsind însă exact ceea ce ar fi fost mai important – un program de însănătoşire a economiei. Lipsa oricăror idei economice pe termen lung a provocat o tot mai gravă înglodare în datorii şi o creştere a tensiunilor între naţionalităţile care populau RSFI, ceea ce avea să ducă în cele din urmă la dezmembrarea ţării.

Echipa lui Ceauşescu avea cunoştinţă în mod cert de situaţia economică a celorlalte ţări comuniste. În Polonia, în Ungaria şi în Iugoslavia simptome serioase de criză apăruseră chiar mai devreme decât în România. Cel puţin în Polonia, acestea au îmbrăcat forme mult mai îngrijorătoare din punctul de vedere al autorităţilor. Datoriile celor trei ţări, exprimate pe cap de locuitor, erau şi ele mult superioare datoriei pe care România o înregistra în momentul când a decis achitarea lor integrală. Şi atunci ce l-a determinat pe Ceauşescu să ia faţă de iminenta catastrofă economică aceste măsuri diferite de ale colegilor săi din celelalte ţări, care teoretic se aflau într-o situaţie mai dificilă?

De cele mai multe ori, răspunsul scoate în evidenţă dorinţa de a

reduce la minimum influenţa ţărilor capitaliste asupra politicii interne a României. Se acreditează astfel ideea că Nicolae Ceauşescu se temea să nu crească forţa mişcărilor de opoziţie şi a disidenţilor (care cel puţin în parte beneficiau de ajutorul, nu doar financiar, al Occidentului), se temea de haosul care ar fi rezultat din scăderea autorităţii puterii de stat. De asemenea, el voia să evite obligaţia de a se consulta pe probleme de politică economică şi de politică internă cu factori independenţi de el. În acelaşi timp, voia să arate lumii că, sub conducerea lui, România este o ţară capabilă să înfăptuiască lucruri pe care celelalte ţări nu sunt în stare să le facă (nu era vorba numai de ţările comuniste, ci şi de cele din Lumea a Treia, care aveau la rândul lor multe datorii în Occident).

Toţi aceşti factori au jucat fără îndoială un anumit rol, dar putem risca o afirmaţie în sensul că motivul principal care l-a determinat să hotărască plata datoriilor consta în cu totul altceva. Ceauşescu nu avea prea multe motive să se teamă de influenţa ţărilor capitaliste în România; dimpotrivă, el s-a străduit să menţină contactele economice cu Occidentul până în momentul în care acesta i-a întors definitiv spatele – în 1984, a fost atins un nivel record al schimburilor comerciale dintre RSR şi SUA. Slăbirea relaţiilor cu celelalte ţări capitaliste s-a produs nu din dorinţa, ci în ciuda intenţiilor conducerii româneşti. Echipa lui Ceauşescu nu era deranjată nici măcar de încercările FMI de a exercita o influenţă asupra strategiei economice a ţării tocmai în sensul impus de CAER în anii ’60, lucru care a devenit atunci motiv de creştere a independenţei României în interiorul blocului sovietic. De asemenea, e greu de dovedit în ce măsură creditorii occidentali ar fi făcut presiuni importante asupra lui Ceauşescu pe probleme de respectare a drepturilor omului. Desigur, problema a fost pusă, dar influenţa ei asupra negocierilor de natură economică şi politică a fost minimă. Ambasadorul SUA la Bucureşti, Funderburk, a fost primit şi audiat de Reagan, dar singurul efect al iniţiativei ambasadorului a fost faptul că el n-a mai participat la întrevederea dintre vicepreşedintele Bush şi Ceauşescu. Statele Unite – care erau cel mai mare creditor al României, dacă facem abstracţie de băncile private – n-aveau nici un interes să scadă autoritatea conducătorului român, de aceea el nici nu avea temeri serioase în legătură cu felul în care vor proceda (desigur, în afară de teama nebuloasă de „cercurile imperialiste”, caracteristică tuturor comuniştilor).

Se pare că motivul principal pentru care conducerea română s-a hotărât să facă acel pas cu consecinţe fatale a fost faptul că vedea în

datoriile externe care creşteau văzând cu ochii o limitare serioasă a dezvoltării economiei naţionale. Diagnoza situaţiei din celelalte ţări socialiste – care sufereau într-un mod şi mai dureros efectele căderii în spirala datoriilor – i-a condus probabil pe români tocmai spre această concluzie. Când, în anii 1979-1981, datoriile RSR au început să crească vertiginos în ciuda reformei economice, implementată de altfel în acelaşi timp cu cea din RPU, conducerea a făcut totul pentru a echilibra balanţa comercială. Cu preţul unor eforturi financiare uriaşe şi al limitării drastice a consumului, România a reuşit să obţină excedente chiar substanţiale.

În 1982, România a reuşit să plătească o parte, deşi foarte mică, din credite. Acest moment a avut, se pare, o importanţă psihologică deosebită. Brusc se dovedea că RSR este în măsură să găsească soluţia unei probleme pe care n-o pot rezolva ţări ca RPU şi RSFI, date mereu ca exemplu de succes al economiei socialiste. Intenţia de a plăti toate datoriile a fost enunţată de Ceauşescu în decembrie, mai mult ca sigur la puţin timp după ce a aflat că gradul de îndatorare anual s-a micşorat. Conştientizarea faptului că plata parţială a datoriilor a fost posibilă a provocat luarea imediată a deciziei de achitare integrală a acestora – şi astfel, în intenţia conducerii, în decurs de câţiva ani, cel mai mare obstacol în calea dezvoltării în continuare a economiei ţării ar fi fost eliminat. O anumită influenţă a avut în cazul de faţă şi uşurinţa cu care RSR a reuşit să-şi reducă din datorii în anul 1982. Bucureştiul era în continuare favorizat de capitalele occidentale şi în special de Washington, aşa încât negocierile în legătură cu creditele se desfăşurau într-o atmosferă mult mai destinsă decât în cazul altor capitale, ca Varşovia sau Budapesta. De un tratament asemănător se bucura şi Belgradul, numai că iugoslavii au exploatat acest avantaj doar pentru a atrage în continuare credite, fără a efectua nici un fel de reforme. De asemenea, conducerea României, spre deosebire de cea a Poloniei, Ungariei sau Iugoslaviei, nu era nevoită să se teamă de vreo revoltă legată de scăderea nivelului de trai. După cum s-a dovedit, au fost suficiente câteva schimbări juridico-administrative, dublate de înfricoşarea preventivă a intelectualilor, pentru a ajunge la calmarea spiritelor. Din această perspectivă se vede clar că decizia de achitare integrală a datoriei externe se baza în primul rând de argumente economice, iar efectele ei negative din punct de vedere social şi politic nu erau decât preţul plătit pentru eliminarea acelei poveri care, după părerea conducerii, sufoca viaţa economică.

În 1974, regimul Ceauşescu a intrat într-o fază de stagnare îndelungată care a durat până la căderea lui. Puţinele reforme îşi propuneau doar cosmetizări ale situaţiei, ele neafectând strategia de bază. Sistemul care n-a fost supus unei reforme de sus în jos evolua, insistând asupra aceloraşi direcţii principale: puterea dictatorială, cultul personalităţii, nepotismul, teroarea omniprezentă şi permanenta criză economică. La toate acestea se mai adăuga corupţia, existentă şi anterior, dar care între timp s-a generalizat, favorizată de reducerea rezervei de bunuri accesibile pe piaţă şi de locuri de muncă în măsură să asigure eliberarea de dificultăţile materiale cu care se confruntau cei mai mulţi dintre cetăţeni.

În momentul în care au apărut simptomele incontestabile ale crizei, Ceauşescu condamna excesele, apoi, sub pretextul unor scandaluri financiare, a trecut la rotirea cadrelor. Mai târziu însă, în condiţiile înrăutăţirii permanente a situaţiei economice, dictatorul a renunţat treptat la această retorică, axându-se pe zugrăvirea unei viziuni luminoase a viitorului cu anul 2000 ca dată de deschidere a porţilor spre raiul comunist. Adoptarea unor astfel de premise şi practicarea acestui tip de propagandă erau dovezi ale faptului că sistemul nu va fi reformat, iar aceasta este decizia conştientă a conducerii.

În 1974, Ceauşescu s-a rupt de grupul dictatorilor care, în ţările lor, înfăptuiau o revoluţie permanentă (grup căruia se considera frecvent că-i aparţine, chiar şi după dispariţia lui), pentru a se alipi celor care, după ce şi-au eliminat toţi concurenţii, s-au mulţumit să deţină pur şi simplu puterea, fără a se mai angaja în alte iniţiative politice riscante. Stalin, Hitler, Mussolini, Mao, Hoxha – aceşti dictatori n-au încetat în principiu până la moarte să adapteze sistemele politice din ţările lor. Dar Ceauşescu n-a făcut parte din această categorie. După Congresul al XI-lea al PCR el s-a simţit mai apropiat de vecini ca Tito, Kádár sau Jivkov, deşi autoritatea lui se baza pe alte considerente decât în cazul conducătorilor RPU şi RSFI, în cazul cărora rolul principal îl juca mitul, total absent în România, al gospodarului priceput. Dacă în viaţa privată lui Kádár activul de partid i se adresa tocmai cu acest apelativ: „gospodar” (*gazda*), în schimb lui Ceauşescu subordonaţii i se adresau cu apelativul „şeful”, un cuvânt care nu are nici un fel de conotaţii, nici negative, nici pozitive, el neimplicând altceva decât ideea de autoritate.

Într-o anumită măsură, în deceniul 1975-1985, regimul politic din România se asemăna cel mai mult cu cel din Bulgaria, al lui Todor Jivkov.

Asemănarea era foarte vizibilă, în ciuda unor diferenţe evidente, mai ales în politica externă promovată de cele două ţări. Opţiunea prosovietică era unul dintre pilonii principali ai politicii Bulgariei, ceea ce constituia un contrast izbitor faţă de independenţa ţipător afişată a României faţă de URSS. În acelaşi timp, RPB se străduia permanent să rămână deschisă pentru turiştii străini (cărora li se ascundeau cu mult succes orice fenomene negative), mai ales pentru cei din ţările socialiste, acest lucru făcând ca Bulgaria să se bucure de o imagine pozitivă în rândul cetăţenilor acestor ţări, iar „concediile în Bulgaria” au devenit de-a dreptul proverbiale.

În spatele acestei faţade bine puse la punct (care lipsea României) se ascundea autoritatea lui Jivkov, la fel de dictatorială şi de absolută ca şi a lui Ceauşescu. Atitudinea prosovietică a Bulgariei îşi avea rădăcinile în propriile tradiţii naţionale, cam la fel ca şi atitudinea antisovietică a României – cu alte cuvinte, părea o simplă prelungire a acestora în condiţiile sistemului comunist. Sub oblăduirea lui Jivkov, naţionalismul bulgar a înflorit[353]. Pe 20 octombrie 1981 RPB a sărbătorit festiv 1.300 de ani de la întemeierea primului stat bulgar – o aniversare care părea croită să fie sora geamănă a aniversării celor 2.050 de ani de la crearea primului „stat dac centralizat”, celebrată cu numai un an în urmă în RSR. În Bulgaria însă sărbătoarea a durat mai mult şi s-a desfăşurat pe teritoriul întregii ţări – spre exemplu, între 12 şi 22 septembrie, la Veliko Tîrnovo a avut loc spectacolul teatral „1.300 de ani de Bulgaria”[354].

Conducerea bulgară a împins naţionalismul mai departe chiar decât România; pe la jumătatea anilor ’80 a fost inaugurată aşa-numita acţiune de renaştere care consta în bulgarizarea forţată a reprezentanţilor minorităţilor naţionale, în primul rând a turcilor, care trebuiau să-şi ia nume şi prenume slave. Orice s-ar spune, până în 1988, Ceauşescu n-a recurs la asemenea procedee faţă de minoritatea maghiară din România.

În RPB a înflorit şi cultul conducătorului, deşi nu la aceleaşi dimensiuni ca în România: o manifestare cu totul ieşită din comun a acestuia a constituit-o, în 1981, cea de-a 70-a aniversare a naşterii lui Jivkov (printre altele, a fost distins cu medalia „Erou al RPB”), eveniment care se suprapunea cu grandioasele festivităţi legate de aniversarea întemeierii statului. Pe 20 octombrie 1980 Praveţ, satul natal al lui Jivkov, obţinea astfel drepturile de oraş, iar în anii următori s-au construit acolo multe blocuri noi, s-a turnat asfalt şi chiar s-a înălţat un hotel, luxos pentru vremea respectivă[355] – la fel cum era tratat în România satul Scorniceşti.

Nici din punct de vedere economic Bulgaria nu se deosebea prea mult de România. În ciuda existenţei unei enclave turistice şi a faptului că populaţia nu era obligată să facă economii atât de mari, cetăţeanul bulgar mediu nu trăia cu mult mai bine decât cetăţeanul mediu din România.

Autoritatea conducătorului bulgar era însă limitată din cauza unor influenţe uriaşe, din ce în ce mai mari, după cum chiar el îşi dorea, venind dinspre URSS. Jivkov considera că slugărnicia aparentă şi efectivă faţă de sovietici, de-a dreptul surprinzătoare nu numai în comparaţie cu distanţarea lui Ceauşescu faţă de URSS, ci chiar şi cu ceilalţi şefi comunişti, reprezintă o garanţie a autorităţii sale – şi nu se înşela. Cu toate acestea, pericolul de a fi răsturnat de agenţii sovietici (de care dictatorul român se temea permanent, motiv pentru care se şi străduia ca măcar să-i izoleze) a fost real pe tot timpul cât s-a aflat în fruntea ţării. Din acest motiv, autoritatea lui Jivkov a fost mai mică decât a lui Ceauşescu, limitată fiind tocmai de această posibilitate.

Cam pe la jumătatea perioadei la care ne referim, conducerea română s-a confruntat cu o problemă care înainte nu constituia motiv de îngrijorare. Este vorba de poziţia şi rolul partidului în stat şi în societate, respectiv de relaţia acestuia cu guvernul. Era vorba de o chestiune prevăzută în Constituţia adoptată în 1965. Articolul 3 era formulat astfel: „În Republica Socialistă România forţa politică conducătoare a întregii societăţi este Partidul Comunist Român”[356]. Prevederi asemănătoare se vor regăsi şi în legile fundamentale ale celorlalte ţări comuniste abia mai târziu. Cu toate acestea, problema era preocupantă şi la nivelul celorlalţi conducători. Cel mai bun exemplu în acest sens este RPP. Concomitent cu creşterea importanţei armatei şi a generalului Jaruzelski, partidul ca organizaţie politică şi-a pierdut din influenţă, aşa încât a urmat o reformulare *de facto* a rolului său. A rămas în continuare principalul creuzet de pregătire a cadrelor, dar importanţa lui politică a scăzut considerabil.

În RSR schimbările s-au petrecut altfel. În primul rând nu există un moment precis din care PCR s-a retras de la conducerea efectivă a societăţii. Totul s-a petrecut treptat, dacă nu luăm în considerare cele două evenimente care au grăbit acest proces: Congresul al XII-lea cu intervenţia lui Pârvulescu şi referatul lui Ceauşescu la plenara din iunie 1982. Concomitent creştea însă treptat numărul de membri ai partidului. Nu ştim în ce măsură conducerea îşi planificase ca la un moment dat toţi cetăţenii adulţi să fie membri ai PCR, dar nici nu putem exclude o astfel de

posibilitate. Partidul a devenit o organizaţie de masă, iar adeziunea la această organizaţie a încetat treptat să mai fie legată de o anumită opţiune ideologică, respectiv de obţinerea anumitor avantaje; practicarea unui număr tot mai mare de meserii era condiţionată de apartenenţa la PCR.

Aşa se face că Partidul Comunist Român a devenit asemenea Partidului Naţional Fascist Italian (Partito Nazionale Fascista – PNF) din perioada dictaturii lui Benito Mussolini. În 1932, PNF a adoptat un nou statut în cuprinsul căruia rolul lui era definit ca „miliţie cetăţenească în slujba statului fascist”[357]. Cam acelaşi tip de mesaj a avut şi teza lui Ceauşescu despre „creşterea rolului statului de democraţie populară, revoluţionară, în conducerea întregii vieţi economico-sociale, şi despre colaborarea armonioasă dintre organele statului şi organismele democratice în cadrul sistemului unitar de democraţie socialistă” expusă în iunie 1982.

Asemănarea dintre dictatura lui Ceauşescu şi sistemele fasciste era deseori invocată de către criticii de stânga ai regimului său, inclusiv de scriitorul Norman Manea[358]. Din punct de vedere ideologic, se atrăgea atenţia asupra afinităţilor dintre naţionalismul comunist şi cel promovat în perioada interbelică de Legiunea Sf. Arhanghel Mihail şi de Garda de Fier. De fapt, fasciştii români interbelici în multe cazuri utilizau aceleaşi sintagme ca şi comuniştii lui Ceauşescu – ne referim în primul rând la „omul nou”, un concept care se repeta frecvent printre temele preferate atât în lucrările de tip legionar, cât şi în cuvântările secretarului general al PCR.

Afinităţile ideologice dintre cele două totalitarisme se concretizează într-o anumită măsură în opera şi figura lui Constantin Noica, unul dintre cei mai remarcabili filosofi români. În tinereţe el a simpatizat cu Garda de Fier, apoi, mai târziu, pe vremea lui Dej, a fost urmărit. După preluarea puterii de către Ceauşescu, Noica s-a mutat la Păltiniş, o staţiune de munte, unde a întemeiat un fel de şcoală filosofică. În anii ’70 şi ’80 Noica a exercitat o influenţă foarte mare asupra formării elitei intelectuale româneşti – este şi perioada în care el şi-a publicat lucrările filosofice. Părerile în ceea ce priveşte persoana lui sunt împărţite: unii consideră că în acest fel s-a opus regimului, realizând aşa-numita rezistenţă prin cultură, alţii afirmă că opiniile sale nu s-au schimbat fundamental din perioada interbelică, armonizându-se cu propaganda oficială (în operele sale Noica a criticat de fapt în primul rând democraţia occidentală), lucru pentru care ar trebui să i se atribuie statutul de „guru al ceauşismului”[359]. Mai multă dreptate par a avea cei din urmă. Naţionalist încă de la începuturile sale, în probleme

ideologice, regimul Ceauşescu a deviat în mod firesc în direcţia Gărzii de Fier. Noica fiind reprezentantul cel mai strălucit al acestei şcoli de gândire, s-a adaptat la ideologia ceauşistă, ceea ce nu înseamnă, evident, că vreo persoană din conducerea superioară ar fi înţeles ceva din lucrările sale filosofice, de un rafinament intelectual deosebit – pur şi simplu l-au lăsat să facă ce vrea şi a fost suficient.

Partidului Comunist Român i-ar fi fost greu să se asemene structural cu Garda de Fier din cauză că aceasta din urmă n-a ajuns niciodată *de facto* la putere şi, în consecinţă, n-a elaborat soluţii din această perspectivă. Nu se ştie nici dacă similitudinea din punctul de vedere al poziţiei faţă de stat dintre PCR (România) şi PNF (Italia) a fost intenţionată – nimic nu ar susţine acest punct de vedere –, dar lucrurile aşa s-au potrivit. De altfel, atât pentru PNF, cât şi pentru PCR, acest tip de raportare la stat reprezenta de fapt o slăbire care în cele din urmă a dus la dezintegrarea lui. În momentul în care conducătorii, Mussolini şi Ceauşescu, au fost înlăturaţi, practic ambele partide au dispărut din viaţa politică.

În concluzie, în deceniul 1975-1985 conducerea română s-a confruntat cu probleme şi dificultăţi foarte asemănătoare cu ale celorlalte ţări comuniste, cea mai importantă dintre ele fiind criza economică. Ceauşescu, care în luarea deciziilor avea un câmp de manevră mai larg decât alţi conducători ai statelor din blocul sovietic, voia să-şi rezolve problemele în felul lui şi aşa a şi făcut. Aceasta a şi fost, de altfel, cauza principală pentru care România a început să se deosebească tot mai mult de celelalte ţări din CAER.

1. *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1980*, Bucureşti, 1980, p. 139.

2. *Notă referitoare la situaţia actuală a pieţei din RSR*, D-I-R-24120-1-75, pp. 1-4.

3. *Notă. Evaluarea implicaţiilor social-politice...*, pp. 1-3.

4. *Ibidem*, pp. 6-7.

5. *Ibidem*, p. 6.

6. *Istoria României în date...*, p. 647.

7. W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski...*, p. 710.

8. *Notă referitoare la planul de dezvoltare social-economică a Românieipe anii 1976-1980 adoptat la plenara din iulie a CC al PCR*, D-I-R-24120-1, 75, A MSZ RP, p. 3.

9. *Informare cu privire la integrarea învăţământului superior cu producţia în RSR*, D-I-R-2421-4-76, A MSZ RP, p. 3.

10. *Istoria României în date...*, p. 651.

11. *Mesaj cifrat din Bucureşti 25.5.1976*, D-I-R-0-2412-2-76, A MSZ RP, p. 1.

12. *Ibidem*, p. 2.

13. *Istoria României în date...*, p. 652.

14. *Ibidem*, p. 653.

15. *Notă referitoare la cele două decrete de amnistiere emise de Consiliul de Stat al RSR*, D-I-R-2412-6-76, A MSZ RP, p. 1.

16. *Istoria României în date...*, p. 653.

17. *Notă referitoare la legea repartizării în activităţi social utile a persoanelor de vârstă productivă*, D-I-R-2412-8-76, A MSZ RP, p. 1.

18. *Ibidem*, pp. 2-3.

19. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 139. În raportul Ambasadei RPP, acest indicator se ridica la 11,5% – *Evaluarea realizării planului socioeconomic de dezvoltare a României pe anul 1976*, D-I-R-24120-1-77, A MSZ RP, p. 1.

20. *Evaluarea realizării planului...*, pp. 3-10.

21. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 497.

22. I.M. Pacepa, *Orizonturi roşii...*, pp. 197-198.

23. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 193.

24. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 187.

25. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 208-209.

26. *Notă referitoare la campania de propagandă în jurul problemelor naţiunii, patriotismului şi internaţionalismului, respectiv al relaţiilor între ţările socialiste*, D-I-R-0-24-2-76, A MSZ RP, p. 3.

27. G. Crişan, *Piramida...*, vol. II, pp. 298-299.

28. *Informare cu privire la acţiunea patriotic-educativă desfăşurată de curând în rândul tinerilor din RSR*, D-I-R-2412-5-76, A MSZ RP, p. 2.

29. Merită să menţionăm faptul că şi după 1989 Păunescu a ocupat un loc de frunte, printre altele îndeplinind funcţiile de senator şi preşedinte al comisiei de cultură din Senat. În 1996 el a candidat la funcţia de preşedinte al ţării, dar n-a obţinut decât un număr infim de voturi.

30. *Istoria României în date...*, p. 652.

31. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 219.

32. În luna septembrie a anului următor, problemele legate de „Şoimii Patriei” erau discutate la şedinţa Secretariatului CC al PCR. A fost foarte

apreciată eficacitatea acestei organizaţii în îndoctrinarea copiilor şi au fost aprobate modelele unitare ale însemnelor necesare în activitatea „Şoimilor Patriei”. *Cf.* „Şoimii Patriei. Stenograma şedinţei Secretariatului CC al PCR din ziua de 19 septembrie 1977”, *22*, an XV, nr. 912, 31 august – 5 septembrie 2007.

33. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 154-155.

34. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 344.

35. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, p. 302.

36. *Cf.* D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 160.

37. De exemplu, într-o discuţie cu Hitler, Antonescu subliniază: „Persoana mea nu contează, ci numai destinul naţiunilor noastre” – M. Preda, *Delirul*, Editura Cartex, Bucureşti, 2003, p. 200.

38. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 190.

39. *Ibidem*, p. 160.

40. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 204.

41. *Mesaj cifrat din Bucureşti 12.11.1975*, D-I-R-0-24120-2-75, A MSZ RP, pp. 1-4.

42. *Notă referitoare la extinderea şi aprofundarea colaborării economice româno-sovietice în anii 1977-1980*, D-I-R-2413-5-76, A MSZ RP, pp. 1-4.

43. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, pp. 255-256.

44. *Mesaj cifrat din Bucureşti 19.8.76*, D-I-R-0-2413-5-76, A MSZ RP, pp. 1-3.

45. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 218.

46. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, p. 256.

47. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 227.

48. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 360.

49. R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor...*, pp. 178-179.

50. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 228.

51. *Ibidem*, p. 229.

52. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 368.

53. *Notă referitoare la desfăşurarea şi rezultatele vizitei preşedintelui SUA G. Ford în România*, D-I-R-0-2413-7-75, A MSZ RP, pp. 1-7.

54. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, pp. 377-378.

55. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 232.

56. *Notă referitoare la campania de propagandă...*, p. 2.

57. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 235.

58. *Ibidem*, pp. 226-227, 231, 236.

59. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 385.

60. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 201.

61. *Notă referitoare la discuţia cu J.C. Bouchet – consilier comercial al Ambasadei Franţei la Bucureşti*, D-I-R-0-2413-6-75, A MSZ RP, pp. 1-2.

62. *Notă referitoare la vizita ministrului Afacerilor Externe al Franţei J. Sauvagnargues în România*, D-I-R-2413-12-76, A MSZ RP, p. 1.

63. *Ibidem*, pp. 1-4.

64. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 219.

65. *Notă referitoare la ultimele elemente ale politicii de emigrare practicate de autorităţile Republicii Socialiste România*, D-I-R-0-2412-2-75, A MSZ RP, p. 2.

66. *Ibidem*.

67. *Notă referitoare la vizita ministrului Afacerilor Externe al RSR George Macovescu în RFG*, D-I-R-0-2413-11-76, A MSZ RP, p. 4.

68. *Ibidem*, pp. 4-5.

69. *Notă referitoare la înviorarea contactelor între România şi RP Chineză*, D-I-R-0-2413-13-75, A MSZ RP, pp.1- 4.

70. *Notă referitoare la acţiunile de propagandă din România în legătură cu decesul lui Mao Zedong*, D-I-R-0-2413-14-76, A MSZ RP, pp. 1-3.

71. *Ibidem*, p. 3.

72. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 216.

73. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 235.

74. I.M. Pacepa, *Orizonturi roşii...*, p. 195.

75. Biografia lui Paul Goma este reconstituită pe baza propriilor note biografice, publicate pe http://paulgoma.free.fr, a documentelor Securităţii publicate tot de Goma în volumul *Culoarea curcubeului ’77...* şi a volumului lui M. Pelin *Opisul emigraţiei politice...*, pp. 151-153.

76. Această parte a prezentării noastre se bazează în principal pe declaraţiile lui Goma, obţinute în cursul interogatoriilor din aprilie 1977 şi care se află în arhivele CNSAS, F.P. 65596/t. I; vezi şi D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 235-243.

77. Mai târziu, Paul Goma a datat telefonul lui Virgil Tănase pe 18 ianuarie.

78. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 239.

79. În multe documente asemănătoare, redactate în alte perioade,

funcţionarii Securităţii puneau în gura persoanelor interogate formulări pe care acestea nu le-ar fi folosit probabil niciodată; spre exemplu, de numele lui Emil Cioran a fost lipit calificativul *legionarul*. Pe Goma, de asemenea, au încercat să-l facă să recunoască faptul că scrisorile pe care le-a redactat erau *de facto* un „material legionar”.

80. N. Manea, *O klownach...*, p. 90 [ed. rom. 2005, p. 104].

81. În ziua sosirii lui Goma la Paris, una din principalele activiste ale emigraţiei române, Monica Lovinescu, a căzut victimă unui atentat organizat de un grup de terorişti arabi. În loc să se întâlnească cu ea la aeroport, Goma a găsit-o la spital – A. Niculescu, „O cronologie a societăţii civile în anii lui Ceauşescu”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, p. 153.

82. *Istoria României în date...*, p. 658; C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 221.

83. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 336.

84. *Istoria României în date...*, p. 658.

85. M. Pelin, *Opisul emigraţiei politice...*, pp. 142-143.

86. V. Georgescu, „Programul mişcării disidente din România”, în *Politică şi istorie...*, pp. 119-123.

87. *Cf.* V. Paraschiv, *Lupta mea pentru sindicate libere în România. Terorismul politic organizat de statul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2005.

88. *Cf.* D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 127-129; G. Vincze, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989*, http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php.

89. *Informare referitoare la activitatea lui Carol* (sic!) *Király*, D-I-R-0-2412-2-78, 2, A MSZ RP, p. 2.

90. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 246; R. Cesereanu, „«Mici defecţiuni»: 1977, 1987”, în A. Neculau (coord.), *Viaţa cotidiană...*, pp. 226-243; I. Velica, D.Ş. Velica, „Lupeni ’77 – laboratorul puterii”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, pp. 61-68; A. Goşu, „Ceauşescu şi minerii”, *22*, an XV, nr. 911, 24-30 august 2007.

91. A. Goşu, „Ceauşescu şi minerii...”.

92. *Evaluarea situaţiei interne şi a politicii externe a RSR în anul 1977*, D-I-R-0-2412-1-78, A MSZ RP, pp. 2-3.

93. *Ibidem*, p. 3.

94. P. Goma, *Culoarea curcubeului ’77...*, pp. 463-465.

95. De exemplu, pe 27 ianuarie 1978, şeful secţiei române a REL, Noël Bernard, într-o emisiune radiodifuzată cu ocazia zilei de naştere a lui

Nicolae Ceauşescu, îl caracteriza ca un „om politic ieşit din comun, care [...] a jucat un rol important, atât în relaţiile dintre naţiuni, cât şi în cele dintre partidele comuniste”. *Cf.* A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 16.

96. *Notă referitoare la cuvântarea lui N. Ceauşescu cu ocazia consfătuirii activului de partid din sectorul propagandă-ideologie*, D-I-R-24121-1-77, A MSZ RP, p. 1.

97. *Ibidem*, pp. 2-4.

98. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 154-155.

99. *Istoria României în date...*, p. 657.

100. *Ibidem*, p. 660.

101. *Ibidem*, p. 661.

102. „Preliminarii la marea competiţie naţională Daciada 1971-1976”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4, 2002, pp. 77-84.

103. *Hotărârea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român în legătură cu aniversarea a 2050 de ani de la apariţia primului stat dac centralizat şi independent*, D-I-R-24121-2-77, A MSZ RP, p. 1.

104. A.U. Gabbanyi, *Cultul lui Ceauşescu...*, p. 27.

105. *Notă referitoare la noul imn de stat al RSR*, D-I-R-2412-2-76, A MSZ RP, p. 1; *Istoria României în date...*, p. 662.

106. *Notă referitoare la situaţia internă şi la politica externă a RSR în 1978*, D-I-R-2412-3-79, A MSZ RP, pp. 1-2.

107. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 497.

108. *Conferinţa naţională a PCR 7-9 XII 1977*, D-I-R-24121-1-77, 4, A MSZ RP, pp. 1-10.

109. Cuvântul „dezertare” are doar sensul de părăsire din proprie iniţiativă a serviciului, în cazul de faţă neavând aşadar o nuanţă negativă.

110. *Apud* M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 208-209; D. Jela, *Lexiconul negru...*, p. 210.

111. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 45.

112. *Ibidem*, p. 49.

113. L. Pleşa, „Crearea Consiliului Politic al Ministerului de Interne (1977-1978)”, *Arhivele Securităţii*, nr. 1, pp. 51-60.

114. Un alt cunoscut ofiţer care a fugit în Occident, colonelul Ryszard Kukliński, a făcut acest lucru într-un moment în care serviciile speciale poloneze erau deja pe urmele lui. La fel şi maiorul cehoslovac Josef Frolík a dezertat abia în momentul când nu mai avea nici o îndoială că va fi

descoperit în curând.

115. Kukliński, spre exemplu, a fugit împreună cu familia.

116. T. Solomovici, *Un dosar incendiar: Pacepa*, Editura Teşu, Bucureşti, 2005, pp. 183-191.

117. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 96-97.

118. G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 115.

119. *Ibidem*, pp. 102-103.

120. *Ibidem*, p. 243.

121. *Hotărârea CC al PCR de modificare a planificării şi administrării economiei (23 III 1978)*, D-I-R-24120-1-78, A MSZ RP, pp. 1-23.

122. *Participarea angajaţilor la profit. Document adoptat de Plenara CC al PCR din 22 III – 23 III 1978*, D-I-R-24120-1-78, A MSZ RP, pp. 1-9.

123. *Istoria României în date...*, p. 667.

124. *Notă referitoare la situaţia internă şi la politica externă a RSR în anul 1978*, D-I-R-2412-3-79, A MSZ RP, p. 3.

125. *Notă cu privire la realizarea planului socio-economic de dezvoltare a României în 1978*, D-I-R-24120-2-79, A MSZ RP, p. 1.

126. *Ibidem*, p. 6.

127. *Ibidem*, p. 3.

128. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 497.

129. *Notă referitoare la situaţia energetică a României*, D-I-R-24120-3-79, A MSZ RP, pp. 1-15.

130. *Istoria României în date...*, pp. 671-672.

131. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 243-244.

132. Mai pe larg, vezi: A. Burakowski, „Criza turiştilor din 1979 – o lovitură dată economiei româneşti”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4, 2006, pp. 158-163.

133. *Mesaj cifrat de la Bucureşti 26.7.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 2, A MSZ RP, pp. 1-2.

134. *Notă de serviciu*, fără semnătură, A MSZ RP, pp. 1-2.

135. *Mesaj cifrat de la Bucureşti 31.07.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 6, A MSZ RP, p. 1.

136. *Mesaj cifrat de la Budapesta 1.08.79*, D-I-R-0-53-3-79, 7, A MSZ RP, pp. 1-2.

137. *Mesaj secret de la Bucureşti 2.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 9, A MSZ RP, pp. 1-2.

138. *Ibidem*.

139. *Mesaj cifrat de la Sofia 2.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 10, A MSZ RP, pp. 1-2.

140. *Mesaj cifrat de la Budapesta 5.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 20, A MSZ RP, pp. 1-2.

141. *Mesaj cifrat de la Budapesta 10.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 27, A MSZ RP, pp. 1-3.

142. *Mesaj cifrat de la Bucureşti 14.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 30, A MSZ RP, pp. 1-2.

143. *Mesaj cifrat de la Bucureşti 23.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 35, A MSZ RP, p. 3.

144. *Notă referitoare la câteva elemente de actualitate ale situaţiei socio-economice a României*, D-I-R-241-3-80, 1, A MSZ RP, p. 2.

145. *Istoria României în date...*, p. 674.

146. *Ibidem*, p. 675.

147. *Informare pe tema Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român*, D-I-R-0-24121-2-79, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.

148. *Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român 19-23 noiembrie 1979*, Bucureşti, 1981, p. 688.

149. *Ibidem*, p. 721.

150. *Informare pe tema Congresului al XII-lea...*, p. 1.

151. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 497.

152. *Notă referitoare la unele aspecte ale situaţiei socio-economice actuale a României*, D-I-R-241-3-80, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.

153. *Situaţia economică actuală a României*, D-I-R-24120-9-80, A MSZ RP, pp. 1-3.

154. *Raport politic al Ambasadei RPP la Bucureşti pe anul 1980*, D-I-R-0-242-1-81, 1, A MSZ RP, pp. 1-3.

155. *Ambasada Republicii Populare Polone la Bucureşti. Raport politic pe anul 1981*, D-I-R-242-1-82, A MSZ RP, pp. 1-4.

156. *Istoria României în date...*, pp. 684-685.

157. *Ibidem*, p. 687.

158. L. Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002, p. 318.

159. *Membrii CC al PCR...*, pp. 138-139.

160. *Ibidem*, pp. 142-143.

161. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, p. 306; R. de Flers, *Socialism in*

One..., pp. 165-174.

162. Gh. Crişan, *Piramida...*, vol. I, pp. 74-75.

163. *Istoria României în date...*, pp. 663-664; A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, pp. 19-26.

164. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, pp. 27-32; A. Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante...*, p. 254.

165. *Notă referitoare la schimbările de personal în conducerea partidului şi a guvernului RSR, efectuate cu ocazia consfătuirii de lucru a CC al PCR din ziua de 7 III 1978*, D-I-R-0-2412-3-78, 1, A MSZ RP, p. 1.

166. *Membrii CC al PCR...*, pp. 121-122, 130-131, 229, 240, 378, 442, 458, 545, 614-615.

167. *Ibidem*, pp. 369-370.

168. *Notă referitoare la structura socio-profesională a PCR*, D-I-R-0-2412-4-78, 2, A MSZ RP, pp. 1-2.

169. *Ibidem*, p. 3.

170. *Membrii CC al PCR...*, pp. 102-103, 153-154, 447-448.

171. *Notă referitoare la schimbările de personal efectuate la Plenara CC al PCR din ziua de 29 III 1979*, D-I-R-24121-1-79, A MSZ RP, pp. 1-2.

172. *Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388.

173. *Notă referitoare la schimbările de personal...*, p. 3.

174. *Membrii CC al PCR...*, pp. 172-173, 322-323, 476-477, 506-507.

175. *Mesaj secret din Bucureşti 10.10.1979*, D-I-R-0-24121-2-79, 3, A MSZ RP.

176. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 15.

177. *Ibidem*, p. 12.

178. Pentru descrierea evenimentelor, *cf. Informarea în legătură cu Congresul al XII-lea...*, pp. 6-7; T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 356-357; „«Incidentul Pârvulescu» la Congresul al XII-lea al PCR”, *Dosarele Istoriei*, nr. 2 (114), pp. 20-22. Este vorba de memoriile unui ofiţer, cel care l-a scos pe Pârvulescu din sala unde aveau loc lucrările Congresului.

179. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 25.

180. D. Jela, *Telejurnalul de noapte*, Editura Vremea, Bucureşti, 2005, p. 15.

181. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 156-160.

182. *Notă referitoare la întâlnirea tov. Z. Kurowski cu N. Ceauşescu din ziua de 12 septembrie 1980*, D-I-R-0-240-5-80, 1, A MSZ RP, pp. 2-3.

183. *Stenograma şedinţei Comitetului Politic Executiv al CC al PCR*

din ziua de 13 decembrie 1981, ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 101/1981, f. 2-15. Accesul la acest document a fost posibil datorită ajutorului acordat de prof. Andrzej Paczkowski.

184. Despre SLOMR, *cf.* V. Paraschiv, *Lupta mea...*, pp. 77-84; D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 100, 246-247; M. Pelin, *Operaţiunile „Meliţa" şi „Eterul"...*, pp. 172-178 (este vorba de o prezentare extrem de defavorabilă a SLOMR şi a celorlalte grupuri de disidenţi).

185. Situaţia intelectualilor români în perioada 1978-1981 constituie subiectul unei serii întregi de documente – *cf.* Maria Radu Mocanu, *Scriitorii şi puterea. Documente*, Editura Ideea Europeană, Iaşi, 2006.

186. În roman, acest calificativ este atribuit însă eroului principal. Într-una dintre scene, iubita acestuia îl caută la telefon şi i se adresează astfel: „Ce mai faci tu, cel mai iubit dintre pământeni?" – M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III, Editura Cartex, Bucureşti, 2003, p. 203.

187. A. Mutar, „Ultima noapte a lui Marin Preda", *Ziarul*, 23 august 2004; *idem*, „Adevărul despre moartea lui Marin Preda", *Ziarul*, 24 august 2004; *idem*, „Preda, otrăvit de KGB", *Ziarul*, 25 august 2004.

188. Acesta din urmă nu a făcut carieră la drept vorbind decât după căderea comunismului, devenind şeful Partidului România Mare.

189. A. Niculescu, „O cronologie a societăţii civile în anii lui Ceauşescu", *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, p. 154.

190. N. Manea, *O klownach...*, p. 155.

191. Vezi *Cartea Albă a Securităţii...*, pp. 214-226.

192. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 247.

193. *Informare referitoare la unele probleme actuale ale Republicii Socialiste România*, D-I-R-220-3-81, A MSZ RP, p. 2.

194. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 394.

195. *Ibidem*, p. 405.

196. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 240, 244, 247, 250, 253.

197. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, pp. 165-222.

198. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 241-242.

199. *Membrii CC al PCR...*, pp. 428-429. N-ar fi exclus ca motivul revocării lui Nicolae M. Nicolae să-l fi constituit de fapt fuga lui Ion Mihai Pacepa, şi nu comportarea sa din timpul vizitei delegaţiei române în SUA.

200. *Notă referitoare la vizita cancelarului RFG – H. Schmidt în*

România din zilele de 6-7 I 1978, D-I-R-2413-1-78, 1, A MSZ RP, pp. 4, 7.

201. *Notă referitoare la unele elemente actuale din politica externă a RSR*, D-I-R-220-3-81, A MSZ RP, p. 7.

202. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul communist...*, pp. 233-268.

203. *Notă referitoare la protocoalele comerciale ale României cu ţările socialiste pentru anul 1979*, D-I-R-24120-5-79, A MSZ RP, pp. 9-10.

204. *Mesaj cifrat din Bucureşti 31.12.1979*, D-I-R-0-2413-2-80, 1, A MSZ RP.

205. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 434.

206. *Mesaj cifrat din Bucureşti 15.01.1980*, D-I-R-0-2413-2-80, 3, A MSZ RP.

207. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, pp. 434-435.

208. *Notă referitoare la convorbirile cu ambasadorul URSS la Bucureşti, tov. Drezdenko, în legătură cu vizita premierului Republicii Socialiste România, I. Verdeţ, la Moscova*, D-I-R-0-2413-3-80, 10, A MSZ RP, p. 1.

209. *Ibidem*, pp. 3-5.

210. *Informare cu privire la convorbirile avute de premierul României, Ilie Verdeţ, la Moscova pe 22 VI 1981*, D-I-R-2413-1-81, A MSZ RP, p. 1.

211. *Ibidem*, pp. 1-2.

212. *Notă referitoare la convorbirile cu ambasadorul URSS...*, p. 10.

213. *Raport politic pe anul 1981*, D-I-R-242-1-82, A, A MSZ RP, p. 10.

214. *Desfăşurarea şi evaluarea vizitei secretarului general al PCR şi preşedintele României Nicolae Ceauşescu în Republica Populară Chineză din 15-20 mai 1978 (evaluare provizorie)*, D-I-R-2413-8-78, A MSZ RP, p. 2.

215. *Ibidem*, p. 3.

216. *Ibidem*, pp. 4-11.

217. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul communist...*, pp. 261, 264.

218. *Mesaj cifrat din Bucureşti 13.12.1980*, D-I-R-0-3492-80, 6, A MSZ RP, pp. 1-2.

219. *Notă referitoare la activitatea Ambasadei RP Chineze*, D-I-R-2413-2-81, A MSZ RP, p. 1.

220. *Informare cu privire la problemele curente ale relaţiilor*

comerciale dintre România şi Republica Populară Chineză, D-I-R-24120-1-82, A MSZ RP, pp. 1-5.

221. *Cf.* D. Deletant, M. Ionescu, „Romania and the Warsaw Pact...”, pp. 93-96; C. Olteanu, A. Duţu, C. Antip, *România şi Tratatul...*, pp. 208-220.

222. A. Paczkowski, *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka obozu władzy lipiec 1980 – styczeń 1982*, Cracovia, 2002, p. 251.

223. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, pp. 454-455.

224. *Mesaj cifrat din Bucureşti 17.03.82*, D-I-R-0849-82, 6, A MSZ RP, p. 2.

225. *Mesaj cifrat din Bucureşti 28.06.82*, D-I-R-0-24120-1-82, 14, A MSZ RP.

226. *Mesaj cifrat din Bucureşti 15.07.1982*, D-I-R-0-24120-1-82, 11, A MSZ RP.

227. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 458.

228. *Ibidem*, p. 469.

229. S. Orescu, „Multilaterally Developed Romania: An Overview”, în V. Georgescu (ed.), *Romania, 40 years (1944-1984)*, New York, 1985, p. 26.

230. N. Ceauşescu, *Raport la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român 16-18 decembrie 1982*, Bucureşti, 1982, p. 32.

231. De exemplu, în Raportul Ambasadei RPP referitor la Conferinţa Naţională, doar o singură propoziţie a fost acordată acestei afirmaţii – *Notă informativă referitoare la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român (pe baza informaţiilor Ambasadei RPP de la Bucureşti)*, D-I-37-83, A MSZ RP, p. 3.

232. *Membrii CC al PCR...*, pp. 218-219. După căderea comunismului, Dobrescu a mai fost un timp activ pe scena politică, îndeplinind printre altele funcţia de consilier al premierului.

233. *Istoria României în date...*, pp. 687-688.

234. *Ibidem*, p. 688.

235. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 267.

236. *Notă informativă referitoare la noile decrete şi legi în România*, D-I-R-2412-1-82, A MSZ RP, pp. 1-5; *Istoria României în date...*, pp. 690-692.

237. *Mesaj cifrat din Bucureşti 17.03.82*, D-I-R-0849-82, 6, A MSZ RP, p. 1.

238. S. Orescu, „Multilaterally Developed...”, p. 18.

239. *Istoria României în date...*, p. 693.

240. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 275.

241. S. Orescu, „Multilaterally Developed...”, p. 18.

242. După căderea comunismului, Iulian Mincu a făcut şi o carieră politică. În anii 1992-1996 el a fost ministru al Sănătăţii din partea unui partid postcomunist, după care a trecut la Partidul România Mare, de sorginte naţionalist-comunistă, şi a devenit deputat – G. Crişan, *Piramida...*, vol. II, p. 245.

243. *Notă cu privire la programul ştiinţific de alimentaţie a poporului*, D-I-R-2419-4-82, A MSZ RP, p. 3.

244. *Ibidem*, pp. 1-3.

245. http://romania-on-line.net/whoswho/DobrescuEmilian.htm.

246. Această informaţie ne-a fost furnizată de doamna Alina Ilinca, o cercetătoare româncă a comunismului.

247. *Membrii CC al PCR...*, pp. 218-219.

248. *Notă referitoare la proiectul de lege cu privire la participarea oamenilor muncii din unităţile economice de stat la constituirea fondurilor de dezvoltare economică a întreprinderii*, D-I-R-24121-1-82, A MSZ RP, pp. 1-3.

249. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 258.

250. *Proiect de program cu privire la noul sistem de salarizare în RSR*, D-I-R-2412-4-83, A MSZ RP, pp. 1-3.

251. Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în ţara noastră, la problemele teoretice, ideologice şi activitatea politică, educativă a partidului prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1-2 iunie 1982. Cuvântare la încheierea lucrărilor plenarei*, Bucureşti, 1982.

252. A. Pentelescu, „Confiscarea de către Partidul Comunist de guvernământ a atributelor statului român în anii 1973-1989”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, p. 804.

253. *Notă informativă cu privire la plenara ideologică a CC a PCR (1-2 VI 1982) (pe baza materialelor Ambasadei RPP la Bucureşti)*, D-I-275-82, A MSZ RP, pp. 1-4.

254. N. Ceauşescu, *Raport la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român 16-18 decembrie 1982*, Bucureşti, 1982, pp. 41-45.

255. Pe 13 august 1982, Ambasada RPP informa despre „opriri ale activităţii” în Valea Jiului – *Mesaj cifrat din Bucureşti 13.08.82*, D-I-R-0-

2412-2-82, 3, A MSZ RP.

256. *Mesaj cifrat din Bucureşti 9 II 83*, D-I-0-392-83, 1, A MSZ RP.

257. O descriere mai exactă a problemei Meditaţiei Transcendentale şi o bibliografie pe această temă în A. Burakowski, „Mişcarea Meditaţia Transcendentală din România în anii 1976-1982”, *Studia Polityczne*, nr. 17, 2005, pp. 119-152.

258. *Cf.* A. Niculescu, „O cronologie a societăţii...”, p. 156; G. Vincze, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989*, http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php.

259. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, p. 156.

260. *Membrii CC al PCR...*, pp. 583-584.

261. *Ibidem*, pp. 480-481, 508-509.

262. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, pp. 33-40.

263. *Istoria României în date...*, p. 694.

264. *Membrii CC al PCR...*, p. 389.

265. Nu strică să observăm aici că ministrul Transporturilor şi Telecomunicaţiilor, Vasile Bulucea, care fusese persoana cel mai sus plasată dintre cei care au avut contacte cu MT (el a permis desfăşurarea unei şedinţe de meditaţie în sediul resortului pe care îl conducea), a rămas pe post până în august 1986, când a fost trimis în judeţul Gorj pe funcţia de prim-secretar, ceea ce însă nu avea nici o legătură cu afacerea MT.

266. *Ibidem*, pp. 121-122, 256, 335-336, 540-541.

267. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 156-158.

268. D. Jela, C. Strat, M. Albu, *Afacerea Meditaţia Transcendentală*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004, pp. 383-384.

269. *Membrii CC al PCR...*, pp. 130-131, 614-615.

270. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 188.

271. R. Chelaru, *Culpe care...*, pp. 185-186.

272. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, p. 87.

273. *Ibidem*, pp. 186-187.

274. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 254.

275. *Ibidem*, p. 256.

276. *Mesaj cifrat din Bucureşti 9.04.1982*, D-I-0-1127-82, 1, A MSZ RP.

277. *Mesaj cifrat din Bucureşti 15.05.1982*, D-I-0-1406-82, 5, A MSZ RP.

278. *Ibidem*.

279. *Informare referitoare la problemele curente ale relaţiilor*

comerciale dintre România şi Republica Populară Chineză, D-I-R-24120-1-82, A MSZ RP, p. 1.

280. *Notă informativă referitoare la desfăşurarea vizitei delegaţiei de partid şi de stat a RPP în România*, D-I-R-0-220-7-82, 9, A MSZ RP, p. 1.

281. *Ibidem*, p. 9.

282. *Mesaj cifrat din Bucureşti 7.06.82*, D-I-R-0-220-7-82, 5, A MSZ RP.

283. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 253, 260, 267, 272.

284. *Monografia colectivă a Ambasadei RPP la Bucureşti în legătură cu vizita tov. N. Ceauşescu în ţara noastră*, D-I-R-220-R-84, A MSZ RP, p. 23.

285. *Raportul politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, p. 4.

286. *Ibidem*.

287. C. Ionete, *Criza de sistem a economiei...*, pp. 17-18.

288. R. Chelaru, *Culpe care...*, p. 187.

289. *Mesaj cifrat din Bucureşti 24.10.1983*, D-I-0-4294-83, 4, A MSZ RP, p. 1.

290. *Raportul politic al Ambasadei RPP la Bucureşti pe 1983*, D-I-19/90, w. 5, A MSZ RP, pp. 2-5.

291. *Observaţii în legătură cu starea pieţei la Bucureşti*, D-I-R-24120-2-83, A MSZ RP, p. 1.

292. *Ibidem*, p. 2.

293. *Ibidem*.

294. *Ibidem*, pp. 2-3.

295. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 287.

296. *Istoria României în date...*, p. 711. [Lucrătorul ambasadei foloseşte aici o sintagmă specific poloneză (care ar corespunde în limba română Întreprinderii Agricole de Stat) pentru a se face înţeles de destinatarul din Varşovia al raportului, dar el se referea probabil la CAP-uri – n.tr.]

297. *Mesaj cifrat din Bucureşti 28.11.1983*, D-I-04753-83, 1, A MSZ RP.

298. *Raportul politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, pp. 3-5.

299. V. Ciorbea, „De la decizia politică la inaugurare: Ceauşescu şi Canalul Dunăre – Marea Neagră”, *Dosarele Istoriei*, nr. 4 (80), 2003, p. 54.

300. M. Burcea, M. Bumbeş, „Casa Poporului – povestea adevărată”,

Evenimentul Zilei, 15 iulie 2006.

301. M. Petcu, C. Roguski, *Ceauşescu: adevăruri din umbră. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2001, pp. 170-175.

302. N. Ceauşescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1984, pp. 8-32.

303. *Ibidem*, p. 38.

304. *Istoria României în date...*, pp. 717-718.

305. *Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388.

306. *Ibidem*, p. 265.

307. *Notă referitoare la consfătuirea politico-ideologică de la Mangalia (3-4.08.1983)*, D-I-R-24121-3-83, A MSZ RP, pp. 1-3.

308. În raportul pe anul 1984 analiştii Ambasadei RPP scriau: „În anul de care ne ocupăm n-au avut loc schimbări semnificative în situaţia sociopolitică şi în starea de spirit a populaţiei României” – *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, p. 1.

309. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, pp. 94-95.

310. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, pp. 104-107, 426-427.

311. *Notă*, D-I-R-2412-1-83, A MSZ RP, pp. 1-2.

312. *Cf.* D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 343-348; *Istoria României în date...*, pp. 715-716.

313. Potrivit controversatului ziarist Vladimir Alexe, Militaru ar fi vorbit cu Iliescu pe tema loviturii de stat încă din 1982 în parcul Herăstrău din Capitală. Iliescu ar fi prezentat atunci felul cum vedea el schimbarea de putere în România într-o singură propoziţie: „Câţiva militari, un fel de pâr, pâr, pâr şi cu asta basta!”, dar nu avem cum să verificăm această informaţie – V. Alexe, *România secretă*, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 2004, pp. 220-221.

314. În sprijinul ideii că autorităţile române erau obligate să trateze puciul eşuat ca pe un secret păzit cu străşnicie vine, spre exemplu, faptul că în rapoartele Ambasadei RPP din cadrul Arhivelor MSZ RP nu există nici o informaţie pe această temă.

315. *Informare provizorie cu privire la Congresul al XIII-lea al PCR*, D-I-R-24121-5-84, A MSZ RP, p. 2.

316. N. Ceauşescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1984, pp. 56-71.

317. A. Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante...*, p. 254.

318. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv...”, pp. 12, 15.

319. *Membrii CC al PCR...*, pp. 219-220.

320. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv...”, p. 21.

321. *Cf.* http://www.aliantacivica.ro/organizare/doina_cornea.htm; D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 261-264.

322. *Cf.* L. Hossu-Longin, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învaţă la şcoală*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, pp. 390-403.

323. A. Niculescu, *O cronologie a societăţii...*, p. 156.

324. Trebuie să subliniem că implicarea serviciilor speciale în moartea lui Trofin şi a lui Sârbu a rămas până astăzi o simplă presupunere şi este absolut posibil să se dovedească la un moment dat că de fapt au murit din cauze naturale (Trofin) sau în urma unui accident pe care nu l-a provocat nimeni (Sârbu).

325. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 474.

326. *Ambasada RPP la Washington informează*, D-I-R-0-2413-8-83, A MSZ RP.

327. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 485.

328. D. Funderburk, *Un ambasador american între Departamentul de Stat şi dictatura comunistă din România, 1981-1985*, trad. de B. Funderburk, Editura Dacon, Constanţa, 1994, pp. 137-138.

329. *Mesaj cifrat din Bucureşti 11.10.83*, D-I-04173-83, 12, A MSZ RP.

330. *Mesaj cifrat din Bucureşti 17.02.84*, D-I-0576-84, 1, A MSZ RP.

331. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 268-270.

332. *Mesaj cifrat din Bucureşti 05.10.84*, D-I-03110-84, 3, A MSZ RP.

333. *Mesaj cifrat din Bucureşti 25 X 84*, D-I-03323-84, 7, A MSZ RP, p. 1.

334. *Raportul politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, p. 9.

335. *Istoria României în date...*, p. 706.

336. *Politica antibloc a României*, D-I-R-2412-5-83, A MSZ RP, pp. 1-4.

337. *Mesaj cifrat din Bucureşti 13.09.1983*, D-I-02889-83, 3, A MSZ RP.

338. *Mesaj cifrat din Bucureşti 7.12.1983*, D-I-04853-83, 1, A MSZ RP.

339. *Mesaj cifrat din Bucureşti 8.02.1984*, D-I-0502-84, 1, A MSZ RP, p. 2.

340. *Ibidem*.

341. *Mesaj cifrat din Bucureşti 28.03.1984*, D-I-01097-84, 3, A MSZ RP, pp. 1-2.

342. *Mesaj cifrat din Bucureşti 8.02.1984*, D-I-0502-84, 1, A MSZ RP, p. 1.

343. *Mesaj cifrat din Bucureşti 8.01.1988*, D-I-052-85, 1, A MSZ RP.

344. *Mesaj cifrat din Bucureşti 11.09.1984*, D-02824-84, 1, A MSZ RP, p. 1.

345. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul communist...*, pp. 284, 302.

346. A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx...*, pp. 431-432.

347. M.M. Ceauşescu, *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Mehedinţi, Bucureşti, 2004, p. 9.

348. N. Ceauşescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1984, p. 56.

349. *Ibidem*, pp. 56-71.

350. Despre criza economică din RPP, *cf.* D.T. Grala, *Reforme economice în RPP (1982-1989). Încercarea de salvare a socialismului*, Varşovia, 2005, pp. 27-55, 80-86.

351. *Cf.* R.L. Tőkés, *Hungary's Negotiated Revolution...*, pp. 108-116; G. Matolcsy, „Datoriile Ungariei”, în M. Schmidt, L.G. Tóth, *Dublul aspect al transformărilor din Ungaria 1990-1998*, Varşovia, 2001, pp. 214-241.

352. *Cf.* M.J. Zacharias, *Comunism, federaţie, naţionalism...*, pp. 370-404.

353. *Cf.* J. Vykoukal, B. Litera, M. Tejchman, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praga, 2000, pp. 617-623.

354. *Istoria na Bălgaria po dati*, Sofia, 2003, p. 389.

355. B. Kastelov, *Todor Jivkov. Mit i istina*, Sofia, 2005, p. 717.

356. *Cf.* www.constitutia.ro.

357. P. Milza, S. Bernstein, *Storia del fascismo. Da piazza San Sepolcro a piazzale Loreto*, trad. de M.G. Meriggi, Milano, 2004, p. 238.

358. N. Manea, *O klownach...*, p. 129.

359. M. Martin, „Cultura română între comunism şi naţionalism (VII). A fost Noica un «guru al ceauşismului»?”, *22*, an XIV, nr. 692, 10-16 iunie 2003.

Capitolul 4

Prăbuşirea

Ultimii patru ani şi jumătate ai dictaturii – adică perioada care convenţional începe odată cu preluarea puterii, la Kremlin, de către Mihail Gorbaciov, pe 11 martie 1985, şi se termină pe 22 decembrie 1989, în momentul în care Nicolae şi Elena Ceauşescu se îmbarcă în elicopterul care i-a scos din Bucureşti – reprezintă povestea prăbuşirii totale a sistemului condus de „Geniul Carpaţilor”. Toate tendinţele negative care apăruseră mai devreme şi care în anii precedenţi căpătaseră dimensiuni nemaiîntâlnite în celelalte ţări s-au dezvoltat în continuare, ajungând la forme care frizau absurdul. Au scăzut rapid manevrabilitatea sistemului şi eficienţa conducerii, atât la vârful ierarhiei – unde tot mai des se făcea simţită vârsta înaintată a conducătorului –, cât şi la baza ei, unde ordinele de sus erau adeseori sabotate de responsabili care, când venea vorba de răspundere, se spălau pe mâini. În consecinţă, procesul de decizie nu numai că se lungea la nesfârşit, ci era tot mai greu să evaluezi obiectiv dacă ordinele conducerii au fost aplicate corect sau executanţii s-au limitat doar să întocmească un raport optimist. Dezinformarea reciprocă a funcţionarilor de la toate nivelurile ierarhiei a ajuns la asemenea valori, încât nimeni nu mai era în stare să dea un diagnostic corect al situaţiei ţării.

În asemenea condiţii, cineva ar putea spune că răsturnarea acestei construcţii adormite n-ar fi fost decât un joc de copii, dar puţinii opozanţi şi disidenţi din partid, chiar dacă numărul lor începea să crească, se loveau de apatia de-a dreptul paralizantă a societăţii, situaţie care era şi ea în parte o consecinţă a incapacităţii sistemului şi a descurajării populaţiei induse de această incapacitate. Acest aspect s-a evidenţiat clar în decembrie 1989 pe străzile Timişoarei şi Bucureştiului, când o mână de revoluţionari au încercat timp de mai multe ore, fără succes, să contamineze cu entuziasmul lor un număr mai mare de cetăţeni. Mai înainte el s-a manifestat în faptul că inamicii sistemului nu reuşeau să ajungă cu mesajul lor la grupuri sociale mai largi, aşa încât, până în ianuarie 1990, ei acţionau individual sau în interiorul unui grup restrâns de prieteni foarte apropiaţi.

Noul conducător al URSS avea faima de reformator. Nicolae Ceauşescu, care până la acea dată era considerat un partener, deşi nesigur,

în cadrul CAER şi al Tratatului de la Varşovia, nu corespundea imaginii despre comunism construite de noua echipă de la Kremlin. Perestroika urma să fie lansată de Gorbaciov în curând şi, dacă în general ea putea fi aplicată, ar fi trebuit să ducă la eliminarea celor mai încăpăţânaţi lideri: Ceauşescu, Jivkov, Husák şi Honecker. Singura modalitate de a se ajunge la un compromis era înlăturarea acestor activişti.

În cursul lucrărilor Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 s-a dovedit că printre ofiţerii superiori ai serviciilor speciale române era foarte răspândită opinia că Gorbaciov este de fapt un agent american sau britanic şi că el face politica Washingtonului[1]. Nu ştim dacă această opinie era împărtăşită şi de Ceauşescu, dar sigur este faptul că, pe măsura trecerii timpului, el devenea tot mai convins că acţiunile lui Gorbaciov au ca scop lichidarea sistemului comunist din întreaga lume. Suspiciunile sale faţă de sovietici au tot crescut, până au ajuns în cele din urmă la dimensiunile unei duşmănii pe faţă.

Din punct de vedere cronologic, în România, perioada 1985-1989 poate fi împărţită în două etape: moartea regimului şi revoluţia. Prima a durat până la sfârşitul Congresului al XIV-lea al PCR, în noiembrie 1989. Atunci s-a renunţat la ultima şansă de a-l înlătura legal pe Ceauşescu din funcţiile sale de conducere. Un moment de cezură important este şi toamna anului 1987, când Ceauşescu a recunoscut că poziţia lui este ameninţată şi a efectuat schimbarea şefului Securităţii – pe 3 octombrie această funcţie era părăsită de puţin schimbătorul activist Tudor Postelnicu pentru a fi preluată de Iulian Vlad, după cum afirmau mai târziu unii dintre subordonaţii lui: „singurul român profesionist care a fost în fruntea aparatului de informaţii şi contrainformaţii al României de la Eugen Cristescu încoace”[2]. În luna următoare a avut loc revolta muncitorilor de la Braşov, care însă nici ea n-a activat decât puţini opozanţi şi disidenţi. Din martie 1985 până în octombrie 1987 putem vorbi aşadar de o stagnare şi o moarte lentă a sistemului, după care urmează confruntarea – ascunsă de ochii populaţiei – cu opoziţia anticeauşistă în primul rând în cadrul aparatului de partid şi de stat.

A doua etapă o constituie evenimentele din decembrie 1989, în legătură cu care nici până azi nu s-a ajuns la un punct de vedere general acceptat: a fost o revoluţie, o revoltă în interiorul echipei conducătoare sau o diversiune străină. Termenul „revoluţie” utilizat în această lucrare nu reprezintă o luare de poziţie în favoarea nici uneia din cele trei opţiuni, ci are în vedere doar o anumită caracteristică a tulburărilor din decembrie.

Această etapă s-a încheiat odată cu epoca Nicolae Ceauşescu, pe 22 decembrie 1989, ora 12.06, când cuplul dictatorial a urcat la bordul elicopterului şi a plecat în direcţia Snagov. Din acel moment dictatorul a devenit *de facto* ostatic al Armatei – cu alte cuvinte, al şefului acesteia, generalul Victor Atanasie Stănculescu. Tot ce s-a întâmplat în continuare, inclusiv farsa procesului şi executarea lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu pe 25 decembrie, este doar un simplu epilog.

Spre deosebire de anii precedenţi, perioada 1985-1989 (şi mai ales revoluţia în sine) este destul de bine analizată în istoriografia română. Deşi într-o măsură ceva mai mică, ne referim aici inclusiv la istoria economică. Din păcate, nu se cunoaşte totul, multe documente nefiind încă puse la dispoziţia cercetătorilor, în ciuda promisiunilor făcute de politicienii de diferite culori. Câteva probleme rămân de fapt în continuare în sfera prezumţiilor (spre exemplu, ce a făcut Ceauşescu în Iran?) sau constituie obiectul unor discuţii aprinse (cum ar fi rolul aşa-numiţilor turişti sovietici – unii cercetători consideră că ei sunt cheia evenimentelor, alţii pur şi simplu neagă existenţa lor).

Evenimentele din decembrie 1989 în legătură cu care nu există dubii au fost descrise cu precizie, uneori chiar minut cu minut, ele au beneficiat de o multitudine de monografii şi lucrări complementare referitoare la acest subiect. În România, această problematică rămâne şi în prezent subiect de controversă nu numai pentru istorici sau politologi, ci şi pentru politicienii activi, exercitând astfel o puternică influenţă asupra vieţii sociopolitice curente.

În dezbaterile istorico-politice care au loc inclusiv în prezent în România, diversele poziţionări pot fi clasificate cam în felul următor[3].

Versiunea revoluţiei de jos în sus este promovată, pe de o parte, de cercurile apropiate de Ion Iliescu şi de partidul postcomunist (ca exemplu poate fi amintit aici Vladimir Tismăneanu), iar pe de altă parte, de persoanele angajate nemijlocit în desfăşurarea evenimentelor şi care se pot mândri astfel că au participat la revoluţie din proprie iniţiativă şi fără intenţii rele (spre exemplu, Marius Mioc, un istoric din Timişoara). Din punct de vedere politic, aceste categorii de persoane se află în conflict, ceea ce nu le împiedică totuşi să susţină aceeaşi versiune a evenimentelor. Chiar şi unii istorici neangajaţi în controversele politice curente, cum ar fi cercetătorul britanic Dennis Deletant, susţin această versiune.

Versiunea intervenţiei străine în forma ei extremistă este lansată de

obicei de foştii ofiţeri de la serviciile speciale rămaşi fără ocupaţie din cauza căderii comunismului, care adesea împărtăşesc puncte de vedere naţionaliste. Foarte important este faptul că tocmai un asemenea punct de vedere a prezentat chiar Nicolae Ceauşescu atât în ultimul comunicat dat de el (referitor la moartea generalului Vasile Milea), cât şi în cursul procesului de la Târgovişte[4]. Ca dovadă în susţinerea acestei teze este adusă participarea „turiştilor sovietici", respectiv contactele lui Iliescu, Militaru, Brucan şi ale altor membri ai noilor autorităţi cu KGB-ul. În afară de Ceauşescu, primul care a invocat această versiune în 1992 a fost colonelul Filip Teodorescu, adjunctul de la contrainformaţii, deşi la audierile din faţa Comisiei Senatoriale a spus cu totul altceva. Dar nu numai foştii angajaţi ai Securităţii sunt susţinătorii acestei teze – merită menţionat aici, spre exemplu, emigrantul Radu Portocală.

Cea mai răspândită este este însă versiunea revoltei în interiorul taberei aflate la putere. Ea apare în două variante. Cel mai frecvent se consideră că totul a început de la revolta spontană a populaţiei, după care victoria cucerită prin luptă de populaţie a fost preluată de grupul lui Ion Iliescu. Cam aşa a descris lucrurile, spre exemplu, Dumitru Mazilu, care a încercat să joace un rol politic important, dar a fost eliminat. La concluzii asemănătoare a ajuns şi Şerban Săndulescu, membru al Comisiei Senatoriale din partea Partidului Naţional-Ţărănesc. Mai rar se merge pe ideea existenţei unei conspiraţii în interiorul organelor de partid, de stat şi din Securitate. Conspiratorii, adică grupul lui Iliescu, trebuiau să provoace nişte evenimente care din exterior să arate ca o revoluţie spontană, după care să preia conducerea. Această teorie a fost susţinută în 1990 de ziaristul Liviu Vălenaş, iar mai târziu a fost preluată, ceea ce ni se pare interesant, de ziariştii occidentali şi în special de cei francezi.

Aceste teorii apar foarte rar în forma enunţată mai sus, poate cu excepţia primei versiuni, care se prezintă destul de des exact aşa, mai ales în monografiile mai generoase în care revoluţia românească este doar una din temele supuse analizei. Mulţi cercetători fac o mixtură destul de complicată din aceste trei teorii fundamentale. Tot în această direcţie a mers şi raportul întocmit de SRI (Serviciul Român de Informaţii), unde era sugerată combinaţia dintre o revoluţie autentică şi o conspiraţie internă sugerată de peste graniţă. Tot la asemenea concluzii a ajuns şi cercetătoarea în emigraţie Anneli Ute Gabanyi, care afirma că în decembrie

1989 a avut loc o revoltă a populaţiei parţial provocată, dar aspectul definitiv al evenimentelor a fost imprimat de grupul lui Iliescu şi de „contraelitele comunist-reformatoare din partid, armată şi Securitate”.

În această privinţă, tezele principale ale prezentei lucrări pot fi rezumate în câteva puncte.

Înlăturarea lui Ceauşescu era inevitabilă din cauza foarte puternicelor presiuni externe şi interne. Presiunea externă se manifesta în diferite moduri, inclusiv prin activităţi de tip agentural – este vorba de momentul diversiunii străine.

În condiţiile prăbuşirii sistemului comunist în Europa, şi sistemul existent până atunci în România devenea imposibil de salvat. Dar nu este sigur că noile autorităţi apărute în decembrie 1989 erau conştiente de acest lucru.

O parte din echipa conducătoare îşi dădea seama de inevitabilitatea unor schimbări şi se străduia să pregătească cât mai bine sosirea acestora. Afirmaţia este valabilă şi în legătură cu o parte dintre funcţionarii de la niveluri inferioare. Printre membrii nomenclaturii superioare existau cel puţin două grupuri care i se opuneau lui Ceauşescu, dar care nu colaborau întru totul unul cu celălalt: semnatarii „Scrisorii celor şase” şi cei în fruntea cărora se afla Iliescu. Persoana care făcea legătura între cele două tabere era Silviu Brucan.

Curentul principal din conducere, reprezentat de Ceauşescu şi de colaboratorii săi cei mai apropiaţi, nutrea convingerea că problemele apărute sunt tranzitorii şi că nimic nu e în stare să doboare dictatura. O asemenea stare de lucruri era printre altele consecinţa automistificării în legătură cu situaţia reală din ţară şi din lume.

Cu excepţia câtorva grupuri puţin numeroase la nivelul întregii ţări, populaţia a rămas pasivă pe tot parcursul revoluţiei, limitându-se doar la a urmări desfăşurarea evenimentelor la radio şi mai ales la televizor.

În situaţia unui stat paralizat şi a unei populaţii pasive, iniţiativa a fost preluată de o mână de entuziaşti din rândul cărora nu lipseau persoane care mai târziu n-au putut fi identificate, lucru care constituie temeiul tezei despre inspiraţia din afară. Tocmai ele au provocat primele crize la Iaşi şi Timişoara. Acesta este momentul în care intervenţia din afară se suprapune cu revoluţia populară.

Ca urmare a greşelilor evidente săvârşite de autorităţi, scânteia aprinsă la Timişoara nu s-a mai stins, ci s-a mutat mai întâi la Bucureşti,

apoi şi în alte oraşe.

La Bucureşti au intrat în acţiune şi activiştii care până atunci rămăseseră în umbră. În căderea lui Ceauşescu ei îşi vedeau propria şansă şi de aceea au boicotat ordinele secretarului general, ceea ce a dus direct la căderea lui. Aici îi avem în vedere mai ales pe militari. Este momentul revoltei nomenclaturii.

Când, după eliminarea lui Ceauşescu, s-a creat un vid de putere, pe locul liber s-a strecurat imediat echipa lui Ion Iliescu. Acesta se bucura de sprijin internaţional, atât dinspre Răsărit, cât şi dinspre Apus, pentru că de o vreme fusese lansat de mass-media din străinătate. Acesta este momentul în care intervenţia externă se suprapune cu revolta nomenclaturii.

Cunoscute în societate şi peste hotare, acţionând de mulţi ani în opoziţie, persoane ca Doina Cornea, Paul Goma sau Vasile Paraschiv n-au jucat absolut nici un rol în evenimentele din decembrie 1989. Singura excepţie o constituie aici Mircea Dinescu, care însă, în calitatea lui de disident, s-a făcut cunoscut cu puţin timp înainte de căderea lui Ceauşescu în împrejurări absolut diferite faţă de ceilalţi. Foştii opozanţi au căpătat importanţă politică abia mai târziu, în momentul în care s-au separat de grupul lui Iliescu. Acesta este momentul revoluţiei sociale, populare, blocate de activiştii care au ajuns în frunte în urma revoltei nomenclaturii.

După cum se poate vedea destul de uşor, aceste teze susţin existenţa tuturor celor trei elemente, adică revoluţia populară, revolta în sânul puterii şi intervenţia străină, subliniind însă factorul revoltei din sânul aparatului de partid şi de stat ca fiind cel mai important prin faptul că a determinat şi într-o anumită măsură a inspirat evenimentele inclusiv prin crearea atât în sânul conducerii, cât şi în eşaloanele inferioare ale nomenclaturii a unei atmosfere de neîncredere faţă de Ceauşescu. Toate acestea însă n-ar fi fost suficiente pentru răsturnarea dictatorului în absenţa unui ajutor din afară, atât politic şi prin difuzarea în mass-media, cât şi efectiv nemijlocit (lucru probabil, dar pentru care nu există dovezi indiscutabile).

În martie 1985, plecarea lui Ceauşescu – într-o formă sau alta – era deja previzibilă, cel puţin pentru un observator perspicace. România mai avea însă de parcurs un drum lung, patru ani şi jumătate de funcţionare a unui sistem care-i împovăra foarte mult pe majoritatea locuitorilor ţării. Cel mai rău arăta situaţia economică, chiar şi în comparaţie cu celelalte ţări din blocul sovietic, care se confruntau şi ele cu situaţia unei prăbuşiri

economice.

Prăbuşirea economiei

Istoria economică a României din perioada 1985-1989 este relativ mai bine analizată decât perioadele precedente, printre altele ca urmare a faptului că diversele echipe care s-au succedat la conducerea României postcomuniste au ţinut să arate în ce stare adusese Ceauşescu economia ţării. Tocmai de aceea în 1990 a fost editat un anuar statistic[5] în care s-a încercat să se corecteze, măcar până la un anumit nivel, datele oficiale prezentate de autorităţile comuniste. Au apărut şi câteva lucrări ştiinţifice mai mult sau mai puţin reuşite referitoare la istoria economică a fazei finale a comunismului, dintre care merită amintită lucrarea lui Constantin Ionete[6].

„Greşelile cele mai mari ale lui Ceauşescu au fost economice” – afirma Ion Gheorghe Maurer într-un interviu cu Lavinia Betea[7]. Avea probabil dreptate, cel puţin din punctul său de vedere, adică acela al unui membru al nomenclaturii superioare. Chiar şi după ce a fost înlăturat de la conducere şi din toate funcţiile, Maurer se bucura de privilegii şi de un nivel de trai inaccesibile unui cetăţean obişnuit. Şi în situaţii similare se aflau alte câteva mii de activişti din elita de partid şi de stat. Până la începutul anilor ’80 statutul lor material era atât de înalt, încât nu simţeau neajunsurile vieţii din „epoca de aur” a lui Ceauşescu. Decizia curajoasă de achitare a datoriilor, combinată cu fenomenul imposibil de stăpânit al dezmembrării economiei naţionale, a făcut însă ca până şi ei să fie afectaţi de dificultăţi. Cei care mai aveau posibilitatea să meargă în străinate se puteau convinge fără dificultate de faptul că în alte ţări, tot comuniste, nivelul de trai general este mult mai ridicat, iar veniturile unui secretar al organizaţiei judeţene de partid erau comparabile cu ale unui muncitor cu calificare medie din Occident. În 1985 şi mai târziu, prăbuşirea economică a RSR era evidentă pentru toţi cetăţenii – excepţie făcând doar Nicolae, Elena şi, eventual, Nicu Ceauşescu.

Economia românească, adusă în anii 1983-1985 în stare de dezmembrare completă, se cufunda tot mai mult în criză. În acelaşi timp se generaliza fenomenul falsificării datelor economice la nivel central şi la o scară tot mai mare. Dacă în 1986, în urma falsificărilor, produsul social a fost „suplimentat” cu 99,2 miliarde de lei, în 1988 acest indicator primea în plus 168,3 miliarde de lei. La nivelul aceluiaşi an, venitul naţional a fost crescut artificial cu 18%. La fel se întâmpla cu execuţia întregului plan economic. La acest capitol, datele cel mai grosolan falsificate au fost

publicate în 1987, fiind cu aproape 90% mai mari decât rezultatele economice reale, respectiv în 1989, când în statisticile oficiale au fost raportate cifre cu peste 300% mai mari decât cele reale[8]. Trebuie să mai adăugăm aici că falsurile intenţionate la nivel central erau operate pe baza datelor furnizate de judeţe, unde datele reale erau de asemenea mărite artificial. Aşa încât adevărata scară a falsurilor statistice e greu de apreciat. Populaţia de asemenea era dezinformată în legătură cu creşterea veniturilor reale. Salariile nominale crescuseră, într-adevăr, dar în paralel fuseseră introduse diferite taxe suplimentare pe lângă creşterile de preţuri vizibile şi cele ascunse, aşa încât veniturile reale au scăzut cu câteva procente la nivelul întregului an 1989[9].

Suma de bani din buzunar în nici un caz nu era de altfel compatibilă cu cantitatea de mărfuri de pe piaţă. Cozile gigantice, care intraseră în cotidian de pe la sfârşitul anilor ’70, deveneau tot mai mari. Cel mai rău era toamna, când toată lumea îşi făcea provizii pentru iarnă, iar autorităţile anunţau noi programe de economisire a energiei electrice şi termice. Aşa se face că la sfârşitul anului 1985 cetăţenii au fost informaţi că în cursul iernii care urmează locuinţele vor fi încălzite până la 12ºC, dar existau temeri că în realitate va fi şi mai rău. Lumea se înghesuia să-şi facă provizii de produse alimentare şi de îmbrăcăminte de iarnă, ceea ce provoca o situaţie deosebit de grea în sectorul aprovizionare. În unele regiuni ale ţării a fost introdusă raţionalizarea cărnii la 0,5 kg/lună de persoană. Starea de spirit a populaţiei s-a înrăutăţit şi mai mult în urma declaraţiilor lui Ceauşescu la congresul Consiliilor Populare din septembrie – secretarul general îşi anunţase intenţia, care de altfel n-a apucat să fie realizată, de a muta la sat obligatoriu persoanele care au ieşit la pensie şi de a-i aduce în schimb la oraş pe cei tineri[10]. Pe 18 octombrie a apărut decretul prezidenţial pe baza căruia au fost instituite starea de necesitate şi regimul militarizat în termocentralele pe cărbune[11].

În acelaşi timp continuau industrializarea ţării şi reconstrucţia centrului Capitalei, unde erau demolate cartierele istorice, în locul lor fiind construite blocuri comuniste. Din când în când erau date în folosinţă noi întreprinderi industriale, dar multe dintre acestea funcţionau încă de la început cu întreruperi tehnologice provocate de lipsa de materii prime, aşa încât nu erau utilizate la capacitatea nominală de producţie. Cea mai mare parte a producţiei era destinată exportului, lucru care influenţa pozitiv calitatea ei – dar, evident, un cetăţean obişnuit al RSR nu avea acces la

astfel de mărfuri. Pe 5 iulie 1985 CPEx a luat decizia de a regulariza cursul râului Dâmboviţa, care traversează Bucureştiul. Lucrările au început în noiembrie 1985 şi au durat până în noiembrie 1987. Ideea era ca Dâmboviţa să fie transformată într-un râu important pentru a da impresia că Bucureştiul, la fel ca multe alte capitale, este aşezat pe malul unei ape. Malurile Dâmboviţei au fost betonate, au fost construite câteva noduri hidrotehnice şi staţii de epurare pentru apele uzate (până atunci râul era foarte poluat). Dar cea mai mare investiţie a fost construirea unui lac de acumulare în cartierul Crângaşi, cu scopul de a suplimenta debitul Dâmboviţei[12]. Regularizarea acesteia fusese o idee greşită din toate punctele de vedere. Din dorinţa de a da impresia că prin capitală curge un râu în toată puterea cuvântului, s-a realizat un proiect absolut păgubos din punct de vedere economic, iar traseul cursului de apă, creat artificial, nu atrăgea populaţia Bucureştiului la plimbare, ca de altfel nici Bulevardul Victoria Socialismului. În decembrie 1985 CPEx a mai luat şi decizia de a construi un canal navigabil Bucureşti – Marea Neagră, cu un port fluvial în capitală, însă proiectul n-a mai apucat să fie pus în practică.

În pofida situaţiei dramatice, conducerea se complăcea în sentimentul de automulţumire. În iulie 1985, cu ocazia aniversării a douăzeci de ani de la Congresul al IX-lea al PCR, la Muzeul de Istorie al RSR a fost deschisă o nouă expoziţie, expresie a cultului personalităţii, de data aceasta având o puternică tentă economică. Ea a fost intitulată „Epoca Ceauşescu – bilanţ de glorioase înfăptuiri socialiste şi de măreţe perspective". Lucru uşor de prevăzut, expoziţia aniversară a devenit în scurt timp una permanentă[13].

Din ce în ce mai evidentă după ce la Kremlin puterea a fost preluată de echipa lui Gorbaciov, izolarea internaţională a lui Ceauşescu se reflecta în economia ţării, dar nu la scara la care te-ai fi putut aştepta, judecând după declaraţiile politice ale liderilor mondiali. O scădere a volumului schimburilor comerciale cu alte ţări s-a înregistrat încă din 1985 – cu 5,5%. Dar în anii 1986-1987 volumul comerţului exterior a crescut din nou, pentru ca apoi să scadă iarăşi în ultimii doi ani ai acestei perioade. Balanţa comerţului exterior era în continuare favorabilă exportului, în 1988 fiind înregistrat chiar recordul deceniului[14]. Cu alte cuvinte, situaţia internaţională n-a prejudiciat prea mult economia RSR, aşa cum s-ar fi putut crede. Principiul (elaborat cu mulţi ani în urmă) potrivit căruia nu există o condiţionare directă între politica internaţională şi relaţiile comerciale cu ţările CAER demonstra că este încă în vigoare. Aportul ţărilor din blocul

sovietic în schimburile comerciale ale României a crescut chiar. În 1983 era de 53%, în 1985 de 56%[15], iar în 1988 de 60%[16]. Singurul prejudiciu mai important pentru schimburile comerciale ale RSR a fost abia retragerea de către Statele Unite a clauzei naţiunii celei mai favorizate în februarie 1988, dar oricum, iniţial, pierderile înregistrate din această cauză n-au fost nici ele chiar atât de mari – românii îşi realizaseră cea mai mare parte a schimburilor comerciale planificate pe 1988 înainte de data prevăzută pentru retragerea clauzei.

Deşi până atunci n-au existat sincope, în 1986 au început să apară probleme în respectarea programului de achitare a datoriei externe, care se ridica în acel moment la cca 6 miliarde de dolari. Creditorii externi, conştienţi de situaţia în care se afla economia RSR, au început să pună condiţii tot mai greu de îndeplinit, aşa încât partea română a început să vorbească despre amânarea unei părţi din plata datoriilor pentru anii următori[17]. Dar problemele au fost totuşi temporare; achitarea datoriilor reprezenta o prioritate absolută şi de aceea, datorită altor şi altor economii, problemele au putut fi depăşite.

Iarna 1986-1987 a fost una dintre cele mai aspre din ultima sută de ani[18]. Din cauza condiţiilor meteorologice nefavorabile, pe 7 februarie 1987, Consiliul de Stat a emis un decret care prevedea reducerea cu 20% a utilizării energiei în unităţile neproductive, inclusiv cele comunale. Acest lucru a provocat o izbucnire de scurtă durată a nemulţumirii sociale[19]. În 1987, situaţia economică a continuat să se înrăutăţească. Cu toate acestea, marile proiecte ale lui Ceauşescu au fost realizate. Unul dintre ele, poate chiar cel mai reuşit, a fost metroul bucureştean. Pe 24 octombrie 1987 a fost deschisă cu mare pompă următoarea linie magistrală. Dar staţia Piaţa Romană, care se găsea pe acest traseu, iniţial n-a fost totuşi deschisă publicului călător, întrucât secretarul general n-a confirmat încheierea lucrărilor, aşa încât existenţa ei a fost provizoriu mascată cu panouri[20].

În această perioadă autorităţile recurgeau tot mai frecvent la aplicarea „acordului global” în scopul reducerii salariilor în întreprinderi. Reducerile salariale ajungeau astfel până la 20-30%. Aceasta a fost una dintre cauzele celui mai mare protest muncitoresc după greva minerilor din Valea Jiului. Pe 15 noiembrie 1987, la Braşov s-a ajuns la o explozie de mare anvergură a nemulţumirii sociale.

Confruntându-se cu o puternică criză economică şi cu o stare de spirit în rândul populaţiei din ce în ce mai nefavorabilă, ameninţând să

degenereze în răbufniri imposibil de controlat, autorităţile s-au hotărât să accelereze ritmul în opera de construire a „societăţii socialiste multilateral dezvoltate”. Pasul decisiv pe drumul realizării acestui ţel urma să fie aşa-numita sistematizare rurală. Ea consta în proiectul reconstruirii satelor româneşti după un model comunist – cu alte cuvinte, în distrugerea vechilor case şi înălţarea unor blocuri „moderne” în care populaţia era obligată să se mute. Această idee apăruse de fapt de prin anii ’60, dar în decurs de un deceniu şi ceva ea nu fusese implementată decât în puţine localităţi. De pe la începutul anilor ’80 acţiunea s-a accelerat, însă rămânea undeva tot la periferia vieţii economice şi sociale. Tematica sistematizării a apărut în decembrie 1987 la Conferinţa Naţională a PCR, iar la o altă şedinţă, de pe 3 martie 1988, Ceauşescu anunţa deja că până în 1990 urma să se încheie prima etapă a sistematizării, care consta în elaborarea planurilor de gospodărire a spaţiului pentru fiecare localitate. Următoarea etapă urma să se termine în 1995, iar a treia în 2000, care devenise o obsesie pentru Ceauşescu. Până la sfârşitul secolului XX numărul satelor româneşti trebuia să scadă la jumătate, în locul lor urmând să apară peste 500 de „centre agroindustriale”. Un astfel de centru era deja în curs de executare în Otopeni, lângă Bucureşti, iar secretarul general, care ţinea la ambiţiile lui, îl vizita adeseori[21]. În propaganda oficială se demonstra că în acest fel „scade distanţa dintre nivelul de trai la ţară faţă de cel de la oraş”. Sistematizarea satelor a provocat un val de proteste în lumea întreagă, dar mai ales în Ungaria. Ea a fost însă continuată până la căderea lui Ceauşescu cu toate că, în urma intervenţiei diplomaţilor occidentali, în toamna anului 1989 ea a fost uşor încetinită – sau cel puţin n-a fost accelerată, ceea ce ar fi putut constitui un motiv de nemulţumiri[22]. Mulţi istorici, politicieni şi chiar cetăţeni obişnuiţi consideră această operaţiune drept una dintre cele mai mari crime ale dictatorului român.

Sistematizarea satelor era reflectarea transpusă în provincie a reconstruirii centrului Capitalei. Cu cât trecea timpul, cu atât Ceauşescu îi grăbea pe ingineri să încheie cât mai rapid construcţia Casei Republicii (care în cele din urmă a fost denumită Casa Poporului), a Bulevardului Victoria Socialismului şi a întregului centru civic. Nicolae şi Elena Ceauşescu vizitau adeseori şantierele, dând indicaţii cu privire la forma finală a întregului complex; pe această temă au apărut multe anecdote şi bancuri. Dar dictatorului nu i-a fost dat să mai trăiască până la încheierea lucrărilor, ca să poată face inaugurarea oficială. În decembrie 1989 mai

rămăseseră pur şi simplu câteva luni de lucru pentru ca totul să fie încheiat, dar lucrările au fost întrerupte (cu excepţia celor de la Casa Poporului, care a fost totuşi finalizată şi în care s-au mutat iniţial camera inferioară a Parlamentului postcomunist, apoi şi Senatul) – aşa încât, timp de peste zece ani, în centrul Capitalei puteau fi văzute clădiri aproape terminate, dar părăsite, unele cu macaralele alături, rămase-n nemişcare de la revoluţie.

În domeniul economiei, ultimii doi ani ai dictaturii s-au scurs sub semnul acestei imense investiţii şi al ultimelor rate pentru achitarea datoriei externe. La Plenara CC din 12-14 aprilie 1989, Ceauşescu a anunţat solemn că România şi-a plătit în întregime datoriile externe. Planul prezentat în decembrie 1982 fusese aşadar realizat la termen. În total era vorba de 24 de miliarde de dolari. După comunicarea acestei informaţii, MAN a luat o hotărâre care interzicea pe viitor atragerea de către RSR a oricărui tip de credite externe. Astfel era realizat ţelul principal al politicii economice a ţării din ultimii opt ani. Acest succes a fost trâmbiţat de propaganda oficială; se sublinia că România îşi câştigase astfel adevărata independenţă şi suveranitatea economică. Ceauşescu a anunţat plin de mândrie că, prin achitarea tuturor datoriilor, RSR va fi în măsură să poată acorda credite ţărilor din Lumea a Treia[23].

Achitarea datoriilor – cu alte cuvinte, faptul că ţara s-a debarasat de principala barieră, după părerea conducătorilor, în calea dezvoltării – n-a adus totuşi nici un avantaj economiei naţionale sau societăţii. Timp de mai mulţi ani economia fusese orientată preponderent spre export, iar autorităţile n-au reuşit (sau mai degrabă nici măcar n-au încercat) s-o reorienteze pe un făgaş care să permită ridicarea nivelului de trai al populaţiei. Dimpotrivă, din acest punct de vedere, anul 1989 a fost cea mai rea perioadă din toată istoria guvernării lui Ceauşescu. S-a înregistrat o scădere substanţială a tuturor indicatorilor economici importanţi (cu excepţia, desigur, a indicatorului falsificării datelor statistice). După atingerea scopului pe care şi-l propuseseră toate acţiunile anilor precedenţi, se pare că autorităţile nu aveau nici o idee despre cum va funcţiona economia în continuare, lăsând viaţa economică să funcţioneze pur şi simplu din inerţie. Conducerea era mai interesată, pe de o parte, de realizarea unor idei absurde de tipul construirii Casei Poporului sau de sistematizarea satelor, iar pe de altă parte, de probleme pur politice – spre exemplu, cum poate fi apărat sistemul şi totodată propria poziţie în faţa ameninţărilor care se acumulau tot mai vizibil. Ultimul act economic al echipei lui Ceauşescu –

în afară de adoptarea, cu ocazia Congresului al XIV-lea, a unui plan de dezvoltare care n-a mai apucat să fie realizat – a fost deja tradiţionalul decret al Consiliului de Stat din 6 noiembrie 1989 care introducea din nou limitări la consumul de energie în cursul iernii care urma[24]. Dar n-a mai intrat în vigoare din cauza agravării bruşte a conflictului politic.

Situaţia economică pe fondul căreia sistemul condus de Ceauşescu agoniza şi în cele din urmă s-a prăbuşit se caracteriza printr-un nivel de trai extrem de modest (şi care scădea în continuare) al populaţiei, printr-un haos decizional din ce în ce mai accentuat şi prin tot mai frecvente întreruperi ale producţiei din cauza golurilor în aprovizionarea cu materii prime şi materiale. În acelaşi timp, salariile erau micşorate arbitrar, iar angajaţii erau obligaţi să vină la muncă şi în zilele libere, profitându-se de aceste soluţii care fuseseră instituite în anii precedenţi. Toate acestea au dus la creşterea tensiunilor sociale, dublate de o apatie generală şi de un climat de teroare inspirat de omniprezenţa serviciilor speciale. În asemenea condiţii, orice fleac putea declanşa o explozie a nemulţumirii care se putea tansforma într-o manifestaţie politică.

Sub semnul lui Gorbaciov: martie 1985 – mai 1987

Pentru Ceauşescu, primii doi ani după ce Mihail Gorbaciov şi echipa lui de reformatori au ajuns la putere s-au scurs sub semnul acestui activist de la Kremlin. Se pare că până la vizita lui la Bucureşti din mai 1987 conducătorul sovietic a tot sperat că-l va putea convinge pe Ceauşescu să treacă la perestroika şi să renunţe de bunăvoie la funcţia de secretar general, transmiţându-i sceptrul puterii altui activist. În România a fost o perioadă de relativă linişte politică şi de divagaţii libere în rândul membrilor nomenclaturii superioare, ca şi al observatorilor politici internaţionali pe tema eventualului urmaş al „Geniului din Carpaţi”. La fel ca tuturor celorlalţi conducători încăpăţânaţi din regiune, sovieticii i-au acordat lui Ceauşescu în mod clar un timp de gândire. În momentul în care Gorbaciov a intrat în scenă, Ceauşescu şi-a pierdut importanţa pentru ţările vestice şi în primul rând pentru Statele Unite, devenind un element de prisos, chiar împovărător, situaţie în care relaţiile României cu capitalele occidentale s-au deteriorat brusc. În situaţia nou-creată opozanţii şi disidenţii au văzut cum le surâde şansa, dar până în toamna anului 1987 rolul lor a rămas foarte limitat.

De la bun început, Ceauşescu a manifestat multă rezervă în legătură cu persoana lui Gorbaciov. În 1985, după moartea lui Cernenko, n-a avut loc

nici o întâlnire bilaterală la nivel înalt. Membrii conducerii româneşti avuseseră însă ocazia să-l cunoască pe noul conducător sovietic. Pe 27-28 decembrie, cu un an înainte, avuseseră loc la Moscova negocieri între RSR, reprezentată de Ştefan Andrei şi Emil Bobu, şi URSS pe teme economice. Din delegaţia sovietică făcea parte şi Gorbaciov[25]. Fără îndoială că, în momentul în care a primit informaţia despre schimbarea conducerii de la Moscova, Ceauşescu s-a consultat cu Andrei şi cu Bobu.

Primele mişcări ale conducătorilor de la Bucureşti după 11 martie indicau faptul că Nicolae Ceauşescu a luat hotărârea de a adopta o atitudine de confruntare faţă de URSS şi SUA. Pe 25 martie a fost numit un nou ambasador la Washington, Nicolae Gavrilescu, un aparatcic devotat secretarului general[26]. El îl înlocuia pe destul de priceputul diplomat Mircea Maliţa, care avusese multe merite în prelungirea clauzei naţiunii celei mai favorizate[27]. În aceeaşi zi sosea la Bucureşti, pentru o vizită de două zile, generalul american John Vessey, un personaj-cheie în armata Statelor Unite[28]. Această vizită – efectuată trecând peste împotrivirea acerbă a lui David Funderburk, ambasadorul în funcţie al SUA în RSR – urma să fie ultimul acord prin care Washingtonul favoriza Bucureştiul.

Pe 28-29 martie a avut loc o şedinţă a MAN la care au fost efectuate trei mişcări importante. Nicolae Ceauşescu a fost ales preşedinte al RSR pentru un nou mandat. Apoi a fost numit un nou guvern, tot sub conducerea fostului premier Constantin Dăscălescu. Componenţa acestui cabinet nu se deosebea prea mult de a celui precedent, dar a crescut numărul de resorturi şi de miniştri[29]. În plus, MAN a adoptat un apel adresat Sovietului Suprem al URSS, Congresului Statelor Unite şi parlamentelor tuturor ţărilor europene şi Canadei. În acest apel, românii chemau la pacea mondială, subliniind necesitatea dezarmării – cu alte cuvinte, se exprimau teoretic în favoarea soluţiilor care fuseseră adoptate de cele două mari puteri[30]. Realegerea lui Ceauşescu ca preşedinte şi instalarea unui nou guvern concomitent cu acest apel însemnau că autorităţile române îşi includ ţara în acest proces cu condiţia păstrării actualei conduceri, inclusiv a guvernului şi a unor persoane precum Bobu, Popescu „Dumnezeu" etc.

Pe 26 aprilie, în urma unor scurte târguieli pe probleme de prestigiu şi a farsei medierii din partea lui Erich Honecker şi a lui Egon Krenz, RSR a semnat contractul de prelungire a existenţei Tratatului de la Varşovia cu încă 20 de ani[31]. Ceea ce însemna că răceala dintre Bucureşti şi Moscova poate fi învinsă – cel puţin aşa se părea la momentul respectiv.

Pe 29 aprilie, preşedintele SUA, Ronald Reagan, a acceptat demisia ambasadorului Statelor Unite la Bucureşti, David Funderburk, care s-a retras în semn de protest faţă de politica americană în ceea ce-l priveşte pe Ceauşescu. Pe 8 mai, Funderburk s-a întâlnit pentru a-şi lua rămas-bun cu conducătorul român, care i-a reproşat cu această ocazie că a acţionat în defavoarea relaţiilor între cele două ţări. Noul ambasador al SUA, Roger Kirk, a fost numit de Reagan pe 15 noiembrie[32]. Demisia lui Funderburk era un semnal explicit al deteriorării relaţiilor dintre Bucureşti şi Washington, chiar dacă ambasadorul demisionar era unul dintre cei mai mari critici ai lui Ceauşescu din rândul politicienilor americani.

Linia politică prezentată la şedinţa din martie a MAN a fost continuată în lunile următoare. În intervalul 16-18 mai a avut loc Forumul Naţional al Tineretului, în cadrul căruia s-a desfăşurat, între altele, şi Congresul al XII-lea al UTC. Nicu Ceauşescu a fost reales prim-secretar al CC al UTC, iar Poliana Cristescu a intrat şi ea din nou în componenţa Secretariatului CC al UTC. Sărbătoarea tineretului s-a desfăşurat în climatul tradiţional al cultului personalităţii, fiind amintite printre altele şi „tezele de la Mangalia”[33]. Nu mult după aceea s-a petrecut însă un accident grav care a compromis această atmosferă. Pe 15 iunie a avut loc la Ploieşti un spectacol al „Cenaclului Flacăra”, dar o parte din tribuna stadionului s-a prăbuşit, publicul a intrat în panică, încercând să fugă, ceea ce a făcut ca bilanţul accidentului să fie de cinci morţi şi mulţi răniţi. Un alt motiv de scandal l-a constituit acţiunea de salvare în cursul căreia a ieşit la iveală caracterul prea puţin „patriotic” al acestui festival; potrivit scriitorului Norman Manea, în tribune au fost găsite „sutiene şi sticle de vodcă, chiloţi şi sticle de vin, bere, şampanie, iarăşi chiloţi şi sutiene şi prezervative”[34]. Accidentul de la Ploieşti a marcat sfârşitul carierei lui Adrian Păunescu[35], în favoarea căruia a intervenit, se pare, însuşi Nicu Ceauşescu[36], dar mult mai important a fost ecoul social al evenimentului – s-a dovedit că autorităţile nu erau capabile să garanteze securitatea nici măcar la spectacolele închinate cultului lui Ceauşescu, plus că profilul moral al participanţilor la spectacolul „Cenaclului Flacăra” era departe de modelele comuniste promovate de UTC.

Primăvara şi vara anului 1985 au fost dedicate aniversării a douăzeci de ani de la Congresul al IX-lea al PCR, care a fost organizată sub lozinca „epoca Ceauşescu” şi cuprindea toate elementele tradiţionale – o campanie de presă de mai multe săptămâni, spectacole cultural-artistice, mitinguri la locurile de muncă, sesiuni ştiinţifice etc. O noutate a constituit-o primirea

festivă a lui Nicolae Ceauşescu printre membrii Academiei Române, care i-au conferit titlul de preşedinte de onoare al Academiei. La ceremonia organizată cu această ocazie, printre vorbitori s-au numărat şi Mircea Maliţa, nu de mult revocat din postul de ambasador la Washington, şi Emilian Dobrescu, un economist „certat" cu secretarul general[37]; amândoi erau deja membri ai Academiei. La categoria manifestări aniversare trebuie să mai adăugăm şi deschiderea amintitei expoziţii în onoarea cuplului dictatorial, alte şi alte festivităţi desfăşurându-se pe tot parcursul verii, chiar şi sărbătoarea naţională de la 23 august „pierzându-se" în acest noian.

Între 7 şi 12 octombrie Nicolae şi Elena Ceauşescu au efectuat încă o vizită în China, dar călătoria n-a adus rezultate concrete, fiind mai degrabă o subliniere a independenţei României faţă de URSS – ea a avut aşadar mai degrabă un caracter de prestigiu. Ca de obicei, după încheierea vizitei în R.P. Chineză, cuplul dictatorial a petrecut trei zile în RPD Coreeană, cu care România întreţinea relaţii din ce în ce mai strânse.

Spre sfârşitul anului 1985 au fost luate multe decizii de cadre. Tendinţa generală care se manifesta la momentul respectiv era transferarea activiştilor cu merite deosebite de pe un post pe altul, fără a se putea vorbi de o avansare sau o degradare evidentă. Pe 17 octombrie, la o întrunire a CPEx s-a luat hotărârea de a-l pedepsi prin mustrare pe ministrul Turismului, Ion Stănescu[38], dar el a fost lăsat în funcţie. El a fost învinuit că a scăzut numărul de turişti în RSR, lucru care era lipsit de sens, întrucât această tendinţă evidentă era consecinţa mai multor factori, între care activitatea ministrului era una dintre cele mai nesemnificative. Pe 11 noiembrie, Ştefan Andrei a fost înlăturat de la conducerea Ministerului Afacerilor Externe. În locul lui a venit Ilie Văduva, un aparatcic incolor care de altfel n-a reuşit să se menţină pe post decât zece luni. Andrei a fost numit preşedinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc, rămânând însă în continuare unul dintre oamenii cei mai de încredere ai lui Ceauşescu şi inclusiv membru al CPEx. Pe 17 decembrie a fost revocat din funcţia de ministru al Apărării Naţionale Constantin Olteanu, care a fost numit însă preşedinte al Consiliului Popular al Capitalei şi primar al Bucureştiului. El a fost înlocuit de generalul Vasile Milea, un militar tipic, fără studii în URSS, care din 1980 îndeplinise funcţia de şef al Marelui Stat-Major. După ce a fost numit ministru, Milea a eliberat postul de la Marele Stat-Major, dar a fost numit în CPEx[39]. Ilie Verdeţ şi-a pierdut funcţia de membru al Secretariatului CC, dar a fost numit ministru al Minelor.

Pe 13-14 noiembrie 1985 a avut loc Plenara CC în cursul căreia, în afară de confirmarea schimbărilor amintite mai sus, s-a făcut şi o evaluare critică a situaţiei ţării, mai ales din punct de vedere economic, criticile afectând inclusiv instanţe de partid şi de stat de rang înalt, dar, evident, nu şi pe cele de rang foarte înalt[40]. Această plenară, desfăşurată pe un ton mult mai puţin optimist decât de obicei, într-un fel a fost o încercare de a demonstra că autorităţile superioare sunt preocupate de problemele societăţii, dar şi un răspuns la îndemnul sovietic de a stimula discuţii mai largi în sânul partidului. A doua zi după încheierea lucrărilor, adică pe 15 noiembrie, a avut loc sesiunea MAN în cadrul căreia a fost adoptat apelul adresat lui Gorbaciov şi Reagan – un document fără mare importanţă politică, dar care sublinia linia adoptată în martie.

Pe 15 decembrie a sosit la Bucureşti, într-o vizită de şase ore, o delegaţie americană avându-l în frunte pe secretarul de stat George Shultz. Acesta i-a înmânat lui Ceauşescu un mesaj din partea preşedintelui Reagan. Potrivit istoricului Mircea Răceanu, pentru RSR aceasta a fost ultima şansă de îmbunătăţire a relaţiilor cu SUA, dar ea a fost irosită în primul rând din cauză că Nicolae Ceauşescu a înţeles din scrisoarea lui Reagan doar ceea ce a vrut el, adică reconfirmarea independenţei României faţă de URSS. El a bagatelizat în schimb apelul preşedintelui Statelor Unite de a face schimbări în politica internă, inclusiv acordând populaţiei mai multă libertate religioasă. În scrisoarea de răspuns pe care conducerea românească a adresat-o pe 7 ianuarie 1986 se atrăgea atenţia asupra „anumitor cercuri" din SUA a căror activitate dăunează relaţiilor dintre cele două ţări[41]. Shultz a fost ultimul politician american de acest rang care a efectuat o vizită în România înainte de căderea comunismului.

Situaţia lui Ceauşescu în tabăra comunistă s-a înrăutăţit după Congresul al XXVII-lea al PCUS, care a avut loc la sfârşitul lui februarie şi începutul lui martie 1986, ocazie cu care a fost criticată politica lui Brejnev şi s-a solicitat revenirea la aşa-numitele principii leniniste, inaugurându-se „un proces de adânci transformări". La lucrările Congresului al XXVII-lea fusese prezent şi Ceauşescu, ceea ce a fost perceput ca o încălzire a relaţiilor româno-sovietice, după un an de relativă răceală. Conducătorul român nu l-a simpatizat niciodată pe Brejnev, dar condamnarea unei perioade care te ducea imediat cu gândul la Congresul al XX-lea al PCUS nu putea decât să-i facă o puternică impresie. Întâlnirea oficială la nivel înalt a avut loc pe 16 mai 1986 la Moscova[42]. În afară de Ceauşescu, din delegaţia

română au mai făcut parte printre alţii: Ion Stoian, Ilie Văduva, Ioan Totu, care două luni mai târziu va deveni ministru al Afacerilor Externe, şi Vasile Pungan, ministrul Comerţului Exterior, care, la fel ca Văduva, în august urma să-şi piardă această funcţie. Convorbirile s-au axat în primul rând pe teme economice, fiind semnat între altele un program multianual de dezvoltare a colaborării economice şi tehnico-ştiinţifice până în anul 2000, Programul Progresului Tehnico-Ştiinţific al Ţărilor membre CAER până în anul 2000. De asemenea, ambele părţi s-au declarat de acord cu intensificarea colaborării economice. Documentele semnate erau totuşi formulate în termeni destul de generali, detaliile concrete fiind lăsate pentru mai târziu. Pe probleme de politică, Nicolae Ceauşescu a adoptat o atitudine evident lunecoasă faţă de Gorbaciov, evitând răspunsul sau răspunzând cu fraze şablon şi trecând la alt subiect. L-a invitat însă pe conducătorul sovietic în RSR, acesta răspunzând că vizita respectivă nu poate avea loc decât în primăvara anului 1987. Dar vizita lui Ceauşescu la Moscova a primit totuşi un răspuns prin vizita la Bucureşti a premierului chinez Zhao Ziyang, care s-a aflat în România între 2 şi 6 iulie[43].

Cam în aceeaşi perioadă au început să circule zvonuri şi să se facă speculaţii în legătură cu eventuala plecare a lui Ceauşescu. Atmosfera acelor zile a fost descrisă în amintirile sale de Yosef Govrin, ambasadorul statului Israel la Bucureşti între 1985 şi 1989. Pe 4 iulie 1986, la sediul ambasadei americane, cu ocazia recepţiei oferite de ziua Statelor Unite, el s-a întâlnit cu Mihai Botez – un matematician care timp de peste zece ani a funcţionat ca disident moderat (printre altele, el a dat interviuri unor reviste din străinătate, spunând că nu e întru totul de acord cu linia oficială) şi avea mult discernământ în culisele politicii româneşti. Botez i-a spus aşadar că ar fi auzit despre un plan de succesiune[44]. După părerea lui, Ceauşescu ar fi urmat să-şi dea demisia şi să desemneze ca succesor fie pe soţia sa, Elena, fie pe Emil Bobu. După care respectiva persoană ar fi urmat să predea puterea în mâinile unui guvern de tehnocraţi în fruntea căruia ar fi urmat să stea, „de exemplu, Ion Iliescu”, care „nu este obligatoriu prosovietic”. Govrin amintea, de asemenea, că printre militarii români circula vorba că tocmai în perioada respectivă la Moscova fusese constituit „un cabinet din umbră” al României[45]. O altă viziune a prezentat în amintirile sale generalul Nicolae Pleşiţă. După părerea lui, în anii 1986-1987, la Moscova era luată în calcul o altă variantă: Nicu Ceauşescu – secretar general al PCR, Nicolae – preşedinte de onoare al partidului şi Elena – preşedinte executiv. Funcţia de

premier ar fi urmat să fie îndeplinită de Constantin Olteanu[46]. Nu se ştie în ce măsură informaţiile despre existenţa unor planuri de eliminare a lui Ceauşescu erau adevărate, dar cert este faptul că în perioada respectivă se discuta pe această temă în diferite medii, iar descrierea de mai sus redă în mod veridic atmosfera vremii.

În iulie s-a aniversat în mod tradiţional împlinirea a 21 de ani de la Congresul al IX-lea al PCR. La scurtă vreme după aceea, Ceauşescu a operat multe schimbări în componenţa guvernului. Pe 26 august, din cabinet a plecat vicepremierul Ion M. Nicolae, în locul lui fiind numiţi alţi doi locţiitori ai preşedintelui Consiliului de Miniştri: Cornel Pacoste şi Dimitrie Ancuţa. Mai importante însă au fost schimbările deja amintite la Ministerul Afacerilor Externe: Ilie Văduva a fost înlocuit de Ioan Totu, care în anii precedenţi fusese reprezentantul României la CAER[47].

Pe 15-16 octombrie a sosit la Bucureşti Eduard Şevardnadze, ministrul sovietic al Afacerilor Externe. În anii precedenţi, vizitele predecesorului său, Andrei Gromîko, aveau drept consecinţă de obicei încălzirea relaţiilor româno-sovietice. La fel s-a întâmplat şi de data aceasta. Şevardnadze i-a informat pe partenerii săi de dialog despre negocierile sovieto-americane, inclusiv despre summitul de la Reykjavík (10 octombrie), ale cărui rezultate au fost apreciate pozitiv de Nicolae Ceauşescu. Conducătorul român i-a comunicat oaspetelui sovietic că a luat decizia de a reduce bugetul militar al RSR şi a afirmat că ea ar putea fi „un exemplu şi pentru alte popoare”. În cadrul discuţiilor au fost evitate problemele spinoase[48].

În toamna anului 1986 au fost desfăşurate două acţiuni care constituiau un semnal clar al faptului că persoanele aflate la conducerea României nu trăiesc în realitate. Pe 14 octombrie, prin decret al Consiliului de Stat, a fost instituit titlul onorific de „Erou al Noii Revoluţii Agrare”, ce, trei zile mai târziu, printr-o decizie a CPEx şi a Consiliului de Stat, îi era acordat lui Ceauşescu, aflat în vizită în judeţul Olt, cu ocazia „Zilei recoltei”. Pe 22 octombrie a avut loc o Plenară a CC al PCR, ocazie cu care Vasile Bărbulescu a fost făcut membru al Secretariatului CC. La aceeaşi plenară a fost lansată în mod triumfal propunerea de reducere cu 5% a bugetului Armatei. Propunerea a fost acceptată de CC, dar, probabil pentru a demonstra cât de „democratic” este sistemul, pe această temă a fost organizat un referendum, care a avut loc pe 23 noiembrie. Votarea a fost organizată la locul de muncă, toţi angajaţii semnând documentele necesare înainte de începerea lucrului – de aceea şi rezultatul de 100% voturi

favorabile, fără nici un vot „împotrivă”, a fost unul record. Rezultatele au fost anunţate pe 4 decembrie şi în cursul aceleiaşi zile ele au fost trimise sub forma unui document oficial Adunării Generale a ONU[49].

În 1986, în circumstanţe misterioase, a dispărut Vasile Patilineţ, un om care ştia multe despre Ceauşescu şi echipa lui. De câţiva ani deja Patilineţ fusese îndepărtat, în 1980 devenind ambasador la Ankara, unde a şi rămas până la moarte. În cursul vizitelor pe care le-a efectuat în Turcia în acest interval, Ceauşescu nu s-a întâlnit niciodată cu ambasadorul român, ceea ce era o încălcare a cutumei diplomatice[50]. Potrivit unei versiuni destul de verosimile propuse de Ionel Gal, un arhivist cu multă vechime al Securităţii, la un moment dat Ceauşescu l-a chemat de urgenţă pe Patilineţ la Bucureşti. Ambasadorul a pornit spre România cu automobilul, dar înainte de a ieşi din Ankara a fost lovit de un camion şi a murit. În comunicatele oficiale a fost însă preferată versiunea unui atac de cord. La înmormântarea lui Patilineţ au apărut printre alţii Ion Iliescu şi Ion Ioniţă[51]. Totul arată că Patilineţ a fost lichidat la ordinul lui Ceauşescu, chiar dacă, bineînţeles, nu există dovezi incontestabile care să confirme această teză. Patilineţ ştia prea multe, deci putea deveni o excelentă sursă de informaţii pentru adversarii secretarului general, plus că, eventual, li se putea alătura acestora pentru a juca astfel un anumit rol în noua constelaţie politică.

În cursul iernii 1986-1987, în câteva oraşe s-a ajuns la revolte ale populaţiei pe fondul lipsei căldurii în locuinţe şi la locul de muncă şi în general al nivelului de trai foarte scăzut. Reacţia autorităţilor a fost destul de blândă, limitându-se în principal la descărcarea tensiunilor care au provocat protestele prin intervenţiile verbale ale funcţionarilor şi prin „discuţii lămuritoare”. După cum informa Ambasada RPP, „în câteva oraşe au apărut inscripţii duşmănoase pe ziduri”[52]. S-au înregistrat şi cazuri de refuz colectiv de a primi salariile micşorate chiar şi cu 50% din cauza „acordului global”[53]. Pe 16 februarie 1987, la Iaşi a avut loc o demonstraţie a studenţilor care cereau asigurarea încălzirii în cămine şi îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi de studiu. Cererile lor au fost parţial îndeplinite, iar faţă de persoanele care au protestat nu s-au luat măsuri imediate. Ceva mai târziu însă cei mai activi dintre participanţii la demonstraţii au fost exmatriculaţi. Treptat, protestele au început să capete un caracter politic, deşi principalele revendicări rămâneau tot de natură economică. Pe 23 februarie echipa de fotbal a clubului Steaua Bucureşti a cucerit Supercupa Europei, învingând în finală pe Dinamo Kiev. După această victorie, pe

străzile Capitalei a avut loc o scurtă manifestaţie de bucurie, dar care n-a căpătat aspecte politice şi s-a desfăşurat în linişte.

În prima jumătate a anului 1987, relaţiile dintre România şi Statele Unite au început să se deterioreze. Pe 6 martie americanii au sistat regimul vamal preferenţial acordat României. În perioada 23-26 martie a sosit la Bucureşti o delegaţie de oameni de afaceri americani. Unul dintre membrii acesteia l-a prevenit pe Ceauşescu, spunând că, dacă va continua să ducă aceeaşi politică internă, România poate pierde clauza naţiunii celei mai favorizate[54]. Dar dictatorul a bagatelizat acest avertisment, poate din cauză că discuţia cu întreprinzătorii americani avusese loc la puţin timp după o lungă vizită în ţări ale Lumii a Treia (9-18 martie – India, Bangladesh, Birmania, Nepal) şi înainte de o a doua (28 martie – 3 aprilie: Angola, Zair, Congo). În felul acesta conducerea românească pierdea încă o şansă de a-şi îmbunătăţi relaţiile cu SUA. Pe 30 aprilie, Camera Reprezentanţilor a Congresului Statelor Unite a votat suspendarea clauzei naţiunii celei mai favorizate pentru RSR, însărcinând în acelaşi timp cancelaria preşedintelui Reagan ca, la interval de 60 de zile, să întocmească rapoarte în legătură cu situaţia respectării drepturilor omului în această ţară. Ceauşescu a răspuns propunând o deplasare la Washington a unui trimis special în persoana lui Manea Mănescu, care, potrivit secretarului general al PCR, ar fi urmat să se întâlnească cu Reagan sau cel puţin cu vicepreşedintele Bush. Americanii au propus însă o întâlnire în cel mai bun caz cu George Shultz, care oricum avea o părere proastă despre echipa lui Ceauşescu în urma vizitei sale din decembrie la Bucureşti; această propunere a fost însă respinsă de români. Votul de suspendare a clauzei naţiunii celei mai favorizate în Camera Reprezentanţilor marca sfârşitul perioadei de indulgenţă faţă de dictator. Dar în cele din urmă votul Camerei Reprezentanţilor a căzut, deoarece în Senat a fost votat un alt text al acestei hotărâri care permitea RSR să beneficieze în continuare de clauză[55].

Cel mai important eveniment din prima jumătate a anului 1987 a fost însă vizita, aşteptată de atâtea luni, a lui Mihail Gorbaciov în România. Conducătorul sovietic a sosit în RSR în perioada 25-27 mai, efectuând cea mai importantă vizită la acest nivel din noiembrie 1976, când la Bucureşti venise Brejnev, după o perioadă de mare tensiune în relaţiile bilaterale. Ceauşescu i-a pregătit oaspetelui său o primire cu adevărat fastuoasă. Scopul principal al conducătorului român era de a da delegaţiei sovietice impresia că în RSR totul merge cum nu se poate mai bine şi că nu sunt

necesare nici „transformări profunde”, nici perestroika. În acest scop, cu o săptămână înainte de vizită, galantarele magazinelor din Capitală au fost umplute cu mărfuri şi au apărut chiar produse – cum ar fi carnea – care lipseau de multă vreme[56]. Sovieticii s-au străduit în schimb să-i convingă pe români să treacă la reforme după modelul URSS şi al celorlalte ţări comuniste. N-ar fi exclus ca Gorbaciov să fi vrut să-l întâlnească în România şi pe Ion Iliescu, care încă de pe atunci câştigase în popularitate datorită postului de radio Europa Liberă. Se spunea că înaltul demnitar sovietic se împrietenise cu Ion Iliescu în perioada studiilor. Numai că acesta fusese trimis dinainte în concediu la Timişoara[57].

În prima zi a vizitei sale, Gorbaciov a depus coroane de flori la monumentul ostaşilor sovietici şi la obeliscul lui Lenin. Apoi au avut loc convorbiri politice, iar Raisa Gorbaciov împreună cu Elena Ceauşescu au vizitat o fabrică de confecţii. În ziua următoare a avut loc „întâlnirea prieteniei” cu „reprezentanţii Bucureştiului”, adică în jur de cinci mii de activişti de partid şi lucrători ai Securităţii în civil. După care conducătorul sovietic a vizitat întreprinderi industriale şi a asistat la un spectacol la Teatrul Naţional, în timp ce Raisa şi Elena vizitau Palatul Pionierilor (este vorba de Palatul Cotroceni, actualmente reşedinţa Preşedintelui; în 1987 se încheiase renovarea palatului, distrus în timpul cutremurului din 1977). În cea de-a treia zi a vizitei, delegaţia sovietică a vizitat Bucureştiul, inclusiv centrul civic, şantierul Casei Poporului, un segment al cursului regularizat al Dâmboviţei şi cartiere de locuinţe. Apoi au fost încheiate convorbirile şi s-a semnat un comunicat comun[58].

După cum îşi aminteşte generalul Ştefan Alexie, care era responsabil din partea Securităţii de desfăşurarea vizitei şi asigura măsurile de securitate pentru oaspetele sovietic, Gorbaciov le repeta fără încetare celor pe care îi întâlnea: „Trebuie să faceţi perestroika, perestroika este cel mai important lucru pentru dumneavoastră acum, trebuie s-o faceţi!”[59], ceea ce constituia, se pare, mesajul principal al vizitei. Dar acest mesaj n-a nimerit pe un teren fertil. Conducerea românească a făcut totul ca sosirea lui Gorbaciov să fie interpretată de cetăţenii RSR ca un alt eveniment din ciclul celor dedicate cultului personalităţii şi în acest scop mijloacele de difuzare în masă au făcut tot ce trebuia – au trecut sub tăcere aspectele politice ale discursurilor conducătorului sovietic şi au bătut monedă pe cele economice şi de prestigiu, în special pe cele care corespundeau liniei politice generale a echipei lui Ceauşescu. În campania de propagandă se sublinia, de

asemenea, că Gorbaciov a avut ocazia să cunoască succesele RSR şi mai ales „realizările posterioare celui de-al IX-lea Congres al PCR”, care au adus o contribuţie deosebită la „tezaurul de experienţă al socialismului”[60].

Vizita conducătorului sovietic la Bucureşti, ultima din istorie, în ciuda sublinierii prieteniei reciproce, a dat ambelor părţi ocazia să conştientizeze faptul că înţelegerea nu este posibilă. Ceauşescu s-a făcut că nu înţelege reproşurile lui Gorbaciov, inclusiv cele foarte greu de ignorat, cum ar fi „nepotismul”, limitându-se să-i arate conducătorului de la Kremlin înfăptuirile RSR. La rândul său, la Bucureşti, Gorbaciov nu avea cu cine să stea de vorbă. Delegaţia română, aleasă cu cea mai mare grijă, era compusă numai şi numai din colaboratorii cei mai apropiaţi ai lui Ceauşescu şi din membrii familiei acestuia. Iliescu se afla în îndepărtata Timişoară, iar contact direct cu Gorbaciov nu aveau decât activiştii cei mai de încredere. După cum menţionează Boris Buzilă, pe atunci redactor la ziarul *România liberă*, conducătorul sovietic a reuşit de câteva ori să-i păcălească pe oamenii lui Alexie, a intrat în mulţime şi li s-a adresat direct oamenilor: „De ce tăceţi?” sau „Să nu-mi spuneţi că toate merg perfect în viaţa voastră, în ţară, fiindcă n-am să cred!”, dar nimeni n-a vrut să dialogheze cu el[61]. Cam cu aceeaşi impresie s-a întors acasă şi Vadim Medvedev, unul dintre membrii delegaţiei sovietice. El a scris că tot ceea ce românii au avut să le spună a fost strigătul entuziast „Ceauşescu-Gorbaciov”[62]. Ceea ce însemna că în mod oficial (la fel ca în Ungaria, de exemplu, unde şeful KGB, Vladimir Kriucicov, s-a întâlnit cu reformatorul Imre Pozsgay) nu a fost posibilă nici o discuţie cu vreun eventual adept al perestroikăi. Chiar dacă ar fi vrut cu adevărat să treacă la schimbări în RSR, conducerea sovietică ar fi fost obligată să recurgă la acţiuni cel puţin neoficiale, dacă nu de-a dreptul diversioniste. În schimb Ceauşescu şi-a întărit convingerea că este un adevărat geniu şi că-l paşte o posibilă ameninţare din partea URSS. În scurt timp relaţiile dintre cele două ţări s-au înrăutăţit, ceea ce însemna, dacă mai adăugăm şi suspendarea de către SUA a clauzei naţiunii celei mai favorizate, începutul perioadei de izolare totală a RSR pe scena internaţională.

Pregătirile pentru confruntare: iunie-noiembrie 1987

La doar câteva zile după plecarea delegaţiei sovietice, Ceauşescu a început probabil să-şi dea seama că în scurt timp o confruntare va fi inevitabilă. Pe 15 iunie, sub forma unei hotărâri a CPEx şi a unui decret al Consiliului de Stat, el şi-a mai conferit o medalie, de data aceasta cu ocazia

aniversării a „25 de ani de la încheierea acţiunii de colectivizare a agriculturii în România”[63], la care, după cum se ştie, viitorul secretar general a participat într-un mod foarte activ, îndeplinind directivele partidului cu pistolul în mână.

Pe 27 iunie, conducerea României a trecut la atac. În acea zi, agenţia română de presă Agerpres a dat un comunicat în care votul în organul legislativ al SUA pe tema retragerii clauzei naţiunii celei mai favorizate pentru România era numit „un act ostil României, în totală contradicţie cu interesele dezvoltării relaţiilor româno-americane”. Declaraţia a fost dată în momentul în care autorităţile române oricum ştiau că această clauză va fi prelungită. Dar deja pe 7 iulie Amnesty International a publicat un raport pe tema respectării drepturilor omului în România în care se atrăgea atenţia asupra faptului că opozanţii şi disidenţii sunt urmăriţi. Raportul respectiv a constituit mai târziu temeiul acţiunilor administraţiei americane în pertractările ei cu reprezentanţii RSR[64].

Pe 27 iulie a murit la Bucureşti, în circumstanţe neclare, generalul Ion Ioniţă. După puciul nereuşit din octombrie 1984, el fusese dat la o parte şi chiar izolat, dar putea constitui în continuare o ameninţare. Moartea lui Ioniţă putea avea cauze naturale, deşi abia împlinise 60 de ani (era născut în 1924) – dar n-au fost întreprinse cercetări în această privinţă; aşa încât nu se poate afirma cu deplină certitudine că ar fi fost lichidat. Dar moartea lui i-a fost utilă lui Ceauşescu, pentru că astfel eventualii complotişti erau lipsiţi de o figură importantă.

Pe 3 septembrie, un prim semnal că în RSR se coagulează un nucleu de opoziţie împotriva lui Ceauşescu – în *International Herald Tribune* apare un articol al lui Silviu Brucan în care acest propagandist comunist la pensie afirma că, „în 1990, o nouă generaţie politică va fi la conducere peste tot în Europa de Est”[65]. Aceste cuvinte s-au dovedit profetice, cu toate că Brucan nu ajunsese încă să fie prea cunoscut – el urma să devină o figură importantă abia câteva luni mai târziu.

Schimbări mai mari şi pregătiri pentru confruntare au început să se facă în toamna anului 1987. În septembrie a început o nouă rotaţie a cadrelor, concepută la scară foarte largă, la nivelul cel mai de sus al autorităţilor de partid şi de stat. Începutul schimbărilor l-au constituit, pe 4 septembrie, revocarea ministrului Industriei Chimice, Adrian Stoica, redefinirea acestui resort ca Minister al Industriei Chimice şi Petrochimice şi numirea în fruntea lui a lui Nicolae M. Ion, care fusese rechemat de pe

postul de ambasador al României la Moscova. Pe 14 septembrie, au fost eliberaţi din funcţia de vicepremier Aneta Spornic şi Dimitrie Ancuţa, care fuseseră numiţi abia în 1986, precum şi Ion C. Petre. În locul lor au fost aduşi Ştefan Andrei, Ion Constantinescu şi Lina Ciobanu. Următoarea serie de schimbări a fost făcută pe 1 octombrie, când Gheorghe Petrescu a părăsit postul de vicepremier, iar Ion Bucur a fost numit ambasador la Moscova. Dar ce era important urma abia pe 3-5 octombrie. Ministrul Afacerilor Interne, George Homoştean, a fost trimis la Hunedoara, unde urma să îndeplinească funcţia de vicepreşedinte al Consiliului Popular Judeţean. În locul lui a fost numit Tudor Postelnicu, care din martie 1978 se afla în fruntea DSS[66]. Iulian Vlad a devenit noul şef al serviciilor speciale. Pe 5 octombrie Nicu Ceauşescu a fost revocat din funcţia de prim-secretar al CC al UTC şi transferat la Sibiu, pentru a îndeplini funcţia de preşedinte al organizaţiei judeţene de partid. El a fost înlocuit la UTC de către Ioan Toma, care în acelaşi timp devenea şi ministru pentru problemele tineretului. Poliana Cristescu a fost numită vicepreşedintă a Consiliului Naţional al Femeilor.

Trebuie să observăm că plecarea lui Nicu Ceauşescu la Sibiu nu reprezenta o retrogradare şi nici o îndepărtare a lui (aşa cum s-a întâmplat cu trimiterea lui Homoştean la Hunedoara), întrucât i-a fost încredinţată funcţia de conducător al unui judeţ considerat „model” sau „carte de vizită” pentru RSR. La Sibiu, care încă înainte de război era un oraş predominant nemţesc şi în Evul Mediu purta numele Hermannstadt, soseau turiştii străini, inclusiv personalităţi cunoscute atrase de posibilitatea de a merge la vânătoare în munţii din apropiere[67]. Transferul lui Nicu tocmai acolo era pasul următor în încercarea de a-i transmite puterea în stat – conducerea organizaţiei de partid de la Sibiu era prima funcţie „serioasă” exercitată de el.

Din punctul de vedere al evenimentelor ce aveau să urmeze, mai importantă s-a dovedit a fi numirea lui Iulian Vlad ca şef al serviciilor speciale. De altfel, aceasta a fost şi singura schimbare făcută atunci care a mers mai departe decât tradiţionala „rotaţie a cadrelor”. Avansându-l pe Vlad, în legătură cu care exista încă de la început bănuiala că ar putea deveni mai independent decât Postelnicu, Ceauşescu îşi asuma un mare risc şi proceda altfel decât până atunci. Aducând la conducerea DSS un profesionist în locul unui activist de partid, pe de o parte, sporea eficienţa serviciilor, dar, pe de altă parte, reducea din potenţiala lor loialitate.

Hotărându-se pentru o asemenea soluţie, conducătorul român trebuia să fie conştient că ameninţarea la adresa autorităţii sale era în creştere şi tocmai de aceea a optat să lase securitatea sistemului pe mâna unui profesionist. Verificat în repetate rânduri, Postelnicu rămânea, ce-i drept, ministru al Afacerilor Interne, dar nu mai putea superviza toate deciziile lui Vlad.

În a doua jumătate a anului 1987 au avut loc primele schimbări majore din cadrul blocului sovietic. Pe 23 iulie, reformatorul Károly Grósz a devenit premierul RPU. Pe 27 septembrie era creată prima organizaţie politică din această ţară care nu depindea întru totul de autorităţi, Forumul Democratic Maghiar (Magyar Demokrata Fórum). Pe 17 decembrie, Miloš Jakeš a devenit noul secretar general al CC al PC Cehoslovac, o persoană care cu greu putea fi luată drept un reformator, dar care oricum a adus nişte schimbări în comparaţie cu perioada precedentă. Perestroika făcea progrese, dar aceasta nu era o veste bună pentru conducerea română.

Ceauşescu era tot mai impermeabil faţă de informaţiile din ţară şi din lume[68]. Colaboratorii săi cei mai apropiaţi făceau o primă selecţie a materialelor înainte de a le duce la cabinetele cuplului Ceauşescu. Strict cenzurate erau mai ales informaţiile referitoare la schimbările intervenite în celelalte ţări ale blocului sovietic. Acestea erau trunchiate într-o asemenea măsură, încât – după cum afirmă istoricul român Mihai Retegan – „conducătorul nu cunoştea adevărata scară a diferitelor evenimente care aveau loc în ţările socialiste, aşa încât, în asemenea condiţii, deciziile lui erau greşite din start”. Se pare că singurul membru al conducerii superioare ce a încercat să-l informeze în mod corect pe Ceauşescu în legătură cu evenimentele şi mai ales cu situaţia din interiorul ţării a fost Iulian Vlad. Dar la un moment dat şi-a dat seama că Nicolae Ceauşescu nu citea informaţiile pe care i le furniza. Secretarul lui personal, Mihai Hârjău, povestea mai târziu că de fapt conducătorul se informa doar din serviciile informative ale agenţiilor de presă ale ţărilor comuniste: URSS, RPC şi, nu se ştie de ce, RPP[69]. Din proprie iniţiativă el s-a izolat de informaţiile care i-ar fi permis să înţeleagă schimbările apărute. În asemenea condiţii, era foarte uşor să ia deciziile greşite care au influenţat în mod hotărâtor evoluţia ulterioară a evenimentelor.

În perioada 1-7 noiembrie, o delegaţie română în frunte cu Nicolae Ceauşescu a sosit la Moscova cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a Revoluţiei din octombrie. Dar vizita n-a adus prea multe în dezvoltarea relaţiilor reciproce. În scurt timp, noua echipă a trebuit să facă faţă primelor

lovituri. În noiembrie 1987, în Statele Unite a apărut cartea lui Ion Mihai Pacepa *Orizonturi roşii* (*Red Horizons: Chronicles of a Communist Spy Chief*). În această lucrare, fostul ofiţer de spionaj descria într-o lumină foarte critică regimul lui Ceauşescu. Importanţa politică a acestei cărţi a fost enormă. Ea avea două categorii distincte de publicuri-ţintă. Prima o constituiau politicienii occidentali, în rândul cărora *Orizonturi roşii* a devenit foarte repede populară, ceea ce a provocat scăderea dramatică a încrederii lor în Ceauşescu. Pacepa descria în mod amănunţit ce credea conducătorul român despre diplomaţii occidentali şi cum îi utiliza pentru a-şi atinge scopurile. Al doilea grup-ţintă îl constituiau cetăţenii RSR; la ei, lucrarea lui Pacepa a ajuns cu două luni mai târziu, într-un context cu totul schimbat.

Pe 15 noiembrie a avut loc un eveniment care s-a dovedit a fi un moment de cotitură în istoria căderii dictaturii lui Ceauşescu. Prezenta descriere se bazează pe premisa că incidentele de la Braşov n-au fost provocate de serviciile speciale. Merită totuşi să pomenim câteva elemente care ar acredita tocmai o astfel de origine a lor. Este şi ideea îmbrăţişată de Yosef Govrin, deja amintitul ambasador al Israelului la Bucureşti. El afirma că demonstraţia muncitorilor fusese organizată mai devreme, fiind „într-un fel inspirată” de vizita lui Gorbaciov. Spre sfârşitul lunii noiembrie Govrin a vorbit cu un activist de partid de naţionalitate evreiască şi acesta i-ar fi spus că în timpul tulburărilor erau prezenţi „turişti sovietici” care filmau incidentele[70]. Poate că asemenea opinii erau rezultatul activităţii Serviciului „D”, însă nu există dovezi în acest sens, după cum nu există nici dovezi ale prezenţei unor cetăţeni sovietici la Braşov în noiembrie 1987. Dar a fost totuşi prezent acolo, din motive greu de explicat, un colaborator secret al serviciului est-german de securitate (Stasi). El fusese trimis acolo cu câteva zile înaintea grevei pentru o misiune de şase săptămâni sub pretextul reprezentării uneia dintre întreprinderile din RDG. Mai târziu, el a făcut un raport exact al desfăşurării evenimentelor. De la aceeaşi sursă provine şi informaţia că însuşi Ceauşescu ar fi spus în mod explicit la una din şedinţele BP al CPEx, că în cazul revoltei muncitorilor de la Braşov un anumit rol au jucat şi „elemente neproletare din exterior”[71]. Dacă admitem aşadar că asemenea convingeri, dominante la unii membri de partid, referitoare la cauzalitatea externă a tulburărilor de la Braşov ar fi fost exclusiv rezultatul activităţii Serviciului „D”, ar trebui să admitem şi faptul că însuşi Ceauşescu a căzut victimă dezinformării răspândite de Securitatea care-i era subordonată.

Judecând însă pe baza surselor accesibile până în acest moment, ar trebui să admitem totuşi teza că totul s-a petrecut spontan, iar agenţii serviciilor secrete prezenţi la Braşov n-au făcut decât să asiste la desfăşurarea evenimentelor. Trecând peste problema instigării, care în momentul de faţă nu poate fi dovedită, principala cauză a grevei de la Braşov a constituit-o situaţia materială dramatic de grea a muncitorilor, agravată şi de „acordul global” pe baza căruia muncitorilor li se dădeau salarii din ce în ce mai mici. Deja pe 10 noiembrie[72] la Uzinele „Tractorul” din Braşov a avut loc un scurt protest în cursul căruia muncitorii cereau salarii mai mari plătite la timp, pentru că încă nu-şi primiseră lefurile cuvenite. Directorul l-a informat despre toate acestea pe secretarul organizaţiei judeţene de partid, Petre Preoteasa, care a promis că va „analiza” problema, dar, în afară de faptul că au fost sancţionaţi doi maiştri, nu s-a întâmplat nimic. Întârzieri în plata salariilor au avut loc şi la Fabrica de autocamioane „Steagul Roşu”. Autorităţile au promis solemn că vor achita salariile până pe 12 noiembrie, dar n-au reuşit să se ţină de cuvânt. În cele din urmă, pe 14 noiembrie, seara, au fost aduşi banii şi angajaţii şi-au primit salariile. Imediat s-a constatat că ele fuseseră reduse cam la jumătate din cauza „acordului global”. Aproape în unanimitate, muncitorii au refuzat să mai intre la lucru.

În ziua următoare, pe 15 noiembrie, erau planificate alegeri generale pentru Consiliile Populare. Autorităţile tratau această problemă în mod foarte serios şi se străduiau mai mult ca de obicei ca totul să decurgă aşa cum trebuie. După cum a informat Ambasada RPP, au fost cazuri în care „un singur membru a votat pentru întreaga familie”, în alte cazuri urnele au fost deplasate la domiciliu. Spre deosebire de alegerile din anii precedenţi, n-au fost date rezultatele pe judeţe, ci doar cele generale, iar din aceste date rezulta că prezenţa la urne a fost de 99,99%[73]. Din punctul de vedere al pregătirilor, Braşovul nu se deosebea de restul ţării.

În dimineaţa zilei de 15 noiembrie, muncitorii de la „Steagul Roşu” au început să se adune la poarta fabricii, apoi au format un convoi şi au pornit spre centrul oraşului. După încercări ineficiente din partea activiştilor de partid şi a primarului oraşului de a împiedica demonstraţia, un grup de câteva sute de persoane, strigând lozinci anticomuniste şi anti-Ceauşescu, a sosit în jurul orei 10 în faţa sediului comitetului judeţean de partid. Serviciile de ordine deocamdată n-au intervenit, deşi fusese bătut un miliţian care se găsea întâmplător pe traseu. Convoiul devenea treptat tot

mai mare datorită trecătorilor care i se alăturau. La comitetul de partid demonstranţii au cerut să vorbească cu autorităţile, dar cererea nu le-a fost îndeplinită. Cei mai impulsivi dintre protestatari au pătruns în clădire şi au început să arunce pe geam portretele lui Ceauşescu şi alte obiecte. Atunci au intrat în acţiune unităţile de Miliţie – manifestaţia a fost înăbuşită şi chiar în cursul aceleiaşi zile au început arestările efectuate pe baza rapoartelor şi fotografiilor executate de agenţii Securităţii prezenţi printre demonstranţi.

Drumul spre decembrie 1989

Majoritatea celor reţinuţi au fost duşi la Bucureşti pentru interogatorii. Ancheta, dublată de torturi brutale, a durat două săptămâni. Acţiunea a fost supervizată de Emil Macri, care îşi dovedise capacităţile cu unsprezece ani în urmă, într-o situaţie asemănătoare, după greva minerilor din Valea Jiului. La operaţiune a luat parte şi Ristea Priboi, care în 1981, incognito, participase la experimentul Meditaţiei Transcendentale74. Autorităţile voiau să dovedească exclusiv caracterul huliganic al tulburărilor, aşa încât interogatoriile au fost dirijate tocmai în acest sens. La început, probabil la sugestia lui Emil Bobu, s-a încercat să se obţină de la arestaţi recunoaşterea faptului că au fost membri ai Gărzii de Fier, dar în cele din urmă anchetatorii s-au limitat la a prezenta evenimentele ca simple manifestări huliganice. Aceasta a fost şi versiunea prezentată la şedinţele de partid convocate în legătură cu tulburările de la Braşov. La astfel de întâlniri s-a cerut frecvent pedeapsa cu moartea pentru cei vinovaţi.

Pe 3 decembrie a avut loc procesul. Cu o zi înainte sosise la Braşov ministrul Afacerilor Interne, Tudor Postelnicu, pentru a supraveghea totul personal. Pedepsele pentru participanţii la tulburări au fost mai degrabă blânde. Câteva zeci de persoane au fost condamnate la pedepse privative de libertate de şase luni până la trei ani, cu executarea pedepsei la locul de muncă. Alţi demonstranţi au fost trimişi cu domiciliu forţat în alte părţi ale ţării, unde au rămas până în decembrie 1989 sub supravegherea Securităţii. Câţiva studenţi care s-au alăturat demonstraţiei muncitoreşti au fost exmatriculaţi din facultate. Şi, un lucru foarte important, nici unul dintre ei n-a mai jucat vreun rol semnificativ nici în decembrie 1989, nici mai târziu.

Revolta de la Braşov a fost semnalul de început al unei etape cu totul noi în funcţionarea sistemului comunist din România – atât din punctul de vedere al situaţiei interne, cât şi al celei internaţionale. Spre deosebire de evenimentele anterioare asemănătoare, desigur, dar la o scară mai redusă (ca de exemplu revolta studenţilor de la Iaşi din februarie 1987), greva de la

Braşov a fost foarte larg difuzată în ţară şi în lume.

Vestea despre aceste incidente a ajuns şi la Radio Europa Liberă, dar abia pe 17 noiembrie[75], moment în care conducerea secţiei române, cu Vlad Georgescu în frunte, a decis difuzarea ei imediată. La redacţie au început să sune telefoane din RSR, RSFI şi alte ţări, de la români care auziseră ceva în legătură cu acest subiect de la cunoştinţe sau rude şi voiau să-şi împărtăşească impresiile. Tema a fost preluată şi de alte redacţii şi agenţii de presă, inclusiv de cele sovietice (TASS, Radio Moscova, care emitea şi în limba română) şi occidentale. Câteva zile mai târziu, televiziunea italiană a difuzat un film de amator, realizat se pare de un turist finlandez care întâmplător se afla atunci la Braşov[76]. În presa franceză au fost prezentate şi fotografii făcute în timpul revoltei şi imediat după aceea. În descrierea acestor evenimente predomina în general tendinţa de a le exagera – se vorbea, spre exemplu, de zeci de mii de protestatari (când în realitate au fost numai câteva sute). Această tendinţă a fost sprijinită în ţară de Serviciul „D”, care se străduia să amplifice dimensiunile represiunii, pentru ca astfel să înspăimânte populaţia şi să reducă dorinţa de revoltă împotriva autorităţilor[77]. Dorinţa de senzaţional a mass-mediei occidentale se întâlnea aşadar cu interesele politice ale autorităţilor RSR.

Datorită demonstraţiei de la Braşov tematica românească a cucerit prima pagină a ziarelor, iar despre Ceauşescu a început să se vorbească exclusiv la modul negativ sau foarte nefavorabil (era comparat, spre exemplu, cu Kim Ir Sen). Ziariştii occidentali au început să viziteze RSR, scriind reportaje în legătură cu nivelul de trai sau cultul personalităţii etc. În afară de faptul că atmosfera generală în care se vorbea despre Ceauşescu, cel care până nu demult se bucurase de un statut privilegiat, era acum negativă, a început să se vorbească şi despre răsturnarea lui iminentă. Caracteristic este în acest sens un titlu, unul dintre numeroasele de acelaşi fel, pe care cotidianul italian *Il Giornale* l-a găsit potrivit pentru un articol de analiză a semnificaţiei protestului din noiembrie: „Braşov, începutul sfârşitului pentru dictatorul Ceauşescu?”[78].

Din rândul protestatarilor de la Braşov nu s-a remarcat nici un lider muncitoresc pe măsura unui Lech Wałęsa ori măcar a lui Constantin Dobre, care devenise destul de cunoscut după grevele din Valea Jiului. Dar aceste evenimente au contribuit totuşi la lansarea lui Silviu Brucan ca unul dintre principalii adversari ai lui Ceauşescu în cadrul Partidului Comunist[79]. Brucan încercase deja mai dinainte să se facă cunoscut, dar în acel moment

nu-l ştiau decât persoanele cu adevărat interesate de situaţia RSR. La câteva zile după 15 noiembrie, după cum îşi aminteşte, i-a invitat în locuinţa lui pe nişte ziarişti de la BBC şi de la UPI, cărora le-a înmânat o declaraţie pe care o pregătise din timp şi în care arăta că nu este de acord cu politica dusă de conducere din motive, s-ar putea spune, de stânga – cu alte cuvinte, el considera că a apărut o criză „în relaţia dintre PCR şi clasa muncitoare”80. Iniţiativa lui Brucan s-a bucurat imediat de o primire favorabilă în mass-media din Occident. Pe un ton entuziast scriau despre ea ziare importante de talie mondială cu tentă de stânga: *The New York Times*, *The Independent*, *Le Monde* şi altele. Tema fusese preluată şi de agenţiile de presă, respectiv de posturi de radio ca Europa Liberă care a început să informeze despre toate iniţiativele acestui activist la pensie.

Din acel moment, Brucan a început să fie solicitat de un mare număr de ziarişti străini care-l rugau să comenteze situaţia actuală a RSR81. Reacţia autorităţilor a fost una mai degrabă blândă. Brucan a fost chemat pentru o discuţie lămuritoare la CC, după care i-a fost aplicată măsura arestului la domiciliu şi a supravegherii. I-au fost totuşi permise contactele cu presa occidentală şi n-a mai fost tracasat prea mult. La începutul lui februarie 1988 însă lui Brucan i-a fost retras arestul la domiciliu. Mai târziu i-au fost permise chiar şi călătorii în străinătate, inclusiv o întâlnire cu Gorbaciov. În afară de Brucan, în legătură cu evenimentele de la Braşov şi-au mai exprimat părerea şi alţi oponenţi deja cunoscuţi, ca de exemplu Doina Cornea, dar rolul lor politic a fost mai redus, ei nefiind legaţi de partid şi deci neputând forma în cadrul lui un grup potrivnic lui Ceauşescu, lucru care era însă aşteptat de toată lumea din partea lui Brucan. Tot atunci a reuşit să se lanseze şi Mihai Botez, o persoană situată la punctul de întâlnire a partidului cu intelectualitatea şi cu cercurile disidente. A apărut de asemenea, în potopul diferitelor declaraţii trimise de ascultători la REL, Frontul Salvării Naţionale (FSN), ca una dintre organizaţiile care îşi exprimau punctul de vedere în problema revoltei de la Braşov, dar acest nume a dispărut în noianul de texte de acelaşi fel.

În noaptea de 3 spre 4 decembrie, indivizi necunoscuţi au incendiat monumentul lui Lenin amplasat în faţa Casei Scânteii, o clădire imensă din perioada stalinistă situată în nordul Capitalei. În Casa Scânteii îşi aveau sediul redacţiile multor ziare şi reviste, nu numai *Scânteia*. Tot acolo îşi avea sediul şi Editura Tehnică, al cărei director era pe atunci Ion Iliescu. Incendierea monumentului a provocat proteste din partea Ambasadei URSS.

Ca răspuns, partea română a dat următoarea versiune: fusese planificată renovarea monumentului, iar muncitorii s-au prezentat la lucru dimineaţa devreme; pentru a se încălzi, au făcut un foc din anvelope uzate stropite cu benzină, iar flăcările au cuprins şi monumentul. Potrivit diplomaţilor occidentali, a fost vorba mai degrabă de un protest social care-şi propunea să atragă atenţia sovieticilor asupra situaţiei din RSR[82], dar analiştii de la Ambasada RPP afirmă că acţiunea ar fi avut un caracter antisovietic şi n-ar fi exclus ca ea să fi fost provocată chiar de autorităţi, pentru a face uitată impresia negativă lăsată de evenimentele de la Braşov şi concretizată în manifeste împrăştiate prin mai multe oraşe şi în faptul că nu departe de monumentul lui Lenin, în 1986, a fost incendiată o poartă decorată cu portretele lui Ceauşescu[83]. Împotriva unei astfel de teze pledează faptul că incidentul a fost muşamalizat şi nu mediatizat. În orice caz, incendierea statuii lui Lenin era un semnal în plus că situaţia în ţară este foarte tensionată.

În ianuarie 1988, secţia română de la Radio Europa Liberă a început să difuzeze fragmente din *Orizonturi roşii*. În total a fost vorba de douăsprezece astfel de emisiuni[84], iar pe durata fiecăreia, după cum se lăuda mai târziu chiar Pacepa, „străzile Bucureştiului erau aproape pustii”[85]. Pentru populaţia României, ca şi pentru membrii nomenclaturii era difuzată însă o altă parte a textului din lucrarea fostului ofiţer de spionaj decât pentru politicienii occidentali. Ei ştiau perfect că Nicolae Ceauşescu trata Occidentul ca un instrument şi-i induce în eroare pe reprezentanţii acestuia în ceea ce priveşte situaţia din ţară, aşa încât pentru ei acest lucru nu era surpriză. Românilor le era adresată acea parte din *Orizonturi roşii* care se referea la jocul de forţe în cadrul conducerii ţării. Întreaga curte a lui Ceauşescu fusese prezentată la modul negativ, dar figura care trezea cea mai mare aversiune era Elena. Însuşi dictatorul, impulsiv şi cu porniri ucigaşe (ar fi fost gata să-şi lichideze toţi adversarii, utilizând materiale radioactive), se situa în mod vizibil în umbra acestei femei. O figură pozitivă era în schimb generalul Nicolae Militaru, prezentat ca victima maşinaţiilor dictatorului. Pacepa nu ascundea faptul că Militaru avea contacte cu spionajul militar sovietic, dar în general el era una dintre puţinele figuri pozitive, în afară de el doar Ion Gheorghe Maurer şi Gheorghe Apostol fiind descrişi tot în culori luminoase. Expunerea cvasinecunoscutului Militaru în contrast cu celelalte figuri bine-cunoscute servea în mod evident lansării acestuia în faţa opiniei publice. După Brucan, el era a doua figură din

viitoarea echipă a lui Iliescu cu care ascultătorii REL se întâlneau în decurs de numai câteva luni. Generalul şi-a dat seama de acest lucru: intervenţia lui controversată de la televiziune din ziua de 22 decembrie 1989 începea cu următoarele cuvinte: „Mulţi dintre dumneavoastră mă cunoaşteţi. Sunt generalul-colonel Nicolae Militaru”[86].

Răspunsul regimului a fost proliferarea în continuare a cultului personalităţii, care în luna ianuarie a fiecărui an ajungea la un apogeu din cauza zilelor de naştere ale soţilor Ceauşescu. În 1988, festivităţile, îmbogăţite cu o nouă aniversare, aceea a 55 de ani de „activitate revoluţionară” a dictatorului, au fost cele mai strălucite din toată istoria de până atunci. Dar efectul obţinut a fost contrar celui scontat, pentru că aceste festivităţi au provocat o şi mai pronunţată repulsie socială decât de obicei. Ziariştii occidentali au descris însă aceste sărbători ca fiind pur şi simplu nişte ciudăţenii.

Nici nu se stinseseră bine ecourile aniversării zilelor de naştere ale cuplului dictatorial, că din Washington au sosit veşti foarte rele pentru conducătorul român. Pe 5 februarie a sosit la Bucureşti locţiitorul secretarului de stat american John Whitehead. Venea probabil într-o „misiune de ultimă şansă”. Trimisul Statelor Unite s-a întâlnit cu Ceauşescu şi i-a înmânat o scrisoare din partea lui Reagan, prin care acesta atrăgea atenţia asupra nerespectării drepturilor omului în România. Dictatorul a reacţionat foarte urât la această scrisoare. Whitehead s-a întâlnit şi cu ministrul Afacerilor Externe, Ioan Totu, care a criticat presiunile, în opinia lui nejustificate, asupra României şi l-a informat pe american că RSR se lipseşte unilateral de clauza naţiunii celei mai favorizate. În timpul vizitei, Whitehead a organizat o recepţie la Ambasada SUA la care, lucru interesant, a fost invitat şi Ion Gheorghe Maurer, unul din cei trei eroi pozitivi ai *Orizonturilor roşii.* Maurer nu mai participase din 1974 la astfel de activităţi. La aceeaşi recepţie fusese invitat şi Silviu Brucan, dar Securitatea l-a împiedicat să-şi părăsească locuinţa[87]. La câteva zile după plecarea reprezentantului guvernului american, autorităţile române i-au ridicat arestul la domiciliu lui Silviu Brucan[88].

Pe 12 februarie Ceauşescu i-a adresat lui Ronald Reagan o scrisoare în care afirma că România se retrage unilateral din clauza naţiunii celei mai favorizate în comerţul cu Statele Unite. Drept cauză a acestei decizii dictatorul invoca încercările de presiune exercitate asupra ţării sale prin aplicarea amendamentului Jackson-Vanika. El mai sublinia că democraţia

existentă în RSR este mult mai bună decât cea din Statele Unite şi, în plus, SUA au semnat tratate care garantează integritatea teritorială a României şi, în consecinţă, n-au dreptul să vorbească despre statutul minorităţilor naţionale de pe teritoriul României. Pe 26 februarie, guvernul Statelor Unite a abrogat clauza naţiunii celei mai favorizate pentru România, începând cu data de 3 iulie. Majoritatea schimburilor de mărfuri dintre cele două ţări s-a realizat însă înainte de această dată, aşa încât bilanţul schimburilor comerciale reciproce pe 1988 n-a suferit prea mult ca urmare a retragerii clauzei[89]. Din acel moment a început o perioadă foarte rea în relaţiile Bucureştiului cu Washingtonul, ceea ce s-a repercutat negativ şi asupra contactelor cu toate celelalte state occidentale. Echipa lui Ceauşescu era din ce în ce mai izolată.

La scurt timp după aceea cuplul dictatorial a efectuat două lungi călătorii prin ţări ale Lumii a Treia, călătorii care au fost numite „itinerariul păcii şi prieteniei”. Mai întâi, între 7 şi 15 martie soţii Ceauşescu au vizitat Ghana, Liberia, Guineea şi Mauritania, iar la mai puţin de o lună, în perioada 8-21 aprilie, au plecat în Indonezia, Vietnam şi Mongolia. La câteva zile după întoarcerea din călătorii a avut loc o şedinţă a CPEx în cadrul căreia secretarul general şi-a prezentat concepţia referitoare la situaţia internaţională şi la necesitatea întăririi rolului ideologiei în activitatea instructiv-educativă. Aceste concepţii, prezentate membrilor PCR ca „Programul revoluţionar de muncă al partidului şi poporului”, au fost numite mai târziu „tezele din aprilie”[90]. Ele nu aduceau nimic nou, fiind simple repetări ale vechilor scheme prea bine cunoscute. „Programul revoluţionar” a fost apoi studiat la şedinţele de partid. După cum informa Ambasada RPP, până la începutul lui august la astfel de şedinţe au participat 8 milioane de cetăţeni, dintre care 1,25 milioane au luat cuvântul[91].

Fără îndoială, această nouă repetare după „tezele de la Mangalia” a „tezelor din iulie” avea drept scop să strângă şi mai mult rândurile şi să concentreze societatea în jurul echipei conducătoare, dar ea a fost luată în cel mai bun caz drept o farsă, fiind ignorată total de majoritatea populaţiei. „Tezele din aprilie” au constituit o dovadă în plus că dictatorul nu înţelegea ce se petrece în jur, fiind convins că e suficient să repete ceea ce făcuse cu mai mulţi ani în urmă pentru a obţine acelaşi efect.

În intervalul 10-14 mai a sosit la Bucureşti Andrei Gromîko, de data aceasta în calitate de preşedinte al Sovietului Suprem al URSS. El i-a înmânat lui Ceauşescu Ordinul „Lenin”. Imediat după ce a renunţat la

sprijinul american, conducătorul român a început să facă eforturi pentru lărgirea contactelor cu ţările socialiste. Anul 1988 a constituit pentru RSR un record la scara deceniului în curs în ceea ce priveşte contactele bilaterale cu ţările din blocul sovietic[92]. Ceauşescu era interesat în primul rând de colaborarea comercială şi nici nu se gândea să facă vreun compromis pe probleme ideologice sau de politică internă. Aşa încât vizita lui Gromîko n-a schimbat nimic în atitudinea dictatorului.

În cursul lunii iunie s-au înrăutăţit însă brusc relaţiile cu RPU. Pe 20-22 mai, în această ţară s-au petrecut o serie de evenimente cunoscute sub numele de „puciul aparatului de partid”. La conferinţa naţională a partidului, Kádár şi încă patru dintre colaboratorii săi au fost eliminaţi din Biroul Politic, iar Károly Grósz, un adept al reformelor, a devenit noul secretar general al PMSU, ceea ce anunţa o accelerare a schimbărilor în RPU. Pe 27 iunie, la Budapesta a avut loc o demonstraţie împotriva îngrădirii drepturilor omului în România. Această manifestaţie, sprijinită discret de echipa lui Grósz, a adunat 60.000 de persoane[93]. Conducătorii români aflaseră mai înainte despre intenţiile ungurilor, aşa încât, în aceeaşi zi, a fost pregătită plenara Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Maghiară din RSR şi a Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Germană din RSR. Ambele forumuri au elaborat câte o rezoluţie în care condamnau acţiunile „antiromâneşti” întreprinse de autorităţile RPU. În ziua următoare a avut loc plenara CC al PCR în cursul căreia s-a decis redactarea unei scrisori adresate CC al PMSU şi a fost citită o scrisoare semnată de Ceauşescu şi adresată lui Grósz. Ambele epistole reproşau conducerii ungare tendinţe şovine şi naţionaliste[94].

Timp de aproape două luni s-a consumat apoi un conflict diplomatic acut, deşi pe 30 iunie Grósz a afirmat că este gata să meargă în România ca să discute problema minorităţilor naţionale. Dar autorităţile RSR au dispus închiderea imediată a Consulatului RPU de la Cluj, unul dintre cele mai importante oraşe din punctul de vedere al acestei minorităţi. Pe data de 1 iulie parlamentul ungar a adresat guvernului român o scrisoare prin care cerea încetarea sistematizării satelor. Ca răspuns, Ceauşescu s-a hotărât să-l invite pe Grósz în RSR şi i-a propus o întâlnire pe la sfârşitul lui august la Arad, un oraş situat în apropierea graniţei cu RPU[95]. Vizita lui Grósz a avut loc pe 28 august. Ambele părţi se făceau că doresc o stingere a conflictului, dar nu s-a ajuns la o înţelegere fermă. Ceauşescu afirma că „s-a convenit ca în relaţiile româno-maghiare să fie trecute pe primul plan problemele în

legătură cu care punctele de vedere ale ambelor părţi sunt identice sau apropiate”[96]. Această rundă în duelul diplomatic dintre Bucureşti şi Budapesta s-a desfăşurat aşadar în favoarea lui Ceauşescu, care s-a arătat, pe de o parte, ca apărătorul României în faţa radicalismului maghiar, iar pe de altă parte, ca omul de stat gata oricând să rezolve problemele pe calea dialogului.

În august 1988 a fost lansat un alt oponent. Fost cursant al Academiei „Ştefan Gheorghiu” şi poet care s-a impus printr-o critică aspră la adresa lui Ceauşescu în timpul conferinţei scriitorilor din iulie 1981, Mircea Dinescu a fost invitat în URSS ca oaspete al Uniunii Scriitorilor Sovietici. Pe 25 august, într-o emisiune la Radio Moscova care avea şi un program în limba română, el s-a exprimat pe un ton mai mult decât pozitiv în legătură cu conceptele sovietice de *perestroika* şi *glasnost*. După întoarcerea în ţară, în cursul lunii septembrie, i-a adunat pe câţiva dintre cunoscuţii săi, printre care Andrei Pleşu şi Gabriel Liiceanu (după căderea comunismului aceştia au cunoscut succese uluitoare în carieră), respectiv Alexandru Paleologu, un intelectual care pe la începutul anilor ’60 era informator al serviciilor speciale[97], iar după căderea comunismului a cunoscut şi el succesul în carieră, cu scopul de a elabora un protest împotriva sistematizării satelor. După această întâlnire, toţi participanţii au fost audiaţi de Securitate şi informaţi că Dinescu colaborează cu KGB-ul. Aşa încât nu s-a ales nimic de protestul colectiv şi poetul a hotărât să acţioneze singur[98].

Pe 4 octombrie Ceauşescu a efectuat o călătorie în URSS. Dar nici această vizită n-a adus prea multe, pentru că iarăşi au prevalat divergenţele punctelor de vedere şi totul s-a încheiat cu generalităţi de mică importanţă pe tema îmbunătăţirii relaţiilor reciproce[99]. După întoarcerea de la Moscova, conducătorul român a mai vizitat şi RP Chineză (14-18 octombrie) şi RPD Coreeană (18-21 octombrie), dar n-a fost vorba decât de vizite „de prietenie”, de rutină, care n-au adus accente noi în relaţiile bilaterale.

Între 28 şi 30 noiembrie a avut loc Plenara comună a CC al PCR, a FDUS şi a celorlalte organizaţii de masă în cadrul cărora au fost dezbătute „tezele din aprilie”[100]. Conducătorul român nu avea intenţia să se abată nici cu un pas de la linia rigidă pe care o adoptase şi s-a hotărât s-o apere până la capăt, lucru despre care îi informa fără încetare atât pe partenerii internaţionali, cât şi propria populaţie, nomenclatura şi membrii conducerii superioare. Ceauşescu s-a hotărât să-şi consolideze poziţia de până acum, dar organele puterii acţionau cu tot mai puţină fermitate şi mai ales cu tot

mai puţină consecvenţă. Securitatea îi urmărea pe oponenţi şi pe disidenţi, al căror număr creştea odată cu trecerea timpului, desfăşura cu aceştia discuţii de avertizare, din când în când „făptaşi necunoscuţi” mai băteau pe câte cineva, dar nu se făceau arestări masive (ca în 1958) şi nici măcar acţiuni de înfricoşare mai ample (cum se întâmplase după scandalul Meditaţiei Transcendentale). Un rol important l-a jucat aici Iulian Vlad, care, presimţind probabil sfârşitul iminent al lui Ceauşescu, se străduia, cel puţin aceasta este părerea unora[101], să limiteze rolul Securităţii în acţiunile represive.

În ianuarie 1989 au avut loc tradiţionalele sărbătoriri ocazionate de zilele de naştere ale soţilor Ceauşescu, ceea ce însemna că, atât timp cât vor trăi Nicolae şi Elena, nu vor fi posibile nici un fel de schimbări. De pe alte poziţii judecau însă câţiva activişti de partid pensionari care cunoscuseră vremea lor de glorie pe timpul regimului Gheorghiu-Dej. După cum îşi amintea Silviu Brucan (unul dintre aceştia), în aprilie 1988, în parcul Herăstrău din Bucureşti (situat în partea de nord a Capitalei, nu departe de Casa Scânteii şi de cartierul de vile unde locuiau demnitarii, inclusiv familia Ceauşescu), el s-a întâlnit cu Gheorghe Apostol, care tocmai se întorsese din Brazilia, unde fusese ambasador încă din 1983. Ei au ajuns la concluzia că trebuie luate anumite măsuri politice. În următoarele câteva luni ei s-au întâlnit cu alţi doi „veterani”, Constantin Pârvulescu şi Alexandru Bârlădeanu, care s-au hotărât să se alăture acestui grup şi au elaborat în scurt timp o primă versiune a unui text care a intrat în istorie sub denumirea de „Scrisoarea celor şase”[102]. Această activitate nu putea scăpa atenţiei Securităţii, care îl urmărea neîncetat pe Brucan, în mod aproape sigur pe Pârvulescu (după intervenţia sa la Congresul al XII-lea al PCR, pentru că Nicolae Ceauşescu nu ierta niciodată asemenea lucruri) şi pe Apostol (după întoarcerea în ţară, el putea deveni periculos, ca unul pe care Dej îl desemnase probabil drept succesor), şi poate chiar pe Bârlădeanu (preventiv). A organiza întâlniri secrete în asemenea condiţii ar fi fost ceva de domeniul miracolului. Autorităţile ştiau mai mult ca sigur despre iniţiativa veteranilor din partid, dar nu s-au obosit s-o împiedice.

Spre sfârşitul anului 1988 Silviu Brucan a efectuat fără prea mari dificultăţi câteva călătorii în străinătate. A început cu capitalele occidentale, Washington şi Londra, unde s-a întâlnit atât cu reprezentanţi ai guvernelor respective, informându-i despre iniţiativa sa şi a colegilor săi, cât şi cu ziarişti cărora le-a acordat interviuri. S-a dus apoi la Moscova, unde, după

cum chiar el povesteşte, dar fără a da o informaţie exactă în legătură cu ziua şi făcând doar o aluzie la luna noiembrie 1988, s-a întâlnit chiar cu Gorbaciov cu care s-a întreţinut timp de aproape o oră în legătură cu situaţia din România. Brucan a plecat şi la Viena, unde a dat interviuri pentru REL, Vocea Americii şi BBC, dar în cursul acestora n-a amintit despre întâlnirea cu liderul Uniunii Sovietice[103].

După întoarcerea lui Brucan în ţară, veteranii complotişti s-au hotărât să treacă la ofensivă. Grupului iniţial i s-au alăturat acum şi fostul ministru al Afacerilor Externe Corneliu Mănescu şi activistul pensionar Grigore Răceanu, care în sine nu însemna prea mult, dar avea numeroase cunoştinţe printre nomenclaturişti, mai ales printre cei cu un stagiu mai consistent în PCR, plus că avea motive să-l duşmănească din toată inima pe Ceauşescu din cauza amintitului denunţ prezentat la Plenara CC al PMR din 1958. După cum îşi amintea Corneliu Mănescu, grupul disidenţilor voia să mai coopteze şi alţi activişti, printre care probabil pe Ion Gheorghe Maurer (a cărui lipsă din grup era foarte vizibilă), dar toţi au refuzat argumentând de cele mai multe ori că pur şi simplu le e frică[104]. Iliescu, după cum spune chiar el, n-a fost avut în vedere, aşa încât nimeni nu l-a contactat în această problemă[105]. În cele din urmă, scrisoarea deschisă adresată lui Nicolae Ceauşescu în calitatea lui de preşedinte a fost semnată de şase persoane, în ordinea următoare: G. Apostol, A. Bârlădeanu, C. Mănescu, C. Pârvulescu, G. Răceanu, S. Brucan.

Între timp, autorităţile RSR au trecut pe moment la acţiuni ofensive. Pe 31 ianuarie 1989 a fost arestat, sub învinuirea de spionaj în favoarea Statelor Unite, Mircea Răceanu[106], fiul vitreg al lui Grigore Răceanu şi absolvent, printre altele, al vestitului Institut de Stat pentru Relaţii Internaţionale din Moscova (MGIMO). În momentul arestării, Răceanu era director adjunct la Secţia V (ambele Americi) din Ministerul Afacerilor Externe. Pe 14 martie, a doua zi după difuzarea „Scrisorii celor şase" la REL, *Scânteia* insera o informaţie despre eveniment. În zilele de 20-21 iulie 1989 a avut loc procesul în urma căruia Răceanu a fost condamnat la moarte pentru trădare de patrie. El a făcut recurs, care a fost judecat pe 28 august şi soluţionat negativ. În favoarea lui Răceanu a intervenit însuşi preşedintele Statelor Unite, George Bush, care i-a adresat o scrisoare lui Ceauşescu, mulţumită căreia pe 19 septembrie pedeapsa lui Răceanu a fost comutată în douăzeci de ani de privare de libertate.

În aceeaşi zi în care a fost reţinut Mircea Răceanu sosea la Bucureşti o

delegaţie sovietică condusă de Vadim Medvedev. Convorbirile purtate au fost de natură ideologică. Potrivit amintirilor lui Medvedev, în repetate rânduri Ceauşescu s-a exprimat critic în legătură cu procesele care au loc în URSS şi în alte ţări comuniste, punând „problema socialismului", lucru foarte important, mai presus chiar decât „suveranitatea" fiecărui stat în parte – ceea ce era o schimbare de-a dreptul fundamentală în atitudinea lui[107]. Afirmăm acest lucru pentru că din august 1968 şi până în momentul respectiv Ceauşescu a tot subliniat mereu tocmai suveranitatea, opunându-se încercărilor de a soluţiona problemele naţionale la nivelul Kremlinului sau al unor instanţe internaţionale. Pe când în convorbirea cu Medvedev conducătorul român propunea tocmai o astfel de întâlnire multilaterală la cel mai înalt nivel. Această idee a apărut de fapt şi mai târziu.

Arestarea ginerelui unuia dintre veteranii complotişti n-a provocat însă încetarea acţiunii lor. Scrisoarea transmisă în Occident de ambasadorul Olandei Coen Stork[108] a fost difuzată la secţia română a BBC pe data de 10 martie 1989, după care conţinutul ei a fost preluat şi de alte posturi de radio în limba română, inclusiv REL, pe 13 martie. De la Congresul al XII-lea al PCR, era prima luare de poziţie a unui grup din partid în opoziţie faţă de Ceauşescu. Disidenţii criticau situaţia în care se găsea RSR[109], atrăgând atenţia asupra nerespectării hotărârilor Actului Final al Conferinţei de la Helsinki, asupra neconstituţionalităţii sistematizării satelor şi a legii antiavort. Ei apreciau negativ reconstrucţia centrului Capitalei. Creată, în opinia autorilor scrisorii, cu scopul de „a apăra ordinea socialistă contra claselor exploatatoare", Securitatea s-a întors acum împotriva clasei muncitoare, a vechilor membri de partid şi a intelectualităţii. Veteranii din partid mai atrăgeau atenţia şi asupra situaţiei materiale dramatice a populaţiei. Ca remediu faţă de problemele actuale, ei îi propuneau lui Ceauşescu: sistarea imediată a sistematizării rurale, restabilirea garanţiilor constituţionale pentru libertatea persoanei şi încetarea exportului de alimente. Scrisoarea se încheia cu următoarea asigurare: „Din momentul în care aceste măsuri vor fi luate, noi suntem gata să participăm într-un spirit constructiv la un dialog cu guvernul cu privire la căile şi mijloacele de a depăşi prezentul impas".

Conţinutul „Scrisorii celor şase" cu greu ar putea fi caracterizat drept revoluţionar (n-a fost cerută nici măcar înlocuirea lui Ceauşescu), dar acestui document mijloacele de informare în masă occidentale i-au acordat o importanţă enormă. În rândul populaţiei, scrisoarea a fost percepută mai

puţin favorabil, între altele şi din cauza faptului că persoanele care o semnau se identificau prea mult cu sistemul comunist şi cu regimul lui Dej, care nu lăsase amintiri deloc bune. Cu toate acestea, semnatarii „Scrisorii celor şase” au fost supuşi unor măsuri represive prin arest la domiciliu, de data aceasta respectat mult mai riguros decât înainte.

Importanţa acestui demers al veteranilor din partid a fost potenţată şi de un alt eveniment. În decembrie 1988, Mircea Dinescu a acordat un interviu cotidianului francez de stânga *Libération*. În acest interviu, poetul a împărtăşit ziariştilor anumite observaţii critice la adresa regimului Ceauşescu. Redacţia ziarului a aşteptat însă un moment potrivit pentru publicarea interviului. Acesta s-a ivit pe 17 martie 1989, la o săptămână după difuzarea „Scrisorii celor şase” de către BBC. Chiar în aceeaşi zi, Dinescu a fost convocat la sediul comitetului local de partid, unde i s-a adus la cunoştinţă că a fost eliminat din rândul membrilor de partid. În acelaşi timp i-a fost aplicată măsura arestului la domiciliu, menţinută *de facto* până pe 22 decembrie. Îi era permis în schimb să se întâlnească cu diferite persoane, inclusiv cu diplomaţi occidentali. În zilele următoare, câţiva reprezentanţi ai lumii culturale şi-au exprimat sprijinul pentru Dinescu, printre aceştia numărându-se Andrei Pleşu, fostul „inginer al sufletelor” din vremea stalinismului, Geo Bogza, Alexandru Paleologu, eseistul Mihai Şora şi poetul Ştefan Augustin Doinaş, care fusese informator al Securităţii[110]. Ei au redactat o scrisoare adresată preşedintelui Uniunii Scriitorilor în care-şi exprimau neliniştea faţă de starea literaturii în România. Autorităţile au reacţionat imediat, dar nu foarte ferm. Toţi semnatarii scrisorii, cu excepţia stalinistului Bogza, au primit interdicţie de a mai publica pe teritoriul RSR. Cel mai rău a fost tratat Pleşu, care, ca istoric de artă, pe 5 aprilie a fost trimis în provincie, în satul Tescani din judeţul Bacău, unde trebuia să îndeplinească funcţia de custode al muzeului local[111]. Potrivit scriitorului Tudor Octavian, care l-a vizitat pe Pleşu la Tescani, oaspeţi ai disidentului ar mai fi fost şi Ion Iliescu şi Virgil Măgureanu, pe atunci lector la Academia „Ştefan Gheorghiu” (din 1973), iar în anii 1990-1997 şeful Serviciului Român de Informaţii[112].

În februarie 1989, în cadrul Institutului de Economie a Sistemului Socialist de pe lângă Academia de Ştiinţe a URSS a fost elaborată o lucrare referitoare la situaţia internă a ţărilor din blocul sovietic. În acest document se aprecia că „regimul [românesc] încă mai dispune de o anumită rezervă de forţe vitale” şi erau prevăzute două variante de evoluţie a situaţiei din RSR.

O variantă favorabilă din punctul de vedere al sovieticilor presupunea că „se va ajunge la schimbări la nivelul autorităţii supreme în stat şi ca urmare, în locul lui N. Ceauşescu vor apărea politicieni care gândesc sănătos, capabili să înţeleagă şi să pună în practică idei ca reforme radicale şi înnoirea socialismului". În varianta numită „intermediară/de impas" era avută în vedere rămânerea lui Ceauşescu în continuare la putere, fără schimbarea liniei politice. În cel mai rău caz se putea ajunge la o explozie socială şi la apariţia „pericolului întoarcerii spre Occident"113. Ceea ce s-a întâmplat ceva mai târziu a fost un amestec între varianta favorabilă şi cea intermediară. În fond, s-a produs o explozie a nemulţumirii sociale, în urma căreia însă la putere au ajuns „politicieni cu gândire sănătoasă" care au făcut totul pentru a preveni „pericolul întoarcerii spre Occident".

Pe 4 aprilie, în semn de protest împotriva încălcării drepturilor omului de către echipa lui Ceauşescu, Republica Federală Germania şi-a retras ambasadorul din România114. Acest lucru reprezenta accentuarea izolării României pe arena internaţională. Din acel moment au încetat practic întâlnirile cu delegaţii din alte ţări, atât de frecvente în cursul precedenţilor douăzeci şi ceva de ani şi exploatate invariabil de propagandă ca dovezi ale recunoaşterii în lume a geniului conducătorului român.

Câteva zile mai târziu, autorităţile au iniţiat ultima mare ofensivă propagandistică, legată de achitarea datoriei externe anunţată de secretarul general la Plenara CC din 12-14 aprilie 1989. Subliniind surmontarea dificultăţilor economice şi creşterea independenţei ţării, campania n-a nimerit însă pe un teren favorabil, pentru că situaţia materială a populaţiei nu se ameliora, ci se înrăutăţea tot mai mult. Speranţa în ridicarea nivelului de trai după plata datoriilor, întreţinută permanent de autorităţi, s-a dovedit o nouă păcăleală.

În următoarele luni nu s-au întâmplat prea multe, deşi echipa conducătoare era asaltată de o avalanşă de fenomene negative. Se înmulţeau protestele oponenţilor şi disidenţilor, ale instituţiilor internaţionale care luptau pentru respectarea drepturilor omului, precum şi ale organizaţiilor politice ale românilor din emigraţie. S-a intensificat şi emigraţia ilegală, tot mai multe persoane treceau în RPU şi în RSFI, iar paza de frontieră nu era în stare să reducă semnificativ fenomenul. În noiembrie 1989, din RSR a fugit astfel gimnasta de renume mondial Nadia Comăneci, ceea ce era un semnal clar că până şi cele mai favorizate persoane erau extrem de nemulţumite de nivelul de trai din ţară.

În iulie s-a lansat următorul oponent, care mai târziu a încercat să joace un rol determinant, dar a fost eliminat de Iliescu. Dumitru Mazilu, pentru că despre el este vorba, fusese în anii ’60 şi ’70 membru al nomenclaturii comuniste superioare, dar pe parcurs poziţia lui s-a depreciat. Culmea carierei sale a fost atinsă în perioada 1965-1967, când a îndeplinit funcţia de comandant al Şcolii de Securitate de la Băneasa (unitate care n-a cunoscut reforme „românizante” decât după 1968)[115]. Mai târziu a activat în domeniul ştiinţific. În 1974 a devenit secretar general al Asociaţiei Române pentru Naţiunile Unite. În 1985 ONU i-a recomandat pregătirea unui raport în legătură cu respectarea drepturilor omului şi cu situaţia tineretului din RSR. Mazilu a încercat să prezinte acest raport la şedinţa uneia dintre comisiile Organizaţiei Naţiunilor Unite în iunie 1987, dar autorităţile nu i-au eliberat paşaportul[116]. Pe 10 iulie 1989, la Geneva, cu ocazia sesiunii uneia dintre subcomisiile pentru apărarea drepturilor minorităţilor naţionale, a fost prezentat totuşi acest raport (mai mult de zece pagini dactilografiate), care a ajuns şi în posesia postului de radio Europa Liberă şi a altor posturi de radio occidentale. Mazilu şi-a transmis raportul inclusiv Ambasadei RPP, în arhivele MSZ RP păstrându-se o copie xerox a manuscrisului acestui text (în limba engleză)[117].

Între timp, în sânul conducerii României s-a cristalizat treptat ideea creării unei anumite forme de opoziţie faţă de Gorbaciov şi perestroika lui, la scara întregului bloc comunist. Chiar şi Ceauşescu, aşa dezinformat cum era, ştim bine, de colaboratorii săi cei mai apropiaţi, probabil îşi dăduse seama în cele din urmă că în ţările socialiste se petrec schimbări atât de adânci, încât situaţia devine periculoasă pentru el dacă rămâne singur. Pe 4 iunie 1989 a devenit clar că schimbările din ţările comuniste pot merge în ambele direcţii, simbolizate prin alegeri parţial libere în RPP şi masacrul studenţilor protestatari în RP Chineză. Ceauşescu prefera, evident, soluţia chineză, dar mai mult ca sigur nu putea conta pe ajutorul Beijingului (ajutor pe care l-ar fi putut solicita în cursul vizitei sale în RP Chineză din noiembrie 1988, deşi aceasta nu este, din păcate, decât o ipoteză).

Ceea ce l-a împins la acţiune a fost faptul că în Polonia misiunea formării unui nou guvern i-a fost încredinţată lui Tadeusz Mazowiecki, renunţându-se astfel la principiul tradiţional al rolului conducător al PMUP. E greu de spus în ce măsură Ceauşescu era corect informat în legătură cu situaţia politică din RPP, dar cu siguranţă şi-a dat seama că acest lucru reprezintă o ameninţare gravă la adresa sistemului comunist din această

ţară şi, implicit, din celelalte state ale blocului sovietic[118]. La şedinţa din 21 august, el le-a explicat membrilor CPEx că vrea să-şi exprime sprijinul faţă de forţele conservatoare din PMUP care, „văzând că se bucură de sprijin, fără îndoială vor fi tentate să treacă la acţiune” pentru apărarea sistemului comunist. Textul scrisorii adresate partidelor comuniste „frăţeşti” a fost transmis în cursul nopţii de 19 spre 20 august. În acest document era criticată evoluţia situaţiei din Polonia, afirmându-se printre altele:

Partidul Comunist Român şi România ca ţară socialistă nu pot considera acest lucru ca fiind exclusiv o problemă internă a Poloniei. Ceea ce se petrece acolo afectează toate ţările socialiste, priveşte soarta socialismului în întreaga lume. [...] Din această cauză conducerea partidului şi a statului român consideră că partidele noastre, ţările socialiste, statele-membre ale Tratatului de la Varşovia trebuie să adopte o poziţie hotărâtă şi să nu permită ca misiunea formării guvernului polonez să fie încredinţată conducătorilor „Solidarităţii”. În ciuda rezultatelor alegerilor, RSR consideră că trebuie luate în consideraţie problemele socialismului şi ale clasei muncitoare.

Este greu de spus totuşi cu certitudine că Nicolae Ceauşescu ar fi propus pe această cale o acţiune armată a Tratatului de la Varşovia în RPP după modelul intervenţiei din 1968 în Cehoslovacia. În mod cert, el revenea la propunerea pe care i-o făcuse în ianuarie lui Medvedev, şi anume o întâlnire a conducătorilor pentru a discuta împreună problemele internaţionale. Dar iniţiativa românească n-a primit decât răspunsuri negative din toate capitalele blocului socialist. Ceea ce însemna că în vara anului 1989 Ceauşescu rămăsese singurul lider din regiune hotărât să apere comunismul cu orice preţ.

Toamna, evenimentele din Europa Centrală şi de Est au cunoscut brusc un proces de accelerare. Pe 10 octombrie, în Ungaria a fost dizolvat PMSU, pe ruinele lui fiind construit Partidul Socialist Maghiar (Magyar Szocialista Párt). Pe 18 octombrie, în Polonia au început lucrările „mesei rotunde”. Pe 23 octombrie s-a renunţat la denumirea RPU, care a fost înlocuită cu Republica Ungară (Magyar Köztársaság). Şi-au dat obştescul sfârşit inclusiv regimurile pe care Ceauşescu conta cel mai mult. Între 6 şi 8 octombrie conducătorul român a sărbătorit împreună cu Erich Honecker a 40-a aniversare a RDG, dar o lună mai târziu, pe 9 noiembrie, Zidul

Berlinului cădea, ceea ce a constituit sfârşitul simbolic al regimului comunist în Germania. În Cehoslovacia, la Praga, pe 17 noiembrie a avut loc o uriaşă demonstraţie, pacificată însă brutal de forţele de ordine, acest eveniment constituind începutul „revoluţiei delicate” (*nežná revoluce*), numită mai târziu „de catifea” (*sametová*), care a dus la căderea sistemului comunist într-un mod mult mai hotărât decât în alte ţări. În Bulgaria, încercarea lui Jivkov de a îmblânzi tonul campaniei naţionaliste antiturceşti n-a adus rezultatele scontate şi n-a putut opri inevitabilele schimbări. Cu participarea largă a armatei, Jivkov a fost înlocuit pe 10 noiembrie cu Petăr Mladenov. Pe 7 decembrie, în Bulgaria era înfiinţat primul partid de opoziţie, Uniunea Forţelor Democratice.

Spre sfârşitul lunii noiembrie România rămăsese aşadar ultima ţară comunistă europeană (în afară de Albania) în care sistemul se menţinea în continuare neschimbat. Era aproape sigur însă că se va întâmpla ceva, cu atât mai mult cu cât asupra RSR, ca ultim bastion al socialismului, a început să se concentreze atenţia opiniei publice mondiale. Conducătorul român îşi dădea seama de acest lucru, dar s-a hotărât să contracareze orice schimbare prin unica metodă pe care o utilizase până atunci – strângerea şi mai accentuată a rândurilor. În afară de RP Chineză, el avea ca model şi Cuba, unde un adept al lui Gorbaciov, generalul Arnaldo Ochoa, care se acoperise de glorie în luptele din Africa, fusese arestat în iunie 1989 şi împuşcat o lună mai târziu.

Între 20 şi 24 noiembrie 1989 a avut loc Congresul al XIV-lea al PCR. Era şi ultima ocazie de a-l elimina pe Ceauşescu pe cale legală, întrucât ca secretar general al partidului el nu putea fi revocat decât de Congres. În această direcţie mergeau de altfel şi intenţiile autorilor celor două scrisori deschise care fuseseră difuzate de Europa Liberă pe 27 august, respectiv 8 noiembrie. Ambele fuseseră semnate de Frontul Salvării Naţionale (FSN). Nu este încă foarte clar cine a fost autorul şi forţa propulsoare a acestor scrisori. Silviu Brucan a afirmat că ele au fost scrise de Alexandru Melian, pe atunci profesor la Universitatea din Bucureşti. După Brucan, Melian nu întreţinuse contacte cu grupul care mai târziu a format „adevăratul” FSN şi că aceasta fusese iniţiativa lui personală[119]. Exact aceeaşi versiune a dat-o şi Ion Iliescu într-un dialog cu Vladimir Tismăneanu, deşi afirma că la un moment dat îl cunoscuse pe Melian[120]. Pe de altă parte, Nicolae Militaru, într-un interviu acordat istoricului britanic Dennis Deletant în 1995, afirma că ideea publicării unor astfel de scrisori şi semnarea lor cu sigla FSN îi

aparţinuseră lui Ion Iliescu, iar Melian nu făcuse decât s-o pună în practică[121]. Ambele versiuni par la fel de verosimile şi în acest moment este greu să apreciem cum s-au petrecut de fapt lucrurile. În orice caz, în scrisorile difuzate de REL, Frontul Salvării Naţionale îi îndemna pe delegaţii la Congresul PCR să nu-l mai aleagă tot pe Ceauşescu secretar general, cu alte cuvinte, să-l elimine de la putere în mod legal.

Pe de altă parte, conducătorul român putea profita, teoretic, de acest eveniment pentru a-şi anunţa retragerea de bunăvoie sau a pune la punct farsa unui puci care i-ar fi permis să se retragă, lăsând locul fiului său Nicu sau lui Ilie Verdeţ. Dar nu s-a întâmplat aşa – Congresul s-a desfăşurat în aceeaşi atmosferă festivă bine cunoscută de atâţia ani, în mijlocul ovaţiilor şi sloganurilor de tipul „Ceauşescu reales la al XIV-lea Congres”. În ziua ultimului său Congres, PCR număra deja peste 3,8 milioane de membri[122]. În cele 87 de cuvântări, numele lui Nicolae Ceauşescu a fost rostit de 673 de ori, iar al Elenei de 247 de ori, ceea ce reprezenta un record absolut[123]. În luările de cuvânt era subliniat rolul conducător al partidului – aluzie evidentă la ţările vecine, în care această formulare fusese eliminată. Cultul personalităţii ajunsese la zenit, aşa încât secretarul general a fost reales cu unanimitate de voturi de participanţii la Congres. În încheiere Ceauşescu a citit un referat, în care chiar din prima frază se făcea trimitere la perioada 2000-2010[124]. El sublinia că, în opinia lui, „cel mai mare succes şi rezultat al construcţiei socialismului în România” este „omul nou”. El amintea, de asemenea, despre „consolidarea independenţei şi suveranităţii” ţării. Congresul al XIV-lea n-a adus nimic nou – a fost un eveniment schematic, plictisitor şi destul de mohorât. Ceauşescu pierduse şi ultima şansă de a ieşi din rigiditatea liniei sale politice şi de a iniţia reforme care, e adevărat, l-ar fi înlăturat de la putere, dar i-ar fi dat şansa de a-şi salva viaţa şi poate chiar şi averea acumulată.

Încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea (şi ultimul) al PCR a reprezentat începutul perioadei imediat precedente izbucnirii revoluţiei îndreptate împotriva regimului Ceauşescu. Soarta dictatorului era deja hotărâtă – nu mai trebuia decât o ocazie, şi ea avea să apară.

Pierderea puterii: 2-22 decembrie 1989

Între 2 şi 3 decembrie 1989, în apropierea coastelor Maltei s-a organizat o întâlnire între preşedintele american George Bush şi secretarul general al PCUS Mihail Gorbaciov. Acest eveniment provoacă între români controverse. Unii consideră că în cursul acestor convorbiri s-a ajuns aproape la semnarea sentinţei lui Ceauşescu (de la Ialta pân'la Malta – aşa datează unii perioada comunistă din România), alţii nu acordă acestei întâlniri o importanţă chiar atât de mare, arătând că doar factorii interni au dus la căderea „Geniului din Carpaţi".

Pe 31 octombrie se anunţase că urmează să aibă loc o întâlnire a conducătorilor Statelor Unite şi Uniunii Sovietice la bordul unei nave sovietice de război staţionate în apropierea Maltei pentru a se discuta chestiuni legate de situaţia politică din lume care se schimbă de la o zi la alta[125]. Bush a fost cel care a ţinut cu orice preţ să se ajungă la această întâlnire. Convorbirile s-au referit inclusiv la România, deşi în stenogramele publicate nu există prea multe menţiuni la RSR, în afara unui fragment scurt, destul de enigmatic. Bush l-a asigurat pe Gorbaciov că „valorile occidentale nu înseamnă absolut deloc că am dori să impunem sistemul nostru României, Cehoslovaciei ori RDG-ului", la care acesta din urmă a răspuns la fel de enigmatic: „Pentru noi acest lucru este foarte important. Au loc schimbări fundamentale". După cum consideră mulţi istorici, spre exemplu Alex M. Stoenescu, acest fragment însemna că „despre aceste trei ţări se discutase fără stenogramă şi că misiunea de a schimba conducerile de acolo revenea Uniunii Sovietice"[126]. O teză formulată chiar atât de categoric poate că nu este întemeiată, dar fără îndoială se poate afirma că întâlnirea din apropierea coastelor Maltei a însemnat retragerea definitivă a sprijinului pe care Washingtonul îl acordase conducerii României.

A doua zi după venirea din Malta, Mihail Gorbaciov a luat parte la Moscova la întâlnirea conducătorilor statelor membre ale Tratatului de la Varşovia. În cursul acestei sesiuni conducătorul sovietic a purtat convorbiri destul de ample cu Ceauşescu, stenograma acestora fiind mai târziu publicată de unul dintre membrii Comisiei Senatoriale[127]. La convorbiri au participat de asemenea şefii de guvern ai RSR şi URSS. Ceauşescu şi-a reînnoit propunerea (pe care i-o făcuse mai întâi lui Medvedev în luna ianuarie şi apoi o reluase în faţa conducătorilor partidelor „frăţeşti" în luna august) de a se organiza o întâlnire a „partidelor comuniste şi muncitoreşti", chiar dacă unul dintre acestea, PSM din Ungaria, deja se transformase în

partid social-democrat. Ceauşescu a amintit aici cuvintele lui Lenin: „Oricât de puţini am fi, tot trebuie să ridicăm steagul". Răspunsul lui Gorbaciov a fost un refuz, dar făcut pe un ton îngăduitor. S-a discutat apoi despre situaţia politică din celelalte ţări ale blocului sovietic. Ambii vorbitori au subliniat realizările socialismului din acele ţări. Apoi au fost abordate probleme bilaterale. După afirmaţia lui Rîjkov că pe 9 ianuarie 1990 a fost planificată o întâlnire CAER, Gorbaciov a spus destul de enigmatic, aparent fără să se adreseze cuiva anume: „Veţi mai trăi până la 9 ianuarie!". După care s-a vorbit destul de mult despre situaţia economică a RSR şi URSS, ca şi despre dezvoltarea relaţiilor comerciale dintre cele două ţări. Partea sovietică a fost de acord să fie organizate şi alte întâlniri bilaterale, fără însă a preciza vreo dată anume (deşi Dăscălescu propusese luna februarie).

Nu se ştie exact cu ce concluzii s-a întors Ceauşescu de la această întâlnire128. La plecarea de la Moscova, nimeni dintre sovietici nu l-a însoţit la aeroport129. Imediat după ce s-a întors în ţară, el a luat câteva decizii importante al căror scop era să prevină eventuale tulburări sociale şi diversiuni străine. Pe 5 decembrie, Consiliul de Stat a emis un decret de majorare a burselor pentru studenţi şi elevi şi de acordare a unor burse pentru copiii de muncitori şi ţărani cooperatişti, indiferent de veniturile părinţilor130. Această manevră avea drept scop să amelioreze starea de spirit a studenţilor şi astfel să reducă potenţialul lor revoluţionar. Dar de fapt decretul n-a schimbat prea multe, fiind considerat încă o promisiune fără acoperire. O a doua decizie luată s-a dovedit în schimb de-a dreptul catastrofală prin efectele ei pentru conducător. Pe 11 decembrie, cu ocazia unei şedinţe a CPEx, s-a luat decizia ca paza de frontieră să treacă în subordinea Ministerului Afacerilor Interne (până atunci ea constituise un resort al Ministerului Apărării Naţionale)131. Principalul motiv al acestei decizii l-au constituit rapoartele Securităţii, din care reieşea că în ultimele luni se intensificaseră trecerile frauduloase de frontieră şi anume, trebuie să subliniem acest amănunt, în ambele sensuri. Încredinţarea comenzii asupra pazei de frontieră fidelului activist Postelnicu era în sine o soluţie bună, dar care fusese aplicată prea târziu. Schimbarea subordonării serviciului de pază a frontierei a provocat un haos enorm în activitatea lui, reducându-i în mod hotărâtor eficienţa.

Datorită acestei decizii a fost mult uşurată apariţia unui mare număr de aşa-numiţi „turişti sovietici", care au trecut masiv graniţa de nord a RSR. Acest fenomen n-a fost suficient cercetat, însăşi existenţa „turiştilor" făcând

obiectul unei controverse foarte pasionate. Potrivit celor care afirmă că „turiştii sovietici” au constituit un element esenţial în evenimentele din decembrie 1989, un prim astfel de grup ar fi trecut graniţa în septembrie cu ocazia vizitei lui Ceauşescu la Iaşi[132]. Valul următor al intrărilor în RSR a început pe 9 decembrie şi s-a intensificat de pe 12 decembrie. „Turiştii”, în marea lor majoritate tineri, bărbaţi bine făcuţi, veneau cu automobile de tip Lada (au existat şi câteva autocare) şi vorbeau, în afară de limba rusă, şi o limbă română stâlcită, ceea ce arăta că puteau proveni de pe teritoriul Republicii Sovietice Moldoveneşti. Ei se prezentau la punctele de trecere a frontierei de obicei la primele ore ale dimineţii şi indicau drept ţintă a călătoriei lor Iugoslavia – ceea ce ar putea sugera că, din start, ei aveau planificat să ajungă la Timişoara. Punctul de întâlnire al „turiştilor sovietici” se afla la Iaşi, unde numai la Hotelul „Unirea” au fost înregistraţi 176 de cetăţeni ai Uniunii Sovietice, venind în principal de la Odessa şi de la Mîkolaiv. Cam în aceeaşi perioadă, potrivit unor martori – din păcate puţin credibili –, ar fi sosit la Iaşi, independent unul de celălalt, Ion Iliescu şi Petre Roman, dar ei n-au confirmat niciodată această informaţie. Pe 14 decembrie după-amiază, „turiştii” au început să părăsească Iaşul. În afara oraşului s-a format o coloană de autoturisme care se îndrepta spre sud-vest. Ei au făcut o haltă mai consistentă la Craiova, dar scopul călătoriei lor era Timişoara. O parte dintre ei au intrat în Bucureşti, unde pe 20-22 decembrie au fost văzute persoane care, vorbind stricat româneşte, întrebau cum să ajungă în puncte esenţiale ale oraşului.

Alţi istorici şi diferiţi participanţi la aceste evenimente neagă în mod vehement faptul că vreun grup organizat de „turişti sovietici” ar fi influenţat în vreun fel desfăşurarea revoluţiei[133]. N-ar fi exclus ca unii cetăţeni din URSS să se fi aflat în decembrie 1989 cu titlu privat pe teritoriul României, este de asemenea posibil ca ei să se fi deplasat cu autoturisme Lada sau chiar cu autocare, dar era vorba de simple excursii care n-aveau nimic în comun cu o operaţiune diversionistă. Partizanii tezei despre participarea „turiştilor sovietici” nu au dovezi incontestabile în apărarea ei. Este adevărat că în apropiere de Craiova serviciile române au împuşcat trei cetăţeni ai Uniunii Sovietice sub învinuirea de terorism, dar în urma anchetei ulterioare s-a constatat că asupra sovieticilor nu s-au găsit decât nişte cuţite lungi şi nici un alt obiect care ar fi putut trăda intenţia de a desfăşura acţiuni teroriste. Împuşcarea acestor trei bărbaţi este, de altfel, singurul fapt incontestabil care demonstrează că cetăţeni din URSS s-au

aflat pe teritoriul RSR ca turişti – celelalte dovezi bazându-se în principal pe mărturiile şi amintirile foştilor ofiţeri ai serviciilor speciale, care, în marea lor majoritate, nu puteau fi de acord cu răsturnarea lui Ceauşescu. Apariţia unor indivizi neidentificaţi este confirmată însă şi de unii revoluţionari autentici.

Faţă de aceste două versiuni diferite şi de imposibilitatea de a avea acces la arhivele care ar putea confirma pe vreuna dintre ele, putem admite că „turiştii sovietici” au existat într-adevăr, dar fără a juca un rol determinant în desfăşurarea evenimentelor. Au existat prea mulţi martori care au mărturisit că au văzut cetăţeni sovietici cu maşini Lada ca să bagatelizăm cu totul acest fenomen; pe de altă parte însă, revoluţionarii cei mai angajaţi care au luptat pe baricade, cei datorită cărora mişcarea n-a fost înăbuşită în faşă (şi au existat câteva sute de astfel de persoane la scara întregii ţări), au aderat mai târziu la diferite asociaţii ale combatanţilor, iar printre ei n-au existat cetăţeni sovietici. E adevărat că au existat şi grupuri neidentificate, dar acestea s-au ocupat mai ales de devastarea magazinelor, ceea ce ar putea arăta că nu erau decât simpli huligani. Nu putem exclude ipoteza că „turiştii sovietici” ar fi trebuit să intre în acţiune dacă s-ar fi dovedit că forţele locale nu sunt în măsură să-l răstoarne pe Ceauşescu, iar serviciile de ordine lichidează fără probleme focarele de rezistenţă. Dar lucrurile s-au petrecut altfel, şi de aceea „turiştii” s-au limitat la rolul de observatori. Nu este decât o ipoteză, dar se pare că este singura acceptabilă în stadiul actual al cercetărilor.

Evenimentele care au dus nemijlocit la căderea dictatorului au început în două locuri şi la două date diferite. Primul s-a desfăşurat pe 14 decembrie, la Iaşi[134]. În acest oraş se ajunsese la revolte încă din anii precedenţi. Datorită situării sale geografice, Iaşul s-a aflat sub o influenţă mai puternică a ideilor provenind din URSS decât restul ţării. Acest lucru a devenit vizibil după crearea în Republica Moldovenească a Frontului Popular, care cerea printre altele revenirea la alfabetul latin. Un grup deosebit de turbulent îl constituiau studenţii, care în februarie 1987 deja organizaseră proteste de anvergură. Persoanele care atunci au luat parte la demonstraţii au fost active şi în decembrie 1989.

Una dintre figurile de maximă importanţă la Iaşi a fost Dan Petrescu, un intelectual, scriitor. În toamna anului 1987 el a plecat într-o călătorie în Occident, unde a acordat un interviu ziarului francez *Libération*. Acest interviu, cu titlul „Ceauşescu nu este singurul vinovat”, a fost publicat chiar

în ziua aniversării dictatorului, în ianuarie 1988. Cu această ocazie, Petrescu afirma că „este mai uşor să-l ucizi pe Ceauşescu decât să schimbi sistemul”, ceea ce mai târziu s-a dovedit a fi un diagnostic foarte exact. În octombrie 1989, Petrescu a început o grevă a foamei, cerând ca delegaţii la Congresul al XIV-lea al PCR să nu-l mai aleagă pe Ceauşescu secretar general al partidului. Petrescu a luat de asemenea legătura cu opozanţi din alte oraşe – printre alţii, cu Doina Cornea. Securitatea i-a impus şi lui arest la domiciliu, care s-a prelungit practic până la 22 decembrie135. Cu toate acestea, el a reuşit să-şi formeze un grup de susţinători care cuprindea mai ales intelectuali. Programul lui Petrescu era explicit anticomunist.

Un alt grup se formase în rândul intelectualilor din domeniul tehnic şi s-a concentrat în jurul inginerilor Cassian Maria Spiridon şi Ştefan Prutianu. Ei împărtăşeau ideea de a aplica şi în România soluţiile sovietice şi de a forma un front popular progorbaciov. O astfel de organizaţie, care se numea Frontul Popular Român, a fost creată pe 27 noiembrie şi în comitetul ei de conducere intrau reprezentanţi ai ambelor grupări disidente. Activiştii Frontului au început să împrăştie prin oraş manifeste executate cu ajutorul unor matriţe din cauciuc. Manifestele conţineau mesaje adresate tuturor românilor („Către toţi românii de bună credinţă”, cu o variantă: „Către toţi cetăţenii de bună credinţă”) şi chemau populaţia la un miting în centrul oraşului, în Piaţa Unirii, pe 14 decembrie, la ora 16. Primele 50 de exemplare ale acestui manifest chemau populaţia la ora 18, dar întrucât era iarnă şi la ora respectivă se făcea întuneric, în cele din urmă s-a stabilit ora 16 ca început al demonstraţiei. Securitatea nici n-a intervenit la drept vorbind, limitându-se să-i urmărească pe principalii activişti ai Frontului.

Pe 14 decembrie, forţele de ordine erau pregătite. Cu câteva zile mai înainte, la Iaşi sosiseră generalii Constantin Olteanu şi Ion Coman, care conduceau personal desfăşurarea acţiunilor preventive. În Piaţa Unirii au fost amplasate maşini de pompieri, în zonă patrulau miliţieni şi detaşamente ale Gărzilor Patriotice, iar pe străzile adiacente erau parcate camioane înţesate de persoane în civil, dar înarmate cu pistoale automate. A fost pus în funcţiune iluminatul public în totalitatea lui, ceea ce la vremea respectivă constituia un eveniment. În aceeaşi perioadă a avut loc la Iaşi şi un campionat de karate organizat în pripă, aşa încât prin oraş se aflau câteva sute de karatişti din întreaga ţară. Probabil, dacă ar fi fost necesar, ei ar fi putut intra în acţiune de partea forţelor de ordine. În jurul orei 16, în piaţă s-a strâns un grup nu prea mare de oameni, printre care se aflau Spiridon şi

Prutianu. Ei şi-au putut da repede seama că nu se vor strânge mai mulţi, aşa încât au aşteptat încă o oră, după care s-au împrăştiat. Fiecare persoană din cei care s-au prezentat în Piaţa Unirii a fost apoi supusă urmăririi. A doua zi au fost arestaţi toţi organizatorii manifestaţiei (care *de facto* n-a avut loc). Ei au fost reţinuţi şi torturaţi până pe 22 decembrie. Această acţiune a Frontului Popular Român n-a fost prezentată prea amplu de presa occidentală. Aşadar prima încercare de amorsare a revoluţiei a fost zădărnicită, iar Olteanu şi Coman s-au întors la Bucureşti cu sentimentul datoriei bine îndeplinite. Arestarea celor mai active persoane a făcut ca la Iaşi atmosfera să fie destul de liniştită în zilele următoare, când în alte oraşe s-a ajuns la acte de violenţă.

Încercarea nereuşită de a organiza un miting al populaţiei la Iaşi pune sub semnul întrebării existenţa „turiştilor sovietici”, care în mod evident nu şi-au făcut apariţia în Piaţa Unirii, deşi prezenţa lor ar fi putut salva demonstraţia – care s-ar fi putut termina probabil prin lupte de stradă cu utilizarea mijloacelor grele de război, aşa cum s-a întâmplat la Timişoara. Dar poate că, având în vedere numărul prea redus de demonstranţi autentici, aceştia s-au hotărât să nu intre în joc, pentru că, fiind superiori numeric, ar fi fost mai uşor de identificat. Dintr-un motiv sau altul, pe 14 decembrie nu mai existau – potrivit unei versiuni, nici n-au existat vreodată – „turişti sovietici” la Iaşi, iar după o altă versiune aceştia ar fi fost deja plecaţi spre Timişoara.

În ziua următoare a avut loc o altă tentativă de declanşare a revoluţiei din 1989, fără nici o legătură personală şi ideologică cu evenimentele de la Iaşi (desigur, în afară de sloganul „Jos Ceauşescu!”). Tensiunea politică ajunsese deja la zenit, aşa încât ea a izbucnit de data aceasta la Timişoara, pe fondul unei probleme locale destul de nesemnificative, legată de expulzarea dintr-o parohie protestantă a unui pastor de naţionalitate maghiară, László Tőkés.

Tőkés s-a născut în anul 1952 la Cluj, ca fiu al unui pastor[136]. În 1975 a absolvit cursurile Facultăţii de Teologie Protestantă din oraşul natal. În intervalul 1977-1984 a fost pastor în localitatea Dej. În această perioadă, el a publicat în revista samizdat *Ellenpontok* un articol referitor la situaţia minorităţii maghiare din RSR. Din această cauză, în 1984 a rămas fără serviciu. În 1986 a făcut grevă, cerând să revină la parohie. Cerinţa i-a fost îndeplinită, începând cu 1 iunie a aceluiaşi an.

Pe 1 ianuarie 1987 Tőkés a fost numit de episcopul László Papp al

doilea pastor la biserica reformată din Timişoara[137]. Acesta a fost începutul aşa-numitului „scandal Tőkés”, întrucât chiar de la început el a intrat în conflict cu episcopul şi cu autorităţile de stat, care s-au străduit să-l împingă cât mai departe în provincie, utilizând în acest scop mijloace administrative şi clericale. Conflictul s-a agravat în martie 1989, când Tőkés a înţeles că episcopul Papp, care colabora strâns cu autorităţile, plănuia să-l mute într-o altă parohie, iar demersurile în acest scop erau deja într-o fază avansată. Pastorul a apelat mai întâi la autorităţile bisericeşti, obţinând în diverse instanţe rezultate diferite. În cele din urmă, episcopul Papp a reuşit să impună transferul lui Tőkés în satul Mineu din judeţul Sălaj, dar acesta a ignorat decizia superiorului, rămânând în parohia lui. În acelaşi timp, autorităţile de stat şicanau parohia respectivă din Timişoara prin controale fiscale. Pe data de 28 mai, postul de radio Kossuth din Budapesta a difuzat conţinutul unei scrisori a lui Tőkés adresate episcopului Papp, prin care îi cerea acestuia ajutorul în scopul organizării unui teatru studenţesc – era primul pas în procesul de internaţionalizare a scandalului. Momentul crucial în această problemă s-a dovedit difuzarea pe 24 iulie a unui material despre pastorul Tőkés la televiziunea maghiară. Două zile mai târziu, telefonul îi era tăiat. Din august, Radio Kossuth a început să informeze săptămânal audienţa în legătură cu evoluţia acestei probleme. În a doua săptămână a lunii septembrie Securitatea i-a interogat pe membrii capitulului bisericii şi familiile acestora probabil cu scopul de a-i înspăimânta. Pe 11 septembrie, televiziunea maghiară a difuzat din nou un material, şi mai amplu, în legătură cu Tőkés.

A doua zi după difuzarea acestei emisiuni a dispărut Ernő Újvárossy, supraveghetorul lucrărilor de renovare a bisericii, un cunoscut apropiat al pastorului. Corpul lui masacrat a fost găsit două zile mai târziu. Pe 18 septembrie a avut loc înmormântarea lui Újvárossy. Ceremonia s-a transformat într-un protest tăcut al tuturor credincioşilor care erau de faţă. Vorbind la mormântul prietenului său, Tőkés a afirmat printre altele: „Ucigaşii lui Ernő Újvárossy se ascund printre noi, în acest cortegiu”, ceea ce era o aluzie transparentă la Securitate. De-a lungul următoarelor două luni autorităţile s-au străduit să-l dea afară pe pastorul revoltat şi să-i reducă din combativitate făcând percheziţii prin locuinţele cunoscuţilor săi şi obligându-i să se mute în alte oraşe. Pe 2 noiembrie, indivizi neidentificaţi au încercat să pătrundă în casa lui Tőkés, dar au fost respinşi. S-au intensificat şi controalele fiscale.

La începutul lunii decembrie autorităţile au instituit o adevărată blocadă asupra parohiei. Nu erau lăsaţi să intre decât enoriaşii pentru oficierea slujbelor. Concomitent, prin oraş au apărut manifeste care îndemnau la răsturnarea lui Ceauşescu. Pe 6 decembrie, parohului i-a fost adus la cunoştinţă faptul că decizia lui de transfer la Mineu este irevocabilă. Pe 10 decembrie, în timpul slujbei, Tőkés le-a comunicat enoriaşilor săi că urmează să fie evacuat în cursul săptămânii următoare. Pe 15 decembrie, la ora 8.00, un grup de enoriaşi s-a strâns în faţa locuinţei pastorului pentru a împiedica executarea deciziei, evenimentul transformându-se în al doilea început al revoluţiei române.

Spre deosebire de ceea ce se întâmplase la Iaşi, în Timişoara, o capitală de provincie cu tradiţii legate de independenţa Banatului, autorităţile nu s-au pregătit din timp pentru o confruntare cu populaţia revoltată. N-au existat nici camioane cu civili înarmaţi, nici patrule ale Miliţiei dublate de Gărzile Patriotice şi nici măcar ceva de calibrul unui turneu de karate. Toate acestea au făcut posibilă declanşarea acţiunii de protest – la Iaşi, puţinii opozanţi nici nu avuseseră loc să se adune, pentru că piaţa era plină de reprezentanţii forţelor de ordine. La Timişoara, autorităţile locale au trebuit să se descurce cu forţele proprii, cel puţin până au reuşit să concentreze un număr mai mare de reprezentanţi ai puterii.

Grupul de iniţiativă din 15 decembrie număra 10-12 persoane, dar mulţimea a început să se strângă repede, iar la ora 11.00 dimineaţa, în faţa casei lui Tőkés se aflau deja peste o sută de persoane[138]. Pastorul locuia pe strada Timotei Cipariu, situată nu departe de Piaţa Maria (actualmente Piaţa Sf. Maria), unul dintre punctele cele mai importante, ca intersecţie a căilor de comunicaţie din oraş. După-amiază au apărut şi studenţii maghiari şi români. Din acel moment, autorităţile au săvârşit multe greşeli, ceea ce a constituit una dintre cauzele principale ale răspândirii în întreaga ţară a acţiunilor de protest pentru apărarea unui cleric de fapt puţin cunoscut în afara Timişoarei. Primele decizii eronate le-a luat Radu Bălan[139], de curând numit prim-secretar al Comitetului Judeţean al PCR. E greu de spus ce s-ar fi întâmplat dacă el s-ar fi decis încă de la început pentru utilizarea forţei, dar opţiunea lui pentru modul în care credea că poate rezolva situaţia n-a făcut decât să sporească tensiunea. La ora 16.00 Bălan s-a prezentat personal în faţa casei pastorului ca să se convingă cât de numeroasă este mulţimea. După care s-a urcat în maşină şi a plecat. Au apărut şi persoane identificate de cei prezenţi drept lucrători ai Securităţii. Ei au rămas în

preajma parohiei cam o jumătate de oră, după care s-au retras. A fost o mişcare extrem de neconsecventă care a dat curaj protestatarilor. Efectul a fost sporit şi de zvonurile – pe care nu se ştie cine le răspândea – cum că o parte a Securităţii ar sprijini discret demonstraţia. La ora 17.00 a apărut la geam însuşi László Tőkés, care a îndemnat mulţimea să se împrăştie. El a cerut, de asemenea, ca un afiş cu acest conţinut să fie pus pe uşa bisericii. Voia probabil să evite escaladarea conflictului şi astfel s-a delimitat într-o anumită măsură de protest.

Dar demonstraţia a început să-şi trăiască propria viaţă. Un anumit rol l-a jucat în acest sens starea vremii – deşi era mijlocul lunii decembrie, în timpul zilei se menţinea o temperatură care ajungea la peste 10ºC. Pastorul a pierdut controlul asupra mulţimii, iar problema lui a devenit un simplu pretext. Dar autorităţile erau în continuare convinse – şi aceasta a fost o nouă greşeală – că o rezolvare a „scandalului Tőkés", de preferinţă cu utilizarea forţei, va pune cap protestului. În Piaţa Maria a fost trimis secretarul cu probleme organizatorice al Comitetului Municipal de Partid, care a încercat să-i convingă pe cei prezenţi că decizia de evacuare a pastorului a fost retrasă, fără nici un rezultat. La faţa locului a venit şi primarul Timişoarei, Petre Moţ, cerându-le protestatarilor să se împrăştie, dar nici apelul lui n-a fost ascultat, în timpul cuvântării sale putând fi auzite fluierături. După plecarea primarului, unii demonstranţi au început să strige primele sloganuri anti-Ceauşescu. De-a lungul întregii nopţi, în faţa locuinţei lui Tőkés au rămas câteva zeci de persoane. În jurul orei 23.00, Radu Bălan, complet dezorientat, l-a sunat pe Emil Bobu şi i-a povestit despre evenimentele de la Timişoara.

Dimineaţa s-a constatat că forţele de ordine tot nu intervin, aşa încât pentru cei prezenţi era prima noapte în cursul căreia n-au simţit în nici un fel prezenţa organelor de stat. A fost un moment psihologic deosebit de important. Chiar Tőkés spunea că forţele de Miliţie locale ar fi putut foarte repede şi fără probleme să împrăştie protestul din timpul nopţii, dar n-au făcut nimic, ceea ce a dat şi mai multă forţă demonstranţilor. Pe 16 decembrie, telefonul lui Tőkés, care fusese tăiat încă din septembrie, i-a fost repus în funcţiune. Dar independent de acest lucru, vestea despre manifestaţie s-a răspândit printre locuitorii capitalei Banatului şi în faţa casei pastorului se aduna tot mai multă lume.

La ora 10.00 dimineaţa, Ceauşescu l-a sunat pe Bălan şi i-a ordonat ca imediat şi necondiţionat să-l evacueze pe pastorul răsculat. Din acel

moment, conducerea superioară de la Bucureşti a dat ordine de pacificare a revoltei prin utilizarea forţei, dar persoanele direct responsabile de executarea lor se străduiau în fel şi chip să nu le ducă la îndeplinire ca atare. S-a creat astfel o situaţie în care eşaloanele inferioare sabotau *de facto* ordinele superiorilor. Acesta a fost unul dintre momentele-cheie ale revoluţiei, pentru că între ordinele de la Bucureşti şi situaţia concretă de la Timişoara s-a provocat astfel o contradicţie tot mai mare, cel puţin până în dimineaţa următoare, când la faţa locului a venit echipa lui Emil Macri. Bălan şi activul de partid nu erau singurele autorităţi la care a apelat Ceauşescu. La ordinul lui Tudor Postelnicu, în toate unităţile subordonate Ministerului Afacerilor Interne a fost introdusă „situaţia numărul 2”, adică alarma de luptă.

Între timp însă, la nivelul autorităţilor locale creştea nesiguranţa în legătură cu măsurile care urmau să fie luate. Nevrând să-şi asume vreo responsabilitate, Bălan insista pe soluţionarea „problemei Tőkés” (care în acel moment devenise absolut secundară) pe calea negocierii, în schimb precedentul prim-secretar, Ilie Matei, un activist la fel de experimentat, era adeptul executării ordinelor lui Ceauşescu. Discuţiile de această natură au redus şi mai mult posibilitatea autorităţilor de a acţiona eficient. La ora 14.00 muncitorii şi-au încheiat activitatea şi o parte din ei s-au dus în Piaţa Maria, iar centrul s-a umplut de lume, pentru că era sâmbătă. Atunci autorităţile au luat din nou o decizie eronată. Petre Moţ a trimis la locul demonstraţiei un grup de circa 60-70 de activişti sindicali, dar fără ordine precise. Dezorientaţi, sindicaliştii s-au alăturat pur şi simplu protestatarilor, ceea ce a dus la creşterea numerică a mulţimii, care a ajuns astfel la câteva sute de persoane.

În câteva ore deja numărul demonstranţilor a trecut de o mie. Ei au început să oprească tramvaiele şi să strige sloganuri contra lui Ceauşescu. Unii participanţi la aceste tulburări şi-au amintit mai târziu că în mulţime puteau fi văzute grupuri mai bine organizate, compuse din persoane care „nu arătau a locuitori ai Timişoarei” şi care se comportau mai agresiv decât ceilalţi protestatari. S-a început spargerea vitrinelor şi devastarea magazinelor. Dar nu toţi martorii evenimentelor au afirmat că activităţile acestor grupuri aveau un caracter provocator sau diversionist; de multe ori se insistă pe motivul jafului şi al unui simplu vandalism neorganizat. Interesant este faptul că unele dintre obiectele furate au fost regăsite mai târziu la sediul Securităţii din oraş, ceea ce poate fi totuşi explicat prin

faptul că ele au fost recuperate de la huligani şi lăsate acolo în păstrare, aşteptând ca proprietarii lor să vină să le caute. Este însă neîndoielnic faptul că „turiştii sovietici”, dacă au existat, s-ar fi putut răspândi fără dificultate în mulţime, radicalizând comportamentul acesteia.

În acel moment autorităţile locale au fost puse în faţa unei alternative: fie înăbuşă demonstraţia cu brutalitate, fie aşteaptă în speranţa că lumea se va împrăştia de la sine sau că Nicolae Ceauşescu va fi răsturnat cât mai repede la Bucureşti, astfel încât Bălan şi colegii lui să nu fie traşi la răspundere pentru pasivitatea lor. Ei au ales însă o soluţie intermediară, ceea ce era o altă greşeală. În jurul orei 17.30-18.00, pentru înăbuşirea demonstraţiei au fost trimişi 80 de miliţieni dotaţi cu bastoane de cauciuc, căşti şi scuturi. Ei au primit în ajutor şi câteva maşini de pompieri. Dacă în Timişoara ar fi existat cu adevărat nişte „turişti” bine instruiţi şi înarmaţi, lucru ce pare să fie susţinut de rapoartele Securităţii trimise autorităţilor locale, nişte forţe de ordine atât de modeste în nici un caz n-ar fi fost în măsură să le facă faţă. Chiar şi fără aportul „turiştilor”, numărul miliţienilor tot ar fi fost insuficient pentru împrăştierea mulţimii.

În jurul orei 18.30-19.00, în Piaţa Maria au început luptele care au durat în jur de două ore şi s-au soldat cu eşecul forţelor de ordine. Imaginea miliţienilor învinşi care se retrăgeau le-a dat şi mai mult curaj demonstranţilor. Mulţimea revoltată s-a revărsat în tot oraşul, strigând sloganuri contra lui Ceauşescu. Unii dintre manifestanţi au început să demoleze şi să jefuiască magazinele din centrul oraşului. În luptă au intrat unităţile de pe raza municipiului Timişoara subordonate Ministerului Afacerilor Interne, adică Miliţia, Securitatea, pompierii şi grănicerii. Ciocnirile haotice au durat până la ora 4.40 din dimineaţa zilei de 17 decembrie, au fost arestate circa 180 de persoane, o parte dintre acestea fiind supuse unor interogatorii brutale. Dar situaţia în oraş scăpase de sub control şi toată lumea îşi dădea seama de acest lucru.

Pe 16 decembrie, la ora 21.00, generalul Iulian Vlad a convocat o şedinţă a şefilor tuturor departamentelor din Securitate, stabilindu-se trimiterea la Timişoara a unui grup special care să preia sarcina rezolvării crizei din mâinile autorităţilor locale, care erau speriate, inconsecvente şi nesigure. În fruntea acestei echipe a fost desemnat Emil Macri, un ofiţer cu multă experienţă în acest gen de operaţii (el a fost prezent în Valea Jiului în 1977 şi la Braşov în 1987). Din această echipă mai făcea parte şi Filip Teodorescu, şeful-adjunct de la Contrainformaţii, precum şi alţi ofiţeri de la

serviciile speciale. Acest grup a plecat cu un tren special (de ce n-a fost utilizat un avion sau un elicopter nu se ştie) la ora 23.00 către capitala Banatului, unde a ajuns la ora 6.30 dimineaţa.

Ziua de 17 decembrie s-a dovedit una foarte lungă. La ora 3.00 noaptea, pe baza unei hotărâri a Tribunalului Judeţean, László Tőkés a fost evacuat din locuinţa sa. Acţiunea a fost executată de organele de Miliţie. Pastorul şi-a încărcat mobila într-un camion, după care a fost urcat şi el într-o Dacie, şi ambele autovehicule au pornit spre Mineu. Când s-a făcut ziuă, în tot oraşul era o tensiune enormă. Era duminică şi lumea nu se ducea la muncă. La ora 10.00, în Timişoara au început să intre unităţi militare care mărşăluiau pe străzile principale fără a provoca iniţial nici un fel de reacţie din partea locuitorilor. Dar această demonstraţie de forţă n-a adus efectul scontat. În acelaşi timp, în Piaţa Maria se adunase un grup de circa 4.000 de persoane. Un alt grup a atacat clădirea Comitetului Judeţean PCR. Bălan l-a informat despre acest lucru pe ministrul Apărării Naţionale, Vasile Milea, iar acesta a ordonat armatei să intre în acţiune. La ora 11.00, unităţile aflate în Timişoara au înconjurat sediul Comitetului Judeţean şi astfel au început luptele. Soldaţilor li s-a spus că tulburările au fost provocate de agenturi străine.

În acţiune a intrat şi presa străină, care a internaţionalizat conflictul, exagerându-i dimensiunile. Încă de pe 17 decembrie, televiziunea maghiară vorbea despre manifestaţia a „zeci de mii de unguri” destrămată de Miliţie[140]. Această temă şi modul în care a fost ea prezentată au fost preluate şi de alte media, inclusiv de Europa Liberă. Mijloacele străine de difuzare în masă au jucat un rol important în falsificarea imaginii evenimentelor, prin faptul că au exagerat până la absurd numărul celor care au luat parte la altercaţii şi mai târziu al celor ucişi sau răniţi.

Între timp, la ora 11.00, la Bucureşti a început o şedinţă a CPEx, în cursul căreia foarte repede au fost luate decizii concrete. S-a discutat şi despre eventuala convocare a unui miting care să-i condamne public pe participanţii la incidentele de la Timişoara. La ora 12.00 a fost dat indicativul „Tabela ABC-ANA”, ceea ce însemna întărirea pazei obiectivelor militare. Tot atunci s-a anunţat că în ziua următoare Ceauşescu va pleca înr-o vizită în Iran, programată anterior. La ora 13.30, luptele s-au extins în tot centrul oraşului. După o convorbire cu Ceauşescu, la aceeaşi oră, Vasile Milea a dat un comunicat pentru toată armata în care spunea că situaţia de la Timişoara a devenit gravă şi armata trebuie să intre în acţiune. Întrucât

echipa lucrătorilor Securităţii cu Macri în frunte a eşuat în mod evident, s-a decis trimiterea în capitala Banatului a unei misiuni militare. La 15.30 un grup format, printre alţii, din secretarul CC Ion Coman (care arătase ce poate pe 14 decembrie la Iaşi), adjuncţii de la Ministerul Apărării Naţionale, generalii Ştefan Guşă şi Victor Atanasie Stănculescu, şi alţi câţiva generali, inclusiv Mihai Chiţac, comandantul garnizoanei Bucureşti, s-a urcat într-un avion (nu mai era vorba de tren) şi a plecat spre Timişoara, unde luptele câştigau tot mai mult teren.

La ora 14.25 a fost dat indicativul „Radu cel Frumos", care definea trecerea la starea de luptă parţială a tuturor unităţilor militare de pe teritoriul judeţului Timiş. În acelaşi timp, în oraş a fost decretată starea de necesitate. La 15.15, „Radu cel Frumos" a fost introdus şi la anumite unităţi care staţionau în Bucureşti. La ora 15.25, la Timişoara au fost trase primele focuri cu muniţie de război, fiind ucişi primii demonstranţi. La ora 17.00, când la aeroport s-au auzit împuşcături, sosea grupul lui Ion Coman. Conducerea efectivă a acestuia a fost preluată însă de generalul Ştefan Guşă, care a decis să se răfuiască sângeros cu rebelii. După o scurtă consfătuire cu Macri, Teodorescu şi alţi funcţionari ai Securităţii, au intrat în acţiune.

La ora 16.30 a fost convocată o altă şedinţă a CPEx. Ca introducere, Ceauşescu i-a acuzat pe Vlad şi Milea de incompetenţă şi incapacitatea de a împrăştia demonstraţia, provocată, în opinia lui, de serviciile speciale străine. Dar ceilalţi participanţi la şedinţă le-au luat totuşi apărarea generalilor. Apoi dictatorul a efectuat o manevră care mai fusese utilizată în trecut şi de alţi conducători comunişti, printre care Kádár. Secretarul general al PCR şi-a dat demisia – tocmai ca să fie reales şi în acest fel să se asigure că are sprijin şi să-şi consolideze poziţia. N-ar fi exclus nici ca el să se fi gândit că poate în conducerea superioară există cineva care, după modelul lui Mladenov, ar vrea să-l răstoarne şi să-i ia locul. Dar n-a fost aşa. Toţi cei prezenţi au fost de acord că Nicolae Ceauşescu trebuie să rămână în continuare în funcţie şi să soluţioneze problema prin utilizarea forţei. După încheierea şedinţei, secretarul general a dat ordin să fie închise total graniţele RSR, mai puţin pentru cetăţenii Chinei, Coreei de Nord şi ai Cubei, după care s-a dus împreună cu soţia sa pe şantierul Centrului Civic, s-au distanţat de personalul de pază suficient de mult ca să nu poată fi auziţi şi timp de aproximativ o jumătate de oră s-au sfătuit doar între patru ochi.

La ora 18.00, „Radu cel Frumos" a devenit operaţional pentru întreaga

armată. La Timişoara noaptea a fost deosebit de fierbinte – în cursul ciocnirilor au murit 63 de persoane, 227 au fost rănite, iar alte circa 800 au fost arestate. În afară de luptele populaţiei cu armata, oraşul a fost sistematic devastat şi jefuit de grupuri de indivizi neidentificaţi. Cadavrele celor ucişi au fost transportate la morgă. Unele grupuri de locuitori încercau să ajungă acolo să-şi caute rudele, dar şi morga era păzită de forţele de ordine, care au baricadat intrarea. Pe 18 decembrie, la ora 5.30 dimineaţa, Ion Coman i-a telefonat la Bucureşti lui Emil Bobu pentru a-l informa că la Timişoara situaţia este sub control.

Liniştit, Ceauşescu a considerat că poate să plece în Iran. La ora 8.30 dimineaţa s-a urcat în avion (singur, fără Elena, ceea ce era contrar practicii de până atunci) pe aeroportul de la Otopeni şi a aterizat la Teheran la ora 12.00. Conducerea RSR a fost preluată de Elena Ceauşescu, Emil Bobu şi Manea Mănescu. Nici până astăzi nu se ştie de ce a plecat conducătorul român în Iran. Oficial, această vizită nu se deosebea de multe altele (ea fusese planificată încă din vară), fiind semnat cu acest prilej un program de dezvoltare pe termen lung a colaborării economice, comerciale şi tehnice între cele două ţări[141]. Mai există însă şi ipoteza că Nicolae Ceauşescu a discutat acolo despre un eventual ajutor[142], dar nu există dovezi în acest sens. Potrivit unei alte ipoteze, conducătorul român ar fi dus cu sine o mare cantitate de aur. Se ştie de asemenea cu certitudine că pe 20 decembrie un grup de demnitari iranieni a sosit în România pentru a vizita câteva fabrici. Pe 31 decembrie ei au trecut graniţa spre Bulgaria pe la Giurgiu, probabil pentru a se întoarce în ţară[143].

Interesantă este problema de ce s-a hotărât dictatorul să părăsească ţara tocmai în timpul unei crize acute, cea mai mare din toată perioada cât s-a aflat la cârma ţării, pe când în 1977, spre exemplu, s-a dus personal în Valea Jiului ca să vorbească cu minerii. Cea mai credibilă pare ipoteza că el a crezut în două lucruri: în asigurarea lui Coman despre pacificarea Timişoarei şi în capacitatea soţiei sale de a controla situaţia. Ambele presupuneri s-au dovedit false, iar plecarea în Iran a fost una dintre cele mai grave greşeli ale dictatorului. Absenţa lui Nicolae Ceauşescu şi lăsarea conducerii statului pe mâna Elenei, care era urâtă de toată lumea, şi a altor doi activişti incapabili de a fi independenţi şi lipsiţi de iniţiativă au uşurat semnificativ sabotarea la nivel local a ordinelor venite de la centru. Când secretarul general s-a întors din Iran, situaţia era cu totul alta, în principal din cauza incompetenţei echipei rămase în ţară.

Pe 18 decembrie, organul de presă al UTC, *Scânteia tineretului*, publica un articol care avea aspectul unui ordin cifrat. Persoanele responsabile de această publicaţie spuneau mai târziu că a fost vorba de o simplă glumă, afirmaţii greu de crezut. Articolul, intitulat „Câteva sfaturi pentru cei aflaţi în aceste zile la mare”, conţinea indicaţii referitoare la modul cum trebuie să faci plajă (în a doua jumătate a lui decembrie!). Acest amănunt n-a fost niciodată clarificat, dar putem totuşi bănui că era vorba de un ordin adresat celor mai secrete unităţi144, poate tocmai celor care mai târziu, după răsturnarea lui Ceauşescu, au acţionat ca „terorişti”.

Între timp, la Timişoara încă de dimineaţă au început să patruleze subunităţi ale Armatei, Miliţiei, Securităţii şi Gărzilor Patriotice înarmate cu muniţie de război. În aceste condiţii, pe străzi nu apăreau decât grupuri mici de demonstranţi. La ora 10.00 dimineaţa forţele de ordine au deschis focul asupra unui astfel de grup şi luptele au început din nou. La Timişoara a sosit Ilie Ceauşescu, care a avut o discuţie foarte serioasă cu Coman şi Stănculescu, cărora le-a cerut să înăbuşe cât mai rapid rebeliunea. Luptele au fost însă mai puţin sângeroase decât în ziua precedentă – au fost înregistraţi 8 ucişi şi 23 de răniţi. Autorităţile voiau să reducă pe cât posibil numărul victimelor. La ora 15.00 a început acţiunea „Trandafir”, care consta în sustragerea cadavrelor de la morgă şi arderea lor în secret. Ordinul acestei acţiuni a fost dat de Elena Ceauşescu de comun acord cu Emil Bobu. În cursul nopţii, generalul Ştefan Guşă a convocat o şedinţă a tuturor comandanţilor de unităţi care luau parte la înăbuşirea răzmeriţei. La această întâlnire s-a decis reducerea efectivelor subunităţilor care patrulau prin oraş şi schimbarea ordinelor în aşa fel încât să se asigure în principal paza obiectivelor, accentul nemaifiind pus pe acţiuni ofensive împotriva populaţiei. În dimineaţa zilei de 19 decembrie s-a constatat o schimbare a caracterului manifestaţiilor de la Timişoara. La ora 7.00 au început greve masive în întreprinderile industriale. În această situaţie, autorităţile locale şi în special Radu Bălan şi Petre Moţ au început să negocieze cu muncitorii, cu toate că permanent erau semnalate ciocniri violente, iar Ilie Ceauşescu insista ca soldaţii să rămână pe străzi şi vizita unităţile militare, încercând să-i convingă pe soldaţi că armata se confruntă cu o diversiune străină care trebuie lichidată. Dar mesajul grevelor era explicit: angajaţii cereau în primul rând plecarea dictatorului.

La ora 11.00, Bălan s-a deplasat la Întreprinderea ELBA ca să vorbească cu muncitorii. Dar a fost sechestrat de aceştia, la fel ca Verdeţ în

1977. La ora 13.50 generalul Guşă a dat ordin ca o parte din armată să se retragă din oraş şi în primul rând subunităţile de blindate. El a făcut acest lucru din două motive: în primul rând, prea mulţi cetăţeni luau parte la demonstraţii şi continuarea atacurilor ar fi provocat o adevărată hecatombă; iar în al doilea rând, în anumite locuri se ajunsese la fraternizarea militarilor cu populaţia. La ora 14.00 a venit şi Guşă la ELBA. Iniţial generalul a fost primit cu ostilitate, între altele din cauza ciocnirilor care avuseseră loc între militari şi muncitori, dar el a reuşit să convingă personalul întreprinderii ca în continuare să-şi desfăşoare protestul în mod paşnic. Pentru prima dată s-au putut auzi atunci vestitele strigăte: „Armata e cu noi!”. În faţa Comisiei Senatoriale, Guşă a declarat că, după ce s-a întors de la ELBA, i-a explicat lui Coman „că în întreprindere nu sunt huligani, sunt oameni serioşi”[145]. A fost unul dintre momentele-cheie ale revoluţiei. Guşă, şeful forţelor armate şi *de facto* conducătorul echipei guvernamentale de la Timişoara, a decis sistarea represiunii în ciuda directivelor care veneau de la centru. Ca urmare a acestei decizii, ziua de 19 decembrie şi noaptea care a urmat au decurs relativ calm, cel puţin în comparaţie cu ziua de 17 decembrie: 8 persoane au fost ucise şi 98 rănite – mai multe decât pe 18 decembrie, dar în ziua precedentă la demonstraţii luaseră parte mult mai puţini cetăţeni.

Pe 20 decembrie, la Timişoara a început greva generală în toate întreprinderile industriale mai mari. La ora 8.00 a început o demonstraţie paşnică în faţa clădirii Consiliului Judeţean. Militarii au fraternizat cu protestatarii, se striga: „Armata e cu noi!”. La ora 11.00, cu acordul lui Milea, Guşă a interzis categoric unităţilor subordonate lui să utilizeze armele şi şi-a dat acordul să lase convoiul de muncitori să treacă spre clădirea Consiliului Judeţean şi spre Operă, unde s-a constituit Frontul Democrat Român, format în principal din foşti disidenţi şi din persoane care anterior nu fuseseră angajate politic. Spre ora 13.00, toată mulţimea a început să spună în cor rugăciunea „Tatăl nostru”. La ora 14.00, tot cu aprobarea lui Milea, Guşă a ordonat retragerea armatei în cazărmi. La 14.30, pe aeroportul din Timişoara au aterizat Constantin Dăscălescu, Emil Bobu şi încă trei miniştri. Au fost întâmpinaţi de Ion Coman. În maşină a avut loc următorul dialog:

[Dăscălescu:] Unde este Armata? [...] În cazărmi? Ce caută-n cazărmi? De ce nu ne apără?

[Coman:] Pentru că nu se mai poate face nimic.

[Dăscălescu:] Aţi scăpat din mână Timişoara!
[Coman:] Timişoara este în mâinile timişorenilor[146].

Către ora 16.00, Dăscălescu şi Bobu au apărut la balconul Operei. Manifestanţii i-au întâmpinat cu fluierături. În cele din urmă s-a organizat o întâlnire a reprezentanţilor puterii cu delegaţii Frontului. Aceştia din urmă le-au înmânat o listă de revendicări redactată în pripă, printre care figura înlăturarea imediată a lui Ceauşescu şi a guvernului, difuzarea în toată ţara, prin televiziune şi radio, a ceea ce se petrece la Timişoara, deschiderea graniţelor şi alegeri libere şi democratice. Lista a fost transmisă şi consulatului Iugoslaviei. După eveniment, în piaţa din faţa Operei a început un miting democratic cu cântece, concerte etc. În alte oraşe ale judeţului locuitorii au ieşit de asemenea pe străzi şi au început să organizeze astfel de manifestaţii. Acesta a fost sfârşitul sistemului comunist în judeţul Timiş. La ora 18.00 a început eliberarea din arest a persoanelor reţinute în cursul incidentelor. Atmosfera sărbătorească s-a menţinut până la înlăturarea definitivă a lui Ceauşescu de la putere şi a continuat chiar câteva zile după aceea. Acest judeţ s-a distanţat repede din punct de vedere politic de restul ţării, iar urmările acestor evenimente pot fi observate acolo şi în prezent.

Între timp, pe la ora 15.00 s-a întors şi Ceauşescu la Bucureşti. La aeroport, când şi-a dat seama de situaţia din ţară, a avut o scurtă cădere nervoasă, dar şi-a revenit repede şi a preluat iniţiativa[147]. I-a sunat pe Dăscălescu şi pe Bobu ca să afle care e situaţia la Timişoara, apoi a început să scrie un apel adresat naţiunii. L-a prezentat Biroului Permanent, pe care l-a convocat de urgenţă, apoi a vorbit puţin cu Manea Mănescu şi Ion Dincă în legătură cu necesitatea organizării unei mari adunări populare în faţa sediului CC. Această idee s-a dovedit catastrofală prin urmările pe care le-a antrenat, dar venea probabil din dorinţa lui Ceauşescu de a repeta manevra din 21 august 1968. Dictatorul era convins că este în continuare la fel de popular printre cetăţeni ca şi atunci, şi tocmai de aceea i se părea că aceasta ar fi soluţia cea mai bună. Ceilalţi membri ai conducerii superioare nu s-au împotrivit, ceea ce însemna că şi ei trăiau total rupţi de realitate.

La ora 19.00, televiziunea şi radioul au difuzat cuvântarea lui Ceauşescu. În apelul său către naţiune, secretarul general afirma că „evenimentele grave” de la Timişoara „au fost organizate şi declanşate în strânsă legătură cu cercuri reacţionare, imperialiste, iredentiste, şoviniste şi cu serviciile de spionaj din diferite ţări străine”, ceea ce a făcut ca forţele de

ordine şi armata să nu reuşească liniştirea situaţiei. El chema la mobilizarea tuturor cetăţenilor împotriva intervenţiei străine[148].

După discursul de la televizor, secretarul general l-a convocat pe ambasadorul sovietic[149]. Dar acesta nu se afla în Bucureşti şi reprezentanţa diplomatică a Uniunii Sovietice a trimis pe unul din diplomaţii prezenţi care îl înlocuia temporar. Cauza convocării o constituiau informaţiile pe tema evenimentelor de la Timişoara difuzate de agenţia sovietică de presă TASS. Ceauşescu a protestat în prezenţa diplomatului sovietic împotriva felului, în opinia lui neadecvat, în care erau explicate incidentele. Conducătorul român a afirmat că în aceste tulburări un amestec au avut serviciile speciale maghiare şi sovietice. În noaptea de 20 spre 21 decembrie, la ora 12.00, ambasadorul RSR la Moscova, Ion Bucur, a fost convocat la ministrul adjunct al Afacerilor Externe al URSS, Ivan Abojmov, care a cerut ca partea română să prezinte o informare în legătură cu situaţia din Timişoara, fără a omite eventualele jertfe umane[150].

Între timp, la ora 20.30 fusese emis decretul prezidenţial pe baza căruia a fost instituită starea de necesitate în judeţul Timiş. Ea a intrat în vigoare la ora 23.30. Toate unităţile militare ale Miliţiei şi Gărzilor Patriotice din judeţ trebuiau să fie gata de luptă. Acest decret, fără îndoială justificat din punctul de vedere al conducătorului, a fost emis evident prea târziu, într-un moment în care aplicarea lui presupunea înăbuşirea cu forţa a unei demonstraţii la care luau parte zeci de mii de oameni şi putea duce la un masacru. Din momentul în care a fost emis decretul, Ion Coman l-a numit pe Victor Atanasie Stănculescu şef al comandamentului din judeţul Timiş. Dar Stănculescu a fugit de răspundere. Şi după cum chiar el îşi aminteşte, imediat după convorbirea cu Coman, s-a dus la spitalul militar şi i-a spus comandantului acestuia: „Bagă-mă în pat, fă ce ştii şi până la ora 13.00 [a doua zi] să nu mă scoale nimeni!”. Mai târziu a telefonat de câteva ori la Milea cerându-i să-l trimită la Bucureşti, dar acesta n-a fost de acord[151]. Neputând conta pe Stănculescu, Coman a încredinţat comanda generalului Mihai Chiţac. După cum îşi amintea Siviu Curticeanu, ieşind din clădirea CC în noaptea de 21 spre 22 decembrie, Ceauşescu ar fi spus, vorbind singur: „Am să le arăt eu celor de la Timişoara!”[152].

Din acel moment însă, reprezentanţii autorităţii statului care se aflau la Timişoara au început să facă totul pentru a nu permite executarea prevederilor stării de necesitate[153]. La scurt timp după decretul prezidenţial, la Ceauşescu a sunat Ion Coman, afirmând că străzile sunt

pline de oameni şi pacificarea oraşului ar însemna de fapt un măcel sângeros. Dar ordinele n-au fost retrase. Între timp, pe 21 decembrie, la ora 3.40, premierul Dăscălescu părăsise pe ascuns clădirea Comitetului Judeţean de partid şi s-a întors la Bucureşti. Între orele 8.00 şi 11.00, la Timişoara au tot sosit trenuri cu detaşamente de Gărzi Patriotice din judeţele Olt, Vâlcea şi Dolj, însumând circa 20.000 de oameni înarmaţi cu bâte. Unele dintre aceste trenuri au fost trimise înapoi, imediat ce au ajuns. O parte dintre membrii Gărzilor Patriotice au rămas în vagoane, alţii au ieşit în oraş, unde au fraternizat cu demonstranţii. La ora 9.00 începuse deja în Piaţa Operei un miting la care au participat în jur de 100.000 de persoane. De la balconul Operei a fost citit textul Proclamaţiei Frontului Democrat Român, care susţinea între altele: îndepărtarea lui Ceauşescu şi organizarea de alegeri libere. La ora 12.00, Coman şi Bălan au cerut ca Guşă să aducă în acţiune forţe noi. Dar după ce s-a consultat cu Milea, Guşă a refuzat. Tulburarea mitingului de la Bucureşti şi retragerea lui Ceauşescu în clădirea CC a dus la dispariţia voinţei de a mai lupta. Trenurile cu detaşamentele Gărzilor Patriotice s-au întors acasă, iar armata n-a ieşit din cazărmi. Când vestea despre ce se întâmpla în Capitală a ajuns la manifestanţi, aceştia au început să strige: „Bucureşti! Bucureşti!”. Încercarea de înăbuşire prin forţă a revoluţiei de la Timişoara a eşuat din cauza boicotării ordinelor secretarului general – lucru posibil în primul rând datorită faptului că el a suferit o înfrângere dureroasă în Capitală.

La Bucureşti, toată noaptea au durat pregătirile pentru marea adunare populară din faţa clădirii CC, în acelaşi loc unde, pe 21 august 1968, Ceauşescu şi-a rostit cuvântarea prin care condamna intervenţia în Cehoslovacia a forţelor Tratatului de la Varşovia. Serviciile de ordine au aflat de această decizie abia pe 20 decembrie, la ora 21.00154. De mai multe săptămâni, la Bucureşti era o atmosferă tensionată, apăreau manifeste răspândite de opozanţii care îşi dădeau seama că zilele dictatorului sunt numărate. Veştile de la Timişoara sporeau şi mai mult tensiunea. Dumitru Mazilu îşi amintea că pe 17 decembrie, la auzul veştii despre luptele din capitala Banatului, el a început să lucreze la Platforma Program, un document care mai târziu avea să joace un anumit rol[155]. În tot acest timp, din ce în ce mai rupt de realitate, Ceauşescu nu era în stare să-şi dea seama că în ochii societăţii este una dintre cele mai detestate două persoane din ţară, la această categorie el nefiind întrecut decât de soţia sa.

De organizarea mitingului s-a ocupat Barbu Petrescu, primarul

Capitalei. Încă de la început pregătirile s-au desfăşurat sub semnul haosului, provocat printre altele de faptul că nu se cunoştea ora exactă când urma să înceapă mitingul. Detaşamentele de Gărzi Patriotice fuseseră convocate deja de la ora 2.00 noaptea. La aceeaşi oră au fost informaţi şi muncitorii de la anumite întreprinderi industriale, cu ordinul de a se îndrepta spre centrul oraşului. Personalul de la alte întreprinderi a fost anunţat în cursul orelor următoare, aşa încât la ora 6.00 dimineaţa străzile erau pline de lume. Participanţilor li s-au distribuit pancarte pe care scria: „Condamnăm cu fermitate trădătorii de ţară", „Să înceteze manifestările şoviniste, iredentiste ale cercurilor străine", „România a ales socialismul, pacea şi progresul" etc.

Chiar înainte de miting a avut loc o minişedinţă a CPEx, convocată ad-hoc. Prezent la această întrunire, Dumitru Popescu „Dumnezeu" îşi aminteşte:

Joi [pe 21 decembrie] dimineaţa, [la întrunirea CPEx, Ceauşescu] n-a scos nici un cuvânt în legătură cu evenimentele de la Timişoara. El ne-a informat doar că a luat decizia să mărească salariul minim şi să suplimenteze şi alocaţiile pentru copii. La sfârşitul şedinţei a comunicat laconic şi parcă în treacăt: Comitetul Municipal Bucureşti ne invită la o demonstraţie a oamenilor muncii. Am ieşit pe balcon[156].

Scăldată în soare, piaţa din faţa clădirii CC era plină ochi. În mulţime puteau fi văzute pancarte propagandistice şi portrete cu Nicolae şi Elena Ceauşescu. Mitingul a început la ora 12.00 în strigăte de: „Vom munci şi vom lupta, ţara o vom apăra!" sau „Ceauşescu – pace!". Au vorbit mai întâi, pe rând, şase „reprezentanţi ai clasei muncitoare" din Capitală (cinci bărbaţi şi o femeie). Fiecare dintre aceştia a condamnat aspru evenimentele de la Timişoara, respectiv „cercurile imperialiste" care se află în spatele lor. La ora 12.30 şi-a început cuvântarea secretarul general. Mai întâi a făcut urări oamenilor muncii, apoi a mulţumit organizatorilor „acestei manifestări populare".

Ceauşescu vorbea doar de un minut, când s-a auzit un sunet ciudat, amplificat de megafoane. În acelaşi timp unii participanţi la miting au început să strige înspăimântaţi. Mai mult ca sigur că totul fusese rezultatul unei diversiuni intenţionate ce a provocat panică printre cei prezenţi. Dictatorul, complet dezorientat, a încercat să liniştească mulţimea repetând

de peste zece ori „Alo!”, „Tovarăşi!”, cerând linişte şi bătând în microfon. În balcon era un haos total, diferite persoane, inclusiv funcţionari ai Securităţii cu ochelari fumurii alergau în toate părţile. Unul dintre ei a strigat: „A dat unul cu ceva!”, ceea ce a încins şi mai mult atmosfera. După cinci minute dezordinea s-a mai potolit, cineva a afirmat: „Asta e o provocare”, iar Ceauşescu şi-a reînceput cuvântarea, întreruptă de strigăte. El a informat că, printr-o decizie a CPEx, de la 1 ianuarie 1990 salariul minim va fi majorat de la 1.000 la 1.200 de lei, ceea ce a provocat un nou val de strigăte, dar era greu de spus dacă vine dintr-un sentiment de mulţumire sau de indignare. Secretarul general a mai spus că de această „majorare importantă” vor beneficia circa 1,5 milioane de „oameni ai muncii”. În mulţime, cineva a început să strige: „Jos Ceauşescu!”, ceea ce a fost imediat preluat şi repetat de o parte a celor prezenţi. La ora 12.41 lumea a început să părăsească piaţa, deşi teoretic mitingul încă nu se terminase. În urma învălmăşelii produse au fost răniţi 15 participanţi. La 12.51 Ceauşescu a renunţat şi s-a întors în clădirea CC. În piaţă mai rămăseseră circa 15.000 de persoane care apoi au început să se împrăştie în dezordine. Prezenţa unui număr atât de mare de persoane care umblau de capul lor, fără nici un scop prin Bucureşti, a dat posibilitatea puţinilor revoluţionari să mobilizeze forţe mai importante.

Secretarul general a hotărât să se apere[157]. Imediat după ce s-a retras din balcon, i-a chemat pe Milea, Vlad şi Postelnicu, le-a adus la cunoştinţă că preia personal controlul asupra forţelor de ordine şi a dispus începerea imediată a represiunii în Capitală. El a spus atunci:

Vom apăra cauza, vom apăra socialismul cu arma în mână pentru că suntem într-un război mai greu decât cel împotriva hitlerismului. Deci suntem în stare de război şi nu de necesitate. Armata, Internele, Securitatea să-şi facă datoria imediat[158].

La ora 13.30 au avut loc primele ciocniri soldate cu morţi. Demonstranţii au construit o baricadă pe Bulevardul Magheru, nu departe de Hotelul Intercontinental şi de Universitate. Un al doilea câmp de luptă a fost Piaţa Romană, situată la capătul opus al Bulevardului Magheru. Ciocniri au mai avut loc şi în alte puncte ale oraşului. La ora 23.30 Milea a ordonat un atac decisiv asupra baricadei de lângă Intercontinental. Tancuri şi transportoare blindate i-au atacat pe protestatari, spărgând baricada, după

care soldaţii i-au arestat pe demonstranţi. Dar lichidarea acestui focar de rezistenţă n-a schimbat cu nimic situaţia. Ciocnirile au durat toată noaptea, ceea ce era foarte important din punct de vedere psihologic, deoarece devenea clar că pacificarea oraşului ar putea duce la o adevată hecatombă. Dimineaţa, protestatarilor au început să li se alăture masiv muncitorii de la întreprinderile industriale din Capitală – cu alte cuvinte, situaţia era la fel cu cea din 19 decembrie de la Timişoara, când autorităţile au început să dea înapoi. Dar lucrurile nu s-au petrecut fără victime. În cursul nopţii, la Bucureşti au murit 49 de persoane şi 463 au fost rănite. Au fost arestaţi 698 de oameni. În dimineaţa zilei următoare, până în momentul fugii lui Ceauşescu, au mai murit 33 de persoane, au fost rănite alte 101 şi 1.245 de participanţi la incidente au fost arestaţi. Revoluţia de la Bucureşti a fost sângeroasă, dar dorinţa de luptă a forţelor de ordine era cu fiecare clipă tot mai mică.

Între timp, la sediul CC al PCR era o atmosferă foarte tensionată. Era evident că Nicolae Ceauşescu nu ştia cum să acţioneze în continuare. În jurul orei 17.00 a trimis după câteva personalităţi cunoscute ale vieţii culturale, printre care şi Adrian Păunescu, pentru ca aceştia să vorbească cu demonstranţii şi să-i convingă să înceteze lupta. Dar Păunescu a refuzat să facă acest lucru, ceea ce era un semnal clar că şi el îşi dădea seama de sfârşitul sistemului (după căderea dictatorului, se spune că poetul s-a prezentat la una dintre ambasadele occidentale cu o geantă plină de bani, cerând azil). La ora 18.00 Ceauşescu a ţinut o teleconferinţă cu prim-secretarii comitetelor judeţene de partid. În timpul acestei conferinţe a utilizat expresii care sunau destul de ciudat, care mai târziu au fost interpretate de anumiţi cercetători ca anunţul unui fenomen rămas nelămurit până în ziua de azi, acela al „teroriştilor”. Dictatorul spunea cu această ocazie:

Să se constituie grupe de apărare a bunurilor întregului popor, a oraşelor, a socialismului, a independenţei şi suveranităţii ţării, bazate pe grupe patriotice, dar cuprinzând pe cei mai buni activişti de partid, pe cei mai buni oameni ai muncii din toate domeniile[159].

Evident, nu era vorba aici despre Gărzile Patriotice, ci despre alte unităţi care nu fuseseră utilizate niciodată până atunci. Această problemă n-a fost deocamdată lămurită suficient.

Către ora 20.00 a început o serie de întâlniri ale conducătorului şi soţiei sale cu activişti de frunte. Potrivit unuia dintre martori, Verdeţ i-ar fi sugerat lui Ceauşescu să renunţe la represiune şi să trimită o delegaţie la baricada de la Intercontinental. Dar secretarul general nici nu voia să audă de dialog. A creat în schimb un organ absolut neconstituţional, „comandamentul unic”, sub conducerea lui Vasile Milea. În afara acestuia, în componenţa „conducerii” mai intrau şi Tudor Postelnicu şi Ion Dincă. După cum s-a dovedit mai târziu, în cadrul acestui organ fuseseră numiţi trei dintre cei mai laşi membri ai conducerii, dintre care unul s-a sinucis, iar ceilalţi doi, după căderea dictatorului, s-au ascuns prin ungherele clădirii CC.

La ora 21.00, la dictator au sosit copiii lui, Valentin şi Zoia. Puţin mai târziu, la CC a sosit vestea că la baricadă au fost ucise câteva persoane. Atunci Ceauşescu a început să insiste ca demonstraţia să fie înăbuşită cât mai repede prin utilizarea forţei – aşa se explică atacul deja amintit asupra mulţimii de la Intercontinental. Pe la ora 21.30 a avut loc o consfătuire între Ceauşescu, Milea, Postelnicu, Vlad, care au hotărât ca luptele să continue. Generalul Victor Atanasie Stănculescu a fost adus de la Timişoara la Bucureşti. El a sosit pe la ora 2.00, în noaptea de 22 decembrie. Era o greşeală gravă din partea lui Ceauşescu. Loialitatea lui Stănculescu fusese oricum pusă sub semnul întrebării încă din seara zilei de 20 decembrie, când a încercat să fugă de răspundere, prefăcându-se bolnav. Şi în capitală a procedat la fel. La ora 5.00 era deja la Spitalul Militar şi a ordonat medicilor să scornească un motiv pentru care să nu poată merge la sediul CC. Şi întrucât medicul cu care vorbise Stănculescu era ortoped, generalul a ieşit din spital cu piciorul în ghips160.

Pe 22 decembrie, la ora 2.00 noaptea Ministrul adjunct al Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice, Abojmov, l-a chemat din nou pe ambasadorul Bucur şi i-a înmânat o notă prin care conducerea sovietică se referea în mod foarte negativ la acuzaţiile lui Ceauşescu legate de participarea serviciilor URSS la evenimentele de la Timişoara. În această notă incidentele erau numite „problemele interne” ale RSR, care ar trebui soluţionate pe cale politică, în aşa fel încât să triumfe „înţelepciunea şi realismul”161.

La ora 3.00 noaptea devenise clar că situaţia în Bucureşti scăpase de sub control. Vasile Milea a suferit atunci o cădere nervoasă care, potrivit confirmărilor ulterioare ale martorilor, a constituit cel mai probabil cauza sinuciderii sale, care a survenit câteva ore mai târziu. La aceeaşi oră au fost

treziţi Nicolae şi Elena Ceauşescu, care îşi petrecuseră noaptea în clădirea CC. La ora 6.30 dictatorul l-a chemat pe Milea, criticându-l aspru pentru că nu avea o atitudine suficient de hotărâtă. Două ore mai târziu, la 8.30, când la Bucureşti străzile erau pline de muncitori, a avut loc o consfătuire la care au participat: Nicolae Ceauşescu, Elena Ceauşescu, Tudor Postelnicu, Ion Dincă, Silviu Curticeanu, Iulian Vlad, Constantin Dăscălescu, Emil Bobu şi Vasile Milea[162]. Acesta din urmă a devenit ţinta atacurilor verbale din partea secretarului general. Consfătuirea a durat cam cincisprezece minute. O jumătate de oră mai târziu, Ceauşescu l-a chemat din nou pe Milea şi iar l-a certat pentru lipsa lui de hotărâre. După aceea generalul s-a dus la etajul şase, în camera 621. Între orele 9.25 şi 9.35 el s-a împuşcat, acest gest devenind unul dintre momentele-cheie ale revoluţiei.

Trebuie să mai adăugăm că există diferite ipoteze în legătură cu moartea lui Vasile Milea. În imaginaţia populaţiei, el ar fi fost împuşcat de persoane fidele lui Ceauşescu pentru refuzul lui de a da ordin să se tragă în demonstranţi. În comunicatul oficial era menţionat că el s-a sinucis pentru că trădarea lui ieşise la iveală. Aceste versiuni au fost prezentate mai târziu de diferiţi cercetători şi martori ai evenimentelor. Cea mai verosimilă pare totuşi teza potrivit căreia Milea pur şi simplu n-a rezistat tensiunii, n-a ştiut cum să procedeze în această situaţie şi a ales sinuciderea ca fiind soluţia cea mai simplă.

Ceauşescu a aflat de moartea ministrului Apărării la ora 9.45 şi în câteva zeci de minute a luat două decizii cu consecinţe catastrofale. Prima a fost să-i încredinţeze conducerea Ministerului Apărării lui Victor Atanasie Stănculescu. Dictatorul l-a chemat pe general şi la ora 10.30, când acesta a apărut la sediul CC, i-a spus direct: „Preiei comanda!”. Stănculescu, care în ultimele trei zile încercase deja de două ori să fugă de răspundere, de data aceasta a executat ordinul şi a preluat comanda forţelor armate din întreaga ţară, inclusiv a celor din Bucureşti. La numai 10 minute după ce fusese numit, el a dat ordin ca unităţile din garnizoana Bucureşti să se întoarcă în cazărmi. Armata, care în primele zile ale revoluţiei fusese principalul instrument de represiune, îl lăsa acum fără putere pe dictator – de unde şi convingerea justă a multor cercetători că acesta a fost efectiv elementul principal al schimbărilor din România.

A doua greşeală a lui Ceauşescu a fost dispoziţia de a se da un comunicat referitor la sinuciderea generalului Milea în acelaşi timp cu decretul de introducere a stării de necesitate pe tot teritoriul ţării.

Comunicatul a început să fie difuzat la radio şi la televiziune la ora 10.45. Moartea ministrului Apărării Naţionale a fost interpretată de toată lumea ca o dovadă a faptului că el s-a opus lui Ceauşescu, lucru care a înfierbântat şi mai mult emoţia manifestanţilor. Ca urmare a difuzării acestui comunicat, populaţia oraşelor a început să coboare masiv în stradă.

În scurt timp, în faţa sediului CC s-au strâns în jur de 100.000 de oameni. La fel şi în faţa clădirii televiziunii. Paza militarizată a acestor obiective a început să se retragă. La ora 11.30 Ceauşescu a apărut pentru un moment în balconul CC, încercând încă o dată să se adreseze mulţimii, dar a renunţat repede la idee. La ora 11.45 Stănculescu a chemat elicopterele, care au aterizat pe acoperişul clădirii. La ora 12.06 Nicolae şi Elena Ceauşescu, în compania lui Emil Bobu şi a lui Manea Mănescu, la ordinul lui Stănculescu, au urcat la bordul unuia dintre elicoptere şi au decolat în direcţia Snagov. Acesta a fost sfârşitul dictaturii lui Ceauşescu.

Epilog

Evenimentele care au avut loc în continuare le vom prezenta doar pe scurt, telegrafic, întrucât ele nu mai ţin de perioada care ne interesa. La scurt timp după evacuarea cuplului Ceauşescu, la televizor a apărut Mircea Dinescu, care a rostit cuvintele memorabile: „Armata din Bucureşti e cu noi, dictatorul a fugit". Cea mai mare parte a instituţiilor specifice comunismului – cum ar fi PCR, MAN, FDUS şi chiar Securitatea – au dispărut pur şi simplu. Ceea ce nu însemna însă că în România domnea de-acum democraţia. Stănculescu i-a încredinţat puterea lui Iliescu, iar acesta a creat primul guvern provizoriu, denumit Consiliul Frontului Salvării Naţionale (FSN), constituit în principal din reprezentanţi ai Armatei şi ai serviciilor speciale, precum şi din foşti activişti de partid. Un guvern alternativ a încercat să formeze în acelaşi timp şi Ilie Verdeţ, dar când a apărut în balconul clădirii CC, el a fost fluierat. Iniţial, cele mai importante decizii au fost luate de triumviratul: Iliescu, Militaru, Brucan. Potrivit relatărilor lui Iliescu, el avea pe atunci în vedere trei scopuri: „reorganizarea democratică a ţării, reorganizarea economiei pe baze noi şi deschiderea internaţională a României"163, dar realitatea a dovedit în cele din urmă cu totul altceva. În primii câţiva ani de după răsturnarea lui Ceauşescu, în România a funcţionat un sistem denumit de unii „democratură". FSN s-a transformat într-un partid social-democrat postcomunist, compus aproape sută la sută din foste cadre ale PCR. Încercările de resuscitare a partidelor democratice din perioada antebelică, PNL şi PNŢ, erau torpilate de echipa lui Iliescu, care n-

a ezitat să utilizeze forţa pentru a impune anumite soluţii. Un moment de cotitură a fost abia anul 1996, când la putere a ajuns o coaliţie de grupări rezultate din opoziţia faţă de partidele postcomuniste şi care se desprinseseră din curentul principal.

Preluarea puterii de către CFSN a fost facilitată de apariţia aşa-numiţilor „terorişti" care trăgeau în mulţime din locuri ascunse (motivele acţiunii acestor persoane, precum şi identitatea celor pe care îi serveau au rămas până astăzi un fenomen neelucidat). Demonstranţii şi serviciile de ordine au prins pe teritoriul întregii ţări câteva zeci de persoane care însă mai târziu au fost eliberate. Totul pare să indice faptul că teroriştii aveau într-un fel legătură cu echipa care a preluat puterea, dar nu există dovezi indiscutabile în acest sens, ci doar unele indicii. O parte a politicienilor afiliaţi acestei echipe, cu Silviu Brucan în frunte, au afirmat că teroriştii erau funcţionari ai Securităţii rămaşi credincioşi lui Ceauşescu. Tocmai pe baza unei asemenea teze, pe 23 decembrie, autorităţile FSN au adresat o cerere de ajutor Uniunii Sovietice. Dar nu s-a ajuns totuşi la o intervenţie sovietică, lucru care ar fi putut avea consecinţe greu de imaginat.

Soarta soţilor Ceauşescu după ora 12.06 din 22 decembrie a fost oarecum tragicomică. Potrivit afirmaţiilor lui Dinescu difuzate de televiziune, dictatorul ar fi fugit, dar această formulare nu corespunde întru totul realităţii. De fapt, lucrurile s-au prezentat ca un fel de combinaţie între o retragere în zone mai sigure şi o arestare a cuplului prezidenţial din ordinul lui Stănculescu. Tocmai de aceea, formularea cea mai fericită ar părea să fie „evacuarea" – un cuvânt suficient de ambiguu. La bordul elicopterului, cuplul dictatorial s-a îndreptat mai întâi spre Snagov, de unde Ceauşescu a încercat să dea anumite dispoziţii prim-secretarilor de câteva judeţe. În acelaşi timp, comandantul unităţii de pază a obiectivului a primit ordinul de a înconjura clădirea; Ceauşescu a interpretat acest lucru ca o măsură de creştere a vigilenţei, dar de fapt era vorba de arestarea lui. Ceauşescu s-a gândit că Snagovul nu e un loc sigur şi a preferat să meargă mai departe la Piteşti. Pe Bobu şi Mănescu i-a lăsat la Snagov. Pilotul elicopterului, colonelul Vasile Maluţan, a fost de acord, dar în scurt timp şi-a dat seama că, fiind în preajma cuplului Ceauşescu, îşi pune în pericol propria viaţă, aşa încât i-a lăsat pur şi simplu pe şoseaua Bucureşti – Târgovişte, în apropiere de Găeşti, permiţându-le totuşi să ia cu ei nişte pachete cu dolari pregătite din timp. Au oprit o maşină condusă de un oarecare doctor Nicolae Decă, acesta promiţându-le că-i duce până la

Târgovişte. Însă i-a lăsat în orăşelul Văcăreşti, păstrând pentru sine pachetele cu dolari din portbagajul maşinii. Decă s-a dus apoi la primărie, unde a informat autorităţile că Nicolae Ceauşescu fuge în direcţia Târgovişte. La scurt timp după revoluţie Decă a plecat în Statele Unite, unde a început o „viaţă nouă” cu ajutorul banilor lăsaţi de dictator în maşină164*.

Între timp, Nicolae şi Elena Ceauşescu s-au urcat într-o altă maşină şi şi-au continuat drumul în direcţia Târgovişte, unde au fost prinşi şi duşi la garnizoana locală, al cărei comandant era generalul Andrei Kemenici. Când vestea despre prinderea celor doi fugari a ajuns în Capitală, noile autorităţi au început să se gândească cum trebuie să procedeze în privinţa lor. Victor Atanasie Stănculescu şi Gelu Voican Voiculescu insistau pentru o execuţie cât mai rapidă, pe când Iliescu pare să fi fost adeptul instrumentării unui proces. Stănculescu a hotărât să ia iniţiativa şi în primele ore ale serii de 24 decembrie i-a transmis lui Kemenici indicativul „recursul la metodă”, ceea ce însemna de fapt ordinul lichidării soţilor Ceauşescu. Când Iliescu a aflat acest lucru, a ordonat să li se facă imediat un proces a cărui sentinţă era deja cunoscută. Cel care s-a ocupat de proces a fost Stănculescu. După consultări juridice, Consiliul FSN a înfiinţat un Tribunal Militar Excepţional în faţa căruia au fost aduşi Nicolae şi Elena Ceauşescu. Principalul cap de acuzare era de-a dreptul absurd: genocid – peste 60.000 de morţi. Dar oricum acest lucru n-a avut prea mare importanţă în desfăşurarea procesului. Ceauşescu s-a apărat, invocând neconstituţionalitatea Tribunalului şi faptul că, potrivit legii, doar MAN îl putea revoca din funcţia de preşedinte. El a reproşat, de asemenea, noilor autorităţi că au apărut în urma unui complot sovietic. Dar fără nici un rezultat, pentru că sentinţa fusese dată deja înainte de constituirea Tribunalului. Acesta era o creaţie absolut neconstituţională, era înfiinţat ad-hoc, dar având în vedere caracterul ei revoluţionar, o asemenea soluţie avea o anumită tradiţie şi pe acest temei avea deci legitimitate. Nicolae şi Elena Ceauşescu au fost împuşcaţi la Târgovişte şi apoi înhumaţi în morminte separate, în cimitirul Ghencea din Capitală. Dictatorul român a rămas acolo sub o cruce albă cu steaua roşie. La câteva zeci de metri se afla şi mormântul soţiei sale. În 2010, soţii Ceauşescu au fost deshumaţi la cererea fiului lor Valentin şi a ginerelui Mircea Oprean, care aveau dubii că ar fi fost într-adevăr înmormântaţi acolo. După deshumare, care le-a confirmat identitatea, cei doi au fost depuşi într-un mormânt nou, tot în cimitirul Ghencea.

Bilanţ: anii 1985-1989

Cronologie

Istoria căderii lui Ceauşescu poate fi etapizată destul de uşor dacă suntem capabili să distingem în cursul evenimentelor anumite secvenţe cu caracter determinant pentru soarta regimului instituit de el. Din momentul în care funcţia de secretar general al PCUS a fost preluată de Mihail Gorbaciov a început un proces care a dus la îndepărtarea şi lichidarea dictatorului român. Scopul principal al politicii sovietice era introducerea perestroikăi în întregul bloc socialist, ceea ce impunea schimbarea conducătorilor de până atunci. Conducerea RSR nu putea să reacţioneze decât prin respingere faţă de schimbarea situaţiei, pentru că era prea slabă ca să poată crea o nouă realitate. Singura tentativă serioasă a unei astfel de acţiuni – mesajul adresat partidelor „frăţeşti” din 19 august 1989 – s-a sfârşit printr-un compromis. Iată aşadar etapele succesive ale căderii dictaturii.

Martie 1985 – mai 1987: în această perioadă, conducătorii sovietici se străduiau mai ales să-l convingă pe Ceauşescu să introducă perestroika în RSR. Acest lucru ar fi presupus obligatoriu înlocuirea lui de la conducere, dar totul pare să indice faptul că reprezentanţii Uniunii Sovietice încercau în acel moment să rezolve această problemă în mod paşnic, pe calea concesiilor şi a negocierilor. La nivelul superior al nomenclaturii române circulau diferite versiuni în legătură cu eventualul succesor. Tocmai în acest context a început să fie vehiculat în acea perioadă numele lui Ion Iliescu. Această etapă se încheie odată cu vizita lui Gorbaciov în România. Conducătorul sovietic s-a convins cu ochii lui că aici nu are parteneri de discuţie.

Iunie-noiembrie 1987: după vizita nereuşită a lui Gorbaciov, toată lumea era convinsă că o confruntare devenise inevitabilă. Ceauşescu a efectuat semnificative schimbări de cadre, dintre care cea mai importantă a fost trecerea DSS în subordinea lui Iulian Vlad. Această etapă se încheie odată cu revolta muncitorilor de la Braşov.

Noiembrie 1987 – noiembrie 1989: protestul de la Braşov i-a readus în acţiune pe oponenţii şi disidenţii din partid, provocând şi o creştere a interesului opiniei publice internaţionale faţă de evenimentele din România. În ciuda lansării insistente a unor persoane, în interiorul partidului n-a putut apărea totuşi un grup capabil să ducă la îndeplinire o lovitură de stat cu ocazia vreunei şedinţe a CPEx sau a Congresului PCR. La începutul lunii

decembrie 1989 era clar că se va ajunge la vărsare de sânge.

14-22 decembrie 1989: Revoluţia, definită deseori ca „evenimentele din decembrie” din cauza dezacordului în legătură cu cauzele şi desfăşurarea ei, a avut la rândul ei următoarele faze: 14 decembrie: începutul nereuşit de la Iaşi; 15 decembrie: revolta la scară redusă împotriva unor decizii precis definite ale autorităţilor locale de la Timişoara; 16-17 decembrie: lupte de mare anvergură la Timişoara; 17 decembrie: fiasco în posibila înlăturare a lui Ceauşescu cu ocazia şedinţei CPEx. Dictatorul ameninţă cu demisia, dar obţine sprijinul tuturor celor prezenţi; 18-20 decembrie: valuri succesive de represiuni; autoritatea supremă în ţară este exercitată de Elena Ceauşescu; 19-20 decembrie: victoria revoluţiei de la Timişoara; 21 decembrie: revoluţia de la Bucureşti, care a început de la un evident sabotaj în timpul mitingului din faţa clădirii CC; 22 decembrie: lovitura de stat militară precedată de sinuciderea lui Milea şi încredinţarea comenzii generalului Stănculescu, care a ordonat evacuarea lui Ceauşescu din clădirea CC.

Echipa conducătorului

În toată această perioadă echipa de conducere a suferit un proces de completă pietrificare, cu o singură excepţie, dar foarte importantă, şi anume aceea a lui Iulian Vlad, care a fost cooptat la vârful puterii pe cu totul alte considerente decât ceilalţi – nu pentru loialitatea nemărginită datorită căreia s-a remarcat antecesorul său Tudor Postelnicu, ci pe baza competenţelor sale, pe care Postelnicu nu le avea. Până în decembrie 1989, Vlad a fost de partea lui Ceauşescu, deşi era adeptul unei linii mai blânde. În momentul crizei, şeful DSS s-a comportat însă destul de ambiguu: a încercat să scape de răspundere retrăgând Securitatea pe linia a doua, ceea ce a şi reuşit, principalul instrument al represiunii devenind Armata. Un alt colaborator apropiat al lui Ceauşescu care i-a înşelat aşteptările exact în momentul critic a fost Vasile Milea. El n-a putut face faţă tensiunii şi s-a sinucis, probabil pentru că nu a putut lua decizia pe care a luat-o apoi Stănculescu în locul lui. Ceilalţi membri ai echipei i-au rămas fideli conducătorului până la sfârşit. Cei mai ataşaţi s-au dovedit Emil Bobu şi Manea Mănescu, care au avut îndoielnica onoare de a însoţi cuplul dictatorial în prima parte a zborului cu elicopterul. În modul cel mai comic şi-au încheiat socotelile cu dictatura Ion Dincă şi Tudor Postelnicu. Amândoi au încercat să se ascundă în clădirea CC, dar au fost găsiţi de revoluţionari:

Dincă în patru labe sub un birou, iar Postelnicu, ani în şir şeful serviciilor speciale, într-un frigider. Pe toţi patru – Mănescu, Bobu, Postelnicu şi Dincă, Tribunalul Militar din Bucureşti i-a condamnat pe 2 februarie 1990 la închisoare pe viaţă şi confiscarea întregii averi.

Autorităţile postdecembriste au deschis apoi un proces împotriva membrilor ultimei variante a CPEx. Procesul s-a încheiat pe 25 martie 1991, sentinţele limitându-se în general la doar câţiva ani de privare de libertate. Cele mai aspre sentinţe le-au primit Dumitru Popescu „Dumnezeu" şi Ioan Totu, care au fost condamnaţi la 5 ani şi 6 luni de închisoare, iar cele mai blânde: Suzana Gâdea şi Miu Dobrescu, cu câte doi ani privare de libertate. Pe 20 aprilie 1992 Tribunalul Suprem a acceptat cererea procuraturii, înăsprind semnificativ pedepsele anunţate anterior: Silviu Curticeanu, Ana Mureşan şi Ioan Totu au fost condamnaţi la câte 16 ani, Ştefan Andrei, Ludovic Fazekaş, Ion Stoian, Gheorghe Oprea, Dumitru Popescu „Dumnezeu" şi alţii la câte 14 ani, Constantin Olteanu, Gheorghe Pană, Miu Dobrescu şi alţii la 11 ani, iar Paul Niculescu-Mizil, Suzana Gâdea şi alţii la câte 8 ani. A doua zi după darea sentinţei, Ioan Totu s-a sinucis. Dar în cursul anilor următori sentinţele au fost anulate *de facto*. Manea Mănescu, Constantin Dăscălescu, Tudor Postelnicu, Emil Bobu şi chiar Nicu Ceauşescu au ieşit din închisoare pe baza unor certificate medicale. Pe 25 martie 1994, preşedintele Ion Iliescu a rezolvat pozitiv cererile individuale ale celor interesaţi, graţiindu-i pe Ştefan Andrei, Silviu Curticeanu, Suzana Gâdea, Ion Stoian şi alţii[165].

Schimbări instituţionale

Până în decembrie 1989 n-au fost operate aproape nici un fel de schimbări instituţionale. Sistemul se scufunda tot mai evident în marasm. Prima şi ultima reformă mai serioasă a fost trecerea pazei de frontieră din competenţa Ministerului Apărării Naţionale în cea a Ministerului Afacerilor Externe, dar această idee n-a fost finalizată, provocând doar un imens haos în activitatea grănicerilor. Confruntaţi cu realitatea revoluţiei, Ceauşescu şi colaboratorii săi cei mai apropiaţi au luat câteva decizii care n-au fost sancţionate prin nici un fel de document cu caracter juridic. Trecerea comenzii în competenţa unor organe compuse din militari, membri de partid şi ofiţeri de Securitate nu avea caracter legal. Misterioasele „grupuri de apărare" la care se referea Ceauşescu probabil pot fi incluse şi ele în această categorie.

Perioada 1985-1989 a demonstrat în mod elocvent că instituţiile fundamentale ale comunismului românesc erau atât de slabe, încât a fost suficient un şoc mai puternic ca să fie desfiinţate complet. Sistemul se baza pe persoana dictatorului, căruia îi erau de altfel subordonate majoritatea celor mai importante organizaţii. Eliminarea elementului superior a provocat anihilarea imediată a tuturor structurilor dependente de el, care s-au dovedit absolut lipsite de conţinut.

În context mai larg

Revoluţia română a fost ultimul act al lichidării comunismului în ţările europene care făcuseră parte din blocul sovietic (în afară de nucleul acestuia, URSS). Ea a fost şi un act deosebit de dramatic – tiranul detestat a fost ucis, iar poporul, teoretic, eliberat. N-a fost vorba nici de o revoluţie „negociată", ca în cazul Ungariei, nici de una „reglementată", ca în Polonia, nici „de catifea", ca în Cehoslovacia, ci de una sângeroasă, cu multe jertfe umane. În mod paradoxal, pe această cale era promovată la putere una dintre cele mai conservatoare echipe din regiune. Noul guvern se sprijinea în cea mai mare parte pe cadrele militare.

O comparaţie interesantă tocmai din acest punct de vedere a făcut Jadwiga Staniszkis în lucrarea *Postcomunism*:

În Polonia şi în România, „revoluţia de sus în jos" a fost condusă de un segment militaro-birocratic [...] Acest lucru o deosebea fundamental de „revoluţia armată" din Uniunea Sovietică, dusă împotriva segmentului armată-birocraţie[166].

Trebuie totuşi să mai adăugăm că în RPP armata a jucat un rol fundamental în viaţa politică, cel puţin în toată perioada anilor '80, pe când în România armata nu se bucura de încrederea lui Ceauşescu şi era mereu împinsă pe planul doi. Clamând necesitatea „luptei pentru pace", erau reduse sau îngheţate cheltuielile cu destinaţie militară. Pe lângă aceasta, autorităţile se străduiau să-i îndepărteze din funcţiile importante pe ofiţerii şcoliţi în Uniunea Sovietică, adeseori mai bine pregătiţi profesional decât cei care îi înlocuiau. Acest lucru le provoca frustrări ofiţerilor cu rang superior. Puciul nereuşit din 1984 a agravat şi mai mult această situaţie. În îndepărtarea lui Ceauşescu armata vedea o şansă şi de aceea a fost favorabilă faţă de activitatea lui Militaru şi a celorlalte persoane cu relaţii în

Uniunea Sovietică. Deciziile fundamentale din zilele fierbinţi ale lui decembrie au fost luate de doi generali: Guşă şi Stănculescu. Primul a pus capăt represiunii, iar ultimul a săvârşit de fapt o lovitură de stat, luându-i puterea lui Ceauşescu, după care a avut grijă ca acesta să fie lichidat.

„Vizual”, dictatorul român şi-a sfârşit guvernarea şi viaţa într-un mod asemănător cu Benito Mussolini. Conducătorul italian a luat cuvântul la un miting fascist care a avut loc la Teatrul Liric (Teatro Lirico) din Milano în decembrie 1944. Din mai multe puncte de vedere, acea adunare aminteşte de Congresul al XIV-lea al PCR şi de mitingul din 21 decembrie 1989 din faţa clădirii CC. *Il Duce*, care a rostit cu acel prilej un „Discurs despre eliberare” (*Discorso della riscossa*), era „doar un om obosit, cu faţa marcată de înfrângere”167. În aprilie 1945 el a fugit ascuns într-un camion împreună cu vechea lui iubită, Claretta Petacci, şi cu cei mai apropiaţi colaboratori, printre care Alessandro Pavolini, ultimul secretar al partidului fascist, şi vestitul „comunist în cămaşă neagră”, Nicola Bombacci. Dar au fost prinşi de partizani. Trupurile masacrate ale fasciştilor au fost spânzurate pe 29 aprilie în Piazzale Loreto din Milano.

Un alt aspect al schimbării de sistem din România a fost lipsa dialogului şi a „consensului naţional”, ceva ce s-ar putea compara cu „masa rotundă” a polonezilor. Indiferent de aprecierile ulterioare, „masa rotundă” a constituit demersul prin care se căuta un consens între grupul care exercita puterea, legitimat prin argumente comuniste, şi grupul care se considera reprezentantul societăţii şi al opoziţiei democratice. În România, dialogul n-a existat în general. Cea mai bună dovadă au constituit-o în acest sens jalnicele încercări ale lui Gorbaciov de a stabili un contact cu activiştii PCR, care-i răspundeau cu entuziasm: „Ceauşescu – Gorbaciov!”, dar nu aveau nimic de spus. Nu poate fi numit dialog nici acel proces al cuplului dictatorial. A fost vorba mai degrabă de două monologuri: unul exprimat de Nicolae şi Elena Ceauşescu, iar celălalt de Tribunal. Nici Iliescu n-a vorbit cu nimeni, limitându-se la preluarea de sus în jos de către FSN a cadrelor şi structurilor PCR. Firave la început, nucleele de opoziţie au constituit Grupul pentru Dialog Social, dar nimeni n-a început vreun dialog cu această instituţie. Unul dintre sloganurile opoziţiei (*Iliescu pentru noi/ Este Ceauşescu doi*) definea în mod clar poziţia noului preşedinte în sistemul creat de el. În aceste condiţii, legitimarea echipei decantate în decembrie 1989 s-a realizat în principal prin recunoaşterea ei internaţională şi prin acceptarea noului conducător de către structurile fostului Partid Comunist.

În perioada 1985-1989 s-a remarcat o tendinţă care şi-a pus amprenta pe imaginea întregii epoci Ceauşescu, dar despre care se vorbeşte destul de puţin. Este vorba despre modul în care se făceau în străinătate informările în legătură cu situaţia din RSR. Politica externă promovată de România în acei ani a făcut ca dictatorul să devină un paria atât în Răsărit, cât şi în Apus. Consecinţa firească a acestei situaţii a fost degradarea imaginii lui Ceauşescu în mass-media şi în ochii opiniei publice mondiale. Şi de fapt situaţia catastrofală din RSR din punct de vedere economic, social şi politic a fost prezentată într-un mod care scotea la iveală mai ales fenomenele negative. La aceasta se adăuga, firesc, setea de senzaţional. Această stare de lucruri a fost favorabilă celorlalte state comuniste care, cu Ceauşescu în fundal, căpătau culori pozitive. Dictatorului român i-a fost elaborată o „figură” de tiran absolut, cu o minte deosebit de îngustă, ceea ce era adevărat într-o anumită măsură, dar el nu se deosebea prea mult de Jivkov, Honecker sau alţi conducători din vremea lui. O carte ca *Orizonturi roşii* putea apărea în legătură cu oricare dintre colegii lui Ceauşescu.

Două au fost consecinţele de importanţă fundamentală ale acestei situaţii. Prima este o imagine deformată a evenimentelor de la Timişoara, care a dezinformat total opinia publică. Numărul avansat de presă al celor ucişi în acest oraş ajungea uneori la zeci de mii de persoane, ceea ce a dus printre altele la ciudatul cap de acuzare formulat împotriva cuplului dictatorial: genocid; soţilor Ceauşescu li s-au pus în cârcă 60.000 de victime. Această acuzaţie a crescut autoritatea Tribunalului şi a noilor autorităţi.

A doua consecinţă a fost imaginea care se încăpăţânează să persiste despre caracterul absolut diferit al comunismului în versiunea lui Ceauşescu. Până în ziua de azi, în conştiinţa omului obişnuit, dictatura românească apare ca extrem de brutală, sângeroasă şi represivă, spre deosebire de cele practicate de „tătucul” Jivkov sau de „gospodarul” Kádár, ale căror regimuri, în comparaţie cu cel din RSR, păreau foarte suportabile. România lui Ceauşescu ar fi fost o ţară în care orice manifestare de independenţă era sancţionată cu sentinţe foarte aspre sau chiar cu moartea. O asemenea imagine nu este însă adevărată. De-a lungul întregii epoci Ceauşescu, cu excepţia perioadei revoluţiei, care a fost totuşi o etapă absolut diferită, în închisori, pe motive politice, se aflau în jur de 600 de persoane168, deci relativ puţine, mai ales în comparaţie cu epoca lui Dej, când erau înregistraţi aproximativ un milion de deţinuţi politici. Caracterul criminal al comunismului din România a constat în faptul că economia a fost

adusă în stare de totală prăbuşire, că populaţia a fost privată aproape total de contactul cu străinătatea, că viaţa culturală a fost obligată să se conformeze exigenţelor unei doctrine rigide şi cultului personalităţii, că legăturile sociale au fost rupte, fiind promovată pasivitatea, că spaima era omniprezentă, nu numai spaima de Securitate, ci şi faţă de celelalte organe ale statului, spaima faţă de pierderea locului de muncă, spaima faţă de degradarea socială. Toate aceste fenomene, deşi poate nu la aceeaşi intensitate, erau prezente şi în celelalte ţări comuniste. Dar au fost crime pentru care soţii Ceauşescu au primit pedeapsa meritată.

1. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), pp. 27-28. La concluzii asemănătoare în privinţa lui Gorbaciov a ajuns, spre exemplu, şi Nicolae Mavru, în decembrie 1989 şef al Serviciului de Filaj al Securităţii din judeţul Timiş – N. Mavru, *Revoluţia din stradă. Amintirile fostului şef al Serviciului de Filaj şi Investigaţie de la Timişoara*, Editura RAO, Bucureşti, 2004, p. 9.

2. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 156; Eugen Cristescu a fost şeful Serviciului Special de Informaţii din perioada mareşalului Ion Antonescu.

3. *Cf.* în special R. Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucţia unei revoluţii*, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

4. Din punct de vedere juridic, evenimentele de la Târgovişte cu greu pot fi considerate un proces. A fost vorba mai degrabă de un interogatoriu înainte de execuţie instrumentat în scopul compromiterii lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu. Însă efectul difuzării acestui material la televiziune a fost cu totul altul.

5. *Anuarul Statistic al României 1990*, CNS, Bucureşti, 1990.

6. C. Ionete, *Criza de sistem a economiei...*

7. L. Betea, *Maurer şi lumea...*, p. 267.

8. C. Ionete, *Criza de sistem a economiei...*, pp. 19-20.

9. *Ibidem*, pp. 24-27.

10. *Mesaj secret din Bucureşti 18.09.85*, D-I-R-0-2412-1-85, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.

11. *Istoria României în date...*, p. 721.

12. *Ibidem*, pp. 719-721.

13. *Ibidem*, p. 719.

14. *Anuarul statistic al României 1990*, pp. 604-609.

15. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 490.

16. *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1988*, D-I-R-0-242-1-88, 1, A MSZ RP, p. 7.

17. *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1986*, D-I-R-0-241-1-86, 1, A MSZ RP, p. 5.

18. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 47.

19. *Istoria României în date...*, p. 726.

20. *Ibidem*, p. 730.

21. *Sistematizarea teritorială a României*, D-I-R-2412pf-1-88, 5, A MSZ RP, pp. 1-3.

22. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 316.

23. *Achitarea datoriei externe a României*, D-I-R-24120-7-89, 7, A MSZ RP, pp. 1-2.

24. *Istoria României în date...*, p. 739.

25. *Mesaj cifrat din Bucureşti 08.01.85*, D-I-R-0-10-1-85, 1, A MSZ RP.

26. După căderea comunismului, Gavrilescu a făcut carieră în partidul naţionalist-comunist România Mare.

27. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relaţii româno-americane...*, p. 493.

28. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 275.

29. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 157-160.

30. *Istoria României în date...*, p. 718.

31. T. Kunze, *Nicolae Ceauşescu...*, pp. 414-415.

32. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 275-276, 281.

33. *Informare despre Congresul al XII-lea al Uniunii Tineretului Comunist din RSR*, D-I-R-24121-10-85, A MSZ RP, pp. 1-4.

34. N. Manea, *O klownach...*, p. 165 [ed. rom. 2005, p. 210].

35. A fost vorba mai degrabă de o pauză în carieră. Păunescu şi-a asigurat o înaltă poziţie şi în România postcomunistă.

36. *Mesaj cifrat din Bucureşti 19.07.85*, D-I-0367-85, 1, A MSZ RP.

37. *Istoria României în date...*, p. 719.

38. *Ibidem*, p. 720.

39. *Membrii CC al PCR...*, p. 396.

40. *Observaţii pe marginea Plenarei CC al PCR care a avut loc în zilele de 13 şi 14 noiembrie 1985*, D-I-R-24120-8-85, A MSZ RP, pp. 1-7.

41. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 282-285.

42. *Notă referitoare la vizita Secretarului General al PCR, Preşedintele N. Ceauşescu, în URSS*, D-I-R-2413-4-86, A MSZ RP, pp. 1-4.

43. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 318.

44. Printre materialele Securităţii s-a păstrat şi o indicaţie pentru Serviciul „D” în care este sugerată compromiterea lui Botez prin lansarea zvonului că ar fi agent al serviciilor speciale. Vezi M. Pelin, *Opisul emigraţiei politice...*, pp. 45-46.

45. Y. Govrin, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceauşescu Era. As Observed by Israel’s Ambassador to Romania 1985-1989*, Londra, Portland, Oregon, 2002, p. 54.

46. M. Oprea, V. Patrichi, *În culisele Securităţii cu şi fără generalul Pleşiţă*, Editura Lumea, Bucureşti, 2004, p. 182.

47. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 158-160.

48. *Mesaj cifrat din Bucureşti 23.10.86*, D-I-R-0-2413-6-86, 3, A MSZ RP, pp. 1-2.

49. *Istoria României în date...*, p. 724.

50. I. Gal, *Raţiune şi represiune...*, vol. I, p. 252.

51. *Ibidem*, pp. 256-257.

52. *Informare trimestrială referitoare la anumite aspecte ale situaţiei interne a RSR şi la relaţiile bilaterale RPP-RSR în trimestrul IV 1986*, D-I-R-pf.-22-2-86, A MSZ RP, pp. 2-3.

53. *Informare trimestrială referitoare la anumite aspecte ale situaţiei interne a RSR şi la relaţiile bilaterale RPP-RSR (ianuarie-martie 1987)*, D-I-R-pf.-2412-4-87, A MSZ RP, p. 4.

54. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 294-295.

55. *Ibidem*, pp. 296-298, 300.

56. S. Tănase, *Acasă se vorbeşte în şoaptă. Dosar & jurnal din anii târzii ai dictaturii*, Editura Compania, Bucureşti, 2002, pp. 32-33.

57. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), p. 126; *Marele şoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 25.

58. *Informare referitoare la vizita lui M. Gorbaciov, secretar general al CC al PCUS, în RS România*, D-I-R-pf.-2413-3-87, A MSZ RP, p. 2.

59. A.M. Stoenescu, *Interviuri despre revoluţie*, Editura RAO, Bucureşti, 2004, p. 102.

60. *Informare referitoare la vizita lui M. Gorbaciov...*, pp. 6-7.

61. B. Buzilă, *În prezenţa stăpânilor. Treizeci de ani de jurnal secret la* România liberă, Editura Compania, Bucureşti, 1999, pp. 268-269.

62. V.A. Medvedev, *Raspad. Kak on nazrieval v „mirovoi sistiemie soţializma”*, Moscova, 1994, p. 203.

63. *Istoria României în date...*, p. 728.

64. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 300.

65. S. Brucan, *Generaţia irosită. Memorii*, Editura Teşu, Bucureşti, 1992, p. 161.

66. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 158-160.

67. Un rol asemănător îndeplinea Estonia în cadrul Uniunii Sovietice – vezi *History of Estonia*, Tallinn, 2002, pp. 291-297.

68. *Cf.* M. Retegan, *România şi doctrina „Sinatra". Bucureşti şi evoluţiile poloneze din vara anului 1989*, referat la conferinţa Case Studies of the Cold War International Seminar, Bucureşti, 17-22 aprilie 2001.

69. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), pp. 74-75.

70. Y. Govrin, *Israeli-Romanian Relations...*, pp. 65-67.

71. S. Olaru, G. Herbstritt, *Stasi...*, pp. 161-162.

72. Pentru desfăşurarea evenimentelor din noiembrie 1987 de la Braşov, *cf.* M. Oprea, S. Olaru, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Braşov*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

73. *Mesaj cifrat din Bucureşti 19.11.87*, D-I-R-0-2412-1-87, 2, A MSZ RP.

74. Ristea Priboi este unul dintre numeroşii eroi ai acestei cărţi care au făcut carieră şi după căderea lui Ceauşescu. În anii 1994-1997 el a îndeplinit funcţia de consilier pe probleme de securitate naţională şi de politică externă al Parlamentului român. În anul 2000 a devenit deputat PSD, pentru câteva luni aflându-se chiar în fruntea comisiei pentru monitorizarea activităţilor de spionaj – *cf.* G. Crişan, *Piramida...*, vol. II, p. 328.

75. *Cf.* M. Oprea, S. Olaru, *Ziua care nu se uită*, pp. 168-172, 180-195.

76. Asupra acestui detaliu a atras atenţia ambasadorul israelian Yosef Govrin, scriind că a auzit de la membrii nomenclaturii de partid că de fapt nu era vorba de un turist finlandez, ci de serviciile speciale sovietice care nu se aflau întâmplător la Braşov – Y. Govrin, *Israeli-Romanian Relations...*, p. 67.

77. M. Oprea, *Moştenitorii Securităţii...*, p. 79.

78. M. Oprea, S. Olaru, *Ziua care nu se uită*, p. 40.

79. Există o interesantă colecţie de documente ale Securităţii în legătură cu activitatea lui Brucan din anii 1980 – *Dosarul Brucan. Documente ale Direcţiei a III-a Contraspionaj a Departamentului Securităţii Statului (1987-1989)*, Editura Polirom, Iaşi, 2008.

80. S. Brucan, *Generaţia irosită...*, pp. 168-169.

81. S. Brucan, „Am fost un complotist”.

82. *Mesaj cifrat din Bucureşti, 09.12.87*, D-I-R-0-2412-1-87, 5, A MSZ RP.

83. *Mesaj cifrat din Bucureşti, 07.12.87*, D-I-R-0-2412-1-87, 3, A MSZ RP.

84. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 302.

85. I.M. Pacepa, *Moştenirea Kremlinului...*, p. 443.

86. *Cf.* A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 476.

87. S. Brucan, *Generaţia irosită...*, p. 173.

88. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 305-306.

89. *Ibidem*, p. 308.

90. *Istoria României în date...*, p. 735.

91. *Notă informativă referitoare la direcţiile de propagandă publicate în ziarele „Scânteia” şi „România Liberă” în trimestrul al III-lea 1988*, D-I-R-22pf.-1-88, A MSZ RP, p. 1.

92. *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1988...*, p. 10.

93. R.L. Tőkés, *Hungary’s Negotiated Revolution...*, p. 287; potrivit altor lucrări, la această demonstraţie ar fi participat 40.000 de persoane. Vezi D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 135.

94. *Istoria României în date...*, p. 735.

95. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 136.

96. *Notă informativă referitoare la convorbirea dintre însărcinatul cu afaceri al Ambasadei RSR, I. Ionescu, şi Consilierul ministerial de la Departamentul I, A. Juniewicz, din data de 5 luna curentă*, D-I-R-240-pf-3-89, A MSZ RP, p. 2.

97. Paleologu a fost unul dintre puţinii români care au recunoscut de bunăvoie acest lucru. *Cf.* S. Tănase, „Pactul cu diavolul”, *Ziua*, 12 august 2006.

98. D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 279-280.

99. V.A. Medvedev, *Raspad. Kak on nazrieval...*, p. 208.

100. *Istoria României în date...*, p. 736.

101. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 81.

102. S. Brucan, *Generaţia irosită...*, pp. 178-180.

103. *Ibidem*, pp. 181-190.

104. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 236-237.

105. *Marele şoc...*, p. 181.

106. *Cf.* D. Deletant, „Postfaţă”, în M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 323-325; M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 230-231.

107. V.A. Medvedev, *Raspad. Kak on nazrieval...*, pp. 209-221.

108. Această informaţie a fost furnizată chiar de Coen Stork, în cursul unei conferinţe ştiinţifice organizate la Braşov de „Asociaţia 15 noiembrie”, pe 15 noiembrie 2003. Olanda s-a dovedit destul de activă în sprijinirea mişcărilor disidente din RSR în perioada ultimilor ani ai dictaturii lui Ceauşescu. Pe această temă, vezi C. Zoon, *Het laatste bal van de vampier. Roemenië en de erfenis van Ceauşescu*, Amsterdam, 1990.

109. Pentru conţinutul scrisorii, *cf.* S. Brucan, *Generaţia irosită...*, pp. 190-194. [Mai există o lucrare foarte interesantă referitoare la „Scrisoarea celor şase” şi la problematica legată de aceasta – I. Jianu, *Gheorghe Apostol şi Scrisoarea celor şase*, Bucureşti, 2008 – n.tr.].

110. După apariţia acestei informaţii (la peste zece ani după căderea comunismului), Dinescu a rupt relaţiile cu Doinaş într-un mod foarte hotărât. Vezi R. Andronic, „Gabriel Liiceanu: «Păunescu a făcut cât jumătate din Securitate»”, *Ziua*, 28 noiembrie 2003.

111. D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 281-284.

112. „Conjuraţii de la Tescani”, *Ziua*, 25 august 2007.

113. „Monografie referitoare la situaţia internă din ţările socialiste europene elaborată la Institutul de Economie a Sistemului Socialist de pe lângă Academia de Ştiinţe a URSS în februarie 1989”, în *Polska 1986-1989: Koniec systemu*, vol. 3: *Dokumenty*, pp. 233-252.

114. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 338.

115. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, p. 181. N-ar fi exclus ca informaţiile referitoare la acest segment al biografiei lui Mazilu să fi ajuns la cunoştinţa opiniei publice doar din motivul că, la început, el s-a aflat în conflict deschis cu Iliescu.

116. D. Deletant, *Ceauşescu...*, pp. 259-261.

117. *Notă referitoare la luările de poziţie ale profesorului D. Mazilu în legătură cu Drepturile Omului şi ale Tineretului în România*, D-I-R-240-2-89, A MSZ RP.

118. *Cf.* M. Retegan, *România şi doctrina „Sinatra”...*; C. Moraru, „Stenograma şedinţei Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 21 august, privind evenimentele din Polonia”, *Clio 1989*, 2005, nr. 1-2; A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w*

Polsce 1988-1990, Cracovia, 2004, pp. 400-401. Nici în Arhivele MSZ RP, nici în cele ale Secţiei Internaţionale a CC al PMUP accesibile în Arhiva de Acte Noi (Archivum Akt Nowych) nu s-au păstrat documente în legătură cu această iniţiativă a conducerii româneşti.

119. S. Brucan, *Generaţia irosită...*, p. 218.

120. *Marele şoc...*, p. 182.

121. D. Deletant, *Ceauşescu...*, p. 291.

122. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 21.

123. A. Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante...*, p. 254.

124. „Cuvântarea lui Nicolae Ceauşescu la încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea al PCR din 24 noiembrie 1989”, în L. Betea, *Mentalităţi şi remanenţe comuniste*, Editura Nemira, Bucureşti, 2005, pp. 273-282.

125. *Cf.* „At Historic Crossroads: Documents on the December 1989 Malta Summit”, în *The End of the Cold War*, Cold War International History Project Bulletin, nr. 12-13, 2001, pp. 229-241.

126. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 174.

127. „Stenograma întâlnirii de lucru a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România, cu tovarăşul Mihail Sergheevici Gorbaciov, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, preşedintele Sovietului Suprem al URSS, Moscova 4 decembrie 1989”, în Ş. Săndulescu, *Decembrie ’89. Lovitura de stat...*, pp. 283-298.

128. Săndulescu consideră că Nicolae Ceauşescu era deja convins că sovieticii vor să-l lichideze. Ş. Săndulescu, *Decembrie ’89. Lovitura de stat...*, p. 38.

129. S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 572.

130. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 343.

131. *Ibidem*, p. 343.

132. Pentru această versiune a evenimentelor, *cf.* A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), pp. 205-207, 233-244.

133. Pentru această versiune a evenimentelor, *cf.* M. Mioc, *Revoluţia din 1989...*, pp. 54-55. Această lucrare în întregul ei se ocupă de critica unei disertaţii a lui A.M. Stoenescu, respectiv a viziunii asupra istoriei reprezentate de acest autor şi lansate de Marius Tucă.

134. *Cf.* C.M. Spiridon, „Iaşi, 14 decembrie 1989, un început al revoluţiei române”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, pp. 1005-1020; A.M.

Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), pp. 176-249.

135. V. Arachelian, *În faţa dumneavoastră. Revoluţia şi personajele sale*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998, pp. 186-187.

136. *Cf. Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, red. W. Roszkowski, J. Kofman, Varşovia, 2004, pp. 1299-1300.

137. *Cf.* M. Mioc, *Revoluţia, fără mistere...*, pp. 10-19.

138. Pe baza: S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 54-108; L. Tőkés, D. Porter, *The Fall of Tyrants: The Incredible Story of One Pastor's Witness, the People of Romania and the Overthrow of Ceauşescu*, Wheaton, Illinois, 1991, pp. 4-20, 153.

139. Radu Bălan s-a născut pe 24 mai 1936 la Căzăneşti, în judeţul Ialomiţa. La început a făcut carieră în cadrul organizaţiei locale UTM din Caransebeş. Din 1964 a început să se ridice spre vârful ierarhiei în cadrul organizaţiei de partid a judeţului Timiş. În perioada 1977-1981 a îndeplinit funcţia de prim-secretar al Comitetului Municipal PCR din Timişoara, iar din 1981 până în 1982 a fost prim-secretar în judeţul Hunedoara. În 1982 a devenit membru al CC al PCR, dar în administraţia centrală a ajuns abia în iunie 1988, când a devenit preşedintele Comitetului de Stat al Planificării şi membru al CPEx. În anul următor şi-a susţinut teza de doctorat. Pe 4 noiembrie 1989 a fost trimis în provincie, încredinţându-i-se funcţia de prim-secretar al organizaţiei judeţene de partid Timiş. *Membrii CC al PCR...*, pp. 88-89.

140. M. Milin (coord.), *Timişoara în arhivele „Europei Libere". 17-20 decembrie 1989*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999, p. 55.

141. C. Păiuşan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 343.

142. Ş. Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat...*, pp. 51-52.

143. P. Siani-Davies, *Revoluţia română din decembrie 1989*, trad. de C. Mac, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, pp. 103-104.

144. Ş. Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat...*, pp. 50-51.

145. S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 89.

146. *Ibidem*, p. 89.

147. *Cf.* A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 1, pp. 712-728; S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 116-120.

148. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 1, pp. 713-718.

149. *Cf. ibidem*, pp. 718-724.

150. *Information Note from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs. Date: 12.21.89*, Cold War International History

Project Virtual Archive, Collection: *End of the Cold War*.

151. D. Săraru, V.A. Stănculescu, *Dinu Săraru în dialog cu Victor Atanasie Stănculescu. Generalul revoluţiei cu piciorul în ghips. Interviu-fişe pentru un posibil roman*, Editura RAO, Bucureşti, 2005, p. 105.

152. S. Curticeanu: *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Editura Albatros, Bucureşti, 2000, p. 424.

153. *Cf.* S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 92-93.

154. *Cf. ibidem*, pp. 118-125; A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 2, pp. 207-219.

155. D. Mazilu, *Revoluţia furată. Memoriu pentru ţara mea*, Editura Cozia, Bucureşti, 1991, p. 13.

156. D. Popescu, *Un fost lider...*, p. 379.

157. *Cf.* S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 125-168.

158. *Apud* A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 2, p. 311.

159. *Ibidem*, p. 289.

160. D. Săraru, V.A. Stănculescu, *Dinu Săraru în dialog...*, p. 106.

161. *Telegram from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs (Bucharest) (1) Date: 12.22.1989*, Cold War International History...

162. Lista participanţilor la această consfătuire reprezintă în continuare un subiect de controversă pentru istorici. Nu s-a păstrat nici o stenogramă (probabil că nici nu s-a făcut un proces-verbal al desfăşurării ei), aşa încât nu ne putem baza decât pe relatările şi amintirile martorilor, iar acestea sunt contradictorii.

163. *Marele şoc...*, p. 186.

164. Doctorul Nicolae Decă a fost una dintre cele mai enigmatice figuri ale acelor zile. Unii avansează ipoteza că apariţia lui pe şosea n-ar fi fost întâmplătoare şi că el ar fi putut executa o misiune secretă la ordinul unor persoane din clanul lui Ceauşescu. Vezi G. Cartianu, *Sfârşitul Ceauşeştilor. Să mori împuşcat ca un animal sălbatic*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2010, pp. 205-210 (n.tr.).

165. D. Ştefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor. Decembrie 1989 – decembrie 1994*, Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 1995, pp. 51, 134, 218-219, 375.

166. J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk, 2001, p. 75.

167. S. Colarizi, *Storia del novecento italiano. Cent'anni di entusiasmo, di paure, di speranza*, Milano, 2004, p. 294.

168. Deţinem această informaţie de la istoricul român Marius Oprea.

Încheiere

Prăbuşirea dramatică a regimului şi sfârşitul tragicomic al cuplului dictatorial dau naştere unei întrebări: de ce tocmai în România a apărut un astfel de sistem, de ce tocmai aici anumite fenomene care în alte ţări n-au fost atât de supărătoare pentru populaţie au căpătat forme atât de radicale? La începutul anilor ’90, în diferite publicaţii era exagerată în rău, cu sau fără intenţie, imaginea standardului de viaţă din România comunistă, erau exagerate în plus crimele, indiscutabile, săvârşite de conducere. Începutul simbolic al acestei tendinţe l-au constituit relatările neverosimile despre sutele de mii de victime de la Timişoara şi apoi absurda acuzare a lui Ceauşescu de genocid. Un număr atât de mare de informaţii false a fost de natură să îngreuneze pentru mult timp studiile asupra istoriei anilor 1965-1989.

Cu toate acestea, problema rămâne actuală, pentru că sistemul creat de Ceauşescu a fost într-adevăr, din mai multe puncte de vedere, ieşit din comun în comparaţie cu celelalte ţări ale blocului sovietic. Nu putem vorbi însă aici, lucru care se face adeseori, despre caracterul absolut aparte al acestuia – Ceauşescu de fapt n-a creat un sistem novator, ci de foarte multe ori el a copiat soluţiile aplicate în alte părţi. Dar intensitatea anumitor fenomene, în special a celor împovărătoare pentru populaţie, a fost în România mai mare decât în celelalte ţări ale blocului sovietic.

La întrebarea: de ce tocmai în România, dictatura comunistă a căpătat acest aspect şi nu altul? există câteva răspunsuri posibile. Unii indică faptul că Nicolae Ceauşescu pur şi simplu a ştiut să exploateze cu dibăcie anumite trăsături ale caracterului naţional al românilor: înclinaţia pentru formele de guvernare autoritare şi necesitatea de a avea conducători puternici. Ca arhetip este dat întotdeauna numele intens mitologizat al lui Vlad Ţepeş sau al corespondentului său literar – Dracula. Dar această interpretare este totuşi greşită. În tradiţia politică românească au existat neîndoielnic perioade de despotism, dar acestea sunt legate de stăpânirea străină, cea turcă. Elitele statului independent au depus eforturi uriaşe pentru a depăşi acest trecut. Regatul României nu a fost, fireşte, lipsit de elemente patologice, dar principala lui problemă a constituit-o nu excesul de autoritarism, ci corupţia şi lipsa posibilităţii de a asigura avansul social,

lucruri zugrăvite printre altele în operele şi în vicisitudinile vieţii scriitorilor naţionali Mihai Eminescu şi Ion Luca Caragiale. După primul război mondial, această problemă s-a profilat cu şi mai multă pregnanţă, dar regimul politic în România a rămas în continuare democratic. Lovitura de stat înfăptuită de regele Carol al II-lea a fost grotescă, la fel ca şi regimul său. Prima dictatură din istoria statului, rezultat al unei simple întâmplări, a fost guvernul lui Ion Antonescu. Dar era vreme de război – aşa încât acest regim cu greu ar putea fi considerat reprezentativ pentru tradiţia politică românească în întregul ei. Dacă există ceva care ar putea fi considerat un caracter naţional, în cazul României acesta ar merge în direcţia corupţiei şi nu a dictaturii. Cel puţin aşa arată lucrurile din punct de vedere practic.

O altă interpretare, mult mai serioasă, atrage atenţia asupra neobişnuitei popularităţi a atracţiei pentru autoritarism din gândirea politică românească. Într-adevăr, elemente de acest tip pot fi găsite într-un foarte mare număr de lucrări ale filosofilor, poeţilor şi scriitorilor români. Cât timp a existat o clasă conducătoare compusă din reprezentanţi ai marelui capital şi ai proprietarilor funciari (şi merită să remarcăm aici că, de-a lungul celor circa o sută de ani de existenţă a unei Românii moderne, puterea a fost exercitată de câteva mari dinastii de politicieni), această clasă n-a permis libera exprimare a adepţilor unor idei fanatice – Eminescu n-a ocupat niciodată vreo funcţie importantă. Dar intelectualitatea românească a sprijinit masiv ideile autoritare şi totalitare. Comunismul, printre altele şi din cauză că nega cuceririle teritoriale româneşti, nu s-a bucurat de sprijin printre intelectuali, care, în marea lor majoritate, şi-ai îndreptat atenţia spre naţionalismul mistic. Dacă în perioada interbelică PCR număra câteva sute de persoane (aproape numai cele mai declasate elemente ale lumpenproletariatului, al cărui reprezentant tipic a fost Ceauşescu), Garda de Fier putea conta pe sprijinul celor mai eminente inteligenţe, al unor persoane care mai târziu au făcut o uluitoare carieră mondială (Emil Cioran, Mircea Eliade), precum şi pe marea masă a intelectualilor. În perioada interbelică PCR nu avea în rândurile sale decât doi intelectuali (Herbert Zilber şi Lucreţiu Pătrăşcanu), dar şi aceştia erau figuri secundare. Autoritarismul de coloratură naţionalistă era ideea cea mai populară în cercurile intelectuale din perioada interbelică.

Comunismul impus de sovietici a dus la eliminarea de la putere, apoi la exterminarea elitelor tradiţionale care respingeau extremismul. Singurul reprezentant al acestor elite care a supravieţuit epocii comuniste a fost

Corneliu Coposu. După 1989, el a jucat un rol foarte important, dar înainte n-a avut nici o influenţă asupra vieţii intelectuale şi politice a ţării. Elitele fuseseră înlocuite de o mână de activişti comunişti interbelici; ei erau sprijiniţi de ofiţeri sovietici şi se bazau pe oameni interesaţi să avanseze repede. Această stare de lucruri a durat cam până la jumătatea anilor ’60, când consilierii sovietici au fost retraşi, la nivelul mediu al administraţiei au apărut masiv oameni pregătiţi deja în şcolile comuniste, iar în viaţa oficială a ţării a fost permis accesul inclusiv al reprezentanţilor intelectualităţii interbelice eliberaţi din închisori.

În această configuraţie, acceptarea liniei naţionaliste a lui Ceauşescu a fost generală. În ultima perioadă, când condiţiile de viaţă s-au înrăutăţit şi a crescut nemulţumirea socială, intelectualitatea românească n-a fost în stare să elaboreze un model unitar de opoziţie, nici în interiorul partidului, nici în afara lui. Lipsa criticii lăsa impresia acceptării, ceea ce a dat posibilitatea autorităţilor să se cufunde tot mai mult în naţional-bolşevism. PCR a realizat în mod pervers anumite scopuri pe care şi le propuneau Zelea Codreanu şi Garda de Fier. Ca exemplu, putem cita aici postulatul creării unui stat naţional unitar – Ceauşescu şi-a vândut evreii statului Israel, realizând astfel un lucru pe care n-a reuşit să-l ducă la bun sfârşit nici Codreanu, nici Antonescu, creând o Românie fără evrei. Cineva care s-ar fi identificat cu idealurile Gărzii de Fier nu-l putea condamna pe Ceauşescu. Constantin Noica, filosoful român cel mai renumit care trăia în ţară, n-a combătut sistemul. Elevilor săi, el s-a străduit (cu rezultate destul de modeste) să le distragă atenţia de la situaţia politică curentă, unele din lucrările sale, neîndoielnic excepţionale, fiind consacrate căutării „spiritului românesc” şi stigmatizării trăsăturillor negative ale Occidentului. Emigranţii – şi în primul rând Cioran şi Eliade – s-au abţinut mult timp să aducă orice fel de critică la adresa lui Ceauşescu, chiar şi când acesta a dispus dărâmarea părţii istorice a Bucureştiului. Moştenirea Gărzii de Fier a împiedicat eficient orice opoziţie a intelectualilor români faţă de nebuneştile idei ale autorităţilor. În Apus, Ceauşescu era blamat de intelectualii poststalinişti de factura lui Sartre (care în acelaşi timp lăuda regimul lui Fidel Castro), dar acest curent n-a fost niciodată popular în sânul intelectualităţii româneşti (poate cu excepţia lui Eugen Ionescu), ceea ce slăbea şi mai mult ideologia opoziţiei.

Nici puţin numeroşii intelectuali de partid nu s-au încumetat să-şi critice conducătorul. Prioritate absolută are în acest sens Dumitru Popescu „Dumnezeu”, de un cinism extrem, mare amator de lux şi de putere pentru

putere. Nu se dădea în vânt după Ceauşescu, dar ştia foarte bine că orice încercare de împotrivire este în primul rând lipsită de sens (exemplul lui Pârvulescu a demonstrat că nimeni nu sprijină un eventual disident), iar în al doilea rând absolut nerentabilă pentru că ar însemna să-şi ia adio de la bani şi de la poziţie. Din 1981 rectorul Academiei de partid „Ştefan Gheorghiu", Popescu „Dumnezeu" a exercitat o mare influenţă asupra formării cadrelor tinere, promovând cu certitudine comportamentul oportunist. Puţin numeroşii disidenţi de partid care, după multiple îndemnuri primite din diferite direcţii, s-au hotărât în cele din urmă să publice „Scrisoarea celor şase" nu erau de fapt decât nişte veterani stalinişti. Şi de altfel nici nu aveau ceva de oferit – programul lor consta exclusiv în apelul la încetarea anumitor acţiuni negative. La fel de mizeră era, din punct de vedere intelectual, şi echipa lui Iliescu, care s-a limitat doar la câteva sloganuri socialiste. Membrul ei cel mai abil din punct de vedere intelectual – ministrul Culturii Andrei Pleşu (care era de altfel un elev al lui Noica) – a rezistat în guvern mai puţin de doi ani, după care a trecut într-o aprigă opoziţie.

Slăbiciunea ideologică a intelectualilor, faptul că erau îmbibaţi de spiritul totalitar, indiferent că era vorba de simpatii pentru Garda de Fier sau pentru stalinism, a constituit de fapt un element foarte important care i-a permis lui Ceauşescu să-şi realizeze fără oprelişti chiar şi cele mai nebuneşti idei. Dictatorul nu avea nici o idee coerentă, ci doar imaginaţii ceţoase şi fantasmagorice despre „România anului 2000" sau „societatea socialistă multilateral dezvoltată". Oponenţii săi din interiorul partidului nu le aveau însă nici măcar pe acestea, fiind în plus compromişi prin trecutul lor stalinist. Cei mai renumiţi intelectuali, dacă formulau anumite idei, acestea erau de natură naţionalistă şi totalitară – cu alte cuvinte, nu foarte diferite de ale lui Ceauşescu. Încercările de a crea o platformă mai largă în jurul conceptului de drepturile omului, a căror iniţiativă a venit din partea unor persoane ca Paul Goma sau Vasile Paraschiv, s-au încheiat cu un fiasco total.

În celelalte ţări comuniste situaţia era diferită. În Iugoslavia, Cehoslovacia, Ungaria şi, până la un anumit punct, în Bulgaria, Partidul Comunist a fost mai deschis din punct de vedere intelectual, în anumite perioade putându-se desfăşura în aceste ţări discuţii ideologice de partid. În schimb în Polonia, până în 1968, partidul a fost destul de viu din punct de vedere intelectual (desigur, nu vorbind obiectiv, ci prin comparaţie cu

România), după această dată rolul de partener de discuţie fiind preluat de intelectuali – mai întâi din afara partidului, iar apoi din opoziţie. În România n-au existat niciodată discuţii ideologice. Ştefan Foriş şi Lucreţiu Pătrăşcanu au fost ucişi pur şi simplu. Ana Pauker, Teohari Georgescu şi Vasile Luca au fost eliminaţi în urma unor pseudodiscuţii care constaseră *de facto* în aducerea la cunoştinţa tuturor a unor denunţuri. O soartă asemănătoare au avut şi Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu. Nici cu Dej n-a discutat nimeni, nici înainte de moarte, nici după – Dej a fost blamat, dar el n-a constituit tema vreunei reflecţii mai profunde (cu excepţia a două cărţi scrise de Marin Preda – al doilea volum al *Moromeţilor* şi *Cel mai iubit dintre pământeni*, apreciate de altfel pentru valoarea lor literară şi nu pentru conţinutul politic). Cam la fel s-a încheiat şi capitolul Drăghici, aflat în legătură cu precedentul. Încercarea lui Constantin Pârvulescu de a declanşa o discuţie – singura de-a lungul întregii istorii a comunismului românesc – a fost întreruptă de intervenţia ofiţerilor de Securitate, care nu s-au consultat cu nimeni înainte de a lua decizia trecerii la acţiune. Nici cu Ceauşescu n-a discutat nimeni. Totul s-a limitat la a-i prezenta nişte acuze stupide.

În asemenea condiţii, chiar şi cea mai iraţională politică n-a întâmpinat greutăţi din partea opoziţiei intelectuale. Un element suplimentar l-a constituit relativa slăbiciune a factorilor sovietici care ar fi putut influenţa evoluţia situaţiei din România. „Geniul Carpaţilor” se temea de Kremlin, dar nu în aceeaşi măsură ca şefii de stat din celelalte ţări comuniste. După cum a demonstrat evoluţia istoriei, Ceauşescu n-a putut fi răsturnat printr-o lovitură de palat instrumentată de Moscova. Conducătorul român a putut astfel să-şi realizeze fără impedimente proiectele. Singura restricţie o constituia propria lui minte, mintea unui om fără educaţie, care provenea dintr-o familie săracă de la ţară şi nu cunoştea o altă viaţă decât cea de partid. Ideile lui economice, aplicate pe spinarea întregii societăţi, erau foarte simple. Când a apărut problema datoriilor tot mai mari, Ceauşescu a dat dispoziţie să fie plătite cu orice preţ. Când i-a venit ideea de a reconstrui centrul Capitalei, a şi trecut la execuţia ei. Pentru el conta numai rezultatul concret, modul în care era realizat rămânând o problemă secundară.

Tocmai în aceasta consta cauza cea mai importantă, după părerea mea, care a făcut ca România să se deosebească de celelalte ţări comuniste. Ceauşescu lua decizii care din punctul lui de vedere păreau raţionale. El a crezut până la capăt în justeţea liniei sale şi era convins că sub guvernarea

sa românii, în marea lor majoritate, vor cunoaşte fericirea. În cercul lui de apropiaţi nu s-a găsit nimeni care să-i spună că se înşală. De-a lungul nenumăratelor sale „vizite de lucru” în întreaga ţară, el vedea spectacole regizate cu cea mai mare atenţie, fabrici care lucrau în ritm intens, participa la mitinguri de susţinere – şi credea în ceea ce vedea. Ceauşescu a fost un fanatic şi fanatic a rămas până în ultima clipă. El a murit strigând: „Trăiască Republica Socialistă România, liberă şi independentă!”.

Şi alţi actori ai acestei orori care a fost epoca lui Ceauşescu s-au comportat după părerea lor în mod raţional. Cei mai apropiaţi colaboratori ai dictatorului erau întotdeauna de acord cu el, întreţinându-i astfel ficţiunea în care trăia. Eşaloanele al doilea şi al treilea ale ierarhiei de partid se limitau doar să execute ordinele în schimbul unui nivel de trai relativ ridicat, dar care scădea mereu, şi al sentimentului că lor nu le revine nici o răspundere. Populaţia, înspăimântată de serviciile speciale şi cufundată în atmosfera omniprezentă de neîncredere, nu se revolta şi se lăsa antrenată masiv în sistem.

Dar suma tuturor acestor comportamente raţionale a dus la un rezultat absolut iraţional din cauză că Nicolae Ceauşescu, de care depindeau cele mai multe, acţiona raţional doar din punctul de vedere al propriei sale viziuni sau al propriilor sale complexe. Acestea au fost impuse întregii ţări, pe care au împins-o într-o prăpastie din care România nu va putea ieşi probabil decât peste câteva decenii. Cu siguranţă însă că mult mai mult va dura mitul lui Nicolae Ceauşescu – dictatorul sângeros care a transformat ţara în propria sa moşie, ruptă de restul lumii.

Biografiile celor mai importanţi activişti comunişti români

Gheorghe Apostol s-a născut în anul 1913 în localitatea Tudor Vladimirescu din judeţul Galaţi. Când a început să lucreze la calea ferată, a cunoscut Partidul Comunist, al cărui membru a şi devenit în 1934. În cadrul PCR a îndeplinit funcţia de reprezentant al Comitetului de Tineret în Blocul pentru Apărarea Libertăţilor Democratice. În 1937 a fost condamnat la trei ani de privare de libertate, dar această sentinţă a fost apoi prelungită. În august 1944, a evadat din închisoare. Din 1946 a fost deputat în MAN. În mai 1947 a devenit funcţionar în Ministerul de Finanţe, apoi a lucrat în cadrul comisiei pentru simplificarea şi raţionalizarea aparatului de stat, devenind preşedintele Confederaţiei Generale a Muncii (inclusiv în 1948). În anii 1952-1954 şi 1961-1967 Gheorghe Apostol a fost numit vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, iar din 1953 până în 1954 a fost ministru al Agriculturii şi Pădurilor. În mai 1963 a fost distins cu ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În intervalul aprilie 1954 – octombrie 1955, când Moscova l-a obligat pe Dej să instituie conducerea „colectivă”, Apostol a îndeplinit funcţia de prim-secretar al PMR. În perioada 1965-1969 este membru al CE şi al Prezidiului Permanent al CC. În 1969 a fost trecut pe o linie secundară, fiindu-i încredinţată funcţia de director general al Rezervelor de Stat, unde a rămas până în 1975, când a devenit subiectul unui scandal de moravuri şi i-au fost temporar retrase funcţiile cele mai importante. În intervalul 1977-1988 a devenit ambasador în ţări din America de Sud. În 1989 a semnat „Scrisoarea celor şase”. A murit pe 21 august 2010 la Bucureşti (*Membrii CC al PCR...*, pp. 74-75; G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 28).

Emil Bobu s-a născut în 1927 în localitatea Vârfu Câmpului din judeţul Botoşani. Înainte de război a absolvit cele câteva clase ale şcolii primare. A intrat în partid în 1945. La început a lucrat la căile ferate din Iaşi, unde a absolvit şi o şcoală profesională, în paralel activând în organizaţia de partid. În 1950 a început să lucreze la Ministerul Justiţiei, întâi în cadrul procuraturii militare, apoi în cea civilă – la Bucureşti. Între 1953 şi 1958 a lucrat în cadrul secţiei administrative, apoi al celei organizatorice a CC. În 1965 s-a transferat la Suceava, unde a îndeplinit

funcţia de prim-secretar al organizaţiei judeţene de partid, devenind în acelaşi timp membru al CC. Această funcţie a îndeplinit-o până în 1972, când a fost adus din nou la Bucureşti pe funcţia de consilier al secretarului general al PCR. Între 1973 şi 1975 Emil Bobu a îndeplinit funcţia de ministru al Afacerilor Interne. Din 1974 şi până la sfârşitul comunismului, a fost membru al CPEx şi unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Ceauşescu. A îndeplinit diferite funcţii, printre care aceea de vicepremier în perioada 1980-1982 şi aceea de „eminenţă cenuşie” a regimului. Deşi nu la fel de spectaculoasă, odată cu el a făcut carieră şi soţia lui, Maria. Pe 22 decembrie Emil Bobu a părăsit clădirea CC împreună cu soţii Ceauşescu, la bordul elicopterului. După căderea dictaturii el a fost condamnat la închisoare pe viaţă, comutată mai târziu în câţiva ani privare de libertate (*Membrii CC al PCR...*, pp. 102-103).

Emil Bodnăraş s-a născut în 1904 în localitatea Câmpulung Moldovenesc din judeţul Suceava. În 1927 a terminat şcoala de ofiţeri de artilerie la Timişoara. Dar deja de o vreme, adică din 1924, el începuse să aibă contacte cu comuniştii. După absolvirea şcolii a devenit ofiţer în armată, unde probabil a desfăşurat o activitate de spionaj în favoarea Sovietelor. Potrivit unei alte versiuni, abia în 1932 Emil Bodnăraş a contactat OGPU. Dar potrivit ambelor versiuni, în 1932 a fugit în URSS, unde a urmat cursurile unei şcoli de spionaj. Spre sfârşitul anului 1933 a fost adus în România, unde destul de repede a fost demascat, iar în 1935 a fost condamnat pentru dezertare pe timp de pace la zece ani de muncă silnică. Abia în 1940 a intrat formal în PCR. În 1942 a fost eliberat din închisoare şi a rămas sub supravegherea Siguranţei. În 1944 a participat la răpirea lui Ştefan Foriş, apoi, împreună cu Iosif Rangheţ şi Constantin Pârvulescu, a format un triumvirat de conducere a Partidului Comunist. După ce ţara a fost ocupată de Armata Roşie, Bodnăraş s-a ocupat de organizarea grupelor de şoc comuniste, pentru ca apoi să ocupe poziţii importante în stat. În 1945 a devenit secretar general al prezidiului Consiliului de Miniştri, iar un an mai târziu – subsecretar de stat al Consiliului de Miniştri. În cadrul guvernului, s-a ocupat printre altele de reorganizarea serviciilor de Securitate. În 1944 devenise membru al CC, iar din 1947 deputat în MAN. Între 1947 şi 1955 a condus Ministerul Apărării Naţionale. Din 1948 şi până în 1965 a fost membru al Biroului Politic. În 1951 a fost înaintat la gradul de general de armată. Între 1954 şi 1967 a

îndeplinit funcţia de vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri, iar din 1957 până în 1959 pe aceea de ministru al Transporturilor şi Telecomunicaţiilor. În 1959 a fost distins cu ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În 1967 i s-a încredinţat funcţia de vice-preşedinte al Consiliului de Stat, iar în 1969 aceea de membru în Consiliul Apărării. În 1965 a devenit membru al CE, iar în 1974 membru al CPEx. Toate aceste funcţii, Bodnăraş le-a îndeplinit până la moarte – care a survenit pe 24 ianuarie 1976, la Bucureşti. În cercul activiştilor din eşalonul superior erau cunoscute contactele sale cu spionajul sovietic, ceea ce nu l-a împiedicat să rămână în conducerea superioară de partid practic de-a lungul întregii sale vieţi (*Membrii CC al PCR...*, pp. 104-105; G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 53; M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 55-56).

Silviu Brucan s-a născut pe 18 ianuarie 1916 la Bucureşti. Şi-a început cariera în 1944 ca propagandist în cadrul comitetului PCR din judeţul Ilfov. Pe 23 august 1944, în ziua când a fost răsturnat mareşalul Antonescu, Brucan devine redactor-şef adjunct la *Scânteia*. Această funcţie a îndeplinit-o până în 1956. În intervalul 1956-1959 îl găsim în SUA ca trimis special al guvernului român, iar din 1959 până în 1961 ca reprezentant al României la ONU. Din 1962 până în 1966 a îndeplinit funcţia de vicepreşedinte al Televiziunii de stat. După ce a părăsit această funcţie şi până în 1978 a predat un curs de ştiinţe sociale la Institutul de Medicină şi Farmacie din Bucureşti. Apoi, timp de câţiva ani n-a mai desfăşurat o activitate politică deosebită. În perioada perestroikăi el a fost lansat de mass-media din străinătate. A fost şi unul dintre semnatarii „Scrisorii celor şase”. Dar anii de aur ai carierei sale urmează abia în perioada postcomunistă – iniţial a fost unul dintre principalii politicieni ai FSN, iar mai târziu a devenit un comentator politic foarte popular. A murit pe 14 septembrie 2006 la Bucureşti (G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 62).

Mihai Chiţac s-a născut pe 4 noiembrie 1928 în comuna Suharău din judeţul Botoşani. A fost militar de meserie, legat încă de la început de arma chimică. Între anii 1968 şi 1989 a fost şeful departamentului arme chimice din armată. În 1972 a devenit general-maior, iar în 1984 a fost înaintat la gradul de general-colonel. În intervalul 1988-1989 a fost comandantul garnizoanei Bucureşti. În decembrie 1989 a fost trimis la Timişoara cu sarcina să înăbuşe revolta. După căderea comunismului, timp de circa şase

luni a îndeplinit funcţia de ministru al Afacerilor Interne. În 1999 a fost condamnat la închisoare pentru participarea la evenimentele din decembrie, dar din cauza recursurilor repetate, procesul nu s-a terminat nici în ziua de azi. A murit pe 1 noiembrie 2010 (G. Crişan, *Piramida...*, vol. 1, p. 80).

Ion Coman s-a născut pe 25 martie 1926 în satul Prunaru din judeţul Teleorman. A absolvit cursurile şcolii elementare şi apoi ale unei şcoli profesionale, unde a învăţat meseria de strungar. În 1945 a devenit membru al UTC şi apoi al partidului, după care a participat la cursuri serale de marxism-leninism. În 1949 a absolvit un curs de ofiţeri politici pentru armată, în 1954 şi-a absolvit liceul, iar trei ani mai târziu cursurile serale ale Universităţii de Marxism-Leninism. Între anii 1959 şi 1962 şi-a continuat studiile la Academia Militară Generală. Începuturile carierei sale în partid din anii 1945-1947 sunt legate de uzina din Bucureşti la care lucra. Din 1947 până în 1948 a îndeplinit funcţia de secretar UTM cu probleme organizatorice într-unul din sectoarele Capitalei. În 1948 a intrat în Armată, unde a avansat treptat, a trecut în organizaţia UTM a Armatei şi apoi în PMR. În anii 1954-1955 a fost şeful direcţiei organizatorice din statul-major al armatei antiaeriene. Din 1955 până în 1958 a îndeplinit funcţia de şef al direcţiei politice al unei arme din cadrul armatei, iar între 1962 şi 1963 – şeful Direcţiei Politice Superioare a Armatei. În perioada 1963-1964 a îndeplinit funcţia de şef al Marelui Stat-Major. În 1965 a preluat funcţia de adjunct al ministrului Forţelor Armate, pe care a îndeplinit-o până în 1973. Din 1974 până în 1976 a fost iarăşi şeful Marelui Stat-Major şi prim-adjunct al ministrului Apărării Naţionale. În 1976 a devenit ministrul Apărării Naţionale, funcţie pe care a ocupat-o până în 1980. Ion Coman a îndeplinit funcţii importante şi în afara armatei: din 1969 până în 1976 a fost membru al Consiliului de Stat, iar între 1973 şi 1974 – şeful secţiei juridice şi militare a CC al PCR. Din 1979 a devenit membru al CPEx, iar din 1980 şi al Secretariatului CC, în cadrul căruia răspundea de problemele militare şi de aplicarea justiţiei, ambele funcţii îndeplinindu-le până la căderea regimului. În decembrie 1989 a luat parte activă la înăbuşirea în sânge a revoltelor, lucru pentru care a şi fost arestat pe 22 decembrie, iar apoi de mai multe ori condamnat la închisoare (*Membrii CC al PCR...*, pp. 168-169).

Silviu Curticeanu s-a născut pe 15 octombrie 1933 la Timişoara. A absolvit Facultatea de Drept la Universitatea din Cluj, iar în 1967 a obţinut

titlul de doctor. În partid a intrat în 1959. Şi-a început cariera în magistratură, ca judecător la Cluj. Între 1965 şi 1972 a fost şeful Direcţiei de Justiţie Civilă din cadrul Procuraturii Generale, apoi preşedintele secţiei militare şi de justiţie din cadrul CC. Această funcţie a îndeplinit-o până în iulie 1975, când a devenit secretar al Preşedintelui RSR şi în acelaşi timp unul dintre oamenii cei mai de încredere ai acestuia. În acelaşi an a intrat şi în Consiliul de Stat, unde a activat până în 1982. În 1974 a fost acceptat ca membru supleant, iar în 1979 ca membru al CC. În 1982 a ocupat funcţia de şef al Cancelariei CC al PCR, urmând ca în 1984 să devină membru al Secretariatului CC. Ambele funcţii le-a exercitat până la căderea lui Ceauşescu. În România postcomunistă a fost condamnat la închisoare (*Membrii CC al PCR...*, p. 192).

Constantin Dăscălescu s-a născut pe 2 iulie 1923 în localitatea Breaza din judeţul Prahova. Era strungar de meserie, dar imediat după război a intrat în PCR şi a urmat o şcoală de partid la Ploieşti. Şi-a început cariera în cadrul organizaţiei locale a PMR de la Ploieşti. În intervalul 1959-1962 a studiat în Uniunea Sovietică la Şcoala Superioară de Partid a PCUS. În prima jumătate a anilor ’60 a activat ca secretar cu probleme organizatorice al organizaţiei PMR Galaţi. Din 1965 a devenit membru al CC. Între 1968 şi 1975 a îndeplinit funcţia de prim-secretar la Galaţi. În Capitală a fost adus pe postul de locţiitor al şefului secţiei organizatorice a CC al PCR. După aceea, timp de aproape doi ani, a îndeplinit funcţia de şef al Consiliului Naţional al Gospodăriilor Agricole de Stat. În martie 1978 a fost primit în CPEx, în Secretariatul CC şi a devenit şeful secţiei pe probleme organizatorice a CC al PCR. În mai 1982 a devenit premier şi a îndeplinit această funcţie până la căderea lui Ceauşescu. Pe 22 decembrie şi-a dat demisia în mod oficial. În România postcomunistă a primit o condamnare la închisoare în urma procesului foştilor membri ai CPEx. A murit pe 15 mai 2003 la Bucureşti (*Membrii CC al PCR...*, pp. 202-203).

Ion Dincă s-a născut pe 3 noiembrie 1928 în localitatea Cobia din judeţul Dâmboviţa (a circulat însă şi zvonul – dovedit neîntemeiat – că Dincă s-ar trage din Scorniceşti, locul naşterii dictatorului). De meserie era strungar. În partid a intrat în 1947 şi nu mult timp după aceea a intrat în armată, unde s-a remarcat repede, făcând carieră ca militar şi instructor de partid. A absolvit şi câteva şcoli de ofiţeri. În 1969 a devenit membru

supleant, iar în 1972 – membru cu drepturi depline al CC. În acelaşi an a intrat în componenţa Secretariatului CC. În perioada 1972-1973 a îndeplinit funcţia de membru al Consiliului de Apărare. După aceea, din 1973 până în 1976 a îndeplinit funcţia de prim-secretar în judeţul Argeş. Din 1976 a intrat în componenţa CPEx, rămânând membru al acestui organism până la căderea comunismului. În intervalul 1976-1979 a fost prim-secretar al organizaţiei de partid Bucureşti şi primar al Capitalei, funcţie în virtutea căreia el răspundea de elaborarea planului de reconstruire a oraşului. Din 1979 până în 1980 a îndeplinit funcţia de vice-premier (iar din aprilie 1980 pe aceea de prim-viceprim-ministru). În 1981 a fost distins cu ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. După căderea comunismului a fost condamnat la închisoare pe viaţă, comutată mai târziu în peste zece ani de închisoare, dar de fapt şi-a recăpătat libertatea după numai câţiva ani. A murit pe 9 ianuarie 2007 în Bucureşti (*Membrii CC al PCR...*, pp. 211-212).

Alexandru Drăghici s-a născut în 1913 în satul Tisău din judeţul Buzău, unde a absolvit şi cele patru clase ale învăţământului primar. Din 1928 a lucrat la căile ferate, iar din 1933 a început să ia parte la grevele muncitoreşti. În 1934 a devenit membru al PCR. În 1936 a fost condamnat la 9 ani de închisoare, dar a fost eliberat odată cu intrarea armatei sovietice în România. De-a lungul întregii sale cariere politice a fost puternic legat de persoana lui Dej. Din octombrie 1945 a devenit membru supleant, iar din februarie 1948 membru cu drepturi depline al CC. Tot în 1948 a fost ales deputat în MAN. Încă de la începutul regimului comunist în România, Drăghici a activat în sectoarele militarizate. La început ca acuzator public pe lângă Tribunalul Special care judeca infracţiunile de război, iar apoi a ocupat o funcţie asemănătoare pe lângă Tribunalul Popular. În continuare a devenit locţiitor, apoi şef al Secţiei Politice şi Administrative a CC al PMR. În 1950 a obţinut gradul de general-maior şi funcţia de director al DGSP care, doi ani mai târziu, s-a transformat în DSS. În 1951 a devenit adjunct al ministrului, iar în 1952 – ministru al Afacerilor Interne. În 1955 a fost avansat la gradul de general-colonel. În acelaşi an a intrat în componenţa Biroului Politic. Între anii 1957 şi 1965 Drăghici a îndeplinit funcţia de ministru al Afacerilor Interne, iar din 1961 până în 1965 şi pe aceea de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. În septembrie 1963 a obţinut ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În 1965 a devenit membru al CE, al Prezidiului Permanent şi al Secretariatului CC, pierzând însă funcţia de

ministru al Afacerilor Interne. Sfârşitul carierei sale a survenit în aprilie 1968, când a fost acuzat de „abuzuri” pe care le-ar fi săvârşit pe vremea lui Dej, mai ales în legătură cu lichidarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu. A fost eliberat din toate funcţiile pe care le avusese, iar în noiembrie 1968 a fost şi degradat până la nivelul de simplu soldat şi trecut în rezervă. După căderea lui Ceauşescu, a încercat să se prezinte ca „victimă a regimului”, dar încă din 1991 a fugit în Ungaria din cauza procesului în care urma să fie şi el judecat. A murit pe 12 decembrie 1993 la Budapesta, cauza directă a morţii sale provocând suspiciuni (*Membrii CC al PCR...*, p. 231; G. Crişan, *Piramida*, vol. 1, pp. 125-126; D. Jela, *Lexiconul negru...*, pp. 103-105; M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 104-105).

Ştefan Guşă s-a născut pe 17 aprilie 1940 în satul Spătaru din judeţul Buzău. Încă de la început a făcut carieră în cadrul Armatei, calificându-se ca tanchist la Şcoala Militară de la Piteşti. Între anii 1966 şi 1972 şi-a desăvârşit studiile la Academia Militară, după care a urmat mai multe cursuri de specializare. Cu ocazia Congresului al XII-lea al PCR a fost primit ca membru supleant, iar la Congresul al XIV-lea ca membru cu drepturi depline în CC. Între 1986 şi 1989 a îndeplinit funcţia de adjunct al ministrului Apărării Naţionale şi şef al Marelui Stat-Major. În decembrie 1989 a participat activ la înăbuşirea revoltei de la Timişoara, dar pe 20 decembrie a luat decizia de a retrage trupele în cazărmi. După căderea lui Ceauşescu a fost considerat, cel puţin de o anumită parte a populaţiei şi a elitelor politice, unul dintre eroii revoluţiei. A murit pe 28 martie 1994 la Bucureşti (*Membrii CC al PCR...*, p. 305).

George Homoştean s-a născut pe 19 iunie 1923 la Deva. A absolvit Facultatea de Istorie a Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj. În partid a intrat în 1947. La început a activat în cadrul unor organizaţii locale de partid din judeţul Hunedoara. În 1950 a devenit instructor la secţia agrară a CC a UTM. În 1953 a lucrat la secţia contacte internaţionale a CC al PCR. Din 1958 până în 1965 a fost prim-secretar al organizaţiei de partid Sebeş. În 1969 a devenit membru al CC, iar în perioada 1968-1978 a îndeplinit funcţia de prim-secretar al organizaţiei judeţene de partid Alba. În septembrie 1978 a fost brusc avansat ministru al Afacerilor Interne, funcţie pe care a păstrat-o până în octombrie 1987, când la fel de brusc a fost luată hotărârea de a i se încredinţa funcţia de prim-secretar în judeţul Hunedoara.

În aprilie 1989 a devenit ambasador în Cehoslovacia, dar a fost revocat la doar câteva zile după căderea lui Ceauşescu. În luna mai a anului 2010 preşedintele Traian Băsescu voia să-i acorde o medalie dar, în urma numeroaselor critici provocate de această iniţiativă, a renunţat (*Membrii CC al PCR...*, pp. 312-313).

Ion Iliescu s-a născut pe 3 martie 1930 la Olteniţa, în judeţul Călăraşi. Era fiul unui activist PCR din perioada interbelică, Alexandru Iliescu. În august 1944 a intrat în UTC. În 1947 a cerut să intre ca voluntar în brigada de muncă „Vasile Roaită” care construia o cale ferată în Albania. În acelaşi an a devenit membru al CC al UTM. Între anii 1950 şi 1954 şi-a făcut studiile la Institutul de Energetică din Moscova. Oficial, s-a înscris în PMR abia în 1953. După absolvirea studiilor din URSS, a devenit membru al Biroului CC al UTM, iar în 1957 – deputat în MAN. În intervalul 1962-1965 a deţinut funcţia de şef al secţiei de învăţământ şi sănătate din Sectorul Propagandă şi Cultură al CC al PMR. În iulie 1965 a devenit membru supleant al CC, iar în decembrie 1967 i s-a încredinţat funcţia de prim-secretar al CC al UTC şi ministru al Tineretului. În perioada 1969-1974 a fost acceptat ca membru supleant în CE, iar între 1974 şi 1979 – ca membru al CPEx. În anul 1971, pentru câteva luni, a fost numit membru al Secretariatului CC al PCR, dar apoi a fost transferat pe postul de responsabil cu propaganda în judeţul Timiş, unde a rămas până în 1974, an în care i s-a încredinţat funcţia de prim-secretar la Iaşi. Între 1979 şi 1984 a fost şeful Consiliului Naţional al Apelor, iar din 1984 – directorul Editurii Tehnice. În perioada perestroikăi numele lui a fost lansat de mass-media din străinătate, vorbindu-se despre el ca despre un eventual succesor al dictatorului. În România postcomunistă a devenit figura cea mai importantă de pe scena politică, îndeplinind funcţia de preşedinte al ţării pe durata a câteva mandate (*Membrii CC al PCR...*, pp. 322-323).

Ion Ioniţă s-a născut pe 14 iunie 1924 în satul Mătăsaru din judeţul Dâmboviţa. A absolvit cursurile şcolii generale din localitatea natală şi apoi ale unei şcoli profesionale din Bucureşti. După război a început să simpatizeze cu Partidul Comunist. A absolvit cursurile câtorva şcoli de partid şi militare. În 1953 a absolvit cursul pentru comandanţii marilor unităţi militare la Academia Militară „Stalin” din Moscova. În perioada 1956-1958 a studiat la Academia „Voroşilov”. În Partidul Comunist a intrat

în 1945. Iniţial a activat în organizaţia UTC a CFR Bucureşti. În 1948 a intrat în armată cu gradul de locotenent, avansând apoi în ierarhia militară şi în conducerea politică a armatei. În 1953-1954 a devenit şeful Direcţiei Cadre a Forţelor Armate, continuând în acelaşi timp să lucreze în propagandă. În 1956, timp de zece luni, a fost comandantul forţelor aeriene, din 1962 până în 1963 – adjunct al ministrului Apărării, din 1966 până în 1972 ministrul Forţelor Armate, iar între 1972 şi 1976 – ministrul Apărării Naţionale. În 1974 a devenit membru al CPEx. Numit în 1976 vicepremier, a îndeplinit această funcţie până în 1982, când a pierdut încrederea lui Ceauşescu şi calitatea de membru al CPEx. În luna iunie a aceluiaşi an a fost trecut în rezervă. Doi ani mai târziu, a luat parte la tentativa nereuşită de puci. A murit pe 27 iulie 1987 în Bucureşti. Cauza oficială a decesului a fost cancerul, dar circumstanţele morţii sale au rămas până în ziua de azi neclare (*Membrii CC al PCR...*, pp. 335-336).

Ion Gheorghe Maurer s-a născut în 1902 la Bucureşti. A absolvit Liceul Militar de la Craiova şi apoi Facultatea de Drept a Universităţii din Bucureşti. După ce şi-a terminat studiile a lucrat ca procurator în diferite tribunale din provincie, iar din 1928 ca avocat la Bucureşti. În 1937 a intrat în PCR. În 1944 a devenit subsecretar de stat la Ministerul Comunicaţiilor şi al Lucrărilor Publice, pentru ca un an mai târziu să ajungă membru al CC. În 1946 a făcut parte din delegaţia română la Conferinţa de Pace de la Paris. În acelaşi an a ajuns deputat. În intervalul noiembrie 1946 – aprilie 1948 a ocupat funcţia de subsecretar de stat la Ministerul Industriei şi Comerţului, iar în 1952 a devenit judecător principal al Tribunalului de Stat de pe lângă Consiliul de Miniştri. Din iulie 1957 până în ianuarie 1958 a fost ministru al Afacerilor Externe, pentru ca din anul 1958 până în 1961 să îndeplinească funcţia de preşedinte al Prezidiului MAN. În 1961 a preluat funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. În septembrie 1962 a primit ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În 1965 a devenit membru al CE şi al Prezidiului Permanent al CC. A fost considerat unul dintre arhitecţii liniei independente a politicii naţionale a României. Spre sfârşitul anilor ’60 drumul lui a început să fie tot mai diferit de acela al lui Ceauşescu. Maurer era considerat un activist mai moderat decât secretarul general. În 1972 a suferit un grav accident de automobil. În 1974 i-au fost luate toate responsabilităţile: mai întâi, în luna martie, a fost revocat din funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri, iar în noiembrie, cu ocazia Congresului al XI-lea al PCR, a fost

eliminat şi din CC. Din acel moment a ieşit la pensie şi n-a mai avut nici o iniţiativă politică, nici în perioada comunistă, nici după căderea lui Ceauşescu. A murit pe 8 februarie 2000 la Bucureşti (*Membrii CC al PCR...*, p. 385; G. Crişan, *Piramida...*, vol. 1, p. 216).

Corneliu Mănescu s-a născut pe 6 februarie 1916 la Ploieşti. Mai întâi a studiat dreptul la Universitatea din Bucureşti, dar n-a terminat această facultate. În partid a intrat în 1944. S-a specializat iniţial în probleme militare. Între 1945 şi 1948 a fost activist al secţiei militare de pe lângă Comitetul Judeţean Ilfov, apoi, timp de doi ani, a fost şeful direcţiei de organizare şi instruire la Direcţia Politică Superioară a Armatei, după care alţi doi ani – şeful Casei Centrale a Armatei. În 1952 a devenit general-maior. Între 1952 şi 1953 a îndeplinit funcţia de locţiitor, apoi din 1953 până în 1955 pe aceea de şef al Direcţiei Politice Superioare a Armatei. Mai târziu s-a recalificat ca economist şi apoi a trecut în diplomaţie. Între 1955 şi 1960 a fost vicepreşedinte al Comitetului de Stat al Planificării, din 1960 până în 1961 – ambasador la Budapesta, iar în perioada 1961-1972 – ministru al Afacerilor Externe. Este considerat unul dintre arhitecţii cursului independent al politicii externe româneşti. Din septembrie 1967 până în septembrie 1968 a fost preşedintele celei de-a XXII-a Sesiuni a Adunării Generale a ONU. În 1972 a părăsit brusc funcţia de ministru. Câteva luni mai târziu era transferat la FUS, unde a rămas până în 1977. Între 1977 şi 1982 a îndeplinit funcţia de ambasador în Franţa, iar din 1979 până în 1982 a fost şi reprezentantul RSR la UNESCO. În 1989 a fost unul dintre semnatarii „Scrisorii celor şase”, iar după răsturnarea lui Ceauşescu a intrat în Consiliul FSN. A murit la Bucureşti pe 26 iunie 2000 (*Membrii CC al PCR...*, pp. 386-387).

Manea Mănescu s-a născut pe 9 august 1916 la Brăila. Încă înainte de al doilea război mondial a absolvit Academia de Comerţ şi Industrie din Bucureşti. În partid a intrat în august 1944. Iniţial a fost profesor la Ploieşti, apoi asistent la Academia de Comerţ din Bucureşti. Din 1948 a lucrat în cadrul Comitetului de Stat al Planificării, fiind la început şeful secţiei cadre, apoi consilier pe probleme de planificare. În 1951 a devenit director general al Direcţiei Centrale de Statistică de pe lângă Consiliul de Miniştri, unde a lucrat până în 1954, când a devenit pentru câteva luni adjunct al reprezentantului României la CAER. Între 1955 şi 1957 a fost ministru de

Finanţe. În iunie 1960 a fost primit ca membru în CC. În 1962 i s-a acordat ordinul „Erou al Muncii Socialiste”, iar în 1966 ordinul „Steaua Republicii Socialiste România” clasa întâi. În 1965, timp de câteva luni, a fost şeful secţiei de ştiinţă şi cultură din CC, între anii 1969 şi 1972 îndeplinind funcţia de secretar al CC. Din 1969 până în 1974 a fost membru al CE şi apoi, până în 1979, membru al CPEx. În intervalul 1972-1974 a îndeplinit funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi de preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării. Din 1974 până în 1975 a fost preşedintele Consiliului de Miniştri, iar în perioada 1975-1979 – premier. În 1979 şi-a pierdut într-o anumită măsură încrederea lui Ceauşescu şi a fost trecut pe o linie secundară pentru ca, în 1984, să revină în componenţa CPEx, al cărui membru a rămas până la căderea sistemului. Pe 22 decembrie 1989 a urcat împreună cu Ceauşescu la bordul elicopterului. În România postcomunistă a fost condamnat la închisoare pe viaţă, pedeapsă comutată apoi în câţiva ani de închisoare. A murit pe 27 februarie 2009 (*Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388).

Paul Niculescu-Mizil s-a născut în 1923 la Bucureşti. În 1945 a aderat la PCR şi şi-a terminat studiile la Academia de Comerţ şi Industrie din Capitală, iar un an mai târziu a urmat şi o şcoală de partid din judeţul Ilfov. Niculescu-Mizil a fost unul dintre intelectualii partidului. În cursul anului 1945 a lucrat la ziarul *Tinereţea*, iar din 1951 a fost membru al colectivului de redacţie al publicaţiei marxiste teoretice *Lupta de clasă*. Între anii 1950 şi 1954, a îndeplinit funcţia de rector al Academiei de partid „Ştefan Gheorghiu”, din 1955 director adjunct al Institutului de Istorie a PMR, iar din 1954 a lucrat în cadrul secţiei propagandă şi agitaţie a CC al PMR, între 1956 şi 1965 fiind şeful acestei secţii. În decembrie 1955 a devenit membru al CC. Din 1957 îl găsim deputat în diferite judeţe. În 1961 şi apoi din nou în perioada 1966-1969 a îndeplinit funcţia de preşedinte al Comisiei de Cultură şi Învăţământ din cadrul MAN. În anii 1965-1974 a fost membru al Prezidiului Permanent al CC. Din 1965 până în 1972 a fost membru al Secretariatului CC, iar din 1965 până la căderea regimului – membru mai întâi al CE, apoi al CPEx. În perioada 1972-1975 a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, iar apoi, până în martie 1981, vicepremier. Din 1978 până în 1981 a ocupat şi funcţia de ministru al Finanţelor. După ce a fost revocat din funcţia de vicepremier, a trecut în planul doi, până la sfârşitul regimului Ceauşescu fiind preşedinte al Uniunii

Centrale a Cooperativelor de Consum. După căderea sistemului a fost condamnat la închisoare. A murit pe 5 decembrie 2008 (*Membrii CC al PCR...*, pp. 432-433).

Cornel Onescu s-a născut în anul 1920 în localitatea Gogoşu din judeţul Dolj. Iniţial a fost tipograf la diferite edituri. În partid a intrat în 1942. După război a lucrat în cadrul secţiei propagandă a CC al PCR. La fel ca Patilineţ şi Verdeţ, Onescu a fost colaboratorul lui Ceauşescu la secţia organizatorică a PMR, unde a lucrat începând din 1947. În 1959 a devenit prim-secretar în judeţul Teleorman, iar un an mai târziu a fost primit în CC, unde i s-a încredinţat funcţia de şef al secţiei cadre. În 1964 a fost distins cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române” clasa a doua. Între anii 1965 şi 1972 a îndeplinit funcţia de ministru al Afacerilor Interne. Mai târziu, timp de un an, a fost adjunctul preşedintelui secţiei cadre a CC, iar din 1973 până în 1978 – prim-secretar al judeţului Teleorman. În perioada 1978-1979 a fost vicepreşedintele Comitetului de Stat al Planificării, după care a îndeplinit funcţii mai puţin importante. În 1984 nu a mai fost inclus pe lista membrilor CC. A murit în 1993 în Bucureşti (*Membrii CC al PCR...*, pp. 440-441).

Vasile Patilineţ s-a născut în 1923 în oraşul Lupeni din judeţul Hunedoara şi era de meserie lăcătuş. În 1940 a devenit membru UTC, iar în 1945 a aderat la PCR. Iniţial a activat la nivel local în vestul Transilvaniei (Alba Iulia, Hunedoara, Turnu Severin), iar în perioada 1952-1956 a ajuns prim-secretar la Timişoara. Între timp a urmat cursurile câtorva şcoli de partid, printre care Academia „Ştefan Gheorghiu”. În 1955 a fost cooptat ca membru al CC, iar în anul următor a devenit succesorul lui Ceauşescu la secţia organizatorică. Din 1961 a fost deputat în MAN. În 1964 a fost decorat cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române” clasa a treia. Cu ocazia Congresului al IX-lea a fost primit în Secretariatul CC al PMR. El a coordonat activitatea comisiei de reabilitare a lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Între anii 1969 şi 1974 a fost membru supleant în CE, apoi, până în 1979, membru supleant al CPEx. Din 1969 până în 1972 a fost membru în Consiliul Apărării, iar în 1972 a devenit ministru al Silviculturii şi Materialelor de Construcţii, funcţie pe care a deţinut-o până în 1977, când a devenit ministrul Minelor, Petrolului şi Geologiei. A rămas pe acest post până la sfârşitul anului 1979. În ianuarie 1980 a fost numit ambasador la Ankara. A

murit în 1986, îndeplinindu-şi această funcţie. Cauza morţii sale n-a fost elucidată, în versiunea oficială fiind vorba de o combinaţie între un accident de maşină şi un infarct (*Membrii CC al PCR...*, pp. 452-453).

Dumitru Popescu „Dumnezeu" s-a născut în 1928 la Turnu Măgurele, în judeţul Teleorman. În PMR a intrat în anul 1955, a absolvit câteva şcoli de partid, în urma cărora s-a calificat ca economist şi ziarist. Încă înainte de a deveni membru de partid, el lucrase ca redactor la revista *Contemporanul*. Între anii 1956 şi 1960 a fost redactor-şef al organului UTC *Scânteia tineretului*. Din 1960 până în 1962 a fost director general al agenţiei române de presă Agerpres. În perioada 1962-1965 a fost vicepreşedinte al Biroului Executiv al Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă, iar din 1965 până în 1968 – redactor-şef la *Scânteia* unde, având în vedere modul său infatuat de a se comporta, a primit acest pseudonim. Este considerat principalul ideolog al lui Ceauşescu. Pe toată durata epocii Ceauşescu, el a îndeplinit funcţii de conducere în instituţii legate de cultură şi media, între altele şi funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional al Radioteleviziunii în 1971 şi apoi între 1976 şi 1978. A luat parte la toate operaţiile de propagandă, de multe ori cu rolul de „eminenţă cenuşie". Din 1969 a fost membru al CE, iar din 1974 al CPEx, calitate pe care a deţinut-o până la sfârşitul regimului Ceauşescu. În 1981 a devenit rectorul Academiei „Ştefan Gheorghiu", funcţie pe care de asemenea a deţinut-o până la căderea regimului. În România postcomunistă, a fost condamnat în procesul membrilor CPEx, iar după ieşirea din închisoare s-a ocupat cu redactarea memoriilor sale, în cuprinsul cărora s-a străduit să demonstreze justeţea opţiunilor sale din cursul vieţii şi genialitatea propriei persoane (*Membrii CC al PCR...*, pp. 480-481).

Tudor Postelnicu s-a născut pe 13 noiembrie 1931 în localitatea Proviţa de Sus din judeţul Prahova. A absolvit câteva clase elementare şi şcoala de cadre a CC a UTM. În anii '60 a absolvit şi Şcoala Superioară de Partid „Ştefan Gheorghiu", iar în 1977 şi-a luat doctoratul la Academia de Studii Economice. În partid a intrat în 1953. Iniţial a lucrat la Moreni în meseria de strungar, învăţată la şcoala profesională; tot acolo a aderat şi la UTM. În 1951 a intrat la şcoala de ofiţeri a MAI, dar s-a retras destul de repede. În perioada 1954-1959 a devenit membru al Comitetului Regional UTM din Ploieşti. În 1959 a avansat, până în 1964 îndeplinind funcţia de

adjunct al şefului secţiei organizatorice a CC al UTM. Din 1964 până în 1969 a lucrat ca instructor la secţia organizatorică a CC al PMR/PCR. Din 1969 până în 1971 a fost secretarul organizaţiei de partid din judeţul Olt, iar din 1971 până în 1976 – secretar cu probleme organizatorice în judeţul Brăila. În 1976 a devenit prim-secretar la Buzău. Persoanele care nu-l agreau pe Postelnicu, spre exemplu Nicolae Pleşiţă, îl numeau uneori „Prostelnicu". În intervalul 1978-1987 a îndeplinit funcţia de şef al DSS după care, până la sfârşitul regimului, a fost ministru al Afacerilor Interne. În 1984 a devenit membru supleant al CPEx. După căderea lui Ceauşescu a fost condamnat la închisoare pe viaţă, dar, la fel ca alţii, a fost eliberat relativ repede (*Membrii CC al PCR...*, pp. 487-488).

Leontin Sălăjan provenea dintr-o familie de maghiari. S-a născut în 1913 în satul Santău din judeţul Satu Mare. La fel ca mulţi dintre membrii conducerii din vremea respectivă, era de meserie lăcătuş. Absolvise şcoala profesională CFR de la Timişoara. În partid a intrat în 1939. În perioada războiului a fost secretarul Comitetului Regional de partid din Banat. În 1945 a devenit prim-secretar la Satu Mare şi membru al CC al PCR. Apoi a fost transferat în administraţia centrală. Între anii 1948 şi 1949 a îndeplinit funcţia de adjunct al ministrului Sănătăţii, iar în 1949 pe aceea de ministru al Construcţiilor. În 1950 a schimbat resortul, fiind numit adjunct al ministrului Forţelor Armate, primind gradul de general-maior. În acelaşi an a primit şi funcţia de şef al Marelui Stat-Major. Această funcţie a îndeplinit-o până în 1955, când a devenit ministru al Forţelor Armate şi membru supleant al Biroului Politic. În 1959 a fost avansat la gradul de general de armată. Din 1946 era deputat în MAN. În 1963 a fost distins cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române" clasa întâi. Din 1965 devine membru al CE, funcţie pe care a îndeplinit-o până la moarte, survenită în august 1966. A murit într-un spital din Bucureşti, dar cauza morţii sale a rămas neclară (*Membrii CC al PCR...*, p. 529).

Victor Atanasie Stănculescu s-a născut pe 10 mai 1928 la Tecuci în judeţul Galaţi. În 1949 a intrat în armată. A absolvit Academia Militară. În 1981 a devenit adjunct al ministrului Apărării Naţionale, îndeplinind această funcţie până la căderea regimului. În decembrie 1989 a fost trimis la Timişoara cu scopul de a înăbuşi revolta, dar la un moment dat a început să evite executarea ordinelor şi a simulat că e bolnav. Pe 22 decembrie, după

moartea generalului Vasile Milea, a preluat conducerea armatei şi a dat ordinul ca unităţile armatei să înceteze lupta. După căderea comunismului a fost unul dintre organizatorii procesului cuplului dictatorial, după care, timp de câţiva ani, a îndeplinit funcţia de ministru: la început al Economiei Naţionale, apoi al Apărării şi în cele din urmă al Finanţelor. În 1999 a fost condamnat pentru participarea la represiuni, dar a făcut recurs şi deocamdată nu sunt semne că procesul s-ar putea încheia în curând (suntem la jumătatea anului 2008). În decembrie 2003 soţia sa, Elena, s-a sinucis, menţionând în scrisoarea de adio ca motiv al gestului ei procesul interminabil al soţului (G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, p. 237; D. Jela, *Lexiconul negru...*, p. 261).

Ion Stănescu s-a născut pe 23 ianuarie 1929 în satul Gherceşti din judeţul Dolj. În partid a intrat în anul 1947. Iniţial a activat în cadrul UTM, după care s-a transferat la secţia de propagandă a CC al PMR. La începutul anilor ’50 a absolvit şcoala de ofiţeri politici şi a lucrat la departamentul propagandă al MAI. Între anii 1952 şi 1955 a fost student la Facultatea de Ştiinţe Sociale „Jdanov” de pe lângă CC al PMR. Din 1955 până în 1958 a lucrat la secţia cadre a CC. În iulie 1965 a devenit membru al CC. A îndeplinit funcţiile de prim-secretar al regiunii Oltenia (1964-1967), preşedinte al CSS (1968-1972), membru supleant în CE (1969-1974) şi ministru al Afacerilor Interne (1972-1973). Apoi a fost trimis pe o linie secundară, din 1974 până în 1977 fiind prim-secretar al judeţului Dâmboviţa. Între 1977 şi 1978 a îndeplinit funcţia de vicepremier, apoi a lucrat în cadrul Ministerului Construcţiilor Industriale (1978-1979), în Ministerul Industriei Chimice (1979-1981), după care, până în 1984, a fost şeful Departamentului Construcţii în Străinătate cu rang de ministru. Din 1984 până la căderea sistemului a îndeplinit funcţia de ministru al Turismului. A murit pe 5 iunie 2010 (*Membrii CC al PCR...*, p. 545).

Chivu Stoica s-a născut în 1908 în localitatea Smeeni din judeţul Buzău. După absolvirea şcolii generale şi a celor patru clase de liceu a devenit cazangiu la Uzinele „Griviţa” din Bucureşti. În partid a intrat în 1931. Împreună cu Dej a luat parte la grevele din 1933, lucru pentru care a fost condamnat la doisprezece ani de închisoare, dar în 1943 pedeapsa a fost comutată în domiciliu forţat. În 1945 a intrat în componenţa CC al PCR şi în Biroul Politic, iar un an mai târziu a devenit deputat. În acelaşi an i s-a

încredinţat funcţia de vicepreşedinte al Confederaţiei Generale a Muncii, iar în anul următor a preluat funcţia de director al Direcţiei Generale a CFR. Între 1949 şi 1955 a fost ministrul Industriei Metalurgice şi Chimice. În 1955 a primit funcţia de vicepremier, răspunzând de sectorul industriei, iar în anii 1955-1961 a îndeplinit funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. În august 1958 i s-a acordat ordinul „Erou al Muncii Socialiste". În perioada 1961-1965 a fost membru al comisiei MAN însărcinate cu elaborarea unei noi Constituţii. Din 1965 până în 1969 a îndeplinit funcţia de membru al CE, iar apoi, până în 1974, pe aceea de preşedinte al Comisiei Centrale de Revizie. În 1974 a devenit membru supleant în CPEx şi preşedinte al Colegiului Central al Partidului. A murit în circumstanţe destul de neclare în locuinţa sa din Bucureşti, pe 17 februarie 1975. Potrivit versiunii oficiale el s-ar fi sinucis, dar nu s-a făcut nici un fel de anchetă legată de cazul lui (*Membrii CC al PCR...*, pp. 150-151; G. Crişan, *Piramida...*, vol. I, pp. 80-81).

Virgil Trofin s-a născut în 1926 în satul Lipovăţ din judeţul Vaslui. De meserie era mecanic de locomotivă. În partid a intrat în 1945, când a început să activeze în organizaţia de tineret. A ocupat diferite funcţii în UTC, organizaţie care mai târziu s-a transformat în UTM. În anii 1950 a absolvit Academia „Ştefan Gheorghiu". Între 1954 şi 1956 a fost secretar, iar din 1956 prim-secretar al CC al UTM. Din 1960 a devenit membru al CC al PMR. În anul 1964 a fost decorat cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române", clasa a doua. Trofin a fost unul dintre subordonaţii lui Ceauşescu la secţia organizatorică, unde a ajuns însă destul de târziu, mai precis abia în 1964. În martie 1965 i s-a încredinţat funcţia de şef al secţiei „organizaţii de partid" din cadrul CC, apoi a devenit membru al Secretariatului CC al PCR, calitate pe care a deţinut-o până în 1971. Din 1969 până în 1974 a fost membru al Prezidiului Permanent al CC, respectiv al CE şi al Consiliului Apărării. Apoi, până în 1984, a fost membru al CPEx. Din 1972 până în 1974 a ocupat atât funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, cât şi pe aceea de ministru al Comerţului Interior. În anii 1974-1977 a îndeplinit funcţia de prim-secretar în judeţul Braşov. În 1977 s-a întors la centru, pentru un an fiind ministrul Silviculturii şi al Materialelor de Construcţii. Între 1978-1981 îl găsim vicepremier şi ministru responsabil de problemele energetice. La Plenara CC din noiembrie 1981 a fost exclus din CC cu vot de blam şi a fost transferat director la IAS „Mircea Vodă" din judeţul Călăraşi,

unde a şi murit în 1984 în condiţii neclare (*Membrii CC al PCR...*, pp. 583-584).

Ilie Verdeţ s-a născut în 1925 în localitatea Comăneşti din judeţul Bacău. Înainte de război a absolvit şcoala generală; a urmat meseria de miner. Şi-a completat educaţia în şcolile de partid, printre altele prin studii superioare pe lângă CC al PMR şi la Academia „Ştefan Gheorghiu". În PCR a fost primit în 1945 şi treptat a avansat în ierarhia de partid. Şi-a început activitatea la mina Secu în anul 1941. După război a organizat acolo o celulă de partid, a trecut apoi la activităţi de nivel judeţean, pentru ca în 1948 să devină directorul acestei mine. Între 1950 şi 1954 a fost membru în biroul Comitetului Raional Caransebeş. Din august 1954 până în septembrie 1957 a îndeplinit funcţia de adjunct al şefului secţiei organizatorice a CC al PMR. Apoi, timp de un an, a fost prim-secretar al Comitetului Regional Hunedoara, iar din decembrie 1958 a îndeplinit funţia de adjunct al şefului direcţiei organizatorice a CC al PMR şi de şef al secţiei organizaţii de partid a CC al PMR. În această perioadă a devenit unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Ceauşescu, fiind omul lui de încredere. Între 1955 şi 1960 Verdeţ a avut statutul de candidat, în 1960 devenind membru cu drepturi depline în CC. Din 1961 este deputat în diferite judeţe. În perioada 1965-1969 a fost membru supleant, iar din 1969 până în 1974 membru al CE şi în continuare membru al CPEx până în 1986. În acest an a fost exclus din CPEx şi i s-a încredinţat funcţia de şef al Comisiei Centrale de Revizie a CC pe care a exercitat-o până la căderea lui Ceauşescu. Între anii 1965-1967 a fost vicepreşedinte, iar din 1967 până în 1979 prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. În 1977, în timpul grevei minerilor din Valea Jiului, a fost reţinut de protestatari. În perioada 1978 şi 1979 a fost preşedintele Comitetului de Stat al Planificării, iar din 1979 până în 1982 – premier. Pe 22 decembrie 1989 a încercat să formeze un guvern, dar a fost fluierat de mulţimea adunată în faţa clădirii CC. În perioada postcomunistă a devenit şeful Partidului Socialist al Muncii. A murit pe 20 martie 2001 la Bucureşti (*Membrii CC al PCR...*, p. 614).

Iulian Vlad s-a născut pe 23 februarie 1931 în satul Gogoşiţa din judeţul Dolj. Este absolvent al unui liceu din oraşul Craiova, al unei şcoli de cadre a CC al UTC, al unei şcoli de ofiţeri a MAI, al unui curs de şase luni, în URSS, pentru ofiţerii din serviciile speciale, al unei facultăţi de drept şi al

unui curs pentru cadrele superioare în cadrul Academiei „Ştefan Gheorghiu”. În PCR a intrat în anul 1946. A lucrat mai întâi ca profesor de şcoală generală. În partid şi-a început cariera de la organizaţia de tineret din mediul rural. A intrat apoi în cadrul armatei şi a ajuns în continuare la direcţia politică a MAI. Între 1954 şi 1956 a fost numit şef al secţiei de învăţământ de la Direcţia Cadre a MAI, iar din anul 1956 până în 1960 – şef al Direcţiei. Din 1960 a trecut la Securitate, unde a lucrat la Direcţia Cadre. În perioada 1974-1977 a fost directorul şcolii MAI de la Băneasa. Din 1977 până în 1980 a ocupat funcţia de secretar de stat în MAI, răspunzând de coordonarea structurilor de contraspionaj. În 1983 a devenit adjunctul ministrului Afacerilor Interne, un an mai târziu fiind avansat la gradul de general-colonel. În noiembrie 1984 a devenit membru al CC. În octombrie 1987 a ocupat funcţia de secretar de stat la MAI şi pe aceea de şef al Securităţii, ambele funcţii îndeplinindu-le până la căderea regimului. La câteva zile după preluarea puterii de către noua echipă a fost arestat şi condamnat la mulţi ani de închisoare, dar a fost eliberat încă din 1993 (*Membrii CC al PCR...*, pp. 621-622).

Bibliografie

Din arhive

Arhiva din Varşovia a Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polonia (Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie):

Rapoartele Ambasadei Republicii Populare Polone la Bucureşti, anii 1965-1989 (Raporty Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Bukareszcie z lat 1965-1989).

Arhiva Documente Noi din Varşovia (Archiwum Akt Nowych w Warszawie).

Documentele Secţiei Externe a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (akta Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej).

Arhivele Naţionale Istorice Centrale din Bucureşti.

fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehe (Archiv ministerstva zahraničních věcí České Republiky).

Rapoartele Ambasadei Republicii Socialiste Cehoslovacia la Bucureşti, din anul 1968.

Documente publicate

Anton, Mioara; Chiper, Ioan, *Instaurarea regimului Ceauşescu. Continuitate şi ruptură în relaţiile româno-sovietice*, INST, Bucureşti, 2003.

Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1975, Direcţia Generală de Statistică, Bucureşti, 1975.

Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1980, Direcţia Generală de Statistică, Bucureşti, 1980.

Anuarul Statistic al României 1990, Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, 1990.

„At Historic Crossroads: Documents on the December 1989 Malta Summit”, în *The End of the Cold War*, Cold War International History Project Bulletin, nr. 12-13, 2001, pp. 229-241.

Buzatu, Gheorghe; Chiriţoiu, Mircea, *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, vol. I-II, Editura Paideia, Bucureşti, 1998.

Cartea Albă a Securităţii: Istorii literare şi artistice 1969-1989, Serviciul Român de Informaţii, Bucureşti, 1996.

Cătănuş, Dan (coord.), *Între Beijing şi Moscova. România şi conflictul sovieto-chinez*, INST, Bucureşti, 2004.

Cătănuş, Dan; Chiper, Ioan, *Cazul Ştefan Foriş. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu. Documente 1940-1968*, Editura Vremea, Bucureşti, 1999.

Ceauşescu, Nicolae, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1984.

Ceauşescu, Nicolae, *Raport la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român 16-18 decembrie 1982*, Bucureşti, 1982.

CNSAS, *Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii: 1959-1989*, ed. îngrijită de S.B. Moldovan, C. Cosmineanu, Editura Nemira, Bucureşti, 2005.

Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, Bucureşti, 2007.

Dobre, Florica; Banu, Florian; Duică, Camelia; Moldovan, Silviu B.; Ţăranu, Liviu, *Trupele de Securitate (1949-1989)*, Editura Nemira, Bucureşti, 2004.

Garlicki, Andrzej; Paczkowski, Andrzej (red.), *Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r.*, Varşovia, 1995.

Milin, Miodrag (coord.), *Timişoara, în arhivele „Europei Libere". 17-20 decembrie 1989*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999.

Mocanu, Marin Radu, *Scriitorii şi puterea. Documente*, Editura Ideea Europeană, Iaşi, 2006.

Moraru, Constantin (ed.), „Stenograma şedinţei Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 21 august, privind evenimentele din Polonia", *Clio 1989*, nr. 1-2/2005.

Murgescu, Bogdan (coord.), *Istoria României în texte*, Editura Corint, Bucureşti, 2001.

Olteanu, Constantin; Duţu, Alesandru; Antip, Constantin, *România şi Tratatul de la Varşovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2005.

Oprea, Marius, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente 1949-1989*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

Preda, Dumitru; Retegan, Mihai, *1989. Principiul dominoului. Prăbusirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000.

Retegan, Mihai, *Război politic în blocul comunist. Relaţii româno-sovietice în anii şaizeci. Documente*, Editura RAO, Bucureşti, 2002.

Sava, Constantin; Monac, Constantin, *Revoluţia română din decembrie 1989 retrăită prin documente şi mărturii*, Editura Axioma, Bucureşti, 2001.

Tudor, Alina; Cătănuş, Dan (coord.), *Amurgul ilegaliştilor. Plenara CC al PMR din 9-13 iunie 1958*, Editura Vremea, Bucureşti, 2000.

Tudor, Alina; Cătănuş, Dan, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chişinevschi (1956-1961)*, Editura Elion, Bucureşti, 2001.

Amintiri ale martorilor epocii

Airinei, Simion, *Un sfert de veac de Securitate*, Editura Transilvania Express, Braşov, 2002.

Antohi Sorin: *Cum era? Cam aşa. Amintiri din anii comunismului românesc*, Bucureşti, 2006.

Apostol, Gheorghe, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, 1998.

Arachelian, Vartan, *În faţa dumneavoastră. Revoluţia şi personaleje sale*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998.

Betea, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997.

Betea, Lavinia, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Betea, Lavinia, *Maurer şi lumea de ieri: mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici”, Cluj-Napoca, 2001.

Brucan, Silviu, *Generaţia irosită. Memorii*, Editura Teşu, Bucureşti, 1992.

Brucan, Silviu, *De la capitalism la socialism şi retur. O biografie între două revoluţii*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998.

Buzilă, Boris, *În prezenţa stăpânilor. Trezeci de ani de jurnal secret la România Liberă*, Editura Compania, Bucureşti, 1999.

Ceauşescu, Mihaela M., *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Meditaţii, Bucureşti, 2004.

Chelaru, Rodica, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2001.

Chiriac, Mihai, *Aniversare însângerată. Academia militară – decembrie 1989*, Editura Militară, Bucureşti, 2003.

Coman, Ion, *Omul se duce, faptele rămân, istoria însă le va analiza*, Editura Meditaţii, Bucureşti, 2007.

Coposu, Corneliu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1992.

Coposu, Corneliu, *Confesiuni – dialoguri cu Doina Alexandru*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1996.

Coruţ, Pavel, *N-a fost triumful minciunii. Pavel Coruţ în dialog cu generalul Ştefan Guşă*, Editura Canova, Iaşi, 2004.

Curticeanu, Silviu, *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Editura Albatros, Bucureşti, 2000.

Dobrescu, Maria, *La curtea lui Ceauşescu. Dezvăluiri Suzanei Andreiaş despre viaţa de familie a cuplului prezidenţial*, Editura Amaltea, Bucureşti, 2004.

Domenico, Viorel, *Ceauşescu la Târgovişte, 22-25 decembrie 1989*, Editura „Ion Cristoiu", Bucureşti, 1999.

Funderburk, David B., *Pinstripes and Reds. An American Ambassador Caught Between the State Department and Romanian Communists, 1981-1985*, Selous Foundation Press, 1987 [ed. rom. *Un ambasador american între Departamentul de Stat şi dictatura comunistă din România, 1981-1985*, trad. de B. Funderburk, Editura Dacon, Constanţa, 1994].

Georgescu, Mitică, *Vânătorile lui Ceauşescu, aşa cum au fost*, Editura Corint, Bucureşti, 2003.

Goma, Paul, *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor) – Cod „Bărbosul" (Din Dosarele Securităţii, 1957-1977)*, Editura Polirom, Iaşi 2005.

Govrin, Yosef, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceauşescu Era. As Observed by Israel's Ambassador to Romania 1985-1989*, Londra, Portland, Oregon, 2002.

Ioniţă, Ion, *Însemnări*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008.

Jela, Doina, *Telejurnalul de noapte*, Editura Vremea, Bucureşti, 2005.

Leahu, Gheorghe, *Arhitect în „Epoca de aur"*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2004.

Manea, Norman, *O klownach. Dyktator i Artysta*, przeł. H. Mirska-Lasota, Sejny, 2001 [ed. rom. *Despre clovni: dictatorul şi artistul*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1997; ed. a II-a, Editura Polirom, Iaşi, 2005].

Marele şoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

Mavru, Nicolae, *Revoluţia din stradă. Amintirile fostului şef al Serviciului de Filaj şi Investigaţie de la Timişoara*, Editura RAO, Bucureşti,

2004.

Mazilu, Dumitru, *Revoluţia furată. Memoriu pentru ţara mea*, Editura Cozia, Bucureşti, 1991.

Mărturi orale: anii ’80 şi bucureştenii, ed. îngrijită de Ana Vinea, Editura Paideia, Bucureşti, 2003.

Медведев, Вадим А., Распад. Как он назревал в *„мировой системе социализма”*, Москва, 1994 (Medvedev, Vadim A., *Raspad. Kak on nazriewał w „mirowoj sistemie socjalizma”*, Moscova, 1994).

Nicolae, M. Nicolae, *O lume aşa cum am cunoscut-o. Amintirile unui fost ambasador al României*, Editura Pro Domo, Bucureşti, 2000.

Niculescu-Mizil, Paul, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002.

Niculescu-Mizil, Paul, *O istorie trăită. Memorii*, vol. II, *Bucureşti, Moscova, Praga, Bologna*, Editura Democraţia, Bucureşti, 2003.

Olteanu, Constantin; Duţu, Alesandru; Antip, Constantin, *România şi Tratatul de la Varşovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2005.

Oprea, Marian; Patrichi, Viorel, *În culisele Securităţii cu şi fără generalul Pleşiţă*, Editura Lumea, Bucureşti, 2004.

Pacepa, Ion Mihai, *Czerwone horyzonty*, trad. de M. Fabianowska, Varşovia, 1990 [ed. rom. *Orizonturi roşii: memoriile unui şef al spionajului comunist*, trad. de R.G. Toader, New York, 1988; *Orizonturi roşii: crimele, corupţia şi moştenirea Ceauşeştilor*, trad. de H. Gănescu şi A. Ştefănescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2010].

Paraschiv, Vasile, *Lupta mea pentru sindicate libere în România. Terorismul politic organizat de statul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2005.

Patrichi, Viorel, *Ochii şi urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleşiţă*, Editura Ianus Inf, Bucureşti, 2001.

Petcu, Mirela; Roguski, Camil, *Ceauşescu: adevăruri din umbră. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2001.

Popescu, Dumitru, *Un fost lider comunist se destăinuie: „Am fost şi cioplitor de himere”*, Editura Expres, Bucureşti, 1993.

Popescu, Dumitru, *Cronos autodevorându-se. Aburul halucinogen al cernelii. Memorii I*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005.

Popescu, Dumitru, *Cronos autodevorându-se. Panorama răsturnată a mirajului politic. Memorii II*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006.

Popescu, Dumitru, *Cronos autodevorându-se. Artele în mecenatul*

etatist. Memorii III, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006.

Răduică, Grigore, *Crime în lupta pentru putere (1966-1968): Ancheta cazului Pătrăşcanu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1999.

Rosen, Moses, *Primejdii, încercări, miracole*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1991.

Sava, Constantin; Monac, Constantin, *Revoluţia română din decembrie 1989 retrăită prin documente şi mărturii*, Editura Axioma, Bucureşti, 2001.

Săraru, Dinu; Stănculescu, Victor Atanasie, *Dinu Săraru în dialog cu Victor Atanasie Stănculescu. Generalul revoluţiei cu piciorul în ghips*, Editura RAO, Bucureşti, 2005.

Sfetcu, Paul, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000.

Steinhardt, N., *Jurnalul fericirii*, Editura Polirom, Iaşi, 2008.

Stoenescu, Alex Mihai, *Interviuri despre revoluţie*, Editura RAO, Bucureşti, 2004.

Tănase, Stelian, *Acasă se vorbeşte în şoaptă. Dosar & jurnal din anii târzii ai dictaturii*, Editura Compania, Bucureşti, 2002.

Teodorescu, Filip, *Un risc asumat. Timişoara, decembrie 1989*, Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 1992.

Tőkés, László; Porter, David, *The Fall of Tyrants: The Incredible Story of One Pastor's Witness, the People of Romania and the Overthrow of Ceauşescu*, Wheaton, Illinois, 1991.

Monografii

Accoce, Pierre; Pouget, Daniel, *Le Réseau Caraman – Treize Roumains ont fait trembler l'OTAN*, Paris, 1972 [ed. rom. *Reţeaua Caraman – cei treisprezece români care au zguduit NATO*, trad. de M. Pătrăşcu, Editura Compania, Bucureşti, 1999].

Alexe, Vladimir, *Ion Iliescu. Biografia secretă. Candidatul manciurian*, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 2000.

Alexe, Vladimir, *România secretă*, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 2004.

Andrew, Christopher; Mitrochin, Wasilij, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie*, trad. de M.M. Brzeska şi R. Brzeski, Varşovia, 2001 [ed. engl. *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*, 1999].

Banu, Florian, *Asalt asupra economiei României de la Solagra la Sovrom (1936-1956)*, Editura Nemira, Bucureşti, 2004.

Barnett, Thomas P.M., *Romanian and East German Policies in the*

Third World: Comparing the Strategies of Ceauşescu and Honecker, Westport, Connecticut, 1992.

Behr, Edward, *Kiss the Hand You Cannot Bite: the Rise and Fall of the Ceauşescus*, New York 1991 [ed. rom. *„Sărută mâna pe care n-o poţi muşca". Românii şi Ceauşeştii: investigarea unui blestem al istoriei*, trad. de D. Jela Despois şi B. Palade, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999].

Betea, Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulţime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Betea, Lavinia, *Mentalităţi şi remanenţe comuniste*, Editura Nemira, Bucureşti, 2005.

Betea, Lavinia, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist*, ediţia a II-a adăugită, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006.

Boia, Lucian (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998.

Boia, Lucian, *Rumuni: świadomość, mity, historia*, trad. de K. Jurczak, Cracovia, 2003 [ed. rom. *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, ed. a III-a adăugită, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002].

Bullock, Allan, *Hitler i Stalin: żywoty równoległe*, trad. de M. Lipska, J. Mianowski, F. Pastusiak, M. Rudowski, Varşovia, 1994.

Calafeteanu, Ion; Cornescu-Coren, Alexandru, *România şi criza din Orientul Mijlociu (1965-1971)*, Editura Sempre, Bucureşti, 2002.

Cartianu, Grigore, *Crimele Revoluţiei. Sângeroasa diversiune a KGB-iştilor din FSN*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2010.

Cartianu, Grigore, *Sfârşitul Ceauşeştilor. Să mori împuşcat ca un animal sălbatic*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2010.

Cartianu, Grigore, *Teroriştii printre noi. Adevărul despre ucigaşii Revoluţiei*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2010.

Câmpeanu, Pavel, *Ceauşescu. Lata odliczane wstecz*, trad. de H. Mirska-Lasota, Varşovia, 2004 (trad. rom. *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002).

Cernat, Paul; Manolescu, Ion; Mitchievici, Angelo; Stanomir, Ioan, *În căutarea comunismului pierdut*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2001.

Cernat, Paul; Manolescu, Ion; Mitchievici, Angelo; Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, vol. I-III, Iaşi, 2004, 2005, 2008.

Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid naţional*, Editura Polirom, Iaşi, 2006.

Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie '89. Deconstrucţia unei revoluţii*,

Editura Polirom, Iaşi, 2004; ed. a II-a, revăzută şi adăugită, 2009.

Ciroroianu, Adrian, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie şi alte vanităţi contemporane*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

Cioroianu, Adrian, *Ce Ceauşescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie comuniste*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005.

Cioroianu, Adrian, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005.

CNSAS, *Pseudomemoriile unui general de Securitate*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007.

Colarizi, Simona, *Storia del novecento italiano. Cent'anni di entusiasmo, di paure, di speranza*, Milano, 2004.

Constantin, Ion, *Din istoria Poloniei şi a relaţiilor româno-polone*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2005.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1999.

Crişan, Gheorghe, *Piramida puterii*, vol. I, *Oameni politici şi de stat, generali şi ierarhi din România (23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2004.

Darski, Józef (Targalski Jerzy), *Rumunia: historia, współczesność, konflikty narodowe*, Varşovia, 1995.

Deletant, Dennis, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, New York, 1995 (trad. rom. *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, trad. de G. Ciocâltea, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998).

Deletant, Dennis, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*, New York, 1999 [ed. rom. *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, trad. de L. Leuştean, Editura Polirom, Bucureşti, 2001].

Demel, Juliusz, *Historia Rumunii*, Wrocław, 1986.

Dobrincu, Dorin; Iordachi, Constantin (coord.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iaşi, 2005.

Dudek, Antoni, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, Cracovia, 2004.

Durman, Karel, *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*, Praga, 1998.

Enciclopedia de istorie a României, ed. a III-a, Editura Meronia, Bucureşti, 2002.

Fejtő, François; Mietkowski-Kulesza, Ewa, *La fin des démocraties populaires*, Paris, 1992.

Gabanyi, Anneli Ute, *The Ceauşescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000 [ed. rom. *Cultul lui Ceauşescu*, trad. de I. Vamanu, Editura Polirom, Bucureşti, 2003].

Gal, Ionel, *Raţiune şi represiune în Ministerul de Interne (1965-1989)*, vol. I-II, Editura Domino, Iaşi, 2001.

Georgescu, Vlad, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944-1977*, München, 1983.

Georgescu, Vlad (ed.), *Romania, 40 Years (1944-1984)*, New York, 1985.

Georgescu, Vlad, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

Giurescu, Dinu C. (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.

Grala, Dariusz T., *Reformy gospodarcze w PRL (1982-1989). Próba uratowania socjalizmu*, Varşovia, 2005.

Harrington, Joseph F.; Courtney, Bruce J., *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990*, New York, 1991 [ed. rom. *Relaţii româno-americane, 1940-1990*, trad. de M. Sadovschi, Editura Institutul European, Iaşi, 2000].

Hertz, Aleksander, *Szkice o totalitaryzmie*, Varşovia, 1994.

Hlihor, Constantin; Scurtu, Ioan, *The Red Army in Romania*, Iaşi, Oxford, Portland, 2000.

Hossu-Longin, Lucia, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învaţă la şcoală*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007.

Huszár, Tibor, *Kádár János. Politikai életrajza*, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 2003.

Ioanid, Radu, *The Ransom of the Jews. The Extraordinary Secret Bargain Between Romania and Israel*, Chicago, 2005 [ed. rom. *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România şi Israel*, trad. de C. Dumea şi M. Mircea, Editura Polirom, Iaşi, 2005].

Ionescu-Gură, Nicoleta, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948-1950. Transformări instituţionale*, Editura ALL, Bucureşti,

2005.

Ionescu-Gură, Nicoleta, *Nomenclatura Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006.

Ionete, Constantin, *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă*, Editura Expert, Bucureşti, 1993.

История на България по дати, София, 2003 (*Istoria na Bălgaria po dati*, Sofia, 2003).

Jela, Doina, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.

Jela, Doina; Strat, Cătălin; Albu, Mihaela, *Afacerea Meditaţia Transcendentală*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004.

Jianu, Ion, *Gheorghe Apostol şi Scrisoarea celor şase*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008.

Kamiński, Bartłomiej, *The Collapse of State Socialism. The Case of Poland*, Princeton, 1991.

Kastelow, Bojan, *Todor Żiwkow. Mit i istina*, Sofija, 2005.

Kligman, Gail, *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceauşescu's Romania*, Berkeley 1998 (trad. rom. *Politica duplicităţii. Controlul reproducerii în România lui Ceauşescu*, trad. de M. Dumitrescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000).

Kunze, Thomas, *Nicolae Ceauşescu. Eine Biographie*, Berlin, 2000 (trad. rom. *Nicolae Ceauşescu. O biografie*, trad. de Al. Teodorescu, Editura Vremea, Bucureşti, 2002).

Levy, Robert, *Ana Pauker: the Rise and Fall of a Jewish Communist*, Berkeley, 2001 [ed. rom. *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, trad. de C. Pupeza şi I. Gagea, Editura Polirom, Iaşi, 2002].

Membrii CC al PCR, 1945-1989. Dicţionar, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, 2004.

Milza, Pierre; Bernstein, Serge, *Storia del fascismo. Da piazza San Sepolcro a piazzale Loreto*, trad. de M.G. Meriggi, Milano, 2004.

Mioc, Marius, *Revoluţia din Timişoara aşa cum a fost*, Editura Brumar, Timişoara, 1997.

Mioc, Marius, *Revoluţia, fără mistere. Începutul revoluţiei române: cazul László Tőkés*, Editura Almanahul Banatului, Timişoara, 2002.

Mioc, Marius, *Revoluţia din 1989 şi minciunile din* Jurnalul Naţional. *Mitul agenţiilor străine. Mitul Securităţii atotputernice, care l-a dat jos pe Ceauşescu*, Editura Mironeasa, Timişoara, 2005.

Murgescu, Bogdan, *Revoluţia română din decembrie 1989. Istorie şi memorie*, Editura Polirom, Iaşi, 2007.

Neculau, Adrian (coord.), *Viaţa cotidiană în comunism*, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti, 2003.

Nichita, Alexandru, *Pacepa, între trădare şi eroism*, Editura Teşu, Bucureşti, 2004.

Nicolaescu, Sergiu, *Lupta pentru putere. Decembrie '89*, Editura ALL, Bucureşti, 2005.

Olaru, Stejărel; Georg, Herbstritt (eds.), *Vademekum. Contemporary History. Romania*, Berlin, Bucureşti, 2004.

Olaru, Stejărel; Georg, Herbstritt, *Stasi şi Securiatea*, trad. de V. Buta şi M. Alecu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005.

Oprea, Marius, *Moştenitorii Securităţii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004.

Oprea, Marius; Olaru, Stejărel, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Braşov*, Editura Polirom, Iaşi, 2002 (trad. engl. *The Day We Won't Forget. 15 november 1987, Braşov*, Editura Polirom, Iaşi, 2003).

Pacepa, Ion Mihai, *Moştenirea Kremlinului*, Editura Venus, Bucureşti, 1993.

Pacepa, Ion Mihai, *Cartea Neagră a Securităţii*, vol. I-III, Editura Ziua-Omega, Bucureşti, 1999.

Pauer, Jan, *Praga 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*, Praga, 2004.

Păiuşan, Cristina; Ion, Narcis Dorin; Retegan, Mihai, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2002.

Pelin, Mihai, *Culisele spionajului românesc. DIE 1955-1980*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997.

Pelin, Mihai, *Operaţiunile „Meliţa" şi „Eterul". Istoria Europei Libere prin documente de Securitate*, Editura Compania, Bucureşti, 1999.

Pelin, Mihai, *Opisul emigraţiei politice. Destine în 1222 de fişe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securităţii*, Editura Compania, Bucureşti, 2002.

Pelin, Mihai, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliţie politică*, Editura Elion, Bucureşti, 2003.

Petcu, Ion, *Ceauşescu, un fanatic al puterii. Biografie neretuşată*, Edirura Românul, Bucureşti, 1994.

Portocală, Radu, *Autopsie du coup d'état roumain: au pays du mensonge triomphant*, Paris, 1990 (trad. rom. *România. Autopsia unei lovituri de stat – în ţara în care a triumfat minciuna*, trad. de I. Cantacuzino, Edit. Continent – Agora, Timişoara, 1991.

Răceanu, Mircea, *Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane*. *De la începutul cunoaşterii reciproce până la prăbuşirea regimului comunist în România*, Editura Silex, Bucureşti, 2005.

Retegan, Mihai, *1968 – Din primăvară până în toamnă. Schiţă politică externă românească*, Editura RAO, Bucureşti, 1998 (trad. engl. *In the Shadow of the Prague Spring. Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iaşi – Oxford – Portland, 2000).

Roszkowski, Wojciech, *Najnowsza historia Polski 1945-1980*, Varşovia, 2003.

Roszkowski, Wojciech; Kofman, Jan (red.), *Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, Varşovia, 2004.

Rotschild, Joseph, *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe since World War II*, New York, 1993.

Sava, Constantin; Monac, Constantin, *Adevăr despre decembrie 1989. Conspiraţie, diversiune, revoluţie…*, Editura Forum, Bucureşti, 1999.

Săndulescu, Şerban, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat Revoluţia Română*, ed. a II-a, Editura Omega Press, Bucureşti, 1996.

Scruton, Roger, *Słownik myśli politycznej*, trad. de T. Bieroń, Poznań, 2002.

Siani-Davies, Peter, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University, 2005 (trad. rom. *Revoluţia română din decembrie 1989*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006).

Sitariu, Mihaela, *Rezistenţa anticomunistă. Timişoara, 1956*, Editura Sophia, Bucureşti, 1998.

Sitariu, Mihaela, *Oaza de libertate. Timişoara, 30 octombrie 1956*, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

Solomovici, Teşu, *Un dosar incendiar: Pacepa*, Editura Teşu, Bucureşti, 2005.

Stamatescu, M.; Grosescu, R.; Dobrincu, D., Muraru, A.; Pleşa, L.; Andreescu, S., *O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu*, ediţia a II-a revăzută, Editura Polirom, Iaşi, 2009.

Staniszkis, Jadwiga, *Ontologia socjalizmu*, Varşovia, 1989.

Staniszkis, Jadwiga, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk, 2001.

Stoenescu, Alex Mihai, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4 (I-II): *„Revoluţia din decembrie 1989" – o tragedie românească*, Editura RAO, Bucureşti, 2004-2005.

Stoenescu, Alex Mihai, *Cronologia evenimentelor din decembrie 1989*, Editura RAO, Bucureşti, 2009.

Ştefănescu, Domniţa, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor. Decembrie 1989 – decembrie 1994*, Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 1995.

Ştefănescu, Paul, *Istoria serviciilor secrete române*, Editura Aion, Oradea, 2001.

Tănase, Stelian, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.

Tănase, Stelian, *Miracolul revoluţiei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999.

Tănase, Stelian, *Anatomia mistificării*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003.

Tănase, Stelian, *Clienţii lu' tanti Varvara. Istorii clandestine*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005.

Tănase, Stelian (coord.), *Dosarul Brucan. Documente ale Direcţiei a III-a Contraspionaj a Departamentului Securităţii Statului (1987-1989)*, Editura Polirom, Iaşi, 2008.

Tejchman, Miroslav, *Nicolae Ceauşescu. Život a smrt jednoho diktátora*, Praga, 2003.

Tismăneanu Vladimir: *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, University of California Press, 2003 [ed. rom. *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, trad. de C. Petrescu, D. Petrescu, Editura Polirom, Iaşi, 2005].

Tőkés, Rudolf L., *Hungary's Negotiated Revolution. Economic Reform, Social Change and Political Succession, 1957-1990*, Cambridge, 1996.

Troncotă, Cristian, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elion, Bucureşti, 2003.

Troncotă, Cristian, *Torţionarii. Istoria instituţiei Securităţii regimului comunist din România (1948-1964)*, Editura Elion, Bucureşti, 2006.

Van Meurs, Wim P., *The Bessarabian Question in Communist*

Historiography. Nationalist and Communist Politics and History-Writing, New York, 1994.

Verdery, Katherine, *National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1995 [ed. rom. *Compromis şi rezistenţă: cultura română sub Ceauşescu*, trad. de M. Antohi, S. Antohi, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994].

Verdery, Katherine, *What Was Socialism and What Comes Next?*, Princeton, 1996 [ed. rom. *Socialismul – ce a fost şi ce urmează*, trad. de M. Stroe şi I. Codreanu, Institutul European, Iaşi, 2003].

Vincze, Gábor, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989*, http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php.

Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praga, 2000.

Willaume, Małgorzata, *Rumunia*, Varşovia, 2004.

Yong, Liu, *Sino-Romanian Relations 1950's-1960's*, INST, Bucureşti, 2006.

Zacharias, Michał Jerzy, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943-1991. Powstanie – przekształcenia – rozkład*, Varşovia, 2004.

Zarojanu, Tudor Călin, *Viaţa lui Corneliu Coposu: cu documente din arhiva fostei Securităţi*, ediţia a II-a, revăzută şi completată, Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 2005.

Zoon, Cees, *Het laatste bal van de vampier. Roemenië en de erfenis van Ceauşescu*, Amsterdam, 1990.

Zub, Alexandru; Solomon, Flavius (eds.), *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences*, Editura Polirom, Iaşi, 2003.

Articole

„A fost evident că în Romania KGB-ul a organizat diversiuni împotriva fostului regim”, *România liberă*, 22 decembrie 2003.

Alexe, Vladimir, „Anatomia unei crime politice: asasinarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej”, *Dosare ultrasecrete*, nr. 17, 15 august 1998.

Andronic, Roxana, „Gabriel Liiceanu: «Păunescu a făcut cât jumătate din Securitate»”, *Ziua*, 28 noiembrie 2003.

Anisescu, Cristina, „Dinamica de structură şi rol a reţelei informative în perioada 1948-1989”, în CNSAS, *Arhivele Securităţii*, vol. I, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2002.

Axente, Laurenţiu, „Schimbarea liderului PMR reflectată în *Scânteia* (martie 1965)”, *Ananele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 267-271.

Burakowski, Adam, „Criza turiştilor din 1979 – o lovitură dată economiei româneşti”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2006, pp. 158-163.

Burakowski, Adam, „Un eveniment important aproape necunoscut: Demonstraţia studenţilor din Bucureşti, 24 decembrie 1968”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2/2006, pp. 238-247.

Brucan, Silviu, „Am fost un complotist”, *22*, anul XIII (634), nr. 18, 30 aprilie – 6 mai 2002 (trunchiat, acest interviu a fost publicat în Polonia de *Gazeta Wyborcza*, pe 19 decembrie 2002).

Burcea, Mihai; Bumbeş, Mihail, „Casa Poporului – povestea adevărată”, *Evenimentul Zilei*, 15 iulie 2006.

Ciorbea, Valentin, „De la decizia politică la inaugurare: Ceauşescu şi Canalul Dunărea – Marea Neagră”, *Dosarele Istoriei*, nr. 4 (80), 2003, pp. 47-54.

Conovici, Mariana, „Martie 1965 – Nicolae Ceauşescu, noul lider al comuniştilor români”, *Ananele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 493-499.

Deletant, Dennis, „Romania”, în Persak Krzysztof, Kamiński Łukasz (eds.), *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East-Central Europe 1944-1989*, Varşovia, 2005, pp. 285-328.

Deletant, Dennis; Ionescu, Mihail, „Romania and the Warsaw Pact 1955-1989”, *Cold War International History Project*, Working Paper #43, aprilie 2004.

Flers, René de, „Socialism in One Family”, *Survey*, vol. 28, nr. 4 (iarna 1984).

„«Incidentul Pârvulescu» la Congresul al XII-lea al PCR”, *Dosarele Istoriei*, nr. 2 (114), 2006, pp. 20-22.

Istrăţescu, Elena, „Premise ale elaborării «tezelor din iulie». Revoluţia culturală chineză în dezbaterea Şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR – 25 iunie 1974”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 835-855.

Marčeva, Iliyana, *Change of the Guard. The Struggle for Power in Bulgaria 1953-1962, Part I. 1953-1956*, *Études balkaniques*, nr. 1, 2000, pp. 59-78.

Marčeva, Iliyana, *Change of the Guard. The Struggle for Power in Bulgaria 1953-1962, Part II. 1957-1962*, *Études balkaniques*, nr. 2, 2000, pp. 37-57.

Martin, Mircea, „Cultura română între comunism şi naţionalism (VII).

A fost Noica un «guru al ceauşismului»?”, *22*, anul XIV (692), 10-16 iunie 2003.

Matolcsy, György, „Zadłużenie Węgier”, în Schmidt Maria, Tóth László, *Janusowe oblicze transformacji na Węgrzech 1990-1998*, Varşovia, 2001, pp. 214-241.

Michelson, Paul; Michelson, J.T., „Amintiri despre «mini-revoluţia» din România. 1971-1973”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 863-870.

Mutar, Adina, „Adevărul despre moartea lui Marin Preda”, *Ziarul*, 24 august 2004.

Mutar, Adina, „Adevărul despre moartea generalului Ştefan Guşă”, *Ziarul*, 22 decembrie 2004.

Mutar, Adina, „Preda, otrăvit de KGB”, *Ziarul*, 25 august 2004.

Mutar, Adina, „Ultima noapte a lui Marin Preda”, *Ziarul*, 23 august 2004.

Niculescu, Adrian, „O cronologie a societăţii civile în anii lui Ceauşescu”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, pp. 151-160.

Pech, Radek, „Rumunsko let sedmdesátých – od liberalismu k represi”, *Slovanský přehled*, 1990, 5.

Pentelescu, Aurel, „Confiscarea de către Partidul Comunist de guvernământ a atributelor statului român în anii 1973-1989”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, pp. 790-807.

Pleşa, Liviu, „Crearea Consiliului Politic al Ministerului de Interne (1977-1978)”, *Arhivele Securităţii*, nr. 1, pp. 51-60.

Preda, Gavriil, „Reacţia oficialităţilor româneşti la «Planul Valev»”, *Ananele Sighet 9: Anii 1961-1972. Ţările Europei de Est, între speranţele reformei şi realitatea stagnării*, 2001, pp. 500-510.

„Preliminarii la marea competiţie naţională Daciada 1971-1976”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2002, pp. 77-84.

Retegan, Mihai, *România şi doctrina „Sinatra”. Bucureşti şi evoluţiile poloneze din vara anului 1989*, referat la conferinţa: Case Studies of the Cold War International Seminar, Bucureşti, 17-22 aprilie 2001.

„Rewolucja w posępnym baraku”, *Gazeta Wyborcza*, 01.12.2004.

Simina, Anca, „Omul lui Becali şi-a asumat relaţia cu Securitatea”, *Evenimentul Zilei*, 1 noiembrie 2006.

Spiridon, Cassian Maria, „Iaşi, 14 decembrie 1989, un început al revoluţiei române”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit*

de sistem, pp. 1005-1020.

Stoica, Ionel, „Ceauşescu urma să fie închis în peşteră”, *Evenimentul Zilei*, 27 martie 2004.

Tănase, Stelian, „Pactul cu diavolul”, *Ziua*, 12 august 2006.

Tejchman, Miroslav, „Rumunsko a «pražské jaro» 1968”, *Slovanský přehled*, 1998, 4.

Velica, Ioan; Velica, Dragoş Ştefan, „Lupeni ’77 – laboratorul puterii”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, pp. 61-68.

Vondrová, Jitka, „Praska wiosna a Moskwa”, în Kamiński Łukasz (ed.), *Wokół praskiej wiosny. Polska i Czechosłowacja w 1968 roku*, Varşovia, 2004, pp. 45-58.

Index[1]

A

B

D

L

M

N

R

S

W

Y

Z

1. *Trimiterile la pagini fac referire la ediţia tipărită a cărţii.*

Ilustraţii

28 martie 1974 – Nicolae Ceauşescu primeşte titlul de Preşedinte al Republicii Socialiste România (foto © MNIR)

Ceauşescu şi alţi conducători, portret în ulei. Lucrare dăruită lui Nicolae Ceauşescu de Ministerul Afacerilor Interne. Apoteoza dictatorului alături de vechii conducători era un motiv care se repeta foarte des (foto © MNIR)

Ceauşescu, „primul pionier al ţării”. PCR punea accentul pe educarea

în spirit comunist încă de la vârsta cea mai fragedă (foto © MNIR)

Compoziţie din ceramică cu Nicolae şi Elena Ceauşescu. Cadou din partea comitetului municipal PCR din Cluj (foto © MNIR)

Bustul din gips al lui Nicolae Ceauşescu (foto © MNIR)

Bustul lui Nicolae Ceauşescu. Cadou al Secţiei de Propagandă şi Presă a CC al PCR (foto © MNIR)

Coloană primită de soţii Ceauşescu cu ocazia zilei de naştere, ianuarie 1988 (foto © MNIR)

Cadou la aniversarea Elenei Ceauşescu din partea colonelului Gheorghe Ioniţă, ianuarie 1989 (foto © MNIR)

Coloană de lemn cu scene reprezentând activitatea lui Nicolae Ceauşescu (foto © MNIR)

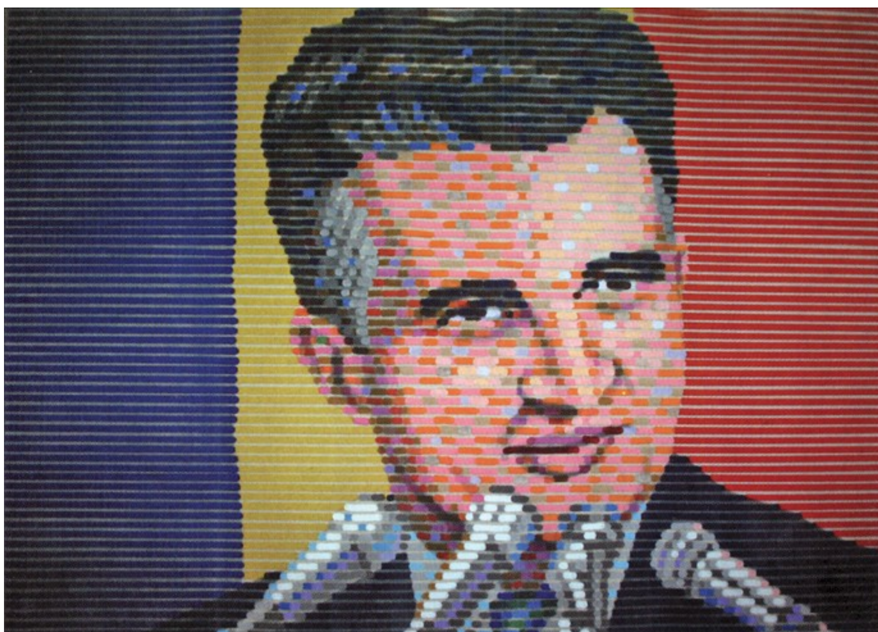
Copilărie fericită, tablou în ulei
(foto © MNIR)

Serviciu din cristal dăruit lui Nicolae Ceauşescu de Edward Gierek în 1976 (foto © MNIR)

Bustul Elenei Ceauşescu. Cadou din partea Secţiei de Propagandă şi Presă a CC al PCR (foto © MNIR)

Nicolae Ceauşescu la tribună, tablou în ulei (foto © MNIR)

Din stejar, stejar răsare, compoziţie din lemn

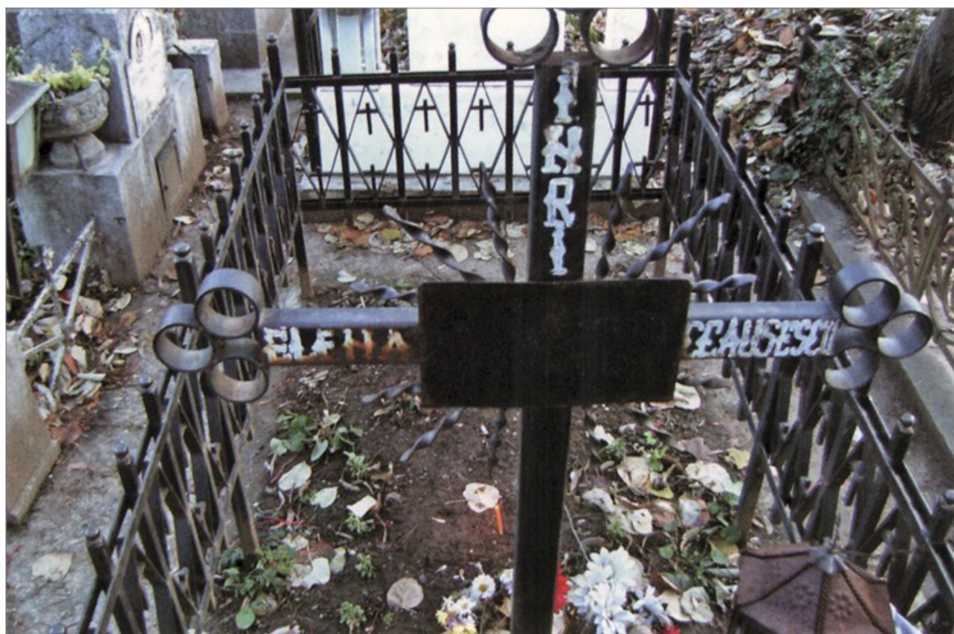

22 decembrie 1989, ora 12.06 – acest moment este considerat sfârşitul simbolic al comunismului în România. Nicolae şi Elena Ceauşescu fug cu elicopterul. Pilotul Vasile Maluţan i-a mai luat la bord şi pe „cei mai

credincioşi dintre credincioşi”: Emil Bobu şi Manea Mănescu. Elicopterul era vizibil supraîncărcat. Iniţial fugarii s-au dus la Snagov, după care cuplul dictatorial însoţit doar de Maluţan a mers mai departe cu elicopterul. Pilotul i-a lăsat pe soţii Ceauşescu undeva pe drumul dintre Bucureşti şi Târgovişte, în apropiere de Găeşti. Luaseră cu ei un pachet cu dolari, care însă nu i-au salvat de la o moarte tragică (foto © MNIR)

Mormântul iniţial al lui Nicolae Ceauşescu în cimitirul Ghencea din Capitală. El a devenit locul de pelerinaj al unor turişti şi al câtorva adepţi fanatici ai dictatorului, care sunt însă din ce în ce mai puţini (foto Tomasz Kluz)

Mormântul iniţial al Elenei Ceauşescu. Se găsea tot în cimitirul Ghencea, dar ceva mai departe de al lui Nicolae (foto Tomasz Kluz)

Noul mormânt al soţilor Ceauşescu din cimitirul Ghencea. Cei doi au fost depuşi aici după ce au fost deshumaţi în 2010 (foto Tomasz Kluz)